TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

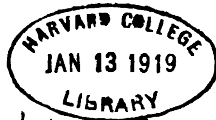
TWEEDE NIEUWE SERIE.

ONDER REDACTIE VAN H. A. LESTURGEON.

4e JAARGANG.

1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

HARVARD COLLEGE
JAN 13 1919
LIBRARY

INHOUD.

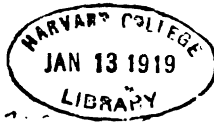
I. ARTIKELEN.

II. VARIA.

III. KOLONIALE LITTERATUUR.

IV. BOEKAANKONDIGINGEN.

V. NAMEN DER SCHRIJVERS.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

JANUARI 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Het verdeeld gezag in een oorlogvoerend land.

I.

Volgens gerucht zou de Indische Regeering voornemens zijn om te Atjeh binnen een niet ver verwijderd tijdstip, het gezag weer te verdeelen in een burgerlijk en een militair gedeelte.

Het kan zijn, dat dit gerucht onjuist is, en zijn ontstaan vond in de vele bezuinigingsplannen ten opzichte van Sumatra's Noordkust.

Toch is bij menigeen de vraag op de lippen gekomen: zou 't mogelijk kunnen zijn, dat, ondanks de waarschuwende historische lessen, wederom een soortgelijk bestuur werd ingevoerd in een gebied, waar men wellicht nog vele jaren telkens de hand aan 't zwaard zal moeten slaan?

Ofschoon wij, voor ons, reden hebben de waarheid van het gerucht te betwijfelen, leidt het er ons toe, uit belangstelling voor onze koloniën, de pen op te vatten ten einde de nadeelen van zulk een verdeeld gezag in herinnering te brengen. Gaarne erkennen wij op staatkundig terrein geen deskundige te zijn en is het daarom ook geenszins ons voornemen, om in breedvoerige politieke beschouwingen te treden, doch om met de koloniale geschiedenis in de hand, die quaestie in algemeene trekken te bespreken.

* * *

Het was in de Indische geschiedenis geen nieuw systeem

van bestuur toen te Atjeh in 1881 het gezag werd gesplitst, en een burger-gouverneur de hoogste macht in handen kreeg, waardoor heel spoedig de verkregen resultaten verloren gingen en ons overwicht werd geknakt.

Met voordacht zullen wij echter de gevolgen van het verdeeld gezag op Atjeh 1881—1884 verder onbesproken laten en ons bij voorkeur bezighouden met het oordeel van verschillende schrijvers over het verdeeld gezag ter Westkust van Sumatra, tijdens den oorlog tegen de Padri's, een secte van den Mohammedaanschen godsdienst, welke in 1803 ontstond en een relegie-strijd deed ontbranden, waarin de Nederlanders zich mengden.

Het was in October 1834 — in een tijd van dringend gevaar — dat het gezag ter Westkust werd verdeeld door den commissaris-generaal J. van den Bosch, die den resident E. Francis met het burgerlijk gezag bekleedde en de luit.-kolonel I. H. Bauer aan het hoofd van het militair gedeelte plaatste.

De commissaris-generaal, wegens spoedig vertrek naar Europa, niet in de gelegenheid, den overste Bauer te ontmoeten, liet voor hem speciale voorschriften achter (Instructies dd. 13 October 1833, n^{0}. 354), die op het veroveren en onderwerpen van vijandelijke landschappen betrekking hadden.

Het duurde niet lang, of tusschen beide machten — Francis en Bauer — ontstond een voorrangstrijd, waartoe die speciale instructies aanleiding gaven.

In dit conflict mengden zich de hoogste Regeeringspersonen, die Francis in 't gelijk stelden, omdat zij zijne vredelievende politiek eerder voorstonden, dan Bauer's krachtig optreden, die zich trouw hield aan de instructie's van den commissaris-generaal, den lateren minister van Koloniën, wiens staatkunde verschilde met die der machthebbenden te Batavia. En zoo werd Bauer, ondanks zijne vele verdiensten, het ongelukkig slachtoffer van uiteenloopende politieke inzichten.

Wanneer zelfs mannen van staatkundige ondervinding het niet altoos eens kunnen worden omtrent politieke quaesties, dan is het niet te verwonderen, dat onder een veelhoofdig bestuur op oorlogsterrein conflicten ontstaan, vooral indien men het burgerlijk gezag het recht toekent, om zich met militaire operatie's in te laten. Het zij verre van ons te willen beweren, dat redekracht en schoone beloften te verwerpen middelen zijn, om een hardnekkigen, canatiekea inlandschen vijand tot onderwerping te brengen, noch dat zij, die steeds wapengeweld voorstaan, de wijste staatkunde volgen.

De aanleiding en het doel van eenen oorlog, het karakter, de gevechtskracht, bewapening en hulpmiddelen van den vijand kunnen onze politieke gedragslijn verschillend regelen. Wij achten het daarom niet overbodig een beknopt overzicht te geven van het ontstaan en den loop van den Padri-oorlog, opdat de lezer zelf een oordeel kunne vormen, over de verschillende bestuurshandelingen, het verdeeld gezag op oorlogsterrein en het conflict daaruit voortsprnitend, te meer wijl de generaal H. J. J. L. ridder De Stuers in zijn werk getiteld: *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*, niet alleen de Staatkunde des heeren van den Bosch aanvalt, maar het politiek beleid van nagenoeg alle bestuurslieden ter Westkust ten scherpste veroordeelt.

* * *

Toen ons gezag in het jaar 1819 ter Westkust van Sumatra op nieuw was gevestigd en de Nederlandsche resident James Du Puy het bestuur te Padang van den Engelschen resident De la Matte had overgenomen, verzochten een 15-tal prinsen van het voormalig Rijk van Menang-Kebau, namens den vorst van dat Rijk, om bescherming voor de Maleische bevolking tegen het toenemend geweld der Padri's, voor welke hulp zij ons den

afstand beloofden van alle landen, welke in het Menang-Kebausche hadden toebehoord.

De heer Du Puy, zich niet bevoegd achtend eigenmachtig te handelen, vertrok naar Batavia, om de Indische Regeering dat verzoek over te brengen.

De Indische Regeering, zich de schoone gelegenheid niet willende laten ontglippen, om Neerland's gezag en macht op Sumatra meer en meer uit te breiden, vooral om zich daardoor een staatkundig overzicht te verzekeren boven de steeds intrigeerende Engelschen, schonk genoemden resident, bij besluit van 23 September 1820, de vereischte machtiging tot het sluiten van een verdrag met die hoofden.

De reden dus, welke de Indische Regeering aanleiding gaf de wapens te trekken tegen de Padri's, was, ons bedunkens, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, wel gerechtvaardigd, te meer, wijl ook onze vestiging aan de kust — Padangsche benedenlanden — die over land geen gemeenschap met elkaar had, aan aanranding blootstond.

Aangezien onze troepenmacht ter Westkust slechts ± 300 man telde en onvoldoende bleek tegen het ontzaggelijk leger der Padri's, dat fiink gewapend en vrij goed georganiseerd was, werd tegen het einde van 1821 de luitenant-kolonel Raaff met eene versterking naar Padang gezonden ten einde den oorlog met meer nadruk te kunnen voortzetten.

De luitenant-kolonel Raaft ging terstond aanvallend te werk, behaalde overwinning op overwinning, doch werd in April 1823 bij den berg Maropalm, na hevige gevechten, door het stormachtige weder en aanhoudende regens tot de „retraite" gedwongen. Gebrek aan troepen verplichtte de Indische Regeering den overste Raaff het offensief te staken en tot nader order de verdedigende houding aan te nemen.

In Januari 1824 werd Raaff tevens tot resident benoemd en daarmede het civiel- en militair gezag ter Westkust in handen van één persoon vereenigd, zoodat hij onbe-

lemmerd en naar eigen inzichten kon handelen. Reeds op den 24 Januari gelukte het hem te Masang, een verbond van vrede en vriendschap met de Padri's van Bondjol te sluiten, doch reeds drie maanden later leerde men de onstandvastigheid kennen der Padri's, die op aansporing van Toeankoe Damassiang 1) ons wederom den oorlog verklaarde.

Raaff overleed, jammer genoeg, reeds kort na zijn benoeming tot resident, op 30-jarigen leeftijd. (April 1824).

De kolonel (generaal) De Stuers, die hem opvolgde en den oorlog afkeurde, tracht in zijne geschriften een schaduw te werpen op het beleid van dien talentvollen hoofdofficier, wiens verdiensten nimmer schooner blonken dan ter Westkust van Sumatra.

Onder De Stuers bleef het eenhoofdig bestuur gehandhaafd. Toen deze het civiel- en militair gezag aanvaardde hadden zoowel de Nederlanders als de Padri's veel geleden; beide partijen hadden dus voorhands vele redenen zooveel mogelijk de vrede te bewaren. Daarenboven zag de Indische Regeering zich op Java in den loop van 1825 in een vernielenden krijg gebleven met den rebel Dipo-Negoro, hetgeen haar verplichtte de krijgsmrcht op Java te versterken ten koste der buitenbezittingen.

Ook Padang moest een gedeelte harer troepen afstaan, zoodat den kolonel-resident De Stuers in Augustus 1826 slechts 677 man overbleef, waaronder 451 infanteristen.

Wij gelooven daarom te mogen veronderstellen, dat de betrekkelijke rust welke gedurende het bestuur van De Stuers heerschte, minder aan zijne vredelievende gezindheid en wijze bezadigdheid was toe te schrijven, zooals hij zich er op verheft, dan wel aan den drang der

1) Toeankoe Damassiang, die zich voor 't eerst in 1822 onderwierp, werd, nadat hij ten 4de male verraad had gepleegd, in Juli 1833 ter dood gebracht. Op dienzelfden dag werden nog 14 andere hoofden wegens wreede mishandeling van gouvernementsdienaren en herhaald verraad geëxecuteerd.

omstandigheden, die beide partijen tot eenen gewapenden vrede hadden gebracht.

Onze lijdelijke houding evenwel, lieten de Padri's niet geheel en al ongebruikt, maar wisten die in hun belang aan te wenden, door onze bondgenooten te beoorloogen en het vuur der verdeeldheid onder hen aan te wakkeren. Geen wonder, dat daardoor de sectarissen in kracht wonnen en het vertrouwen der Maleiers in onze macht aanmerkelijk verzwakte.

Intusschen wijdde De Stuers zich vol ijver aan de verbetering van den inwendigen toestand en achtte de beweging aan 's vijands zijde van weinig beteekenis, steeds vertrouwend op het vredescontract van 15 November 1825, tusschen hem en de Padris van Lintau, de 50 Kata's en Aqam gesloten.

In Juli 1829 werd De Stuers vervangen door den resident Mac-Gillavry en nam de kapitein de Rochenunt voorloopig het militair commando op zich, in afwachting der komst van den majoor Colson, die echter op zijne reis naar Padang overleed, reden waarom genoemde kapitein met het militair gezag belast bleef.

Het is meer dan waarschijnlijk, dat de gunstige rapporten des heeren De Stuers der Regeering aanleiding hebben gegeven het gezag te splitsen, maar de resident Mac-Gillavry, die de handen vol had met het stuiten van 's vijands overmoed, gaf reeds in zijne eerste berichten een bedenkelijk relaas van den toestand.

De kolonel De Stuers, inmiddels belast met de functiën van chef van het militair departement te Batavia, kreeg al dadelijk die rapporten in handen, welke gansch verschilden van de fraaie schildering, welke hij had gegeven.

Het kon niet anders, of bij zulk een verdeeldheid van gevoelen, moest tusschen beide autoriteiten een gespannen verhouding ontstaan, en de gevoeligheid bij den kolonel klom nog hooger, toen de resident Mac-Gillavry reeds anderhalf jaar later zijn ontslag verzocht, daarbij der

Regeering in overweging gevende, het gezag in handen van eene militaire autoriteit te herstellen, wijl de staat van zaken nog immer het gebruik van wapens vorderde.

In 1884 deed de heer J. F. Laging Tobias, als gouverneur van Atjeh, 't zelfde, waaruit blijkt dat ook onder de kundige civiele ambtenaren tegenstanders zijn van het verdeeld gezag.

Het kan ons niet bevreemden, dat De Stuers in zijn werk over Sumatra van den resident Mac-Gillavry zegt: „De keuze was niet gelukkig," en: „dat genoemde resident, die 15 jaren onder de Javanen had geleefd, zich maar niet kon gewennen aan de losse vrijheden der Maleiers, die hem op hunnen weg ophielden om aan zijn sigaar hun stroopijpje aan te steken..." 1)

Er was dus weder een krachtige hand noodig, om de woest optredende Padri's te breidelen en den roem van Neêrlands vanen en het geschokt overwicht te herstellen, reden waarom de Gouverneur-generaal Van den Bosch, die in Januari 1830 den commissaris-generaal Du Bus de Ghissignies als opperlandvoogd had vervangen, het eenhoofdig gezag onder een militair herstelde, en den luitenant-kolonel P. Elout tot resident en militair commandant ter Westkust benoemde.

Onder Elout werden in 1832 de Marapalm bij verrassing genomen, de linie van Andalas vermeesterd en Bondjol, Rau Mandaheling en vele andere gewesten onderworpen.

Het duurde echter niet lang, of een algemeene opstand de Bondjol en aangrenzende gewesten noopte weder het zwaard te trekken.

De verderf dreigende opstand deed de Gouverneur-

---

1) Waar zoude het heen moeten met ons gezag en prestige, indien de residenten, vertegenwoordigers van het hoogste gezag in hun gewest, zoo'n averechtsch begrip hadden van rang en positie en zóó weinig hunne meerderheid wisten te doen gevoelen, dat elke koeli langs den weg zich tegenover den „Toewan besar" dergelijke losse vrijheden mocht permitteeren!

generaal Van den Bosch besluiten in persoon de stand van zaken ter Westkust op te nemen.

De opperlandvoogd vertrok, ingevolge machtiging van Z.M. Koning Willem I, als commissaris-generaal naar Padang (Augustus 1833.)

Het bestuur werd te Batavia waargenomen door den heer Baud, die reeds den 2 Juli 1833 als Gouverneur-generaal *ad interim* door den heer Van den Bosch was bevestigd.

De rampspoeden, welke onze wapens troffen tijdens zijn verblijf ter Westkust, hadden verschillende beschikkingen tengevolge, en 't waren vooral de speciale instructies aan den overste Bauer, welke later die ongelukkige verdeeldheid wekten.

Teneinde de staatkundige beweegredenen te kennen, welke de commissaris-generaal hadden aangezet den overste Bauer speciale instructies te geven, welke wij aanstonds zullen melden, dienen wij den opstand van Bondjol als aanvangspunt te nemen.

* * *

De Padri-oorlog scheen tegen 't einde van 1832 eene gunstige wending te nemen; de meeste landschappen der bovenlanden hadden ons gezag erkend; alleen de 13 Kota's moesten nog onderworpen worden.

De luitenant-kolonel Elout had zelfs den kapitein De Quay in commissie naar Batavia gezonden, om den toenmaligen Gouverueur-generaal Van den Bosch den gunstigen staat van zaken mondeling te rapporteeren, tevens om meer troepen en oorlogsbehoeften te verzoeken, ten einde de 13 Kota's met klem de kracht onzer wapens te doen gevoelen.

Maar terwijl onze bestuurslieden met billijkheid trachtten te regeeren en zich beijverden de wonden te heelen, welke de krijg aan 't land had geslagen, terwijl de onzen

in het volle gevoel van hunne macht en hun overwicht de rust meenden te hebben verzekerd, arbeidden Toeankoe Iman, Toeankoe Moeda, de Radja van Kamboelan, Toeankoe Damassiang, Toeankoe Tamboesi en meer andere voorname Padri-hoofden, aan eene samenzwering en wisten 't fanatisme en den geest des oorlogs in de veroverde landschappen weder op te wekken. Naar alle landschappen zonden zij brieven, en in eene vergadering van hoofden kwam men overeen, op den 3de der maand Radjab (Januari 1833) elk in zijn district, een algemeenen opstand te doen losbarsten en al de soldaten te vermoorden.

Men ziet hoe moeilijk het was, ondanks de pogingen van het bestuur om het dwangjuk zoo dragelijk mogelijk te maken, eene goede verstandhouding met de Padri's te onderhouden.

De generaal De Stuers wijt den opstand aan de baldadigheid der troepen, die de bevolking op allerlei wijze zouden hebben gekneveld.

„Maar," zoo zegt Lange (blz. 253, deel II). „wanneer „Toeankoe Iman — het opperhoofd der Padri's — zooveel „reden had, om over het gedrag onzer soldaten te klagen, „waarom deed hij dan den luitenant-kolonel Elout daar„van geen kennis dragen? Hij kon dit immers doen zonder „tusschenkomst van anderen, namelijk bij geschrift, „rechtstreeks aan den heer Elout, want het kon hem „niet onbekend wezen, dat deze met de Maleische taal „zeer vertrouwd was."

De heer Francis meent, dat de aanleiding tot den opstand te zoeken was in de groote uitbreiding van onze macht in het uitgestrekt gebied, bij de weinige middelen voorhanden, om de overwonnen landen behoorlijk te kunnen besturen.

Ook Lange zegt, dat de versnippering onzer krachten over een uitgestrekt gebied, den opstand in de hand werkte. Maar die versnippering van onze troepen was het gevolg van de onvoldoende gevechtskracht van het

Indische leger, dat tot op huidigen dag tevergeefs op eene uitbreiding wacht, geëvenredigd aan de zware taak welke op hem rust.

Ook Toekoe Oemar, gaf de versnippering van troepen te Atjeh, aanleiding tot snood verraad.

Het vermoorden van twéé jagers der bezetting van Bondjol — Kris en Liberich — bij Pisang, op den weg naar Fort-Van der Capellen, verraadde voor 't eerst de vijandige gezindheid der bevolking; beide militairen escorteerden een vivres-transport.

De luitenant-kolonel Vermeulen Krieger, bij afwezigheid van den kapitein De Quay tijdelijk belast met het civiel gezag der bovenlanden, vernam den moord eenige dagen later (3 Januari 1833), en trok onmiddellijk met een honderdtal jagers naar Pisang om een onderzoek in te stellen.

Dat dit onderzoek een onvoorzichtige stap zoude geweest zijn, zooals generaal De Stuers beweert, daarmede stemmen wij niet in, daar het den opstand geenszins heeft uitgelokt.

Het verdient evenmin afkeuring, dat de overste Vermeulen Krieger oogenblikkelijk tot een onderzoek overging, instede een kostbaren tijd te verknoeien door eerst angstvallig langs officiëelen weg daartoe machtiging te verzoeken. Zulk een ferm en doortastend optreden was geen miskenning van het hoogste gezag, maar 't ware kenmerk van een zelfstandig karakter, dat geen verantwoordelijkheid vreest en het z.g. deksysteem veracht door middel van allerlei officieele correspondenties en missives, welke altoos een soort cachet schijnen te moeten verleenen, zelfs aan de meest onbeduidende zaken.

Bij aankomst te Pisang vond Vermeulen Krieger de kampong verlaten; de bevolking was uit vrees voor weerwraak naar het gebergte gevlucht.

Moge de verschijning onzer troepen den opstand, welke reeds tot rijpheid was gekomen, verhaast hebben, zeker

is 't, dat het optreden des oversten tal van posten redde.

De colonne was nog te Pisang, welke zij bezette, toen in den nacht van den 12den Januari een inlandsche bediende van den commandant te Bondjol het bericht bracht, dat de bezetting aldaar in den slaap was overvallen en uitgemoord. Kort na dit bericht signaleerden de schildwachten talrijke benden, die de colonne trachtten te omsingelen, weshalve de luitenant-kolonel Krieger tot den terugtocht besloot.

Deze beroemde „retraite" van Pisang naar Koriri (in het Agamsche), welke al vechtende, 21 uren duurde, vindt men zeer uitvoerig en boeiend beschreven in het werk van den verdienstelijken schrijver, majoor Van Rees.

De opstand was inderdaad reeds uitgebroken! Het was in den nacht van den 11 op den 12 Januari, dat duizenden Padri's van het gebergte naar de vlakte van Alahan-Pandjang daalden, om begunstigd door de duisternis, onder de diepste stilte, onze uiterste posten te bekruipen, ten einde de bloedbevelen van den Iman ten uitvoer te brengen.

Nabij Bondjol lostte zich de vijandelijke bende op, in kleinere afdeelingen, die met groote snelheid in verschillende richtingen trokken, om ingevolge bevel, vóór het aanbreken van den dag haren slag te slaan.

Het verraderlijk en welberekend overrompelingsplan gelukte, helaas, maar al te wel.

Na de argelooze schildwachten overhoop te hebben gestoken, stormden de Padri's in de chambree's en wierpen zich onder woest gehuil op de slapende soldaten, die geen tijd hadden zich te verweren.

Het plotseling geschreeuw in de duisternis, het gekletter der klewangs, het verward gegil en angstig geschrei der verschrikte vrouwen en kinderen, vermengd met het onheilspellend geroep van „amok, amok," dat van alle kanten weerklonk, deden de onzen van schrik verbijsteren, en half naakt in de grootste verwarring door elkaar

naar buiten vluchten, zonder recht te begrijpen wat er gaande was.

Door het felste fanatisme bezield en door moordlust bestuurd, sabelden de dweepzieke benden alles neer en bezoedelden zelfs hunne handen met het bloed van onschuldige vrouwen en kinderen; zelfs de zuigelingen niet uitgezonderd. Slechts aan enkelen gelukte het te ontsnappen, zooals den inlandschen bediende van den commandant van Bondjol, waar 55 militairen en vele vrouwen en kinderen op de onmenschelijkste wijze waren gedood.

Zoo vielen Bondjol, Laboe Sikapang, Laboe-Amboloe Parantan Toengoeng en het zieken-etablissement te Tandjong Waringin, alwaar de chirurgijn der 2e klasse J. van der Groot werd vermoord.

Men kan zich voorstellen welk een verschrikkelijk schouwspel zich voor de blikken der onzen vertoonde. Vernielde borstweringen en brandend puin; en onder die gloeiende puinhoopen, rondom en binnen de smeulende palissadeeringen, de afschuwelijk verminkte lijken der soldaten, vrouwen en kinderen, wier onthoofde lichamen en afgekapte ledematen van de onbarmhartigste wreedheid der Padri's getuigden. Overal was het pad dier sectarissen met bloed geteekend.

De luitenant H. Engelbert van Bevervoorde, die juist in die dagen met 15 Madureesche soldaten op marsch was van Rau naar Priaman, viel na acht dagen rondzwervens in het gebergte, in handen dier woestelingen.

Het hoofd dier bende stiet den officier met geweld de kris in de borst, haalde het hart uit 't lijf en dit den zijnen toewerpend, riep hij triomfantelijk uit: „ziet of het hart van dezen blanke er anders uitziet dan het onze!"

Zoo had de vrome Iman, behalve de 17 dooden en 54 gewonden bij de colonne-Vermeulen Krieger, ruim 110 militairen, waaronder 3 officieren en 90 Europeanen, doen vermoorden, ongerekend nog de talrijke vrouwen en kinderen der militairen en inlandsche bedienden.

Het bericht van den opstand gewerd luitenant-kolonel Elout middels een renbode, toen hij ten huize van den heer Intveld, president der weeskamer te Padang, aan een feestmaal zat. Ondanks de hevigste ontroering, wist Elout zich te beheerschen, zoodat geen der gasten zijnen schrik bespeurde.

Na tafel liet Elout eenige officieren in het geheim ten zijnen huize ontbieden, alwaar door diens adjudant voorlezing werd gedaan der verontruste dépêches.

Tot laat in den nacht werd een conferentie gehouden, en onderzocht wat er thans diende gedaan te worden. Er werd besloten alle beschikbare troepen en hulpbenden naar de bovenlanden te zenden en onze krijgsmacht zooveel mogelijk te concentreeren; de meest afgelegen posten zouden door het Javaansche legioen van Sentot worden bezet, daar de manschappen van dat legioen, evenals de Padri's, de Mohammedaansche relegie beleidden, kaalgeschoren hoofden hadden en een tulband droegen.

Men meende, dat de vijand tegenover hunne geloofsgenooten geen geweld zoude gebruiken.

Reeds bij het eerste schemeren van den dag vertrok Elout naar de bovenlanden, vergezeld van Sentot en Toeankoe Nan Tjerdik, maar beide hoofden werden kort daarop naar Batavia gezonden, daar zij sterk verdacht werden met de opstandelingen te heulen.

De mare van den opstand en der moordtooneelen, welke zich spoedig te Padang verspreidden, veroorzaakten onder de ingezetenen — zooals begrijpelijk — een diepe verslagenheid, terwijl het gerucht, dat tusschen Rau en Mengapopo alles was uitgemoord, de burgerij het ergste deed vreezen; men waande de stad reeds bedreigd.

Het kon niet anders, of ook te Batavia, waar men na de gunstige rapporten, niet op zulk eenen overgang bedacht was, moesten die schriktijdingen groote bezorgdheid verwekken. Vooral de opperlandvoogd was diep geschokt, daar het oproer zijne schoonste verwachtingen den bodem dreigde in te slaan.

Nog kort te voren schreef Z. Exc. den luitenant-kolonel Elout, dat het bestendig zijne gevoelen bleef, dat de onderwerping van geheel Sumatra aan ons gezag, als een Staatkundig beginsel moest worden aangenomen en men met meerderen of minderen spoed tot het doel moest geraken, naarmate de omstandigheden zoo in Europa (waar de Belgische revolutie ons de handen bond) als in Indië daaraan bevorderlijk zouden zijn.

Met kracht werden op Java toebereidselen gemaakt om het dreigend gevaar af te wenden; men verzamelde zooveel troepen als mogelijk was. Intusschen stelde de overste Elout alles in 't werk, om den verwoestenden storm des opstands binnen enge grenzen te houden, doch tegen 't laatst van Mei, keerde zich ook het landschap Agam tegen ons.

Gelukkig dat de inmiddels tot majoor bevorderde kapitein Du Quay — die van Batavia naar Padang was vertrokken, vóór de tijding van den opstand de Regeering bereikte — met eene versterking van 250 man aankwam, zoodat Elout de aangrenzende landschappen beter kon dekken.

Voorts bracht het legerbestuur, na veel moeite, een macht bijeen van 1100 man, die onder den generaal-majoor titulair C. J. Riesz op 17 en 21 Juni te Padang debarkeerden.

Zoodra al de troepen waren aangekomen, trok generaal Riesz, die tijdelijk het hoogste civiel en militair gezag op zich nam, met het grootste gedeelte van zijne macht naar de bovenlanden. Agam en L Kota's werden na eenen hardnekkigen, bloedigen tegenstand onderworpen.

Om zijne troepen eenige verademing te geven, besloot de generaal de verdere operaties uit te stellen tot de komst van den opperlandvoogd, die, zooals gezegd, onder den titel van commissaris-generaal naar Padang vertrok, alwaar hij den 23en Augustus 1833 debarkeerde.

Z. Exc. gelastte den generaal Riesz en den luitenant-

kolonel Elout een krachtigen aanval op Bondjol en gaf als zijn verlangen te kennen, de Nederlandsche driekleur uiterlijk den 10en September op Bondjol's wallen te willen zien wapperen.

De beide bevelhebbers brachten Z. Exc. eerbiedig onder de aandacht, dat zij eene voorwaartsche beweging ongeraden achtten, zoolang de aangrenzende gewesten niet waren onderworpen, doch de trotsche, energieke landvoogd, die het dralen afkeurde en geen nederlaag duchtte, verschoof slechts het tijdstip der vermeestering en bepaalde die op den 16en September.

Generaal Knoop noemt dat bevel „een Napoleontische order," doch voegt daaraan toe, dat Napoleon wist, wanneer hij bevelen uitvaardigde, dat deze uitvoerbaar waren.

Men moet zich dan ook werkelijk verwonderen, dat de commissaris-generaal, die reeds op 35-jarigen leeftijd chef van den staf was (1815), onder den generaal Constant de Villars en op zijn 47ste jaar als generaal in Nederland had gediend — als vakman — de overwegende bezwaren gering schatte.

Aan 's vijands zijde leidde de talentvolle Toeankoe Iman de verdediging, en, zijn de opgaven juist, dan zoude hij over eene macht hebben beschikt van ongeveer 30.000 man, voor meer dan de helft van geweren voorzien.

De commissaris-generaal echter, achtte de onzen — 3500 man sterk, ondersteund door 10.000 irregulieren (Maleische hulptroepen) — volkomen tegen de geduchte krachten des Imans opgewassen.

Op den 6den September zetten de verschillende colonnes, vier in getal, zich in beweging.

Drie colonnes hadden in opdracht de vijandelijke hoofdstelling Bondjol van verschillende kanten te bedreigen; de vierde moest tegenover Matoea, welke den hoofdweg naar die positie beschermde, stelling nemen, ten einde een groot deel van 's vijands krijgsbenden van

het centraal reduit zijner stelling (Bondjol) te neutraliseeren.

De lezer, die deze belangrijke krijgsoperatie uitvoerig wenscht te leeren kennen, zij verwezen naar het werk van den heer H. E. Lange (deel I bl. 412—461). Wij zullen die slechts ter loops aanstippen, om den draad van ons opstel niet te verbreken.

Na een reeks van kleine gevechten moesten onze troepen den opmarsch in het woeste gebergte opgeven; gebrek aan leeftocht, terreinmoeilijkheden, welke het verband onmogelijk maakten, de onwil der hulptroepen, aanhoudende regens en allerlei onoverkomelijke hinderpalen verhinderden een verder oprukken.

Een der colonnes moest zelfs met achterlating van dooden, gewonden en het geschut, als een uiteengeslagen troep, te midden van voortdurende aanvallen, haar heil in eenen snellen terugtocht zoeken.

Hoe bedenkelijk die onderneming ook afliep, zoo vermocht het echec den commissaris-generaal niet te ontmoedigen, noch zijnen onverzettelijken wil aan 't wankelen brengen. Z. Exc. besloot nu, van uit Pantar de stelling Matoea te forceeren, om langs dien weg den hoofdzetel der Padri's te machtigen.

Door die overwinning zouden de bovenlanden genomen en aan de beloften voldaan zijn, welke Z. Exc. aan Z. M. den Koning had gegeven, namelijk: geheel West Sumatra te zullen onderwerpen.

De aanval werd bepaald op den 28[den] September.

De commissaris-generaal, vergezeld van den generaal Riesz, begaf zich daags te voren naar Pantar, alwaar eene macht van 868 man en eene sterke hulpbende waren samengetrokken.

Een eenigszins uitvoerige beschrijving te geven van den aanval, welke drie dagen duurde, laat ons bestek niet toe, doch eene kleine terreinbeschrijving der vijandelijke verdedigingslinie, dienen we hier in te voegen, om

later Bauer's stout waagstuk beter tot zijn recht te doen komen.

Van uit Pantar oprukkend, stuitte men eerst op een breede ravijn van ongeveer 300 voet diepte. Op den bodem van deze natuurlijke gracht, welke zich voor de gansche linie uitstrekte, ruischte een bergstroom, die door andere kleine riviertjes, rechts en links, werd gevoed.

Het water, dat bij regentijd zeer hoog staat en onstuimig vloeit, was thans doorwaadbaar.

Achter het ravijn verhieven zich ontzaglijke bergen, in onderscheidene armen vertakt en wild begroeid met al de pracht eener tropische natuur. Schilderachtig leunden dichte wouden tegen de berghellingen, waar verschillende paden zich langs afgronden en diepe geulen naar boven slingerden. Hier en daar scheen het berggevaarte als uiteengescheurd, kleine en groote vlakten vormend, door bruisende riviertjes en beken doorsneden.

Door dit landschap leidde de hoofdweg over Pisang naar Bondjol. Deze weg was niet breed, doch tamelijk begaanbaar; slechts bij uitzondering voerde hij langs kampongs of bebouwd terrein, maar meestal langs huivering wekkende diepten en breede ravijnen, met zwaar begroeide wanden.

Nu en dan kronkelde het pad zich door donkere bosschen of liep tusschen twee diepten, waar het schier verloren ging tusschen hooge planten en struiken.

's Vijands werken lagen een weing achter den rand van bovengenoemd ravijn en naderden dien rand, waar de wanden zich inbogen. De rechter vleugel leunde tegen het gebergte, op welks terrassen geduchte versterkingen waren opgericht, met de noodige lila's (kleine vuurmonden van eigen fabrikaat) beplant.

De linkervleugel was eenigszins achterwaarts omgebogen, teneinde eene kleine open vlakte aan die zijde te beschermen.

Al die verschansingen hadden hooge, breede borst-

weringen met één of meer rijen bamboekokers tot schietgaten; om de stormvrijheid te verhoogen waren voor de borstweringen één of twee grachten gegraven.

In ravijnwanden, daar waar deze niet loodrecht naar beneden liepen, waren diepe insnijdingen gegraven, verdedigd door aarden werkjes.

Al deze verschansingen stonden met elkaar in verbinding, door wijde en diepe loopgraven, op bepaalde afstanden met blokhuizen bezet.

Ten overvloede had de vijand, achter deze geduchte stelling, een tweede verdedigingslinie aangelegd.

Het gezicht der voorste alleen, was reeds zoo indrukwekkend, dat de commissaris-generaal een uitroep van bewondering niet kon onderdrukken, zoo ontzaglijk versperd had hij zich den weg naar Bondjal niet voorgesteld.

Waarlijk, de aanval op die voorste werken was op zich-zelf genomen reeds een waagstuk te noemen.

Keeren wij tot de troepen terug.

Bij het krieken van den 28sten September, zetten zij zich in beweging; de algemeene reserve en de hulptroepen, bleven voorshands achter.

Voorafgegaan door een zwerm tirailleurs en onder bescherming van het geschut, rukten de aanvalstroepen voorzien van stormladders in twee afdeelingen voorwaarts, aan elke afdeeling was een punt van aanval aangewezen.

Een uitdagend krijgsgehuil galmde achter de lijn van verschansingen, toen de troepen het ravijn afdaalden, het gedonder van hevig kanon- en geweervuur aan weerszijden voegde zich in de gillende oorlogskreten des vijands.

Nadat de troepen zich beneden in het ravijn verzameld en de rivier doorwaad hadden, werden de wanden der helling onder een moorddadig vuur beklommen.

Vol woede en spijt zag de vijand zijne vooruitgeschoven verschansing spoedig bestormd en genomen.

Maar nu kwam de grootste moeielijkheid aan, namelijk om zich niet door vijands overmacht in het ravijn te laten terugdringen, en gevaar te loopen op de rotssteenen in de diepte te worden vermorseld.

Het eerste succes bracht den commissaris-generaal in den bedriegelijken waan, dat de linie spoedig zoude vermeesterd zijn, doch de vijand bood zoo'n krachtigen tegenstand, en vocht met zulk eene uiterste standvastigheid, dat onze afgematte troepen geen stap meer verder kwamen; het terrein en de overmacht bood den Padri's te veel voordeelen.

De aanvallen werden, wel is waar, herhaald, doch te vergeefs. Eene poging van den majoor De Quay om de linie om te trekken mislukte eveneens.

Na drie dagen onafgebroken strijd moest de aanval opgegeven worden.

Een ooggetuige, de heer Francis, die den commissaris-generaal naar de Westkust had vergezeld, schrijft over dien hardnekkigen worstelstrijd in zijne „herinneringen" het volgende:

„Bij het terugtrekken der troepen naar Pantar, alwaar „de commissaris-generaal zijn kwartier had, werden zij „door den vijand zoo nabij op de hielen gevolgd, dat „deze bijna gelijktijdig binnen Pantar zoude zijn gekomen, „indien de voorwacht hem niet in tijds had ontdekt. De „vijandelijke kogels vlogen langs den commissaris-gene-„raal, waarop deze in persoon een geladen houwitzer liet „aanleggen en vuur geven."

Na de mislukte onderneming begaf Z. Exc. zich in den morgen van den 2den October naar Fort de Kock, en den daarop volgenden dag over Kajoe Tanam naar Padang, waar hij den 5den aankwam.

Ofschoon aan eene verovering van Bondjol vooralsnog niet was te denken, zoo lag het geenszins in het voornemen van den commissaris-generaal, om de vermeestering op te geven. Met zijn schranderen blik voorzag hij te

goed de nadeelige gevolgen, welke zulk een nederlaag na zich zoude slepen; het echec moest worden gewroken. Hij had nu den vijand leeren kennen en begreep hoe gemakkelijk het den fanatieken en rusteloozen Iman thans zoude vallen, om de Maleiers weer onder het overwicht der Padri's te brengen, waardoor ons gezag ter Westkust ten slotte gevaar liep te worden vernietigd door den invloed der sectarissen. Dit moest, het kostte wat het wilde, worden voorkomen, maar niet door onderhandelingen, welke steeds onvruchtbaar waren gebleken en thans van onmacht zouden getuigen, doch door de kracht der wapens.

Daar de heer Elout, die op den 26den September bij keuze tot kolonel was bevorderd, zijn eervol ontslag als resident en militaire commandant had verzocht, zoo gold het thans in de eerste plaats een vervanger te kiezen, die de noodige ervaring en geschiktheid bezat, om de krijgszaken ter Westkust te leiden en den hoon der laatste nederlagen uit te wisschen.

De keuze viel op den luitenant-kolonel J. H. Bauer, commandant van het 4e. bataljon te Salatiga. Hij werd bij besluit dd. 13 October 1833, no. 335, tot militairen commandant ter Westkust van Sumatra benoemd.

Het civiel gezag ging over op den heer Francis, doch daar deze met verlof naar Java was vertrokken, bleef het bestuur voorloopig in handen van den Raad van Indië van Sevenhoven, aan wien Z. Exc. de bedoelde speciale instructie's, dd. 13 October, no. 354, voor den overste Bauer, achterliet.

Een elftal dagen, welke de commissaris-generaal te Padang verbleef, werd besteed met het regelen van politieke zaken en het vaststellen van allerlei beschikkingen, zoowel in het belang van den inlander, als van de Regeering.

Als beginsel werd aangenomen, dat de bevolking der onderworpen gewesten in het volkomen bezit zoude blijven harer politieke en huishoudelijke belangen, zoodat

het bestuur zich niet met hare rechtspleging, noch met hare aloude instellingen te bemoeien had; alleen werd het recht voorbehouden, om de bevolking in tijd van gevaar onder de wapens te roepen en den inlander voor bepaalde misdrijven voor eenen raad van justitie te brengen, welke te Padang moest zitting nemen.

Moeten wij des heeren Van den Bosch staatkundige beschikkingen alle recht doen wedervaren, en zijnen onvermoeiden ijver bewonderen, het schijnt echter, dat zijne gewone wijsheid hem parten speelde, toen hij het gezag verdeelde in een militair- en civielbestuur.

En nog hadde wellicht het conflict niet plaats gegrepen, indien de commissaris-generaal vóór zijn vertrek naar Europa, den heer Francis had kunnen spreken, maar deze was reeds kort na het échec bij Matoea met verlof naar Java vertrokken.

Omtrent dat verdeeld bestuur zegt Lange (II deel bl. 41) „Het mag verwondering baren, dat een staatsman met „zulke heldere inzichten als de commissaris-generaal „Van den Bosch, er toe kon overgaan om, in een land „waar oorlog gevoerd moest worden, zooals ten duidelijkste „blijkt uit zijne voor den overste Bauer te Padang „achter gelaten instructies van den 13den October n°. 354; „dat zulk een schrander man onder zulke omstandigheden „het civiel en militair gezag verdeelde in stede van het „in handen van één persoon te vereenigen. Het ontbrak „toch niet aan ondervinding wat daarvan in Europa „gewoonlijk de gevolgen waren. Daar toch, en met name „ook in ons land, had men ondervonden hoezeer de „gedeputeerden te velde — alhoewel daaronder meermalen bekwame mannen waren — elke krijgsonderneming gewoonlijk belemmerden en verlamden in alles „waarbij bijzonderen krachtsontwikkeling vereischt werd „onmogelijk maakten, om de eenvoudige reden, dat „eenheid daarvoor een onmisbaar vereischte is, en deze „ontbrak.

„Ook in onze Oost-Indische bezittingen ontbrak het „niet aan ervaring, hoe schadelijk verdeeldheid van „gezag gewoonlijk werkt in een land waar oorlog moet „gevoerd worden 1)."

De heer Francis, die zich geroepen gevoelde den commissaris-generaal, wegens het verdeelen van het civiele en militair gezag, ter Westkust vrij te spreken, meent ons dat verdeelen te kunnen ophelderen, en zegt in zijn werk: *Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar* (deel I bl. 2.)

„dat Koning en Vaderland zich verheugen in het bezit van een geoefend leger in deze overzeesche bezit-„tingen, hetwelk in moed en volharding niet licht zijne „wederga vinden zal, doch juist daarom is dan ook de „verantwoordelijkheid van hen des te grooter, die over „zulk een verdienstelijk leger in meerdere of mindere „mate macht hebben en wèl mogen zij toezien, het niet „aan zelfzucht, of najaging van eigen roem worde opge-„offerd!"

Wij zijn overtuigd dat elkeen zal instemmen met den lof, dien Francis het Indisch leger toezwaait, doch zijn wantrouwen jegens onze militaire bevelhebbers is even

1) Met het systeem van gedeputeerden te velde heeft men in Indië geenszins gebroken, alleen is de naam veranderd en heeten die afgevaardigden thans „Regeeringscommissarissen".

Zelfs de troepen, die in 1888 te Bantam (Java) een opstand hadden te dempen werden op de hielen gevolgd door een Regeeringscommissaris.

Waarom?

Zijne onze militaire bevelhebbers dan zulke onbeduidende en onbetrouwbare mannen dat zij zelfs op het oorlogspad aan den leiband van een burger-ambtenaar moeten loopen?

Maar gaan de zaken verkeerd en hecht het geluk zich niet aan onze vanen, dan zijn het uitsluitend onze bevelhebbers, die aan miskenning en verdachtmaking blootstaan, alsof deze zich niet hadden te houden aan de *voorschriften* der hooge Regeering en de inzichten van *gedeputeerden te velde.*

ongemotiveerd als onverdiend. Wij noemen het een absurditeit te beweren, als zouden zij 's lands belangen opofferen aan *zelfzucht* of *najaging van eigen roem;* wij zien er zelfs iets krenkends in, hen van drijfveeren te verdenken in strijd met alle begrippen van soldatendeugd en vaderlandsliefde.

Maar de heer Francis, die door den bril des vooroordeels zag, gaat nog verder en argumenteert al zeer zonderling door te beweren (deel I, blz. 18), dat een burger-ambtenaar in de Indische gewesten meer practische kennis van den oorlog kan opdoen dan de officier, daar deze vaak de speelbal wordt van verraad, misleiding, onbekendheid met inlandsche zeden en gewoonten, terreinmoeilijkheden en luchtgesteldheid.

Dergelijke bewijsgronden moeten bij een verstandig nadenken al zeer zwak, zoo niet geheel onjuist worden genoemd, en wij zouden ze gelaten hebben voor 't geen zij zijn, ware 't niet, dat de heer Francis den naam had van een hoofdambtenaar van groote ervaring, verdiensten en talent te zijn geweest, wiens oordeel niet te verwerpen is.

Het is toch ongerijmd om te veronderstellen, dat een ambtenaar meer practische kennis kan opdoen dan de officier, die reeds door studie en oefening voor den krijg wordt gevormd. En wat de terreinmoeilijkheden betreft, de officier kent ze reeds uit de terreinleer, welke tot een der belangrijkste hulpwetenschappen der tactiek behoort. De kennis van land en volk, aloude instellingen, zeden en gebruiken, waarmede men in de allereerste plaats rekening dient te houden om politieke misslagen te voorkomen, is niemand aangeboren en vereischt zoowel van den burger-ambtenaar als van den officier, in een land, waar onze heerschappij nog pas gevestigd is, studie, onderzoek en opmerkingsvermogen.

En dat die kennis een vereischte is, om goed en verstandig te kunnen regeeren, zegt niet alleen het gezond

verstand, maar leert ook de geschiedenis der oudere volken, derhalve een regel der staakkunde, welke reeds lang is uitgevonden.

Toen de Pontische koning Mithridates het plan opvatte geheel Azië onder zijn schepter te brengen, besloot hij eerst de voornaamste koninkrijken van Azië te bezoeken, ten einde de wetten, zeden en gebruiken, tot zelfs de talen dier volkeren te leeren.

De heer Lange staat niet alleen in zijne ongunstige meening aangaande het verdeeld gezag, ook de generaal-majoor F. D. Cochius, die bij besluit van 15 Januari 1837, no. 2, tot commissaris van het gouvernement ter Westkust van Sumatra werd benoemd, laat zich niet zeer vleiend uit over dat stelsel van bestuur en betoogde in zijn verslag dd. 20 October 1837, lett. Q, o. m. de noodzakelijkheid om ter Westkust het civiel- en militair gezag in handen van één persoon, en wel in die van een militair, te vereenigen.

„De generaal", zoo schrijft Lange (blz. 227, deel II), „had al te zeer de gelegenheid gehad om op te merken, „hoe nadeelig de verdeeldheid van gezag, ook op de „Westkust gewerkt had; een voor den dienst heillooze „naijver van gezag en verdeeldheid van inzichten zijn „daarvan de onvermijdelijke gevolgen."

„Die gevolgen waren op de Westkust van Sumatra „niet achterwege gebleven, en meermalen was het den „generaal in het oog gevallen hoe men steeds getracht „had de Maleische hoofden van de militaire overheden „te vervreemden, een stelsel dat zich, hoe schadelijk „ook in een land waar oorlog gevoerd wordt, in den „minste beambte getrouwelijk had voortgeplant."

Tegen het gevoelen van den generaal Cochius trekt de heer Francis eveneens te velde en tracht met nadruk te protesteeren tegen de gevolgtrekking, die daaruit te maken zoude zijn, doch, zooals wij ter geschikte plaatse zullen behandelen, zag zelfs de Minister Van den Bosch,

die als commissaris-generaal het bestuur tusschen twéé personen verdeeld had, het verkeerde daarvan in en werd als gevolg der voorstellen van den generaal Cochius de kolonel A. V. Michiels, bij besluit van 29 November 1837 tot civiel- en militair-gouverneur ter Westkust benoemd, terwijl de heer Francis eervol werd ontslagen 1).

Zooals gezegd was Francis tot resident ter Westkust benoemd. In de maand Februari te Batavia zijnde, had hij herhaalde samenkomsten met den generaal De Stuers, van wien hij vernam, dat de luitenant-kolonel Bauer speciale instructies had ontvangen van den commissaris-generaal.

Francis had onder den voormaligen resident-kolonel De Stuers te Padang als buitengewoon assistent-resident gediend en was, evenals deze, meer Padrisch dan de Padri's zelven.

Het kostte den generaal dan ook weinig moeite om zijne staatkundige beginselen bij den resident Francis ingang te doen vinden, dien hij voor militaire aanmatiging waarschuwde en den raad gaf zich van officieele voorschriften te voorzien, ten einde op moeilijkheden van dien kant gevat te zijn.

Dientengevolge wendde de Resident zich tot den Gouverneur-generaal *ad interim* Baud, bij missive dd. 18 Februari 1834, met de vraag, of de speciale instructies aan den overste Bauer verandering hadden gebracht in de gewone verhouding tusschen de burgerlijke en militaire autoriteiten en in het bijzonder, of de militaire autoriteit de bevoegdheid zou hebben, om offensieve maatregelen te nemen zonder voorkennis van het civiel bestuur.

Nadat de generaal De Stuers hierop was gehoord en

1) De resident Francis verwijst in het Iste deel van zijn werk, blz. 70, naar de *Javasche Courant* van 2 December 1837, No. 96, waarin men, in het officieel gedeelte, kan vinden, dat zijn ontslag het gevolg is geweest van zijne verzoeken.

zijne consideraties had medegedeeld, werd den resident Francis te kennen gegeven, bij besluit van 3 Maart 1834 lett. E geheim, dat bedoelde speciale instructies geen verandering brachten in de gewone verhouding tusschen de burgerlijke en militaire autoriteiten, zooals die is omschreven in artt. 60 en 62 van het Regeeringsreglement, bepaald bij publicatie dd. 19 Januari 1830 *Stbl.* no. 10, dat dus alle officieren en ambtenaren aan den resident zouden zijn ondergeschikt van het oogenblik af, dat hij het hoogste burgerlijk gezag zoude hebben aanvaard.

Met dit alles had generaal De Stuers — wij zullen het weldra ontwaren — de plannen van den commissaris-generaal geheel gedwarsboomd; Bauer geknoopt aan den leiband van den resident en hem de eervolle taak door den commissaris-generaal bij diens speciale instructies opgedragen, uit de handen genomen.

Wederom dus werd daarmede een andere methode van onderwerping ingevoerd, en het behoeft geen betoog, dat de ondergeschikte officieren en ambtenaren door het voortdurend veranderen van stelstel het politieke spoor bijster geraakten, en ten laatste hoe langer zoo meer van het doel afdwaalden.

Zeer onoordeelkundig bovendien was het van den generaal De Stuers, om den resident Francis al dadelijk tegen het militair element te stemmen en argwaan te kweeken, wijl zulks de krachtgevende eenheid ontzenuwt en de samenwerking verlamt.

Trots de lessen der ervaring waren de staatkundige beginselen van den generaal niet tot rede te brengen en meende hij — evenals de Raad van Indië Van Sevenhoven — dat alleen wijze bezadigdheid en vredelievende gezindheid de Padri's tot onderwerping konden brengen, een volk waarvan Raffles verklaarde, dat het niet anders dan met een ijzeren schepter te regeeren was, en dat generaal Riesz noemde: „valsche verraders, geneigd tot alle kwaad."

Volgens Clausewitz, den grooten krijgskundige, zijn juist die dwalingen in den oorlog de ergste, welke uit zachtzinnigheid voortvloeien, en de bekende Nederlandsche generaal Knoop zegt in zijne krijgs- en geschiedkundige geschriften: „de oorlog is eene handeling van geweld en zachte middelen voeren niet tot het doel."

J. P. SCHOEMAKER,
gep. Kap. O.-I. Leger.

De Postspaarbank in Oost-Indië.

Naar aanleiding van het eerste jaarverslag.

Dat de lotgevallen der, op 1 Juli 1898 ginds in werking getreden, Postspaarbank mij bij voortduring groote belangstelling inboezemen, behoeft voor hem, die zich nog herinnert, hoe nauw ik betrokken was bij de geschiedenis van haar ontstaan 1), nauwelijks vermelding.

Toch hadde ik — oprecht gesproken — om tal van redenen, de eenigszins uitvoerige behandeling van het éérste verslag, omtrent haar uitgebracht en enkele maanden geleden ten onzent ontvangen, liever overgelaten aan anderen.

Maar, nu, te dezer plaatse, en — naar ik meen — ook elders, eene zoodanige behandeling tot dusver achterwege bleef, nu reken ik het mij ten plicht, het jaar 1899 niet te laten voorbijgaan, zonder, zij 't ook maar in hoogst bescheiden mate, die aangename taak te vervullen.

---

1) Men kan daaromtrent raadplegen mijn omstandig relaas, opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 3 November 1897. De *Inleiding*, te vinden op blz. 3 van het Indisch Verslag, is op dit punt — ik zal niet zeggen: onjuist, maar dan toch in elk geval *zeer onvolledig*; zij werpt dáárdoor op de geschiedenis van het ontstaan der instelling *niet* het *juiste licht*.

Aangenaam — zóó zeg ik — omdat, alhoewel natuurlijk zulk een éérste kort tijdsverloop geen krachtigen grondslag biedt voor het maken van genoegzaam ernstige gevolgtrekkingen, de ervaring, welke gedurende de eerste officieel afgesloten periode (eene slechts halfjaarlijksche) is verkregen, in verband beschouwd met hetgeen sedert nog bekend werd, toch alleszins reden oplevert om te voorspellen, dat de pessimisten (en ook hier hebben zij, voorwaar, niet ontbroken!) — dat hun, die, vooral wat de inlandsche bevolking betreft, slechts uiterst geringe verwachtingen koesterden, de toekomst niet gelijk zal geven.

Immers, uit bedoeld jaarrapport blijkt, dat reeds tijdens de dienstperiode 1 Juli—31 December 1898: *a.* werden uitgegeven aan de, tot dusver voor den spaarbankdienst geopende, 123 kantoren der Posterijen 6200 boekjes; *b.* werd ingelegd: *f* 863,191.32, en terugbetaald: *f* 100,208.23; zoodat, derhalve, over een zoo kort tijdvak toch nog een saldo-tegoed overbleef van *f* 762,983.09; 2) terwijl, van de 6114 boekjes, die aan het einde van 1898 in omloop waren, een 2738-tal zich bevond ten name van Inlanders en vreemde Oosterlingen.

Een en ander, en bovenal het reeds einde 1898 gebleken, toetreden van een 2593-tal Inlanders, constateer ik met vreugde; met bijzonder genoegen hieraan toevoegende, dat — blijkens een uit goede bron tot mij gekomen bericht — er, evenals in 't moederland, ook in O.-Indië onder allerlei maatschappelijke klassen velen te vinden waren, die warme belangstelling toonden in het pas geboren instituut; die zich volgaarne bereid verklaar-

2) Uit latere officieele opgaven bleek, dat er eene bestendige, gewis niet onbelangrijke, aangroei te constateeren viel.

Volgens de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betrekkelijk de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1900, was op 30 Juni 1899 het inleggers-aantal 11,526; terwijl het bedrag van hun gezamenlijk tegoed toen *f* 1,445,266 beliep.

den, om, naar vermogen, zijn bloei te bevorderen. Dit hier ter plaatse in 't licht stellende, vermeen ik wèl te doen, door tevens op enkele hóófdbepalingen van de organisatie der Bank, welke organisatie — voor zoover mij bekend — nog niet in eenig ten onzent verschijnend blad werd besproken, hier even de aandacht te vestigen. Zulks: èn omdat, uit den aard der zaak, bij onbekendheid met die bepalingen de ware beteekenis van bovenstaande cijfers bezwaarlijk te vatten is, èn wijl ik het wenschelijk oordeel, ten aanzien van enkele dier voorschriften mij bescheidenlijk eenige opmerking te veroorloven, die, met het oog op de toekomst, wellicht van nut kan wezen.

Ik stip daarom aan: 1°. dat de aan de inleggers uit te keeren interest werd gesteld op 2.4 pCt.; 2°. dat de rentegevende maxima werden gebracht: *a.* voor afzonderlijke personen en collectiviteiten, niet vallende onder de bij letter *b* door mij aan te geven rubrieken, op *f* 1200; *b.* voor vereenigingen, stichtingen en fondsen, van maatschappelijk of godsdienstig belang, of tot onderling hulpbetoon, op *f* 2400;

3°. dat, volgens de voorloopige balans, de belegging der gelden totdusver plaats vond, als volgt: *a.* Inschrijvingen op het Grootboek der 3 pCt.'s Nationale Schuld *f* 625,253.53, *b.* beleening *f* 30,325; terwijl 's lands kas debet bleef voor *f* 103,462.70.

Intusschen zij, wat punt 2, de rentegevende maxima betreft, tevens nog opgemerkt, dat, volgens de slot-alinea van het daarop betrekking hebbend voorschrift (art. 12 van het Koninkl. Besl. dd. 16 October 1897, No. 27, *Ind. Staatsblad* No. 296), die maxima niet gelden: „voor de Regeering van Nederlandsch-Indië, wanneer zijzelve van de Postspaarbank gebruik maakt, voor de belegging van onder haar berustende, aan derden toebehoorende gelden."

Wat den v o r m van het, thans nog hoogst bescheiden verslag betreft, te dien aanzien is (en dit wordt, natuurlijk,

met voldoening door mij geconstateerd) in menig opzicht gehandeld naar het voorbeeld, gegeven in 't moederland; welks voorschriften, van administratieven en comptabelen aard, men zich eveneens op ruime schaal ten nutte maakte.

Wat den verderen inhoud van het rapport aangaat, te dien opzichte is o. a. te constateeren, dat zelfs eene beroeps-statistiek daarin niet wordt gemist.

Zij is verdeeld in drie hoofdgroepen, tot opschrift dragende: „Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen."

En deze hóófdgroepen zijn wederom gesplitst: de 1ste in 14, de 2de in 11, en de 3de in 6 onderafdeelingen.

Dat de beheerder der Indische Postspaarbank reeds in zijn éérste verslag (nog te beschouwen als eene bescheiden proeve) een zoodanige statistiek heeft opgenomen, — dit pleit gewis voor zijn ijver; en levert tevens 't bewijs, dat bij hem levendig is: het besef, dat een hoofdambtenaar, als hij, niet slechts streven moet naar een deugdelijk administratief en financieel beheer, maar mede steeds in het oog dient te houden, dat hij eene gewichtige sociale taak te vervullen heeft. Een taak, die — waar het, gelijk hier, eene instelling geldt, wier schepping vooral te rechtvaardigen is op grond van, welke men vooral heeft dienstbaar te maken aan: de belangen der inlanders, aan hun materieelen vooruitgang (en daardoor, middellijk, aan hunne intellectueele en moreele verheffing) — men gewis wel met den naam van sociaal-politische bestempelen kan.

Reeds het bloote feit, derhalve, dat in een éérste verslag zulk een statistiek niet ontbreekt, kan stemmen tot blijdschap.

Intusschen, komt het mij voor, dat — wil deze statistiek op de spaarkracht en den spaarlust, te constateeren met betrekking tot de, in menig opzicht zoozeer van elkaar afwijkende, deelen van onzen O-I. Archipel, en

op tal van, met een en ander in verband te brengen, economische en sociale omstandigheden een behoorlijk licht werpen — het noodig zal wezen, haar (bepaaldelijk met het oog dáárop) eenige splitsingen te doen ondergaan.

Men bestede hieraan, benevens aan opneming van andere dergelijke, belangwekkende bijzonderheden: de ruimte (33 der 57 bl. van het klein-formaat boekwerkje), die thans door Koninklijke en Gouverneur-generaal's besluiten, benevens ambtelijke instructiën, wordt ingenomen.

Ongetwijfeld, ten deele, ook voor anderen, dan ambtenaren, interessante stukken; maar die (het zij me vergund, dit beleefdelijk op te merken) in een verslag toch waarlijk niet thuis behooren.

Mij veroorlovende, dien raad te geven, meen ik tevens nog even te moeten terugkomen op de hiervóór aangehaalde bepaling, krachtens welke tot elk bedrag rentegevend kunnen ingelegd worden: de „onder de Regeering van Nederlandsch-Indië berustende gelden, toebehoorende aan derden."

De vraag, of het aan te bevelen — ja, zelfs maar te verdedigen — is, een zoodanige taak, het (let wèl: tot een onbepaald bedrag!) rentegevend maken dier gelden te leggen op de schouders eener instelling, met wier eigenlijk karakter, dat van spaarbank, zulks, mijns erachtens, volstrekt niet is overeen te brengen, laat ik voorshands onbesproken.

Het is mogelijk, dat iets dergelijks, hetwelk ongetwijfeld door geen enkel deskundige in beginsel zal verdedigd worden, op grond van bijzondere, ginds aanwezige en mij niet genoegzaam bekende, omstandigheden te billijken is. Maar, wát daarvan ook zijn moge, in elk geval moet — ja, mag — men, naar mijn oordeel, die gelden niet opnemen onder de eigenlijke spaarbank-inlagen onder het eigenlijk spaarbank-te-goed; dient men de opgaven dááromtrent, dient men alles, wat daarmede ook maar eenigszins in verband staat, zoowel in de periodieke

tusschentijdsche opgaven, als in de verslagen, streng afgescheiden te houden van het eigenlijk spaarbank-mouvement. Anders levert men — 't is niet te betwisten — een onjuist beeld van den toestand; brengt men hem, die uit een en ander conclusiën wil trekken, op een dwaalspoor.

Thans nog een enkel woord, met betrekking tot het hóófdbezwaar, dat bij het organiseeren eener Postspaarbank, voor Ned. Oost-Indië, zooveel mogelijk uit den weg te ruimen viel; het bezwaar, voortvloeiende uit het gemis van een Burgerlijken Stand, met betrekking tot de inlanders 3). Te dien aanzien werden: éérst in mijne niet-officieele correspondentie, met wijlen den minister Van Dedem, en later ook in de officieele stukken, tal van middelen (o. a. dat van photographische portretten, hetwelk, ten jare 1885, in Frankrijk, bij het Postwezen, is ingevoerd) aan de hand gedaan en minder of meer grondig besproken.

Bedoeld bezwaar nu, heeft men trachten te ecarteeren door artikel 12 van het Gouverneur-generaal's besl. dd. 9 Maart 1898, No. 50 (*Staatsblad* No. 102), luidende: „Aan inleggers, behoorende tot de Inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking, wordt, gelijktijdig met het spaarbankboekje, een penning uitgereikt.

„Tenzij omtrent hunne identiteit geenerlei twijfel bestaat, mogen aan hen geene terugbetalingen worden gedaan, indien zij niet nevens hun spaarbankboekje ook den daarbij behoorenden penning kunnen vertoonen.

„Bij verlies van zulk een penning, wordt door den directeur aan den inlegger een nieuwe penning uitgereikt, tegen betaling van 25 cent."

Door middel dezer voorschriften, in hoofdzaak — doch niet geheel — overeenstemmende met één der

---

3) Zie omtrent dit punt mijn vorengenoemd artikel, opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 3 November 1897.

methodes, indertijd door mij aangegeven, poogde men de genoemde, voorwaar niet geringe, moeilijkheid zooveel doenlijk te ondervangen.

Of het langs dien weg kan gelukken, — de ondervinding, waarmede hier voortdurend nauwkeurig is rekening te houden, zal het moeten leeren.

Die met nauwgezetheid te raadplegen ervaring zal moeten aantoonen, of door een maatregel, als deze, grove misbruiken, malversatiën, van allerlei aard (welke vooral hier, waar het, naast enkele anderen, veelal schier nietsbezitters geldt, zoo innig te betreuren zouden wezen) in voldoende mate te voorkomen zijn. Wat mij betreft, ik ben te dien opzichte niet zonder groote vrees.

En dit zal — meen ik — wel geen verbazing wekken bij hem, die niet uit het oog verliest, dat de maatregel, waarvan sprake, aan de boekjes, behoorende tot deze categorie, feitelijk onthoudt: het karakter van titels op naam, dat men [m. i. volkomen te recht!], zóo in het moederland als in den vreemde, den postspaarbanklivretten heeft geschonken; terwijl hij hun feitelijk het karakter verleent van titels aan toonder [met eenige waarborgen].

Wat een ander moeilijk punt, het vinden van een doelmatig stelsel voor de geldbelegging, aangaat, te dien aanzien wensch ik mijne meening voorloopig te reserveeren; mij thans bepalende tot het overnemen van artikel 14 van het Koninkl. besluit, dd. 16 October 1897, No. 27 (*Indisch Staatsblad*, No. 296), luidende:

„De beschikbare gelden der Postspaarbank worden, voor zooveel mogelijk, in Nederlandsch-Indië rentegevend gemaakt door:

„*a*. het disconteeren van vendu-acceptatiën en van Gouvernementswissels;

„*b*. beleening op onderpand, voor drie maanden of op

korteren termijn van fondsen, welke als zoodanig door de Javasche Bank worden toegelaten, zoomede van aandeelen dier bank;

„*c*. belegging in fondsen, welke in aanmerking komen voor de belegging van de gelden der Rijkspostspaarbank, in Nederland.

„In Nederlandsch-Indië geschieden de beleggingen, zoomede het te gelde maken van effecten, in overleg met en onder goedkeuring van den Raad van Toezicht, en worden de aan de Postspaarbank toebehoorende en door haar in pand genomen waarden in bewaring gegeven bij de Javasche Bank.

„Indien het niet mogelijk blijkt, het geheele bedrag der beschikbare gelden in Nederlandsch-Indië rentegevend te maken, wordt door den Gouverneur-generaal, voor de belegging van het overschietend gedeelte, de tusschenkomst ingeroepen van den minister van Koloniën, en geschiedt de belegging in Nederland, volgens nader door Ons vast te stellen regelen."

Zóó artikel 14 van het zooeven genoemd Koninkl. besluit.

Wat den bestaanden spaarbankdienst aangaat, zoude ik nu kunnen eindigen. Doch dan deed ik, mijns inziens, te kort aan de groote beteekenis, naar mijn oordeel te hechten aan een, voor gindsche gewesten hoogst gewichtig vraagstuk, hetwelk o. a. besproken werd in een belangrijk artikel, dat — onder het opschrift: *Eene philanthropische Instelling in Indië* — onlangs in het *Alg. Handelsblad* is opgenomen en waarin ons op levendige wijze een interessant beeld wordt gegeven van hetgeen, met betrekking tot het verleenen van crediet, hoofdzakelijk aan Inlanders, in een slechts kort tijdsbestek door het particulier initiatief ginds werd tot stand gebracht; een artikel, waarin tevens de noodzakelijkheid van Regeeringsmedewerking ten deze op klemmende wijze wordt betoogd en door practische argumenten in 't licht gesteld. 4)

4) Zie het *Alg. Handelsblad* van 17 December 1899.

Gelijk velen mijner lezers zal bekend wezen, verhieven er zich reeds dikwijls krachtige stemmen, ten betooge der wenschelijkheid — ja, der noodzakelijkheid —, om maatregelen te nemen, ten einde in der inlanders behoefte aan landbouwcrediet op geschikte en voor hen niet al te drukkende wijze te voorzien.

Laat ik, ten voorbeeld, hier slechts de aandacht ves- op de reeks artikelen van Pandémas, verschenen in *De Locomotief*, Juli en Augustus 1896, en op eene dergelijke serie opgenomen in het *Soerabaiasch Handelsblad*, December 1897, benevens Januari—April 1898; van welke laatste een overdruk, in brochurevorm, werd uitgegeven, althans mij toegezonden, tot titel dragende: *De Rijkspostspaarbank, in verband met locale spaarbanken.*

Des schrijvers ijverig streven was het, om aan te toonen, dat — pas, wanneer de door hem wenschelijk geoordeelde, allerwege op te richten landbouwcredietinstellingen, tevens locale spaarbanken voor den inlander, waren in werking gesteld, de tijd zou gekomen wezen, om over te gaan tot de invoering der „meer universeele postspaarbanken", gelijk hij zich uitdrukt.

Met dit, zijn standpunt nu, heb ik [en dit is den geëerden schrijver bekend], hoezeer ook, overigens, zijn loffelijk pogen ten volle waardeerende, mij destijds niet kunnen vereenigen. Ik begreep, en begrijp nog altijd niet, waarom, ter wille dáárvan, de oprichting eener postspaarbank, ginds, het aldaar in 't leven roepen van een instituut, dat voor zoovelen heilrijk kon wezen, achterwege moest blijven. Ik meende, en meen nog altijd, dat juist door hen, die de behoeften, door den geachten schrijver met veel talent geschetst, op zoo min bezwarende wijze, als mogelijk wenschen te bevredigen, het in werking treden dier instelling met vreugde mag worden begroet; en dat zij thans op energieke wijze moeten trachten, een doelmatigen weg te vinden, langs welken — zonder, althans met een minimum van financieel gevaar — de Rijks-

spaarbank aan de bevordering van het landbouwcrediet kan worden dienstbaar gemaakt.

Nu is ook ter gelegenheid van de behandeling der jongste begrooting van Nederlandsch-Indië, zoowel in het Voorloopig Verslag, als in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, deze aangelegenheid ter sprake gebracht.

Ten aanzien van de, in dat verslag voorkomende, zéér beknopte opmerkingen, zeide de Minister in zijne Memorie van Antwoord:

„Voor overweging van het, door een lid te berde gebrachte denkbeeld, om de ingelegde gelden aan te wenden voor de oprichting van landbouwcredietbanken, acht de ondergeteekende den tijd nog niet gekomen."

Bij dit antwoord heeft evenwel het Kamerlid de heer Van Vlijmen zich niet stilzwijgend wenschen neer te leggen. In de openbare zitting van 24 November jl. bracht hij de zaak andermaal ter sprake; zeggende:

In de eerste plaats moet men zorgen, dat de Javaan geld heeft, en dat hij bij geldgebrek een kleine som kan leenen, zonder in handen te vallen van woekeraars, van wie hij tegen hooge rente geld leent, en aldus de beschikking over zijn oogst en zijne ploegbeesten verliest.

„Daarom heb ik den Minister reeds herhaaldelijk gevraagd, een proef te nemen met de oprichting van landbouwcredietbanken ten behoeve van den Javaan.

„Nu lees ik in de Memorie van Antwoord:

„„Voor overweging van het door een lid te berde gebrachte denkbeeld, om de bij de Postspaarbank ingelegde gelden aan te wenden: voor de oprichting van landbouwcredietbanken, acht de ondergeteekende den tijd nog niet gekomen."

„Nu, mijnheer de voorzitter, ik begrijp niet recht, waarom de tijd daartoe niet gekomen is. Een jaar geleden is dit onderwerp behandeld in het Indisch Genootschap,

en toen is door verschillende hooggeplaatste personen, die ervaring hebben opgedaan in Indië, niet alleen adhaesie aan het denkbeeld betuigd, maar ook de mogelijkheid van de verwezenlijking betoogd van het denkbeeld, om op deze wijze den Javaan ter hulp te komen.

„Wanneer wij de gunstige resultaten, die verkregen zijn met de Rijkspostspaarbank, nagaan, ook wat betreft het inleggen door inlanders, en zien dat de inlanders ook spaarzaam willen zijn, dan dunkt mij, dat dit te meer een aansporing moet zijn voor de oprichting van credietbanken.

„Ik verzoek den Minister met den meesten aandrang in die richting werkzaam te willen zijn, en in enkele regentschappen een proef met die credietbanken te willen nemen.

„Mocht het ongeluk willen, dat in dit jaar mijn wensch niet wordt vervuld, dan verklaar ik, dat ik steeds op dit aambeeld zal blijven hameren, tot ik de overtuiging heb, dat de oeconomische toestand van den landbouwer bevredigend is."

De minister van Koloniën, de heer Cremer, gaf op dit deel van de rede des heeren Van Vlijmen het volgende ten antwoord:

„Waar de geachte afgevaardigde sprak van de oprichting van een landbouwcredietbank, wil ik hem antwoorden, dat in de Memorie van Antwoord, evenals in het Voorloopig Verslag, de oprichting van landbouwcredietbanken in verband is gebracht met de postspaarbank; en waar deze nu nog slechts kort bestaat en slechts een kapitaal heeft, dat nog niet de twee millioen heeft bereikt, daar zou het wel wat overhaast zijn, en voor de inleggers van de postspaarbank onsecuur, indien men dat geld nu reeds ging besteden voor die banken.

„Men moet bij een dergelijke zaak gedurende de eerste jaren vooral letten op een zéér soliede belegging; wat

men verder met dat geld zal doen, maakt nog een punt van overweging uit, maar in den eersten tijd moet men dat geld allersoliedst beleggen. Dat het later zal kunnen strekken tot oprichting van dergelijke banken, daarover zal ik mij nu nog niet uitlaten. Dat in het Indisch Genootschap bij de discussie verschillende autoriteiten zich daarvóór verklaarden, is voor de Regeering nog geen aanleiding, om dus te handelen; want het is geheel iets anders, of men, de zaak besprekende onder elkander in een genootschap, daarvoor veel gevoelt, dan of men, zooals de Regeering, staat voor de vraag: of men een quaestie practisch kan oplossen.

„Ik wil den geachten afgevaardigde wel verklaren, dat ik zijn verzoek, om een proef daarmede, bijv. in enkele residentiën, te nemen, aan een gezet onderzoek zal onderwerpen."

Al komen mij nu ook — met allen eerbied zij 't gezegd — enkele onderdeelen van des Ministers betoog weinig klemmend voor, toch kan ik, in het tegenwoordig stadium der zaak, met het standpunt, waarop Z. Exc. meent, zich ten deze te moeten plaatsen, mij zeer wel vereenigen. Mij, intusschen, nog de opmerking veroorlovende, dat men — latende wegen: het belang, hetwelk, ongetwijfeld niet alleen de Schatkist heeft, maar eveneens de inleggers hebben, bij eene soliede belegging der saldo's — vooral niet mag verzuimen, tevens in rekening te brengen: den Staatswaarborg, zonder eenig voorbehoud, die, in overeenstemming met den op dit punt in 't moederland gecreëerden toestand, ook ginds werd verleend (en wel bij artikel 10 van het Koninklijk besluit, dd. 16 October 1897, hierboven nader aangeduid).

Doch, wat daarvan ook zijn moge, ik hoop nu maar, dat men de uiterst gewichtige aangelegenheid, waarvan hier sprake, in Indische Regeeringskringen niet uit het oog zal verliezen; bij het in te stellen onderzoek zich uitsluitend latende leiden door practische overwegingen.

Het principieel standpunt, waarop, ten aanzien dezer aangelegenheid, ik mij bevind, is duidelijk aangegeven: in de motie, die door mij werd ingediend aan het slot der uitvoerige discussiën, welke — naar aanleiding van het rapport, uitgebracht door eene speciale commissie 5) — zijn gevoerd in de vergadering van het Nederlandsch Landbouw-Comité, gehouden te 's Gravenhage den 17en Februari 1898. Die motie luidde: „Wanneer er met betrekking tot het landbouwcrediet, aan Staatshulp (op deze of gene wijze te verleenen) behoefte mocht blijken, dán is die hulp niet verwerpelijk, maar integendeel aanbevelenswaardig te achten." — En mij viel het voorrecht te beurt, deze mijne motie te zien aangenomen door de officieele vertegenwoordiging van Neêrland's landbouw o. a. met 23 tegen 6 stemmen.

Van harte hoop ik, dat men – wars van alle doctrinarisme — ook ginds, in gezaghebbende kringen, een dergelijk standpunt zal innemen. En ik hoop verder, dat, wanneer het – nádat de toestand ten deze, met behoorlijken spoed, grondig is nagegaan – mocht blijken, dat er aan een zoodanigen steun in ons schoone Insulinde behoefte bestaat, men niet zal aarzelen, dien steun op doelmatige wijze te verleenen. Natuurlijk er naar strevende, om eene organisatie te verkrijgen, die financieel gevaar van beteekenis buitensluit.

Let wel, dat ik indertijd slechts gewaagde van Staatshulp, op deze of gene wijze, zonder bepaaldelijk aan te geven, dat die hulp, die steun juist door middel van de gelden der Rijkspostspaarbank (welke, in elk geval, daartoe slechts voor een niet te groot deel waren aan te wenden) 6) zou dienen te worden verleend. Doch

---

5) Dit rapport met zijne bijlagen is te vinden in het *Verslag van de Handelingen, verricht door het Nederlandsch Landbouw-Comité*, over 1897, blzn. 38—85.

6) Artikel 1 der Belgische wet van 15 April 1884, waarbij ginds de „Caisse générale d'Epargne et de Retraite", eene instelling die

ik vermeen, dat men, bij behoorlijke inrichting der zaak, bedoeld deel dan ook zoo noodig, daaraan gerustelijk zou kunnen besteden; terwijl men, ook al mocht, ten slotte, de overtuiging ontstaan, dat het de voorkeur verdient, om — geheel of grootendeels — het kapitaal elders te putten, er in elk geval hier een hoogst nuttig gebruik te maken ware van de organisatie der Postspaarbank, met hare filialen, als mechanisme, als — vergun mij de uitdrukking — machinerie.

Dan, nog meer dan thans, zal – mèt prof. J. de Louter, in zijn belangwekkend opstel: „Wetgeving en Bestuur", te vinden in: *Nederlandsch-Indië, onder het Regentschap van Koningin Emma* [1890—1898] — de Indische Postspaarbank te bestempelen zijn als: „eene nieuwe en groote weldaad, van Staatswege aan de gansche bevolking — Europeanen, Inlanders en met hen gelijkgestelden — bewezen"; en zal die geleerde des te meer kans hebben, dat de toekomst hem op schitterende wijze in het gelijk stelt, wanneer hij iets later zegt: „Geen redelijke twijfel, of deze maatregel zal weldra blijken, zoowel de stoffelijke als zedelijke belangen van alle klassen der bevolking aanmerkelijk te bevorderen; en de postspaarbank, evenals in Nederland, zich op den duur ontwikkelen tot een krachtigen hefboom van maatschappelijken vooruitgang."

ARMAND SASSEN.

Amsterdam, 30 December 1899.

---

voor een deel het karakter draagt van postspaarbank, is dienstbaar gemaakt aan de bevordering van het landbouwcrediet, luidt: „La Caisse, etc. est autorisée à employer une *partie* de ses fonds disponibles, en prêts, faits aux agriculteurs".

Van 1884 tot 31 December 1898 werd boor bemiddeling van de „comptoirs agricoles" der Bank in totaal voorgeschoten ± 8 millioen frs.

Wanneer men nu dit cijfer in vergelijking brengt met het saldotegoed van *alle* hare inleggers, dat aan het einde van 1898 ± 564 millioen frs. beliep, dan kan men eenigszins beoordeelen, op welke relatief hoogst bescheiden, alhoewel ongetwijfeld zeer nuttige, wijze de Belgische „Caisse générale" ten deze optrad.

De Indische begrooting voor 1900 in de Eerste Kamer.

In normale omstandigheden is de Eerste Kamer niet gewoon het eenig minister lastig te maken. De behandeling van de Indische begrooting liep ook ditmaal vlug en vlot van stapel. De man, die vaak eene zekere levendigheid en kleur aan de debatten weet te verleenen, de heer Fransen van de Putte, was tot algemeen leedwezen wegens ziekte verhinderd aan de beraadslagingen deel te nemen.

Het algemeen debat werd geopend door den heer Geertsema, den nestor der Kamer, met eene beschouwing over het vraagstuk van de financieele verhouding van Indië tot Nederland, naar aanleiding van hetgeen daaromtrent in de Memorie van Antwoord is opgemerkt.

Mèt den Minister was de heer Geertsema van meening, dat van het bestaan van een eereschuld van Nederland aan Indië en het daarmede gepaard gaan van restitutie van de ettelijke millioenen, die wij uit de Indische baten aan de Nederlandsche schatkist hebben toegevoegd, geen sprake kan zijn en dat *rechtens* Nederland volkomen bevoegd was om de baten, uit Indische rekening voortvloeiende, te gebruiken voor de behoeften van Nederland, maar *niet* eens was spr. het met het standpunt door de Regeering ingenomen in de Memorie van Antwoord waar zij zegt:

1°. dat de Nederlandsche en de Indische financiën elk een geheel anders geregelde eigen administratie hebben, hetgeen medebrengt, dat de uitgaven en ontvangsten van

Nederland en van Indië nauwkeurig uit elkander worden gehouden, zoodat die financieën feitelijk gescheiden zijn, en 2°. dat er, al laat de wet het toe, toch nimmer meer sprake mag zijn, dat eventueele Indische overschotten ten bate van Nederland worden aangewend.

Dat kwam den heer Geertsema voor te zijn een theorie, die zeker waarde kan hebben, maar die z. i. niet overeenstemt met den rechtstoestand waaronder wij alsnog leven.

Uit de geschiedenis toonde spr. aan, dat het beweren, als zou door de invoering van de Comptabiliteitswet in 1867 een geheel nieuw tijdvak in de financieele verhouding van Indië tot Nederland zijn ingetreden, volkomen ongegrond is. Bij die wet is geenszins uitgemaakt de volkomen scheiding tusschen de Nederlandsche en Indische financiën.

Bij het indienen dier wet is daaraan zelfs niet gedacht. Men vindt er alleen dit in bepaald, dat voortaan van de Indische administratie afzonderlijk boek zal worden gehouden.

Van eene werkelijke scheiding, die zou medebrengen dat Indië in eigen uitgaven dient te voorzien, met dat gevolg, dat onder geen beding Nederland zou kunnen worden geroepen, om iets uit eigen bron bij te dragen tot voorziening in de behoeften van Indië, wanneer dat noodig was, daarvan vindt men geen spoor in de Comptabiliteitswet.

Ook de heer Röell bestreed de opvatting als zou met de invoering van de Comptabiliteitswet eene geheel nieuwe aera in het beheer van de financiën zijn ingetreden en betoogde, in verband daarmede, dat de rente van de voor rekening van Indië gebrachte schuld behoort voor te komen op de Nederlandsch-Indische en niet op de Nederlandsche begrooting.

Wat heeft men met de Comptabiliteitswet bedoeld?

Men heeft bedoeld tweeërlei boekhouding, twee financieele administratiën, die, afgescheiden en nevens elkander,

worden gevoerd door den Staat der Nederlanden, beide administratiën, zich uitende in een afzonderlijke begrooting, een afzonderlijke rekening, een afzonderlijke wet op de middelen. Dit zijn de beginselen van de Comptabiliteitswet, maar daar vloeit dan toch uit voort, dat alle uitgaven, die gedaan worden, *door of ter zake* van het eene deel, dat een afzonderlijke begrooting heeft, ook op die begrooting en rekening moeten gebracht worden. Wanneer nu eenmaal is vastgesteld, dat een leening voor rekening van Indië wordt gebracht, dan is de eenige goede weg, dat de rente en aflossing op die afzonderlijke boekhoudings-begrooting en rekening voorkomen. Het tegendeel zou tot verwarring leiden.

Wat den toestand der Indische financiën betreft, spr. achtte dien bepaald zorgelijk, en hij waarschuwde er den Minister voor, om met het oog op de omstandigheden van het oogenblik niet te schielijk over te gaan tot afschaffing van heffingen, al acht de Regeering die dan in beginsel verkeerd.

De minister van Koloniën verklaarde in antwoord op de opmerkingen van den heer Geertsema, dat hij zich niet stelt op het standpunt van een bepaalde scheiding van de Nederlandsche en de Indische financiën, maar wel op het standpunt van de scheiding van administratie en belastinggebied. Hierop komt het aan, en daarom zegt de Regeering in de Memorie van Antwoord, dat het niet voornamelijk op de theoretische vraag van scheiding van financiën, maar op de practische, feitelijke scheiding van administratie en van het belastinggebied aankomt.

De wenschelijkheid om te komen tot eene wettelijke regeling van de financieele verhouding tusschen Nederland en de koloniën, beaamde de Minister niet.

Al maakt men zulk een wet, en het kwam over een zeker aantal jaren voor, dat er een groot overschot was uit de Indische middelen, wat zou den wetgever dan beletten daarover dan toch te beschikken?

De wetgever immers, die dan te beslissen zou hebben, is dezelfde als die nu den regel zou stellen.

„Ik geloof, dat het vertrouwen van Indië nog meer gewonnen zal worden," zeide de heer Cremer, „wanneer, zooals nu geschiedt, de Nederlandsche wetgever zonder morren voortgaat met het toestaan van middelen tot den aanleg van spoorwegen op Java, van irrigatiewerken, van tramwegen ook in het noorden van Atjeh, opdat eindelijk de Atjeh-quaestie, de financieele kanker, die aan de geldmiddelen in Indië zoo lang heeft geknaagd, verdwijne. Met milde hand toe te staan alles wat de oeconomische ontwikkeling van Indië kan bevorderen, al moeten het krediet en de verantwoordelijkheid van het moederland daarvoor aangesproken worden, zal meer uitwerken om vertrouwen te wekken in den Indischen begrootingswetgever dan het maken van zulk een wet."

Wat betreft de opmerkingen van den heer Röell over den financieelen toestand van Indië, erkende de Minister, dat die toestand zeer zorgeischend is, en hij beloofde niet lichtvaardig te zullen overgaan tot het doen van voorstellen om bestaande heffingen af te schaffen. Intusschen bleef hij de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker een goede maatregel achten, vooral met het oog op de kunstmatige bescherming, welke de suiker in verschillende landen geniet.

Het is waar, dat op dit oogenblik de toestand van de suikermarkt en van de suikerproductie gunstig is. De Minister geloofde echter niet, dat men daaraan een langen duur zal kunnen voorspellen, vooral daar men er op rekenen kan, dat langzamerhand de toestand op Cuba en op de Philippijnen, beide zeer groote suikerproduceerende landen, zal verbeteren. Wanneer de productie in die landen toeneemt, is het niet onmogelijk, dat een van de belangrijkste markten, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, voor de Javasche producenten minder voordeelig wordt.

De welvaart in Indië — merkte de Minister op — is in hooge mate afhankelijk van de suikercultuur, meer misschien dan van eenige andere cultuur, die van de rijst uitgezonderd, en aangezien de suikerondernemingen in de verschillende belastingen haar deel dragen en van geen enkele belasting ontheven zijn, komt het mij werkelijk voor, dat het niet te betreuren is, dat tegenover de afschaffing van het uitvoerrecht, niet de een of andere suikerbelasting is uitgevonden, om daarvan de plaats in te nemen; ik meen, dat het geen goede politiek zou zijn om de verschillende bedrijven, behalve de algemeene lasten, nog eens eene speciale belasting op te leggen.

De heer Van Alphen wees met vreugde en voldoening op onze vorderingen in Atjeh, te danken zoowel aan de doortastendheid van den Minister en van den onlangs afgetreden Gouverneur-generaal, als aan het uitnemend beleid van generaal Van Heutsz. Deze lof bracht de Minister, wat zijn persoon betreft, voor een groot deel over op den afgetreden Gouverneur-generaal en den generaal Van Heutsz.

Over de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur werd het woord gevoerd door den heer Pijnacker Hordijk. Hij zou het wenschelijk hebben geacht, dat van den aanvang af dit onderwerp aan de orde ware gesteld bij afzonderlijke wetsvoorstellen, en wel zóo, dat scherp van elkander waren gescheiden gebleven de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, voor zoover zij betrekking heeft op de Europeesche ambtenaren, en de reorganisatie voor zoover zij betreft het inlandsche ambtenaarspersoneel. Dan had kunnen vermeden worden een voorstelling, die toch bij zeer velen is opgewekt, dat het geld, noodig voor de reorganisatie van het Europeesch personeel, gevonden zou worden door inkrimping van de inrichting van het inlandsch bestuur. Dat te vermijden ware een verstandige politiek geweest, en dat had kunnen geschieden, indien men twee ontwerpen

had ingediend, en indien men deze zaak niet aanhangig had gemaakt bij de begrooting zelve.

Scherp laakte spr. de pressie, welke de minister van Koloniën in de Tweede Kamer heeft geoefend, om art. 37*a* van de Indische begrooting er door te krijgen. Te meer betreurde de heer Pijnacker Hordijk die houding, omdat de bezwaren, die tegen de voorgestelde reorganisatie van het inlandsch bestuur zijn ingebracht, waarlijk niet ongegrond zijn. Ten bewijze daarvan citeerde spr. de bekende brochure van den assistent-resident H. E. B. Schmalhausen: *Twee onderwerpen van actueel belang*.

„Ik zal de ernstige bedenkingen, die bij mij en, naar ik meen, ook bij verscheidene andere leden dezer vergadering, tegen de reorganisatie zijn blijven bestaan, niet breedvoerig uiteenzetten," ging spr. daarop voort, „en wel om deze reden, dat het volkomen vaststaat, dat de reorganisatie in werking zal treden. Ik geloof toch, dat in de geheele Eerste Kamer niet één lid aanwezig is, die aan deze Regeering vóor 1901 ernstige moeilijkheden in den weg zou willen leggen, en, waar deze Minister verklaard heeft dat hij heengaat, indien de reorganisatie niet wordt aangenomen, geloof ik niet, dat er voor de Eerste Kamer eenige mogelijkheid overblijft om zich tegen de invoering te verzetten. En waar het nu eenmaal vaststaat, dat de reorganisatie zal worden ingevoerd, daar wil ik die invoering zoo weinig mogelijk moeilijk maken. Tegenover de inlandsche hoofden, ambtenaren en bevolking zoude ik door mijn optreden niet gaarne den indruk willen geven, dat naar mijn overtuiging bij die reorganisatie met hun belangen en rechten niet voldoende rekening wordt gehouden.

„Maar wel veroorloof ik mij over de wijze van invoering nog het volgende te zeggen. In de eerste plaats dat het mij verheugd heeft in de Memorie van Antwoord den Minister te zien verklaren, dat bij die invoering op zeer voorzichtige wijze zal worden te werk gegaan, dat ook

de Indische Regeering er van overtuigd is, dat invoering der reorganisatie gepaard moet gaan met behoorlijke uiteenzetting van hare strekking en gevolgen. Dat is reeds iets dat verkregen is door hen die bedenkingen hadden tegen de reorganisatie, dat men althans zal trachten aan de inlandsche ambtenaren, hoofden en bevolking duidelijk te maken, dat men met hunne belangen wel degelijk rekening wil houden.

„Een tweede resultaat is, dat thans reeds wordt erkend dat de reorganisatie aanvulling zal behoeven. Op blz. 12 derzelfde Memorie lees ik: „Het eenige punt van de reorganisatie, waaromtrent volgens ingekomen adviezen nog eenige nadere voorziening noodig is gebleken, betreft het traktement van de schrijvers van de onderdistrictshoofden." Daarin zal dus thans reeds verbetering worden gebracht nog vóor de invoering. Ik zou in overweging willen geven om de reorganisatie in haar geheel nog eens van alle kanten te bekijken, om na te gaan, of er niet hier en daar nog meer punten zijn, ten opzichte waarvan voor het belang van de inlandsche ambtenaren beter dan geschied is zou kunnen worden gewaakt.

„In de derde plaats hoop ik, dat men deze reorganisatie slechts zeer geleidelijk zal invoeren, opdat de gelegenheid behouden blijve voor dezen Minister of voor zijn opvolger, om fouten nog te herstellen, indien werkelijk later herstel noodig mocht blijken. Die mogelijkheid voorop te stellen, geloof ik niet dat mij euvel zal worden geduid; want meermalen is bij Indische organisatiën gebleken, dat men maatregelen had genomen, waarop men later moest terugkomen. Ik herinner o. a. aan de groote beperking van het aantal der ambtenaren van den waterstaat, welke, indien ik mij goed herinner, in 1885 heeft plaats gehad, en waarop eenige jaren later geheel moest worden teruggekomen."

De Minister beantwoordde de opmerking van den heer Pijnacker Hordijk over het niet bij afzonderlijke

wetsontwerpen aanhangig maken van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, met er op te wijzen, dat ook andere, nòg belangrijker reorganisatiën, bijv. de afschaffing van de ambtsvelden, gepaard met die van persoonlijke diensten voor de regenten, later de afschaffing van de pantjensdiensten, bij de Indische begrooting zijn behandeld, waarschijnlijk uit overweging, dat het hier geldt, wat de reorganisatie betreft, bevoegdheden van den Koning of van den Gouverneur-generaal, en dat de Staten-Generaal daarin alleen betrokken waren met het oog op de cijfers van de begrooting, met het oog dus op hun budget-recht.

Verleden jaar heeft men zich bij deze wijze van behandeling nedergelegd. Er was voor den Minister geen reden om daarop terug te komen.

De heer Cremer kwam op tegen het verwijt, dat hij in de Tweede Kamer de zaak tot beslissing zou hebben gebracht door eene krachtige persoonlijke pressie. „Het was geen druk op de Tweede Kamer oefenen," zeide de Minister, „maar eenvoudig uiting geven aan de overtuiging, die bij mij vaststond, dat ik tegen 's lands belang zou handelen, indien ik deze zaak op de lange baan schoof. Als men nagaat, dat deze zaak bijna 4 jaar hangend is, dat bijna de helft van de betrekkingen van wedono-kota door patihs worden waargenomen en een groot aantal plaatsen van districts- en onderdistrictshoofden tijdelijk zijn opengehouden, kan men wel nagaan, dat op deze manier niet langer kon worden doorgegaan. Er *moest* een beslissing vallen, of men de reorganisatie wilde of niet."

Dat bij de invoering met voorzichtigheid zal moeten worden te werk gegaan, dat een behoorlijke uiteenzetting van de motieven noodig is, dat is der Indische Regeering juist gebleken uit de adviezen, welke zij van haar ambtenaren heeft ontvangen.

„Ik heb die adviezen niet willen overleggen," ging de

Minister voort, „omdat het m. i. niet goed is, dat de Regeering de betrekkelijke waarde van de adviezen harer ondergeschikte ambtenaren, en daardoor tevens de personen zelven als het ware in debat brengt, en omdat die adviezen slechts bestemd zijn om de Regeering in te lichten.

„Dit althans is daaruit gebleken, dat er niet alleen onder de inlandsche, maar ook onder de Europeesche ambtenaren velen waren, die van de reorganisatie in het geheel niet op de hoogte waren, die zelfs geen kennis hadden genomen van de daaromtrent aan de Kamer overlegde stukken en die hun meening grondden op mededeelingen of oordeelvellingen, welke zij in couranten of brochures hadden gelezen.

„Toen is het de Regeering voorgekomen, dat het noodig zou zijn vóordat men tot zulk een belangrijken maatregel overging, alle ambtenaren behoorlijk in te lichten.

„Waar anderdeels gebleken is, dat ten aanzien van een bezuiniging, hier te lande aangebracht, wat betreft de loonen der onderdistricts-schrijvers, de laagste klasse van inlandsche ambtenaren, te ver was gegaan, daar zal ik niet nalaten bij de eerste gelegenheid een voorstel te doen om daarin verbetering te brengen, maar dat in het algemeen de zuinigheid *te* veel betracht zou zijn, geloof ik niet. Ik meen ook overigens niet, dat nog vele wijzigingen noodig zullen zijn.

„De geleidelijke invoering zal ten gevolge hebben, dat de inlandsche ambtenaren niet uit hun betrekking zullen worden ontslagen en dat hun plaatsen dus eerst open zullen komen bij promotie, sterfgeval of pensionneering.

„Nu is het zeer wel mogelijk, dat wanneer mettertijd een district belangrijk toeneemt of wanneer andere omstandigheden zich voordoen, men tot een uitbreiding van het inlandsch personeel zal moeten overgaan, maar dat is dan onafhankelijk van deze reorganisatie. Onze kolonie is een levend organisme, dat zich ontwikkelt, en daarop moet bij de aanstelling van personeel gelet worden.

„Ik kan ten slotte de Kamer de verzekering geven, dat waar ik medegewerkt heb tot de invoering van dezen maatregel, ik dit heb gedaan in het volle besef van mijn verantwoordelijkheid en in het volle besef, dat, wanneer ik dat niet deed, ik daarmede een grooten ondienst zou gedaan hebben aan Java en aan de Indische Regeering.

„Ik heb de overtuiging, dat wanneer de invoering der reorganisatie met overleg en beleid, zooals dat van de Indische Regeering te verwachten is, plaats vindt, deze maatregel zal strekken tot verbetering van den toestand zoowel van de Europeesche als van de inlandsche ambtenaren."

De heer Schimmelpenninck van der Oye bracht o. m. den rechtstoestand van de inlandsche Christenen ter sprake, in het bijzonder de quaestie van de ontheffing van de inlandsche regenten van het toezicht op de priesters, ingevolge art. 17 der instructie, welke hun is gegeven. Dat dit toezicht een geestelijk toezicht is, zooals de afgevaardigde meende, kon de Minister niet toegeven. Dat art. 17 geeft den regent oppertoezicht over de priesters der Mahomedaansche bevolking en schrijft voor, dat hij wake dat door de priesters niets worde ondernomen, strijdig met de door of uit naam van den Gouverneur-generaal uitgevaardigde verordeningen. Nu vaardigt de Gouverneur-generaal in den regel geen verordeningen uit, die den Mahomedaanschen godsdienst betreffen, en dit toezicht is dus een burgerlijk toezicht.

Dat artikel der instructie zegt verder, dat hij wake, dat niemand zich een geestelijken titel aanmatige of dien voere, zoo hij daartoe niet uitdrukkelijk toestemming heeft gekregen.

Dat dit geestelijk toezicht is, kan niet met recht worden beweerd. Van overtreding van dit voorschrift geeft de regent onmiddellijk kennis aan den resident of assistent-resident. Het is dus een burgerlijke Europeesche autoriteit,

tot wien hij zich te wenden heeft, en hij zal zelf niet handelend optreden. Hij houdt verder een register van de priesters en geeft daarvan kennis aan den resident of assistent-resident. Het geldt hier dus geheel een burgerlijk, met het Europeesch bestuur gedeeld toezicht, dat de regenten op die hoofden uitoefenen.

De Minister heeft in zijn Memorie van Antwoord gewezen op een circulaire van den toenmaligen directeur van binnenlandsch bestuur, den heer Levyssohn Norman, dienende om misverstand weg te nemen aangaande de beteekenis van art. 17 van de instructie, en waarbij den ambtenaren onder het oog werd gebracht, dat de Regeering de regenten wel aansprakelijk stelde voor alle godsdienstige woelingen in hun regentschappen, „zonder dat zij zich daarom echter als hoofden der godsdienst hebben te beschouwen". De Regeering stelt zich dus niet op het standpunt, dat de regenten hoofden van den godsdienst zijn, maar geeft hun, evenals aan de Christen-assistent-residenten of -residenten toezichten, over de handelingen van de Mahomedaansche priesters in de verschillende gewesten.

De heer Van Asch van Wijck sprak over de pensioenen. Hij wilde de pensioenen beperken tot een maximum van *f* 5000 's jaars, — niet om te bezuinigen, maar omdat 's lands belang op andere wijze zou worden bevorderd en de stilstand in promotie zou ophouden. Zij die liefde voor hun betrekking hebben, zouden in dienst blijven als eenmaal het maximum pensioen was verdiend.

„Ofschoon ik de quaestie niet zoozeer uit dat standpunt heb bestudeerd," antwoordde de Minister, „wil ik den geachten afgevaardigde toch antwoorden, dat mij dit toeschijnt een gevaarlijke proefneming te zijn, omdat ik van oordeel ben, dat door dien maatregel de som van de pensioenen aanzienlijk zou stijgen; maar ook uit een ander oogpunt komt mij dit niet wenschelijk voor. Er mogen enkele minder geschikte ambtenaren zich zoo lang

mogelijk aan hun betrekking vastklemmen, vele hoogere ambtenaren wenscht men gaarne lang te behouden, om nut van hun ervaring te trekken.

„Men houde daarbij in het oog, dat het hier geen ambtenaren geldt, die in hun land hun betrekking uitoefenen, maar in een ver land en een vreemd klimaat.

„Daarbij de opvoeding der kinderen, die niet voor alle betrekkingen in Indië kan plaats hebben. Dat zou voor die ambtenaren een overweging kunnen zijn om, wanneer zij het maximum-pensioen van *f* 5000 bereikt hebben, niet langer in Indië te blijven, maar naar Nederland terug te keeren en te zien of zij daar wellicht nog een betrekking kunnen krijgen bij hun *f* 5000 pensioen."

De verschillende hoofdstukken der begrooting werden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Evenzoo het wetsontwerp tot nadere wijziging van art. 6 der wet van 17 Nov. 1872 (*Staatsblad* n°. 130), houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Ned.-Indië; dat tot nadere regeling van het invoerrecht van zout in Ned.-Indië; dat tot aanvulling der wet van 17 Nov. 1872 (*Staatsblad* n°. 130), houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Ned.-Indië, en het wetsontwerp tot verhooging van het eerste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Indië voor het dienstjaar 1899 (uitrustingskosten van den Gouverneur-generaal).

De Mapia-eilanden.

In het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap heeft prof. J. E. Heeres, uit Delft, eenige mededeelingen gedaan omtrent de Mapia-eilanden benoorden Nieuw-Guinea. De spreker had een onderzoek in het archief der Oost-Indische Compagnie aangevangen, maar moest dit onlangs staken door bijzondere oorzaken. Hij wilde dus slechts resumeeren, wat ten aanzien der Mapia-eilanden elders vermeld is. Als bronnen stonden hem tot dusver ten dienste de Koloniale Verslagen en het Oranje-boek van het departement van Buitenlandsche Zaken.

Eerst behandelde spreker de geographie der Mapia-groep. De eilandengroep is onder verschillende namen bekend: Mapia-eilanden, Sint-Davids-eilanden, Freewill-eilanden, Boenaï-eilanden. Zij zijn gelegen op den eersten graad N.B. en den 134en graad O.L. De groep telt vijf afzonderlijke eilandjes, waarvan slechts twee bewoond zijn. De bevolking dezer twee eilanden behoort nu tot de Maleiërs dan tot de Papoea's. Maar zij is van luttel beteekenis. In 1879 telde zij slechts 13 zielen en in 1898 waren nog slechts zeven man der inheemsche bevolking over: het inlandsch hoofd der eilanden, diens vrouw en vijf kinderen. Voorts vindt men er een geïmporteerde bevolking, sterk 70 man. Het hoofd heeft aan een Amerikaan het recht tot visschen en tot inzameling van den oogst der klapperbosschen afgestaan. Deze Amerikaan

heeft bewoners der Zuid-Carolinen op de eilanden gebracht met hunne vrouwen en kinderen. De Amerikaan woont op een der Carolinen, maar komt nu en dan met zijn schoener de Mapia-groep bezoeken, waar hij zijn vrouw en dochter (inboorlingen der Zuid-Carolinen) heeft wonen. Daar heeft hij in zijnen dienst een Noor, die met een der dochters van het Mapia-hoofd gehuwd is. De bewoners schijnen hoogst tevreden met hun lot. Zij hebben geen wapens en geen geld; de Amerikaan zorgt voor kleeding en voeding. De Mapia-eilanden worden alleen door zijn schoener en door onze gouvernementsschepen aangedaan.

In 1860 vroeg het Bataviaasch Genootschap den resident van Ternate inlichting omtrent de eilanden. Uit het antwoord bleek het volgende, aangevuld met gegevens, getrokken uit de archieven der O.-I. Compagnie en van het departement van Koloniën:

Het schijnt, dat, althans tot op de helft der 17e eeuw, de eilanden niet door Nederlanders bezocht zijn. In 1859 liet een Engelschman er eenige personen achter tot exploitatie der eilanden. Dit werd bekend bij de residentie van Ternate, waarop, met toestemming der Nederlandsche autoriteit, door de heeren Lesse en Van Duivenboden van den sultan van Tidore het uitsluitend recht tot exploitatie der Mapia-groep verkregen werd. In het contract werd opgenomen de bekostiging van een kleinen militairen post. De Engelschman werd in dit verband opgenomen, maar het contract bleef onuitgevoerd en expireerde dus in 1879 zonder succes. Uit het contract valt evenwel te concludeeren, dat de sultan van Tidore aanspraak deed gelden op de Mapia-groep; en de sultan van Tidore was vazal van Nederland.

In 1879 werden er nieuwe vreemdelingen op de eilanden aangetroffen, die van het inlandsche hoofd toestemming tot verblijf gekregen hadden.

Zij beweerden, niet te weten, dat zij zich op Nederl.-Indische territoir bevonden, en ook het inlandsche hoofd

hield zich, als wist hij niets van zijne onderhoorigheid aan den sultan van Tidore. Nederland nam terstond zijn maatregelen. De resident van Ternate voorzag het hoofd van een Nederlandsche vlag en onderrichtte hem nopens zijne verplichtingen; hij verleende hem acte zijner aanstelling als plaatsvervanger van den sultan van Tidore. De vreemdelingen bleven intusschen, wat echter geen bezwaar opleverde.

In 1896 werd ter kennis gebracht, dat de Nederlandsche vlag versleten was Intusschen had in datzelfde jaar de reeds vermelde Amerikaan een Amerikaansche vlag achtergelaten, maar in October 1896 verdween die, om plaats te maken voor de nieuwe Nederlandsche vlag, die sedert ook is gebruikt.

Het verstrekken dier vlag lokte een vriendschappelijk protest der Spaansche Regeering uit. In Maart 1897 overhandigde de gezant eene nota, waarin het geven dier (tweede) vlag besproken werd als een „in bezit nemen" der eilanden, welke volgens Spanje tot de Carolinen behoorden.

Spanje voerde aan, dat bij tractaat van 1885 tusschen Spanje en Duitschland de Mapia-eilanden als tot de Carolinen behoorende werden beschouwd, en ten tweede dat Engeland in 1886 het recht der Spanjaarden op de Carolinen zonder eenige restrictie had erkend. Het tweede punt deed volgens spreker niets ter zake.

Wat het eerste argument betreft, merkte prof. Heeres op, dat de overeenkomst tusschen Spanje en Duitschland geen schade kan doen aan rechten van anderen. De eilanden zijn intusschen geregeld door ons bezocht; bij welke gelegenheden het inlandsch hoofd en ook de Amerikaan ons gezag toonden te erkennen. Buitendien zonden wij in Juni 1898 een tijdelijk posthouder. Tegenover deze feitelijke uitvoering van gezag onzerzijds stelt Spanje slechts een bloote bewering. Bij de arbitrale uitspraak in het geschil tusschen Duitschland en Spanje zijn de grenzen van de

Carolinen-groep niet geographisch aangegeven; wel is bij het protocol door Spanje aangeduid, dat de groep lag tusschen 131 g. 4 m. en 163 g. O. L. en 10 g. 6 m. en 0 g. 55 m. N. B. Maar zóo gerekend zouden ook de Paasch-eilanden tot de Carolinen behooren.

Tegenover de bloote bewering van Spanje staan de historische aanspraken van den sultan van Tidore. Het is niet bekend, dat Spanjaarden de Mapia-eilanden in vroeger eeuwen bezocht hebben. Maar zoo al, dan zou tot recht verstand der zaak moeten worden nagegaan in hoever Spanje's aanspraken van vroeger erkend of vernietigd zijn bij de door ons met Spanje in de 17e en 18e eeuw gesloten vredesverdragen.

Naar sprekers inzien moeten dus de Mapia-eilanden, door Spanje met de Carolinen overgedaan aan Duitschland, beschouwd worden als eene Nederlandsche bezitting.

Na prof. Heeres gaf prof. Van Hasselt eene lezing over de V Kota's op Sumatra, welke verhandeling in het tijdschrift van het Genootschap zal worden opgenomen.

VARIA.

De koffiecultuur.

Een belangstellend koffieplanter zond ons uit Semarang een overdruk van een artikel in *De Locomotief* van 25 November jl., waarin de heer G. Stoll eene beschouwing levert over den toestand der koffiecultuur. Die beschouwing verdient zeer de aandacht; het is de kalme, nuchtere redeneering van een man die de toestanden van nabij kent en wien gezond verstand en ervaring den weg tot verbetering wijzen.

„De verslagen van het jongste koffie-congres te Djokja — schrijft de heer Stoll, met de pen van mr. Brooshooft, als we ons niet bedriegen — bevatten besprekingen die zeer fraai klinken en interessant zijn; of ze echter veel nut zullen afwerpen is een quaestie die, met het oog op de resultaten van andere congressen, niet zoo gemakkelijk is uit te maken. Zoowel redevoeringen als disputen van vroegere dergelijke bijeenkomsten maakten op mij dezen indruk: de heeren dronken een glas etc. etc., en lieten de zaak zooals zij was.

Wat om haar inhoud veel aandacht trok, was de rede van den heer 's Jacob. Het middelpunt waarom ze draaide, was: *dat het met de koffiecultuur gedaan is*, dat ze onherroepelijk ten doode gedoemd is. Begrijpelijk is het scherpe protest dat zich daartegen verhief zoowel van

den kant van eigenaars van koffieplantages, wien de niet ongemotiveerde vrees om het hart sloeg dat hunne bezittingen door die uitspraak in geldelijke waarde zouden achteruitgaan, als, en niet 't minst, van de zijde der beheerders, die hun toch al alles behalve benijdbare positie ernstig bedreigd zagen met een verdubbelde bezuinigingswoede en een niet vol te houden bemoeiïng in hun werkplannen.

Laat ons eens *à tête reposée* nagaan hoe de vork eigenlijk in den steel zit en of de opgegeven oorzaken werkelijk de malaise hebben ten gevolge gehad.

Als doodend worden beschouwd: de lage koffieprijzen, de achteruitgaande productie en het vreeselijke aller spoken, de overstelpende hoeveelheden Santos-koffie, onder welken naam de Brazilië-koffie over het algemeen wordt aangeduid.

De eerste twee oorzaken zijn nauw aan elkâar verwant. Het is nog niet zoo grif aan te nemen dat de gemiddelde prijzen veel lager zijn dan wel eens in den „goeden ouden tijd", want in dat onbegrensde tijdperk zijn toch ook zeer leelijke jaren te vinden. Het is slechts aan de den mensch gelukkig aangeboren neiging om op het verleden door een rooskleurigen bril terug te zien, dat die slechte en kwade jaren van weleer ineengevloeid zijn, een eindindruk achterlatende die sterk naar het optimistische overhelt; vandaar de geijkte uitdrukking „die goede oude tijd!" Toen had men echter even goed als nu prijzen van *f* 30 en *f* 40, maar de koffiecultuur van toen kon die venijnige ribbenstootjes beter verdragen omdat in doorsneê de beplante gronden beter waren; zelden of nooit plantte men in streken waar klimaat en grond vóor den groei ongeschikt waren.

De groote run naar koffie heeft geheel andere toestanden geschapen. Er ontstond een wilde jacht naar woeste gronden; groen en rijp. Het was den concessie-jagers voldoende indien ze slechts grond, op papier desnoods,

konden aanwijzen, onverschillig van welke qualiteit.

Een koffie-maatschappij vormen was het werk van een oogenblik; goedklinkende namen bij de fleet; aandeelhouders groeiden als paddestoelen uit den grond. Prospectussen rekenden het op wiskunstige wijze uit, dat zoo niet na driejarige exploitatie dividenden zouden vloeien als een bandjirenden goudstroom, de onderneming reeds zóoveel kon overhouden, dat ze zich bedruipen kon. Deze „akal" lukte maar al te goed. Nam men den werkelijken daarvoor vereischten tijd van 5 jaren aan, dan zou het even mathematisch zeker zijn, dat niemand in de aandeelen zou happen.

Een begrooting voor 3 jaren kan onmogelijk de uitgaven voor 5 jaren dekken; dus reeds in het eerste stadium van het bestaan bezuiniging op koelieloon, personeel en grondbewerking, want wijselijk bedanken de aandeelhouders er voor meer kapitaal te fourneeren dan dat waarop hun de gouden bergen waren voorgespiegeld. Bleven zij hierin volharden, dan was de eenige redding het sluiten van een consignatie-contract met een geldinstituut of handelshuis. Onder zulke bezwarende voorwaarden, dat daarmee de wol van het schaap voor ettelijke jaren bij voorbaat voor den neus der aandeelhouders was weggeschoren. Kon 't anders? Rente werkkapitaal $7^1/_2$ tot 9 pct., commissie $2^1/_2$ pct., delcredere $1^1/_2$ pct., overschrijving van het debet-saldo 1 pct., voor reiskosten superintendent of gedelegeerde van den geldschieter, agio etc. etc. nog een $1^1/_2$ pct., of totaal ruim 15 pct.

Daarmeê is het nog lang niet uit; als belooning voor de bereidwilligheid waarmeê geld verstrekt wordt bovendien nog 25 pct. *van de netto winst*, ja soms zelfs 10 pct. *van de bruto opbrengst.*

Ook hiermeê is het gepluk nog niet ten einde. Geldschieters zijn nu eenmaal zeer welwillend en dienstvaardig; gaarne doen zij voor de onderneming inkoopen, vaak van door hen zelf geïmporteerde goederen, als: meststoffen,

patjols, arits, koffiezakken, etc. etc. Voor de moeite willen ze echter ook beloond worden, natuurlijk! Werken voor de eer doet niemand meer; ze leggen daarom 30 tot 50 pct. op die artikelen en .... de superintendent zorgt er voor, dat de administrateur ze bij niemand anders koopt.

De begrooting wordt tegenwoordig nog slechts bij uitzondering door den beheerder opgemaakt; wordt hem dat werk als een teeken van groot vertrouwen opgedragen, tien tegen een dat hij zijn arbeid niet herkent als ze bij den baas ter goedkeuring op bezoek is geweest. Die beheerder is toch de man die het weten moet, die precies kan zeggen wat er noodig is. Waren alle gedelegeerden of superintendenten der zake kundige menschen, men zou er vrede meê hebben; maar dit laat ook te wenschen over; protectie en familierelaties laten niet na op de keuze een verderfelijken invloed uit te oefenen. Het gevolg van een en ander is, dat werkelijk flinke, degelijke administrateurs, zoodra zij daartoe de kans schoon zien, het land den rug toekeeren. Alleen tweede klasse-beheerders of zoogenaamde zelfstandige employé's — deze titel dient om zich achter het uitkeeren van een onvoldoend traktement te verschuilen — leenen zich er toe, geheel onzelfstandig de gegeven bevelen uit te voeren.

Om het land zoo mogelijk binnen 3 jaren productief te maken, wordt het perceel gemaltraiteerd en offert men de toekomst geheel op, om toch maar koffie-boontjes te plukken, al was het slechts een halve pikol. De aandeelhouders zijn er nu van overtuigd, dat *hun* land werkelijk kan produceeren, en met zekeren wellust betasten en bezien zij het monster van *hun* koffie. Eventueel gemopper is daarmeê althans voor één jaar voorkomen, en men kan ongestoord met het landverknoeien doorgaan.

Onder dat knoeien reken ik ook het aanleggen van uitgestrekte établissementen, die heel wat geld verslinden, zonder dat daarvoor directe noodzakelijkheid bestaat, in

ieder geval zeker niet voor die paar honderd pikols, die het land opbrengt. Een andere quaestie is het echter of de geldschieter niet van die groote uitgave profiteert: het kapitaal tegen *lage* Europeesche rente opgenomen en tegen zeer hooge uitgezet, geeft een aardig voordeelig saldo; een goed gedelegeerde zorgt er wel voor, dat het zoete winstje zoo groot mogelijk wordt.

Is het met het oog op hetgeen ik hierboven heb aangevoerd, te verwonderen dat er geen koffie voor *f* 25 de pikol franco Holland geleverd kan worden: slechte gronden, soms een en al steen of zand, vaak bestaande uit zware pannenbakkersklei, te hoog of te laag gelegen of zóo geäccidenteerd dat er nauwelijks een vlak plekje is te vinden om er een huisje op te bouwen, zonder of met onvoldoende water, bovendien een behandeling die er op ingericht is het beetje goede dat nog in den grond schuilt, in een paar jaar uit te putten; goedkoope al te goedkoope employé's, zonder den ijver prikkelende vooruitzichten, en, *last but not least*, de geweldige financieele druk.

De kostprijs van *f* 25 behoort in geenen deele tot het rijk der idealen; een perceel met goede gronden en gunstige klimatologische ligging, zuinig doch goed beheerd door betrouwbare administrateurs — waardoor van zelf dure superintendenten overbodig worden — met een redelijk inkomen, maar ruime winstprocenten, ervaren in hun vak, niet gebonden aan voorschriften die voor de onderneming eerder doodend dan goed zijn, maar geheel vrij om naar gelang van omstandigheden te handelen, ziedaar de wijze om van een koffieland wel niet een hen die gouden eieren legt te maken, maar toch een bevredigende geldbelegging.

Stelt men zich tevreden met een voldoende rente van zijn kapitaal en bestaat de aandrang niet om *coûte que coûte* in den kortst mogelijken tijd schatten te vergaren, zoek dan woeste gronden waarvan men met reden goede verwachtingen kan hebben.

Dat zal echter geen gemakkelijke taak zijn; het Gouvernement, zelf de grootste koffieplanter, bewaakt met Argus-oogen de voor koffie geschikte terreinen, onverschillig of ze volgens de vigeerende bepalingen al of niet te ver van de bewoonde kom liggen. De palen met de letters K. R. G. (koffie-reserve-grond) zijn de nachtmerrie van eerlijke zoekers naar woesten grond; in de streek waar zij die wrevel opwekkende waarschuwers aantreffen, kunnen zij gerust hnn matten oprollen, tenzij hij voor een maatschappij gronden zoeken en dus niet kieskeurig behoeven te zijn.

Het zich toe-eigenen van alle goede brokken, wat der regeering als domeinbezitster gemakkelijk valt, mag onder de hardste duwen gerangschikt worden die de huidige koffiecultuur op het randje van den afgrond gebracht heeft. Ware zij in dit opzicht niet zoo hebzuchtig geweest en had zij, al ware het slechts uit „kassian" voor de heeren dienstplichtigen, de van de bewoonde buurt verst verwijderde gronden aan de particuliere industrie afgestaan, dan was de nood niet zoo tot het uiterste gekomen.

Van een Gouvernement dat de inkomsten van zijn eigen landbouw niet derven kan, is het echter moeielijk te verwachten dat het meer geven dan nemen zal; een particulier grondbezitter staat trouwens evenmin zijn beste gronden gaarne aan derden af. Met deze „help u zelf"-gevoelens is niet alleen de Regeering behept, maar ook, en zelfs in heviger mate, haar ambtenaren, wat geen verwondering behoeft te baren: wiens brood men eet etc. Bij sommigen hunner is het echter een manie geworden, die hen *plus royaliste que le roi* maakt. Zij die ondervinding hebben op het gebied van woeste gronden aanvragen, zullen het met mij eens zijn, dat daarmeê wel eens zonderling wordt omgesprongen.

Niet altijd is de keuze goed der ambtenaren belast met het agrarisch onderzoek der aanvragen; het mag

niet kunnen voorkomen dat daarvoor jonge ambtenaren worden aangewezen, nog zonder rijpe levens- en ambtelijke ervaring. De belangrijkheid der opdracht en de „lekkermakerij" der aanvragers, wier eenige redding uit benarde omstandigheden vaak geheel in handen van dien ambtenaar berust, leiden niet zelden tot overschatting van eigen bekwaamheid en de innige overtuiging dat zij op de keper beschouwd heele „heeren" zijn, die over het wel en wee van den aanvrager te beslissen hebben. De jeugdige leeftijd brengt meê dat zij zich onwillekeurig door hun persoonlijke gevoelens van sympathie of antipathie tegenover de belanghebbenden laten medeslepen.

Het is zoo doodeenvoudig, naar gelang van de uitkomst die men het liefst wenscht, het onderzoek te leiden. Iemand met een beetje gezag bekleed, al is het slechts schijnbaar, heeft het geheel in zijn macht de antwoorden van de dessalieden — zoogenaamde vruchtgebruikersvan het aangevraagde perceel, wier oordeel over den afstand middels categorisch gestelde vragen wordt gehoord en waarvan de toewijzing afhangt — te beheerschen.

Vaak zijn hierover bij de Regeering bezwaren ingebracht, maar zonder gevolg, want wien moet zij meer geloof schenken dan haar dienaren! Deze redeneering zou zeer goed opgaan, indien de keuze van die dienaren zóó werd gedaan dat de overtuiging bestaat dat onpartijdig is te werk gegaan.

Goed beschouwd, profiteert de bevolking meer van de koffie dan van eenige andere cultuur. Voor de suiker, tabak en indigo heeft zij haar bouwgronden af te staan; wel is waar tegen geldelijke schadeloosstelling, maar geheel zonder kleerscheuren komt zij bij die transacties er niet af. Met de koffie is het geheel anders gesteld: de bevolking blijft haar velden behouden en vindt bovendien gelegenheid — in den pluktijd bijv. — om een aardig centje te verdienen, soms voldoende om de landrente te betalen, zoodat de opbrengst van sawah en tegellan

in haar geheel voor die lieden beschikbaar blijft. Een verschil, overwaard om er de volle aandacht op te vestigen. Dat de inlander dit inziet, bewijzen de drommen die men, tegen dat de pluk invalt, de bergen op ziet kuieren, de onmogelijkste af te leggen afstanden niet tellend.

Ligt het op den weg van de Regeering de particuliere koffiecultuur uit haar diep verval, waaraan eigen schuld niet vreemd is, zooals ik boven heb aangetoond, op te heffen, zij geve haar, nu het blijkt dat zij in iedere andere richting onmachtig is te steunen, de voor dien landbouw geschikte gronden, opdat zij, met goeden kans van slagen, den grooten strijd om het bestaan voeren kan."

Onze tabaksmarkt in 1899.

Evenals vorige jaren hebben de Amsterdamsche makelaars J. H. Lieftinck & Zoon bij den aanvang van 1900 eene tabaks-statistiek over het afgeloopen jaar uitgegeven.

Daaruit blijkt, dat de Sumatra-oogst, in 1899 in Nederland aangevoerd, grooter was dan ooit te voren: was tot dusver de aanvoer van 1890 (219,044 pakken) de hoogste, thans werd, uit den oogst van 1898, een cijfer van 233,409 pakken bereikt. Ongelukkig viel dit jaar de qualiteit niet mede, en waren de prijzen belangrijk lager dan in '98: 92 cent tegen 122 cent. Mocht alzoo in het vorige jaar een totaal-opbrengst van bijna 37½ millioen gulden worden berekend — thans bedroeg zij „slechts" bijna 33 millioen. Toch nog een respectabel cijfer!

Ook de Java-oogst was niet onbelangrijk grooter dan die van vroegere jaren: 307,130 pakken, tegen 266,328 ten vorigen jare. De prijs daalde weinig (32½ tegen

$33^1/_2$ cent), en de totaal-opbrengst was dus zeer bevredigend: ruim $16^1/_2$ millioen. Men moet tot den oogst van 1876 teruggaan, toen de prijzen belangrijk hooger waren, om dit cijfer overtroffen te vinden.

Eindelijk volgt nog de Borneo-tabak, die in toenemende mate — tot ons leedwezen echter meer uit Britsch- dan uit Nederlandsch-Borneo — op onze markt wordt verhandeld. Het aantal pakken (22,736) en de totaal-opbrengst (bijna *f* 2,750,000) waren grooter dan in eenig vorig jaar, ofschoon de marktprijs in de laatste jaren geleidelijk daalde. Zij bedraagt thans $81^1/_2$ cent.

Omtrent de aanvoeren van elders — Soembawa, Manilla, Amerika, Griekenland en Turkije — bevat de Statistiek slechts opgaven van aanvoeren, verkoopen en voorraden; de aanvoer bedroeg in totaal 38,383 pakken.

Verreweg de meeste handel concentreerde zich te Amsterdam: van de Sumatra-, Java- en Borneotabak te zamen werd voor 43 mill. op de Amsterdamsche markt, $9^1/_2$ voor millioen op die te Rotterdam verhandeld, zoodat, volgens de heeren Lieftinck, „de positie van Amsterdam zichopnieuw heeft versterkt".

China's handelspolitiek.

Naar aanleiding van de benoeming van Li Hung Chang tot minister van Koophandel, schrijft de correspondent te Tientsin van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:*

„Dat de Chineesche Regeering tot de benoeming van een minister voor den handel heeft besloten, is op zich zelf een bewijs dat de handel meer de aandacht trekt dan vroeger, en dit is gemakkelijk te verklaren als men rekening houdt met de geldverlegenheid, waarin China zich bevindt. Die geldnood deed zich gedurende het loopende jaar in grootere mate gevoelen dan gedurende het vorige, omdat de laatste groote leening eerst in 1898 werd ge-

sloten, zoodat de volle jaarlijksche rente daarover voor de eerste maal voorkomt op het budget van 1899. Bovendien konden rente en aflossing voor de in 1898 gesloten leening niet geheel worden bestreden uit de nog onverpande inkomsten der Imperial Maritime Customs en werd daarom als garantie aangenomen de likin-opbrengst van enkele provinciën, op voorwaarde dat de inning daarvan zou geschieden door het Customs-departement. Een en ander vorderde deugdelijke voorbereiding, en daarmede ging natuurlijk vrij veel tijd verloren. Een gevolg daarvan was dat de likin, welke als garantie van de leening van 1898 diende, niet dadelijk kon worden geïnd onder vreemde contrôle, terwijl de Regeering te Peking haar inkomsten over het loopende jaar verminderd zag met de in 1898 nog overblijvende opbrengst der Imperial Maritime Customs. Over dat jaar bleef uit laatstgenoemd middel nog een weinig ter beschikking der Chineezen, doch in 1899 niets.

Ten einde nu in de dringende behoefte aan fondsen voor het loopende jaar te voorzien, werd een gedelegeerde der Peking-Regeering, Kang Ji genaamd, naar verschillende provinciën gezonden om bezuinigingen voor te stellen, of buitengewone belastingheffingen te beproeven. Tengevolge van het volslagen gemis van elasticiteit in het Chineesche financiewezen was het vroeger reeds herhaaldelijk voorgekomen, dat de Chineesche Regeering dien weg moest inslaan om tekorten te dekken of om in onverwachte uitgaven te kunnen voorzien. Tegen deze wijze van handelen bestond dus niet veel bezwaar, zelfs al leert de geschiedenis van China, dat zij wel eens tot het uitbreken van onlusten aanleiding gaf. Onder de tegenwoordige omstandigheden was het echter verre van gemakkelijk geld los te krijgen in de provinciën, omdat deze sedert den oorlog met Japan al bezwaarlijk haar eigen financieele verplichtingen konden nakomen en voortdurend nog extra-contributiën moesten afdragen

aan de schatkist te Peking. Ondanks dit alles is Kang Ji er in geslaagd nog wat geld bijeen te brengen en is hij deze week naar de hoofdstad teruggekeerd. Zijn zending heeft evenwel veel ontevredenheid gewekt, en dezer dagen werd door een der leden van de Hanlin Yuen (keizerlijke academie) te Peking een memorie ingediend aan den Troon, waarin het optreden van Kang Ji en de door hem aangewende middelen om aan geld te komen, scherp werden veroordeeld. De Chineesche Regeering moet dan ook reeds sedert eenigen tijd hebben ingezien, dat met het heffen van extra-belastingen en het invoeren van bezuinigingen niet verder kan worden gegaan en dat andere middelen moeten worden te baat genomen om de inkomsten te vermeerderen.

De benoeming van Li Hung Chang tot minister van Koophandel staat nu waarschijnlijk met de bedoelde financieele moeielijkheden wel eenigszins in verband, want de handel vormt een belangrijke bron van inkomsten voor de schatkist, en die inkomsten zijn voor vermeerdering vatbaar. Waarschijnlijk zullen velen zich noch herinneren dat Li Hung Chang tijdens zijn reis door Europa reeds een eventueele verhooging der invoerrechten op vreemde goederen heeft ter sprake gebracht; en ofschoon men toen op zijn voorstellen niet is ingegaan, heeft men ze wel overwogen. Daarbij kwam aan het licht dat de vreemde kooplieden in China geen bezwaar hadden tegen een verhooging der invoerrechten en zelfs niet tegen een verdubbeling daarvan, mits aan de heffing van binnenlandsche tollen een einde werd gemaakt. Op die wijze zou een verdubbeling der rechten echter van eenigszins twijfelachtige waarde zijn voor de Chineezen, omdat zij dan vermoedelijk meer aan likin zouden verliezen dan zij aan invoerrechten zouden winnen. Daarenboven zouden de provinciale autoriteiten met een vermindering harer inkomsten uit de likin geen genoegen nemen, tenzij men hen daarvoor eenigermate zou kunnen schadeloos

stellen. Er is echter vermoedelijk wel een uitweg te vinden, die alle partijen bevredigt, al zullen de kooplieden zich niet zoo licht laten verschalken door mooie beloften betreffende de afschaffing van de likin op vreemde goederen. Na de ondervinding, opgedaan met het systeem der transito-passen in enkele provinciën van Zuid-China, in Szechuen en zelfs tot op zekere hoogte te Shanghai, kan men zich niet uitsluitend verlaten op beloften der Regeering te Peking of op bepalingen in de traktaten opgenomen. Men zal afdoende waarborgen moeten verlangen betreffende afschaffing der likin, alvorens een verhooging der invoerrechten toe te staan.

Wat een verhooging der uitgaande rechten betreft, zal men een sterke oppositie der vreemde kooplieden moeten verwachten, doch die verhooging is ook mogelijk zonder nadeel voor den uitvoerhandel; alleen geldt dit slechts voor enkele artikelen. Om dit duidelijk te maken, wil ik op den voorgrond stellen dat de vreemde koopman zich niet tegen eenige verhooging van het invoerrecht verzet, als zijn goederen daarna den consument kunnen bereiken zonder aan eenigerlei binnenlandsche heffingen onderworpen te zijn. Evenzoo zou de vreemde handelaar er in vele gevallen geen bezwaar tegen hebben een hooger uitvoerrecht te betalen, wanneer hij de zekerheid had dat de Chineesche producent slechts een bekende en billijke belasting van zijn product behoefde te betalen en wanneer verder het vervoer der exportartikelen van de plaats van productie naar de uitvoerhaven niet door binnenlandsche tollen werd belemmerd. Om zulk een regeling te treffen zou men dus niet alleen moeten garandeeren vrijstelling van likin voor uitvoerartikelen, maar zou men veel verder moeten ingrijpen in het belastingstelsel.

De daarmede verbonden bezwaren moet men voornamelijk zoeken in het gemis aan uniformiteit van het belastingstelsel in China. Wat de grondbelasting aangaat, heeft men nog eenigermate overeenkomst tusschen de

verschillende provinciën, en al is er ook eenig verschil in de classificatie der gronden, in de tijdstippen en de wijze van betaling, in het extra-verschuldigde bij achterstallige betaling, in de reductie bij vooruitbetaling enz., toch is er van den anderen kant een zekere stabiliteit in den aanslag. Er worden echter verschillende andere belastingen geheven van den Chineeschen producent, en die werken natuurlijk, hetzij direct, hetzij indirect, mede tot verhooging van den prijs van het product. Bij de heffing daarvan wordt dikwijls zeer willekeurig te werk gegaan, hetgeen intusschen niet belet dat men uit een zuiver juridisch oogpunt de wettigheid dier belastingen zou moeten erkennen. In verband daarmede zal een verhooging der uitvoerrechten niet gemakkelijk op bevredigende wijze zijn te regelen en zal men zich daarbij, zooals werd opgemerkt, wel tot enkele artikelen moeten beperken.

Uit het voorgaande ziet men reeds genoeg dat een wijziging van het Chineesche tarief van in- en uitvoerrechten niet zoo eenvoudig is als in Europeesche of Amerikaansche Staten. Men heeft in China rekening te houden met tal van factoren, die elders geheel buiten beschouwing kunnen blijven. Bovendien komen bij zulk een wijziging de belangen der Regeering te Peking telkens in botsing met die der provinciale autoriteiten. Daarom moet een regeling worden ontworpen, waarbij die tegenstrijdige belangen kunnen samengaan, en dit zal wel moeten worden overgelaten aan de Imperial Maritime Customs.

Voor de onderhandelingen met de verdragsmogendheden in verband met de tariefswijziging zou dan Li Hung Chang de aangewezen persoon zijn, te meer omdat men in China geen eigenlijken minister van Buitenlandsche Zaken heeft. Een bekwamer man voor zulke onderhandelingen is in China niet te vinden, althans niet onder de ambtenaren die door rang en leeftijd daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen. Zelfs geloof ik te mogen aannemen dat

geen enkele der tegenwoordige leden van den Tsungli Yamen voor die taak berekend is.

Intusschen zal nog nader moeten blijken, of de benoeming van Li Hung Chang tot minister van Handel inderdaad eenig verband houdt met de plannen tot wijziging van het tarief van in- en uitvoerrechten. De gronden, waarop ik dat veronderstel, zijn hierboven aangegeven, doch men zal daaromtrent eerst meer zekerheid krijgen, wanneer de bevoegdheden en de werkkring van den nieuwen minister zullen zijn geregeld. Daaromtrent zal wel spoedig het een en ander voorkomen in de *Pekingsche Courant*, het officiëele orgaan der Chineesche Regeering. Wanneer ik echter voor een oogenblik aanneem, dat mijn boven uitgesproken veronderstelling juist is, dan is ook nog het volgende van belang.

Zooals reeds werd vermeld, is een verhooging van het tarief van invoerrechten niet waarschijnlijk zonder afschaffing van binnenlandsche tollen op vreemde goederen. Afdoende garantie voor het nakomen van zulk een bepaling is bezwaarlijk te verkrijgen, als de inlandsche tolkantoren niet onder Europeesche contrôle worden gebracht. Dat zulk een maatregel uitvoerbaar wordt geacht, blijkt uit het hierboven aangehaalde feit dat de inning der likin in eenige provinciën thans reeds aan de Imperial Maritime Customs is opgedragen, een maatregel, welken men eventueel over geheel China zou moeten toepassen. Van Engelsche zijde zou men daarmede natuurlijk zeer ingenomen zijn, maar het is de vraag wat de andere mogendheden daarvan denken.

Beschouwen wij ten slotte een eventueele tariefswijziging uit een Nederlandsch en dus ook uit een Nederlandsch-Indisch oogpunt, dan kunnen wij tegen eene algemeene verhooging eigenlijk weinig bezwaar maken, als wij ons tegelijkertijd behandeling op den voet der meest begunstigde natie kunnen verzekeren. Daarbij valt echter op te merken, dat de afzet van onze koloniale produc-

ten in China door een verhooging van een tarief van invoerrechten zou worden benadeeld, althans wat die producten betreft welke zoowel in Nederlandsch-Indië als in China worden verbouwd. Dit nadeel zou vervallen wanneer de rechten op de kustvaart tusschen de Chineesche havens onderling, de z. g. *coast trade duties*, een gelijke verhooging ondergingen als het invoerrecht op vreemde goederen. Voor het oogenblik zou het voorbarig zijn omtrent deze aangelegenheid in nadere beschouwingen te treden, maar het is merkwaardig dat China, de meest achterlijke der Aziatische mogendheden, ons in zekeren zin vooruit is wat Regeeringszorg voor den handel betreft. Japan, Siam en China hebben nu hun handelsministers, die in de beide eerstgenoemde landen tevens de landbouwaangelegenheden behandelen, maar Nederland en Nederlandsch-Indië zijn zoo ver nog niet. In Japan en Siam bestaan de ministeriën van Handel en Landbouw reeds sedert jaren. Ik herhaal daarom wat ik vroeger schreef: „Een program voor onze handelspolitiek in Oost-Azië is dringend noodig."

Koloniale Litteratuur.

Een nationaal belang. (Onze goud-industrie in Oost en West). Door mr. J. C v. Harencarspel. — Gedrukt bij De Swart en Zn. te 's Gravenhage.

Het doel, dat de schrijver, voorheen advocaat en procureur bij den Raad van Justitie te Semarang, met het schrijven van deze brochure heeft beoogd, is: meer belangstelling te wekken in onze goud-industrie in Oost en West, aan welke hij eene schitterende toekomst voorspelt.

Transvaal en West-Australië produceeren thans het grootste gedeelte van den wereldvoorraad. Wat de grond van Transvaal en West-Australië bergt, dat houden onze Oost- en West-Indische koloniën óok in.

„Daar was een tijd", zegt de schrijver, „dat men niet geloofde aan den goudrijkdom van Transvaal en aan dien van West-Australië. Daar was ook een tijd dat men niet geloofde aan den goudrijkdom van Noord-Celebes. Langzaam, zeer langzaam doch zeker dalen cijfers en feiten verpletterend neer op ongeloof en zullen doen geboren worden het geloof, het geloof dat Noord-Celebes en Suriname zullen worden ons Transvaal, ons West-Australië".

De heer Van Harencarspel betreurt ons gemis aan

energie en ondernemingsgeest, tengevolge waarvan de petroleumindustrie in het Oosten feitelijk reeds uit onze handen is.

„Die industrie beloofde veel, doch wij hebben de heerschappij daarover prijsgegeven. De *Koninklijke* heeft uitnemende inrichtingen voor verkoop, vervoer, opslag enz., doch geen voldoende olievoorraad. De *Moeara-Enim* heeft een reusachtigen olievoorraad, doch geene inrichtingen om de olie aan de markt te brengen.

Gene kwijnt en verkeert naar mijne meening in een toestand van verval, waaruit zij zich wellicht nimmer meer zal verheffen; deze is op sleeptouw genomen, schijnt onmachtig een zelfstandig bestaan te leiden, heeft haar bestaan naar het mij voorkomt afhankelijk gemaakt van het welnemen van een vreemdeling. Wat hadden die twee veelbelovende maatschappijen door eendracht een macht kunnen zijn! Wat hadden zij Hollands naam glorierijk kunnen voeren door heel de wereld heen! Indien de Sumatra-producenten zich eendrachtig hadden vereenigd, dan zou de Nederlandsche petroleum-industrie onder Nederlandsche vlag een wereldfactor zijn geweest.

En thans?

Hollandsche tweedracht heeft alles verijdeld. Thans heeft een Engelschman den Engelschen petroleumstandaard geplant op Hollandschen bodem.

Is dit niet diep treurig? Is dit geen schande voor Nederland? Zorg, daarom, Nederland, dat de goud-industrie van Oost en West in uwe handen kome en blijve! Sluit den vreemdeling uit, niet door kleingeestige wetten, die de kracht hebben van zeepbellen en onmachtig zijn om den natuurlijken stroom der wereldzaken, die overgolft alles wat hem tegenhoudt, in zijn loop te stremmen, maar sluit hem uit door uw persoon, door uw werkkracht, uw ondernemingsgeest, uw kapitaal! Dat is de eenige manier om meester te blijven op eigen terrein. Nederland, ontwaak! Word wakker, alvorens

uw buurman u op onzachte wijze wakker schudt! Zie de feiten, de werkelijke feiten. Lees en herlees de geschiedenis van Australië en Transvaal.

Leid uw zonen op voor mijnbouw, spoor, telegraaf, telefoon, electriciteit, handel. Zend uw zonen naar Oost en West. Maak uw eigen Australië, uw eigen Transvaal.

Het Nederlandsch Gouvernement werke mee door aanleg op ruime schaal van spoor- en tramwegen, van telegraaf en telefoon, bevaarbaarmaking van rivieren, drooglegggen van moerassen, aanleg van goede wegen, enz. En waar het zelf niet bij machte is, moedige het dit aan bij het particulier initiatief. Het trachte niet door kortzichtige fiscale bepalingen Hollandschen ondernemingsgeest te fnuiken waar die begint te ontluiken en daardoor zichzelf te ontnemen de kans op de indirecte voordeelen die in ruime mate in 's lands kas moeten vloeien als gevolg van den particulieren arbeid.

Men zie maar eens naar West-Australië en de Transvaal, waar het Gouvernement niet dadelijk als een arend op zijn prooi is neergestreken, maar waar men de gelegenheid tot ontwikkeling heeft gegeven, zelfs aangemoedigd door uitloving van premiën, en waar men daar niet slecht bij is gevaren.

Nederland praalt zoo gaarne op het voorgeslacht, omdat het groot was in daden; laat het nageslacht ons niet hoonen omdat wij groot zijn in woorden! De hand aan het werk, en het nageslacht zal ons eeren, gelijk wij eeren het voorgeslacht".

Nog eens de reorganisatie onzer zeemacht. Een vervolg. Door W. M. Engelberts. Met drie platen. — Amsterdam, L. J. Veen.

Voor eenige jaren verscheen er van de hand des heeren W. M. Engelberts eene brochure, waarin hij zijne denkbeelden uiteenzette over eene reorganisatie onzer

zeemacht Deze brochure werd door deskundigen onbarmhartig uitgekleed; er was te minder reden om den schrijver, die zich als officier der landmacht op een hem vreemd terrein had begeven, te sparen, omdat de wijze waarop hij zijne beschouwingen ten beste gaf nu juist niet van overmaat van bescheidenheid getuigde. De heer Engelberts — voor wiens belangstelling in onze defensie wij waardeering en sympathie gevoelen — heeft zich door die felle critiek niet laten afschrikken, en thans opnieuw een vlugschrift in het licht gegeven, om er nogmaals op te wijzen, dat de koers, dien het departement van Marine stuurt om de Nederlandsche zeemacht in vredestijd te brengen op de veilige reê, vanwaar zij in oorlogstijd den vijand met vertrouwen kloek en onversaagd te gemoet kan stoomen, twijfel wekt aan behouden aankomst.

Wat reeds is verricht tot reorganisatie van de scheepsmacht, bestemd voor de verdediging van Oost-Indië en voor vlagvertoon, laat zich niet meer ongedaan maken. Maar nu een begin wordt gemaakt met eene uitgave van 34 millioen gulden voor de vloot, die met de landmacht ons onafhankelijk volksbestaan moet handhaven, acht de schrijver het zijn plicht nogmaals eene poging te wagen om bij het Nederlandsche volk de overtuiging te vestigen, dat het reorganisatieplan Van der Wijck—Röell op ondeugdelijke grondslagen berust. Voor het bedrag, dat de tegenwoordige minister voor aanbouw noodig acht, kan volgens hem de Nederlandsche zeemacht worden begiftigd met een vloot, die haar in staat zal stellen den vijand, die onze onafhankelijkheid belaagt, te bestrijden *vóór de kust in open zee*, een taak die z. i. aan onze zeemacht *moet* worden opgedragen, wil er van eenige strategische verdediging van ons grondgebied sprake kunnen zijn, en willen de gelden, voor onze defensie in vredestijd besteed, in oorlogstijd rente afwerpen.

Eene vluchtige vergelijking tusschen deze brochure en het in '97 verschenen vlugschrift toont aan, dat 'schrijvers denkbeelden op belangrijke punten eene wijziging hebben ondergaan. De toon is nu ook veel minder apodictisch dan destijds. Toch betwijfelen wij, of dit geschrift in marinekringen een beter onthaal zal vinden dan het vorige. Om daar voor „vol" te worden aangezien, had de heer Engelberts zich moeten hoeden voor het neerschrijven van dingen, die àl te zeer den leek verraden.

Japan - Nederland in Oost-Azië. Eene militaire studie door G. Nypels, kapitein der infanterie van het O.-I. leger. Met een kaart. — Haarlem, De Erven Loosjes.

Kapitein Nypels — een man, die in meer dan één opzicht een sieraad van ons Indisch leger mag worden genoemd — heeft ons opnieuw verrast met een geschrift, dat evenzeer blijk geeft van helder doorzicht als van ijverige studie. In een kort bestek heeft hij de reusachtige ontwikkeling van Japan geschetst, om den lezer een begrip te geven van hetgeen Japan in tijden van oorlog voor Nederland in Oost-Azië kan beteekenen als *neutraal*, als *vriend* of als *vijand.*

De verdeeling der zeer omvangrijke stof is uitmuntend. In het eerste hoofdstuk geeft de schrijver een beknopt overzicht van de geschiedenis, de aardrijkskunde en de staatkundige indeeling van Japan. In het tweede hoofdstuk schetst hij de geschiedenis der Nederlandsche factory in Japan en de groote hervormingen op staatkundig en maatschappelijk gebied, die het land na 1868 heeft ondergaan.

Na in de twee volgende hoofdstukken uitvoerige bijzonderheden te hebben medegedeeld over het leger, de oorlogs- en de handelsvloot, bespreekt de schrijver de beteekenis van den handel van Japan voor onze koloniën,

wanneer Nederland in oorlog wordt gewikkeld met eene andere mogendheid, om ten slotte nog stil te staan bij de wijze van oorlogvoeren der Japanners.

Zijn oordeel over het optreden van het moderne Japansche leger vat de heer Nypels aldus samen:

„Het muntte uit door kalmte bij het overleggen van het plan, door moed bij het uitvoeren daarvan, maar een te groot vertrouwen op zijn geluk bracht het vaak tot een overmoed, die alleen onbestraft is gebleven door gebrek aan beleid bij de tegenpartij" (China).

Een leger dat zich tegen de Japanners tot het strategisch defensief moet bepalen, zooals het onze b. v. bij een eventueelen strijd op Java, zal, naar 'schrijvers meening, de overwinning alleen kunnen behalen door de verdediging toch zooveel mogelijk offensief te voeren, daarbij steunende op eenen uitgebreiden, zeer actieven verkenningsdienst.

In een slotwoord wijst kapitein Nypels op de onbegrijpelijke laksheid van Nederland tegenover den fellen strijd der groote westersche mogendheden in Oost-Azië. „Nederland maakt zich tot een zwakken Staat met rijken buit. Het hoopt alles van zijn God en zijn verleden! Maar het christendom verbiedt ons aan een God van Nederland te gelooven, en het eerbiedwaardig verleden — wat is er van Sparta, het Romeinsche Rijk, Karthago geworden! . . ."

Boekaankondiging.

Reeds eenigen tijd geleden ontvingen wij van den uitgever F. van Rossen te Amsterdam ter aankondiging: *Sakinum*, Indische roman van G. Dompers. Spelen de meeste ons bekende Indische romans uitsluitend of nagenoeg uitsluitend in de Indo-Europeesche maatschappij, dit werk verhaalt ons van het lief en leed van den inlander en het stille dessaleven, met zijn vele en velerlei intrigues. Een ingewikkelde karbouwendiefstal en een tijgerrampokpartij vormen daarbij de hoofdmotieven.

't Valt niet te ontkennen, dat het boek hier en daar verschrikkelijk langdradig is, terwijl het genot der lectuur door de ellenlange zinnen, waarop de schrijver zich schijnt te hebben toegelegd, niet wordt verhoogd. Het verwijt van een „mooischrijver" te zijn, een charmeur met de pen, kan men den heer Dompers kwalijk doen. Maar wij houden hem voor eerlijk en oprecht, en — afgescheiden van stijl en woordenkeus — beschouwen wij *Sakinum* als een in menig opzicht interessant werk. De schrijver is ingewijd in het leven achter de coulissen; den blik dien hij er ons op gunt, stemt droevig. Dat hemeltergend onrecht, dat er wordt geleden, zonder dat de wereld er iets van gewaar wordt! Jonge ambtenaren, die begeerig zijn dieper door te dringen in het Javaansche

volksleven, mogen niet verzuimen, dit boek te lezen. 't Zal hun de oogen openen voor veel dat hun anders misschien zou ontgaan.

De spelling en de keuze der Javaansche namen (te beginnen met den titel) zijn erg gebrekkig.

Bij den heer H. J. W. Becht te Amsterdam verscheen: *Slamat*, oorspronkelijke roman door Nji-Sri, schrijfster van *Clara Wildenau*; 2 dln. Ook al zou het omslag het niet vermelden, zouden wij terstond hebben geweten, dat deze roman door eene vrouw is geschreven. Zóo kan alleen een vrouw phantaiseeren! Het boek is in hooge mate onderhoudend, en wie behoefte gevoelt om zich uit de werkelijkheid in eene min of meer denkbeeldige wereld te verplaatsen, zal door de lectuur van *Slamat* genotvolle oogenblikken smaken. Enkele karakters, als dat van den landheer Clifford, zijn zeer goed geteekend. Wat de toestanden en verhoudingen betreft, die in *Slamat* worden beschreven, — Nji-Sri is om den drommel niet preutsch!

Als kaf voor den wind . . . door Etel Mac S. (Amsterdam, W. Versluys) is geen boek voor menschen wier belangstelling zich bepaalt tot de vraag: of *hij* en *zij* elkaâr krijgen. Voor dezulken is het niet geschreven; het gaat boven hun bevatting. Den ernstigen, denkenden, literair gevormden lezer daarentegen biedt het werk een hoog intellectueel genot. In geruimen tijd kwam ons geen boek onder de oogen, dat zulk een diepen indruk bij ons achterliet. Wij bewonderen het ongemeen schrijftalent van Etel Mac S., haar fieren, onafhankelijken geest, de krachtige, voorname zelfbewustheid, die er in heel den toon van dit boek ligt. Zij verhaalt ons van vrouwen, die naar geest en gemoed tot den adel van haar geslacht behooren, èn

van vrouwen, die tot den diepsten graad van verdorvenheid zijn gezonken. In de teekening van beiden is de schrijfster geslaagd. Het was haar te doen om eene bijdrage te leveren tot de psychologie van het vrouwelijk geslacht „in de moeilijke tijden van ontkluistering welke wij beleven, tijden welke de definitie van den ouden dichter tot haar volste recht doen geraken: de vrouw behoort tot een broedsel waarvan zee noch aarde anders dan in *haar* vorm het gelijke kan voortbrengen".

Het boek is door den heer Versluys smaakvol uitgegeven, — in een mooien, eenvoudigen band, passend bij den precieusen inhoud.

Te lande is de titel van een nieuwen bundel schetsen van Cyriel Buysse (Amsterdam, H. J. W. Becht). Hij bevat: *De biezenstekker*, *Van Alleyne's ziel*, *Blanche*, *De wraak van Parmentier*, *De Verlossing*, allen spelend in het Vlaamsche land, onder geringe luiden. Enkele dezer schetsen, eerst in tijdschriften verschenen, kenden wij reeds; wij lazen ze opnieuw en kwamen ook opnieuw onder den indruk van Buysse's forsch talent. Men verwijt hem, niet ten onrechte, dat hij in de exuberantie van zijn scheppingsdrang *te veel* schrijft, en daardoor niet altijd werk, zijner waardig, te voorschijn brengt, maar in schetsen als deze toont hij zich een *meester*. Zij staan niet beneden het talent van een Zola en een Huysmans. Wat weet Buysse dat ruwe, hartstochtelijke Vlaamsche volk „te lande" prachtig te teekenen! Welk een hartstocht toont hij zelf in zijn naturalisme!

Nog van een ander Vlaamsch schrijver, die hier te lande tot dusver niet zoo bekend is als Cyriel Buysse, maar wien ongetwijfeld eene even schoone toekomst wacht: Hendrik de Marez, gaf de heer Becht een bundel

novellen in het licht, onder den gemeenschappelijken titel: *De Zee*. Het verblijdt ons van harte, dat er onder onze Zuiderbroeders schrijvers opstaan van zulk hoog gehalte als De Marez in dit viertal novellen toont te zijn. Naast den kunstenaar-psycholoog bewonderen wij in hem den woord-artist.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG

FEBRUARI 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Het verdeeld gezag in een oorlogvoerend land.

II.

Ter verdediging zijner politieke beginselen verwijst generaal De Stuers herhaaldelijk op den staat van zaken gedurende zijn bestuur en bij de overgave daarvan aan den resident Mac. Gillavry.

Over dat bestuur, welk wij kortelijk hebben geschetst, zegt Lange op blz. 153, deel I: „De Padri's toch deden „gedurende dat vijfjarig bestuur zoo menigvuldige invallen „op het grondgebied der Maleiers, onze bondgenooten, „en ondervonden daarbij zoo weinig tegenstand, dat zij „hoe langer hoe meer veld wonnen en onze grenzen, of „die der Maleiers in dezelfde mate werden teruggedrongen."

Geen wonder, dat de opperlandvoogd Van den Bosch de lijdelijke houding eindelijk opgaf, toen de opstand op Java was gedempt en dientengevolge voor de Westkust meer troepen beschikbaar kwamen.

De heer Francis, die de politiek van generaal De Stuers verdedigt en den stempel der onfeilbaarheid tracht te drukken op diens ongunstig oordeel over het bestuur van anderen — het zijne uitgezonderd — zegt: „Niemand „zal intusschen den generaal De Stuers het recht ont„kennen, om als beoordeelaar der militaire aangelegen„heden ter Westkust op te treden, zoo wegens het hoog „standpunt, door hem als bevelhebber van het Indisch

„leger bereikt, als om zijne bekende bekwaamheden en „grondige ervaring."

Neen, zeker niet, men zal moeten erkennen, dat zijne geschriften ondanks het eenzijdig en partijdig oordeel, zeer groote verdiensten hebben om de rijke bron van leering, welke zij bevatten. En wat zijn bestuur betreft, wij gelooven, dat de Regeering in 1824 geen beter keuze had kunnen doen; hij was de man, dien de omstandigheden vorderden.

Maar daarentegen zoude het, ons bedunkens, jammer geweest zijn, indien in 1837 de leiding der zaken niet in handen ware gekomen van den kolonel Michiels, die evenwel door De Stuers in verschillende couranten en geschriften zoo heftig werd aangevallen.

Wij mogen den generaal Michiels dankbaar zijn, dat hij in weerwil van zijnen drukken werkkring in Indië, het antwoord niet schuldig bleef, zoodat men gelukkig ook iets anders te hooren kreeg, dan de veroordeelingen van den generaal De Stuers, die zich op zijn hoog standpunt beroept, vanwaar hij de zaken heeft kunnen beoordeelen, alsof iemands hooge positie een brevet van onfeilbaarheid geeft.

„Du choque des opinions jaillit la vérité", maar om tot oplossing van een belangrijk politiek vraagstuk te komen, behoeft men aan een twistgeschrijf geen kracht bij te zetten door harde woorden en personaliteiten, zooals generaal De Stuers deed tegenover zijnen wapenbroeder generaal Michiels.

Dat geschrijf bracht — gelijk zich trouwens laat denken — de gansche militaire wereld in Indië in beweging en verwekte bij het officierskorps een bedroevende verdeeldheid.

Wij zouden ons niet zoo lang hebben opgehouden bij het gericht dat de generaal De Stuers heeft gehouden over de verschillende bestuurslieden, indien zijn werk over den Padri-oorlog niet zoo bijzonder aan het publiek

ware aanbevolen door den hoogleeraar P. J. Veth, die het uitgaf en aan welk werk genoemde professor een cachet verleende, door het met een voorrede te verrijken.

Wie van bovenbedoeld werk en andere geschriften des heeren De Stuers heeft kennis genomen, verzuime daarom niet, tevens inzage te nemen van het tegenbescheid van den generaal Michiels in diens beide vlugschriften, getiteld: *Neerlands souvereiniteit over Sumatra* en de *Toestand van Sumatra's Westkust*, kleine brochure's, welke hoofdzakelijk over het bestuur handelen en in staat stellen dat ook van eenen anderen kant te beoordeelen.

Evenals De Stuers bekleedde generaal Michiels een hooge positie en was hij door grondige ervaring en staatkundige ondervinding niet minder gerechtigd tot oordeelen.

De onbevooroordeelde generaal Knoop zegt in het 4e deel, blz. 285 van dezen beleidvollen veldheer:

„De generaal Michiels bezat al de hoedanigheden van „een groot legerhoofd: kennis, oordeel, heldere inzichten, „een vast karakter, een werkzaamheid en voortvarend„heid die van rust noch duur wisten, het onwaardeerbare „talent om indruk te maken op de gemoederen der men„schen en die te onderwerpen aan zijn wil, en bovenal „een heldengeest, die voor geen gevaar terugdeinsde en „die helden maakte van zijne soldaten door hem aange„voerd. De val van het zoo hardnekkig verdedigde Bondjol „is vooral aan Michiels te danken geweest; hij heeft „vastheid gegeven aan onze heerschappij over Sumatra's „Westkust; en in de vele jaren, die hij daar regeerende „en oorlogende heeft doorgebracht, heeft hij den inboor„ling gewend, om zich gedwee te onderwerpen aan een „gezag, dat met zooveel veerkracht en met zooveel be„kwaamheid werd uitgeoefend."

De uitkomsten op Sumatra door den generaal Michiels erkregen, bewijzen trouwens voldoende, dat hij geen)ekrompen staatkunde voerde, en een even bekwaam ;ouverneur als talentvol veldheer was.

Wij gelooven, dat het overbodig is, al de vlugschriften, welke over het verdeeld gezag tijdens den oorlog tegen de Padri's handelen, verder te bespreken en vertrouwen, zonder aanmatiging, voldoende op de nadeelen te hebben gewezen van het veelhoofdig bestuur op oorlogsterrein, een systeem dat door Lange met een misgeboorte wordt vergeleken.

Daarmede zij echter niet beweerd, dat wij elk militair oppergezag in een oorlogvoerend land, als een voorbeeld van volmaaktheid, en al de militaire autoriteiten als toonbeelden van genie en wijsheid in de kunst van regeeren zouden willen voorstellen, noch dat onder hen nooit personen worden aangetroffen die door ijdelheid, zelfzucht en eigenbelang gedreven, „kool" verkochten, m. a. w. de waarheid verbloemden.

De handelingen toch van een bestuurshoofd zijn afhankelijk van zijne persoonlijke inzichten, zijne ervaring, karakter en geaardheid; de politieke gedragslijn kan niet worden afgebakend en is en blijft een zeer glibberig pad, waar men zich door geen wiskunstigen gang voor struikelen kan behoeden.

En, wanneer zelfs onder mannen van het zwaard de politieke meeningen reeds zoo verschillend kunnen zijn — men leze slechts het meer recente twistgeschrijf over de Atjeh-politiek — des te grooter is de botsing indien het gezag wordt verdeeld tusschen een civiel- en eene militaire autoriteit, omdat aan de soms zeer uiteenloopende inzichten, meestentijds de naijver op elkaars gezag zich paart.

Het verdient ook daarom de voorkeur het oppergezag in een oorlogvoerend land in handen van den militair te laten, omdat het meer kracht geeft door eenheid, en betere samenwerking waarborgt door krijgstucht.

* * *

Na het vorenstaande, waarmee, naar wij hopen, den

lezer niet alleen het karakter van den Padri en het doel van den oorlog voldoende is aangetoond, kunnen wij, tot besluit, het conflict behandelen, dat als een verderfelijk voorbeeld van het verdeeld gezag kan worden aangevoerd.

Wij hebben Bauer, de zondebok van het gesplitst bestuur, zoo vaak genoemd, dat het tijd wordt Z. H. E. G. nader bij onze lezers in te leiden. Te meer achten wij ons daartoe verplicht, omdat generaal De Stuers zich met Bauer's benoeming weinig ingenomen betoonde.

„Bauer", zegt hij in het Ie deel (blz. 233) van zijn werk, „was een braaf grenadier kapitein, maar verder „reikten zijne middelen niet. Het was zeer tegen mijne „opinie, dat hem dit gewichtig commando werd opge„dragen."

Deze ongunstige meening stemt niet overeen met die van vele kameraden en is dien opperofficier blijkbaar in de pen gegeven door persoonlijke vooringenomenheid, zooals, helaas, bij eene beoordeeling maar al te vaak gebeurt.

Het was onder de Fransche adelaren, dat Bauer, een Beier van geboorte, zijnen militairen loopbaan begon.

Op den 3 Juli 1806 trad hij als 17-jarige jongeling in dienst bij het 21e Fransche linie-regiment en werd drie maanden later tot sergeant bevorderd.

In Juni 1807 kwam hij met den rang van 2e luitenant bij den staf der administratie van oorlog en keerde een jaar later als 1e luitenant in de gelederen terug.

Na in den Nederlandschen dienst te zijn overgegaan, vertrok hij als 1e luitenant naar West-Indië en was in 1817 kapitein.

In dien rang werd hij overgeplaatst bij het N. O. I. leger en nam weldra deel aan den Padri-oorlog.

Bij besluit van Z. M. den Koning, dd. 27 Mei 1824, werd hij ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse.

Bij zijne bevordering tot majoor, 8 Mei 1827, werd hij naar het krijgstooneel op Java verplaatst.

In 1828 was Bauer luitenant-kolonel.

Hij vereenigde in zich stoutheid en voortvarendheid en paarde beleid aan ervaring en krijgskennis. Nimmer deinsde Bauer voor moeilijkheden terug, die hij echter zeer goed wist te overzien.

Ofschoon hij, wat men noemt, geen wetenschappelijk gevormd man was, zoo mocht hij toch voor zijnen tijd een goed onderlegd officier heeten. Zijn stijl was slecht, een gebrek welke in die dagen de bekende houwdegens kenmerkte, daarentegen was hij een bijzondere vriend van lezen, voornamelijk van krijgskundige werken en had ook van andere wapens voldoende kennis, als voor een troepen-officier wordt vereischt.

Tijdsgenooten, ook Van Sevenhoven, noemde hem een braaf, openhartig officier, die echter te weinig de kunst verstond den onderdanigen dienaar te spelen en het beneden zich achtte, naar gunsten te dingen. Een ieder, die hem voor 't eerst ontmoette, was getroffen door zijne robuste gestalte en sympathiek voorkomen. Ofschoon driftig van aard, bezat hij eenen zachten inborst en had aangename manieren. Bij de officieren stond hij hoog aangeschreven en de soldaten hadden een onbegrensd vertrouwen in zijn rechtvaardigheid en in zijn beleid; bij de burgerij was hij niet minder gezien en geacht.

Geen wonder, dat de commissaris-generaal de keuze liet vallen op zijn oud-adjudant, wiens krijgstalenten, ervaring en karakter hij naar waarde wist te schatten.

Ziedaar Bauer, door generaal Knoop „de brave Duitscher" genoemd, maar door generaal De Stuers met zooveel geringschatting aan het publiek voorgesteld.

Op den 6 Februari 1834 stapte Bauer te Padang aan wal en gewerd hem aldaar, de speciale instructie's dd. 13 October 1833 van den commissaris-generaal, welke voorschriften gegrond waren op diens staatkundige beginselen en op het doel van den krijg.

Ziehier den hoofdinhoud:

„Daar ik u te dezer kuste niet zal ontmoeten, heb ik „het noodig geacht deze achter te laten, om aan u, bij „uwe komst alhier, te worden overhandigd, ten einde u „met eenige bijzonderheden, de militaire aangelegenheden „betreffende, bekend te maken.

„Tot dusver hebben wij meermalen ondervonden, dat „de wel versterkte kampongs en liniën van den vijand „moeilijk de vive force te nemen zijn en niet anders „dan bij verrassing, althans niet zonder opoffering van „volk.

„Hetgeen ik u ten ernstigste aanbeveel, is vooral het „ten onder brengen van Matoea en van de XII Kota's „Bovenlanden. Zijn eenmaal de landen tot de Masang „veroverd, dan moet men Bondjol trachten meester te „worden.

„Daar u den oorlog hier vroeger met succès gevoerd „hebt, zal het onnoodig zijn in verdere bijzonderheden „te treden; ik weet, dat ik mij op uwen moed en op „uw beleid verlaten kan. De verovering van het geheele „eiland tot aan de rivier van Sinkel, blijft het doel van „ons streven.

„De Raad van Indië Van Sevenhoven zal u bekend „maken met de politieke maatregelen en voorzorgen, die „te nemen zijn en het is van hem, dat u de vereischte „aanwijzing zult ontvangen tegen welke volkeren uwe „wapens te wenden; vooral zal men moeten zorgen, het „veroverde wel te verzekeren en van trap tot trap tot „ons doel te schrijden.

„Het zal overbodig zijn u te herinneren, dat thans eene „schoon veld voor uwen ijver geopend is, en het van u „afhangt een conquest te voltooien en aan het gouver„nement te verzekeren, waarop het grooten prijs stelt, „evenmin als dat ik mij verzekerd houde, dat uw gedrag „aan mijn vertrouwen in u gesteld, zal beantwoorden."

Bauer was terstond op de geschikste middelen bedacht, om zijne instructie's zoo spoedig mogelijk ten uitvoer te

brengen. Dientengevolge knoopte hij met eenige hoofden, die het dwangjuk der Padri's moede waren, onderhandelingen aan, teneinde te beproeven de stelling Matoea bij verrassing te nemen.

Een zekere Maliem Koening, een sluwe Maleier, was hem bij die onderhandelingen zeer behulpzaam. Edoch, te midden dier besprekingen kwam de resident Francis te Padang (April 1834.)

In 't voorbijgaan zij gezegd, dat ook Francis geen Nederlander was, maar een Britsch Indiër, uit Engelsche ouders geboren (1798).

Op voorspraak van den Engelschen kolonel Yule, resident van Bantam, trad Francis, na wedergave der Koloniën aan de Nederlanders, in dienst der Ned. Ind. Regeering en werd bij besluit van 1 Februari 1818, n°. 2, tot assistent bij het revenu-departement te Bantam geplaatst. In 1848 was hij inspecteur van financiën.

Terwijl de resident Francis te Padang allerlei bestuursaangelegenheden regelde, werkte de overste Bauer met ijver aan zijn overrompelingsplan en reeds was besloten Matoea in den nacht van 23 op 24 Mei te nemen, toen hij eenige dagen te voren, het besluit van 2 Mei 1834 ontving, waarbij den militairen commandant werd bevolen *geen offensieve maatregelen te nemen zonder daartoe door den resident te zijn uitgenoodigd.*

Niet zonder verbazing bespeurde Bauer, hoe men te Batavia tegen hem had geijverd en de plannen van den commissaris-generaal tegenwerkte.

Het spreekt van zelf, dat hij door vermeld besluit in een alleronaangenaamst parket werd gebracht; eenerzijds de nadrukkelijke bevelen van den alvermogenden commissaris-generaal, om Matoea en de 12 Kota's ten onder te brengen, anderszijds, den last van den gouverneur-generaal *ad interim*, om niets te ondernemen zonder machtiging van het civiel gezag.

Op die wijze konden de zaken onmogelijk vorderen,

bovendien was dat besluit van 2 Mei in strijd met den last van het opperbestuur, welke bepaald had, dat de beschikkingen van den commissaris-generaal, door den gouverneur-generaal *ad interim* geheel moesten worden opgevolgd.

Dat die beschikkingen niet uitsluitend het cultuurstelsel betroffen, blijkt uit de memorie dd. 23 Januari 1834, waarin de heer Van den Bosch zijn opvolger, den gouverneur-generaal a. i. Baud, zijne instructie's aan Bauer toelichtte, zoodat omtrent diens bedoelingen geen twijfel kon bestaan.

Met welk recht dan, gaf de gouverneur-generaal Baud — waarschijnlijk door den generaal De Stuers daartoe aangezet — bevelen, in strijd met de stellige bevelen, zonder voorkennis noch machtiging van het opperbestuur?

Tegen het einde van Mei rapporteerde de overste Bauer den resident, dat alles reeds voor eenen aanval op Matoea was voorbereid, en verzocht hij machtiging tot het offensief te mogen overgaan.

Hieruit blijkt, dat Bauer niet wankelde tusschen den commissaris-generaal en den tijdelijken landvoogd, maar beider bevelen trachtte na te komen.

De heer Francis vertrok den 29sten Mei van Padang naar Fort de Kock, Bauer's hoofdkwartier, teneinde te onderzoeken in hoeverre het door den militairen commandant voorgestelde plan noodzakelijk was.

Wij behoeven nauwelijks te zeggen, dat de resident allerlei zwarigheden opperde en onder allerhande voorwendsels zijne toestemming weigerde.

Zoo stonden de zaken, toen de luitenant-kolonel Bauer in 't begin van Juni van den kapitein Van Beethoven uit Mandaheling het zeer verontrustende bericht ontving, dat de Padri's, onder Toeankoe Tomboesie, hunne strijdkrachten weder in het veld hadden gebracht en verschillende posten, waaronder Seningo bij Tamiän en Kota Napan, dicht bij het landschap Rau, bedreigden.

Deze aanvallende beweging bood den overste eene gunstige gelegenheid om zijn overrompelingsplan ten uitvoer te brengen. Eene lijdelijke houding toch, onder dergelijke omstandigheden, ware niet minder dan een stilzwijgend afgelegde getuigenis van onmacht, vrees en moedeloosheid, welke den vijand nog brutaler en onhandelbaarder zouden maken.

Maar, het besluit van 2 Mei indachtig, gaf de overste den resident kennis van den inval der Padri's en noodigde hem uit, om op den 13 Juni ten 8 ure voormiddags te Fort de Kock den krijgsraad bij te wonen, welken Bauer naar aanleiding der ernstige berichten meende te moeten beleggen.

De resident liet zich verontschuldigen, maar Bauer, wiens waakzaam oog beter de gevaren zag dan de heer Francis, die, op hooger last, ziende blind moest zijn, achtte zich als opperbevelhebber der troepen ter Westkust niet verplicht den machteloozen toeschouwer te spelen, wanneer zijne posten en de Maleische onderdanen door 's vijands zwaard werden bedreigd 1).

In den krijgsraad, door den luitenant-kolonel Bauer zelf voorgezeten, namen zitting: de kapiteins Steenbergen en Krafft, de 1e luitenant-adjudant Sutherland, de 1e luitenants Moltzer en Riet en de 2e luitenant Stuten.

De president deelde het rapport mede van den kapitein Van Beethoven, die dringend om hulp verzocht en in zijn rapport, kort maar zakelijk den ongunstigen toestand uiteenzette. Wijders deelde de president de instructie's mede van den commissaris-generaal, alsmede het besluit van 2 Mei 1334. Hij gaf den Raad in bedenking of het verantwoord en raadzaam was, op grond van vermeld besluit de gevraagde hulp te weigeren en de gunstige gelegenheid te laten voorbijgaan, om Matoea te bemachtigen.

1) Welke de nadeelige gevolgen zijn van eene lijdelijke houding op het moreel van den troep, kan men lezen in mr. P. Brooshooft's „Geschiedenis van den Atjeh-oorlog," blz. 243.

Na ernstig overleg antwoordden al de leden van den krijgsraad, dat de omstandigheden gebiedend vorderden, om aan de gevraagde hulp gevolg te geven en dat zij het raadzaam achtten Matoea bij verrassing te nemen, waardoor tevens eene diversie zoude worden gemaakt.

De nacht van 13 op 14 Juni werd voor de overrompeling vastgesteld.

De generaal De Stuers gispt dat besluit van den krijgsraad en noemt het eene schending der publicatie van 23 October 1833, omdat de vijand op die openbare afkondiging vertrouwend, zijne gewone waakzaamheid verwaarloosde. Maar die publicatie, de z.g. plakaat-pandgang, was geen vredesverdrag en alleen gericht tot de hoofden en bevolking der onderworpen gewesten, of die daarmede bevriend waren, ten einde hen bekend te maken met de inzichten en bedoelingen der Regeering.

Het doet er trouwens weinig aan toe tot wie die publicatie was gericht; wordt men aangevallen dan eischen de nationale waardigheid en de militaire eer, dat het bestuur met nadruk optreedt, opdat Neêrland's gezag en waardigheid der inlandsche bevolking niet ten spot worden.

Door een krijgsraad te beleggen, gaf de luit.-kolonel Bauer o. i. het duidelijkste bewijs, dat hij ondanks zijn verlangen, om het gouvernement eenen grooten dienst te bewijzen, het gewicht der gevaarlijke onderneming niet gering schatte en langs den gebruikelijken weg ook gaarne het oordeel inwon van ernstige, in den krijg ervaren mannen, die wel bevoegd waren te oordeelen, of men in de lijdelijke houding moest blijven volharden, dan wel, of de omstandigheden tot een agressief optreden verplichtten.

Zoodra het besluit van den krijgsraad was genomen, liet Bauer geen oogenblik verloren gaan; onmiddelijk werden de omliggende postcommandanten bevolen, de noodige detachementen bijeen te brengen, die in den avond van den 13 Juni in alle stilte en door de duisternis

begunstigd zich te Fort de Kock moesten vereenigen.

De troepen behoorden tot het 1e bataljon en tot de 7e compagnie van het algemeen depot.

De hoofdmacht, onder den luit.-kolonel Bauer, waarbij de kapiteins Roth en Steenbergen, de inlandsche kapitein Raden Pawiro, de luitenant-adjudant Sutherland, de 1e luitenant Damas en Wirtgen, zouden van uit Fort de Kock afmarcheeren.

Een 2e colonne, onder den kapitein Krafft, moest van uit Soengie-Toewah, een anderen weg volgen en de vijandelijke linie bij Matoea Ilir aangrijpen, terwijl de hoofdcolonne, waaraan een detachement pionniers, onder den 2e luitenant Gropp, werd toegevoegd, de verschansingen bij Matoea-lor voor hare rekening zoude nemen.

De marsch werd zoodanig geregeld, dat beide colonnes vóór het aanbreken van den dag voor de vijandelijke stelling konden zijn.

Die nachtelijke onderneming was zulk een stout waagstuk en werd met zoo'n weergalooze volharding doorgezet, dat wij haar niet stilzwijgend mogen voorbijgaan.

Het weêr beloofde dien nacht weinig goeds. Reeds voor het duister ontwaarde men aan den westelijken hemel dunne nevelwolkjes, welke zich aan de bergtoppen hechtten en allengskens donkerder en zwaarder werden. Meer en meer pakten zich die nevelen te samen, die weldra in dichte, zwarte massa's langs de berghellingen gleden en al lager en lager boven de vlakte dreven; een dof gerommel bij tusschenpoozen in de verte, begeleidde deze hérauten van den naderenden storm.

Niet zonder spijt zag Bauer het uitspansel zich immer grauwer tinten, maar de officieren meenden, 't was slechts een voorbijtrekkende bui, welke geen beletsel zoude opleveren voor de onderneming.

Bauer dacht er echter niet aan zijn plan om het slechte weer op te geven, temeer wijl geen rivieren waren over te trekken. Tegen 10 uur werd het bevel gegeven tot

den afmarsch. Daar men door het pikdonker geen hand voor oogen kon zien, werd de voorhoede slechts op korten afstand vooruitgezonden; het diepste stilzwijgen werd aanbevolen en het rooken verboden. Het was als hadden de elementen met hunnen strijd gewacht totdat de colonne op weg zoude zijn, want nauwelijks was zij een half uur op marsch, of de storm brak los. De regen viel bij stroomen en kletterde op de hoofden en schouders onzer mannen; bliksemflitsen doorkliefden aanhoudend 't duister en schrikwekkend vielen de donderslagen, welke door de bergwanden met ontzaglijke kracht herhaald, als een onafgebroken losbranding van zwaar geschut weergalmden.

„Het was," zoo schreef een van Bauer's officieren, „alsof de grond onder onze voeten zoude scheuren en een regen van vuurpijlen uit den hemel op ons neerdaalde; slechts met groote moeite konden wij voort, door den geweldigen wind, die door de kloven gierde en met onweerstaanbare kracht de boomen en struiken deed kraken en buigen." Overweldigd door de hevigheid van donder en bliksem, worstelden de onzen voort langs de glibberige bergpaden, waar de geringste misstap reddeloos naar een afgrond of ravijn voerde. Maar dit was nog niet alles; de grootste hinderpalen begonnen eerst naarmate men Matoea naderde. Geen hindernis echter kon onze wakkere mannen ontmoedigen; niets hield hen terug, ofschoon raad soms ten einde was.

Bij Pisang, halverwege Fort de Kock en Pantar, moest de troep man voor man, op handen en voeten door eenen nauwen doorgang kruipen en stuitte toen op een ravijn van ongeveer 30 M. diepte en 50 M. breedte. Middels aaneengebonden geweerriemen en de sjerpen der officieren daalde men af; eerst de pionniers, die de overliggende helling van het ravijn beklimbaar maakten, een arbeid, welke in weerwil van het duister tamelijk vlug vorderde. Gelukkig had de regen intusschen opgehouden en was

de wind bedaard. Dank zij de insnijdingen door de pionniers gekapt en de dichte struiken, waaraan men zich vast greep, was de steilte spoedig beklommen.

Deze ruwe, nachtelijke tocht, bij storm en onweer, door een doolhof van bergen, over kloven en ravijnen, langs gapende afgronden en glibberige paden, is wel één der vermetelste ondernemingen, waarvan de Padri-oorlog gewaagt en die wel een vastberaden en energieken aanvoerder vorderde, om haar te volvoeren. Toen het begon te lichten, stond de hoofdcolonne op ruim één geweerschot afstands van Matoea.

Het spreekt van zelf, dat gedurende den nacht van marschdicipline geen sprake meer was en de manschappen door de slechte wegen den onderlingen afstand hadden verloren. Ten einde de orde te herstellen, gaf Bauer zijnen troep een weinig rust, niet alleen om van de vermoeienis te bekomen, maar ook om de wapens na te zien en de achterblijvers in te wachten. Wijd en zijd heerschte de diepste stilte; niets deed veronderstellen dat de troep was gezien; alles ging dus naar wensch.

Middelerwijl liepen Bauer en zijne officieren nog eens langs de soldaten en moedigden hen aan door te verzekeren, dat de goede uitslag der onderneming hoofdzakelijk van hunne onverschrokkenheid zoude afhangen en wekten vooral de geestdrift op door er op te wijzen, dat zij uitgekozen waren om de bloedige nederlaag van 't vorig jaar, bij Matoea geleden, uit te wisschen.

Op een gegeven teeken schaarden zich de troepen weer in 't gelid en werd de marsch met geweer „*omlaag*" onder behoorlijke veiligheidsmaatregelen behoedzaam voortgezet. Een peloton inlanders — onder den luitenant Sutherland — marcheerde als „voorwacht" aan 't hoofd; daarna volgde de rest der voorhoede (een peleton Europeanen), onder den luitenant Damas. De inlanders waren opzettelijk voorop geplaatst, wijl zij 't best met het terrein bekend waren, en behendiger en omzichtiger dan de

Europeanen, zich door struiken en planten kunnen werken. Met kloppend hart schreed men thans „voorwaarts," want elkeen gevoelde 't gewicht van 't oogenblik en begreep dat de geringste onvoorzichtigheid voldoende was, om den aanslag te doen mislukken.

Het schemerde nog toen Sutherland met zijne inlanders, door een gids geleid, in de bekende ravijn voor Matoea afdaalde en langs een diepe geul tusschen verschillende versterkingen, achter de vijandelijke linie *deboucheerde*. Inmiddels was het volkomen dag geworden. Sutherland gaf onmiddellijk aan zijne manschappen een teeken, om zich achter de struiken te verbergen en wachtte op het peloton van Damas, teneinde met meer gevechtskracht te kunnen binnendringen. Nauwelijks had een klein gedeelte der Europeanen zich met de inlanders vereenigd, of de onzen werden ontdekt door eenige, rondom vuren gezeten Padri's, blijkbaar wachthebbende mannen.

De plotselinge verschijning onzer troepen bracht een onbeschrijfelijken schrik en verwarring te weeg; met vervaarlijk geschreeuw sprongen de kerels overeind, losten hunne geweren en stoven vol angst uiteen onder luid en aanhoudend gegil van „de compagnie, de compagnie." Weldra galmden langs de gansche linie de doffe gongslagen, alarmsignalen, welke den geheelen omtrek in beweging brachten. In weinige oogenblikken stormden van alle kanten witgetulbande krijgers, onder oorverscheurend gehuil en de klewang zwaaiend, op de onzen los.

Het was voor Sutherland's troepje een allerhachelijkst moment, daar de „voorhoede" slechts voor een gedeelte gedéboucheerd was, en de „voorwacht", door het besloten terrein, zich niet kon uitbreiden.

Inmiddels had Damas zich bij de voorwacht aangesloten waarna Sutherland, na een goed gericht geweervuur, onmiddelijk met de bajonet aanviel. Het was hoog tijd, want de Padri's hadden zich meer en meer rondom de onzen samengetrokken. Middelerwijl waren ook de kapitein

Roth, de luitenant Wirtgen en de inlandsche kapitein Raden Pawiro met hunne manschappen op het gevechtsterrein aangekomen. Maar ook 's vijands gelederen waren door nieuwe drommen versterkt, die onder woeste aanvalskreten onmiddelijk op de troepen indrongen. De strijd werd nu algemeen en weldra vocht men man tegen man met de verbitterdste woede. Te midden van het gevecht bekwam Sutherland een matte kogel op de linkerborst, doch bleef aan het hoofd zijner soldaten, hun door woord en voorbeeld aanmoedigend.

De Padri's, die door het alarmsignaal uit hun slaap waren opgeschrikt en blijkbaar geen tijd hadden gehad zich volgens hunne gewoonte in geregelde drommen onder eigen hoofden te scharen, vochten in dichte massa's zonder orde noch commando, maar boden niettemin een geduchten tegenstand; op alle punten ondervonden de onzen een warm onthaal; telkens wankelden de kansen.

In dit beslissend oogenblik verscheen Bauer met de hoofdwacht en tastte met slaande trom en daverende „hoera's" de dichtste drommen aan.

De aanval was onweerstaanbaar en deed den vijand meer en meer terrein verliezen; wel trachtte hij hier en daar met al de kracht der wanhoop zich staande te houden, doch te vergeefs; de uiteengeslagen benden konden geen weerstand meer bieden. Met de verslagen drommen vluchtten de hoofden en priesters langs de hun bekende paden naar de bergkloven en bosschen, overal een panischen schrik voortplantend; allen ijlde voort in de richting van Bondjol, met achterlating van talrijke dooden en gewonden, vele vaandels en allerlei wapens. Bauer gunde zich echter geen rust; na de voornaamste punten onverwijld te hebben doen bezetten, zette hij met een gedeelte zijner macht den vijand achterna en gaf kapitein Roth bevel om verbinding te zoeken met de colonne Krafft, die echter in tusschentijd, na een verschrikkelijken marsch, kampong Matoea zonder slag of

stoot had bezet. Om 8 uur v.m. was de geheele stelling Matoea ons en zag men op meer dan een punt de Nederlandsche driekleur trotsch in den morgenwind wapperen.

Zoo was dan eindelijk de geduchte stelling Matoea den onzen in handen gevallen en de hoon van 28—30 September 1833 uitgewischt. Welk eene voldoening voor den wakkeren Bauer, toen hij na bange uren, vol zorg, spanning en onzekerheid, eindelijk den stouten aanslag met zulk een schitterend succes bekroond zag. Door de vermeestering van Matoea toch, lag de weg voor Bondjol voor ons open en moest de val van den hoofdzetel der Padri's onvermijdelijk volgen.

Terwijl het leger jubelde over den gelukkigen uitslag der onderneming, terwijl de snelle faam het bericht der zege overal verbreidde en in onze maleische kampongs de gammelangs weerklonken ter verheerlijking der behaalde overwinning, schokte die gebeurtenis den president Francis op geweldige wijze. Hij zag door die oorlogshandeling al de vruchten van zijn streven, om 's lands gezag op vreedzame wijze te vestigen, verijdeld en achtte zich door „das militär" in de oogen der bevriende bevolking gecompromitteerd, daar zij, zooals hij op bl. 28 deel I zijner „Herinneringen" zegt, hem met schijn van recht van kwade trouw konden beschuldigen, terwijl hij nu een langdurigen, moeilijken oorlog voorziende, ook het bloed en het geld betreurde, dat aan roemzucht verspild stond te worden.

Dat de heer Francis door een donkeren bril zag en in zijne meening faalde, bewees de val van Bondjol en de gevangenneming van den Toeankoe Iman in Augustus 1837.

Waren wij den vredelievenden weg blijven bewandelen, dan hadde de oorlog, die reeds 15 jaren duurde, ons ten slotte naar den afgrond gevoerd, terwijl nu, door de verovering van Matoea eene andere wending aan den onhoudbaren toestand werd gegeven.

Terwijl de overste Bauer van de behaalde zege gebruik

maakte om een aangrenzend uitgestrekt gebied ten zuiden van de Masang-rivier te onderwerpen en het gezag op verschillende plaatsen herstelde, hield de resident Francis zich onledig met in een uitvoerig rapport zijn beklag te maken over de eigendunkelijke handeling van den militairen commandant van Sumatra's Westkust, waardoor, volgens hem, het civiel gezag alle veerkracht was ontnomen, en verzocht om zijn eervol ontslag als hoofd van het burgerbestuur.

De tijding van het schitterend wapenfeit was spoedig te Batavia bekend en drong weldra geheel Nederlandsch-Indië door. Maar terwijl Bauer's roem op aller lippen was, wekte dat succes-volle bericht den hevigsten toorn van den generaal De Stuers en dus ook van gouverneur-generaal a. i. En, als hadde Bauer eene onwaardige daad gepleegd en een algemeenen ramp veroorzaakt, gaf generaal De Stuers hem niet alleen zijne groote ontevredenheid te kennen, maar wist te bewerken dat deze hoofdofficier, bij besluit van 20 September 1834, n°. 5, de hoogste ontevredenheid gewerd van het gouvernement over deszelfs eigendunkelijke handeling.

Alzoo bestrafte men een waakzaam en energiek troepenaanvoerder, omdat hij, gedreven door een levendig gevoel van plicht, zijn eervolle opdracht trouw bleef, toen de tijd van handelen daar was en overtuigend begreep, dat Neerland's waardigheid en prestige zulks gebiedend vorderden. Nu moge Bauer zijn bevoegdheid overschat hebben, door niet des residents machtiging af te wachten, deze fout had wel mogen opwegen tegen de belangrijke zege, en anderszijds, het door den commissaris-generaal geschonken vertrouwen had hem niet mogen worden ontnomen, juister gezegd, de instructie's van een hoogeren lastgever hadden zonder machtiging niet door andere voorschriften mogen krachteloos gemaakt worden.

Geen wonder, dat Bauer door de hatelijk gestelde ontevredenheidsbetuiging zich zeer teleurgesteld zag en

in hooge mate verbitterd was; geen wonder, dat hij bij zulk eene gemoedsstemming een verzoekschrift aanbood, om verlof of pensioen. Hij had het grootste gedeelte van zijnen diensttijd op het tooneel des oorlogs doorgebracht en vele vermoeienissen medegemaakt en had dus volkomen het recht naar rust te verlangen, vooral nu men zijne diensten miskende.

De leger-commandant, wiens gevoelen omtrent dit verzoekschrift werd ingewonnen, antwoordde, dat het verzoek den luitenant-kolonel Bauer geen eer aandeed, reden waarom hem bij besluit van den 22 September 1834 werd te kennen gegeven, dat het verzoek werd gehouden in advies, als zijnde *ongepast*, dat een officier met eene zending van vertrouwen en met het besturen van belangrijke militaire operatiën belast, te midden van dezelve een verzoek deed van dien aard.

De luitenant-kolonel Lange noemt beide gouvernementsbesluiten curieuse stukken en, in waarheid, de zending van vertrouwen immers was Bauer, op voorstel van den leger-commandant, geheel ontnomen en het bestuur der krijgszaken afhankelijk gesteld van het oordeel eens civielen ambtenaars. Echter niet deze was de reden, waarom Bauer's verzoek in advies werd gehouden, maar de leger-commandant wist geen geschikt officier als opvolger voor den luitenant-kolonel Bauer aan te wijzen, zooals de gouverneur-generaal den minister Van den Bosch had geschreven. (Missive 309, dd. 20 September 1834).

Dat de generaal De Stuers onder de hoofdofficieren, waaronder velen in den Java-oorlog, door beleid en bedachtzaamheid een welverdienden naam hadden verworven, geen geschikter vervanger voor den overste Bauer wist aan te wijzen, is ons niet recht duidelijk.

Diep trof, zooals zich laat denken, den luit.-kolonel Bauer het antwoord op zijn request; 't was, zooals de heer Lange terecht zegt, *eene onverdiende aanranding op zijn eer als krijgsman*. En tegenover die ergerlijke be-

leediging, die machtsoverschrijding, stond Bauer als inférieur machteloos!

„Neen niemand," zegt Lange (bl. 67 deel II), die den „overste Bauer gekend heeft, ja zelfs niemand, die hem „slechts uit de krijgsgeschiedenis van Sumatra's westkust, „of uit de beschrijving van den oorlog op Java heeft „leeren kennen, zal op het denkbeeld komen, dat vrees „voor gevaren of vermoeienis van den oorlog hem „noopten om verlof of pensioen te vragen en evenmin „werd dit verzoek — zooals generaal H. I. J. L. ridder „de Stuers zegt (bl. 50 deel II) gedaan *om zich met eere „uit de verwikkeling te redden.*"

En de heer Lange, die twee jaren bij de 4e mobiele colonne tijdens den Javaoorlog, en daarna van Mei 1830 tot October 1831 bij het 4e bataljon te Salatiga onder den overste Bauer diende, was wel in de gelegenheid hem van nabij te leeren kennen.

Dat de generaal De Stuers, die als legerhoofd voor de eer zijner officieren diende op te komen, één zijner meest beduidende troepenaanvoerders bij den vertegenwoordiger van Zijne Majesteit den Koning op die wijze verguisde en krenkte, is op zijn zachtst uitgedrukt zeer ondoordacht. Maar wij hadden mogen verwachten, dat de jaren hem zijne overijling en zijn onrecht zouden hebben doen inzien en dat de persoonlijke vooringenomenheid, hoofdzakelijk voortgesproten uit verschil van staatkundige gevoelens, door Bauers dood — hij stierf reeds in 1836 ten gevolge van vermoeienissen te velde, klimaatsinvloeden en hartzeer — voor piëteit zouden hebben plaats gemaakt. Neen, 12 jaren na Bauer's overlijden moest ook in des generaals geschriften de krijgsmanseer van dien beproefden soldaat aan de openbare meening worden prijs gegeven.

De luitenant-kolonel Lange heeft echter niet geduld, dat de nagedachtenis van zijnen voormaligen corpschef klakkeloos werd aangerand.

In zijn belangrijk werk over den oorlog tegen de Padri's

(hoofdstuk XIV) heeft hij den overste Bauer o. i. in 't oog van den onpartijdigen lezer van de onverdiende en ongegronde aantijging volkomen gezuiverd.

Dat de minister van Koloniën Van den Bosch alles behalve tevreden was over de politieke gedragslijn van den gouvernevr-generaal a. i. en den generaal De Stuers, blijkt uit zijn schrijven dd. 16 Februari 1835, welke brief eerst na goedkeuring van Z. M. den Koning werd verzonden. In die missive gaf de Minister duidelijk te verstaan, dat men niet aan een stiptelijk bevel had gehoorzaamd en dat, naar zijne meening, de zaken met Matoea, Bondjol en andere vijandelijke gewesten, door middel van onderhandelingen niet tot een goed einde zouden te brengen zijn, maar alleen door vrees en geweld; dat het dan ook gebleken is, dat na de vermeestering van Matoea het doel bereikt is geworden.

In een schrijven dd. 30 Maart 1837 schreef Zijne Excellentie aan den Gouverneur-generaal:

„De president Francis heeft van den beginne af de „zaken bij onderhandeling willen schikken, zonder daarin „nimmer te hebben kunnen slagen;" en iets verder: „In „den afgeloopen Java-oorlog zijn niet zelden de militaire „operaties daardoor verlamd en is de oorlog daardoor „niet weinig verlengd. Den invloed der civiele ambte-„naren te weren in alles wat naar militaire operaties „gelijkt, moet een der eerste zorgen uitmaken van het „hoofd des bestuurs."

Uithoofde van Bauer's slechten gezondheidstoestand, kwam in April 1836 het bevel over de troepen ter Westkust in handen van den generaal-maj.-tit. I. B. Cleerens, voormaligen commandant en oprichter van het bekende jagercorps, dat gedurende de Belgische revolutie zich zoo onderscheidde.

Die overgave van het militair commando geschiedde tijdens het bestuur van den luitenant gouverneur-generaal D. J. de Eerens, die in Maart 1835 den gouverneur-generaal

ad-interim Baud als opperlandvoogd had vervangen. In diezelfde maand verzocht de generaal De Stuers, om gezondheidsredenen, verlof naar Europa en werd de generaal-majoor F. D. Cochius geroepen het bevel over het Indisch leger op zich te nemen.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat die gewichtige veranderingen in het opperbestuur niet zonder invloed bleven op de krijgsbewegingen ter Westkust van Sumatra. Wij zien dan ook spoedig den generaal Cochius als commissaris van het gouvernement naar Padang vertrekken en was het — zooals reeds gezegd — naar aanleiding van zijn advies, dat de kolonel Michiels op den 29sten November 1837 tot hoofd van het civiel en militair bestuur ter Westkust werd benoemd.

Alzoo werd in een land, waar oorlog moest worden gevoerd, het civiel en militair gezag weder vereenigd in handen van één persoon, en dat alleen zulk een bestuur de eendracht kronen kan, en macht en veerkracht weet te ontwikkelen, getuigen de uitkomsten, welke in de annalen onzer koloniale geschiedenis zijn geboekstaafd.

J. P. SCHOEMAKER,
gep. Kap. O.-I. Leger.

Toekoe Moeda Baid.

Naar aanleiding van het artikel, getiteld *Atjeh*, voorkomende in het *Algemeen Handelsblad* van 23 December a. p., waarin bij het nagaan hoe aldaar de toestand gedurende de laatste drie jaren veranderd is, ook gesproken wordt over den nog steeds ongezonden toestand in de VII Moekim Baid, als gevolg der afwezigheid van het wettig hoofd, dat in 1896 op onregelmatige wijze gevangen genomen en daarna verbannen is, zij het ons vergund het volgende aan te teekenen:

Dat dr. Snouck Hurgronje en de generaal Van Heutsz nu ook het gevoelen toegedaan zullen zijn van hen die beweren, dat de wanorde die nog altijd in de VII Moekim Baid heerscht, te wijten is aan de afwezigheid van den in 1896 ten tweede male verbannen Toekoe Moeda Baid, kan men afleiden uit het feit, dat hunne aanhangers reeds bezig zijn om het bedoelde gevangennemen en verbannen af te keuren. Het zou ons dan ook niet verwonderen, wanneer Toekoe Moeda Baid nog eens op Atjeh terugkwam, om spoedig opnieuw verwijderd te worden, tenzij dat men dan eindelijk aan zijn roepstem gehoor geeft en het sultanaat gaat herstellen.

Met het oog op deze mogelijkheid, beschouwen wij

dan ook het thans rusteloos vervolgen van den zoogenaamden pretendent-sultan als eene groote *fout*, te meer daar deze handeling onmogelijk de wereldlijke- of adathoofden welgevallig kan zijn. Die hoofden wenschen immers vurig een sultan terug, op grond van de traditiën van hunne eeuwenoude instellingen!

Waarschijnlijk roept men ons hier toe: die pretendent-sultan staat aan het hoofd der oorlogspartij, van de partij van verzet; maar dan antwoorden wij: *A qui la faute?* Immers alleen aan ons zelf, door hem niet met rust te laten, want hij en zijne raadslieden bleven vroeger — zelfs tegen den wil van de oorlogspartij — eene afwachtende houding in acht nemen.

Men noemt den sultan wel „onbeduidend", maar hij die Atjeh tracht te pacificeeren moet, naar onze overtuiging, rekening houden met het feit, dat Toeanko Daoed nog steeds de op wettige wijze gekozen sultan van Atjeh is, en door de hoofden van Groot-Atjeh en die der kust-staten, als zoodanig nog altijd erkend wordt.

Bovendien kan het vangen of sneuvelen van den sultan hoegenaamd geen invloed hebben op den loop der Atjehsche zaken, want volgens dr. Snouck Hurgronje, de adviseur der Regeering en politieke leider in Atjeh zelf, vechten wij niet tegen *hem*, maar tegen eene volkspartij onder leiding der oelama's, die in abnormale omstandigheden, vooral bij een oorlog tegen de Kafirs, alles te zeggen hebben.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, Februari 1900.

Prof. Kern over de opleiding van ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Ned.-Indië.

Het weekblad *Hollandia* bevat in zijn nummer van 17 Februari een belangwekkend interview van prof. Kern over de opleiding van onze Indische bestuursambtenaren, ook in verband met het rapport van de Staatscommissie betreffende dit onderwerp, waarvan de hoogleeraar lid was.

„Ik heb niet alles precies gelezen wat over het rapport onzer Commissie geschreven en gesproken is," begon de hoogleeraar. „Maar mijn indruk is, dat men niet begrepen heeft waar onze Commissie eigenlijk heen wilde. Kijk eens hier. Er zijn twee stelsels van opleiding mogelijk. Het éene is dat door den heer Van Deventer voorgestaan. Men geeft den candidaten een volkomen Indologische opleiding. Hun studie wordt tot een vakstudie, zooals van onze geneeskundigen, onze theologen. Daar is zeker veel voor te zeggen.

„Het groote bezwaar is: het is onuitvoerbaar. Of je de jongelui hier tien jaar lang aan de studie der Indische talen houdt, zij zouden er nòg niet zijn. En in vier jaar tijds — wat men dan wil — kun je ze toch niet zoover brengen dat ze de talen genoeg kennen voor het gebruik, dat zij ze makkelijk spreken kunnen. Daarom is onze Commissie den anderen weg opgegaan. Wij hebben gezegd: laten wij allereerst zorgen dat wij ontwikkelde,

flinke jongelui krijgen, met voldoende algemeene kennis. En laten we ze dan hier een propadeusis geven, die hen wegwijs zal maken, zóó dat zij in Indië in de praktijk komend, zich daar gemakkelijk verder kunnen bekwamen. Op die latere praktijk in Indië, op de aanmoediging aldaar van hoogerhand van de taalstudie komt het ten slotte aan, niet òf ze hier één, twee of vier jaar geleerd hebben. En daarom is het onnoodig hen hier zoo lang te houden.

„De vraag die wij ons te stellen hebben is: met welke bedoeling leert men onzen ambtenaren de taal van den Inlander? Om met hem te kunnen spreken in zijn eigen taal? —

„Maar dat doel wordt op de tegenwoordige wijze toch nooit bereikt. Behalve om het straks opgemerkte, om de verscheidenheid van talen. Hoofdwerk wordt thans gemaakt van het Maleisch en Javaansch. Maar het is allereerst gebleken dat het onmogelijk is bij de plaatsing van ambtenaren rekening te houden met de vraag of zij al dan niet Javaansch kennen. En dan de Buitenbezittingen en de andere volkstalen op Java. Men maakt er zich af met een soort Maleisch, maar het beginsel dat de ambtenaar de volkstaal van zijn gewest moet kunnen spreken, kan ook door de vierjarige vakopleiding, systeem-Van Deventer, niet bereikt worden.

„Er is een heel andere kant aan deze taalstudie, die door de nuttigheidsmensehen juist meest over het hoofd gezien wordt: door de taal van een volk in zijn litteratuur te bestudeeren, komt men het naast tot den geest van dat volk, leert men zijn karakter veel scherper en duidelijker kennen dan in tien jaren van omgang in het gewone leven. En zulk inzicht kan men ontwikkelden jonge mannen in één, twee jaar best bijbrengen. De Commissie heeft in haar rapport gesproken van één jaar; ik wil wel bekennen dat ik persoonlijk meer voor een twee-jarige opleiding voel. Maar dat is dan ook ruim genoeg. Dan kan de candidaat den geest, den bouw van de taal en het

karakter der volken uit hun litteratuur leeren kennen.

„„Ook met behulp van vergelijkende taalstudie?"" —

„Ja, dat zou zeker een heel goed vak zijn. Ik bedoel niet: wetenschappelijke studie van dat vak, zooals voor philologen. Maar een begrip van de algemeene kenmerken, de overeenkomstigheden der onderscheidene talen, hun samenstel en bouw. Dan zou kennis van ééne taal den ambtenaar het aanleeren eener andere ontzettend vergemakkelijken. Dr. Snouck Hurgronje heeft verklaard, hoeveel waarde hij aan deze algemeene kennis hecht. — Maar alles zal afhangen van de aanmoediging die de ambtenaren in Indië zelf ontvangen, om zich aan de studie van taal en letterkunde, de *folklore* hunner gewestelijke bevolking te wijden. Er is nu groote onverschilligheid. —

„„En land- en volkenkunde, kennis van den Islam. Daar heeft men óok voor gepleit?"" —

„Zeker — land- en volkenkunde, taalstudie, kennis van den Islam — het is alles éen geheel, en de taalstudie blijft er de sleutel toe. Maar men moet niet overdrijven in het specialiseeren van die vakkennis. Men moet zeker wat weten van den Islam. Maar waarom de theologie en de historie er van uitpluizen, alsof onze ambtenaren theologen hadden te worden? De Islam heeft zich in Indië zeer gewijzigd. En dus van dien gewijzigden Islam, van de bij onze Indische bevolking geldende gebruiken van erfrecht en huwelijken, van den algemeenen geest, moeten onze ambtenaren weten. Doch juist dàt leert men hen niet, maar stopt hun de hersens vol met allerlei bizonderheden over den louteren Islam. Ik zou liever zien, dat men hun ook eenig denkbeeld bijbracht van het Christendom, van het Katholicisme, het Protestantisme. En ook van het heidendom. Als wij de Baliërs begrepen hadden, het zou ons heel wat verdriets bespaard hebben!" —

„„Dus: een algemeene ontwikkeling in Indologischen

zin, gegrond op een voorafgaande algemeene kennis? — Ook de vraag van die voorafgaande opleiding en de daarvoor te stellen eischen is druk besproken. Men heeft partij gekozen voor en tegen gymnasiasten en hoogereburgerscholieren. Zijn jongelui die een dezer inrichtingen afgeloopen hebben eigenlijk wel al rijp voor zulk eene breede Indologische opleiding, als u wenschelijk acht?" "—

„Neen, en onze Commissie heeft dan ook het afleggen van ten minste één examen aan Hoogeschool, Polytechnische School, Landbouwschool verplichtend gesteld. Ik heb daartegen maar één bezwaar: het toelaten van het candidaats in de rechten. Alle andere examens vorderen allerminst twee-jarig verblijf aan de academie of school. De meeste zelfs drie à vier jaren Het candidaats in de rechten kan na één jaar afgelegd worden. Dat is mij te kort. Dan heeft men het begrip „hoogere studie" nog niet te pakken. Daarom had ik voor juristen het doctoraal verplichtend willen stellen, eer zij tot de Indologische studiën zouden worden toegelaten."

„„De bedoeling met deze door uwe Commissie voorgestelde propadeusis is dus om voor den Indischen ambtenaarsdienst jonge mannen te krijgen, die goed onderlegd zijn?""

„Ja, en wier speciale vakkennis, buiten het Indologische òm, hun te pas kan komen. De één weet van de wetten af, de ander van mijnbouw, die van andere techniek, die van landbouw, en daar kan dan voor bijzondere gewesten, nuttig gebruik van gemaakt worden." —

„„Men is er tegen opgekomen, dat uwe Commissie ook militairen een zekere voorkeur heeft toegekend?!"" —

„Wel, dat was toch heel natuurlijk. De ervaring heeft bewezen (denk aan Van Heutsz!) dat er onder hen mannen zijn die voortreffelijke bestuurdersgaven bezitten. Ons doel is voor den Ind. ambtenaarsdienst van alle kanten de meest daartoe geschikten te lokken. Daarom óok militairen." —

„„We komen nu na aan het brandende punt: afschaffing der vergelijkende examens, en studie der candidaten onder toezicht der Commissie. Dat is middeleeuwsch genoemd; — een botviering van het nepotisme. Wat heeft u hierover te zeggen?"" —

„'t Is heel eenvoudig. De vraag blijft altijd: de meest geschikten uit te pikken. En onder geschiktheid hier niet alleen te verstaan zij die het meest uit het hoofd geleerd hebben, 't meest weten." —

„„Zooals de heer Van Soest in Den Haag gezegd heeft: zelfstandigheid, initiatief tot verbeteringen, vaardigheid om belangrijke zaken in behoorlijke voorschriften te belichamen, handhaving van het prestige zijn in den ambtenaar hoofdvereischte?""

„Zoo ongeveer drukt dat zeker ook onze meening uit. Maar hoe moet je dat ontdekken? Een vergelijkend examen helpt je zeker niet aan zulk een kijk op de candidaten. En daarom hebben wij voorgesteld: toezicht van de Commissie om tot een oordeel over karakter en geschiktheid te komen, daarna een gewoon examen tot slot. Of dit nepotisme bewerken zal? — Ik geloof van neen; immers de Commissie zal afwisselen en uit onderling onafhankelijke leden bestaan. — Of zulk een commissie goed zal werken? — Ja, wie kan dat weten? In heel deze kwestie hangt weer alles van de personen en het „hoe" af. — De opleiding van onze Ind. ambtenaren zou al dadelijk heel anders kunnen wezen, als men in Indië zelf de aankomende jongelui maar anders aanpakte. Nu krijgen ze meest drie jaar lang kantoorschrijfwerk, in plaats dat ze door de assistent-residenten en controleurs waarlijk in hun werkkring ingewijd worden en aan den arbeid gezet." —

„„Er is veel gedoe geweest over de vraag wáar de verdere opleiding zou moeten gebeuren en hoe het met Indische jongelui zou moeten gaan?""

„Het eerste is mij volmaakt onverschillig. Wáár de

gelegenheid er toe is, mogen de candidaten er van profiteeren. Men spreekt van rechten van Delft. Maar als er, gelijk nu, niet meer dan tien plaatsen per jaar beschikbaar zijn, wordt het getal studenten tòch te klein om Delft voor de uitgaven te beloonen. Of Amsterdam geen geschikte opleidingsplaats zou wezen, om den algemeenen geest dáár? Zeker. Als de stad het er voor zou over hebben de lectoren aan te stellen die men noodig zou hebben, waarom niet? — Op dit oogenblik is zeker Leiden de eenige academie, die het onderwijzend personeel ter beschikking heeft. Maar dat is een toeval. Men heeft deze heele kwestie, precies als de vraag omtrent de Indische jongelui, zoo ontzettend belangrijker gemaakt dan zij is. Een handjevol jongelui. Voor de Indische jongelui vijf plaatsen per jaar! — Is dat wezenijk de moeite waard om bij de vraag van hun opleiding van „onrecht" te gaan spreken, als die niet te Batavia gebeuren kan? Een inrichting in Indië tot opleiding voor mijn-ingenieur en dergelijke technische vakken zou voor de kolonie van heel wat meer beteekenis zijn dan een voor het klaarmaken van bestuurs-ambtenaar. Overeenkomstig onze voorstellen zullen de jongelui zich te Batavia kunnen bekwamen tot ze voor Hoogeschool of Polytechnische rijp zijn. Dan twee jaar dáar, één jaar Indologische studie, en na drie jaar zijn ze klaar. Dat is toch waarlijk zoo lang niet. En behalve voor ouders die in of nabij Batavia wonen, zouden de kosten van een uitzending naar Holland of naar Batavia weinig verschillen, — als het eerste zelfs niet goedkooper was!" —

„„Nog twee vragen tot slot. Wat dunkt u van het toelaten van inlandsche candidaten? En wat van het gebruik van ons Nederlandsch in het verkeer met de Inlanders?"" —

„Dat men van inlandsche krachten ruimer gebruik moet maken, staat vast. Maar niet in den kring van onze bestuursambtenaren. Niet in de eerste vijftig jaren zeer zeker. Het zou niet gaan tegenover de Inlanders zelf." —

„En wat nu onze taal betreft, ik zou willen dat die

het verkeersmiddel werd tusschen onze ambtenaren en de inlandsche hoofden. En dat om drie redenen:

a. Het prestige van onze ambtenaren. Ofschoon er wèl zijn die meenen dat zij het Maleisch of Javaansch goed kennen, brengen de meesten het nooit verder dan tot een gebrekkig praten. De inlandsche grooten zijn te beleefd, om te toonen dat zij dit gek vinden, maar achter onzen rug lachen zij om de fouten. Moest het hoofd de taal van onze ambtenaren spreken, de verhoudingen zullen juist omgekeerd worden.

b. ter voorkoming van misvattingen. Behalve dat onze ambtenaren zich van een halfgekende taal bedienen, is dit ook voor de Inlanders het geval waar het Maleisch niet inheemsch is. Op onze buitenbezittingen leeren dezen wat Maleisch, denkend dat dit onze taal is. Maar zij leeren het ook niet goed. — Zoo krijgt men twee partijen die samen praten in een half gekend idioom. Gevolg: allerlei misverstand.

c. Ter bevordering van de kennis der inlandsche talen. Dat schijnt paradoxaal. Maar het zit zóo in elkaar. Zooals ik juist zei: men is zich zoowat overal van Maleisch gaan bedienen, ook waar dit niet inheemsch is. De ambtenaren spreken het, onze zendelingen in de Minnahassa gebruiken het, in de verwachting dat ook de bevolking hen zal verstaan. En aldus blijft de ambtenaar aan de eigenlijk gezegde volkstaal vreemd. Kregen we het Maleisch er uit, vervangen door het Nederlandsch met de hoofden, dan zouden onze ambtenaren er wel toe komen, zich door dezen in de volkstaal der streek te doen inwijden. En men zou de medewerking der hoofden kunnen krijgen, om hun volkszangen en verhalen, die ons den sleutel tot het volkskarakter zouden geven, in ons Nederlandsch over te brengen. Het is een schande voor ons, dat wij van *folklore* van al deze onderscheidene stammen nog zoo weinig weten, na al de jaren van ons bestuur. En ik

zou hopen dat, als wij onze aanstaande ambtenaren niet langer volstoppen met al te veel gespecialiseerde vakkennis, maar hun oogen openen en hun belangstelling wekken voor de studie van het volkskarakter, zeden en beschaving door middel van de talen en de litteratuur, dat we dan in dit opzicht zoowel als in menig ander beter onze taak in Indië volbrengen zouden." —

„Kijk," zei prof. Kern tot slot — „hier is een brief, dien ik juist uit Engeland, van den bekenden ethnoloog Ling Roth ontvangen heb. Het is een vraag om inlichtingen omtrent de opleiding van onze ambtenaren.

„ „Ofschoon het Britsche Gouvernement" — schrijft de heer Roth — „zijn uiterste best doet om de volksstammen onder zijn bestier in het leven te houden, worden dikwijls ernstige fouten begaan door gemis aan behoorlijke opleiding van de ambtenaren en hun gebrekkig inzicht in den gedachtengang en de wetten der inboorlingen.""

„En daarom wilde hij weten of ónze ambtenaren een geregelden leergang aan de universiteit te volgen hebben, en of die omvatte kennis van de talen en de zeden der te besturen volken.

„De Engelschen," merkte prof. Kern ten slotte op, „zijn in dit opzicht ons stellig allerminst vooruit. Zij hebben geen slag met inboorlingen om te gaan. Zij weten ze niet te vatten. En dan zijn zij beurtelings hooghartig geringschattend of hatelijk streng, zooals slechte schoolmeesters. Zij worden dan ook door de inboorlingen, voor zoover zij ze niet uitgeroeid hebben, als in Australië en Amerika, misschien gerespecteerd, maar zeker gehaat. Wij Hollanders behandelen de inboorlingen, tegenwoordig althans, zeker niet hard of streng, ook waar wij ze in toom houden; maar vaderlijk. Wij begrijpen ze over het algemeen beter."

Het zou interessant geweest zijn dit onderwerp verder uit te pluizen met zulk een goed kenner van Engelsch-Indië en onze Oost, aldus eindigt de interviewer. Maar we mochten niet indiscreet zijn. Voor heden was het genoeg.

Twaalfde Oriëntalistencongres te Rome.

Door dr. H. Kern en dr. C. P. Tiele, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden, bij koninklijk besluit van 23 Maart 1899 benoemd tot gedelegeerden der Nederlandsche Regeering bij het in October 1899 gehouden Oriëntalisten-congres te Rome, wordt omtrent dat congres het volgende bericht.

Het Congres nam een aanvang op 3 October en eindigde den 15den van dezelfde maand. De voorbereidende vergadering, die op Dinsdag 3 October 's avonds in de bibliotheekzaal der Sapienza bijeenkwam, werd geopend met een welkomstgroet van den rector der universiteit. Na eene volgende toespraak van professor Angelo de Gubernatis, den president van het voorbereidende comité, werd overgegaan tot het benoemen van de voorzitters der verschillende secties. Als eere-voorzitter van het congres werd verkozen professor Ascoli van Milaan; als voorzitter professor De Gubernatis; onder degenen die tot sectie-voorzitters benoemd werden, behoorden ook de ondergeteekenden.

De plechtige opening van het congres had plaats Woensdagmorgen, op het Kapitool. De minister Baccelli hield eene welsprekende Latijnsche rede en werd gevolgd door nog andere autoriteiten. De voorzitter De Gubernatis herdacht de afgestorven Oriëntalisten, die op vorige

congressen tegenwoordig plachten te zijn, en gaf daarna het woord aan de officieele vertegenwoordigers, die van hun land de heilgroeten kwamen aanbieden. Voor Nederland sprak de tweede ondergeteekende. Op voorstel van het Comité werd een telegram verzonden aan koning Humbert, den beschermheer van het Congres. 's Avonds van dienzelfden dag waren de leden van het Congres van wege de gemeente Rome te gast genoodigd in de museumzalen van het Kapitool, eene uitnoodiging waarvan dankbaar gebruik werd gemaakt.

Op Donderdag 5 October begonnen de wetenschappelijke werkzaamheden. De voormiddagen werden gewoonlijk aan sectievergaderingen gewijd, terwijl de namiddagen in beslag werden genomen door algemeene vergaderingen. Dit werd voortgezet tot 14 October, met uitzondering van twee rustdagen, namelijk Zondag 8 October, toen een uitnemend geslaagde excursie naar Tivoli, het oude Tibur, werd ondernomen, en Donderdag 12 October, toen de voormiddag besteed werd aan eene archeologische wandeling over het Forum Romanum, en de namiddag aan een bezoek van den Palatijnschen Heuvel en de grootste overblijfselen aldaar der Romeinsche oudheid.

Omtrent de werkzaamheden in de verschillende secties en de algemeene vergaderingen kan dit verslag uit den aard der zaak niet in bijzonderheden treden. Alleen zij het geoorloofd een paar opmerkingen van algemeenen aard te maken. Sommige secties, inzonderheid de Indo-Arische en de Semitische, mochten zich verheugen in een groot aantal leden en in een overvloed van te behandelen stof; andere daarentegen waren zóó schaars bezocht, dat de stof reeds na twee of drie zittingen uitgeput was. Voor een deel was dit te wijten aan het groote aantal van secties, grooter dan bij eenig vorig congres, alsook aan de splitsing van secties in onderafdeelingen. De toevoeging van eene Amerikaansche en een Byzantijnsch-Grieksche sectie kon niet de goedkeuring van alle

Congresleden wegdragen, daar men van oordeel was dat de wetenschappen, in die sectiën vertegenwoordigd, niet behoorden tot den kring der Oostersche studiën. Aan den anderen kant had de uitbreiding van het gebied, waarop zich het Oriëntalistencongres tot nog toe bewogen had, het aantal deelnemers in sterke mate doen stijgen. Het is echter noodig onmiddellijk hieraan toe te voegen, dat het groote aantal sectiën geen afbreuk heeft gedaan aan de belangrijkheid van het Congres in het algemeen. Zoowel in de sectiën als in de algemeene vergaderingen zijn verdienstelijke voordrachten gehouden. gewichtige vraagpunten ter sprake gebracht, en besluiten genomen, die eene vruchtbare samenwerking onder de geleerden van verschillende landen in uitzicht stellen. Zoo heeft de Commissie, bij gelegenheid van het Oriëntalistencongres te Parijs in 1897 benoemd, om een „Indian Exploration Fund" tot stand te brengen, omtrent hare bemoeiingen verslag uitgebracht en is thans de hulp der Engelsch-Indische Regeering verzekerd. Verder is er besloten dergelijke onderzoekingen, als men door middel van het „Indian Exploration Fund" voornemens is te ondernemen, te laten instellen in Midden-Azië, waar de verrassende ontdekkingen in Kasjgar reeds zooveel belangrijks aan het licht gebracht hebben en nog meer beloven. Als eerste stap om tot dat doel te geraken, werd een comité benoemd, waarvan ook de eerste ondergeteekende deel uitmaakt, om stappen te doen bij de keizerlijk Russische Regeering, opdat deze de onderneming onder hare hoede neme, en om in de verschillende landen, waar het Comité zijn leden telt, pogingen aan te wenden, dat er commissiën gevormd worden om de onderneming te ondersteunen.

In de sluitvergadering op 14 October werd bepaald, dat het volgend Congres in 1902 zou samenkomen in Hamburg, van welke stad eene uitnoodiging daartoe was ingekomen. Het afscheidsmaal op 15 October besloot de reeks der onvergetelijke Congresdagen.

Wij mogen dit verslag niet besluiten zonder uiting te geven aan ons gevoel van dankbaarheid voor alles wat de autoriteiten in Italië gedaan hebben, om den Congresleden de reis en het verblijf in hun land aangenaam, gemakkelijk en leerzaam te maken. Lands- en stadsbestuur hebben in voorkomendheid met elkander gewedijverd; de burgerij heeft getoond, dat zij er prijs op stelde de gasten waardig te ontvangen. Had het stedelijk bestuur reeds een blijk gegeven, dat het de Congresleden wilde eeren door de ontvangst op het Kapitool, het avondfeest door de „Associazone della Stampa" den Congresleden en tal van andere genoodigden in hare prachtige zalen aangeboden, was niet minder luisterrijk. Waarlijk schitterend was de soirée ons door den eerste-minister Visconti Venosta in zijn paleis, en evenzoo de andere door monsignore Marini, bepaaldelijk in opdracht van Z. Heiligheid den Paus, aangeboden.

Een woord van dank komt ook toe aan het Uitvoerend Comité van het Congres, inzonderheid aan graaf De Gubernatis en aan den algemeenen secretaris, graaf Pulle, die met Italiaansche hoffelijkheid en onbezweken ijver alles gedaan hebben wat in hun vermogen was om aan aller wenschen te voldoen. Aan hen komt voor een groot deel de eer toe, dat het XIIde Internationale Oriëntalistencongres zoo uitstekend geslaagd is en bij allen die het bezocht hebben een onuitwischbaren indruk heeft achtergelaten.

H. KERN.
C. P. TIELE.

Climatologie en tropische ziekten.

Zaterdag 17 Februari opende dr. J. H. F. Kohlbrugge, toegelaten als privaat-docent in climatologie en tropische ziekten aan de Rijks-universiteit te Utrecht, zijne lessen met eene openbare voordracht in de aula van het universiteitsgebouw. Wel opmerkelijk is het, dat tot dusver in ons land nog geen leerstoel voor die vakken bestaat.

Voor een talrijk belangstellend gehoor, waaronder de rector-magnificus en eenige hoogleeraren en mr. Baert, secretaris van curatoren, zette dr. Kohlbrugge het doel, dat hij met zijne lessen beoogt, uiteen.

Het is bekend, dat in de tropen de meeste Europeanen een bleek, bloedarm voorkomen hebben. Meende men eerst dit voorkomen door werkelijke bloedarmoede te moeten verklaren, door latere en betere hulpmiddelen leerde men juister de roode bloedlichaampjes tellen, en daaruit bleek, dat de Europeanen in de tropen volstrekt niet lijden aan bloedarmoede, en dat het aantal hunner bloedbolletjes en de hoeveelheid der bloedkleurstof niet verschilt van die bij Europeanen in hun geboorteland. — De vroeger waargenomen bloedarmoede was dus slechts een schijnbare geweest.

Verklaring van dien schijn zoekende, meende men op eene andere bloedverdeeling of circulatie te kunnen wijzen, maar dit bleek alras in strijd met het weten omtrent

levende vezelen, en vooral met de waarnemingen van sterke zweet-secretie in de tropen, die slechts door eene vermeerderde, niet door eene verminderde huidcirculatie verklaarbaar is.

Waarom dan toch het roode bloed niet door de huid heenschemert, verklaarde spr. hierop door te wijzen op de onderhuidsche bloedvaten, waarvan hij de drie bestaande vormen nader omschreef, ook in hun onderling verband, om 't daardoor zijn gehoor duidelijk te maken hoe aan de huid van tropen-Europeanen een bleeker tint wordt gegeven. In verband hiermede en met de door de tropische hitte vermeerderde zweet-secretie verklaarde spr. hierna het jeuken der huid: in Indië „roode hond" genoemd, en waarom dit zich juist het meest voordoet bij krachtige personen met sterken bloedsomloop, eene sterke transpiratie en een goede vetlaag, en dus 't meest bij gezonde kinderen. De kwaal geneest het best door voor opening der zweetklieren te zorgen, hetgeen men door baden of door het afweeken der oppervlakkige huidlaag met sterk kali-houdende zeep bereikt.

Als bij dit alles ook van veel belang wees spr. nog op het verband tusschen vocht-onttrekking aan 't lichaam bij verwarmde en bij koude lucht, er daarbij op wijzende, dat zelfs onze slagers er van kunnen meespreken hoezeer de warme vochthoudende lucht de vochthoeveelheid door verminderde verdamping doet toenemen, daar zij zeer wel weten dat na vochtige voorjaren en regenachtige zomers de koeien veel vetter en vochtrijker zijn dan na droge zomers.

Zoo gekomen van bloedarmoede tot overtollige vetvorming, zei spr., dat hetzelfde wat hij gezegd had omtrent de koeien ook geldt voor den mensch, wat hij duidelijk maakte door voorbeelden uit sanatoria, zoowel die in Europa met de droge lucht der bergen als die met de vochtige lucht van Java, waarbij nog andere oorzaken genoemd werden, die op de vetvorming invloed hebben.

Over het algemeen hebben de Europeanen op Java, vooral de Europeesche vrouwen, sterke neiging tot vetvorming, als zij gezond zijn. De sterke vetvorming geeft tevens mechanisch eene verlangzaamde huid-circulatie, en werkt zóo mede tot bleekheid.

Maar wat de tropen-bewoner vertoont, kunnen wij trouwens aan ons allen waarnemen, wat spr. duidelijk maakte door te wijzen op onze ondoelmatige kleeding: ondoelmatig althans voor de huid-secretie, om daarna te doen uitkomen hoe bij den tropen-bewoner, die naar het Javaansche gebergte gaat, de bleeke kleur verdwijnt, waarvan de oorzaak ligt bij de verschillende lichaamsafscheidingen: zweet en urine, waarmede huid-verandering verband houdt — hetzelfde verschijnsel dat zich bij hem openbaart, als hij in Europa aankomt. Nauwelijks toch is de hoornlaag droog geworden, wat weder bij kinderen het meest geschiedt, of de vaten beginnen weer door de huid heen te schijnen, hetgeen nog sterker wordt als de oppervlakkige lagen afgescheiden zijn.

Op grond van dit alles raadt spr. sterk aan het nemen van baden in heet water met zeep, ter verwijdering van de hoornschillen der huid: een rationeele handeling, in welk opzicht de Japannees een navolgingswaardig voorbeeld geeft.

Het zou evenwel verkeerd zijn, te meenen dat hiermee het vraagstuk opgelost ware, dat de gezonde tint der wangen alleen in eene passieve rol der bloedvaten berustte, zooals spr. nader demonstreerde, alsmede het blosje van teringlijders, met de waarschuwing dit evenmin voor een teeken van gezondheid aan te zien als uit de bleekheid der tropen-bewoners tot bloedarmoede te besluiten.

Verder gaande, verklaarde spr. het verschijnsel, dat bleeke menschen, vooral kinderen, in een koude kamer gebracht, nog bleeker worden, doch in een open rijtuig in de buitenlucht een kleur krijgen, als geheel overeen-

komende met het meegedeelde omtrent tropen-bewoners die de bergen opzoeken: de huid barst en valt in schubben van de wangen. In de kamer teruggebracht, wordt de huid weer warm en vochtig, de nieuw gevormde hoornlaag valt niet af, de huid wordt weer dikker, ondoorschijnender, het gelaat bleeker. Evenzoo dat van personen, die na lang werken in de open lucht in gesloten kamers of in de tropen gebracht worden.

Na hierover nog eenige meeningen gezegd te hebben, ook omtrent capillaire en osmotische werkingen als oorzaak van meer bloedaanvoer, wees spr. er op dat hoewel het in deze nog aan juiste verklaringen ontbreekt, en hij er zelf ook niet aandurft, het reeds Boerhaave's meening was, dat de dampkring meer of minder gespannen, slappe of stevige vezelen maakt. Waar nu echter noch de gestadige pool-kou, noch de warmte der tropen onze energie wekt, is het geen toeval, zoo de volkeren der gematigde luchtstreken, met wisselende invloeden, het meest productief zijn. Zoo moet er ook afwisseling zijn voor den tropenbewoner. Is voor dezen een verblijf in de bergen een redmiddel, door de klimaatsverandering, verkeerd zou hij evenwel doen, zoo hij steeds op de bergen zou willen wonen, want bij langdurig verblijf werken deze ook verslappend op zijne zenuwen, zooals de ondervinding in Eng.-Indië en op Java reeds genoegzaam geleerd heeft, zoodat die bergbewoner weer door een tijdelijk verblijf in de tropische warmte energie verkrijgt. De invloed van gedurige, telkens herhaalde wisseling is, ook op ziekten, zóó groot, dat spr. het voor bewezen acht, dat alleen hierdoor elke malària kan genezen.

Had spr. eerst een kamerbewoner (kind of geleerde) vergeleken bij een tropen-bewoner, toch moest hij daaraan toevoegen, en ontwikkelde dit, dat en waarom het niet in alle deelen opgaat. Zijne bedoeling was, waar men

met de onderzoekingen op 't doode punt is gekomen: d. i. waar de oude verklaringen zijn omvergeworpen, en men uit den puinhoop niet weer wist op te bouwen, eene hypothese te geven om over dat doode punt heen te komen, om nieuwe banen aan te wijzen, die, naar hij meent, waard zijn onderzocht te worden.

Daarop komende tot de bekende lenigheid in de spieren en 't geheele lichaam der Javanen, zei spr., dat dit zich misschien eenigszins laat verklaren door de losse, geen beweging belemmerende kleeding in de jeugd, doch niet geheel. Men moet daarbij — in den zin van Boerhaave — wel denken aan de warmte, die de vezels week en lenig maakt, hoewel daardoor nog niet alles kan verklaard worden. Voor zeer aanneembaar houdende de meerdere en volkomene elasticiteit van 't bindweefsel, laat zich daardoor ook verklaren de zooveel gemakkelijker baring der Indo-Europeesche of Indische vrouwen, alsmede bij ons die bij nog onvolwassen vrouwen, tegenover vrouwen van zekeren leeftijd. Dat wonden bij inlanders sneller genezen, laat zich eveneens door meerdere elasticiteit der vezelen verklaren. En in verband hiermede besprak spr. ook nog geheime ziekten, in Indië veel voorkomende, en alcohol, er bijvoegende dat ook dit nog geen voldoende verklaring geeft, zoodat hij dus het klimaat, de vochtige warmte alleen ter verklaring voldoende blijft achten. Wel is nog niet bekend hoe het klimaat dien invloed uitoefent, maar uit alles wat spr. genoemd had wat indirect aan het klimaat toegeschreven kan worden, en wat men bij een onderzoek zooveel mogelijk zal moeten scheiden van den directen invloed van warmte en vochtigheid, die beide wellicht op gelijksoortige wijze werken, n.l. door vocht-retentie, vertrouwde hij, daarmede te hebben aangetoond, dat het tropische klimaat ons lichaam kan wijzigen.

Na verder te hebben gewezen op de onmeetbare factoren, waarvoor men in deze nog staat, gaf spr. als

zijn doel te kennen, voort te gaan in de richting, welke prof. dr. Eijkman met het onderzoek der physiologische levensverschijnselen aan het laboratorium te Batavia is ingeslagen, maar daar hij nimmer de weelde heeft gekend, over een eigen laboratorium te kunnen beschikken, moet hij zich vooreerst tot den speculatieven weg van onderzoek bepalen. En daar de physiologische onderzoekingen meestal slechts negatieve resultaten opleverden, zoekt spr. naar factoren, die, zoo zij gemeten worden, naar hij hoopt positieve resultaten zullen kunnen opleveren. De waarschijnlijkheid daarvan aan te toonen, was het doel zijner voordracht.

Dankbaar dat hij is toegelaten als privaat-docent voor climatologie en tropenziekten, welke tot heden nog niet aan eene Nederlandsche universiteit werden onderwezen, betuigde spr. ten slotte dank aan h.h. curatoren en hoogleeraren der geneeskundige faculteit, die 't hem hebben mogelijk gemaakt, in den geest des tijds werkzaam te zijn, en waarmee hij wellicht iets vergelden kan van al het goede dat ons Insulinde, dat hij als zijn tweede vaderland leerde liefhebben, hem geschonken heeft.

De Folklore van West-Borneo.

L. C. Westenenk. *Bijdragen tot de kennis der folklore van West-Borneo* (*Tijdschrift v. Indische Taal-, Land- en Volkenkunde.* deel XLI, aflevering 3 en 4, pag. 193—210).

Onlangs verscheen een werkje van Furness over „Folklore in Borneo" (n.l. onder de Kajans en de bewoners van het Baram-district in Sĕrawak). Thans zijn weder nieuwe bijdragen verschenen tot de kennis der folklore van West-Borneo, ditmaal echter uitsluitend „*Pĕlandoeq*-verhalen, alle uit den mond van Dajaks en Maleiers langs de *Kapoeas* opgeschreven", waarop later in eene volgende aflevering „vertellingen en sprookjes" zullen volgen. Reeds in 1893 wees Dr. Brandes in zijne verhandeling over „Dwerghert-verhalen uit den Archipel" (*Tijdschr. Ind. T. L. en Vk.* XXXVII) op de omstandigheid, dat dergelijke verhalen bij de Maleiers, Manangkabauers, Javanen, Bataks, Atjehers, Sundaneezen, de bewoners der Minahasa, de Tjams, Kambodjaers en Annamieten voorkomen. Sedert is gebleken, dat zij bij de Sangireezen, de Galelareezen, de Lampongers en de To Radja's eveneens bekend zijn (Dr. N. Adriani, Sangireesche teksten, in *Bijdr. Kon. Inst.* 1893 en 1894; M.

J. van Baarda, Fabelen, verhalen en overleveringen der Galelareezen, in *Bijdr. Kon. Inst.* 1896 en dr. N. Adriani, Étude sur la littérature des To Radja, in *Tijdsch. Ind. T. L. en Vk.* XL). Van deze pĕlandoeq-verhalen uit West-Borneo zegt de uitgever, dat „klaarblijkelijk eenige geheel of gedeeltelijk overgenomen zijn uit Maleische of Javaansche geschriften". Na nog gewezen te hebben op de overeenkomst van het verhaal „De pĕlandoek en de slak" (n°. 10 op p. 209) met dat van „De haas en de ezel" in Europa, en op de spreekwoordelijke slimheid van den pĕlandoek (waarbij hij den Maleischen titel *Pĕlandoeq Djinaka* had kunnen vermelden), gaat de schrijver over tot de pĕlandoek-verhalen en begint met:

1. *De pĕlandoeq koning der dieren.* De pĕlandoeq verwerft zich de heerschappij over de dieren, door aan den leeuw, die het rijk der dieren overweldigen wil, een uitgetrokken pen van een stekelvarken te laten zien, waarop de leeuw zich aan hem onderwerpt. Dit verhaal herinnert aan de Javaansche Sĕrat Kantjil, door de firma G. C. T. van Dorp te Samarang uitgegeven, waar de *Kantjil* de pennen van het stekelvarken aan de andere dieren laat zien, ten einde hen te weerhouden, Java aan te vallen, en hen te noodzaken zich aan hem te onderwerpen (Brandes Dwerghertverhalen, *Tijdschr. Ind. T. L. en Vk.* XXXVII, p. 17 v. d. overdruk, n°. 17).

2. *De pĕlandoeq, de dieren en de gargasi* (p. 195) treft men in de Maleische hikâyat Pĕlandoeq Djinaka aan (ed. Klinkert, 1885, p. 58 vgl., Brandes l. c. p. 12 v. d. overdruk n°. 9). Daar gaan echter de *badak*, *kĕrbau*, *sĕladang*, *roesa*, *kidjang*, *sijamang* en *oengka* mede, terwijl hier de *labi-labi* (zoetwaterschildpad), het hert, de *gadjah* (olifant), de koe, het varken, de geit en andere dieren genoemd worden. Het gebruiken van de slang als buikband (p. 198) doet denken aan het tweede verhaal van de Sĕrat Kantjil van Amongsastra (ed. Palmer van den Broek, II, 6—28, vgl. Brandes, l. c. p. 11 v. d. over-

druk) en aan de door dr. Adriani, Étude, p. 15 genoemde verhalen. 1)

De episode van het wespennest, waartegen het hert met zijn gewei stoot, vindt men terug in de *pĕlandoeq*-verhalen, die H. C. Klinkert in 1893 gepubliceerd heeft (Vgl. Dr. Brandes in *Tijdsch. I. T. L. en Vk.* XXXVII, p. 382) en m.m. bij de Sangireezen (Sang. tekst IIb), Galelareezen (verhaal n°. 2), Atjèhers (II, p. 163), Lampongers (Oph. p. 128, 139), Toumpakĕwa (*Bijdr. Kon. Inst.* 1895, p. 317 en *Verh. Bat. Gen.* XLVII, p. 52), To radja (Adriani l. c. pag. 14—15, n°. 8) en bij de Milanau's (Ling Roth, I, p. 347).

3. *De pĕlandoeq en de boeaja's.* De ontmoetingen van het dwerghert met kaaimannen is een geliefkoosd thema in de Javaansche Sĕrat Kantjil. Het eerste hier verhaalde geval van dien aard (p. 200), hoe de pĕlandoeq bemerkt, dat hetgeen hij ziet geen boomstam, maar een boeaja is, wordt op dezelfde wijze verhaald in de editie Palmer van den Broek, XVIII, 11—23 (Br. l.c. 14, d of pag. 23 v. d. overdruk). De daarop volgende episode, waarin men verneemt, hoe de boeaja, terwijl hij reeds het been van den pĕlandoeq in zijn bek heeft, overgehaald wordt, dit weer los te laten, wordt in de Sĕrat Kantjil met deze variatie verhaald, dat in plaats van in het been in een ander lichaamsdeel (n.l. het scrotum) van den kantjil door den baja gehapt wordt, waarop de kantjil zegt, dat het Salomo's geldtasch is. (Kantjil, V, 41—57. Vgl. Br. l.c. n°. 7 of p. 15 v. d. overdruk). Ook dit verhaal is m.m. bekend op Sangir (*S. T.* V. en VI), Galela (*Gal. Verh.* 1), in de Minahassa (*Med. Zend. Gen.* XX, 65), Atjeh (Dr. Snouck H. II, 162), de Lampongsche districten (v. Ophuysen, 127) en bij de To Radja (Adriani l.c. n°. 4, p. 12). De laatste

1) Gal. verhalen, no. 2; Atjèhers, II, 163 (dr. Snouck Hurgronje); Sang. verhalen II, b, c. f.; Lamp. verhalen, p. 129, 140 en bareë-verhalen, no. 9. Hierbij kan men nog voegen Ling Roth, I, p. 346, vgl.

episode, hoe de pĕlandoeq over de ruggen der boeaja's, die hij zegt te willen tellen, de overzijde der rivier bereikt, gaat in de Sĕrat Kantjil aan de vorige onmiddellijk vooraf (V, 17—40, Brandes, p. 15, no. 6) en komt ook elders voor (Adriani, l.c. n°. 3, pag. 11 en de op pag. 12 aangehaalde bronnen).

4. *De pĕlandoeq radja der geiten, of waardoor de bĕroeq zoo'n kort staartje heeft.* Het begin van dit verhaal, hoe de pĕlandoeq zich in de *lalang* wentelt, òm zich groot te maken, treft men in Klinkert's uitgave van 1893 in het begin aan (vgl. Brandes, l.c. pag. 359), doch daar geschiedt het met het doel, om zich wit te maken. Het laatste gedeelte echter komt m.m. in de Sĕrat Kantjil voor (editie Palmer van den Broek VIII, 30—IX, 7, Brandes n°. 11 e), waar echter de aap niet alleen een stuk van zijn staart, maar bovendien zijn leven verliest.

5. *De pĕlandoeq als koningszoon.* Dit verhaal komt nòch in de Maleische, nòch in de Javaansche uitgegevene dwerghertverhalen voor en is dus oorspronkelijk.

6. *De pĕlandoeq in verlegenheid en hoe hij zich erùit wist te redden.* Deze episode treft men bij Ling Roth op p. 347 van het eerste deel en in de Sĕrat Kantjil aan (Brandes, n°. 9, VI, p. 16 v. d. overdruk en ed. v. Dorp, n°. 3, p. 7 v. d. overdruk).

7. *De pĕlandoeq voor den rechter.* Ook deze episode komt m.m. in de Sĕrat Kantjil voor (VII, 1—105, Brandes, n°. 10, p. 16 v. d. overdruk) en is bij vele andere volken bekend, b.v. de Bataks (Van der Tuuk, Bataksch leesboek, IV, p. 86 en Pleijte, Bataksche vertellingen, p. 236, 310), de Atjèhers (Snouck Hurgronje, II, p. 162), de Soendaneezen (*Bijdr. Kon. Inst.* 1867, p. 348) en de To radja's (Adriani, n°. 14, p. 19).

8. *De pĕlandoeq de sterkste aller dieren* komt in Klinkert's editie van 1885 (pag. 29—45, Br. n°. 6, blz. 9 v. d. overdruk) en in die van 1893 (p. 39—49, Br. n°. 4, blz. 379) voor.

9. *Galant avontuur van den pĕlandoeq met Ema' Matjan.* Dit verhaal is evenals n°. 5 oorspronkelijk.

10. *De pĕlandoeq en de tĕngkoejoeng.* De wedloop tusschen deze dieren komt voor in de Sĕrat Kantjil, waar het dier, dat den wedloop wint, de slak, *kejong* heet, (ed. Palmer v. d. Broek, V, 58—69, Brandes, n°. 8, p. 15 v. d. overdruk en ed. v. Dorp, III, 15—17, Brandes, n°. 2, p. 9 v. d. overdruk) en is bij tal van volken bekend. (*Bijdr. Kon. Inst.* 1894, p. 713, 714 en de daar aangehaalde plaatsen; Lampongsche dwerghertverhalen in *Bijdr. Kon. Inst.* 1896, p. 133, Galelar, verhalen 12, 13 en 14 in *Bijdr. Kon. Inst.* 1895, p. 222, 226 en dr. Snouck Hurgronje, De Atjèhers, II, p. 161).

11. *De pĕlandoeq en de raoeng.* Het verhaal, hoe het dwerghert zich in een strik laat lokken, komt in de Sĕrat Kantjil tweemaal voor (IX, 41—54 en XXI, 22 tot XXII, 71, Vgl. dr. Brandes, n°. 12c, pag. 20 en n°. 14g, p. 25 v. d. overdruk). Een dergelijk Dajaksch verhaal wordt ook gevonden bij Ling Roth, I, pag. 342 vgl.

Resumeert men het bovenstaande, dan ziet men, hoe de meeste verhalen (1—4, 6—7 en 10—11) m. m. ook in de Sĕrat Kantjil en gedeeltelijk tevens in de hikâyat Pĕlandoeq Djinaka voorkomen (n°. 2, 4 en 8), terwijl sommige (n°. 2, 3, 7 en 10) bijna door den geheelen Oost-Indischen Archipel verspreid zijn. Slechts twee verhalen (n°. 5 en n°. 9) vertoonen eenige oorspronkelijkheid. Of zij werkelijk Dajaksch of Maleisch zijn, blijkt niet duidelijk, daar zij in elk geval door den schrijver uit het Maleisch vertaald zijn. Intusschen is het toch een verdienstelijk werk van den heer W., dat hij de eenigszins afwijkende lezingen, die de dwerghertverhalen in West-Borneo aangenomen hebben of oorspronkelijk hadden, meer algemeen bekend gemaakt heeft, en zijn voorbeeld verdient ongetwijfeld navolging. Nog beter zou hij gehandeld hebben, indien hij oorspronkelijke Dajaksche volksverhalen in Dajakschen tekst en

Nederlandsche vertaling gepubliceerd had. Hetgeen hij tot nu toe leverde doet ons echter de in eene volgende aflevering te verschijnen vertellingen en sprookjes met verlangen tegemoet zien.

DR. H. H. JUYNBOLL.

Leiden, Februari 1900.

VARIA.

Nederland en de Congo-Staat.

De begrootingen van den Congo-Staat zijn in de laatste jaren ontzaglijk gestegen. In 1892 bedroegen de uitgaven en ontvangsten nog geen 4¾ millioen francs; in 1897 waren de ontvangsten tot 9⅓ millioen gestegen, de uitgaven vog ruim ¾ millioen hooger. Daarna ging de vermeerdering met groote sprongen. Voor 1898 waren de cijfers van inkomsten en uitgaven 14¾ en 17¼ millioen; voor 1899 bijna 20 en 19⅔, en voor 1900 is de raming zelfs 26¼ aan ontvangsten en 27¾ aan uitgaven. De inkomsten bestaan echter voor een belangrijk deel uit bijdragen van België, nl. 2 millioen uit de Rijksschatkist en 5 millioen van koning Leopold. Verder komen 1,800,000 frs. uit de invoerrechten, 2.9 millioen uit de uitvoerrechten, 3.8 millioen uit de vervoermiddelen en 10¼ millioen uit opbrengst van domeinen, betalingen in natura door de inboorlingen en allerlei heffingen. Het bestuur kost 3.1 millioen, het leger 7.8, vloot 2.6, de exploitatie der domeinen 5 2, landbouw 1.4, openbare werken 1.5, openbare gezondheid 1.8 millioen. De helft van het geraamde tekort van bijna 1¼ millioen zal koning Leopold nog uit het kroondomein betalen.

Van Boma, aan de rivier gelegen, op ongeveer zestig Eng. mijlen van de kust, is men bezig een spoorweg te leggen dwars door het rijke bekken van den Chiloango,

den Luculla, den Lubizi, etc. Deze streek heet de Mayumbe. Hare ligging aan zee is zeer gunstig voor den handel, en het verkeer ondervindt er steeds minder belemmeringen. De spoorweg vordert snel, en terreinen voor handelsfactorijen en aanplanting van caoutchouc, etc. zijn gemakkelijk te verkrijgen. Nu reeds, vóór Boma door dien spoorweg met het binnenland is verbonden, overtreft de uitvoer van palmolie en palmpitten uit de Maumbe, waarvan wel bijna niemand in Holland het bestaan zal vermoeden, den geheelen uitvoer van den Beneden-Congo, van Matadi tot aan zee.

Waarom wordt de Nederlandsche handel niet meer aangemoedigd, zich uit te breiden in dit rijke deel van Afrika? vraagt A. T. S. in *Hoyman en Schuurman's Exportblad*.

„In den geheelen Congo-Staat en bovengenoemd aangrenzend gebied, is slechts éen enkel Hollandsch handelshuis, tegenover tientallen Portugeesche, Belgische en andere firma's. Dit Hollandsche huis, de nieuwe Afrikaansche Handelsvennootschap te Rotterdam, is blijkbaar tegen concurrentie uit Holland, daar het bij contract zijne employé's verbiedt in dienst te treden van andere firma's of ooit zelf handel te drijven, na ontslag uit haren dienst, in genoemde streken.

„Dit staat gelijk met eene poging tot dooddrukken van eventueele concurrentie, want wie is beter geschikt zaken te doen in een vreemd land, dan hij die er geweest is en de moeilijkheden ervan kent?

„Een andere zaak van groot gewicht is het volgende.

„De man wiens plicht het is, den Nederlandschen handel in dit gebied voor te lichten en te bevorderen, onze consul, is steeds hoofdagent voor dit monopoliseerend handelshuis. Mij dunkt, een misplaatste combinatie. Indien de toestand van het land van dien aard is, dat uitbreiding van den handel, o. a. door oprichting van nieuwe huizen en voorlichting van importeurs, mogelijk is en veel succes

belooft, bij gering risico, is een consul, die tevens aan het hoofd staat van het eenige Hollandsche handelshuis, aldaar gevestigd, niet „the right man on the right place."

„Buiten quaestie is het, dat hoe meer Hollandsche firma's in den handel betrokken zijn, des te meer Hollanders ervan zullen profiteeren.

„Als voorbeeld diene, dat België, hetwelk geen rijstverbouwende koloniën bezit, in 1898 voor 656,045.06 frs. van dit artikel naar den Congo-Staat zond, Holland daarentegen slechts voor 18,047.96 frs. Dezelfde verhouding bestaat bij vele andere artikelen, waarbij dit niet het geval behoefde te zijn.

„Dat het land nog steeds met reuzenschreden vooruit gaat, blijkt uit de vermeerdering van 46 pct. bij vergelijking van de jaren 1897 en 1898 in den export.

„Het totaal van den in- en doorvoer in den Congo-Vrijstaat was in 1898 25,185,138.66 frs., waarvan uit Nederland 2,136,576.86 of pl.m. 8¼ percent.

„Dit betrekkelijk laag percentage voor ons land, hetwelk door zijne koloniën, en de ontwikkeling zijner industrie, zeer zeker kan concurreeren met België en andere landen, moet worden toegeschreven aan gebrek aan Hollandsche firma's in het gebied van den Congo, benevens aan gebrek aan voorlichting en de moeilijkheden daaruit voortspruitend."

De pest te Oporto.

In den laatsten tijd is op verschillende, ver van elkaar verwijderde plaatsen, de pest uitgebroken. Geen werelddeel is er nu meer vrij van. Terwijl de pesthaarden te Bombay en Mauritius blijven bestaan — uit Portugeesch Oost-Afrika zijn in den laatsten tijd geen opgaven gedaan — en ook op verscheiden reeds aangetaste plaatsen, zooals Oporto, Santos, Asuncion, nog enkele pestge-

vallen voorkomen, is de ziekte achtereenvolgens opgetreden te Dzjeddah, Rosario, Numea, Sydney, Adelaïde, Honolulu. Te Adelaïde, in Zuid-Australië, schijnt de afzondering goed te helpen, van Nieuw-Caledonië worden daarentegen weer een nieuwe sterfgevallen gemeld. Op Hawaii schijnt de pest tamelijk hevig opgetreden te zijn. Tot op 17 Jan. waren te Honolulu 39 menschen er aan overleden, en volgens een bericht, te Victoria (Britsch Columbia) ontvangen, verspreidde de ziekte zich onder de blanke bevolking.

Dr. T. Tanja geeft in het *Tijdschrift v. geneeskunde* een literatuuroverzicht van de pest en de serum-therapie te Oporto. Hij zegt daarin het volgende:

Drs. Calmette en Salimbeni, die door het Parijsche Pasteur-instituut naar Oporto gezonden waren om er de pest te bestudeeren, achten het onwaarschijnlijk dat het herhaaldelijk beschuldigde Engelsche schip *City of Cork* de ziekte in Juni 1899 zou hebben overgebracht. Reeds in het begin van Mei 1899 werd bij drie, kortelings uit Oporto overgekomen Portugeezen in Zuid-Amerika de pest geconstateerd. Moge het eerste officieel geconstateerde geval te Oporto ook van 5 Juni dagteekenen, gewis was die plaats reeds in Maart of April besmet, uit onbekende bron, waarschijnlijk door ratten of koopwaren van een of ander, uit het Oosten gekomen schip. De zoo herhaaldelijk waargenomen sterfte onder de ratten (en muizen), voorafgaande aan het uitbreken der pest onder de menschen, schijnt ook te Oporto geruimen tijd te hebben bestaan, vooral in de zeer vuile, overbevolkte wijken van de lage stad, aan de haven (rivier Douro), waar ook de eerste gevallen van pest bij menschen werden geconstateerd. De eerste (5 Juni) was een man van 47 jaar, Spanjaard, evenals de volgende 4 aangetasten, die waarschijnlijk aan pest-pneumonie overleed. De vier volgenden, n°. 2 (7 Juni) een vriend van n°. 1, 3, 4 en 5 (15 Juni), drie bewoners van hetzelfde huis als n°. 1,

kregen bubonen-pest en genazen alle, ook n°. 4, die met een inguinale bubo nog vluchtte naar zijn geboorteland (Galicië).

Talrijke gevallen volgden, eerst in de naburige huizen, pas einde Juli meer in het centrum der stad. Later kwamen ook in het hooge, gegoede, meest gezonde gedeelte der stad en in naburige plaatsen gevallen van pest voor. Calmette en Salimbeni kwamen den 2den September te Oporto. Tot dien datum waren officieel 64 gevallen van pest bekend geworden met 28 sterfgevallen, d. i. 43.7 pct. mortaliteit. Van de 18 in het hospitaal opgenomen lijders stierven 7, d. i. 38.8 pct. De sterfte in de stad alleen was dus 45.6 pct. Deze weinig uiteenloopende verhoudingsgetallen zijn van belang ter vergelijking met die, welke later verkregen werden (3 Sept.—18 Nov.), toen onder leiding der Fransche commissie de serum-therapie in het hospitaal algemeen werd toegepast.

De Fransche geleerden hebben eerst veel proeven genomen op dieren, aangezien de gunstige uitkomsten, door Yersin vroeger in China verkregen, zich te Bombay in veel mindere mate vertoonden. De verklaring werd echter gevonden in de wijze, waarop het serum in Indië bereid was (alleen met gedoode culturen), en men keerde nu te Parijs tot de oude methode terug. De resultaten der proefnemingen waren nu zóo gunstig, dat de internationale commissie besloot, alle in het hospitaal opgenomen patiënten met serum te laten behandelen; ook met eenige zieken in de stad was dat het geval.

Terwijl de pest na Augustus te Oporto toenam en de lichte gevallen, die in de voorafgaande maanden overwogen, zeldzamer waren, werd de serum-therapie toegepast. Van 3 Sept.—18 Nov. werden 152 lijders in het hospitaal opgenomen, waarvan 2 reeds bij aankomst stierven en 10 niet werden ingespoten, daar zij reeds herstellende waren. Bij de resteerende 140 moeten nog worden geteld 2 lijders, die in de stad werden behandeld,

als ook het zoo treurige geval van dr. Camara Pestana, directeur van het bacteriologisch instituut te Lissabon, die zich bij een autopsie te Oporto infecteerde. Hij ging nog naar Lissabon terug en overleed daar, ondanks de serum-therapie, die helaas op zijn uitdrukkelijk verlangen, daar hij meende reeds op weg tot herstel te zijn, niet met alle energie werd toegepast, toen hem dit werd aangeraden en het wellicht nog tijd ware geweest.

Van deze 143 patiënten stierven 22 of 15.38 pct. Gedurende dien tijd telde men in de stad 72 lijders, die geen serum ontvingen, waarvan 46 stierven of 63.88 pct. Dit verschil is zeker wel opvallend groot, te meer, indien men deze getallen vergelijkt met die van de voorafgaande maanden.

Calmetti en Salimbeni achten deze uitkomsten der statistiek over het geheel betrouwbaar.

Dit wat betreft de genezende werking van het serum. Ook ter immuniseering werd daarvan te Oporto gebruik gemaakt. Ruim 600 personen, die in sterke mate waren blootgesteld aan het gevaar voor pest, werden behandeld, ieder met 5 cM^3 serum, subcutaan. Volgens Calmette en Salimbeni ontstaat na die injectie bijna onmiddellijk immuniteit (geheel?), die echter zeer voorbijgaande is, zeker niet meer dan 15 dagen duurt. Zij zeggen, dat van allen, die, in bijzondere mate aan de pest blootgesteld, de voorzorg namen zich geregeld (d. i. om de 14 dagen) te laten injicieeren, dr. França de eenige is geweest, die de ziekte kreeg.

Hier tegenover moet echter weer niet worden vergeten, dat ook te Bombay, waar de pest nog zooveel heviger woedde, de toestanden zelfs in het pest-hospitaal zooveel ongunstiger waren, dergelijke gevallen van pest onder het personeel evenzeer zeldzaam waren.

Ook de andere preventief-methode, waarmede Haffkine in Indië zoo goede resultaten zou hebben verkregen, de injectie van door verhitting op 70 C^0. gedoode pestcultuur,

werd te Oporto toegepast. Immuniteit verkrijgt men daarmede, ten minste bij dieren, eerst na 8 à 10 dagen en zij duurt niet langer dan 2 weken, zoodat, om haar eenige maanden te doen duren, minstens twee- of driemaal, met tusschenpoozen van 12 dagen, deze injectie moet worden verricht. Voeg daarbij, dat iedere injectie lymphangoïtis en gedurende 24 à 48 uren koorts verwekt, dat tijdens de eerste 8 à 10 dagen, alvorens de immuniteit is ontstaan, de gevoeligheid voor pest verhoogd schijnt, dan is zeker ook deze methode van preventief-enting nog alles behalve ideaal. Calmette en Salimbeni bevelen nu de combinatie van beide methoden aan, om verhoogd gevaar gedurende den eersten tijd door de passieve immuniteit van de serum-injectie buiten te sluiten, totdat de actieve immuniteit van de cultuur-injectie zich ontwikkeld heeft.

Een instituut voor tropische ziekten.

Te Hamburg zal met steun van de rijks- en van de stadsregeering een instituut voor tropische ziekten en scheepshygiëne worden opgericht, dat twee afdeelingen omvat. De eene dient om artsen, die naar de koloniën of naar tropische havens worden gezonden of uit eigen beweging zich begeven, voor hun taak voor te bereiden en in staat te stellen de kennis der tropische ziekten uit te breiden. Aan deze afdeeling is een laboratorium met 22 werktafels verbonden, waarvan 10 ter beschikking van de Duitsche Regeering worden gesteld tegen 1000 mark per jaar voor elke tafel. De tweede afdeeling dient voor de voorbereiding van scheepsdoctoren bij de handelsvloot, en daaraan wordt een gasthuis verbonden voor leden die aan tropische ziekten lijden, mits geen aanstekelijke ziekten. Directeur wordt dr. Nocht, een der Hamburgsche havenartsen.

Volkenkunde.

Aan de Berlijnsche universiteit zijn thans in plaats van den bejaarden hoogleeraar Bastian, die tot honorair hoogleeraar is benoemd, twee buitengewone hoogleeraren met de vakken der volkenkunde belast, nl. dr. Von Luschan voor anthropologie (met name anatomische rassenleer) en dr. Von den Steinen voor ethnologie (psychologie en cultuurgeschiedenis). Beiden zullen ook colleges geven over ethnographie, de eerste bepaaldelijk betreffende de Duitsche koloniën in Afrika en Australië, de tweede over de landen van Amerika en Polynesië, die hij bezocht heeft.

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

...M 6. AMSTERDAM.

Officieel Leverancier van Z. M den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

...IFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** LIVEREI.

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

... BOSWINKEL & Co.,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

...ndische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

...offie, Thee en Kruidenierswaren.

TAILLES DE SANTÉ

(VINDING ELISE MURKENS)

In 3 kwaliteiten.

Kousophouders

niet belemmerend
den bloedsomloop.

Opgave van Taillewijdte
en Kwaliteit voldoende.

Firma Elise Murkens,

LEIDSCHE KADE 69

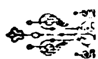
— Amsterdam. —

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

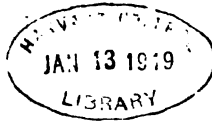
AMSTERDAM.

...meublementen en

 Decoratieve Inrichtingen.

] agazijnen: Fabriek:

SPUI 10a. Looiersgracht 88-90.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG

MAART 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Herziening van de Rechterlijke Organisatie in Nederlandsch-Indië.

Bij Koninklijke boodschap van 16 Januari 1900 werden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden twee ontwerpen van wet:

1°. tot wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1900, en

2°. tot ontbinding van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië.

De memorie van toelichting op deze wetsontwerpen vangt aldus aan:

„Door de Indische Regeering is de vraag overwogen door welke maatregelen waarborgen zijn te scheppen dat de rechtspraak in Nederlandsch-Indië naar eisch beantwoordt aan hare bestemming. Het deswege ingesteld onderzoek heeft geleid tot het ontwerpen van drie Koninklijke besluiten waarbij wordt uitgegaan van het beginsel dat de thans aan het Hooggerechtshof opgedragen taak van:

„1°. revisie der daarvoor in aanmerking komende strafvonnissen van inlandsche rechtbanken op Java en Madura en voor een deel der buitenbezittingen, en

„2°. examinatie der overige vonnissen door die colleges in dat ressort in strafzaken gewezen,

„behoort te worden overgebracht op de Raden van Justitie te Batavia, Samarang en Soerabaya, vermits deze

overmatige arbeid van storenden invloed is op de vervulling der gewichtige werkzaamheden, waartoe het hof overigens geroepen is en hij wegens zijnen aard zoowel als wegens zijnen omvang gevoegelijk kan worden verdeeld over verschillende lagere rechtscolleges, zooals reeds in de buitenbezittingen het geval is.

„In verband met dezen maatregel alsook met den thans mede voorgestelde om tot dusver door de griffiers van het Hooggerechtshof en van den Raden van Justitie als emolumenten genoten wordende inkomsten ten bate der schatkist te doen strekken, zal het mogelijk zijn om, terwijl dit tot geene verhooging maar tot eenige besparing van uitgaven leidt, de formatie van enkele colleges te wijzigen en in het algemeen de bezoldiging der Indische rechterlijke ambtenaren te herzien, ten einde die beter in overeenstemming te brengen met het ambtelijk standpunt door hen ingenomen en de werkzaamheden door hen verricht."

Al wat verder in die toelichting voorkomt heeft alleen betrekking op de détails en handelt over de wijziging in de formatie der rechtscolleges, die ter uitvoering van het plan wenschelijk geacht worden, en verder 1°. over verhoogingen van bezoldigingen en nieuwe betrekkingen en 2° over verlaging van bezoldigingen en intrekking van betrekkingen.

Het komt mij voor, dat de leden der Staten-Generaal, die over het al of niet tot wet verheffen van deze ontwerpen hunne stem moeten uitbrengen, zoo zij overigens niet voldoende op de hoogte zijn van de rechtsbedeeling in N.-I., uit de hier geciteerde zinsneden moeielijk voldoende gegevens kunnen vinden om de noodzakelijkheid of de wenschelijkheid dezer wetsvoorstellen te beoordeelen. Het zij mij daarom veroorloofd hieromtrent een en ander in het midden te brengen, waartoe ik meen eenig recht te hebben, gebaseerd op de ondervinding gedurende mijn

dertigjarige loopbaan als Indisch ambtenaar opgedaan, waarbij ik de rangen bij de rechterlijke macht van den laagste tot den hoogste, van buitengewoon substituut-griffier bij een landraad tot president van het Hooggerechtshof, heb doorloopen en vóór de laatste functie het ambt van directeur van justitie bekleedde.

Uit de geciteerde zinsneden der toelichting zijn twee hoofdpunten te distilleeren:

1e. Men wil waarborgen scheppen, dat de reehtspraak in N.-I. naar eisch beantwoordt aan hare bestemming;

2e. Men wil de bezoldigingen der Indische rechterlijke ambtenaren herzien, ten einde die beter in overeenstemming te brengen met het ambtelijk standpunt door hen ingenomen en de werkzaamheden door hen verricht.

Wat het eerste punt betreft, doet zich reeds dadelijk de vraag voor, of die waarborgen thans niet bestaan en, zoo neen, of dit wel het geval zal zijn door de invoering van de hier bedoelde wetten, en voor het geval die waarborgen in onvoldoende mate bestaan, of dan de invoering dezer wetten daarin verbetering zal brengen.

Dat dergelijke waarborgen thans in het geheel niet bestaan, wordt door den Minister niet beweerd en kan ook niet beweerd worden; wel is er een jaar of acht geleden van zekere zijde geklaagd over minder goede rechtspraak van de Eerste Kamer van het Hooggerechtshof, doch de weerlegging daarvan is zóo afdoende geweest, dat niemand daarop later teruggekomen is.

Noch uit de toelichting, noch uit iets anders blijkt dat de rechtspraak in N.-I. niet naar eisch aan hare bestemming beantwoordt, altijd in aanmerking genomen, dat men hier te doen heeft met eene kolonie, waar de rechtspraak nog voor een groot gedeelte in handen is van niet-rechtsgeleerden, een toestand, waarin deze wetsontwerpen geene verandering brengen en die ook om verschillende, hier niet ter zake afdoende redenen, voorloopig nog niet te veranderen is.

In hoeverre zullen nu wetten, als de voorgestelde, verbetering aanbrengen? Men zal de revisie en examinatie der strafvonnissen overbrengen bij de drie Raden van Justitie op Java; deze overbrenging wordt aldus gemotiveerd: „omdat deze overmatige arbeid van storenden invloed is op de vervulling der gewichtige werkzaamheden, waartoe het Hof overigens geroepen is."

De juistheid van dit motief wordt door mij geheel ontkend. Het Hooggerechtshof is verdeeld in vier Kamers; daarvan behandelen de Tweede en Derde Kamers de revisie en de Vierde Kamer heeft tot taak de examinatie der daarvoor in aanmerking komende strafvonnissen der Landraden op Java en Madoera, terwijl de Tweede Kamer de examinatie heeft van de vonnissen der rechtbanken, wier zaken zij in rivisie behandelt. Verder heeft de Tweede Kamer nog te behandelen de appellen en verzetten van daarvoor in aanmerking komende strafzaken der Raden van Justitie.

Alle overige werkzaamheden van het Hooggerechtshof worden door de Eerste Kamer verricht en daartoe behoort, wat de strafzaken betreft, alleen de cassatie. Hoe men nu kan zeggen, dat bij eene dergelijke verdeeling der werkzaamheden de revisie en de examinatie der strafzaken van storenden invloed is op de vervulling der gewichtige werkzaamheden, waartoe het Hof overigens geroepen is, is onbegrijpelijk; immers, de Derde Kamer heeft geen andere rechtspraak dan revisie, de Vierde heeft alleen examinatie, en verreweg het grootste gedeelte der werkzaamheden van de Tweede Kamer bestaat eveneens in het behandelen van revisiezaken, terwijl de Eerste Kamer noch met revisie, noch met examinatie eenige bemoeienis heeft.

Om een bewijs te leveren van het overmatige van den arbeid door de revisie en examinatie veroorzaakt, wordt in de aangehaalde noot der memorie van toelichting eene vergelijking gemaakt tusschen de totaalcijfers van 9760

en 10,630 zaken, respectievelijk in de jaren 1881 en 1892 behandeld; doch het overmatige van dien arbeid wordt door vergelijking van deze cijfers niet bewezen, omdat in 1881 het Hof uit slechts drie Kamers was samengesteld en in Maart 1882, krachtens Koninklijk besluit van 11 December 1881 N°. 32, werd uitgebreid met eene vierde Kamer, waarvoor het Hof werd aangevuld met een derden vice-president en een elfden raadsheer. Moge dus wellicht in 1881 die arbeid overmatig geweest zijn, sedert 1882 was hij dit niet meer. Een feit is het echter, dat van 1882 tot en met 1891 het aantal rivisiezaken, door de Derde Kamer behandeld, ongeveer stationnair gebleven is; van latere jaren is het mij niet bekend.

Nu zou echter de mogelijkheid kunnen bestaan, dat weliswaar het daarvoor aangevoerde motief onjuist is, doch dat niettemin de voorgestelde overbrenging der revisie en examinatie eene verbetering is van den thans bestaanden toestand; doch ook dit wordt pertinent ontkend.

Als argument voor die overbrenging is wel eens aangevoerd, dat dit eigenlijk feitelijk reeds door den wetgever is beslist, doordien de Raden van Justitie te Padang en Makasser sedert hunne tegenwoordige samenstelling (in 1875 en 1882) reeds in revisie recht spraken over de daarvoor vatbare vonnissen der inlandsche rechtbanken binnen hunne ressorten. 1) Aan de goede werking van dezen maatregel is echter meermalen, en niet ten onrechte, getwijfeld: men zie wat hieromtrent is gezegd door den toenmaligen procureur-generaal wijlen mr. W. de Gelder in zijn rapport den 5den September 1892 aan het Hoog-

1) In 1881 behandelde het Hooggerechtshof in revisie 2770 en in examinatie 6990 zaken, totaal 9760 zaken. Deze cijfers waren iu 1892 gestegen tot respectievelijk 3313 en 7317, totaal 10630 zaken.

gerechtshof ingediend op het in de noot 1) genoemde ontwerp van den directeur Engelbrecht. Op pag. 11 aldaar leest men o. a.:

„Men beroepe zich niet op de revisie, welke thans wordt uitgeoefend door de Raden van Justitie te Padang en Makasser. .

„Vooreerst wordt bij dat beroep over het hoofd gezien, dat de jurisprudentie van het Hof zwaar bij die rechtbanken weegt en hare regelende kracht op dezen collegiën evenzeer uitoefent, als op de overige lagere rechtbanken.

„Doch bovendien kan men in de hierbij gaande memoriën der advocaten-generaal, welke ik over dit punt heb geraadpleegd, omdat twee hunner in de Molukken zijn geweest, lezen, dat de rechtspraak in revisie der Raden van Justitie in de Buitenbezittingen ook door de officieren van justitie niet wordt genoemd, en ofschoon een deel der tegen die rechtspraak gerezen bezwaren — gelijk de directeur van justitie terecht opmerkt — zoude vervallen door betere samenstelling van die Raden, moet men m. i. wel in het oog houden, dat de revisie niet alleen is een vraagstuk van kennis en geschiktheid, maar van regeling, van orde, zelfs van wettelijk gezag".

Verder zij opgemerkt, dat het Hooggerechtshof in pleno in het jaar 1893 advies uitbrengende aan de Indische Regeering omtrent deze voorstellen van mr. Engelbrecht, zich met kracht verzet heeft tegen de overbrenging van

---

1) Zie ontwerp van een koninklijk besluit ter herziening van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in N.-I., in 1892 ingediend aan de Regeering door den toenmaligen directeur van justitie mr. W. A. Engelbrecht, pag. V, waar omtrent dit onderwerp gezegd wordt: „Feitelijk is de quaestie door den wetgever beslist in dien zin dat de vraag voor een bevestigend antwoord vatbaar is; althans bij de invoering der nieuwe bepalingen van wetgeving is, voor zoover het rechtsgebied der te Padang en te Makasser zetelende Raden van Justitie het toelaat, aan deze de revisie der landraadsvonnissen opgedragen."

de hier besproken werkzaamheden van het Hof op de Raden van Justitie.

Alinea 1 van art. 157 van het Reglement op de rechterlijke organisatie luidt:

„Het Hooggerechtshof is, als opperste rechtbank, belast met het toezicht op de bedeeling des rechts in geheel N.-I., en met de zorg, dat die bedeeling behoorlijk en onvertogen plaats hebbe."

De overbrenging der revisie en examinatie op de lagere rechtscolleges zal ten gevolge hebben, dat het toezicht van bijna de geheele rechtspraak in strafzaken over de millioenen inlanders en met hen gelijkgestelden aan het toezicht van het opperrechtelijk college onttrokken wordt, niettegenstaande dit toezicht een der voornaamste functiën van het Hof is. Hiertegen is indertijd aangevoerd, dat dit argument niet zwaar kan wegen, omdat het Hof nu eenmaal toch niet toezicht op alle rechtspraak kan uitoefenen, omdat het niet alle beslissingen in handen krijgt en het dus geen bezwaar oplevert het voortaan ook het toezicht op de crimineele procedure over den inlander en met dezen gelijkgestelde in zijn geheel te onthouden.

Eene dergelijke redeneering wederlegt zichzelve. Zij bevat toch deze stelling: omdat niet alles wat wenschelijk is kan verkregen worden, hindert het niets het goede dat bestaat, ook nog weg te nemen. Het is niet te ontkennen, dat het Hof zoodoende weinig of niet zich op de hoogte kan stellen van de rechtspraak, noch van de geschikheid der rechterlijke ambtenaren, daar het slechts zeer weinig meer in de gelegenheid zal zijn om hun werk en hunne bekwaamheid te beoordeelen, waardoor een groot deel van het met art. 157 Rechterlijke organisatie beoogde goede doel moet vervallen, ook en voornamelijk wat het tweede lid van dat artikel aangaat, volgens hetwelk het Hof nauwkeurig waakt over de

handelingen en verrichtingen van de rechtbanken en rechters, en het te dien aanzien in het belang van den dienst, zoowel bij afzonderlijken als bij rondgaanden brief, zoodanige aanmerking kan maken en terechtwijzingen geven, als nuttig en noodig zullen worden geoordeeld. De ondervinding heeft geleerd, dat de rechtspraak bij de landraden voornamelijk zeer veel verbeterd is door toepassing door het Hof van dit artikel; wordt de kennisneming van de geheele crimineele procedure, behalve die der Raden van Justitie in eersten aanleg, aan het Hof onttrokken, dan is het voor goed uit met dit toezicht en de nuttige werking daarvan; en gesteld ook al, dat men ten opzichte van de crimineele rechtspraak over den inlander en met dezen gelijkgestelde aan de Raden van Justitie op Java eene dergelijke bevoegdheid zoude willen geven, als volgens art. 157 Rechterlijke organisatie thans het Hof heeft, dan kan dit daarvoor onmogelijk subintreeren, omdat het wel vanzelf spreekt, dat tegenover de voorzitters der landraden bemerkingen door de Raden van Justitie gemaakt, niet dat gezag en dien invloed kunnen uitoefenen als wanneer zij van het Hof uitgaan.

De lagere rechterlijke ambtenaren zien — en dit verschijnsel mag gelukkig genoemd worden — hoog op tegen het Hooggerechtshof; neemt men in aanmerking welk betrekkelijk gering verschil in rang er zal bestaan tusschen de leden van de Raden van Justitie, zelfs wanneer hun financieele positie volgens de thans voorgestelde plannen van den minister van Koloniën zal verbeterd zijn, en vele rechtsgeleerde voorzitters der landraden op Java en Madoera, dan kan voorzeker het prestige der leden van de Raden van Justitie tegenover laatstgemelde ambtenaren onmogelijk gelijkstaan met dat van de leden van het Hooggerechtshof, wegens hunne onafzetbaarheid, hun rijperen leeftijd, grootere ondervinding en hoogen rang. Er is ook nog beweerd, dat

dit toezicht van het Hof niet zoo noodig is, omdat de Hooge Raad in Nederland dat ook niet zoo algemeen kan uitoefenen. Hier schuilt de fout in het met elkaar gelijk stellen van volkomen ongelijke toestanden; in Nederland toch berust de geheele rechtspraak alleen en uitsluitend bij rechtsgeleerden, terwijl in Indië in elke inlandsche rechtbank, en dat nog niet eens in een groot deel der buitenbezittingen, slechts één rechtsgeleerde mede recht spreekt en het grootste aantal rechters niet in rechten deskundige inlanders zijn; deze zijn allen personen die daarvoor geen wetenschappelijke opleiding gehad hebben. Nog daargelaten de vraag of de in Nederland bestaande toestand te dezen opzichte wel zoo wenschelijk is, kan het toch voor Indië in ieder geval niet gemist worden, en het zal wel niet voor tegenspraak vatbaar zijn, dat het toezicht van het Hof meer waarde heeft dan dat van de Raden van Justitie.

Men stelle zich toch de vraag of het thans bestaande stelsel ondeugdelijk bevonden is en of de voorgenomen verandering dan een verbeterenden of, op zijn minst genomen, een niet slechteren toestand in het leven zal roepen? Op dit alles moet, op grond van het voorafgaande, pertinent ontkennend geantwoord worden. Doch er is meer; zooveel doenlijk behoort de strafrechtspraak in een land uniform te zijn, vooral waar het betreft de rechtspraak in het hoogste ressort, al ware het alleen maar om daardoor de justiciabelen vertrouwen te doen stellen in hunne rechters; vandaar dat men in alle beschaafde landen een „cour régulatrice" heeft. Gaat de voorgestelde regeling door, dan worden er zes centra van jurisprudentie gecreëerd, waarvan het een onafhankelijk is van het ander; van uniformiteit der strafrechtspraak zal dan in het geheel geen sprake meer zijn. En nu wordt wel beweerd, dat reeds thans drie dergelijke centra bestaan, het Hooggerechtshof en de Raden van Justitie te Padang

en te Makasser, doch juist dit werd reeds in zijn bovengenoemd advies van 1893 door het Hof afgekeurd in dien zin, dat het wenschelijke betoogd werd dat de revisie bij die beide Raden berustende, bij het Hooggerechtshof behoorde te worden overgebracht. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan werd door het opperrechtelijk college nog aangevoerd dat het bij zijne tegenwoordige samenstelling die werkzaamheden nog wel zou kunnen overnemen.

Ook is wel beweerd, dat van die uniformiteit te hoog werd opgegeven, omdat die bij de verschillende Kamers van het Hof reeds niet bestaat; de waarheid hiervan aannemende, zou dit dan toch logisch eerder er toe moeten leiden dat men pogingen aanwendde om verbetering te brengen in het verschil van jurisprudentie tusschen de Kamers van het Hof, dan dat men een toestand in het leven gaat roepen, waardoor er kans, of liever zekerheid ontstaat, dat er nog veel minder eenvormigheid zal bestaan. Volgens het ontwerp zal er door zes verschillende rechtscolleges, het een te dien opzichte geheel onafhankelijk van het andere, in revisie recht gesproken worden; ontneemt men de revisie-rechtspraak aan de Raden op de Buitenbezittingen en brengt die over bij het Hof, dan zal de uniformiteit zooveel mogelijk bevorderd worden. Immers door de jaarlijksche afwisseling der vice-presidenten en raadsheeren in de verschillende strafkamers van het Hof brengen dezen zooveel mogelijk de jurisprudentie van de eene Kamer over in de andere. De afwijkingen ontstaan in den regel door hen, die als nieuwelingen in het Hof zijn opgenomen; eene omstandigheid, die zich bij de Raden van Justitie, waar nog meer mutatie van personeel te verwachten is, zich in nog meerdere mate zal voordoen.

Is de revisie bij één rechtscollege, het Hooggerechtshof, geconcentreerd, dan is er een zeer eenvoudig middel om de uniformiteit der rechtspraak tusschen de verschillende

strafkamers te bevorderen; immers bij wijziging van bestaande jurisprudentie zouden de verschillende Kamers daarover kunnen confereeren om te trachten te zamen tot overeenstemming te komen. Ofschoon het verkrijgen daarvan nu wel niet bepaald zeker is, bestaat er toch geen twijfel of een dergelijke maatregel moet medewerken om de eenheid van rechtspraak te bevorderen; en de vrees, dat de rechter daardoor slechts tot een werktuig zoude verlaagd worden, bestaat niet, daar, welke ook de conclusie der gezamenlijke Kamers van het college moge zijn, de rechter individueel toch vrij blijft in zijne opinie. Is de revisierechtspraak over zes verschillende, van elkander onafhankelijke, rechtscolleges verdeeld, dan zijn dergelijke pogingen om tot overeenstemming te komen, eenvoudig onmogelijk.

Er is wel eens beweerd, dat de overbrenging der revisie bij de Raden van Justitie wel degelijk bevorderlijk zal zijn aan de eenheid van rechtspraak, omdat bij de Raden van Justitie slechts ééne Kamer aan die rechtspraak deelneemt en dit bij het Hof niet het geval is; dat men zoodoende dan toch in elk der ressorten van de vijf Raden van Justitie eene meer gelijke rechtspraak mag verwachten dan dit het geval kan zijn bij de verschillende strafkamers van het Hof. Men verliest hierbij uit het oog, dat zoodoende wel in elk dezer vijf centra afzonderlijk uniformiteit te verkrijgen is, doch dit is niet hetgeen verlangd wordt, nl. zooveel mogelijk gelijkheid voor alle justiciabelen in het geheele land. Volledig zal die zeer zeker nooit te verkrijgen zijn, ook niet zoo de revisie voor geheel Indië bij het Hof is, omdat mutaties in een rechtscollege niet te ontgaan zijn en, ook zonder mutatie in personen, de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat een rechter op eene vroegere zienswijze terugkomt. Dit mag echter geen aanleiding zijn om het door den Minister voorgestane stelsel goed te keuren; immers, wanneer men een ideaal niet kan bereiken, zal het altijd beter

zijn den bestaanden toestand te handhaven, dan een toestand in het leven te roepen, die veel verder van het ideaal afvoert.

Thans kom ik tot het tweede punt, hetwelk in des Ministers voorstellen wordt uitgewerkt, de herziening van de bezoldigingen der Indische rechterlijke ambtenaren, ten einde die beter in overeenstemming te brengen met het ambtelijk standpunt door hen ingenomen en de werkzaamheden door hen verricht.

De fondsen daarvoor benoodigd wil men vinden: 1e. uit de emolumenten, tot dusver genoten door de griffiers van het Hooggerechtshof en van de Raden van Justitie, welke inkomsten ten bate der schatkist zullen komen, en 2e. door inkrimping van het Hooggerechtshof, waarvan de formatie zal verminderd worden met 1 vice-president, 3 raadsheeren, 2 advocaten-generaal en 1 substituut-griffier en verlaging der traktementen van enkele ambtenaren, waar dan tegenover staat betere bezoldiging van vele ambtenaren en uitbreiding van personeel bij enkele rechtscolleges.

Als aanbeveling voor deze voorstellen wordt er op gewezen, dat de voorgestelde maatregelen tot geene verhooging maar tot eenige besparing van uitgaven leiden; eene aanbeveling, die, wanneer men daarbij iets goeds tot stand brengt, zeker aanlokkelijk moet zijn om er toe mede te werken de ontwerpen wet te doen worden.

Gaf men den, naar het mij en anderen voorkomt, gevolgden gedachtengang, die tot het ontwerpen dezer beide wetsvoorstellen geleid heeft, juist terug, dan zoude deze ongeveer aldus moeten luiden:

De bezoldigingen van sommige rechterlijke ambtenaren eischen dringend verbetering; daarvoor is geld noodig; de schatkist kan dit niet betalen; daarom moet getracht worden op andere wijze gelden beschikbaar te krijgen; dit kan op deze wijze geschieden: behalve dat de emo-

lumenten, door de griffiers genoten, aan den Staat moeten vervallen, moet het Hof ingekrompen worden; dit kan niet anders dan door de revisie en examinatie der daarvoor vatbare strafzaken aan het Hof te ontnemen en die over te brengen bij de Raden van Justitie.

De eerste vraag die beantwoording vereischt, is hier, of in werkelijkheid de bezoldiging van sommige rechterlijke ambtenaren verbetering vereischt, en deze vraag kan niet anders dan bepaald bevestigend beantwoord worden; de aanvangstraktementen der leden van het Hooggerechtshof en der presidenten der Raden van Justitie op Java zijn beslist onvoldoende. Mogen deze in het jaar 1848, toen zij vastgesteld werden, voldoende, zelfs ruim geweest zijn, verschillende omstandigheden hebben er toe bijgedragen, dat geen raadsheer met een gezin van gemiddelde grootte, thans nog overeenkomstig het maatschappelijk standpunt, dat hij behoort in te nemen, van dit traktement van *f* 1000 's maands kan leven. Behalve de mindere waarde die het geld in ruim vijftig jaren gekregen heeft, moet niet uit het oog worden verloren, dat een rechterlijk ambtenaar thans gemiddeld 19 1) jaren in dienst moet zijn, alvorens hij deze positie kan bereiken, terwijl vijftig jaren geleden daarvoor pl.m. 10 jaren voldoende waren, zoodat de meesten, die thans raadsheer of president van een Raad van Justitie worden, reeds

1) In de memorie van toelichting op pag. 2 wordt dit cijfer gesteld op 21, hetwelk mij onjuist gebleken is. Wanneer men niet in aanmerking neemt degenen, die vroeger van een anderen tak van dienst, zooals binnenlandsch bestuur of algemeene secretarie, tot de rechterlijke macht zijn overgegaan, en ook niet hen, die aanvankelijk ongeschikt geacht zijnde voor het ambt van raadsheer of president van een Raad van Justitie op Java, na een tijdlang gepasseerd geweest te zijn, daartoe toch later nog benoemd werden, dan zijn met uitzondering van éénen raadsheer, voor wien dit ambt het eerste was in Gouvernementsdienst, van 1882 tot nu toe 34 rechterlijke ambtenaren onder normale omstandigheden tot een der bedoelde ambten benoemd, en dezen hadden gemiddeld 19 jaren dienst.

volwassen kinderen hebben, van wie in den regel een of meer hunne opvoeding in Europa moeten genieten. Het is volkomen onnoodig hiervoor nog meer redenen aan te voeren; sedert jaren is het een algemeen erkend feit. Wel hebben de genoemde ambtenaren aanspraak op twee vijfjaarlijksche verhoogingen van ƒ 200 's maands, doch de tweede dezer verhoogingen wordt slechts, behoudens enkele weinige uitzonderingen, bereikt door hen, die voor de hoogere betrekkingen van vice-president, procureur-generaal en president van het Hof niet in aanmerking komen; het heeft in de laatste jaren zelfs tot de uitzonderingen behoord, wanneer zij in het genot waren van de eerste verhooging, doordien de gemiddelde diensttijd om het vice-presidium van het Hof te bereiken, tegenwoordig 25 jaren is, en de tijd, met buitenlandsch verlof doorgebracht, niet in aanmerking komt bij de aanspraak op verhooging.

Wanneer de vooruitzichten der rechterlijke ambtenaren, wat promotie betreft, blijven zooals zij thans zijn en de bezoldiging der raadsheeren en presidenten der Raden van Justitie op Java wordt vastgesteld op ƒ 1400 's maands, zooals de Minister voorstelt, dan is er weinig aanleiding de traktementen der overige ambtenaren te verhoogen, behalve die van de leden der Raden van Justitie te Semarang en Soerabaja, die met ƒ 100 's maands behooren verhoogd te worden, en van de griffiers en substituut-griffiers bij het Hof en de Raden van Justitie, wanneer deze hunne inkomsten uit de emolumenten verliezen, tegen welk laatste beginsel geen enkel bezwaar bestaat, daar het toch wel wat vreemd klinkt, dat de hoogste inkomsten genoten worden door ambtenaren van betrekkelijk lagen rang, ten gevolge waarvan bij vacatures in dien lageren rang meermalen ambtenaren van hoogeren rang, zelfs hoofdambtenaren, verzocht hebben daarvoor in aanmerking te komen en daartoe ook benoemd zijn. De griffiers zullen alsdan eene bezoldiging moeten ge-

nieten gelijk aan, of iets beneden de leden der colleges, waarbij zij fungeeren, terwijl de traktementen der leden te Semarang en Soerabaja absoluut onvoldoende zijn om overeenkomstig hunne positie op eene dure hoofdplaats te leven. De bezoldigingen der substituut-griffiers zullen moeten zijn op de wijze als door den Minister voorgesteld.

Al deze grootere uitgaven kunnen ruimschoots gevonden worden uit de baten die in de schatkist vloeien van hetgeen thans door de griffiers en hunne substituten als emolumenten genoten wordt, zoodat, ook zonder inkrimping van het Hof en als gevolg daarvan overbrenging der revisie en examinatie bij de Raden van Justitie, eene voldoende regeling der traktementen van de rechterlijke ambtenaren kan bereikt worden, zonder dat de uitgaven van den Staat daardoor behoeven te vermeerderen. Doch ook al ware dit laatste zelfs niet het geval, zoude tot die vermeerderingen van bezoldiging moeten overgegaan worden, zonder aanwending van het ondeugdelijk middel met betrekking tot de revisie, omdat de toestand van de schatkist gelukkig nog niet van dien aard is, dat de hoognoodige uitgaven niet zouden kunnen gedaan worden. Te veel personen stellen zich, wanneer er sprake is van nieuwe uitgaven, op het standpunt, alsof wij aan den vooravond van een Staatsbankroet waren, doch men behoeft hier dit standpunt niet in te nemen; de emolumenten, thans aan de griffie-ambtenaren komende, zijn voldoende om daaruit alle noodzakelijke verbeteringen der traktementen van de rechterlijke ambtenaren te bestrijden.

Omtrent de nieuw te creëeren betrekkingen, verlaging van bezoldigingen en intrekking van betrekkingen, waarover de memorie van toelichting verder handelt, zij het volgende aangeteekend.

In de eerste plaats wat aangaat intrekking van betrekkingen; deze zoude eerstens geschieden bij het Hooggerechtshof. Met inbegrip van den voorzitter, moet de Eerste

Kamer bestaan uit vijf en de Tweede en Derde Kamer elk uit drie leden; daarvoor zullen zijn één president, twee vici-presidenten en acht raadsheeren; bij de minste stoornis, zooals ziekte, binnenlandsch verlof, tijdens eene vacature enz., zal dus dadelijk een raadsheer in twee Kamers zitting moeten nemen en dus dubbel werk verrichten. Bij de tegenwoordige samenstelling van het Hof heeft de Tweede Kamer één raadsheer meer dan voor het recht spreken in die Kamer noodig is, en is deze dus steeds disponibel om in te vallen waar dit noodig is; de ondervinding heeft geleerd, dat nagegenoeg voortdurend van zijne diensten gebruik moet gemaakt worden; wordt de revisie en examinatie aan het Hof ontnomen, dan zal het college toch uit één raadsheer meer moeten bestaan dan de Minister voorstelt, iets waarop bij de financieele zijde van het vraagstuk wel mag gelet worden.

Ook dan zelfs wanneer de voorgestelde plannen doorgaan en de Raden van Justitie de revisie en examinatie zullen moeten behandelen, wil men de formatie van den Raad van Justitie te Batavia met één lid verminderen, die van den Raad te Semarang laten zooals die thans is en die van den Raad te Soerabaja gelijk maken met die der eerstgenoemde. Ofschoon de hoeveelheid en de uitgebreidheid der te behandelen zaken bij de verschillende Raden afwisselend is, is wel gebleken dat het personeel van den Raad te Soerabaja jarenlang reeds te gering was, doch nimmer dat dat der beide andere Raden te groot was, in dien zin dat niet elk der daarbij ingedeelde ambtenaren ruim voldoende werk had. Hoe het nu mogelijk zal zijn dat met zulk een beperkt personeel, de Raad te Batavia zelfs met een lid minder dan thans, die colleges bij hun tegenwoordig werk, nog dat ontzettend groot aantal revisie- en examinatiezaken, althans goed, zal kunnen afdoen, komt mij voor, een onoplosbaar raadsel te zijn. Elk dezer Raden van Justitie zal zijn werk vermeerderd zien met de behandeling van gemiddeld

ruim 1100 revisiezaken en het examineeren van ruim 2400 zaken; daarbij komt dan nog, wat niet in de memorie van toelichting vermeld wordt, de behandeling van een aanzienlijk aantal beschikkingen van verwijzing en de contrôle op de registers van strafzaken, welk laatste vooral veel tijd vereischt. Men make zich werkelijk geen illusie, dat bij eene dergelijke formatie zoowel van Hof als Raden, deze colleges behoorlijk hun taak zullen kunnen vervullen, zoodat òf eene goede rechtspraak daaronder moet lijden, òf men al heel spoedig achterstand zal zien ontstaan. De Minister vermoedt dan ook wel (zie voorlaatste alinea op pag. 4 der toelichting), dat het behoorlijk volbrengen der opgelegde taak inspanning van de rechtsprekende ambtenaren zal vorderen; die inspanning zal spoedig blijken te groot te zijn, voor elke werkkracht is een maximum, dat niet overschreden kan worden.

De Minister is van oordeel (zie toelichting pag. 5), dat eene practische werkwijze ook voor den drukken Raad te Soerabaja den revisie-arbeid niet te zwaar zal doen drukken. Het is werkelijk te bejammeren, dat deze uitdrukking gebezigd is, omdat, mislukt de regeling, wanneer althans de voorstellen wet worden, wel altijd zal beweerd worden, dat dit een gevolg is van eene onpractische werkwijze; maar hoe die practisch zoude moeten zijn, wordt niet gezegd; zij zal toch niet daarin bestaan, dat eene Kamer dubbel werk verricht of een der leden in de twee Kamers zitting neemt?

Wel bestaat het plan, de zoogenaamde klapzaken en enkele burgerlijke rechtsgedingen bij de residentiegerechten over te brengen, doch er moet op gerekend worden, dat die dan weliswaar in eersten aanleg niet meer door de Raden van Justitie behoeven behandeld te worden, doch dat vele dezer zaken in appèl bij de Raden zullen komen.

De Minister meent, dat het lidmaatschap in een Raad

van Justitie voortaan eene zeer begeerlijke betrekking zal worden, zoowel om de bezoldiging daaraan verbonden, van ƒ 800 tot ƒ 900 (dit laatste na zes jaren), als door het gewicht van het ambt, waarbij dan wordt opgemerkt, dat voortaan voor slechts weinige leden dier Raden de betrekking van raadsheer in het Hooggerechtshof zal zijn weggelegd.

Hierin schuilt, naar het velen met mij voorkomt, een der groote fouten van deze voorstellen. Op pag. 2 der toelichting wordt terecht gezegd, dat men in Indië rechtsgeleerden mist, die door traditie en fortuin genoopt worden het rechterschap als een soort van eere-ambt te bekleeden, en dat het vooruitzicht op eene voldoende bezoldiging en behoorlijk pensioen alleen in staat zijn om bekwame rechters blijvend aan den dienst te verbinden. Er had nog aan kunnen toegevoegd worden, dat het voor het gros der ambtenaren niet zoozeer de vraag is welke hunne bezoldiging zal zijn gedurende het grootste deel van hunnen diensttijd, mits dit natuurlijk voldoende zij om overeenkomstig hun ambtelijk standpunt te kunnen leven, doch wel wat onder gewone omstandigheden het eind der carrière zal zijn en op welk pensioen men mitsdien zal kunnen rekenen. De hoop van het gros der rechterlijke ambtenaren is dan ook gevestigd op het verkrijgen van een raadsheerszetel; door het terugbrengen van een aantal raadsheeren van 11 op 8, zal de kans om dit standpunt te bereiken dus met 27 %, stel 25 %, verminderen, terwijl de tijd, benoodigd om raadsheer te worden, van 19, zooals thans, zal verlengd worden tot 25 dienstjaren, zooals de memorie van toelichting zegt, een tijdsverloop, waarin men het thans tot vice-president van het Hof kan brengen. Het spreekt vanzelf, dat dit niet kan strekken om de ambitie bij de rechterlijke ambtenaren aan te wakkeren en ook niet om bekwame rechtsgeleerden het in dienst treden bij de rechterlijke macht te doen ambieeren. Volgens de toelichting op pag.

3 zal de verhooging der bezoldiging der raadsheeren een prikkel zijn voor jeugdige, veelbelovende rechterlijke ambtenaren om den dienst niet te verwisselen voor de voordeelige rechtspraktijk; of deze redeneering opgaat, is aan gegronden twijfel onderhevig; wie zal meer dan thans eene voordeelige rechtspraktijk laten varen in de hoop na 25 jaren dienst 75 % van de kans te hebben om raadsheer te worden, waar men die kans thans voor 100 % heeft na 19 jaren? Om het pensioen over de bezoldiging van raadsheer te kunnen genieten, zal men voortaan 30 effectieve dienstjaren moeten hebben en, gesteld, wat normaal is, dat men in 30 jaren tweemaal een tweejaarlijksch verlof geniet, 34 jaren in Gouvernementsdienst moeten geweest zijn, terwijl ook door de vermindering van het aantal vice-presidenten van het Hof met een, de kans om dien rang te bereiken met $\frac{1}{3}$ vermindert.

Omtrent sommige der voorgestelde verminderingen van traktement nog enkele opmerkingen. Men wil, in tegenstelling met de Indische Regeering, die vermeerdering wil, de bezoldiging van den griffier bij het Hooggerechtshof verminderen, zonder dat dit voldoende gemotiveerd wordt; er wordt alleen gezegd, dat *f* 700 's maands als aanvangstraktement voldoende is, daar de te verrichten werkzaamheden niet in de minste verhouding staan tot de tegenwoordige hooge wedde. Hieromtrent worde alleen opgemerkt, dat nagenoeg altijd voor dit ambt de keuze gevallen is op de bekwaamste rechterlijke ambtenaren, omdat men die voor dit ambt noodig heeft; wel zoude de reorganisatie eene belangrijke vermindering van den arbeid ter griffie medebrengen, doch dit betreft het werk van de substituten, wier aantal ook wordt voorgesteld met één te verminderen, doch niet dat van den griffier.

Het traktement der voorzitters van de Raden van Justitie te Padang en Makasser wil men met *f* 100 's maands verminderen en na drie jaren op het tegenwoordig stand-

punt van *f* 1000 brengen, omdat de omvang hunner werkzaamheden niet in verhouding staat tot die hunner ambtgenooten op Java; doch deze laatsten zouden volgens de voorstellen eene vaste bezoldiging genieten van *f* 1400, zoodat reeds het groote verschil van *f* 400 bestaat. Opmerking verdient hierbij nog, dat waar aangedrongen wordt op de verhooging der bezoldiging van de leden der Raden van Justitie te Padang en Makasser, er op wordt gewezen, dat de nabijheid der Australische, Duitsche en Amerikaansche koloniën, welke moeilijke competentie-quaestiën kan medebrengen, speciaal den Raad te Makasser aan hooge eischen moet laten voldoen; niettemin wil men de traktementen van de voorzitters dezer Raden verminderen, ten gevolge waarvan men dezen voortaan uit lagere rangen zou moeten zoeken dan thans.

Waarom wordt voorgesteld het traktement van den officier van justitie te Batavia met *f* 100 's maands te verminderen, wordt niet opgegeven; juist het hoogere traktement van dezen, in vergelijking met dat van de officieren bij de andere Raden van Justitie, heeft dikwijls het nuttige gevolg gehad om een geschikt ambtenaar langer bij het O. M. te behouden door hem als officier van justitie bij een der andere Raden over te plaatsen naar dien te Batavia. Men stelle zich niet voor dat bij aanneming der voorstellen, zooals de Minister verwacht, er velen zullen gevonden worden, die bij het Openbaar Ministerie zullen wenschen door te dienen; de kans op het bereiken van eene hooge positie gaat daardoor nagenoeg geheel verloren; slechts één advocaat-generaal zou van *f* 1100—1200 's maands traktement genieten en één procureur-generaal, zooals thans, *f* 20,000 's jaars, en hoe zelden zal een dezer betrekkingen vacant komen, wanneer de ambtenaren van het Openbaar Ministerie een soort afzonderlijk korps gaan vormen?

Op pag. 8 der toelichting wordt er op gewezen, dat de promotiekansen der rechterlijke ambtenaren door de

voorgestelde reorganisatie eene belangrijke wijziging zullen ondergaan en de promotie in de lagere rangen ongunstiger wordt, wat wordt opgewogen door betere bezoldiging bij langeren diensttijd. Uit het vorenstaande blijkt, dat daardoor ook in de hoogere rangen de promotiekansen aanzienlijk verminderen, terwijl dat in die rangen niet wordt opgewogen door betere bezoldiging.

Hiermede meen ik te hebben aangetoond, dat de aanneming dezer wetsvoorstellen eenen nadeeligen invloed zal oefenen zoowel op de rechtspraak als op de vooruitzichten der rechterlijke ambtenaren in N.-I. en, ofschoon de bedoeling van den minister van Koloniën, om hierin verbetering te willen brengen, ten zeerste geapprecieerd wordt, bevatten deze voorstellen daarvoor ondeugdelijke middelen.

Het komt mij daarom hoogst wenschelijk voor, dat deze voorstellen niet tot wet verheven worden, doch dat door den Minister het noodige worde verricht, dat, met ontneming van de emolumenten aan de griffie-ambtenaren bij de Europeesche rechtscolleges en overbrenging daarvan in 's lands kas, de bezoldiging der raadsheeren, der presidenten der Raden van Justitie op Java, der leden van de Raden te Semarang en Soerabaja en der griffiers en substituut-griffiers bij de Europeesche rechtscolleges verbeterd worden op de wijze als hiervoren is uiteengezet.

MR. A. STIBBE Lz.,
Oud-president van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië.

Hilversum, 3 Maart 1900.

Herstel van het Sultanaat in Atjeh.

In de jongste December-aflevering van dit tijdschrift heb ik beweerd, dat men in Atjeh den sultan onmogelijk kan wegcijferen, daar hij nog steeds de banier, het vaandel van het verzet is. In het algemeen verliest men bij het beoordeelen van de Atjeh-zaak sinds te lang geheel uit het oog, dat men tegenover een *volksoorlog* staat, dien men met geen anderen gevoerden oorlog in den Indischen archipel kan vergelijken.

Zoo wordt in de *Java-Bode* van 8 Februari jl., n°. 31, door den Haagschen „Sprokkelaar" mij toegevoegd, dat wanneer ik kennis had genomen van alles wat in den laatsten tijd is openbaar gemaakt over de jongste krijgsverrichtingen in Atjeh en de aldaar verkregen resultaten, vooral van de daarover handelende artikelen in de *Java-Bode* van de hand van dr. Snouck Hurgronje, ik er zeker niet toe zou zijn gekomen, den zoogenaamden pretendent-sultan als een „*valeur*" te beschouwen en eenig heil voor ons te zoeken in een verheffing van dat minwaardig Atjehsche hoofd op den sultanszetel. „Sprokkelaar" laat hierop verder volgen, dat de huidige toestand van Atjeh alleszins bevredigend is, de meeste hoofden in onderwerping zijn gekomen, de oelama's of priesterpartij met hun prang-sabil allengs geheel *au pied du mur* worden gezet, en het dus niet de minste zin kan hebben, dien adat-

hoofden nog een gemeenschappelijk schijnhoofd op te dringen, van wien zij op dit oogenblik in het minst niet gediend zouden zijn.

Ofschoon het mijne gewoonte niet is, van een anonym schrijven notitie te nemen, zoo maak ik ditmaal daarop gaarne eene uitzondering om, in het belang van waarheid en recht, den „Sprokkelaar" te verwijzen naar dit tijdschrift. In de laatste jaargangen daarvan zijn toch de bewijzen te vinden, dat ik niet alleen van de in den jongsten tijd openbaar gemaakte krijgsverrichtingen en de daardoor verkregen resultaten nauwgezet heb kennis genomen, maar tevens de overtuiging bezit, dat de beweringen van dr. Snouck Hurgronje over de Atjeh-zaak, dikwijls in strijd zijn met de werkelijkheid.

Zoo zegt dr. Snouck Hurgronje in zijne geschriften, dat de oelèëbalangs *alleen* in normaal rustige tijden de hoofden van hunne landschappen zijn en de kali 1) alsmede de teungkoe 2) de gewone dienaren, maar dat in abnormale omstandigheden, vooral bij een oorlog door een niet mohamedaanschen vijand tegen Atjeh ondernomen — dus zooals thans plaats heeft — de panglima's der drie Sagi's n i e t s, doch de geestelijke hoofden of oelama's a l l e s te zeggen hebben. Zij vormen de partij van *actie*, de hoofden die van *rust*; zij treden op in naam van Allah, de hoofden in naam eener adat, waaruit volgt: dat de laatsten machteloos tegenover de oelama's staan.

De oelama zegt: „*Ik verlang geen duim breed van uw gebied*, *maar ik verlang van uwe onderhoorigen gehoorzaamheid aan God*". Geen brave Atjeher laat zich dan ook door hunne adat- of wereldlijke hoofden weêrhouden van deelneming aan den heiligen krijg. De adat-hoofden kunnen dan niet zelfstandig optreden, want zij zijn met de oelama's

1) Priester.
2) Idem.

verbonden gelijk twee touwen, die men tot één heeft samengedraaid. De geestelijke hoofden beginnen juist hunne rol te spelen wanneer de oelèëbalangs de zaak hebben opgegeven.

Wanneer men deze door dr. Snouck Hurgronje verkondigde leer als juist beschouwt, dan is daarmede toch moeilijk de bewering overeen te brengen, dat het voor de rust van Groot-Atjeh eene *conditio sine qua non* is, om die actief vijandige partij steeds gevoelig te slaan, want daar de Atjeh-oorlog een bepaald godsdienstig karakter draagt, zoo kan immers geen „*vrees*" — zooals dr. Snouck Hurgronje verkondigt — den Atjeher weerhouden om zich bij de geestelijke hoofden aan te sluiten. Het gevoelig slaan moet dus op niets anders dan op een *verdelgingskrijg* uitloopen, hetgeen toch nooit de bedoeling van ons opperbestuur kan zijn.

Door dr. Snouck Hurgronje's beweringen en zijne goedkeuring der veroveringstochten onder het bestuur van generaal Van der Heijden, alsmede het zeggen, dat wij de inneming van den Kraton als een noodzakelijk doorgangspunt hadden moeten beschouwen, waarop onmiddellijk een tocht door de drie Sagi's en bezetting van eenige het land beheerschende punten moest volgen 1), kunnen

---

1) Over den tocht in de XXII Moekims in 1878, schrijft men: „Om een begrip te geven van de moeilijkheden die overwonnen moesten worden, dient, dat van 23 Juli, begin der operatiën, tot den 25en Augustus niet meer dan ongeveer een en een half uur gaans is afgelegd kunnen worden; want Moentassie en Anak-Batoe liggen ongeveer op dien afstand van Oeleh-Karang en Lambaroe, de punten van uitgang; dit maakt dus in twee en dertig dagen ongeveer acht kilometers.

„Hieruit kan men den maatstaf van krijgskunde afleiden van hen, die in eenige openbaar gemaakte beschouwingen een tocht naar de XXII Moekims reeds jaren geleden, toen onze kennis van het land geringer en onze stellingen minder vooruitgeschoven waren, als een gemakkelijk uit te voeren operatie deden voorkomen".

wij niet anders dan veronderstellen dat ZEd. geen goed begrip heeft van onze strijdkrachten en nog minder van onze financieele middelen, terwijl hij volstrekt niet schijnt te weten, dat een land met de bajonet genomen, ook door de bajonet moet onderworpen blijven.

Bij de wetenschap dat de geestelijke hoofden of oelama's tot het uiterste, ja, tot den dood in den strijd volharden, zoo had dr. Snouck Hurgronje, na afloop zijner zending naar Atjeh in 1892, de Regeering instede van „*agressie*" eene „*verzoenende staatkunde*" moeten aanbevelen, want het belang van den Staat is de hoogste wet, en deze eischt hier, dat Nederland en zijne Koloniën niet het slachtoffer worden van eene verderfelijke politiek. En eene verderfelijke politiek noemen wij den gevoerden oorlog *à autrance* door wijlen generaal Van der Heijden 1). Het *frapper juste, frapper fort, mais surtout frapper souvent*, dat men in de laatste jaren opnieuw in practijk brengt, beschouw ik als een nieuwe grove fout. Men vergeet dat de pretendent-sultan, Toeankoe Daoed, wien men thans zoo rusteloos! vervolgt om hem levend of dood in handen te krijgen, nog steeds de op wettige wijze gekozen sultan van Atjeh is, die door de wereldlijke hoofden van Groot-Atjeh en de kuststaten als zoodanig nog altijd erkend wordt. Zoo heeft ook Toekoe Moeda Baid, het wettige hoofd der VII Moekim Baid, die verbannen is, — wiens verklaring toch wel van meer gewicht zal zijn dan die

---

1) Welke indruk de politiek van geweld onder de Atjehers heeft gemaakt, leeren ons de brieven van Teungkoe di Tirou aan het Atjehsche bestuur, waarin hij ons op scherpen toon verwijt, fraaie brieven te schrijven, waarin wij beloofden de welvaart van Atjeh te komen bevorderen, nadat wij eerst zoo lang mogelijk het land te vuur en te zwaard hadden verwoest. Wel een overtuigend bewijs dat het voor de pacificatie beter ware geweest zoo de veroveringstochten der XXII en XXVI Moekims achterwege waren gebleven en dat het geen *conditio sine qua non* kon zijn, om de geestelijke partij of oelama's gevoelig te slaan.

van dr. Snouck Hurgronje — aan wijlen den generaal Demmeni verklaard, dat zij, de wettige adat-hoofden, en dus ook het gansche volk, een sultan terugverlangen krachtens de traditiën van hunne eeuwenoude instellingen.

Op grond van een en ander bestaat er naar mijne overtuiging maar één afdoend middel om aan den verderfelijken oorlog voor goed een einde te maken, namelijk: *herstel van het sultanaat, onder erkenning van onze souvereiniteit.*

Volgaarne verklaar ik intusschen dat niemand meer dan ik er zich in zal kunnen verheugen, indien het mocht blijken dat mijne zienswijze eene onjuiste is, door langs den, onder leiding van den generaal Van Heutsz en dr. Snouck Hurgronje gevolgden weg den zoo zeer gewenschten vredestoestand op Atjeh eindelijk te zien geboren worden. Ik vrees echter dat dit langs dien weg onmogelijk is zoolang er nog één Atjeher, in staat om de klewang te voeren, zal zijn overgebleven. En vóor dat die laatste Atjeher gevallen is, zullen er, om van menschenlevens niet te spreken, bij de vele millioenen schats welke deze onzalige oorlog reeds verslonden heeft, nog belangrijke offers aan geld moeten worden gebracht, terwijl inmiddels niet alleen de bloei, maar ook het bestaan onzer Koloniën op het spel staan tegenover de mogelijke winst van ten slotte te willen heerschen over een uitgemoord en verwoest land.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, Maart 1900.

De opleiding onzer Oost-Indische ambtenaren.

Repliek van prof. Van den Berg aan prof. Kern.

Op verzoek van den heer mr. L. W. C. van den Berg, hoogleeraar aan de Indische Instelling te Delft, nemen wij het schrijven over, dat Z. H. G. aan het weekblad *Hollandia* zond naar aanleiding van het interview van prof. Kern in zake de opleiding onzer Oost-Indische ambtenaren, waarin de Leidsche hoogleeraar zich o. a. zeer ongunstig uitliet over het onderwijs in de kennis van den Islam in Nederlandsch-Indië, hetwelk genoemde ambtenaren tegenwoordig genieten [Zie de vorige aflevering van dit tijdschrift.]

„Daar alle candidaten, die zich sedert 1892 aan het Indische ambtenaarsexamen hier te lande onderwierpen, en van 1888 tot 1891 de overgroote meerderheid hunner, mijne colleges hebben gevolgd, moet ik mij deze uitlatingen van mijn Leidschen ambtgenoot persoonlijk aantrekken", schrijft prof. Van den Berg. „Nu er bovendien plannen tot reorganisatie van het Indologische onderwijs bij de Regeering hangende zijn, en die plannen van verschillende kanten worden besproken, acht ik het plicht een woord van protest te doen hooren tegen de onjuiste voorstelling, door genoemden geleerde van mijn onderwijs gegeven.

Volgens den heer Kern worden te Delft „de theologie en de historie van den Islam uitgeplozen, alsof onze ambtenaren theologen hadden te worden." Van den in Nederlandsch-Indië „gewijzigden Islam, van de bij onze Indische bevolking geldende gebruiken van erfrecht en huwelijken, van den algemeenen geest moeten onze ambtenaren weten, doch juist dàt leert men hen niet, maar stopt hun de hersens vol met allerlei bijzonderheden over den louteren Islam."

Wat hier door den heer Kern beweerd wordt, is niet alleen volslagen uit de lucht gegrepen, maar, wat meer zegt, precies het omgekeerde wordt te Delft gedaan. Mijn onderwijs moet zich natuurlijk aansluiten bij het door de Regeering vastgestelde programma van het ambtenaars-examen, en dit programma stelt beslist de kennis der Indische begrippen en toestanden op den voorgrond. Daarom wordt de geloofsleer van den Islam door mij gedoceerd aan de hand van een tweetal, door Hollandsche vertalingen voor de studenten toegankelijke Arabische boekjes, welke in Nederlandsch-Indië op alle zoogenaamde priesterscholen worden gebruikt. Van de externe en interne geschiedenis van den Islam buiten Nederlandsch-Indië worden alleen de feiten op mijn college besproken, waarvan de kennis onontbeerlijk is voor een juist inzicht in den „algemeenen geest", en in de, ook voor onze bezittingen, uit een staatkundig oogpunt belangrijke verschijnselen, als panislamisme, mysticisme, Sjiïetisme, Wahhabisme, Mahdisme, enz. Van het theoretische recht van den Islam wordt alleen door mij behandeld hetgeen strekt ter verklaring van de instellingen der Indische Muzelmannen. Aan de afwijkingen van den Islam, welke die instellingen, speciaal op het gebied van familie- en erfrecht, opleveren, wordt juist eene groote plaats ingeruimd. Nimmer heb ik op een examen van een candidaat zelfs de kennis van een Arabisch woord gevorderd, dat niet tevens Maleisch of Javaansch is geworden.

Voorts kan van „uitpluizen" of „volstoppen van hersens" mijnerzijds, alleen reeds wegens het geringe aantal mijner college-uren, geen sprake zijn. Van alle verplichte vakken van het ambtenaarsexamen wordt mijn cursus in het kleinste aantal uren gegeven. Voor de Mohammedaansche geloofsleer b. v. zijn in den geheelen cursus hoogstens negen college-uren beschikbaar. Nu zal wel geen verstandig mensch beweren, dat men in negen uren een „theoloog" vormt.

Wil de heer Kern, of een ander belangstellende, nader weten wat en hoe ik doceer, zoo verwijs ik naar de artikelen van mijne hand in de *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië* over adat, adel, Inlandsche wetten, *marga*, Mohammedanisme, moskee en moskeekas, welhaast te volgen door een artikel over panislamisme, welke artikelen grootendeels een reproductie zijn van de aanteekeningen, door mij als leiddraad voor mijn college gebezigd. Voorts verwijs ik naar mijne verhandelingen over het Javaansche familie-, erf- en vermogensrecht in de jaargangen 1892 en 1897 der *Bijdragen van het Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, welke verhandelingen die aanteekeningen, wat bedoelde onderwerpen betreft, meer uitgebreid en uitgewerkt teruggeven."

Een Koloniaal Sociaal Congres.

In den loop van dit jaar zal te Parijs een internationaal koloniaal congres worden gehouden, dat uit twee, geheel afzonderlijk bij elkander geroepen, deelen zal bestaan, en waarvan het eerste gedeelte, dat eenvoudig zal handelen over koloniale belangen, zooals die tot nu toe werden begrepen (*étude des progrès matériels*); duurt van 30 Juli tot 5 Aug., waarna onmiddellijk het tweede aanvangt, dat den naam draagt van: *Congrès International de Sociologie Coloniale* en duurt van Maandag 6 Augustus tot Zaterdag 11 Augustus.

Het doel van dit Koloniaal Sociaal Congres wordt uiteengezet in een rapport van den secretaris-generaal der regelingscommissie, prof. Leseur, hoogleeraar in de rechtsgeleerdheid aan de hoogeschool te Parijs.

Te lang reeds, zegt prof. Leseur, heeft men de kolonisatie in tropische gewesten door een enkel glas bekeken, dat van eigen direct of indirect voordeel van het koloniseerende land. Eerst in latere jaren is men gaan denken om de rechten van het gekoloniseerde land zelf en aan den plicht om ook van dat land en zijn bewoners iets te maken. Langs officieelen weg vindt men de eerste internationale erkenning van dit recht der inboorlingen in de Afrikaansche Overeenkomst van 1885 te Berlijn,

tot inleiding hebbende, dat de contracteerende mogendheden zich bezig hebben gehouden met de middelen „tot zedelijke en materieele verbetering van het lot der inboorlingen," terwijl in art. 6 de verplichting staat opgeteekend: „om te waken voor het blijven bestaan der inlandsche stammen en voor de verbetering van hun moreel en materieel welzijn." Wel zijn die beteekenisvolle verklaringen niet altijd in praktijk gebracht, maar de grondslag is er, en door het Tractaat van Berlijn wordt krachtig veroordeeld die politiek van vernietiging en slaafsche onderwerping, die gedurende eeuwen door alle koloniseerende volkeren tegenover de oorspronkelijke bewoners van het land is toegepast.

De diplomatie en de staatkundigen, zegt de schrijver, hebben ons in Berlijn den weg gewezen. Laat ons nu in Parijs hun algemeene stellingen verder uitwerken, dan kunnen zij in de toekomst uit onzen arbeid putten, wanneer zij den ingeslagen weg verder willen bewandelen.

Het Congres zal in hoofdzaak loopen over de plichten, die vooral de koloniale expansie van dezen tijd aan de koloniseerende mogendheden oplegt tegenover het volk, dat zij komen besturen en beschaven, en het zal daarbij de vier volgende onderdeelen in beschouwing nemen:

I. Politieken toestand der inlanders Onder welke voorwaarden en in welke mate is er reden om het administratief beheer, dat men onder de inlanders vindt, ook na de overheersching te behouden? Op welke wijze kan men aan de inlandsche bevolking het best de gelegenheid geven, om voor hare rechten op te komen en hare klachten te doen hooren aan het hoogste gezag?

II. Juridischen toestand der inlanders. Civiele en crimineele wetgeving; toepassing van het recht. Onschendbaarheid der eigendommen van den inlander, ook in verband met de rechten en de belangen der kolonisatie.

III. Zedelijken toestand der inboorlingen. Middelen, die

toegepast moeten worden, om hun zedelijk en intellectueel peil te verheffen.

IV. Materieelen toestand. Gewenschte middelen om het oorspronkelijke ras voor ondergang te behoeden en zijn physieken achteruitgang te voorkomen, ook door het verbeteren der middelen van bestaan.

Het Congres zal zich in drie sectiën splitsen, die echter zóó zullen vergaderen, dat men van alle sectiën de samenkomsten zal kunnen bijwonen en aan de besprekingen deelnemen.

Zij, die lid van het Congres willen worden, wenden zich tot prof. Leseur, Boulevard Raspail 4 te Parijs, die tevens bereid is tot het geven van nadere inlichtingen.

„Het Chicago van het Oosten".
(HANKOW.)

Hankow, gelegen op 600 mijlen afstand van de monding der Yangtse-rivier: daar waar deze de Han-rivier in zich opneemt, is de voornaamste haven voor export in het binnenland van China. Dat de toekomst dezer haven door de groote mogendheden op groote waarde wordt geschat, schrijft de Nederlandsche vice-consul de heer H. Whistler in zijn rapport over 1898, blijkt daaruit, dat vijf der voornaamste machten in het verre Oosten, te weten Engeland, Rusland, Frankrijk, Duitschland en Japan, daar „concessiën" van de Chineesche Regeering hebben weten te verkrijgen. De belangrijkste nederzetting, de Britsche, dateert van het jaar 1861. Door hare gunstige ligging, onmiddellijk naast de Chineesche stad, is zij langzamerhand het middelpunt geworden van den handel in producten, komende uit de rijke Yangtse-districten, welke in Hankow ter markt gebracht worden.

De vier overige bovengenoemde concessies zijn allen nog in staat van wording. De terreinen, welke door de Chineesche Regeering zijn afgestaan, moeten vóór alles boven het hoogwaterpeil van den Yangtsekiang gebracht worden, en om dit te bereiken, zullen nog een tweetal jaren moeten verstrijken. In de Russische nederzetting is de helft van de vereischte ophooging van den Yangtse-oever

gedurende den winter van 1898 voltooid, en de werkzaamheden zullen in den a. s. winter ten einde komen De Fransche, Duitsche en Japansche nederzettingen zullen eveneens binnen afzienbaren tijd tot bebouwing gereed zijn en binnen enkele jaren zal een plaats ontstaan zijn, die, wat uitgestrektheid, belangrijkheid en gezonde ligging aangaat, zeker met iedere andere Westersche nederzetting in China zal kunnen wedijveren.

Naar uit de door den heer Whistler medegedeelde cijfers blijkt, neemt Hankow's exporthandel ieder jaar gestadig toe. Wel is waar geeft de uitvoer, ten gevolge van de waardevermindering van zilver en de kolossaal toegenomen concurrentie, niet meer dat voordeel aan de exporteurs als voor ongeveer 10 à 15 jaren, maar dit neemt niet weg, dat het binnenland van China, wat aangaat landbouw, veeteelt en mijnbouw, zeer belangrijke hoeveelheden artikelen voor export produceert, en de toekomst zal aantoonen, dat deze productie op verre na niet haar toppunt heeft bereikt. Moge dan ook het aandeel van ieder der concurreerende partijen kleiner worden, China's uitvoer is zóo groot en zal nog zóo belangrijk toenemen, dat er nog voldoende plaats voor meerdere concurrentie zal blijken te bestaan.

Gedurende de laatste jaren hebben zich te Hankow eene reeks nieuwe firma's (Fransche, Belgische en Duitsche) gevestigd. Te betreuren is het, dat Nederlandsch kapitaal ook hier niet vertegenwoordigd is. Voorzeker verdient de vraag, in hoeverre kapitaalsbelegging in werkelijken koophandel in Chineesche producten aanbeveling verdient, ook bij ons te lande ernstige overweging.

Ongeveer $\frac{2}{3}$ van den geheelen thee-export vindt naar Rusland plaats, terwijl slechts een betrekkelijk klein percentage in Londen ter markt komt, en telken jare blijkt dan ook opnieuw, dat Rusland de groote verbruiker van Chineesche theesoorten is.

In het verslagjaar vertoont het cijfer der aanvoeren een

vooruitgang van plm. 8¼ millioen ponden, vergeleken bij 1897, maar dit neemt niet weg, dat de theehandel in Hankow, evenals die der andere Chineesche thee-exporthavens, langzaam maar gestadig achteruitgaat. De qualiteit der Chineesche thee wordt voortdurend slechter, hetgeen te wijten is aan de onoordeelkundige behandeling der planters. De conservatieve Chinees is niet geneigd, verbeteringen aan te brengen in de wijze van bereiding, welke verbeteringen door de aanschaffing van practische machinerieën te bereiken zouden zijn. De oude primitieve methode van bereiding is te zeer ingeworteld, en hoewel de Europeesche exporteurs ter plaatse alle moeite doen om in verschillende districten machinale bereiding in te voeren, zoo is hun streven tot nu toe nog met weinig succes bekroond en is het te vreezen, dat, indien geene ingrijpende veranderingen plaats vinden, China's thee-exporthandel een geheelen ondergang tegemoet zal gaan.

De invoer in Hankow is hoofdzakelijk in Chineesche handen en vindt, voor zoover het invoer uit andere landen betreft, bijna uitsluitend indirect, door bemiddeling van importhuizen te Shanghai, plaats. Alleen de groote leveringen tegen contracten voor rekening der Chineesche Regeering geschieden door Europeesche firma's. Zonder twijfel echter zullen, zoodra de opening der geprojecteerde spoorwegen en de daarmede te verwachten opheffing der hinderlijke provinciale belastingen (likin) het binnenland beter toegankelijk maken voor den handel, de Europeesche huizen, die te Hankow gevestigd zijn, zich ook met den invoer bezighouden.

Dat overigens de invoer niet van belang ontbloot is, bewijzen de cijfers over de voornaamste importen.

De geregelde stoomvaart op den Beneden-Yangtse tusschen Shanghai en Hankow, wordt onderhouden door 18 schepen, waarvan 12 onder Engelsche, 4 onder Chineesche en 2 onder Japansche vlag. Van Hankow varen 4 kleinere stoomschepen in geregelden dienst tot Ichang (op ongeveer

500 mijlen boven Hankow). Deze gezamenlijke 22 stoomschepen behooren aan 4 Engelsche, 1 Chineesche en 1 Japansche maatschappij.

[Sedert November van het vorige jaar is ook de Duitsche vlag vertegenwoordigd. Twee belangrijke Duitsche handelsfirma's in China hebben respectievelijk 4 en 2 stoomschepen voor goederen- en passagiersdienst op den Yangtse in de vaart gebracht. Deze gebruiken als brandstof zoogenaamd „liquid fuel" (ruwe ongezuiverde petroleum, komende uit Borneo).]

De volgende fabrieken, geheel of ten deele onder Europeesche leiding, zijn te Hankow met de nabijgelegen plaatsen te Wuchang en Han Yang gevestigd:

Katoenfabriek te Wuchang, opgericht door den vice-koning van Hupeh, Chang-Chih-Tung. Evenals voor de katoenindustrie in China in het algemeen, zoo was ook voor de fabriek in Wuchang het jaar 1898 een jaar van volslagen teleurstelling. Gedurende een groot gedeelte van het verslagjaar stond de fabriek geheel stil. Zij bezit 1000 weefstoelen en 34000 spindles. De fabriek kan ongeveer 360 stukken shirtings per dag vervaardigen.

IJzergieterij te Han-Yang (Han-Yang Ironworks). Deze kolossale inrichting, staande onder de leiding van een aantal Europeesche (Belgische en Fransche) ingenieurs, levert o. a. rails voor den spoorwegbouw in China en een deel der wapens ten dienste der Chineesche troepen.

Lucifersfabriek te Hankow. Deze gaat voorloopig vrij goed. Zij produceert ongeveer 360.000 doosjes per dag en schijnt den invoer van buitenlandsch fabrikaat op den duur voor een groot gedeelte te zullen verdringen. De qualiteit van het product is niet geringer dan die der Japansche lucifers, maar staat nog verre beneden het Europeesch fabrikaat.

Albuminefabrieken. Er zijn op het oogenblik vijf albuminefabrieken te Hankow en Han-Yang in werking. Voor de fabricatie wordt bij voorkeur gebruik ge-

maakt van eendeneieren, welke speciaal voor de bereiding van albumine geschikt zijn. Daar het verbruik van deze eieren echter dermate groot is, dat de voorraad nu en dan uitgeput geraakt, kunnen de fabrieken gedurende 4 of 5 maanden in het jaar niet werken. Het is dan ook te verwachten, dat de productie, door de beoogde oprichting van meerdere fabrieken, voorloopig niet zal toenemen, tenzij middelen worden beraamd om groote quantiteiten eieren uit het binnenland aan te voeren. De gemiddelde prijs van eieren gedurende 1898 was 6 à 7 cash (= plm. ½ cent Holl.) per stuk, doch de prijs zal, ten gevolge van de groote vraag, op den duur zonder twijfel belangrijk stijgen.

F a b r i e k e n v a n B r i c k T e a. Deze fabrieken zijn gedurende een groot gedeelte van het jaar in werking ter vervaardiging van „brick" en „tablet" tea. In het kort bestaat de fabricatie in hoofdzaak uit het brengen tot klein volume, in vasten vorm, van de thee. De bewerking doet aan het aroma weinig of geen afbreuk. Er zijn twee groote fabrieken in Hankow, behoorende aan twee Russische theefirma's. Het product wordt hoofdzakelijk naar Siberië verscheept. De uitvoer in 1898 was 206 203 pikols zwarte brick tea, ter waarde van H. T. 1 843 455; 241 873 pikols groene brick tea, ter waarde van H. T. 1 843 072, en 3 866 pikols tablet tea, ter waarde van H. T. 51 959.

SPOORWEGEN. Aan den spoorweg van Hankow naar Peking wordt met grooten ijver gewerkt. De spoorwegdijk bij Hankow, noodig om de lijn boven hoogwaterpeil te brengen, is nu gereed, doch 't is nog onmogelijk een tijdstip op te geven, waarop de verbinding tusschen de beide plaatsen zal tot stand gekomen zijn. De richting voor de eerste 300 mijlen is reeds bepaald, doch vallen ook op dit eerste gedeelte nog vele terrein-moeilijkheden te overwinnen.

Aan het einde van het verslagjaar ondernamen eenige

Amerikaansche ingenieurs de reis over land van Hankow naar Canton, om de benoodigde opnemingen te doen voor den geprojecteerden spoorweg tusschen de twee plaatsen.

De beteekenis dezer beide lijnen, de eerste in noordelijke, de andere in zuidelijke richting, is voor Hankow zeer groot. De beide geprojecteerde verbindingen, speciaal de eerste (Lu-Han spoorweg) doorsnijden de rijkste districten van het Ghineesche Rijk en het gevolg daarvan voor de ontwikkeling van Hankow, dat gelegen is ter plaatse waar de spoorlijnen den weg naar zee zullen kruisen, is gemakkelijk te beseffen.. Waarschijnlijk zal dan ook de toekomst bewijzen, dat de naam „het Chicago van het Oosten" niet zonder recht aan Hankow gegeven is.

VARIA.

Een Amerikaan over ons cultuurstelsel.

In de jongste aflevering van de *Yale Review* komt het eerste gedeelte voor van eene belangrijke studie van prof. Clive Day, van de Yale University, over „de ervaringen van de Nederlanders bij de regeling van den arbeid in de tropen”. Dit eerste gedeelte, dat tot omstreeks 1860 loopt, behandelt het cultuurstelsel. Is het artikel ook al niet de vrucht van eigen bronnenstudie, de schrijver toont voor een vreemdeling toch zeer goed thuis te zijn in de Nederlandsche literatuur over het onderwerp. Pierson's *Koloniale Politiek*, van Deventer's *Bijdragen*, een aantal *Gids*-artikelen, en andere Nederlandsche geschriften worden telkens er in aangehaald, en het artikel, dat het cultuurstelsel niet op zichzelf, maar als een overgangsvorm, in historisch verband beschouwt, geeft een objectieve onbevooroordeelde critiek van het stelsel-Van den Bosch. Voor Engelsche en Amerikaansche lezers, bij wie de ervaring met vrijen arbeid der inboorlingen in tropische gewesten na de afschaffing der slavernij opgedaan, naar prof. Day verzekert, hebben gemaakt dat het „weder fatsoenlijk geworden is de lichtzijden van gedwongen arbeid, zij het dan ook in een gemoderniseerd en verbeterd gewaad gehuld, te verheerlijken, als geneesmiddel tegen

de ingewortelde luiheid der inboorlingen", wellicht eene heilzame informatie.

Na eene scherpe critiek van het régime der O.-I. C. en eene gepaste hulde aan de liberale denkbeelden die het Raffles in de korte jaren van zijn bewind niet gegeven was volledig in het bestuur der kolonie te verwezenlijken, wordt het cultuurstelsel in zijn theorie en zijn practijk geschetst. Hoewel het door Van den Bosch met menschlievende bedoelingen was uitgedacht, was de grond voor de handhaving gelegen in de begeerte naar baten ten behoeve van de schatkist van het moederland. Hieraan bovenal is de mislukking van het stelsel te wijten. Het spreekt van zelf dat de Nederlandsche Regeering van die dagen bij de vermelding van de schandelijke praktijken waartoe het stelsel al spoedig leidde, veeren laten moet. Toch valt hier bij den schrijver matiging te waardeeren. En in tegenstelling tot Anton, die, in Schmoller's *Jahrbuch* voor 1899 een artikel schrijvende over „Neuere Agrarpolitik der Holländer auf Java", de fouten van het cultuurstelsel meer aan misbruiken in de toepassing dan aan het stelsel zelf wijt, acht prof. Day het stelsel zelf principieel verkeerd. En, schrijft hij, „indien de Nederlandsche Regeering thans als koloniseerende mogendheid zooveel vertrouwen verdient, dan is dat omdat zij heeft geleerd te breken met de functies van planter, die het cultuurstelsel van haar verlangde, en zich beperkt tot wat de eigenlijke bestuurstaak is. Zij zou het oude stelsel kunnen doen herleven, en voor een tijdlang waarschijnlijk met meer succes, en zeker met minder misbruiken, dan waardoor het vroeger zich kenmerkte, maar ten slotte zou de wereld blijken daardoor een goede Regeering verloren te hebben in ruil voor een gebrekkigen planter."

Wanneer een koloniale mogendheid, gesteld voor de keus om te zijn bestuurder of planter, het laatste kiest, dan lijdt haar bekwaamheid als bestuurder daaronder noodwendig, en als gevolg daarvan, wellicht niet aan-

stonds de productie, maar stellig op den duur de productieve kracht van het volk onder haar bestuur. Dit is de les die prof. Day uit de geschiedenis van ons cultuurstelsel meent te mogen trekken.

In zijn tweede artikel zal de schrijver de politieke beweging die in de jaren na 1860 leidde tot de hervorming en geleidelijke afschaffing van het cultuurstelsel behandelen.

Diepzee-onderzoek.

Van Dobo (Aroe-eilanden), gedagteekend 28 December, komt in het Bulletin der *Maatschappij ter bevordering van het natuurk. onderzoek der Nederlandsche Koloniën* een schrijven voor van prof. Weber.

Van 14—18 Nov. bleef de expeditie te Ambon, toen lichtte de *Siboga* het anker om een tweede serie loodingen in de Banda-zee te beginnen. Den 2en December kwam men te Dobo aan, van waaruit tochten werden ondernomen, om er den 27en December terug te keeren, ten einde de mail af te wachten en kolen in te nemen.

De gezondheidstoestand der opvarenden en hun toewijding worden uitstekend genoemd.

Een daarop gevolgd schrijven van Ambon, gedagteekend 4 Januari, vermeldt o.a. het volgende:

„Ons reisplan was, 2 Januari 1900 van Dobo te vertrekken naar de Timorlaut-groep, om vervolgens langs de Zuidwestereilanden en via Wetter en Alor naar Koepang te gaan. Na aldaar kolen te hebben geladen, zou de onderzoekingstocht door de Savoe-zee en over Soembawa, de Paternoster-eilanden en Kangoeang tot in de Java-zee worden voortgezet. De laatste dagen der expeditie waren bestemd voor een onderzoek der Java-zee tusschen Kangeang, Groot Solombo en Bawean, waarna Hr. Ms.

Siboga op 1 Maart 1900 te Soerabaya terug zou zijn. De expeditie heeft daarmede haar einde bereikt.

Treurige omstandigheden hebben eenige wijziging gebracht in dit plan. Op 30 December voor Dobo ten anker liggende, kwam de stoomboot *Generaal Pel* der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij van de Zuidkust van Nieuw-Guina van den 141° O. L. met het bericht binnen, dat de eerste-stuurman door een pijlschot zwaar gewond en de tweede-stuurman benevens de derde- en vierde-machinist in de buurt van Sileraka door de bevolking aangehouden waren.

Genoemde scheepsofficieren waren van boord met eene zeilsloep naar de kust vertrokken en hadden met de bevolking vriendschappelijke aanraking gezocht en ook gevonden. Hierdoor aangemoedigd, gingen de drie thans vermisten in een inlandsch vaartuig aan land, terwijl de sloep een half uur op hen wachten zou. Die tijd verstreek zonder dat zij terugkeerden; wel verscheen een veertigtal mannen, die door het water wadende, de sloep naderden en plotseling boog en pijl, die zij onopgemerkt met hun voeten onder water hadden medegevoerd, voor den dag haalden en op de sloep afschoten. Hierdoor kreeg de eerste stuurman een schot in de rechter long en was genoodzaakt naar boord terug te keeren.

De kapitein van de *Generaal Pel* beproefde den volgenden morgen de drie vermisten terug te vinden, maar ontmoette overal gewapend verzet en moest onverrichter zake terugkeeren. Hij spoedde zich toen naar Dobo om medische hulp te zoeken bij Hr. Ms. *Siboga*. Wij namen dan ook dadelijk den zwaar gewonden stuurman aan boord, waar dr. Schmidt hem verder behandelde, en besloten zoo spoedig mogelijk den volgenden dag naar Ambon te stoomen, om de Regeering van het gebeurde in kennis te stellen.

Na eene voorspoedige reis kwamen wij op 2 Januari hier aan en smaakten het genoegen Hr. Ms. *Serdang* hier aan te treffen, die heden reeds naar den 141° O. L. ver-

trekt, om zoo mogelijk de vermisten te bevrijden en de schuldigen te straffen.

Ten gevolge hiervan zal onze reis naar de Tenimber-groep achterwege blijven en mijn nieuw ontworpen reisplan is als volgt:

Van Ambon naar Dammer, waar blijkbaar in verband met de aardbeving van 30 September 1899, eene uitbarsting moet hebben plaats gehad, waaromtrent nadere gegevens ontbreken. Van daar naar Roma en Delhi (Timor), met loodingen daartusschen. Het onderzoek der Ombaai-passage zal van uit Delhi plaats hebben. In oostwaartsche richting terugkeerende, zal eene looding gedaan worden tusschen Letti en den Oosthoek van Timor en de reis worden voortgezet langs de weinig bekende Zuidoostkust van Timor. Tusschen deze kust en de groote Saboel-Bank liggen vermoedelijk gunstige korgronden. Ook schijnt een rug van Timor in zuidoostelijke richting naar de Saboel-Bank te loopen, die de Timorzee der Nederlandsche kaarten vermoedelijk verdeelt in een Noordoostelijk gedeelte, dat met de Arafoerazee één geheel uitmaakt en een Zuidwestelijk gedeelte, dat bezuiden Rotti in open communicatie is met den Indischen Oceaan.

Tusschendoor zal ook de fauna en flora der kust onderzocht worden met het oog op de vraag, in hoeverre zij overeenstemt met de Australische kust-fauna en -flora.

Omtrent 2 Februari 1900 zullen wij te Koepang aankomen en van daar uit het oude plan, zooals boven aangestipt, hervatten."

Nieuw-Guinea en Halmaheira.

De heer W. L. Jens, die niet minder dan 24 jaar als zending-leeraar in Oost-Indië heeft gewerkt, heeft in eene te Amsterdam van wege de *Utrechtsche Zendingsvereeniging*

gehouden bijeenkomst een en ander medegedeeld omtrent den zendingsarbeid op Nieuw-Guinea en Halmaheira.

De Duitschers Otto en Geisler zijn de eersten geweest die op N.-Guinea het Evangelie kwamen verkondigen onder de Papoeas. Zij kwamen in 1855 aanvankelijk te Dozie en hadden zeer veel met gevaren en ziekten te kampen; deze mannen werden niet bezoldigd en waren dus wel genoodzaakt door ruilhandel in hun onderhoud te voorzien. Dit heeft nog lang nadeelig op de zending gewerkt, omdat daardoor de Papoeas deze mannen eenvoudig aanzagen voor handelaars. Later heeft de Regeering van Ned.-Indië de verdiensten der beide mannen erkend, door hun een maandelijksche toelage van ƒ 50 te geven. Zij hebben de verdienste gehad dat zij der Regeering een woordenlijst van 2000 woorden der Papoeas konden overleggen; dat zij vele schipbreukelingen konden redden; dat na oprichting van de *Utrechtsche Zendingsvereeniging* in 1863 op initiatief van ds. Heldring de eerste zendelingen dezer vereeniging naar N.-Guinea konden worden gezonden, van wie de zendeling Van Hasselt daar nog steeds werkzaam is. Sedert zijn in verschillende jaren, 21 zendelingen naar het eiland uitgezonden, waaronder spr. zelf in 1876.

Het klimaat van N.-Guinea noemde de heer Jens slecht voor Europeanen en andere inlanders dan Papoeas; het is er koortsig door de dichte bosschen en moerassen, maar desniettegenstaande hebben de zendelingen er steeds met liefde gearbeid, omdat zij N.-Guinea steeds beschouwden als een vruchtbaren bodem voor de zending. Wel is waar is de oogst lang niet zoo groot als verwacht had mogen worden, maar er zijn toch een aantal zendingsposten ontstaan, waarvan Mansenauw en Dozee de oudsten zijn. Het land is zeer bergachtig, doch de bergen loopen alle parallel met de zee, zoodat er vele beken en kreeken in de zee afwateren, doch geen enkele groote rivier wordt gevormd; de eenige rivier waarvan men spreken kan is

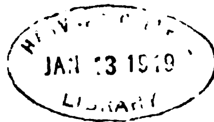
de Andei, aan welke rivier ook een zendingspost is ontstaan.

De post heeft een tijd van bloei gehad, doch is nu achteruitgaande, doordat de smokkelhandel er een nadeeligen invloed op de bevolking oefent.

Op al die zendingsposten zijn langzamerhand ontstaan orde en tucht; vele schipbreukelingen zijn daar door tusschenkomst der zendelingen ontzet, vele inboorlingen hebben het Evangelie omhelsd. Een gelukkig teeken noemt spr. het dat de Regeering sedert 1889 een controleur, den heer Van Oosterzee, op Dozee gevestigd heeft; daardoor zal de anarchie onder de Papoeas verminderen en de zending zeker gebaat worden.

Op desbetreffende vragen tot den heer Jens gericht, antwoordde hij dat de bevolking van Sileraka nog geheel woest en barbaarsch is. Wat dáár onlangs gebeurd is, is nog niet juist bekend, doch spr. merkte op dat de Paoea een sterk rechtsgevoel heeft en spoedig met lans of hakmes klaar staat, als men angst voor hem toont. Toont men echter geen vrees, weet men den Paoea te overtuigen dat het niet te doen is om iets van hem te halen, doch het goed met hem voor heeft, dan heeft hij spoedig eerbied voor den Europeaan. Spr. heeft dat menigmaal zelf ondervonden, wanneer men hem bedreigde. Het merkwaardige feit is wel dat nog nimmer een Hollandsch zendeling op N.-Guinea is vermoord worden. De Papoea heeft zeker de eerste jaren nog geen ontwikkeling genoeg om zelfstandig op te treden, doch die zelfstandigheid kan men ook zelfs nog niet aan Maleische of Javaansche christenen toekennen.

De heer Jens deelde daarna nog een en ander mede over den zendingsarbeid onder de Alfoeren van Halmaheira.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG

APRIL 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

De toestand op de Filippijnen.

Het is nu meer dan een jaar geleden, dat de Regeering der Vereenigde Staten aan hare Filippijnsche bondgenooten in den oorlog tegen Spanje te kennen gaf, dat zij onwrikbaar besloten had de Filippijners de zegeningen van een geregeld bestuur deelachtig te doen worden; met andere woorden, het land in te pakken. Zulk een handelwijze, zeer gewoon tegenover overwonnenen, maar nieuw tegenover trouwe bondgenooten, strookte volstrekt niet met de begrippen van rechtvaardigheid en goede trouw, zooals de inlanders, in overeenstemming met andere, minder nieuwerwetsche menschenkinderen, hadden. Bij slot van rekening hadden de Filippijnsche opstandelingen 't zwaarste werk gedaan; zij hadden bijna geheel Luzon aan de Spanjaarden ontweldigd, en alleen de hoofdstad werd, met hunne hulp nog wel, door de Amerikanen ingenomen. Geen wonder dat hun gevoel tegen de handelwijze der Amerikaansche Regeering in opstand kwam en dat zij moedig de wapenen opvatteden om hun geboortegrond te verdedigen.

Het spreekt van zelf dat de Amerikanen nu voor de keuze gesteld worden, òf zich te vergenoegen met een protectoraat over den Archipel, waartoe de eilanders bereid waren, òf de „opstandelingen," zooals de vroegere bondgenooten nu genoemd werden, gewapenderhand te

dwingen onderdanen te worden van den heer Mc. Kinley. Het eerste alternatief was in strijd met de „eer" van den Staat; er schoot dus niets over dan het tweede. De krijgsverrichtingen namen een aanvang en werden met horten en stooten voortgezet. De strijd heeft nu reeds meer dan een jaar geduurd, zonder noemenswaardig resultaat. Wel is waar was de satraap der Noord-Amerikaansche Republiek onvermoeid in 't zenden van telegrafische overwinningsberichten; wel is waar is Alquinaldo al ettelijke malen dood geweest en dan op geheimzinnige wijze weer levend geworden, evenals generaal Luna, maar van vorderingen in 't onderwerpen der bevolking merkt men niets — met uitzondering van de hoofdstad Manila, waar generaal Otis, de satraap, door confiscaties, knevelarijen, gevangenisstraffen, enz. zich een waardig navolger betoont van de allerslechtsten onder de gewezen Spaansche gouverneurs.

De gebeurtenissen die thans in een ander werelddeel plaats grijpen en, men mag zonder groote overdrijving zeggen, de geheele wereld in spanning houden, hebben in de laatste maanden de aandacht van hetgeen er op de Filippijnen gebeurt afgetrokken. Toch moet het ons, om meer dan één reden, niet onverschillig zijn te weten wat daar ginds gedaan en gedacht wordt.

De aanleiding om hier 't een en ander over den huidigen toestand op de Filippijnen mede te deelen, is gelegen in een vlugschrift, in November anoniem te Manila gedrukt maar langs een omweg tot mij gekomen. Het in 't Spaansch opgestelde geschrift is getiteld „La Política actual en Filipinas," waarbij als Engelsche titel gevoegd is: „Present Policy in the Philippines. A short account of Philippine affairs und views thereof."

Het uitgedrukte doel van de opstellers van 't vlugschrift is, de bezadigde lieden in Amerika te betoogen hoe dringend noodzakelijk het is de gebeurtenissen op de Filippijnen uit een ander gezichtspunt te beschouwen dan

generaal Otis en zijne handlangers doen. Het geschrift is dus eene pleitrede tegen het thans heerschende dwangstelsel, en het ligt in den aard der zaak dat zulk een vertoog meer of min partijdig en eenzijdig is. Wij moeten dus niet alle klachten en beschuldigingen voetstoots aannemen zonder de tegenpartij gehoord te hebben, maar deze laatste, d. i. de satraap van Mc. Kinley, heeft in zijn talrijke telegrammen zooveel bewijzen van onbetrouwbaarheid gegeven, en tevens van onbekwaamheid, dat wij den schrijver van „La Política actual" wel geloof mogen schenken, omdat zijn mededeelingen in overeenstemming zijn met hetgeen wij van elders weten.

Terecht zeggen de anonyme schrijvers dat aan generaal Otis de kiesche taak was opgedragen een jong, moedig volk, vol geestdrift en zelfopoffering, maar beleedigd en verontwaardigd over de heerschzucht van 't Amerikaansche imperialisme, dat zoo onverwacht de goede verstandhouding tusschen de bondgenooten kwam verstoren, voor zich te winnen. Doch de generaal, in plaats van te trachten de sympathie te wekken van de plaatsen waarin een Amerikaansch garnizoen ligt, zet alles op haren en snaren om eene politiek van onderdrukking te bestendigen, terwijl hij de hand leent tot eene ongerechte uitzuiging der inboorlingen door middel van gevangenis, omkooperij, boeten, borgtochten, enz. Aan klachten over wanbedrijven wordt geen gehoor gegeven; de stem des volks wordt met bedreigingen gesmoord; ongegronde vermoedens van anti-americanisme worden als gruwelijke misdrijven beschouwd; aan Filippijnsche verraders wordt uitsluitend het oor geleend tegenover allen die het beneden zich achten te kruipen.

„Elken dag, elk uur worden in de plaatsen die door geweld aan de souvereiniteit van Amerika onderworpen zijn geworden, daden gepleegd die getuigen kunnen van de misdadige onderdrukking van 't natuurlijk recht der volken."

Er worden in 't vlugschrift allerlei feiten ten bewijze van 't boven beweerde aangevoerd, maar begrijpelijkerwijze zonder vermelding van namen, omdat de dragers hiervan anders bloot zouden staan aan de strengste vervolging.

Men zal zich herinneren dat in den loop van 't vorige jaar door de Amerikaansche Regeering eene burgerlijke commissie, onder voorzitterschap van den heer Schurman, werd afgevaardigd om den staat van zaken op de Filippijnen op te nemen en middelen te beramen tot invoering van een burgerlijk bestuur. De uitkomsten van 't onderzoek, voor zooverre die voor genoemden heer openbaar zijn gemaakt in de „Chicago Record" van 14 September 1899, verspreiden weinig licht; ze bevatten weinig wat wij niet reeds van elders wisten, of zelfs beter wisten. Aan de goede bedoelingen der commissie behoeft niet getwijfeld te worden, maar het schijnt dat ze niet den rechten weg heeft ingeslagen om de waarheid, althans de volle waarheid, op het spoor te komen. Volgens de anonymi hebben de leden der commissie bij 't verzamelen van hun gegevens uitsluitend vertrouwd op de mededeelingen van Filippijnsche pluimstrijkers en verraders. Wel is waar heeft de commissie ook andere personen gehoord die niet tot bovengemelde kategorie behooren, maar deze verzwegen hun gevoelens uit vrees van zich 't verwijt van „anti-amerikaansch" te zijn op den hals te halen, of wel zij zeiden iets waaraan men niet het minste gewicht hechtte.

Uit het verslag van Mr. Schurman halen de opstellers van 't vlugschrift ettelijke punten aan, om te bewijzen dat de commissaris onvolledig is ingelicht. Zij bestrijden in de eerste plaats de bewering dat alleen de Tagalogs de wapens tegen 't Amerikaansch gezag hebben opgevat. De legers der Filippijnsche patriotten zijn samengesteld uit alle inlandsche stammen: onder de generaals en andere legerhoofden zijn Ilokanen, Pampanga's, Pangasinans, Bikols, Bisaya's, wier namen opgenoemd worden.

Ook is het, zeggen zij, een drogreden, wanneer de commissaris verklaart dat er geen nationale opstand is omdat er geen Filippijnsche natie is, alleen een menigte van stammen, die verschillende talen spreken. De commissaris vergeet dat in de meeste landen, ook in de Vereenigde Staten, door de inwoners van verschillende afkomst meer dan ééne taal gesproken en geschreven wordt; er zijn zelfs landen waar meer dan één officieele taal in zwang is, bijv. Zwitserland en België. De bewoners der Filippijnen spreken verschillende, maar toch onderling nauwverwante talen en zij behooren alle tot hetzelfde menschenras en voelen zich als zoodanig. Filippijners van alle stammen, met inbegrip der nog heidensche Igorroten en Acta's, hebben getoond dat zij goed en bloed veil hebben om de Regeering der Filippijnsche Republiek te ondersteunen. Verscheidenheid sluit geen eenheid uit, eene eenheid die zich openbaart in gelijkheid van doel, en in de offervaardigheid om dat doel te bereiken.

„Mr. Schurman," zoo vervolgen de schrijvers, „zegt dat de Vereenigde Staten de verantwoordelijkheid op zich hebben genomen om orde en vrede te handhaven van 't oogenblik af dat zij krachtens het verdrag met Spanje de souvereiniteit over de Filippijnen hebben aanvaard. Dit nu begrijpen de inlanders evenmin als Mr. Schurman zelf en de zijnen, vooreerst omdat de Amerikanen het zijn die den vrede verstoren en de orde 't onderste boven keeren door allerwege schrik en rouw te verspreiden; en ten andere omdat de Vereenigde Staten geen recht hadden om de souvereiniteit te aanvaarden op grond van het vredesverdrag met Spanje, noch anderszins, vermits dat verdrag gesloten werd 10 December 1898, op welken datum de Filippijnen geen ander gezag erkenden dan dat der daar gevestigde Republiek en waarop feitelijk en rechtens de heerschappij van Spanje reeds was afgeschud.

Ten opzichte van 's heeren Schurman's verzekering

dat de Filippijners niet de geschiktheid bezitten om zich zelven te besturen, wordt opgemerkt dat de commissaris niet bevoegd was zoo iets te beweren; hoogstens kon hij zeggen dat hij het niet wist, aangezien hij het niet gezien heeft, noch betrouwbare inlichtingen daaromtrent bezat. De anonymi durven de verzekering geven dat het grondgebied, door de Filippijnsche Republiek bezet, vrij wat beter bestuurd wordt dan Manila, de hoofdstad en zetel van den generaal Otis. Dit laatste — voegen wij van onzen kant er aan toe — wordt ten volle bevestigd door berichten van geheel onpartijdige personen, zoowel in dagbladen als in vertrouwelijke brieven.

De stellers van 't vlugschrift leggen de verklaring af, dat zij met de meest vriendschappelijke gevoelens jegens het vrijzinnige Amerikaansche volk bezield zijn en dat zij de eersten zijn om te wenschen dat de banden van vriendschap tusschen Amerikanen en Filippijners nauwer worden toegehaald, maar tevens geven zij onbewimpeld te kennen dat het volharden in de thans gevolgd wordende politiek tot eene voor beide partijen schadelijke ontknooping zal leiden.

Ten bewijze van de goede gezindheid der inboorlingen jegens de Amerikanen — niet te vereenzelvigen met de kliek van generaal Otis — halen de schijvers het volgende feit aan. Toen op 31 Augustus 1899 het feest gevierd werd ter herinnering aan de afkondiging van de Onafhankelijkheid te Balintawak 1896, eischte het Filippijnsche leger de invrijheidstelling van alle Amerikanen die het krijgsgevangen had gemaakt, zeggende dat dezen als broeders moesten behandeld worden, want men kon niet gelooven dat het volk van Washington zich tegen de erkenning der begeerde Onafhankelijkheid zou verzetten. Bij die gelegenheid werd hulde gebracht aan Washington, Franklin, Lincoln en de democratische partij van Noord-Amerika, en een *pereat* gedronken op het imperialisme, de heerschzucht en het brutaal geweld, dat

rechtvaardigheid, vooruitgang en vrijheid onderdrukt.

Met deze zinsneden eindigt het vlugschrift, waarvan wij gerust mogen aannemen dat het de stemming weêrgeeft van de groote meerderheid der Filippijners in Manila en andere plaatsen, waar de Amerikanen meester zijn. Hoe de patriotten — of zooals zij in officieelen Amerikaanschen stijl heeten: opstandelingen — tegenwoordig gestemd zijn, vernemen wij niet. Vermoedelijk is hun gewezen vriendschap voor de Yankees tot het vriespunt gedaald. In allen geval houden zij den strijd tegen den overweldiger nog vol, en, naar het schijnt, niet zonder gunstig gevolg.

Voor ons, Nederlanders, is het van 't uiterste gewicht den loop van zaken op de Filippijnen nauwlettend gade te slaan. Menigeen zoowel hier te lande als in onze Oost maakt zich over de vestiging der Amerikanen zoo nabij ons gebied zeer ongerust, en, voorzeker, niet geheel zonder reden. Een overmachtige nabuur is altoos gevaarlijker dan een zwakke, zooals Spanje was, en indien de geestelijke epidemie, die „imperialisme" heet, ook in de Vereenigde Staten voortwoekert, wordt de zaak eerst recht bedenkelijk, te meer nu aan 't volkenrecht, door de stilzwijgende goedkeuring der mogendheden, een nieuw artikel is toegevoegd, namelijk dit, dat het aan een Staat geoorloofd is het bedrijf van bandiet uit te oefenen. De vraag is echter of het gezonde deel van 't Amerikaansche volk niet zal inzien dat er in imperialisme een gevaar schuilt voor hun republikeinsche instellingen, en aan deze laatste zijn ze toch nog oprecht gehecht. Zelfs in 't geval dat zij er in slagen den Filippijnschen Archipel te onderwerpen, is het twijfelachtig of zij begeerige blikken naar 't Zuiden zouden werpen. De bodem der Filippijnen is door de natuur zóó mild bedeeld, zóó vruchtbaar en rijk in delfstoffen, dat ze onze koloniën niets te benijden hebben. Het is meer in 't belang van de koloniseerende mogendheid de onmetelijke hulpbron-

nen dier eilanden te ontwikkelen dan nieuwe veroveringen te maken.

Met dat al schrijft ons, in afwachting van de dingen die komen kunnen, de voorzichtigheid voor, niets te verzuimen wat strekken kan om de welvaart en tevredenheid der inlandsche bevolking in onze overzeesche gewesten te bevorderen. Wij zijn door de macht der omstandigheden nu eenmaal bestuurders van den Indischen Archipel geworden; het is onze dure plicht die bestuurstaak zóó te vervullen dat geen ander het zou kunnen verbeteren. Schieten wij in die taak te kort, dan verdienen wij niet beter dan dat een ander onze plaats inneemt. Vooralsnog ontbreekt er nog veel aan, vóórdat wij ons op ons werk kunnen verhoovaardigen, en wij hebben nog veel goed te maken van hetgeen wij verzuimd of misdreven hebben, maar welke koloniale mogendheid kan zich beroemen haar vollen plicht jegens hare onderdanen van een ander ras vervuld te hebben? Indien wij de tekortkomingen en gruwelen, door andere Europeanen in overzeesche gewesten gepleegd, wilden opsommen, zouden wij eene vervaarlijk lange lijst kunnen opstellen, doch waartoe zou dat dienen? De fouten van anderen mogen onze eigene niet verontschuldigen; integendeel moeten ze voor ons een waarschuwing zijn om niet in dezelfde te vervallen en een spoorslag om de gebreken die ons aankleven te verbeteren.

Men spreke niet van onze machteloosheid. Geen mensch, geen volk is te machteloos om goed te doen. Wie zegt dat hij zulks niet kan, zegt dat hij niet wil.

Het blijft altoos mogelijk, dat niettegenstaande het welslagen van onze ernstige pogingen om ons van onzen plicht te kwijten, men ons toch niet met rust zal laten; dat geweld en overmacht in de plaats treden van recht en billijkheid. Mocht het eenmaal zoover komen, laten wij dan zorgen dat wij onszelven niets te verwijten hebben. Men zal ons dan vrijelijk — krachtens de beginselen van

'aagsch volkenrecht, dat paskwil — van alles
›erooven, maar één ding zal men niet bij
zen ons te ontnemen: De troostrijke over-
. wij onzen plicht naar eer en geweten hebben
.ent.

H. KERN.

Herziening van de rechterlijke organisatie in Nederlandsch-Indië.

In de vorige aflevering van dit tijdschrift heeft de oud-president van het Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië mr. A. Stibbe over de herziening van de rechterlijke organisatie in Ned.-Indië, zooals die door den minister van Koloniën wordt voorgesteld, een weinig gunstig oordeel uitgesproken. Worden de ontwerpen van den Minister wet, dan zal dat volgens ZHEG. een nadeeligen invloed uitoefenen zoowel op de rechtspraak als op de vooruitzichten van de rechterlijke ambtenaren in Ned.-Indië.

Ik hecht groote waarde aan het oordeel van mr. Stibbe; ik heb, toen ik de rechtspractijk te Batavia uitoefende, ZHEG. in verschillende rechterlijke betrekkingen en het laatst ook als president van het Hoog Gerechtshof leeren kennen en waardeeren. En het spreekt dus vanzelf, dat de argumenten, die uit zijne bij uitstek deskundige pen zijn gevloeid, bij mij zeer zwaar wegen. Maar toch, ik kan mij met de te dezer zake aangevoerde argumenten niet vereenigen. In de *N. Rott. Ct.* van 1 Februari jl. (zie onder het hoofd „Ingezonden stukken", Eerste Blad A), verklaarde ik de indiening der ontwerpen van den Minister met genoegen te hebben gezien, en het betoog van mr. Stibbe geeft mij geene aanleiding die verklaring te betreuren; integendeel, ik blijf er bij, mijne meening daaromtrent is niet gewijzigd.

Mr. Stibbe meent, dat de Minister de revisie en examinatie der vonnissen van de inlandsche rechtbanken aan het Hof wil ontnemen en bij de Raden van Justitie overbrengen, niet omdat die maatregel op zichzelf wenschelijk is, maar omdat de bezoldiging van sommige rechterlijke ambtenaren dringend verbetering eischt, de schatkist het daarvoor benoodigde geld niet kan betalen en het voor de verbetering der bezoldigingen benoodigde geld te verkrijgen is behalve door de griffie-emolumenten ook door inkrimping van het Hof, welke inkrimping niet anders mogelijk is dan door het Hof niet verder met de revisie en examinatie te belasten. Dat zou, naar mr. Stibbe betoogt, de gedachtengang zijn, welke tot het ontwerpen der wetsvoorstellen zou hebben geleid.

Ik kan niet aannemen, dat de voorstelling, die mr. Stibbe zich van den gedachtengang van den ontwerper der wetten maakt, de juiste is. Indien de Minister zich op grond van zoodanigen gedachtengang tot het doen zijner voorstellen had laten bewegen, zouden die voorstellen de meest stellige afkeuring verdienen.

Ik althans zou niet kunnen instemmen met voorstellen, waarbij, met het doel om zonder extra uitgaven aan sommige der hoogste rechterlijke ambtenaren een betere bezoldiging te bezorgen, eene deugdelijke regeling der rechterlijke organisatie door een slechte werd vervangen.

Maar ik ben overtuigd, dat bij het ontwerpen der voorstellen in de eerste plaats, geheel afgescheiden van de geldelijke gevolgen, gewikt en gewogen is, of het voor eene goede rechtspraak beter is de revisie en examinatie der strafvonnissen van de inlandsche rechtbanken aan het Hof dan wel aan de Raden van Justitie op te dragen. En het schijnt mij toe, dat de overweging dier vraag hare beantwoording in den geest der voorstellen van den Minister tot resultaat moet hebben.

Blijkens de cijfers, die mr. Stibbe voor het jaar 1892 aangeeft, behandelde het Hof in dat jaar 3316 revisie-

zaken en 7317 zaken in examinatie. De behandeling der revisiezaken geschiedt door twee kamers, nl. de 2de en en 3de kamers van het Hof, en de vierde kamer van het Hof heeft de examinatie voor hare rekening. Wanneer dus het aantal zaken niet stijgt, wat intusschen wel het geval is, hebben de 2de en 3de kamers ieder jaarlijks in 1656 zaken in revisie recht te spreken. De tweede kamer heeft minder zaken in revisie dan de derde, maar daarentegen is aan de tweede kamer de behandeling der Europeesche overtredingszaken in appèl opgedragen. Laat ons echter aannnemen, dat elke kamer de helft of 1656 zaken in revisie moet berechten, dat maakt gemiddeld 32 per week. Is het nu mogelijk, om elke week zoovele zaken behoorlijk te behandelen? Kan het goed en wel overwogen recht geven, wanneer de rechters wekelijks minstens 32 dossiers van strafzaken moeten lezen, overwegen en beslissen? En behalve die 32 dossiers per week hebben die rechters nog ander werk, want de beschikkingen van de presidenten der inlandsche rechtbanken, waarbij de verwijzing van een verdachte naar de terechtzitting geweigerd wordt, worden aan het Hof opgezonden, en dezelfde kamers van het Hof moeten, wanneer de procureur-generaal het requireert, ook die beschikkingen en het voorloopig onderzoek, ter zake gehouden, nagaan, ten einde, indien eene weigerende beschikking ten onrechte door een president gegeven is, alsnog de terechtstelling te gelasten (*Stbl.* 1885 n°. 81).

Wanneer de revisie zich bepaalde tot het onderzoek, of de wettelijke vormen behoorlijk in acht genomen en of geene wettelijke bepalingen geschonden zijn, dan zou er zoo'n groot bezwaar niet zijn, om het bedoelde aantal zaken af te doen; maar dat is het geval niet. De rechter in revisie onderzoekt ook, of het bewijs van de schuld van den beklaagde al of niet geleverd is, en of de opgelegde straf te zwaar dan wel te licht is. Het feitelijke der zaken wordt evengoed aan 's Hofs beslissing onder-

worpen. Dàt is zelfs het voornaamste. Juridische quaesties komen in revisie betrekkelijk weinig voor, en de vormen worden meestal behoorlijk in acht genomen, sedert de inlandsche rechtbanken door rechtsgeleerden worden voorgezeten.

En men meene niet, dat de dossiers der inlandsche strafzaken kleine, onbeduidende dossiers zijn. Het tegendeel is waar; het meerendeel is groot en omvangrijk; in de meeste zaken zijn de processenverbaal der gehouden terechtzittingen zeer uitgebreid. En hoe vaak komt het niet voor, dat men de meest tegenstrijdige verklaringen van de in een zaak gehoorde getuigen voor zich krijgt; alleen een zeer nauwgezette overweging der verschillende verklaringen geeft dan kans op een goed inzicht in de zaak. Het recht doen in strafzaken op de stukken, zonder dat de rechter den beklaagde en de getuigen zelf gezien en gehoord heeft, is een rechtspraak, die op zichzelf reeds weinig aanbeveling verdient. Men make die rechtspraak niet nog slechter door de rechters met zóovele zaken te belasten, dat zij tot eene te vlugge behandeling gedwongen zijn.

En nu de examinatie der strafvonnissen! Volgens de cijfers van mr. Stibbe voor 1892 heeft de 4e kamer, waarvan de leden tevens te zamen met de militaire leden het militaire Hof uitmaken, elke week behalve de militaire processen, ruim 100 zaken te examineeren. Ook de dien aanzien kan het antwoord op de vraag, of dat met nauwgezetheid kan geschieden, niet twijfelachtig zijn

Zooals ik reeds in het aangehaalde ingezonden stuk in de *N. Rott. Ct.* mededeelde, zijn er dan ook velerlei verhalen omtrent de revisie in omloop. Van de drie raadsheeren, die de kamer uitmaken, zouden er slechts telkens twee de stukken in eene zaak lezen, en als die het eens zijn, zou de derde raadsheer zich met die zaak niet bemoeien. Het groote aantal zaken, dat in revisie wordt berecht, geeft tot zulke onderstellingen aanleiding.

Ik zeg niet, dat de onderstelling juist is, maar zeker is het, dat de goede rechtspraak op die wijze niet bevorderd wordt.

Van behoorlijk overleg en van degelijke discussie tusschen de leden der kamer kan geen sprake zijn, men moet elke week door zijn aantal zaken heen. Als men met zoo groote hoeveelheden zaken, waarvan de aanvoer onafgebroken voortgaat, ook maar één week achterstand krijgt, komt men er niet meer door. Het gebeurt dan ook hoogst zelden of bijna nooit, dat arresten in revisie behoorlijk worden gemotiveerd. Daarvoor is geen tijd.

Is het onder die omstandigheden niet veel beter, dat men een regeling maakt, die eene verdeeling van dat groote aantal zaken in drie deelen ten gevolge heeft, en die niet door het ééne Hof, maar door drie verschillende colleges, namelijk de drie Raden van Justitie op Java, de revisie en examinatie der inlandsche strafzaken doet behandelen? Zoodanige regeling moet de rechtspraak in revisie ten goede komen. Er zal dan meer tijd en gelegenheid zijn voor een nauwgezet onderzoek, en dus wordt daardoor meerdere zekerheid verkregen, dat de beslissing in revisie goed en deugdelijk overwogen wordt. Het aantal dossiers, dat men lezen en beoordeelen moet, moet te overzien zijn, anders kan het werk onmogelijk met de vereischte nauwkeurigheid worden behandeld.

Mr. Stibbe wijst er op, dat vóór 1882 het Hof uit slechts drie kamers bestond, en de revisie en examinatie, welke toch niet zoo belangrijk zijn toegenomen, toen toch ook wel door het Hof werden afgedaan. Misschien, zegt hij, was de arbeid toen overmatig; na de uitbreiding van het Hof in 1882 zou dat echter het geval niet meer kunnen zijn. Maar de toestanden vóór 1882 kunnen niet in aanmerking komen; vóór 1882 was er steeds een zeer belangrijke achterstand en konden de zaken op geenerlei wijze door het Hof worden beëindigd. Men liet vóór 1882 nu en dan dien achterstand door den Raad van Justitie

te Batavia opruimen (bijv. bij *Stbl.* 1879 n°. 30 werd aan den Raad van Justitie te Batavia opgedragen een deel der in revisie bij het Hof aanhangige zaken af te doen). In dien tijd was er dus geen doorkomen aan, en uit het feit, dat er vroeger één kamer minder was, kan dus niet worden afgeleid, dat het afdoen der zaken sedert de uitbreiding van het Hof zeer goed mogelijk moet zijn.

Het is daarbij niet de vraag, of het Hof er door kan komen, maar welke regeling de meeste waarborgen geeft voor eene goede rechtspraak in revisie.

Een ander argument, waarom ik de Raden van Justitie met de revisie wil belasten, is nog dat men het Hof uit de beste rechterlijke ambtenaren moet samenstellen, en dat men voor het revisiewerk, hetwelk voor een grooter deel van zoo zuiver feitelijken aard is, zijne beste rechterlijke ambtenaren niet behoeft te gebruiken.

Welke zijn nu de argumenten, die mr. Stibbe aanvoert tegen het voorstel van den Minister om de revisie en examinatie aan het Hof te ontnemen en bij de Raden van Justitie over te brengen? De rechtspraak in strafzaken over de inlanders en daarmede gelijkgestelden zal, naar mr. Stibbe betoogt, bij uitvoering van 's Ministers plan aan het toezicht van het Hof worden onttrokken, en voorts zal dan van uniformiteit in de strafrechtspraak in het geheel geen sprake meer zijn.

Zijn deze argumenten van zóo ernstigen aard dat zij opwegen tegen hetgeen ten voordeele van het voorstel des Ministers kan worden aangevoerd? Ik geloof het niet.

Het is volkomen waar, dat het Hof niet zoo geregeld meer in de gelegenheid zal zijn, om het werk en de bekwaamheid van de presidenten der Landraden te beoordeelen, wanneer de revisie en de examinatie in strafzaken niet meer door het Hof geschieden. Maar is dat dan zoo noodig? Het Hof benoemt de rechterlijke ambtenaren niet

en het heeft op hunne benoeming zelfs niet den minsten invloed.

De Gouverneur-generaal doet de benoemingen op voordracht van den directeur van Justitie, en het Hof wordt ter zake in het geheel niet gehoord. Alleen bij benoemingen voor het Hof zelf vraagt de Gouverneur-generaal ook het advies van den president van het Hof.

En wat het toezicht op de rechtspraak betreft oordeelt mr. Stibbe, dat de Raden van Justitie onmogelijk met voldoende gezag de aanmerkingen kunnen maken en de terechtwijzingen geven, die nuttig en noodig zullen worden geacht. Het prestige der leden van de Raden van Justitie tegenover de voorzitters der Landraden zou niet gelijk kunnen staan met dat van de leden van het Hof, omdat het verschil in rang tusschen de leden van de Raden van Justitie en de voorzitters der Landraden daartoe te gering is. ZHEG. vergeet echter dat het niet de leden van de Raden van Justitie zullen zijn die aanmerkingen maken en terechtwijzingen geven, maar de Raden van Justitie als colleges, en dat die colleges worden voorgezeten door rechterlijke ambtenaren, die in rang zoo niet boven, dan toch in geen geval beneden de leden van het Hof staan. Het is dikwijls voorgekomen, dat een lid van het Hof bij wijze van onderscheiding tot president van een Raad van Justitie werd benoemd, en zelfs heeft het zich voorgedaan dat een president van een Raad van Justitie, die zonder dat hij het verzocht had tot lid in het Hof werd benoemd, zich daardoor gekrenkt achtte en op grond daarvan ontslag uit den dienst heeft genomen.

De voorzitters van de Landraden hebben reeds onder de tegenwoordige regeling de Raden van Justitie als hoogere rechters leeren kennen. Immers de vonnissen der Landraden in civiele zaken zijn aan hooger beroep bij de Raden van Justitie onderworpen; waarom zou er dus bezwaar zijn ook de strafzaken, welke in eersten aanleg door de Landraden worden behandeld, in hoogere

instantie door de Raden van Justitie te doen berechten?

En bovendien wanneer uit de revisie of examinatie eener strafzaak blijkt, dat er grond bestaat om een president van een Landraad eene aanmerking te maken of eene terechtwijzing te geven over zijne handelingen of verrichtingen, waarover het nog krachtens art. 157 van de Rechterlijke organisatie moet waken, dan kan de betrokken Raad van Justitie zich tot het Hof wenden. Het Hof is krachtens hetzelfde artikel bevoegd, om bericht en consideratiën van alle rechters te vorderen en overlegging of opzending der stukken te gelasten. Het Hof kan dus, waar noodig, zijn toezicht blijven uitoefenen; de Raden van Justitie zijn verplicht om daartoe mede te werken en om het Hof opmerkzaam te maken op tekortkomingen van de voorzitters der Landraden, van welke zij uit de behandeling van strafzaken kennis mochten krijgen.

Men mag ook niet uit het oog verliezen, dat bij de Rechterlijke organisatie, zooals zij in het jaar 1848 werd ingevoerd, de residenten en assistent-residenten als voorzitters der Landraden werden aangewezen, zoodat toen in de inlandsche strafzaken werd recht gesproken door Landraden, waarin alleen leeken op rechterlijk gebied zitting hadden. Toen was dus een toezicht op de rechtspraak der Landraden van veel belang, en werd het daarom bij art. 157 der Rechterlijke organisatie voorschreven. Maar dat alles is nu veranderd. Op dit oogenblik worden op Java en Madura alle Landraden door rechtsgeleerden voorgezeten en komen dus tal van aanmerkingen en terechtwijzingen, die vroeger uit den aard der zaak wel eens noodig waren, niet meer voor.

Het spreekt vanzelf, dat een toezicht van het Hof in het algemeen niet mag worden gemist, maar het kan een geheel ander toezicht zijn dan in den vroegeren tijd, toen de rechtspraak bij de Landraden nog uitsluitend in niet-deskundige handen berustte. En het toezicht, dat nu

nuttig en wenschelijk is, kan het Hof zeer goed uitoefenen, gelijk ik boven meen te hebben aangetoond ook al geschieden de revisie en de examinatie door de Raden van Justitie.

Het eerste argument, hetwelk mr. Stibbe heeft aangevoerd, schijnt mij dus ongegrond, en het tweede is naar mijn bescheiden meening evenmin afdoende.

In het algemeen geef ik gaarne toe, dat uniformiteit in de rechtspraak wenschelijk is. Maar die uniformiteit is nu eenmaal bij de revisie een onbereikbaar ideaal. Bij het Hof heeft men nooit naar die uniformiteit gestreefd.

Eene nieuw optredende kamer van het Hof pleegt zich niet te storen aan hetgeen hare voorgangster van het vorige jaar omtrent eenige quaesties heeft beslist.

De drie strafkamers van het Hof hebben nooit twee jaren achtereen dezelfde samenstelling; de vice-presidenten hebben slechts één jaar in dezelfde kamer zitting en wisselen dus telken jare om. Wanneer nu de vice-president, die een der kamers een jaar heeft voorgezeten, zijne meening omtrent eene bepaalde quaestie bij zijne medeleden in die kamer met succes heeft voorgestaan en die quaestie dus in die kamer conform zijne meening is beslist, kan het voorkomen, en komt het ook dikwijls voor, dat de in die kamer opvolgende vice-president er anders over denkt en met zijne leden anders beslist.

De vice-presidenten brengen wel, wanneer zij dezelfde raadsheeren naast zich houden, de jurisprudentie van de eene kamer in de andere over, zooals mr. Stibbe opmerkt, maar zij achten zich volstrekt niet gebonden aan de jurisprudentie van hunne voorgangers in de kamer, waarin zij optreden. En zoodoende gebeurt het dikwijls, dat de jurisprudentie in eene bepaalde kamer over eenige quaestie niet twee jaren achtereen dezelfde blijft.

Mr. Stibbe meent, dat, ingeval de revisie bij het Hof geconcentreerd is, er een zeer eenvoudig middel zou zijn, om de uniformiteit te bevorderen; bij wijziging van be-

staande jurisprudentie namelijk zouden de verschillende kamers daarover kunnen confereeren om te trachten te zamen tot overeenstemming te komen. Mij komt echter voor, dat een dergelijk middel niet voor toepassing vatbaar is en ook geene aanbeveling kan verdienen.

Men moet aannemen, dat een kamer van het Hof alleen dan tot wijziging eener bestaande jurisprudentie overgaat, wanneer hare leden de quaestie ernstig overdacht hebben en zij van de onjuistheid der bestaande jurisprudentie overtuigd zijn. Is het nu denkbaar, dat die leden bij conferenties met de leden der andere kamers daarop weer terugkomen, dan wel de leden der andere kamers, die tot de vroegere jurisprudentie hebben medegewerkt, hunne meening zullen prijs geven en in het vervolg overeenkomstig die gewijzigde jurisprudentie zullen recht spreken? Ware dit het geval, het zou al zeer weinig voor de zelfstandigheid en den ernst van de leden van het Hof pleiten. Ik hoop het dus niet!

En het gaat toch niet aan, om in eene conferentie van het Hof in pleno bij meerderheid van stemmen uit te maken, dat de verschillende kamers omtrent eenige quaesties, zoo die zich in welke kamer dan ook mochten voordoen, in één bepaalden zin zullen moeten recht spreken.

Dergelijke wijze van handelen zou met de algemeene bepalingen van wetgeving in strijd zijn, en de leden van de rechterlijke macht in Ned.-Indië zouden zonder twijfel daarmede ook al zeer weinig ingenomen zijn.

En de uniformiteit, hoezeer die voor de rechtspraak in het algemeen van zeer veel belang is, doet voor de rechtspraak in revisie weinig af. Immers, zooals ik reeds zeide, die rechtspraak in revisie is voor het grooter deel van feitelijken aard.

Acht men het noodzakelijk om ten aanzien der rechtsquaesties, die zich bij de strafrechtspraak over inlanders en daarmede gelijk gestelden mochten voordoen, unifor-

miteit te verkrijgen, dan zou mijns inziens een geheel ander middel moeten worden te baat genomen. Men geve de revisie, welke niet anders is dan een zuiver hooger beroep, aan de Raden van Justitie, zooals de Minister voorstelt, en men stelle dan tegen de uitspraken in revisie cassatie bij het Hoog Gerechtshof open.

Cassatie, waarbij niet anders dan de rechtsquaestie kan worden behandeld en de feiten niet onderzocht mogen worden, is het rechtsmiddel, hetwelk ter bevordering der uniformiteit kan dienen.

En die cassatie zal het Hof zooveel werk niet geven, daar de rechtsquaesties bij de inlandsche strafzaken zoo talrijk niet zijn, en het behandelen eener strafzaak zoo tijdroovend niet is, wanneer men het feitelijke der zaak, met andere woorden de verklaringen van beklaagde en getuigen zoo in het voorafgaand onderzoek als ter terechtzitting, kan laten rusten.

Die cassatie zou dan door één en dezelfde kamer kunnen worden behandeld.

Maar het schijnt mij toe, dat men het ook zeer goed zonder die cassatie kan doen. Het moge dan kunnen zijn dat de Raden van Justitie van elkander afwijkende beslissingen nemen, zonder dat daartegen verder eenig beroep open staat. Doch het feit dat de eene Raad van Justitie in zijn ressort eene rechtsquaestie anders beslist dan een andere Raad van Justitie in diens ressort, zal het vertrouwen der inlanders in hunne rechters minder schokken dan het feit, dat hetzelfde Hoog Gerechtshof in Juli van eenig jaar rechtsprekende in revisie van een vonnis van een bepaalden Landraad, eene rechtsquaestie in den eenen zin beslist, en in Augustus daaraanvolgende na de veranderde samenstelling der kamers bij de behandeling der revisie van een vonnis van denzelfden Landraad eene beslissing in anderen zin geeft.

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat de argumenten, welke mr. Stibbe de handhaving van den tegen-

woordigen toestand doen wenschen, niet gegrond zijn, en dat het overbrengen der revisie bij de Raden van Justitie geen nadeeligen, maar een goeden invloed op de rechtspraak zal hebben.

De verhooging der bezoldigingen van de raadsheeren en van de presidenten der Raden van Justitie is noodzakelijk, en mr. Stibbe gaat ook met de voorstellen van den Minister te dien aanzien geheel mede. Ik heb reeds in het meer bedoelde ingezonden stuk in de *N. R. Ct.* mij uitdrukkelijk aangesloten bij den raad, in een hoofdartikel in dezelfde courant gegeven, om toch niet op de verschillende détails van 's Ministers plan te beknibbelen en de verhooging der traktementen in de hoogere rangen aan te nemen.

Mr. Stibbe betoogt nog, dat het Hof, zelfs al wordt de revisie en examinatie bij de Raden van Justitie gebracht, toch uit één raadsheer meer zou moeten bestaan dan de Minister voorstelt, omdat er bij het voorstel van den Minister juist een voldoend aantal raadsheeren zal zijn, om de drie kamers te bezetten. Bij eene vacature, ziekte, binnenlandsch verlof of dergelijke is er dus geen raadsheer over die kan invallen en moet een der raadsheeren tijdelijk in twee kamers te gelijk zitting nemen.

Bij de tegenwoordige werkzaamheden van het Hof zou dat een bezwaar opleveren, maar dat kan het geval niet zijn, als de plannen van den Minister tot uitvoering komen. Dan zal de eerste kamer van het Hof hetzelfde werk houden, dat zij ook nu heeft, maar de tweede en derde kamers zullen het zoo volhandig niet hebben. Behalve het nu ook aan de eerste kamer opgedragen werk blijft er dan niet anders over dan de revisie der Europeesche strafzaken, het appèl der Europeesche overtredingszaken, en de militaire rechtspraak. Als dus de tweede kamer de revisie der Europeesche strafzaken en het appèl der Europeesche overtredingszaken behandelt, en de derde kamer met de militaire leden het militaire

Hof uitmaakt, zullen de leden dier twee kamers zoo noodig weder op hunne beurt tijdelijk voor een afwezige of in eene vacantieplaats kunnen invallen.

Maar ik onderschrijf gaarne de opmerking van mr. Stibbe, dat het personeel van de Raden van Justitie niet te gering mag zijn. De Europeesche civiele rechtspraak is bij de Raden van Justitie niet buitengewoon omvangrijk; in de laatste jaren is het aantal civiele procedures bij die rechtbanken eer verminderd dan vermeerderd. Bovendien bestaat het plan, om enkele burgerlijke rechtsgedingen van de Raden van Justitie bij de residentiegerechten over te brengen, en dat ook met de zoogenaamde klapzaken te doen.

De Raden van Justitie zien dus hunne tegenwoordige werkzaamheden afnemen. Maar men mag niet vergeten, dat de Raden van Justitie de revisie en de examinatie der vonnissen van de Inlandsche rechtbanken in strafzaken zullen moeten behandelen en dat hun werk daardoor dus belangrijk toeneemt. Ik geef daarom in overweging om den Raad van Justitie te Batavia niet alleen zijn tegenwoordig aantal leden te laten behouden, maar aan dien Raad nog een extra-lid toe te voegen, en om het ledental der Raden van Justitie te Semarang en te Soerabaya dan gelijk te maken met dat van den Raad te Batavia.

De kansen op het verkrijgen van een Raadsheerszetel worden voor de rechterlijke ambtenaren natuurlijk kleiner, wanneer het aantal raadsheeren wordt verminderd. Maar dat kan geen reden zijn om de voorstellen van den Minister te bestrijden. Integendeel, het mag niet zijn, dat ieder rechterlijk ambtenaar, die maar lang genoeg in dienst is, tot raadsheer wordt benoemd.

Ik meen, dat de élite der rechterlijke ambtenaren in het Hof zitting moet heben en dat men daarom het stelsel der anciënniteit bij de benoeming van de leden van het Hof zooveel mogelijk moet laten varen. De rechterlijke ambtenaren, die zich door bekwaamheid en ijver bijzonder onder-

scheiden, behooren in het Hof; de benoemingen voor het Hof moeten bij keuze geschieden.

Het is zonder twijfel waar, dat in eene kolonie alleen het vooruitzicht op goede bezoldiging en behoorlijk pensioen de bekwame ambtenaren blijvend aan den dienst kan verbinden. Maar zijn de benoemingen niet uitsluitend op anciënniteit gebaseerd, doch is het bekwaamheid en ijver, die den doorslag geven, dan zal dat voor de bekwame ambtenaren een prikkel te meer te zijn om in den dienst te blijven en goed en ijverig te werken. Wanneer de bekwame en ijverige ambtenaar geene meerdere aanspraken op promotie heeft dan de ambtenaar, die zijn taak veel kalmer opvat, zal dat den bekwamen en ijverigen ambtenaar ontmoedigen, en hij er eerder toe worden gebracht den dienst te verlaten om een anderen werkkring te zoeken.

Ik meen dus, dat ook het gehalte der rechterlijke ambtenaren niet minder zal worden wanneer de voorstellen van den Minister worden aangenomen. Integendeel, die voorstellen zullen ook in dat opzicht een goeden invloed hebben.

Rotterdam, 22 Maart 1900. D. FOCK.

Uit het Koloniaal Verslag over 1898.

Door de in het laatst van 1896 benoemde commissie voor een onderzoek van de hoogvlakte van het Jang-gebergte (Bezoeki), om materiaal te verzamelen ter beantwoording van de vraag of dat ruim 2000 M. boven de zee gelegen terrein geschikt zou zijn voor de oprichting van een sanatorium, werd een uitvoerig rapport uitgebracht.

Bij het einde van 1898 waren in het permanente gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Samarang en Soerabaija 728 patienten opgenomen, waarvan 231 vrouwen.

Naar hun landaard waren de in de drie gestichten verpleegde 728 krankzinnigen verdeeld in 260 Europeanen, 416 inlanders, 49 vreemde oosterlingen en 3 Indo-Afrikanen.

De, hoofdzakelijk met het oog op de te Buitenzorg met goed gevolg toegepaste „bedbehandeling" van onrustige en opgewekte lijders, door de Indische Regeering nader aangevraagde vier verpleegsters kwamen in Indië aan.

Met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van een nieuw krankzinnigengesticht met landbouwkolonie nabij Lawang in de res. Pasoeroean, met geleidelijke opheffing van de hulpgestichten te Samarang en Soerabaija, waarbij

gerekend is op plaatsing van 560 lijders (300 inlandsche en 86 Europeesche mannen en 150 inlandsche en 24 Europeesche vrouwen), met gelegenheid tot uitbreiding met nog 400 plaatsen door bijbouwing van eenvoudige bamboezen semi-permanente verblijven, was een aanvang gemaakt.

Met de herziening van de vaccine-regelingen op Java werd voortgegaan en dientengevolge kon het aantal vaccinateurs aldaar weder eenige vermindering ondergaan.

Vanwege het departement der Burgerlijke Openbare Werken waren, ter zake van bouw- en waterstaatswerken (uitgezonderd de spoorwegwerken) in het geheel in uitvoering 2014 vernieuwingen en nieuwe werken.

De daaraan bestede sommen, ongerekend de bedragen welke ten laste kwamen van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen of ten laste van het departement van Binnenlandsch Bestuur, in het geheel (volgens voorloopige opgaven) *f* 10,805,781, waaronder *f* 3,137,592 voor gewoon onderhoud en herstelling.

Evenals in vorige jaren werd bij de uitvoering van openbare werken, waar dit mogelijk bleek, van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften gebruik gemaakt.

De uitvoering van het meerendeel der werken had in eigen beheer plaats, met ruime toepassing van onderhandsche uitbesteding van onderdeelen.

De instelling bij de waterkringen en kringbesturen vond al dadelijk bij de bevolking bijval en bleek reeds na het eerste — en nog meer na het tweede — proefjaar ten volle te voldoen aan de verwachtingen welke daarvan zoowel van bestuurswege als door het irrigatiepersoneel waren gekoesterd. Geconstateerd kon worden dat sedert, door de meer geregelde en meer met oogenblikkelijke behoeften rekening houdende waterverstrekking en door de aan de belanghebbende landbouwers gegeven meerdere zelfstandigheid bij het verdeelen van het water

en dus ook bij het bewerken en beplanten van hunne velden, het telen van padi en tweede gewassen een meer ongestoorden voortgang vindt dan voorheen, toen men ten deze grootendeels van zeer ondergeschikt irrigatie-personeel afhankelijk was. Ook met de waterverstrekking aan particulieren beantwoordde de proef aan de verwachting; de beheerders der betrokken suikerfabrieken toch toonden zich eenstemmig met de werking zeer voldaan. Eerlang zou nu nog tot de toepassing van een nieuw denkbeeld worden overgegaan, waarmede de bevolking zich zeer ingenomen betoonde, namelijk om het onderhoud der secundaire en kleinere leidingen, kringsgewijze ingedeeld en in elken kring over de dessa's aangeslagen in evenredigheid van hare belangen, te doen verrichten onder toezicht der kringbesturen. Voorloopig zal echter vanwege de irrigatie-afdeeling nog nauwlettend toezicht worden gehouden op de wijze, waarop dat onderhoud zal worden verricht, terwijl tevens nog, waar noodig, met materialen en werklieden zal worden tegemoet gekomen.

Behoudens gedeeltelijke teleurstelling in het gebied der Pategoean- en Kepoeloengan-leidingen, welke echter, naar verwacht mag worden, geheel zal zijn te overwinnen, kan van de genomen proef worden verklaard, dat zij den weg aanwijst om niet alleen te geraken tot eenige bezuiniging bij den aanleg van irrigatie-werken, maar vooral om de waterverdeeling over uitgestrekte gebieden onder technisch beheer te brengen en te houden zonder dat dit tot te groote kosten aanleiding geeft en zonder dat de vrijheid van beweging der belanghebbende bevolking aan banden wordt gelegd op eene wijze, die niet gunstig kan werken op hare belangstelling in haar hoofdbedrijf en in de waterwerken, terwijl voorts de instelling van waterkringen het bestuur en het irrigatie-personeel geheel ontheft — uitgenomen bij klachten — van de zorg voor het moeilijkste onderdeel van de

waterverdeeling, namelijk de detailverstrekking voor de inlandsche cultures, welk onderdeel de kringbesturen geheel zelfstandig, in overleg met en naar de inzichten van de bevolking zelve, regelen.

Omdat het nog slechts niet ten volle geslaagde proefnemingen geldt, is het intusschen niet noodig geacht reeds nu een reglement ter zake vast te stellen, maar zijn de directeur van binnenlandsch bestuur en die der burgerlijke openbare werken aangeschreven om door de ambtenaren, die de zaak hebben georganiseerd, een concept-reglement te doen opmaken, dat vastgesteld en toegepast zou kunnen worden als de thans in het gebied der Pategoean-irrigatie werkende proef in de practijk volkomen zal blijken te voldoen, terwijl aan genoemde departement-chefs tevens de wensch der Regeering is kenbaar gemaakt om ook elders, waar daartoe aanleiding kan worden gevonden, met het kringenstelsel proeven te nemen.

Van de verschillende ontworpen irrigatieplannen, welke ter beoordeeling van hunne rentabilititeit sedert Januari 1897 onderworpen waren aan het oordeel der toen daarvoor ingestelde (ten deele permanente) commissie, bleef het meerendeel ook nog gedurende 1898 in behandeling. Intusschen werd door de commissie gerapporteerd ten aanzien van een drietal plannen voor werken in de residentiën Tegal/Pekalongan, Krawang en Pasoeroean en bracht zij tevens advies uit omtrent de wenschelijkheid om opnemingen te doen in het belang van een te ontwerpen-plan tot verbetering van den waterstaatkundigen toestand van een deel van het district Gegesik-lor der residentie Cheribon. Op grond van de nadeelen, voortvloeiende uit het zeer ongestadige debiet van de Tjiwaringin, de voornaamste rivier, welke de bedoelde streek van water voorziet, oordeelde de commissie, dat er alleszins termen bestonden om de bedoelde opnemingen ter hand te nemen, waartoe dan ook besloten is.

Omtrent den gang van zaken met betrekking tot de werken in de Solo-vallei, waaraan tot ult. 1898 reeds was besteed: hier te lande *f* 2,314,447 en in Indië *f* 13,560,741, of in 't geheel *f* 15,875,188, bevat het verslag hoofdzakelijk mededeelingen, welk uit de behandeling dezer zaak in de beide Kamers der Staten-Generaal voor een groot deel bekend zijn, ook de benoeming der met met een nader onderzoek belaste commissie, bestaande uit de heeren J. M. Telders, hoogleeraar-directeur der Polytechnische school te Delft, J. E. de Meijier, directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, W. F. Leemans, inspecteur van 's Rijks waterstaat hier te lande, en J. Kraus, hoogleeraar bij de reeds genoemde instelling te Delft. Het lag in de bedoeling, den heer De Meijier met den heer Kraus naar Nederland te doen komen — om aan de beraadslagingen der commissie deel te nemen en tot haar advies mede te werken.

Ten aanzien van de werken voor het behoud van het vaarwater in het Oostgat van Soerabaija wordt vermeld, dat van de voortzetting van de normaliseering der beneden-Brantas voorloopig werd afgezien, daar eene juiste beoordeeling van de uitwerking der tot dusver ten behoeve van die normaliseering tot stand gebrachte werken eerst mogelijk zal zijn wanneer, na de voltooiing van de Porrongwerken en van de kanalisatie der beneden-Soerabaija-rivier, eene definitieve waterverdeeling zal zijn vastgesteld.

Ongerekend de landsvaartuigen en 9 vreemde oorlogsschepen werd de haven te Tandjong Priok bezocht door 777 stoom- en 44 zeilschepen, metende 721,761 en 26,967 registerton. Wat de stoomschepen betreft, kwam er 356 malen een schip van de *Koninklijke Paketvaart-maatschappij;* voor de schepen der maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* bedroeg dit aantal 55 en 80, voor die der *Messageries Maritimes* en van de *Queensland Mail* respectievelijk 38 en 24, en voor die van andere reederij 224.

Er kwam een zeer groot aantal aanvragen van particulieren in, die voorrang van concessie voor spoorwegen of die aanleg van tramwegen beoogden, van welke plannen echter betrekkelijk zeer weinige eenig resultaat hebben opgeleverd.

Nog in studie zijnde stoomverbindingen, om c. q. voor staatsaanleg in aanmerking te worden gebracht, betreffen eene lijn van Krawang naar Tjipadalarang aan den Preanger-staatsspoorweg, zoomede eene spoor- of tramwegverbinding Cheribon-Kadhipaten.

Aan den chef van aanleg van den onderhanden zijnden staatsspoorweg door Bantam is voorts opgedragen advies uit te brengen nopens de vraag of het wel aanbeveling zou verdienen eene uitbreiding van dien spoorweg in zuidwestelijke richting, namelijk van Serang over Pandeglang en Menes naar de kustplaats Laboean, voor welk traject zich particuliere aanvragers voor spoor- of tramaanleg hadden voorgedaan, eventueel uit handen te geven.

De door het departement der Burgerlijke Openbare Werken geleverde ontwerpen, zoowel van een nieuw algemeen reglement voor de secundaire spoorwegen, als een nieuw algemeen reglement op den aanleg en de exploitatie van tramwegen met mechanische beweegkracht, zijn in Indië nog in behandeling.

De lengte der Oosterlijnen bedroeg pl. m. 812 K.M.; het Westernet kreeg eene lengte van 690 K.M.

Ter Sumatra's Westkust bleef in exploitatie 210 K.M. staatslijn.

Het met 1 Januari 1900 voor reizigers 3de klasse op de staatsspoorwegen op Java ingevoerde speciaal (uniform) tarief van 1 cent per K.M., geeft daar, waar het op Java reeds in werking is, zooals op de evengenoemde Krawanglijn en op verscheidene particuliere spoor- en tramwegen, gunstige uitkomsten. Men verwacht van deze tariefsverlaging niet alleen het nut dat zij de staatslijnen op Java (die, met het bestaande materieel, in de rijtuigen der

3de klasse nog voldoende ruimte laten) nog meer onder het bereik van den inlander zullen brengen, maar ook dat de daaruit voort te vloeien vermeerdering van verkeer de inkomsten uit het personenverkeer niet onbelangrijk zal doen stijgen.

Door bedoelden maatregel zal de afwijking tusschen de tarieven der Krawang-lijn en die voor de overige gedeelten der Javasche staatslijnen op dit punt een einde nemen.

Zoowel op Java als ter Sumatra's Westkust werd eene vrachtvermindering van 50 pct. op de staatstarieven toegestaan voor goederen (mits niet reeds laag bevracht), bestemd voor de wereldtentoonstelling te Parijs.

Het rollend materieel der staatsspoorwegen op Java bestond uit 256 locomotieven, 572 personen- en bagagerijtuigen en 3365 wagens.

Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java waren (voor zoover van eene aanstelling voorzien) in dienst 1020 Europeanen en 1125 inlanders, en ter Sumatra's Westkust respectievelijk 82 en 269.

Daar van het verder doortrekken van de lijn over de waterscheiding tusschen Groot-Atjeh en de Pedirstreek, d. i. van Selimoen over Geudé Breuë (VII Moekim Pedir) naar Segli, wegens de uit terreinmoeielijkheden voortvloeiende hooge aanlegkosten, voorshands nog moest worden afgezien, is begonnen aan het maken van het noordelijk deel der beoogde verbinding, d. i. van het gedeelte Geudé Breuë—Segli. Deze Pedir-lijn komt nog dit jaar gereed.

Twee aanvragen ter verkrijging van prioriteit voor een secundairen spoorweg op Lombok en twee aanvragen voor tramwegaanleg aldaar, werden, in verband met de voorgenomen openbare aanbieding van eene tramvergunning voor het eiland, afgewezen. Hetzelfde was het geval met eene in Februari jl. hier te lande ingekomen aanvraag als de twee laatstbedoelde.

Tegen pl. m. 660 K.M., waren — op Java en Madoera —

in exploitatie (met inbegrip ook van zijlijnen, waarop geen geregelde treindienst plaats had), in rond cijfer, 1000 K.M. stoomtramweg.

Onder herinnering aan de opening door de Batavia-Electrische Trammaatschappij van den eersten electrischen tramweg in Nederlandsch-Indië, door het in exploitatie brengen ter hoofdplaats Batavia aanvankelijk van 5.2 K.M. van de haar, enkel voor personenvervoer, geconcessioneerde lijn aldaar wordt tevens melding gemaakt van door den heer Eekhout aanvaarde vergunningen voor electrische (dan wel stoom-) tramwegen *a.* voor personenvervoer ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg (pl. m. 5 K.M.), en *b.* voor personen- en goederenvervoer van Buitenzorg naar Sadjira (Bantam) met drie zijtakken te of nabij Buitenzorg (pl. m. 80 K.M.). Voor het maken van een ernstig begin met de werken van aanleg werd door de Indische Regeering een uitstel van zes maanden, derhalve tot 13 Januari 1900, toegestaan, echter onder mededeeling dat op verdere verschuiving van dien termijn niet te rekenen valt.

Het getal postinrichtingen in Nederlandsch-Indië bestond 1°. uit 123 postkantoren (op 11 na, alle tevens voor den telegraafdienst aangewezen); 2°. uit 88 hulppostkantoren (van deze 88 kantoren zijn er 25 tevens spoorwegtelegraaf- en 21 telephoon- en hulptelegraafkantoren), en 3°. uit 1227 postinrichtingen van eenvoudigen aard, zijnde 176 bestelhuizen van den ambulanten of spoorwegpostdienst en 1051 bestelhuizen.

Zoowel het pakketpostverkeer als het gebruik van den postdienst voor het overmaken van gelden uit en naar Nederlandsch-Indië bleef steeds toenemen.

Volgens voorloopige gegevens beliepen de ontvangsten der brievenposterij (zonder daarbij de paardenposterij te rekenen en ook zonder voor de dienstbrieven eene fictieve opbrengst aan porto's in rekening te brengen) weder meer dan het jaar te voren, namelijk *f* 1,392,936.

Het aantal der telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst, d. i. van de eigenlijke gouvernementstelegraaf, bleef 112 bedragen, doch dat van de staatsspoorwegen, voor zoover deze spoorwegtelegraafkantoren in verbinding stonden met het net van de gouvernementstelegraaf, vermeerderde met 17.

Het getal gouvernementstelephoonkantoren (eigenlijk hulptelegraafkantoren) bleef 22 bedragen.

In het buitenlandsch telegraafverkeer nam het aantal der transit telegrammen weder iets af.

Van de gelegenheid, die voor daartoe gerechtigden en op de verder dienaangaande gestelde voorwaarden bestaat, om in het verkeer met Nederland, Groot-Brittannië en Singapore tegen verminderd tarief telegrammen voor de dagbladpers te verzenden, werd gebruik gemaakt met opzicht tot 1009 naar Indië, en 140 uit Indië verzonden telegrammen; deze telegrammen telden respectievelijk 30,000 en 3648 woorden.

Naar aanleiding van door belanghebbenden ter Oostkust van Sumatra gedane stappen om voor de wisseling van dagbladtelegrammen ook met Pinang een verlaagd tarief te verkrijgen, werd daaromtrent vanwege de Indische posterij met meergemelde kabelmaatschappij een overleg gevoerd, dat tot een gewenschten uitslag leidde.

Ten aanzien van de tot ult^{0}. April 1899 verleende vergunningen tot exploitatie van telephoon-ondernemingen, hetzij in bepaalde kringen (ten behoeve van geabonneerden), hetzij voor intercommunale correspondentie, blijkt dat vier vergunningen in exploitatie kwamen.

Met het oog op de nog hangende vraag of het wenschelijk zou zijn langzamerhand de zoogenaamde plaatselijke telephoonnetten aan den Staaat te trekken en ook intercommunale telephoonverbindingen van Gouvernementswege te exploiteeren, werden noch voor het een, noch voor het ander nieuwe vergunningen verleend, terwijl, in verband daarmede, ten opzichte van reeds verleende,

maar nog niet aanvaarde, of ten opzichte van aanvaarde, maar nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen voorshands ook buiten beschikking werden gelaten aanvragen om verlenging van de inmiddels verstreken fatale termijnen.

Thans zijn voor bedoelden dienst ook 52 hulppostkantoren opengesteld.

Wat het van de postspaarbank gemaakt gebruik betreft, blijkt, dat het aan inleggers aankomende bedrag een cijfer aantoont van *f* 1,445,265.73.

De hier te lande — door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij — voor Gouvernementsrekening geveilde producten bestonden uit 185,516 pikol Java- en 4499 pikol Menado-kofffie, 160,170 pikol Banka-tin en 325,886 KG. kinabast. De totale bruto opbrengst beliep *f* 17,476,298 en de kosten van aflading in Indië, vervoer over zee en verkoop (dus ongerekend de in Indië gedane uitgaven) beliepen *f* 1,166,116.

Omtrent de verpachte middelen bestaat het voornemen om het allengs daarheen te leiden, dat de één- of meerjarige pachttermijnen der verschillende landsmiddelen — uitgenomen de opiumpacht op Java, als bestemd om, waar zij nog bestaat, eerlang door de regie te worden vervangen, — niet meer met het begin en het einde van eenig kalenderjaar samenvallen, maar het tijdvak omvatten van 1 April van eenig jaar tot ult. Maart van een der daaropvolgende volgende jaren, en zulks in verband met de moeielijkheid, welke zich telkens bij het einde van het kalenderjaar voordoet, indien ingrijpende wijzigingen in de pachtvoorwaarden zijn voorgedragen, waarvoor de instemming van den begrootingswetgever moet zijn verkregen, alvorens eene verpachting op de gewijzigde voorwaarden kunne worden gehouden.

Ofschoon gedurende 1898 op Java (buiten het regiegebied) weder minder aanhalingen van opium werden gedaan dan het jaar te voren, was toch de hoeveelheid

waarop in die gevallen de hand werd gelegd bijna even groot als in 1897. Dit vond zijne oorzaak voornamelijk hierin dat sommige aanhalingen over zeer belangrijke partijen liepen. De meldenswaardigste aanhaling was die, gedaan bij eene tijdelijk te Batavia vertoevende Europeesche dame, toen bij eene huiszoeking, ingesteld naar aanleiding van spionnenberichten, werden aangetroffen ruim 7 katti bereid en bijna 12 katti ruw opium, en later nog werden aangehaald, als aan haar toebehoorende, 35 katti en 63 bollen (gelijkstaande met 151½ katti) ruw opium. Het opium was door haar met behulp van een ontvluchten dwangarbeider te Singapore ingekocht. Zij wist zich vóór de vervolging uit de voeten te maken, doch werd door den raad van justitie bij verstek veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf en ƒ 20,000 boete.

Ook het jaar 1898 bewees dat stijging of daling van het debiet der opiumregie — zoolang de tijd niet is gekomen om de regie rechtstreeks werkzaam te doen zijn tot beperking van het opiumverbruik — nog in hoofdzaak beheerscht wordt door de tijdsomstandigheden.

Omtrent de geldelijke uitkomsten der regie blijkt dat het debiet der bruto opbracht ƒ 1,888,168, en zou als netto inkomst der regie overblijven ƒ 1,293,314.

De verdere uitbreiding van het regiegebied tot de overige pachtperceelen van Java zal plaats hebben naarmate de omstandigheden het veroorloven, hetgeen in de eerste plaats afhankelijk is van de vorderingen met de nieuwe fabriek. De bouw der eigenlijke fabriek had goeden voortgang, maar de verwachting dat zij tegen het einde van 1899 geheel gereed zal zijn, is niet verwezenlijkt en laat zich de geheele voltooiing eerst tegen het einde van 1900 verwachten.

Uit het totaaloverzicht blijkt dat de invoerrechten méér opbrachten ƒ 507,966, doch de uitvoerrechten minder ƒ 760,121. Tot de stijging van de invoerrechten droeg het tolgebied in de buitenbezittingen ƒ 308,514 bij.

De invoering van de accijnzen op petroleum en lucifers in de afdeelingen Indragiri (Riouw) en Lombok (Bali en Lombok), zoomede in eenige gedeelten der residentie Menado bracht *f* 8426 aan eerstgenoemden en *f* 8052 aan laatstgenoemden accijns op.

Het ruimer vloeien in de eerste helft van 1899 van de twee voornaamste accijnzen hield verband met het inwerkingtreden op Java en Madoera en in het overig accijnsgebied van verhoogingen van den petroleum-accijns van *f* 2 tot *f* 2.50 per hectoliter en van den lucifers-accijns van *f* 0.40 tot *f* 0.50 per gros doosjes.

De verhooging van den accijns op petroleum en van dien op lucifers is tevens ingevoerd: met 1 April 1899 in de afdeeling Groot-Atjeh (ongerekend Poeloe Weh), en met 1 Juli 1899 in Gorontalo met de landschappen Tomini-bocht (residentie Menado), benevens in het landschap Banggaai (residentie Ternate).

De berekeningen van de vijfjarige wetenschappelijke balans van het weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht, opgemaakt door den wiskundigen adviseur bij het Departement van Koloniën prof. dr. Van Geer, leeren dat bij een geleidelijken gang van zaken vooruitgang van het fonds is te verwachten, zij het ook dat het jaren zal moeten duren eer het fonds zonder subsidie zal kunnen voortbestaan.

Omtrent de vrije (niet aan de verplichte levering onderworpen) koffieteelt der bevolking in de vier gewesten (Bantam, Krawang, Japara en Rembang) wordt gerapporteerd, dat, ofschoon de Regeering voortging die teelt aan te moedigen, o. a. door den inlander geldelijk behulpzaam te zijn in het verkrijgen van goed plantmateriaal, de vooruitzichten der cultuur in die gewesten zich over het algemeen genomen, weinig gunstig laten aanzien.

De onderzoekingen naar den invloed, welken de teelt van koffie op den bodem oefent, werden, onder leiding

van den chef der 2de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg, dr. P. van Romburgh, nog steeds voortgezet door den tijdelijk aan hem toegevoegden landbouwscheikundige.

Door die onderzoekingen is reeds gebleken, dat het niet als vaststaande mag worden beschouwd, dat een bodem, die reeds eerder koffie heeft voortgebracht, niet weder in staat is om, zonder voorafgaande reboisatie, een nieuw koffieplantsoen tot ontwikkeling en vruchtdracht te brengen, daar de hoeveelheid minerale voedingsbestanddeelen, die door den oogst aan den grond wordt onttrokken, gebleken is van weinig beteekenis te zijn.

De vraag is onlangs overwogen of het, met het oog op den achteruitgang in den laatsten tijd van de prijzen der Liberia-koffie en op de mogelijkheid, dat het Gouvernement dientengevolge op die soort verlies zou komen te lijden, wel aanbeveling verdient van Gouvernementswege voort te gaan met het doen tot stand brengen van Liberia-aanplantingen, hetzij in cultuurdienst, hetzij in vrijwillige cultuur, tegen geldelijke tegemoetkoming. Ofschoon de gedrukte marktwaarde van het product uit den aard der zaak tot behoedzaamheid stemt in het verder doen ondernemen van Liberia-aanplantingen, acht de Indische Regeering het wenschelijk om, alvorens nopens het al dan niet voortzetten van bedoelde teelt eene beslissing te nemen, den uitslag af te wachten van eene door haar bevolen proef, of niet betere prijzen te behalen zijn, door Liberia koffie als legkoffie aan de markt te brengen, waarmede ook particuliere ondernemers reeds begonnen zijn.

Omtrent het op ruimere schaal dan tot dusver dienstbaar maken van het bijslagstelsel aan de aanmoediging van de vrijwillige koffieteelt der bevolking in de onder het monopolie vallende gewesten zijn voorstellen van de residenten gevraagd.

Van het op Java aan het Gouvernement geleverd pro-

duct werden hier te lande verkocht 185,515 pikol, terwijl in de vier groote veilingen te Batavia van de aangeboden 98,778 pikol werden verkocht 84,438 pikol.

De vraag of, bij gelijke behandeling als in Indië, opleg van koffie hier te lande mede gewenschte uitkomsten geeft, schijnt ontkennend te moeten worden beantwoord.

De productie der Gouvernements-kina-onderneming bedroeg 306,696½ KG. ledgeriana bast en 51,261 KG. succiruba- (pharmaceutischen) bast.

Het voornemen bestond om in de Preanger-Regentschappen een derde kininefabriek op te richten, en wel te Pengalengan.

Het jaar 1898 was voor de suikerindustrie op Java een der gunstigste sedert de crisis van 1884. Niet alleen werd het streven naar eene hooge productie bevorderd door een overvloedigen rietoogst, maar ook de prijsstandaard was bevredigend, daar hij zich gedurende het grootste gedeelte des jaars bewoog tusschen *f* 6¾ à *f* 7 per pikol n°. 11/12.

Het totaal der verwerkte rietbeplantingen bij al de suikerondernemingen, berustende op overeenkomsten met de bevolking, beliep dan ook bij 146 van de 148 in exploitatie geweest zijnde fabrieken 83,955 bouws (83,463 bouws eigen beplantingen der ondernemingen en 532 bouws opgekocht riet).

Aangaande ziekte in het suikerriet is alleen bericht, dat de aanplantingen in Java's Oosthoek te lijden hadden van de zoogenaamde dongkellan-ziekte. In Juni 1899 werd, met het oog op de uitbreiding welke de kwaal verkreeg, aan een der aan 's Lands Plantentuin verbonden natuuronderzoekers een wetenschappelijk onderzoek in Probolinggo opgedragen.

Met het oog op misstanden, die zich bij de tabaksindustrie voordeden, hoofdzakelijk bestaande in diefstallen van tabak en moedwillige brandstichting van opgeschuurde voorraden, is tot tegengang van een en

ander de Indische Regeering nader op verscherpte maatregelen bedacht.

De uitgestrektheid gronds in de verschillende gewesten van Java (buiten de Vorstenlanden), door het Gouvernement aan particulieren in erfpacht afgestaan (daaronder ook die gronden, welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, krachtens een huurtitel bezeten werden) heeft eene gezamenlijke uitgestrektheid van 528,563 bouws.

Bij hoofdstuk Boschwezen wordt medegedeeld, dat het denkbeeld, om voor ontwikkelde inlandsche jonge lieden de gelegenheid te openen om tot opziener en c. q. ook tot adjunct-houtvester der 2e klasse te worden benoemd in Indië, nog in behandeling was.

De uitkomsten van den rijstbouw kunnen over het algemeen bevredigend genoemd worden. Minder gunstig viel de rijstoogst uit in de Padangsche Bovenlanden.

Berichten over slechte behandeling van ter Noordkust van Celebes gebezigde koelies bleken, nadat van bestuurswege een grondig onderzoek was ingesteld, overdreven. Intusschen waren de stukken van het onderzoek in handen gesteld van den officier van justitie te Makasser.

De regelingen, welke met het oog op de invoering van de mijnwet noodig zijn, worden thans in Indië voorbereid. Tot bijstand in het ontwerpen daarvan is den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid tijdelijk een rechterlijk ambtenaar (tot dusver landraadvoorzitter) toegevoegd. Daar echter met die voorbereiding, hoezeer daarbij dezerzijds voor zooveel noodig op voortvarendheid is aangedrongen, noodwendig eenige tijd is gemoeid en het koninklijk besluit van 1873 dus voorloopig nog van kracht blijft, is de daarin vervatte regeling, in afwachting van de invoering van de Indische mijnwet, op enkele hoofdpunten daarmede in overeenstemming gebracht.

Met het oog op de in Indië in bewerking zijnde regelingen is den Gouverneur-generaal er dezerzijds nog in het bijzonder op gewezen dat het geenszins noodzakelijk

is dat de uitgestrektheden der uit te geven concessieterreinen overeenkomen met die der terreinen waarvoor vergunning tot opsporing is verleend, en is tevens de wenschelijkheid in het licht gesteld om voor beide categoriën van terreinen de uitgestrektheden te beperken. Ten aanzien van de uitgestrektheid der opsporingsterreinen in verband met de in de Tweede Kamer gerezen vraag of ten opzichte van de loopende opsporingsvergunningen aan de artt. 35 en 45 der wet zoodanige toepassing zou worden gegeven dat ten aanzien van de opsporingsterreinen geen meting zal worden verlangd, indien de houder der vergunning genoegen neemt met de door de Indische Regeering geschatte oppervlakte, is eene milde toepassing der wet aanbevolen, terwijl — teneinde de invoering en werking der wet te vergemakkelijken, — de wenschelijkheid is betoogd om, ten aanzien van vóór de invoering der wet te verleenen concessiën, in het algemeen vast te houden aan den maximum-cijns, die volgens de bestaande bepalingen 10 pct. is van de netto-opbrengst. De Landvoogd werd wijders uitgenoodigd om, teneinde gelegenheid voor gouvernements-exploitatie open te houden, niet slechts de tinvoerende streken van Nederlandsch-Indië te reserveeren, maar ook op Celebes en elders de zoodanige, waaromtrent gegronde vooruitzichten bestonden dat zij voor eene loonende goud-ontginning in aanmerking zouden zijn te brengen.

In de dezerzijdsche aanschrijvingen werden voorts nog ter sprake gebracht: de noodzakelijkheid dat vooral op goede behandeling, verzorging en verpleging van de arbeiders, bij mijnontginningen werkzaam, worde toegezien; — de wenschelijkheid dat alles wat betrekking heeft op de wijze, waarop belanghebbenden tot het inbrengen van bezwaren zullen worden toegelaten, in de vast te stellen uitvoeringsvoorschriften nauwkeurig worde geregeld, — zoomede de mogelijkheid om terreinen, welke reeds geconcedeerd en waarop ondernemingen in werking

zijn, waarbij de belangen der schatkist in ruime mate betrokken moeten worden geacht, voor nasporingen door anderen te sluiten.

Het bovenstaande nopens eene beperking der uitgestrektheid van voor mijnbouwkundige opsporingen uit te geven terreinen heeft de Indische Regeering er toe geleid om het sedert medio 1892 aangenomen maximum van 35,000 bouws (= pl. m. 24,500 hectaren) voorshands terug te brengen tot 15,000 hectaren, met dien verstande echter dat er vrijheid zal bestaan om dit cijfer te overschrijden wanneer de omstandigheden het wenschelijk maken. Andermaal is daarop overleg geopend omtrent de vraag of ook het thans aangenomen maximum niet te ruim moet worden geacht en tevens gewezen op de mogelijkheid van een technisch standpunt en op de wenschelijkheid om de maximum-uitgestrektheid althans van de concessieterreinen minder ruim te stellen, en in het algemeen meer te rade te gaan met hetgeen in andere (mijn-) landen nopens dit onderdeel der mijnregeling valt waar te nemen.

Het denkbeeld om in het algemeen streken voor goudmijnbouw van Staatswege te reserveeren, vond op technische en economische gronden bij de Indische Regeering bestrijding, en dientengevolge is daarvan afgezien, evenwel met dit voorbehoud dat, indien eerlang op eenigerlei wijze ook in dit opzicht het uitzicht mocht worden geopend op eene voordeelige gouvernements-exploitatie, daarvan niet behoort te worden afgezien op grond van de overweging dat particuliere ontginning boven die van den Staat aanbeveling verdient. Intusschen is het reserveeren van terreinen met het oog op eventueele tinwinning van gouvernementswege, niet losgelaten, en bestaat er, zooals den Landvoogd is medegedeeld, geen bezwaar dat ook in andere streken dan waar reeds nu tin ten bate van den lande wordt ontgonnen, naar de aanwezigheid in den bodem van die delfstof van Gouvernementswege een onderzoek wordt ingesteld.

Nadat nog eenige mijnbouwkundige onderzoekingen waren uitgevoerd in het gebied der Embou- en Silat-rivieren, alsmede in het landschap Sekadou, werd de aangevangen geologisch-mijnbouwkundige opneming in de Westerafdeeling van Borneo, welke reeds eenmaal gedurende een vijftal jaren (1888—1892) wegens gebrek aan mijningenieurs had moeten blijven rusten, om gelijke reden opnieuw gestaakt. De werkzaamheden waren intusschen zoover gevorderd, dat de reeds verrichte arbeid een afgerond geheel vormt, waarvan zonder bezwaar een behoorlijk verslag kan worden samengesteld. Aan die samenstelling en de bewerking van de geologische kaarten wordt sedert op het hoofdbureau te Batavia gewerkt door of onder leiding van den ingenieur der 1e klasse, die met de opneming was belast geweest. Deze arbeid ondervond echter nogal vertraging, doordat aan den bedoelden ingenieur ook ander werk moest worden opgedragen en hij tevens als chef van den dienst der diepe grondpeilingen moest optreden.

De tinlevering op Banka bereikte gedurende het werkjaar 1898/99 het nog nooit te voren behaalde cijfer van 192,973 pikol, of 29,432 pikol meer dan die van het voorafgegane, en zelfs nog 23,775 pikol meer dan die van het buitengewoon gunstige jaar 1895/96.

De productie der steenkoolontginning nabij Sawah Loento (Ombilien kolenvelden) heeft bedragen 122,353 ton stuk- en 27,081 ton gruiskolen, te zamen 149,434 ton, en de winst op de verstrekking en den verkoop der kolen, na afschrijving van *f* 197,847 op de aanlegrekening, bedroeg *f* 466,675. Hierbij valt wederom op te merken, dat bij deze becijfering niets is opgenomen wegens rente en dat bij de kosten van het personeel uitgaven wegens pensioenen, verlofstractementen, enz. buiten rekening zijn gelaten.

Van de geldelijk verantwoorde 149,633 ton kolen werd aan particulieren verkocht 76,595 ton (56,611 ton stuk-

en 19,984 ton gruiskolen), op een klein gedeelte (907 ton) na, uitsluitend te Emmahaven. De stoomvaartmaatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* namen aldaar 46.280 en de *Koninklijke Paketvaartmaatschappij* 21,830 ton in (onder welke hoeveelheden respectievelijk 961 en 15,903 ton gruiskolen), terwijl aan andere particuliere personen geleverd werd 7578 ton, waarvan wegens verstrekking aan vreemde schepen (11 Engelsche) 3356 ton. In 1899 heeft de verstrekking aan vreemde schepen reeds veel grootere verhoudingen aangenomen: over de eerste negen maanden hadden toen 23 vreemde schepen te Emmahaven 7590 ton Ombilien kolen gekocht.

Ten aanzien van het denkbeeld om ten einde minder afhankelijk te zijn van het al of niet voorhanden zijn van een voldoend aantal voor den mijnarbeid physiek geschikte dwangarbeiders, meer dan tot dusver plaats had gebruik te maken van Chineesch werkvolk, wordt medegedeeld, dat pogingen om eene proef in die richting te nemen, met medewerking van Chineesche mijnhoofden van Banka, niet tot uitvoering zijn gekomen, omdat bedoelde mijnhoofden, nadat eenigen van hen in de gelegenheid waren gesteld om den aard van het werk in de kolenvelden in oogenschouw te nemen, ongenegen bleken om op eenigszins aannemelijke voorwaarden hunne bemiddeling in deze te verleenen. De oplossing der vraag is nu in eene andere richting gezocht, en de chef der kolenontginning in het najaar van 1899 gemachtigd om te trachten door tusschenkomst van Chineesche handelaren te Padang, die als werfagenten optreden, zich via Singapore en Pinang direct te Emmahaven van Chineesche werklieden te voorzien, met dien verstande dat begonnen worde met de tewerkstelling van een honderdtal Chineezen, en eerst wanneer met hen geen moeielijkheden zijn ondervonden, worde overgegaan tot het in dienst nemen van een tweede honderdtal en zoo vervolgens, tot een maximum van 600 man. Voor de op *f* 75 per man bepaalde kosten

van aanvoer te Emmahaven zullen de koelies worden belast met *f* 40 of zooveel minder als de chef der kolenontginning in het belang der te nemen proef geraden acht.

De particuliere tinontginningen in Nederlandsch Indië bleven zich bepalen tot die der Billiton-Maatschappij krachtens gouvernements-concessie en die der Singkep-Tinmaatschappij krachtens concessie van het inlandsch bestuur van Lingga-Riouw.

De uitkomsten der nieuwe wijze van verkoop door de Billiton-Maatschappij waren bevredigend, zoodat de Maatschappij geen aanleiding vond aan hervatting van de openbare veilingen te denken.

De winst- en verliesrekening der Singkep Maatschappij wees over 1898/99 een voordeelig saldo aan van *f* 371,662, tegen *f* 130,592 over het voorafgaande boekjaar.

In verband met het vinden van goud in eene tinertslaag van de mijn Raja bestond bij de Maatschappij het voornemen om te doen nagaan of de kosten van een deskundig onderzoek naar de aanwezigheid van goud op Singkep zouden gerechtvaardigd zijn.

De in den laatsten tijd weder begonnen inlandsche goudontginningen in de residentie Menado waren van weinig beteekenis.

Gruwelen in den Congo.

In Antwerpen heeft zekere heer Lacroix van zijn broer aan de Congo een brief ontvangen, waarin al de wreedheden die de *Petit Bleu* indertijd bij geruchte zeide te hebben vernomen, worden bevestigd en met getuigen gestaafd. De brief, door de *Nieuwe Gazet* te Antwerpen meegedeeld, luidt als volgt:

Nieuw-Antwerpen, 4 Februari 1900.

Ik bevind mij op dit oogenblik te Nieuw-Antwerpen, vooreerst omdat ik ziek ben, vervolgens om voor de rechtbank te verschijnen.

Ik word beschuldigd: een inboorling te hebben doen fusilleeren, die eerst aan een boom gebonden was, en tevens sta ik terecht om een dorp te hebben aangevallen waarbij talrijke zwarten werden gedood.

Hier volgt een letterlijke copie van de getuigenis die ik schriftelijk aan den substituut van Nieuw-Antwerpen overhandigd heb.

Daaruit zult gij leeren, op welke wijze de Europeanen hier op de hoogte hunner taak worden gesteld en hoe wij hier den caoutchouc- en ivoorhandel drijven:

Een krasse getuigenis.

Nieuw-Antwerpen, 31 Januari 1900.

Den heer bijgevoegd substituut van den Staatsprokureur,

Ten einde mijne getuigenis van gister uit te leggen en te bewijzen, betreffende de bevelen die ik in verscheiden brieven van mijn gebieds-overste den heer M... heb ontvangen en waarin mij voorgeschreven werd, met strengheid tegenover de inboorlingen te handelen, heb ik de eer, M. de Substituut, u te laten weten dat ik niet alleen gemachtigd was tot streng handelen, maar dat de heer M... bij zijn princiepen en zijn voorschriften dikwijls eenige zeer treffende voorbeelden heeft gevoegd, die aan zijn ondergeschikten het recht tot, en een duidelijk denkbeeld gaven van de manier waarop zij te werk gaan moeten.

Ik wil u, heer substituut, slechts eenige feiten aanhalen, die u, hoop ik, eens te meer bewijzen zullen, hoe wij hier op de hoogte worden gesteld van onze taak voor de belangen der Maatschappij.

Een heel dorp vermoord.

1. — In de maand November, toen ik mij nog te Monbia (hoofdplaats van het Matima-gebied) bevond, gaf de heer M... ons bevel alles te fusilleeren wat zich in dat inlandsch dorp bevond.

Twee en twintig vrouwen en twee kinderen werden in het dorp zelf afgemaakt; drie andere vrouwen, die in een piroog (schip van boomschors) vluchten wilden, insgelijks.

Door medelijden bewogen ben ik verplicht geweest mijn verste, den heer M..., te beletten voor te gaan met hieten op een kind, dat hij reeds verscheiden keeren d gemist en welks moeder met talrijke Albini-geweer-gels doorboord lag!

Dit onschuldig schepseltje dreef alleen in de piroog. Het lijk zijner moeder met dat eener andere vrouw lagen aan zijn voeten. Alle werden in 't water gesmeten, het kind uitgezonderd.

De bovenstaande gruwelen werden gepleegd omdat de pirogen niet op tijd gekomen waren om caoutchouc te komen halen in verschillende posten.

Volgen de namen der getuigen.

Een fusillade.

2. — Omstreeks November l.l. werd een genaamde Bzinga, soldaat in mijn post, aan een boom vastgebonden en gefusilleerd op bevel van mijn overste, den heer M. In den post van 'n Deke, werd de vrouw van dezen zwarte aan den ketting gelegd.

Ziehier, volgens den brief dien de heer M. mij geschreven heeft, de reden waarom deze soldaat werd gedood:

Hij zou zijn boy naar de Bivelas (Staatsdorpen) hebben gestuurd om daar de aankomst van den heer M. bekend te maken.

Korporaal Ribia, van Monbia, heeft het eerst bevel ontvangen om vuur te geven; hij schoot echter in de lucht. Daarop ging de heer M. zelf ter plaats en duidde zijn gunsteling, een soldaat Lintambala, aan voor deze taak. Eén geweerschot doodde den veroordeelde.

Getuigen: De postoverste, 6 blanken en 50 inboorlingen van het dorp Bocoundoula (allen genoemd).

Kort spel met een weglooper.

3. — Hier volgt nog een ander geval, dat gebeurde op bevel van den heer M. en terwijl een jong agent, de heer Coopman, in den post was. Deze laatste was nooit te voren in Afrika geweest.

Dáár nog eens heeft de heer M. aan dien jongen man getoond, hoe men in den Mongala te werk gaat:

Zekeren dag in de maand October ll. was de soldaat Sétembé gevlucht om te Kwawa te gaan werken. De overste van dien post, de heer Billoir, gaf hem een brief, met de opdracht, dien te gaan overhandigen aan den heer M., die zich toen in mijn post bevond.

Ik herkende hem en duidde hem als deserteur bij mijn gebiedsoverste aan.

De heer M. liet hem eerst van de chicotte geven en vervolgens aan den ketting leggen.

Hier waren toen twee schildwachten; de een moest caoutchouc, de andere de gevangenen bewaken.

Dezen dag echter liet, bij uitzondering, de heer M. een soldaat van zijn dienst op schildwacht zetten, denzelfden Litambala, wien hij bijzondere onderrichtingen gaf.

'sMorgens lag Sétémbé afgemaakt! Getuigen: 6 (persoonlijk aangeduid).

Van honger aan den ketting gestorven.

4. — Ik veroorloof mij nu nog te zeggen, heer substituut, op welke andere manier wij ook te werk moeten gaan om aan caoutchouc te geraken of, beter, ik zal u een feit aanhalen dat slechts zeer kort geleden voorviel en wij als voorbeeld moeten nemen:

Altijd omstreeks de maand November ll. werden door mijn overste, den heer M..., een zestigtal vrouwen gevangen genomen die ons versche levensmiddelen kwamen brengen voor den post van Monbia.

Al deze schepsels werden, zonder uitzondering of genade, aan den ketting gelegd en van alle voedsel beroofd, omdat hun dorp (Mumbumbala) geen caoutchouc aanbracht!

Van deze 60 vrouwen, bevestig ik u, blijven er nog slechts vijf over.

Al de andere zijn gestorven van honger en ellende, niettegenstaande de hoofden en de bewoners van dit dorp, ons een som van duizenden „mitakos" kwamen aanbieden

om hun vrouwen af te koopen en om zich volkomen aan den wil der blanken te onderwerpen.

Getuigen: 5 (persoonlijk genoemd).

* * *

Ik geloof wel, heer procureur, dat het onnoodig is, u nog andere voorbeelden aan te halen, om te bewijzen dat ik de bevelen van mijn overste, den heer M., uitvoeren moest en recht had tot handelen, wat ik echter nooit noodeloos heb gedaan.

Een groot proces.

Met zes blanken bevinden wij ons voor het gerecht.

De eerste om 150 menschen te hebben gedood en 60 handen te hebben afgesneden.

De tweede om vrouwen en kinderen kruisgewijze te hebben opgehangen en de genitaliën en de hoofden van mannen te hebben afgesneden om die aan de palissaden vast te hechten.

De derde om met revolverschoten een zwarte te hebben gedood.

Een vierde om een inlandsch hoofd afgemaakt te hebben.

Eindelijk, ik en de heer M... voor de bovenvertelde feiten.

Dat zal het grootste proces zijn, hetwelk tot hiertoe in Congo gepleit werd.

Ik bezat een geneeskundig getuigschrift, mij afgeleverd door den dokter van Nieuw-Antwerpen, een stuk dat mij toeliet naar Europa te vertrekken. Welnu dit certifikaat is niet meer geldig.

Ik lig ziek te bed en eet niet meer sedert verscheiden dagen, ik heb de leverziekte. Moest ik sterven, aarzel dan niet om u als burgerlijke partij te stellen tegenover den Staat.

(w. g.) LOUIS LACROIX.

VARIA.

Ethnographisch Museum.

Verschenen is het verslag van den directeur van 's Rijks Ethnograpisch museum te Leiden, over het tijdvak 1 Oct. 1898 tot 30 Sept. 1899. Onder de vier platen die het boekje versieren, is een afbeelding van de groep van Japansche godenbeelden, van de tentoonstelling van Japansche kunst bekend. Bij de opsomming van geschenken, nemen die van prof. Bässler wel de voornaamste plaats in; de aldus verkregen verzameling voorwerpen uit Midden- en Zuid-Amerika werd nog aangevuld door den aankoop van een aantal belangrijke voorwerpen uit het noorden van Brazilië — waartoe de directeur van het museum in staat werd gesteld door den steun van een aantal landgenooten. Afzonderlijke vermelding verdient nog de verzameling Filippijnsche schedels, door dr. Schadenberg bijeengebracht, en waardoor het museum een grooter aantal schedels (266) van die eilanden bezit, dan in eenig Europeesch museum gevonden wordt.

Over het personeel deelt de directeur mede:

Bij beschikking van den minister van Binnenlandsche Zaken werd aan den heer G. A. Koeze, cand. arts, gewezen prosector bij de anatomie te Leiden, de bewerking van een gedeelte der anthropologische afdeeling van het museum opgedragen. Bij schrijven van HH. curatoren

werd mededeeling ontvangen dat Zijne Excellentie zich met het denkbeeld van den directeur, om aan den heer Shinkichi Hara, assistent aan het Museum für Kunst und Gewerbe te Hamburg, de bewerking van een gedeelte der Japansche afdeeling op te dragen, kon vereenigen, en dat de heer Hara vooreerst voor den tijd van twee maanden tot tijdelijk assistent met ingang van 1 Februari werd benoemd. Later werd die benoeming met drie maanden verlengd.

Bij beschikking van den minister werd dr. H. H. Juynboll te Leiden tot assistent bij 's Rijks Ethnographisch museum benoemd; het is te verwachten dat door de benoeming van den heer Juynboll, die zich reeds door publicatiën op het gebied der Indische taal- en letterkunde een goeden naam heeft verworven, het museum een degelijke werkkracht rijk is geworden en dat de kundigheden van den benoemde op linguistisch gebied hem bij zijne werkzaamheden in het museum tot veel nut zullen blijken te strekken.

In den post van 2den assistent, waarvoor de gelden door de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling der Staatsbegrooting voor het jaar 1899, op voorstel van Zijne Excellentie werden toegestaan, is tot nog toe niet voorzien, omdat geen geschikt persoon daarvoor te vinden was.

De ergerlijke toestand, waarin de museumgebouwen verkeeren, is in vorige jaarverslagen welsprekend uiteengezet, zonder dat tot dusver verbetering verkregen is. De directeur zegt dienaangaande in zijn verslag:

„Aan hetgeen betreffende dit onderwerp in het laatste jaarverslag werd gezegd is niets toe te voegen, de toestand is en blijft onhoudbaar en wekt den afkeer op van iederen bevoegden beoordeelaar der schatten, die in de verschillende gebouwen opgehoopt zijn. Het is te hopen, dat op een voorstel, hetwelk de ondergeteekende binnenkort zal doen, de goedkeuring der Regeering wordt ver-

kregen, dan zal ten minste eene gedeeltelijke verbetering in den toestand komen en deze eenigszins dragelijk worden, tot dat er tot de oprichting van een nieuw eenvoudig, maar doelmatig gebouw zal overgegaan worden. De ondergeteekende hoopt dat de volksvertegenwoordiging hiervoor spoedig de middelen zal toestaan; door dat niet te doen blijft een zware plicht op haar rusten en wordt een toestand bestendigd die aan Nederland als koloniale mogendheid geenszins tot eer strekt."

Betreffende de conserveering der verschillende verzamelingen verwijst de directeur naar het daaromtrent in zijn vorig jaarverslag medegedeelde. Er werd gezorgd, dat de toen geschetste toestand niet verergerde; aan eene verbetering echter — het spreekt van zelf — is niet te denken voordat in eene betere huisvesting van het museum zal zijn voorzien.

Javaansche huisvlijt.

In het Koloniaal Museum te Haarlem zijn proeven van Inlandsche (Javaansche) huisvlijt tentoongesteld. Na gehouden overleg met de directie van het Koloniaal Museum, heeft de heer Schmalhausen, assistent-resident te Poerbolingo (residentie Banjoemas), eenige voorwerpen gezonden.

Onder het geëxposeerde trekken voornamelijk de aandacht: een couranten-standaard van bamboe en rottan; een bloemenmandje — in den vorm van een hoorn des overvloeds — van rottan en lontonbladen; een papiermand van bamboe en bast van den waroeboom; een bloempot van boomvarens; stam en pitjes van de weigoe; een sigarenkoker van boomvarens met een gesneden deksel van djatihout; een vouwstoeltje van djatihout; een tafeltje van bamboe met pootjes van gebrande bamboe; een sigarenkoker van gebattikte bamboe, enz. Al deze voorwerpen zijn gemaakt van inlandsch materiaal en zijn

grootendeels naar Europeesche modellen vervaardigd door Inlandsche gestraften. Deze menschen hadden dergelijk werk nooit bij de hand gehad of zelfs ooit gezien en in geen enkel opzicht eenige opleiding genoten. Niemand der werkers had eenige notie van lezen, schrijven of rekenen, en, evenals hier te lande, behooren in ons schoon Insulinde, de gestraften in den regel niet tot de élite van het volk; dit in aanmerking genomen, toonen zij over het algemeen verbazend veel aanleg. Het is niet de bedoeling geweest van den heer Schmalhausen om iets te zenden of af te leveren, dat klaar was voor de Europeesche markt, wat trouwens van ongeoefende werklieden ook niet verwacht mag worden. Evenmin mag het gezondene beschouwd worden als proeven van Inlandsche kunstnijverheid, want daarmede is het helaas zeer treurig gesteld; ook toont het afgeleverde geen typisch Indisch karakter. Het gezondene moet uitsluitend beschouwd worden als specemen van den aanleg van den gewonen dessa-man. Het streven van den heer Schmalhausen, onder wiens leiding de voorwerpen in quaestie zijn vervaardigd, om den materieelen toestand van den Inlander te verbeteren, verdient ongetwijfeld krachtigen steun, èn door den handelsgeest van Europeesche zijde èn door de onmisbare medewerking van het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische bestuur.

Formosa.

In het verslag over 1898 en 1899 van den consul J. H. de Reus te Jokohama, schrijft deze o. m. het volgende:

„Als resumé van den staat van zaken kan men zeggen, dat de vooruitzichten in Formosa voor den vreemden handelaar sedert de inbezitneming door de Japaneezen er niet op vooruitgegaan zijn. De kamfer heeft het groote

belang voor hem verloren, de theehandel, die geheel in combinatie met dien te Amoy gedreven werd, wordt door de maatregelen, van de zijde der Japansche Regeering genomen, ook ernstig bedreigd, terwijl de opiumzaken geheel en al voor den vrijen handel zijn verloren. Tevens wordt nu aan de scheepvaart onder vreemde vlag door de gesubsidieerde Japansche scheepvaart eene niet vol te houden concurrentie aangedaan.

„Van vestiging van nieuwe firma's is dan ook geen sprake, eerder het omgekeerde. Te Anping en te Takow hebben o. a. twee sinds lange jaren bestaande Duitsche huizen in 1898 hunne zaken opgeheven.

„Toch is het den Japaneezen over het algemeen nog niet gelukt groote ondernemingen op handels- of op industrieel gebied op het eiland tot stand te brengen. Slechts dan, als steun vanwege den Staat in uitzicht was, heeft het particuliere kapitaal uit Japan zich bereid verklaard, zich op Formosa te wagen. Dit was ook het geval met de bank van Formosa, die in het begin van 1899 tot stand kwam en die groote privileges van regeeringszijde verkreeg.

„Van eene voortdurende rust op het eiland kan volstrekt nog niet gesproken worden. Nu eens leggen de kwaadwilligen of, zooals zij op Formosa genoemd worden, „bandieten" (toa-hui) het hoofd in den schoot en blijven eenige maanden rustig, dan weder hoort men van belangrijke gevechten tusschen wederafgevallenen en de Japansche troepen. Van eene zekere veiligheid, zelfs in de buurt der grootere plaatsen, vooral in het zuiden des eilands, is dan ook nog niet veel sprake.

„De eenige personen, die tot nog toe van de inbezitneming van het eiland voordeel hebben getrokken, zijn de Chineezen, die nooit zooveel geld hebben verdiend als onder de tegenwoordige toestanden, zoowel door het profiteeren van het meer geregelde bestuur als door het uitblijven van de noodige concurrentie tengevolge van de

moeilijkheden, die aan de immigratie van andere Chineezen door de Japansche Regeering worden in den weg gelegd."

Het uitroeien der malaria.

Dr. Patrick Manson heeft den 13en Maart in het Colonial Institute een rede gehouden over de mogelijkheid om tropische ziekten uit te roeien. In Engelsch-Indië sterven jaarlijks vijf millioen menschen aan koorts, en dit getal geeft nog geen denkbeeld van de armoede, het lijden en de invaliditeit, door de malaria teweeggebracht. In 1896 waren er 176 Europeesche ambtenaren aan de Goudkust. Hiervan stierven er 15 aan malaria en 20 moesten als invalide naar Europa. Malaria zou uitgeroeid kunnen worden door een paar maanden alle bewoners eener plaats chinine te laten gebruiken. Er zou dan geen plasmodiënhoudend bloed meer zijn en bijgevolg geen geïnfecteerde muggen. Ook zou men alle malarialijders in muggenvrije huizen en bedden kunnen laten slapen, of omgekeerd allen die vrij zijn van malaria, dan zouden òf de muggen, òf de gezonde menschen voor infectie behoed zijn. In de vierde plaats kon men de muggen, die in huis komen, dooden, of (in de vijfde plaats) de larven in de poelen, of ook dit alles te zamen doen. Het Colonial Office heeft spreker de vergunning gegeven tot eenige proefnemingen, wier uitkomst het gewicht dezer beschouwingen voor ieder zóó duidelijk zou maken, dat een algemeene werkdadige belangstelling zou gewekt worden. Deze proeven zijn ook vroeger genomen, maar waren niet op zulk een groote bewijskracht ingericht Er hebben zich reeds personen voor de proeven aangeboden. Ten eerste moeten eenige personen in de Romeinsche Campagna gedurende het geheele malaria-seizoen een hut betrekken, zooals de Europeanen die in tropisch Afrika bewonen. Alle openingen en reten van deze hut moeten voorzien zijn van muggen-

gaas en de reizigers moeten van één uur vóór zonsopgang in de hut vertoeven en — als de proef gelukt — gezond blijven. Ten tweede moeten „kiemvrije" muggen, in het laboratorium uit het ei gekweekt, zich te Rome te goed doen aan het bloed van lijders, die slechts den goedaardigen tertiaan-parasiet herbergen. Dan moeten die muggen naar Engeland komen en vrijgelaten worden in een klein „muggenhuis", waar dus geen andere muggen kunnen binnendringen. Daar moeten eenige Engelschen slapen, die nooit het land verlaten hebben, en dezen dan — als de proef gelukt — ongeveer tien dagen na dato een goedaardige malaria hebben, die gemakkelijk met chinine te verhelpen is.

De Belgica-expeditie.

De Gerlache is plechtig ontvangen door het Aardrijkskundig Genootschap te Parijs, dat den ondernemenden Belgischen Zuidpoolreiziger zijn gouden medaille heeft toegekend.

Prins Roland Bonaparte, die voorzat, terwijl ook vertegenwoordigers van de ministeries en van het Belgische gezantschap aanwezig waren, hield een toespraak waarin hij grooten lof bracht aan den commandant van de *Belgica*, die weer bewezen had dat er nog mannen zijn die hun heele leven willen wijden aan de vredelievende verovering van de waarheid. „Deze overwinningen van den geest op de natuur doen het menschelijk hart goed, want zij hebben geen bitteren nasmaak; daarom zijn ze te verkiezen boven alle andere."

De Gerlache nam daarna zelf het woord om een overzicht te geven van zijn tocht. Voordat men het eigenlijke Zuidpoolgebied bereikt had, gebeurde er, niet ver van Kaap Hoorn, een ongeluk met het schip, waardoor de heele expeditie bijna in duigen was gevallen, maar de

geestkracht der bemanning wist het gevaar af te wenden. Toen het schip de Zuid-Shetlands-eilanden voorbij was, zagen de leden der expeditie tot hun verbazing dat een zeestraat zich uitstrekte waar op de kaarten een kustlijn (Grahamsland) aangegeven was. Deze straat, eerst Belgica-straat genoemd, maar later in Gerlache-straat herdoopt, werd in alle richtingen doorkruist en de vakgeleerden die aan boord waren, deden hier veel waarnemingen. Dertien maanden lang bleef de *Belgica* vervolgens in het ijs vastzitten. Het was de eerste overwintering in het zuidpoolgebied, en ook deze tijd vol beproevingen heeft veel opgeleverd voor de wetenschap.

In afwachting van de uitgave der resultaten van de expeditie, waarmede jaren zullen heengaan, worden nu hier en daar korte verslagen openbaar gemaakt. De *Illustration* had onlangs het eerste stuk van zulk een verslag, door Gerlache zelf opgesteld, met prachtige fotografieën uit dat land der buitenste duisternis.

Uit Midden-Afrika.

De Regeering van den Congo-staat heeft berichten ontvangen van de wetenschappelijke expeditie die een jaar geleden naar het Zuidoostelijk gedeelte is vertrokken om het Katangagebied te onderzoeken. De expeditie bestaat uit luit. Lemaire als chef, den schilder Dardenne, den onder-intendant Michel, den ingenieur Voss (geoloog), den „prospector" Questiaux en den adjudant De Harinck.

Volgens een vorigen brief van luit. Lemaire had hij op 18 Juli van het vorig jaar de Lualaba (den boventak van den Congo) verlaten in de richting van het meer Dilolo, dat aan de grens van het Portugeesch gebied gelegen is. Thans loopen de berichten tot 26 Nov. 1899. De expeditie heeft langs de Kasai genoemd meer bereikt en is daarna langs de grenzen van den Congostaat weder oostwaarts

getrokken, waar zij den loop van een aantal rivieren heeft nagegaan. Bij het afzenden bevond zij zich te Tenke en dacht na 3 weken Lafoi te bereiken. Zij heeft daarbij een weg van 3000 kilometers afgelegd en dien op kaart gebracht door middel van 80 nauwkeurige plaatsbepalingen.

Overal is zij vriendschappelijk ontvangen, en heeft nergens van wapenen gebruik behoeven te maken. De gezondheidstoestand van alle leden der expeditie is goed.

Op drie dagreizen afstand van de Lualaba ontmoette zij den Engelschen majoor Gibons, die zich toen bij haar heeft gevoegd en wien zij later dragers heeft afgestaan voor zijn verderen tocht over Lafoi naar het Tanganyika-meer en van daar naar den Nijl.

Boekaankondiging.

In het bekende langwerpige formaat der uitgave van Staatswetten van Schuurman en Jordens is bij de firma W. E. J. Tjeenk Willink te Zwolle verschenen: *De Bedrijfsbelasting in Nederlandsch-Indië*, verzameling (bijgewerkt tot Maart 1900) der voor de verschillende gewesten geldende bepalingen op de bedrijfsbelasting, voorzien van de voornaamste toelichtingen door G. A. de Koning, commies bij het Ministerie van Koloniën. Het is no. 1 van eene door denzelfden ambtenaar te bewerken serie Indische wetten, waarvan binnenkort de wet op het personeel zal volgen en successievelijk: onderwijs-ordonnantiën, agrarische wet, spoorwegen, stoomtoestellen, civiele geneeskundige dienst, aanbestedingen enz. Aan eene dergelijke uitgaaf bestond reeds lang behoefte.

Wederom is een deel verschenen van het *Dagh-Register gehouden uit Casteel Batavia vant passeerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India*. Het loopt over 1637 en is evenals het vorige deel uitgegeven door dr. H. T. Colenbrander. Men weet, dat de door dr. Colenbrander uitgegeven serie dient tot aanvulling van de te Batavia berustende en daar ook uitgegeven reeks Dagregisters. Over het jaar 1637 is het Dagregister niet

volledig bewaard. Noch het Landsarchief te Batavia noch het Rijksarchief in Den Haag bezitten er een exemplaar van. Maar opmerkelijk genoeg is het eerste deel van een door Arthur Gijsels vervaardigde copie bewaard in de Hof- und Landes-Bibliothek te Karlsruhe; waarschijnlijk heeft het behoord tot de handschriften, door genoemden oud-raad van Indië ten geschenke gegeven aan markgraaf Herman van Baden. Het eenig bewaarde deel loopt van 29 December 1636 tot 27 Mei 1637. De publicatie ervan werd echter door dr. Colenbrander nog aangevuld uit een ander handschrift te Karlsruhe, waarin nagenoeg het geheele dagregister staat gecopieerd van Van Diemens tocht naar Ambon in 1637. Daaruit is het gedeelte uitgeschoten, dat over den tijd na Mei 1637 loopt, en achter het eigenlijke dagregister gevoegd. Op deze wijze is het nog mogelijk geworden dit te verlengen tot 27 Juni 1637.

Bij den uitgever Van Vrijberghe de Coningh te 's Hertogenbosch zag het licht: *Verhalen uit de oorlogen in Ned. Oost-Indië*, door J. P. Schoemaker, gep. kapitein O.-I. Leger. Deze bundel bevat de volgende schetsen: *Het vrijwilliger ruitercorps van Semarang*, *De oude kraton Pleret*, *De installatie van sultan Amangkoe Bowono* II, *De gevangenneming van Kiai Modjo*, *De Marapalm*, *Het fort Soeroasso*, *De tweede Palembangsche expeditie*, — meerendeels dus oude bekenden voor de lezers van dit tijdschrift. Schoemaker's verhalen en schetsen, de vrucht van nauwgezette nasporingen in onze Indische krijgsgeschiedenis, laten zich aangenaam lezen. Al menig historisch feit van beteekenis, dat in de herinnering bewaard verdiende te worden, heeft kapitein Schoemaker op populaire wijze te boek gesteld, en al menige heldenfiguur, dien het tegenwoordig geslacht ternauwernood bij name kende, heeft hij voor den tijdgenoot doen opleven uit het verleden.

Deze bundel is o. a. versierd met portretten van den

generaal-majoor Le Bron de Vexela, den luit.-generaal Van Geen en van Kiai Modjo.

De talentvolle schrijver van *Huiselik leèd* en *Twijfel*, die zich achter het pseudoniem Brandt van Doorne verbergt, heeft thans een kluchtspel in één bedrijf: *De Spraaktaalveredelingsbond* in het licht gegeven (Amsterdam, H. J. W. Becht). Wij hebben het stukje met genoegen gelezen en zijn overtuigd dat het bij opvoering zal voldoen. De schrijver, een voorstander der Kollewijnsche spelling, steekt een beetje den draak met hen die zweren bij De Vries en Te Winkel.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba”, Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

Dr. Snouck Hurgronje en de macht der Atjehsche oelama's.

Van verschillende kanten maakt men mij opmerkzaam, dat ik bij mijne beschouwingen omtrent de geschriften van dr. Snouck Hurgronje over Atjeh, voorkomende in de Maart-aflevering van dit tijdschrift, geen rekening heb gehouden met zijn artikel in de *Java-Bode* van 23 en 24 November a. p., geschreven naar aanleiding eener vraag van den heer R. A. van Sandick in *De Locomotief* van 21 October tevoren, luidende: *Hebben, sedert uw komst in Atjeh, naar wij meenen in April* 1898, *zich uitsluitend wereldlijke en geen geestelijke hoofden onderworpen, zijn wij dan niet, volgens de beginselen, door u in der tijd vooropgesteld, zeer ver van Atjeh's onderwerping verwijderd?*

Ik verklaar thans openhartig dat ik in mijn bovengenoemd opstel *Herstel van het Sultanaat* met *voordacht* geen rekening heb gehouden met des heeren Snouck Hurgronje's aangeduid artikel in de *Java-Bode*. Ik nam er eerst kennis van gedurende het schrijven van mijn opstel, en mijne verbazing over den inhoud van dat artikel was te groot om er, zonder nauwgezette overweging, terstond een oordeel over uit te spreken. Ik nam mij echter voor, dit zoo spoedig mogelijk te doen. En hoewel van mijne verbazing nog niet geheel bekomen, zoo

wil ik trachten hieronder, op de meest onpartijdige wijze, aan dat voornemen gevolg te geven.

Na lezing van het bedoelde artikel in de *Java-Bode*, geraakte ik allereerst in twijfel of men hier wel te doen had met den ernstigen geleerde, als hoedanig dr. Snouck Hurgronje zich tot nogtoe had laten kennen. Die twijfel was en is het natuurlijk gevolg van het feit, dat hij vroeger altijd beweerd heeft, *dat in een oorlog door een niet-Mohamedaanschen vijand tegen Atjeh, de wereldlijke- of adat-hoofden niets, maar de geestelijke hoofden of oelama's alles te beteekenen hebben.* Nu sommigen, dat niet met hem eens zijnde, hem vragen: Indien ook gij zooveel gewicht hecht aan de in Atjeh sedert 1896 verkregen resultaten, leg ons dan eens uit, hoe dit te rijmen is met het feit, dat zich sedert 1896 nog geen enkele oelama aan ons onderworpen heeft, — nu antwoordt hij met hetgeen in de *Java-Bode* van 23 en 24 November a. p. vermeld staat. 1)

Ik vraag aan ieder die lezen kan, of zulk een antwoord een geleerde, een ernstig man waardig is.

Indien men dat artikel van dr. Snouck Hurgronje aandachtig leest, dan zal men zien dat de *adat-hoofden* bij hem in waarde gestegen zijn, zóó zelfs dat ook *hij* aan de onderwerping van verschillende hoofden *na* 1896 gewicht hecht, en dit nu komt volstrekt niet overeen met zijne vroegere bewering waarbij hij onder meer het volgende zegt:

De Atjehers gelooven aan eigen onoverwinnelijkheid; voor eenen Sĕjjid 2) in Atjeh is niets onmogelijk; de geestelijken hebben bij een oorlog door een niet-Mohamedaanschen vijand tegen Atjeh ondernomen — dus zooals thans plaats heeft — *alles*, de panglima's der drie

1) Zie bijlage. Om een juist oordeel te kunnen vellen, nam ik het artikel van dr. Snouck Hurgronje in zijn geheel over. De toelichting, bij wijze van noot, onder letter *a* en *b*, is van mij.

2) Een geloofsheld; afstammeling van den Profeet.

Sagie's *niets* te zeggen; de bevolking gelooft aan de volstrekte waarheid van hetgeen de oelama leert, de oelëëbalang staat machteloos tegenover den oelama, en waar deze optreedt is hij er zeker van, een kern van aanhangers te verwerven, die voor hem door het vuur gaan. Elk Atjeher beschouwt den arbeid der geestelijke partij als een godsdienstig werk; hunne gesneuvelden als eerwaardige geloofshelden. De leer gebiedt de oelama-partij zoowel krachtens hare theorie, als krachtens hare belangen *onverzoenlijk* te zijn en niet te zwichten voor de ijzeren noodzakelijkheid. Hun belang brengt dit volhouden in nog sterker mate mede, daar zij bij de bevrediging des lands alles te verliezen en niets te winnen hebben. Voor hen kan nooit *eenig heil in de aanvaarding der Kafir-heerschappij liggen;* gaat het den oelama's goed, dan vreezen hen èn de oelëëbalangs èn het godsdienstige zoowel als ongodsdienstige deel des volks. Brave Atjehers laten zich niet door hunne hoofden weerhouden van deelneming aan den verplichten krijg. Willen de adathoofden hen daarbij niet aanvoeren, dan zoeken zij andere aanvoerders.

Zou dr. Snouck Hurgronje — zoo vroeg ik mij onder het lezen van zijn artikel af — soms geen uitweg meer wetende, nu voor de variatie de beteekenis der oelama's willen elimineeren? Zou ook hij thans medezingen in het koor van hen die beweren, dat de wanorde die nog altijd in de VII Moekims Baid der XXII van Groot-Atjeh heerscht, te wijten is aan de afwezigheid van den in 1896 ten tweeden male verbannen Toekoe Baid?.... 1) Niet

---

1) In het *Algemeen Handelsblad* van 28 December a. p. [Tweede Avondblad] leest men over Atjeh:

„Het minst in orde zijn nog altijd de VII Moekim Baid, waar het wettige hoofd ontbreekt; zooals wij vroeger hebben medegedeeld, is het hoofd van dat district de bekende Toekoe Moeda Baid, in 1896

onaardig zou het dan zijn, hem op te merken, dat generaal Van Heutsz in zijne brochure *De onderwerping van Atjeh* schreef: „Dienst hebben wij niet van hem gehad; integendeel ben ik overtuigd, dat het voor de rust en orde beter zou zijn, hem maar weer naar de Molukken te expedieeren". Misschien is generaal Van Heutsz thans óok een andere meening toegedaan omtrent Toekoe Baid.

Sla ik soms hier onwillekeurig den spijker op den kop, dan is het ook volgens mijne overtuiging een dure plicht van dr. Snouck Hurgronje, openlijk te erkennen, dat hij als rechter van inheemsche politieke toestanden, door gemis van de zoo noodige practijk, vroeger gedwaald heeft met te beweren dat het voor de rust van Groot-Atjeh eene *conditio sine qua non* is, om de actief vijandige partij *steeds gevoelig te slaan*, en dat het voor de pacificatie van Atjeh oneindig beter zoude geweest zijn indien men den pretendent-sultan met rust had gelaten en niet van de in 1893 gevolgde politieke gedragslijn „Verdeel en heersch!" ware afgeweken, die noch met het pardongeven aan Toekoe Oemar noch met zijne dienstweigering iets te maken had, en, zooals men weet, gebaseerd was op het feit, dat er in de Atjehsche maatschappij anarchie heerscht, welke, behalve door strenge en rechtvaardige handhaving van het recht, alléén te overwinnen is door het in toom houden der clericale partij en *haar niet in de gelegenheid te stellen in den strijd tegen ons haar overwicht te behouden*. Dus juist het tegenovergestelde van de richting waarin men thans handelt.

Een bewijs dat wij dan ook met het *steeds gevoelig slaan der oelama-partij*, onmogelijk op den goeden weg kunnen zijn, is gelegen in de omstandigheid, dat de

---

op niet goed te keuren wijze gevangen genomen en daarna verbannen, en het gevolg daarvan is dat zijn zoon, Ali Baid — die te Paga, op de Westkust, verblijf houdt — met eenige mindere hoofden zich nog steeds, al plegen zij geen verzet, van ons verwijderd houden."

onderwerping der verschillende adat-hoofden **niet** gemeend kan zijn, want ware dàt het geval, dan zouden zij immers met de hen ten dienste staande middelen niet dulden, dat de vogelvrij verklaarde sultan en Panglima Polim zich in hun gebied blijven bewegen en zouden zij hen al lang aan het bestuur hebben uitgeleverd. Die hoofden moeten zelfs het opjagen als een wild beest van hunnen op wettige wijze gekozen sultan een gruwel vinden, want hoe treurig men zich ook den toestand van het sultansbestuur vóór den oorlog moge voorstellen, dit verhindert niet, dat zij, de wereldlijke hoofden, een sultan terugverlangen, al ware het slechts alleen omdat zij, bij gemis er van, veel eer en aanzien, invloed en macht zouden verliezen.

„Zoolang wij ons niet laten verleiden — schreef destijds een uiterst bevoegd deskundige — met onze troepen offensief op te treden, heeft de gezeten bevolking het minst te lijden van aanslagen op hare beurs. Door ten bate van het herstel der rust in Groot-Atjeh telkens en telkens aan de benden buiten onze geconcentreerde stelling „gevoelige slagen" toe te brengen, komt er in de plaats der in de Atjehsche maatschappij bestaande verdeeldheid, aaneensluiting. Aan het wapengeweld van onze troepen wordt door de oelama's natuurlijk eene averechtsche bedoeling gegeven en de bijgeloovige en met zóó vele vooroordeelen en historische grieven tegen den Nederlander behebte bevolking neemt deze voor de ware aan. Onze kracht zetelt in het zoo weinig mogelijk buiten de geconcentreerde stelling vechten van onze troepen. Het rooven, molesteeren en vermoorden van de binnen onze postenlinie komende Atjehers en hunne hoofden door de orang-moslemin, benadeelt onze zaak niet, maar die van de oelama-partij; want die euveldaden op landgenooten gepleegd, brengen den „prang-Sabil" bij de bevolking in discrediet. Reeds vóór Juli dezes jaars legden Atjehers uit eigen beweging in het buiten onze

geconcentreerde stelling gelegen terrein, hinderlagen tegen de orang-moslemin. Gaan deze op dezelfde wijze voort, de buiten ons gebied wonende bevolking het leven ondragelijk te maken, dan zal zij òf door kampongsverdediging tegen de oelama-partij in verzet komen, òf langzamerhand tot een exodus naar ons gebied overgaan.

„Het beste middel om de benden te doen verloopen, is die te verhinderen met onze troepen in het strijdperk te treden, m. a. w. die te verhinderen, onze geconcentreerde stelling moeilijk te maken, en het bestaan dier benden door beleidvolle politieke maatregelen te vernietigen. Wanneer die benden telkens tegen onze positiën het hoofd stooten, zal de wang-sabil opbrengende bevolking ten slotte moeten inzien, dat zij machteloos is, iets tegen ons te ondernemen en dat de tot instandhouding dier benden geïnde belasting nutteloos besteed is.

„Eene offensieve optreding buiten de geconcentreerde stelling zou zich voor onze troepen in de tegenwoordige omstandigheden bepalen tot aanval op bentings en kampongs, die alle versterkt zijn. In het open-veld vermijden die benden een beslissend treffen; zij verspreiden zich, indien zij worden aangevallen en, meesterlijk van het terrein partij trekkende, verschaffen zij ons slechts zelden de gelegenheid, ze gevoelig en herhaaldelijk te slaan. Slechts bij eene goed uitgevoerde verrassing — en de ondervinding heeft geleerd, dat deze zeldzaam is — kan er van gevoelig slaan sprake zijn, anders worden *wij*, trots onze overwinningen, zelf het gevoeligst getroffen.

„Bij offensieve optreding onzer troepen buiten de geconcentreerde stelling, kunnen zij geen onderscheid zien tusschen orang-moslemin of goedgezinden. Atjehsche hulptroepen, onder hunne eigene oelöëbalangs strijdende, weten dat onderscheid wel. Vandaar dat zij tot een spoediger resultaat komen dan onze troepen zouden doen en ook minder verliezen lijden. Zij vechten met Atjehsche

akals, die onze troepen nooit zullen leeren, omdat zij vreemdelingen zijn en blijven.

„De orang-moslemin zijn, zooals ik gezegd heb, over het geheele land verspreid. Van eenige organisatie is ook bij hunne benden geen sprake. Men kan slechts zeggen, dat de strijdmacht der oelama-partij uit twee categorieën bestaat: de beroepsstrijders, zooals de doebalangs in den Padri-oorlog, en waartoe in Atjeh de panglima's prang en alle personen met het praedicaat *Pang* [zooals *Pang Djaran*, *Pang Kebo*, *Pang bnalen*] behooren, en de reserve, die uit landbouwers en visschers bestaat, dus gewone kampongbewoners; alles wat handel drijft en aan eenig handwerk doet [de bewoners der Kedeis] neemt in den regel geen deel aan den strijd.

„Bij offensieve optreding buiten de geconcentreerde stelling zouden onze troepen dus alleen tegen de „benden" moeten strijden omdat er geene sprake meer is van oorlog voeren tegen de geheele bevolking of het geheele land. De geheele bevolking is niet meer in massa van ons bestuur afkeerig, zooals in de eerste jaren van den Atjehschen oorlog. Velen zijn het juk der oelama's moede en zien voortdurend naar onze postenlinie, in de hoop dat van dáár hulp komt opdagen en weder even als voorheen een stuivertje aan onze nederzetting verdiend kan worden. De benden der oelama's te slaan, zooveel mogelijk met sparing van de gezeten bevolking, zelfs waar de houding van deze door pressie der leiders van de moslemin nog twijfelachtig blijft, is eene utopie. Bij offensieve optreding onzer troepen neemt de reserve des vijands en, onder hare pressie, alles wat weerbaar is, dank zij de ontstentenis van alle organisatie bij deze guerrilla, patjol of vischnet voor het geweer of de lans ruilende, onmiddellijk aan den strijd deel. Bevelen worden niet afgewacht, maar het geluid van de rebana of het slaan op den trom der misigit, is voor allen het sein, dat het oogenblik is aangebroken om huis en hof volgens de interpretatie der

oelama's tegen den *„algemeenen vijand"* te verdedigen. Bij het actief verzet, dat alsdan ontstaat, voegt zich een passief, dat langer duurt. Het is het verzet der vrouwen en kinderen, die aanvankelijk door angst beheerscht, ons omtrent de bewegingen des vijands misleiden, doch later door den dood van echtgenoot, ouders of kind met haat en wrok jegens dien *„algemeenen vijand"* bezield worden en [daar de volksoorlog altijd dicht bij huis en haard, het domein der vrouwen, wordt gevoerd] anderen, op hare rampen wijzende, tot haat en wrok aanhitsen.

„Hoe is het in zulk een strijd en bij zoodanige organisatie van het verzet voor onzen soldaat, ja zelfs voor onze bevelhebbers mogelijk, onderscheid te maken tusschen vijanden en goedgezinden? Zou het niet aan het onzinnige grenzen, indien onze troepen, na de guerilla uit hare kampongs te hebben verdreven, deze van nature versterkte stellingen, terwille van de „goedgezinden", die haar nog kort te voren, daartoe gedwongen door de orang moslemin, krachtig hielpen verdedigen, moesten sparen?

„Bij offensieve optreding onzer troepen buiten de geconcentreerde stelling zou, ondanks de geringe eendrachtige samenwerking der bendehoofden, niet alleen van verdeeldheid dier hoofden geen sprake meer zijn, doch de geheele weerbare bevolking buiten de geconcentreerde stelling, die nu en dan slechts eenige schoten op onze posten of wat er zich tusschen beweegt lost, te wapen loopen en zoodoende het algemeen actief verzet weder ontvlammen. Dit ware koren op den molen der oelamapartij. Hare onmisbaarheid zou dan in de oogen van het domme volk versterkt worden en wij zouden onze eigen glazen inwerpen.

„Zonder onze offensieve optreding bepalen zich de bewegingen des vijands tot enkele strooptochten, die, op den duur, ik geef dit gaarne toe, voor den soldaat het karakter van plagerijen aannemen en hem hinderen, als hij die alleen mag afslaan; doch met onze offensieve optreding, die geen

ander doel heeft dan voortdurend in het vóorterrein klappen uit te deelen en daarna weder binnen onze geconcentreerde stelling terug te trekken, brengen wij geen enkele verbetering in den bajert van Atjehsche wanorde en anarchie. Bewegingen als tegen Kota Toewankoe in 1889, Kandang in 1891 en Kaloet in 1892, hebben ons meer nadeel dan voordeel bezorgd.

„Met onze alhier aanwezige troepenmacht op die wijze tegen de oelama-partij op te treden, zou tot niets anders leiden dan het land voortdurend in rep en roer te houden en de pacificatie van het gewest, het hoofd- en einddoel van den reeds twintigjarigen oorlog, onmogelijk te maken. Speciaal oorlog te voeren tegen de over het geheele land verspreide en tusschen de goedgezinden en neutralen wonende orang-moslemin, zonder over te gaan tot de in 1878 en 1879 gedane handelingen, is niet mogelijk, en daartoe wederom te willen overgaan, zou ons thans meer nadeel dan voordeel berokkenen.

. . . .

„Door onze bondgenooten in onzen strijd tegen de oelama-partij te betrekken, door de landschappen te doen beveiligen door de eigen hoofden en bevolking, vechten Atjehers tegen Atjehers en verloor de strijd voor de benden der orang-moslemin het cachet van den prang-sabil; want landgenooten, Mohamedanen, in een oorlog tegen landgenooten sneuvelende, konden zelfs volgens Tengkoe Kota Karang, een onzer onverzoenlijkste vijanden, niet als Sĕjjid worden beschouwd."

Elk onpartijdige, die in de Atjeh-quaestie tot oordeelen gerechtigd is, zal moeten erkennen, dat men met het in 1893, in Groot-Atjeh toegepaste stelsel op den goeden weg was, doordat wij de partij der geërfde landshoofden kozen en steunden, zonder dat wij verplicht waren tegen de oelama's op te treden, waardoor — zooals thans gebeurt — het land voortdurend in onrust is. Maar deze gedragslijn viel niet in den smaak van den agressit, wiens

haan koning moest kraaien, en dat is de reden waarom Atjeh nog steeds onze Achilles-pees blijft. Personenquaesties maken van Atjeh de ondergang der Kolonie.

* * *

Dr. Snouck Hurgronje zegt in een zijner artikelen, dat de algemeene belangstelling omtrent de Atjeh-zaak niet bijster groot is. Hierin heeft die geleerde volkomen gelijk, maar hoe kàn het anders! Reeds in Maart 1877 werd door den Gouverneur-generaal Van Lansberge het einde van den oorlog gedecreteerd, en thans, bijna een kwart eeuw later, moet het Nederlandsche volk nog maar steeds vernemen, dat men de oelama's en sabil-benden door het geheele land vindt; de centra's van verzet talrijk zijn, terwijl deze zich verplaatsen in verband met ons stelsel van actief optreden; dat buiten Groot-Atjeh en de Pedirstreek, *pecuniae causa* en *faute de soldats*, „het bezet houden gedurende geruimen tijd van een aantal beheerschende punten" niet toelaat.

Is het dus niet natuurlijk, dat er velen zijn die de toekomst van Indië donker beginnen in te zien; dat het publiek onverschillig wordt nu het al sedert jaren begint te gissen, dat de mannen die het beter wisten dan wijlen de generaal Van Swieten, ons in de Atjeh-zaak van de wal in de sloot hielpen; dat duizenden menschenlevens en honderden millioenen schats nutteloos zijn opgeofferd, door ons niet op de kust te vestigen en alleen de zuidergrens te verdedigen, waardoor wij al dadelijk op Atjeh's geldkist hadden gezeten zonder tot een oorlog te land gedwongen te zijn?

Dat men dan ook steeds minder 's lands belang dan den partijgeest behartigde, kan men zien in de voordracht van den heer E. B. Kielstra, in het *Indisch Genootschap* op 7 November 1883, waarin hij de vraag stelde: „Was het, in het stadium waarin de oorlog (Maart 1877) nu eenmaal gekomen was, geen bewijs van zwakheid —

althans in de oogen onzer vijanden — dat wij de XXII Moekims met rust lieten?", terwijl hij diezelfde vraag vergat te doen bij de behandeling van den toestand waarin in 1879 de oorlog verkeerde toen wijlen generaal Van der Heyden niet verder agressief verkoos op te treden. Even als in 1877 was het immers ook in 1880 een feit dat de vijand, die ons geruimen tijd met rust had gelaten, langzamerhand weder stoutmoediger werd!

Ware de heer Kielstra een onpartijdig woordvoerder geweest, dan had hij destijds zijn toehoorders aan het verstand gebracht, dat wij in Atjeh met een *volksoorlog* te doen hebben, waarvan de tactische definitie is, dat onze vijand den guerillo-oorlog voert. Zoolang onze troepen het initiatief behouden bepaalt hij zich in het algemeen tot de verdediging, maar van af het oogenblik dat wij het initiatief prijsgeven, treedt hij weer offensief op. Maar die tactische definitie van den Atjeh-oorlog en het toetsen van den toestand in 1880 aan die in 1877, kwam niet in 's heeren Kielstra's kraam te pas, want daardoor zou hij immers het bewijs hebben geleverd, dat verder voortrukken in Groot-Atjeh tot geen beter resultaat kon leiden en dat in April 1877, de leden van den geheimen raad te Atjeh — met uitzondering van den kolonel Van der Heyden — volkomen gelijk hadden toen zij adviseerden, dat wij ons gebied niet moesten uitbreiden, doch langs minnelijken weg de onderwerping trachten te bereiken.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, Mei 1900.

BIJLAGE.

Java-Bode 23 *November* 1899 N°. 272.

Eene onbezonnen vraag.

I.

In *De Locomotief* van 21 October werd op verzoek van den heer R. A. van Sandick het volgende opgenomen:

„De volgende vraag aan dr. Snouck Hurgronje wordt ons te plaatsen verzocht door den heer R. A. van Sandick te Amsterdam:

De toestand in Atjeh geeft aanleiding tot het stellen van een vraag aan dr. Snouck Hurgronje.

In zijn klassiek rapport over dat gewest, verschenen in den tijd van het régime-Deykerhoff, wordt een zeer belangrijk beginsel op den voorgrond gesteld. Het beginsel dat men vóór alle dingen onderscheid moet maken tusschen de wereldlijke en de geestelijke hoofden op Atjeh.

De wereldlijke hoofden — wanneer wij ten minste den geleerden adviseur der Regeering goed begrepen hebben — zijn niet de hoofdmannen van het verzet; het verzet tegen ons gezag kristalliseert zich daarentegen in de partij der geestelijke hoofden: oelama's.

Nu hebben wij bijna in elke mail gelezen, dat wereldlijke hoofden zich onderwerpen. Maar een dergelijke ons verheugende tijding mochten wij nog niet lezen betreffende geestelijke hoofden.

De vraag, die wij het wagen te stellen aan dr. Snouck Hurgronje, is deze:

„Hebben, sedert uw komst in Atjeh, naar wij meenen in April 1898, zich uitsluitend wereldlijke en geen geestelijke hoofden onderworpen, zijn wij dan niet volgens de beginselen, door u indertijd vooropgesteld, zeer ver van Atjeh's onderwerping verwijderd?"

Niemand zou mij van ijdele hooghartigheid kunnen

beschuldigen, wanneer ik deze vraag onbeantwoord liet of mij beperkte tot eene verwijzing. Immers het „klassieke rapport", waarvan de heer Van Sandick spreekt, moge wellicht onder *zijne* oogen gekomen zijn — waarschijnlijk is het niet, daar anders de „vraag" zichzelve zou hebben beantwoord —, het publiek kan daarmede niet bekend zijn, terwijl daarentegen mijn uitvoerig werk *De Atjehers*, dat wèl publiek eigendom is, alle noodige gegevens tot beantwoording der „vraag" bevat. Het eerste deel van dat boek heeft de heer Van Sandick zeer stellig niet gelezen, tenzij wij moeten aannemen, dat de kunst van lezen — grooter dan velen denken 1) — door dezen vruchtbaren publicist met verbazend gering succes beoefend is. Ik zou dus jegens hem, den plicht der beleefdheid zéér ruim opvattend, kunnen volstaan met den raad om van de reeds 6 jaren geleden in druk uitgegeven beantwoording zijner vraag kennis te nemen.

De anecdote van den redacteur van een literarisch tijdschrift, die op de vraag van een zijner vrienden, waar hij toch den tijd vandaan haalde om al de door hem gerecenseerde boeken te lezen, antwoordde: „Waar denkt ge aan? 't Is al heel mooi, dat ik al die werken bespreek, maar als ik ze ook nog lezen moest, kwam ik nooit klaar!" die anecdote is verre van nieuw. Wij leven steeds sneller, en menig redacteur, die zich tot taak stelt het

---

1) Hoe zwaar die kunst velen valt, bleek weder onlangs uit eene aanteekening, in *De Locomotief* opgenomen, bij de vertaling van den brief van Wong Tani. Daar heet de meening van Wong Tani, dat de regenten hoofden van den godsdienst zijn, in strijd met mijn beweren. Ik heb dienaangaande nooit iets beweerd dan hoogstens dit, dat *de Regeering* den regenten bedoelde functie niet toekent, en dit zal wel niemand tegenspreken, daar eene in het Bijblad opgenomen circulaire dit namens de Regeering wereldkundig heeft gemaakt. Dat dit noodig werd geacht, bewijst reeds voldoende, dat door sommigen dat oude prerogatief der regenten hun ook nog onder het nieuwe régime, waarmede het niet wel bestaanbaar is, werd toegeschreven.

publiek over een uitgestrekt veld van kennis voor te lichten, ondervindt hetzelfde bezwaar als die recensent van ongelezen boeken. De één laat zich dan door de ervaring tot zelfbeperking leiden en kan een ernstig publicist worden; de ander schrijft maar raak, zoolang er nog inkt in den koker is, en troost zich over zijne toenemende oppervlakkigheid met de bewustheid, dat de massa van het lezende publiek er altijd nog minder van weet dan hij, daar het anders zijne ontboezemingen ongelezen zou laten.

Het publiek wil op allerlei gebied eenigszins georiënteerd zijn; het heeft daarvoor gidsen noodig, maar het mist vaak de gegevens om den ernstigen leidsman van den handigen scribent te onderscheiden, en zoo loopt het er dikwijls in zonder het te willen. Daar nu de heer Van Sandick zich sedert eenige jaren aanbiedt als gids voor Insulinde en al wat hiermede samenhangt, en daar het publiek, dat in Atjeh belang stelt, meerendeels den tijd mist om van studies over dat land kennis te nemen, zou het kunnen zijn, dat zelfs verstandige lieden de „vraag" werkelijk als eene „vraag" gingen beschouwen. Om hunnentwille zal ik mij voor ditmaal de moeite getroosten om beknopt te resumeeren, wat ter zake in Deel I mijner *Atjehers* te lezen staat.

Atjeh en onderhoorigheden vormde vóór onze bemoeienis met dat gebied geene politieke eenheid, maar een veelvoud van onderling onafhankelijke Staatjes, elk onder een erfelijk hoofd-oelëëbalang of in de onderhoorigheden met verschillende andere namen genoemd. De dynastie der Soeltans, die in theorie het geheel beheerschte, had reeds lang hare kracht verloren, werd wel algemeen *geëerd*, maar nergens dan in hare eigen engste omgeving *gehoorzaamd*.

De tientallen van wereldlijke hoofden, die dus elk binnen zijne landpalen het gezag uitoefenden, leefden met

elkander veelal in oorlog, of ook in bondgenootschappen, die moesten dienen om anderen met meer succes te kunnen bestrijden. Over het algemeen waren het lieden met een zeer beperkten gezichtskring, die alleen oog hadden voor hetgeen hun eigen persoonlijk voordeel betrof. De bevolking, hoewel dikwijls ontevreden over de knevelarijen dier hoofden en soms zelfs zich daartegen verzettend, onderscheidt zich door grooten eerbied voor de traditie, voor de legitimiteit dergenen, die haar besturen. Zonder de liefde of achting hunner onderhoorigen te genieten, konden de oelĕëbalangs enz. zich op de gehechtheid der Atjehers aan het overgeleverde verlaten, als voldoenden waarborg voor de vastheid hunner zetels.

Alle gezag berustte in handen van die hoofden, die men desverkiezende *wereldlijke* of *adat-hoofden* kan noemen, al droegen zij uit den aard der zaak de uitoefening van een deel van dat gezag weder aan anderen op; deze laatsten bleven hun volkomen ondergeschikt.

Op geen gebied hadden de oelĕëbalangs zoo dringende behoefte aan bijstand van anderen als op dat van den godsdienst, de toepassing der wetten van den Islam; immers voor die toepassing wordt eene kennis vereischt, waarover die hoofden niet beschikten, daar men ze slechts door jaren van studie verwerven kan, en verder verlangt de mohamedaansche maatschappij van de handhavers dier wetten ook eenen godsdienstigen levenswandel, eene getrouwheid in de inachtneming van allerlei ritueele voorschriften, die den meesten oelĕëbalangs te zwaar valt.

De mohamedaansche wet regelt elk onderdeel van het leven der belijders van den Islam: het godsdienstige in engeren zin, het staatkundige, maatschappelijke, huiselijke. Zoo luidt de theorie, naar welker verwezenlijking elk rechtgeaard mohamedaansch theoloog streeft of minstens verlangt. In de practijk heeft evenwel de Islam moeten geven en nemen, vooral veel geven wat de naleving der wet aangaat. De historische ontwikkeling van den Islam,

die wij hier niet kunnen schetsen, heeft het medegebracht dat de Mohamedanen zelven hunne wet zijn moeten gaan beschouwen als veel te volmaakt voor de wereld waarin zij leven, en dus de zuivere toepassing dier wet verplaatsen in een ver verleden en in eene misschien nog verdere toekomst. Voor het tegenwoordige doet men het dus met een compromis tusschen de leer en de eischen van het leven, en ofschoon de termen van dit verdrag plaatselijk nogal verschillen, in wezen en hoofdtrekken komt het in alle mohamedaansche landen op hetzelfde neer: de godsdienstige plichten in den engeren zin des woords bleven overal uitsluitend door Allah's wet geregeld; evenzoo de inrichting der familie, het huwelijksrecht dus, meestal ook het erfrecht, en verder nog een en ander, dat men als meer gewijd terrein pleegt te beschouwen. Overigens werden bestuur en rechtspraak in de verschillende landen van den Islam op verschillende wijzen ingericht, waarbij wel de invloed van Allah's wet zich hier meer, daar minder deed gevoelen, maar waarbij toch de *niet* aan den Islam ontleende zeden en gebruiken der volkeren den doorslag gaven.

Zoo is het ook in Atjeh gegaan; hier noemt men het speciaal onder de heerschappij der mohamedaansche wet staande het gebied der *hoekôm*, terwijl de andere, wereldsche inzettingen, gelijk elders in dezen Archipel, onder den naam *adat* worden samengevat.

Het handhaven van *adat* en *hoekôm* beiden is de taak der hoofden; maar, terwijl zij voor het eerste gedeelte dier taak slechts zekere mate van levenservaring noodig hebben en deze door hunne eigene willekeur kunnen aanvullen, eischt, gelijk we reeds opmerkten, de toepassing der *hoekôm* speciale kundigheden. Vandaar dat geen oelĕëbalang het stellen kan zonder eenen *kali*, die de rechtsgedingen, welke binnen het gebied der *hoekôm* vallen, òf namens hem beslist, òf hem de noodige gegevens ter beslissing daarvan verstrekt; verder dat elk

dorp zijnen *teungkoe* heeft, die daar volgens de godsdienstige voorschriften de huwelijken sluit en in andere daarmede samenhangende zaken zijnen dorpsgenooten ter zijde staat. Die personen moeten ter richtige vervulling hunner ambtsplichten zich een gedeelte van die theologisch-juridische wetenschap eigen gemaakt hebben, die volgens mohamedaansche begrippen *de* wetenschap is.

Lieden, die zulke studie gemaakt hebben, zijn steeds min of meer doordrongen van het besef, dat een veel te klein gedeelte van het leven onder de heerschappij der *hoekôm* staat, terwijl de adat en hoe men verder zulke mengsels van zeden, gebruiken en willekeur noemen mag, in hunne oogen niet veel beter dan een werk des duivels is. Hunne opleiding legt dus in hen de kiem van een streven naar vermeerdering van hun gezag, naar verkleining van het gebied der adat. Het spreekt van zelf dat de bestuurshoofden overal, en zoo ook de oelëëbalangs in Atjeh, die ambten bij voorkeur opdragen aan menschen, bij wie bedoelde kiemen geen neiging tot verdere ontwikkeling toonen; zeer strenge of ietwat heerschzuchtig aangelegde theologen zijn daarvoor niet bruikbaar.

Die minder plooibaren of heerschzuchtigen moeten dus een ander arbeidsveld zoeken; men vindt ze, in Atjeh gelijk elders, onder de godsdienstleeraars. Dezen, die, zonder eenig ambt te bekleeden, aan de leergierigen den inhoud der kitabs, dus ook de geheele wet van Allah, verklaren, zijn vrijer in hunne bewegingen. Sommigen onder hen worden door de bevolking met eenen aan bijgeloof grenzenden eerbied bejegend en oefenen op haar grooten invloed. Hier is en was het altijd zaak voor de oelëëbalangs om voorzichtig te zijn. Hun eigen geloof en de publieke opinie weerhouden hen er van, een aanzienlijken goeroe̜ of oelama anders dan in geval van hooge noodzakelijkheid van zich af te stooten; maar toch zijn die hoofden evenmin als geloovige christelijke vorsten geneigd om hun gezag met vertegenwoordigers van den

godsdienst te deelen of aan dezen af te staan. Vooral waar zich onder den mantel eener strenge vroomheid bij die leeraars heerschzucht vergeefs trachtte te verbergen, ontstonden wel eens conflicten. Meermalen kwam het voor, dat adat-hoofden, mede ter verzekering hunner eigen positie, ernstig rekening moeten houden met het gezag en de populariteit van aanzienlijke wetgeleerden [oelama's].

Zoo durfde soms een oelëëbalang eene door hem gewenschte beslissing in eene quaestie, die de gemoederen in beweging bracht, niet doorzetten tegen den wil van eenen vertegenwoordiger der *hoekôm*. Elders gebeurde het, dat zekere bemoeienissen met de daaraan verbonden inkomsten door den oelëëbalang zonder verdere contrôle aan zulk eenen godsman werden overgedragen; ja, in enkele gevallen gaf het hoofd een deel van zijn gebied aan den man der *hoekôm* over, om daar naar hartelust zijne kitab-wijsheid in practijk te brengen. Dan bleek echter weer spoedig, dat Allah's wet niet voor deze booze wereld gemaakt is, want de zonen en kleinzonen van den strijder voor de geestelijke belangen volgden deze als gewone erfelijke hoofden van het losgemaakte landschap op, zonder dat van den godsdienstigen oorsprong der stichting iets meer dan de flauwe herinnering overbleef.

Een voorbeeld, hoe ver een energiek en eerzuchtig man van godsdienstig gezag het in Atjeh kon brengen, leverde Habib Abdoelrahman, die kort vóór onze komst in Atjeh goed op weg was om het gezag der adat-hoofden geheel in de schaduw te stellen. Zijne kennis der kitabs maakte hem dadelijk na zijne komst in Atjeh tot den eersten wetgeleerde des lands; zijn geestelijke adel als afstammeling van den Profeet gaf hem aanspraak op aller vreesachtigen eerbied; de omstandigheid, dat hij niet in Atjeh geboren of opgegroeid was, droeg het hare bij tot den indruk, dien de Habib maakte. Zijne slimheid en wereldkennis stelden hem in staat om van al die om-

standigheden partij te trekken tot verkrijging van eene autoriteit, die in Atjeh haar weerga niet had.

Al die geestelijke machten: *kali's*, *teungkoe's*, *oelama's*, waaronder *goeroe's*, vindt men onder verschillende benamingen in den geheelen Archipel en daarbuiten in alle mohamedaansche landen terug, en de verhouding tusschen de wereldlijke en de meer in het bijzonder godsdienstige autoriteiten is in hoofdzaak in al die streken dezelfde. Daar men in Europa gewoon is den godsdienst, vooral in zijne conflicten met de Staatsmacht, door priesters of geestelijken vertegenwoordigd te zien, is het in europeesche kringen gebruikelijk geworden ook die mohamedaansche wetgeleerden als priesters of geestelijken aan te duiden. Ten onrechte, want de mohamedaansche godsdienst kent geen sacramenten, dus ook geen personen, die door eene wijding tot uitdeeling van zulke heilmiddelen speciaal bevoegd zijn; hij is een leeken-godsdienst, en alleen meerdere kennis of getrouwere naleving der wet van Allah schenkt den eenen geloovige hooger gezag dan den andere.

Zooals wij zagen, kon het in Atjeh onder bijzondere omstandigheden voorkomen, dat eene geestelijke autoriteit allengs een *geestelijk hoofd* werd; meer voorbeelden daarvan vindt men in *De Atjehers*. Maar tevens bleek, dat die omstandigheden uitzonderingen waren. In normale, rustige tijden was de oelëëbalang hoofd van zijn landschap, de kali's en teungkoe's zijne gehoorzame dienaren; de oelama's, ook de godsdienstleeraars daaronder, mochten zich soms ergeren aan velerlei in het bestuur der adat-hoofden, in den regel waren zij voorzichtig in hunne critiek, aanvaardden den toestand als onvermijdelijk en schikten zich zoo goed mogelijk tot gehoorzaamheid. De oelëëbalangs, die zich ook maar eenigszins van de ware grondslagen van hun gezag bewust waren, ontzagen de strenge, vrome wetgeleerden op hun eigen terrein zooveel hun noodig scheen, maar duldden van die zijden geen aanranding van hun gezag.

Geestelijke hoofden waren derhalve in Atjeh steeds abnormale verschijnselen, ontstaan onder abnormale omstandigheden. Deze omstandigheden konden van verschillenden aard zijn. De zwakheid of de buitensporige tyrannie van eenen oelĕëbalang kon de vestiging van zulk geestelijk gezag in zijn gebied begunstigen; soms kwamen de wetgeleerden op den voorgrond onder den indruk van buitengewone rampen of twistpunten, die het volk verdeelden. Geene gebeurtenis kon echter in hooger mate dienen tot verheffing van de zoogenaamde „geestelijken" *als een oorlog tegen Atjeh ondernomen door een niet-mohamedaanschen vijand, a)* en de wijze, waarop wij gepoogd hebben Atjeh tot rede te brengen, was zeer in het bijzonder geschikt om het onkruid der oelama-heerschappij hier welig te doen tieren.

Hadden wij in den aanvang over wat meer kennis van Atjeh en zijne bewoners beschikt, begrepen dat hier half werk geen werk was, dat men alles of niets moest verlangen, dat Atjeh alleen na volledige onderwerping bevredigd kan worden; ware dientengevolge steeds met de beschikbare middelen gewoekerd om dat doel, de onderwerping, te bereiken, dan zouden de „geestelijke" machten wel van zich hebben doen spreken, maar tot gezagsontwikkeling zou hun de tijd niet gegund zijn. Gedurende de eerste jaren van den Atjeh-oorlog zweepten wel velen hunner, krachtiger dan de adat-hoofden, de bevolking tot bestrijding der kafirs op, en wisten sommigen hunner leerlingen zoo zeer op te winden, dat dezen zich ten doode wijdden, maar, hadden wij niet telkens na eenige actie eene afwachtende houding aangenomen, dan zou het met alle verzet van beteekenis spoedig gedaan zijn geweest. *b)*

a) De cursiveering is van mij. Kessler.

b) Zooals ik reeds met een enkel woord in de Maart-aflevering van dit tijdschrift aanstipte, hadden wij, volgens dr. Snouck Hurgronje, de inname van den Kraton als een noodzakelijk doorgangspunt

De oelëëbalangs zijn voor niets zoo bezorgd als voor hun eigen, erfelijk gebied; aan een krachtigen meester, die hen in dat gebied handhaaft, onderwerpen zich verreweg de meesten zonder lang bedenken. De massa der bevolking bestaat uit conservatieve landbouwers, bovenal gehecht aan hunne velden, hunne gampôngs, hunne

moeten beschouwen, waarop onmiddellijk een tocht door de drie Sagi's en bezetting van eenige het land beheerschende punten had dienen te volgen. Dat is echter een hersenschimmig idee voor hen die weten dat op 12 Mei 1873, door den commandant van het leger eene conferentie is gehouden met de chefs van de 2e en 3e afdeeling van het Departement van Oorlog en de hoofdofficieren, die bij de eerste expeditie tegen Atjeh zijn opgetreden, respectievelijk als opperbevelhebber, chef van den staf en commandant van de artillerie, waarin beraadslaagd is over de sterkte en samenstelling der voor een tweede expeditie naar Atjeh te bestemmen troepenmacht.

De kolonel E. E. van Daalen, aan wien het eerst het woord gegeven werd, gaf als zijn meening te kennen, dat indien men zich bij de tweede expeditie, uit een krijgskundig oogpunt en als rechtstreeksch doel stelde, vermeestering van den Kraton en daarmede de bemachtiging van de hoofdplaats en hare onmiddellijke omgeving, om van daaruit naar de onderwerping des lands te streven, een troepenmacht van pl. m. 6000 man geregelde infanterie zeer voldoende zoude zijn. *Wanneer men echter de dadelijke verovering en onderwerping van het geheele Rijk beoogde, zou er zijns inziens een troepenmacht worden vereischt, die onze krachten te boven ging.* Voegt men hier nu nog bij, dat de Regeering in 1873 geen uitbreiding van grondgebied en slechts het zetten van vasten voet op den Atjeh-wal verlangde, dan zal dit, geloof ik, wel voldoende zijn, om den lezer te doen zien dat de geleerde in zijne redeneering hierboven het bewijs levert, van geen studie te hebben gemaakt van de politiek des oorlogs.

Dr. Snouck Hurgronje is de meening van Habib Abdoel Rachman toegedaan, die van gevoelen was dat, bijaldien wij in den aanvang van den oorlog krachtiger opgetreden waren en terstond de XXII en XXVI Moekims waren binnengerukt, de oorlog geen zes maanden zou hebben geduurd. Maar de geleerde vergeet, dat de Habib er bij zijne redeneering van uitging dat Nederland ten alle tijden over eene genoegzame troepenmacht te beschikken had, om de overwonnen, maar daardoor nog niet onderworpen Moekims, voortdurend met de bajonet te kunnen blijven bezetten.

huizen; bovendien volgt de groote meerderheid hare hoofden *a*). Deze volgzaamheid werd wel op eene ongewone proef gesteld, waar voor het eerst sprake was van onderwerping aan eene niet-mohamedaansche mogendheid, maar zulke bezwaren worden spoedig overwonnen, waar het verlangen, om rustig de akkers der vaderen te mogen blijven bebouwen, zóó groot is. Enkele ultrafanatieke godsdienstleeraars met hunne volgelingen zouden zich dan dood gevochten of zoolang zij konden in de wildernis teruggetrokken hebben, maar de meeste „geestelijken" zouden een kalm leven boven een roemvollen dood hebben verkozen en hunne ambten van kali, teungkoe of godsdienstleeraar hebben bediend als te voren.

Men weet, het heeft niet zòò mogen zijn. Behalve eene korte periode, waarin het scheen, dat wij recht op het doel afgingen, kenmerkten zich de eerste 10 jaren van ons optreden in Atjeh door onzekerheid èn ten aanzien van het na te jagen doel, èn van de middelen om het te bereiken, weifeling en nog eens weifeling, totdat in 1884 de weifeling tot systeem werd verheven onder den naam van concentratie. De opgedane ervaring riep reeds toen ons luide toe, dat men Atjeh en onderhoorigheden moest *onderwerpen* of *verlaten*, dat een derde weg tot niets leidde. De Regeering stelde toen vast, dat we noch het een noch het andere zouden doen, maar dat eenige duizenden soldaten, opgesloten binnen de grenzen van een nietswaardigen lap gronds, zouden wachten op hetgeen de tijd bracht. *b*)

a) Komt die redeneering nu overeen met de verklaring van dr. Snouck Hurgronje, dat de oelama's, in een oorlog tegen de kafirs, de partij van actie vormen? dat zij dan optreden in naam van Allah en de oelèëbalangs machteloos tegenover hen staan? dat geen brave Atjeher zich door zijne adat-hoofden laat weerhouden van deelneming aan den heiligen krijg? dat deze niet zelfstandig kunnen optreden dewijl zij met de oelama's verbonden zijn als twee touwen, die men tot één heeft samengedraaid?

b) Hoe onbillijk deze redeneering is, heb ik aangetoond in de *Bredasche Courant* van 15 Mei 1898.

Dit stelsel van moedwillige impotentie opende in Atjeh voor al wat avonturier was, maar vooral voor de heerschzuchtige onder de klasse der oelama's een veld van werkzaamheid, zoo schoon als zij het zich nooit gedroomd hadden *a*). Men bedenke, dat de Atjehers, al laat hunne godsdienstige kennis en ook hunne beoefening dier godsdienstige plichten, die offers vorderen van de menschelijke natuur, veel te wenschen over, allen hartelijk gehecht zijn aan den Islam. Natuurlijk zijn *die* leerstellingen van dezen godsdienst, die de ijdelheid van zijne belijders streelen, het algemeenst bekend. Geen buffelhoeder, geen landbouwer, geen oelĕëbalang in Atjeh, ook al zijn zij persoonlijk geneigd tot een rustig leven en afkeerig van strijd, twijfelt aan de geheel eenige voortreffelijkheid van den strijd tegen kafirs, en allen zijn er van overtuigd, dat de beoefening dier deugd een plicht wordt, waar eene ongeloovige macht pogingen aanwendt om hen te onderwerpen. Eerst als die onderwerping onvermijdelijk is gebleken, heeft men zich te buigen voor Allah's wil, die ook uit den loop der gebeurtenissen spreekt *b*).

Nu denke men zich den toestand der atjehsche hoofden en bevolking toen onze „concentratie" tot stand gekomen was. Enkele hoofden, wier gebied binnen onze „linie" lag, werden door tractementen en toelagen aan hun meerendeels verwoest en onbevolkt gebied gebonden; de overigen, om het even of zij ons onderworpen of vijandig heettten te zijn, hadden feitelijk met ons niet meer te maken dan zij zelven wilden. Mochten sommigen hunner uit winstbejag of dergelijke motieven zekere relaties met

---

a) Toch niet met het stelsel van 1893, want daardoor werden de vijandelijke benden immers verhinderd met onze soldaten in het strijdperk te treden!

b) Juist! En omdat Atjeh wel veroverd maar niet onderworpen is, vormen de oelama's daar nog steeds de partij van actie, zoodat de onderwerping der vele adat-hoofden nog volstrekt niet wil zeggen, dat wij thans den toestand meester zijn.

ons aanhouden, anderen die stelselmatig vermijden, zij en hunne onderdanen woonden in een voor ons als gesloten gebied en bemerkten in hun dagelijksch leven van onze aanwezigheid te Koetaradja enz. uiterst weinig. Brengen wij daarbij in rekening de gewoonte der oelëëbalangs om hunne belangstelling te beperken tot eigen persoon en gebied, en de conservatieve neigingen van de massa der landbouwende bevolking, dan waren er zeker voor hen motieven te over om zich wegens de „concentratie" te verblijden, en zich ongestoord aan de behartiging hunner wereldsche belangen te wijden, wel verzekerd, dat de zaak der Compagnie door hunne passieve houding toch geen stap vooruitging *a*). Die neiging heeft zich dan ook gedurende de concentratie-periode meestal zeer sterk doen gelden.

Een streng mohamedaansch wetgeleerde mag met zulk eene opvatting geen genoegen nemen. Voor hem is Atjeh één mohamedaansch land en zoolang de Kafirs niet òf dat land met de wapenen onderworpen òf het verlaten hebben, is het aller geloovigen dure plicht hunne beste krachten in te spannen om hen te verdrijven. Misschien zouden in Atjeh slechts weinige oelama's genegen zijn, de naleving van dat beginsel met hun bloed te bezegelen; maar de door de concentratie geschapen toestand leverde voor hen nog veel meer en andere prikkels op om tot den heiligen oorlog aan te sporen dan loutere godsdienstijver alleen. De heerschzuchtige oelama's hadden nu immers de schoonste kansen om zonder met de oelëëbalangs in strijd te geraken of door dezen bemoeilijkt

---

a) Onjuist! Niet met de passieve houding maar met het vechten in het voorterrein gingen wij geen stap vooruit. Het was immers aan onze passieve houding te danken, dat reeds vóór Juli 1893, de Atjehers uit eigen beweging in het buiten onze geconcentreerde stelling gelegen terrein, hinderlagen tegen de orang moslemin legden!

te worden, tot eene soort van zelfstandige heerschappij te geraken. *a*)

Geen oelěëbalang kon een geachten oelama verbieden, in zijn landschap de verplichting tot het voortzetten van den strijd tegen de ongeloovigen te prediken; uit het godsdienstig oogpunt bezien, was zijn eigen stilzitten al minstens nalatigheid, terwijl hij niet kon wijzen op door de Kafirs uitgeoefende overmacht, die hem daartoe dwong. Daar de godsdienstige wet voorts zekere geregeld opgebrachte heffingen gedeeltelijk voor den *prang-sabil*, bestemt en het leveren van andere, vrijwillige bijdragen tot dien oorlog tot een heilig werk stempelt, mocht een oelama, zonder op iemands gezag inbreuk te maken, in verschillende oelěëbalangschappen gelden inzamelen om daarmede eene krijgskas te stichten. Wanneer nu uit de aldus ontstane krijgskassen de noodige geweren en munitie waren aangekocht en voorzien werd in het onderhoud der door de oelama's aangeworven benden, die uit fanatieke, eerzuchtige jongelieden en verloopen sujetten van alle landstreken bestonden, dan schoot er nog genoeg over om den oelama een zorgeloos bestaan te verschaffen en middelen tot verdere uitbreiding van zijnen invloed.

Het duurde dan ook niet lang, of Atjeh buiten de linie was, behalve in de oude oelěëbalangschappen, nog verdeeld in invloedsferen van verschillende oelama's en de oelěëbalangs waren wel genoodzaakt aan die indeeling hunne sanctie te verleenen. De oelama's waren meestal zoo verstandig, niet te veel uit te weiden over het plichtverzuim der adat-hoofden, wier taak zij immers maar al te gaarne overnamen; veeleer wezen zij er op, dat de heffing en administratie der voor den *prang sabil* bestemde

---

a) Ik ben dat met dr. Snouck Hurgronje volstrekt niet eens, want door eene afwachtende houding aan te nemen had de guerilla langzamerhand geen recht van bestaan meer en moest de vijand, bij zijne aanvallen, telkens het hoofd stooten.

gelden aan strenge voorschriften der heilige wet gebonden waren, zoodat die aan ongeleerden moeilijk kon worden toevertrouwd.

II.

Het is onnoodig hier eene opsomming te geven van de vele oelama's, wier gezag sedert 1884 op de boven aangeduide wijze tot ontwikkeling kwam; herinneren wij er slechts even aan dat de drie voornaamste „geestelijke hoofden" in Groot-Atjeh, die elkander den voorrang met niet zeer heiligen ijver betwistten, waren Teungkoe Koelakarang, Habib Somalanga en Teungkoe Tiro. Deze mannen beschikten over geregelde, meestal in ruime mate hun toevloeiende inkomsten, en over vaste benden, waar noodig gesteund door reservisten uit de jonge gamponglieden. Vooral Teungkoe Tiro, aan wiens bevelen eenige honderden met achterlaadgeweer bewapenden gehoorzaamden, werd een „geestelijk hoofd", voor wien de meeste oelĕëbalangs vreesden.

Het recruteeren der benden kostte geen moeite; behalve eene kleine kern van werkelijk fanatieken, die zich desnoods dood wilden vechten om eene eereplaats in het Paradijs te veroveren, waren er steeds genoeg avontuurlijk aangelegde jongelieden, of gewezen roovers, of lieden zonder bezigheid, die gaarne de even heilige als voordeelige taak aanvaardden. En zware arbeid werd niet van hen geëischt. Men wist dat de Compagnie niet kwam buiten zekeren, tamelijk engen kring; zonder veel gevaar en met groote kans om den Kafir nu en dan afbreuk te doen, kon men zich overgeven aan het spel van bentengs en patrouilles beschieten, de trambaan beschadigen en onveiligmaken en dergelijke plagerijen meer, steeds zorgende zich spoedig uit de voeten te maken wanneer de Compagnie scheen van zich te zullen afbijten. Op zoo gemakkelijke voorwaarden behielden die oelama's een zich allengs uitbreidend gezag, de door hen aangeworven

benden een voor den Atjeher uiterst genoegelijk bestaan.

Nog eens zij het gezegd: die *geestelijke hoofden* behooren in de normale organisatie van staat en maatschappij der Atjehers *niet* te huis, want daar is hun als leeraars, Kali's, enz. eene bescheiden plaats zonder eenig zelfstandig gezag aangewezen. De abnormale omstandigheden, die het voortwoekeren van dit voor de bevrediging des lands verderfelijke onkruid mogelijk maakten, waren een gevolg van onze politiek; van ons theoretisch en practisch weifelen. Wij zouden dan ook, gelijk door mij meermalen werd uiteengezet, destijds niemand meer gedupeerd hebben door Atjeh geheel te verlaten, dan die „geestelijke hoofden". Zoodra de laatste Compagniesdienaar Atjeh den rug had toegekeerd, ware de reden van bestaan van hun geestelijk gezag vervallen. Geene sabilbijdragen kon men dan meer innen, geene strijders op de been houden, in één woord de oelama's moesten van zelf terugkeeren naar de wel eervolle, maar toch bescheiden en ondergeschikte plaatsen, die zij vroeger hadden ingenomen. Sommigen hunner, verwend als zij waren door den concentratie-toestand, zou het moeite gekost hebben aldus van standpunt af te dalen, maar de logica der feiten en de wil der thans tegenover hen weder sterke oelëëbalangs zou de meesten hunner spoedig tot een juist inzicht hunner positie hebben gebracht. Ware ooit het denkbeeld geopperd van een adres van hulde en dankbaarheid aan den auteur van het concentratiesysteem, dan zouden zeker Teungkoe Tiro c.s. gaarne geteekend hebben.

Toen ik in 1891—92 den toestand in Atjeh plaatselijk bestudeerde, was die in hoofdzaak nog steeds de daareven geschetste. Teungkoe Tiro was in Januari 1891 overleden; zijne zoons, waarvan de oudste, Mat Amin, als opvolger zijns vaders optrad, erfden niet ten volle het moreele gezag, dat deze zich had weten te verwerven. Habib Samalanga en vooral Teungkoe Koetakarang

maakten van die gelegenheid gebruik om *hunne* invloedssferen wat uit te breiden. Maar deze en dergelijke détails veranderden de bestaande verhoudingen voor ons weinig of niet. De tegenwerking van al wat leiden kon tot vestiging van orde en rust, werd met den meesten ijver gedreven door eene klasse uit het atjehsche volk, wier hoogste belangen met het voortduren der onrust één waren. De overige bestanddeelen der bevolking en hare adathoofden zagen dit deels met instemming, deels met onverschilligheid, enkelen ook met zekeren tegenzin, al naar mate hunne verschillende belangen dit medebrachten, maar op atjehsch standpunt kon niemand de argumenten der oelama's tegenspreken, het recht van hun optreden in twijfel trekken.

De atjehsche maatschappij was dus tijdelijk uit hare voegen geraakt; eerst door onze krijgsoperaties verward, herstelde zich de politieke toestand des lands door onze concentratie op de voor onze belangen ongunstigste wijze. Op deze feiten werd door mij in *Dè Atjèhers* alle licht geworpen, waarover ik beschikte. In zijn kortsten vorm kwam mijn betoog dus hierop neer, dat onze concentratie de verzoenbare elementen van het atjehsche volk als gebonden overleverde in de handen eener klasse, die alleen in tijden van onrust tot dien weligen wasdom kon geraken, welke zij nu had bereikt. Zonder te ontkennen, dat er ook enkele fanatieke hoofden waren, legde ik er vollen nadruk op, dat de meeste oelëëbalangs en het gros der bevolking, ofschoon ons geene sympathie toedragend, vatbaar waren voor onderwerping en pacificatie met de middelen, waarover wij beschikten. Die meest solide en conservatieve bestanddeelen der bevolking wenschten boven alles rust en zouden die aanvaarden uit de hand van elken meester, wiens macht hun ontzag en vertrouwen inboezemde. De logica en de ervaring hadden dit reeds lang boven twijfel verheven.

Voorts betoogde ik dat, om tot die uitkomst te geraken,

allereerst een zeer actieve strijd door ons gevoerd moest worden tegen die van onrust levende elementen. Ik voorspelde dat aanvankelijk een deel der bevolking en hare adat-hoofden, vooral uit wantrouwen in de stabiliteit onzer actie, zich bij het verzet zouden aansluiten, maar dat weldra de meesten hunner zich zouden onderwerpen. De teungkoe's en hun aanhang zouden zich natuurlijk met hand en tand blijven verzetten tegen die pacifieke neigingen; de leer van den Islam, dat men zich eerst bij werkelijk gebleken overmacht aan den kafir gewonnen mag geven, zouden zij zoo luide mogelijk prediken, omdat het herstel der orde voor hen geene plaats overliet, gelijkende op die, welke zij nu innamen.

Door een beleidvol gebruik van ons ten dienste staande middelen van dwang en geweld, moesten hoofden en bevolking tot erkenning van ons gezag en opvolging onzer bevelen genoopt, de onruststokers van beroep tot hunne laatste schuilhoeken vervolgd en onschadelijk gemaakt worden.

Hoe zwaarder het leven der benden en bendehoofden gemaakt wordt, des te meer zal de liefhebberij, om zich daarbij aan te sluiten, afnemen, totdat het laatste „geestelijke hoofd" gesneuveld of in een rustig burger zonder gezag geconverteerd is. Deze taak, zoo betoogde ik verder, moet door *ons* vervuld worden, zonder daarbij op den bedriegelijken steun van Atjehsche bondgenooten te rekenen, en wanneer wij dan het doel vast voor oogen houden, terwijl de gebezigde middelen door de ervaring nu en dan gewijzigd en verbeterd worden, mogen wij zeker zijn het te zullen bereiken.

Men ziet dus, wat ik als resultaat van het volgen van it programma van actie voorspiegelde: spoedige *onderwerping* van de meeste *adat-hoofden*, de eenige, die in ene normale atjehsche maatschappij als hoofden recht an bestaan hebben, en van het gros der bevolking; *derwerping* der *oelama's* of andere *avonturiers* en hunne

volgelingen, die in den door ons helaas geconsolideerden toestand van wanorde gelegenheid hadden gevonden om zich gezag aan te matigen.

De consequentie van de door mij aanbevolen actieve politiek moest dus voor de verschillende oelama's deze zijn, dat zij òf sneuvelden, òf zich in de verre Gajölanden in stilte teruggetrokken om buiten ons bereik te blijven, of met onze vergunning als rustige burgers in het gebied van hunnen oelĕëbalang weder gingen vestigen, om daar als teungkoe, kali of godsdienstleeraar te fungeeren. Diegenen onder hen, die aan laatstgenoemde oplossing de voorkeur geven, hebben natuurlijk niet tot ons te komen als *geestelijke hoofden*, want die kennen wij niet; behooren zulke hoofden al niet tehuis in eene normale atjehsche maatschappij, die buiten onzen invloed staat, hoeveel te minder daar, waar wij het gezag voeren. Zij komen als gewone leden der atjehsche samenleving, wier onderwerping niet individueel, maar in massa plaats heeft, en zij kunnen worden aangenomen, wanneer een geheel onder onze contrôle werkend atjehsch adat-hoofd voor hun gedrag instaat. Hebben zij eene bijzonder groote rol gespeeld in de actie tegen ons, dan kunnen nog additioneele waarborgen voor de echtheid hunner bekeering tot rust en orde geiëscht worden.

Zoo, of zoo ongeveer, moest het gaan, wanneer het weifelsysteem verlaten en de eenig mogelijke weg tot onderwerping en pacificatie des lands gevolgd werd; geen andere verwachtingen kan eenig verstandig lezer afleiden uit de vóór 6 jaren door mij uitgegeven uitvoerige beschrijving van den actueelen toestand en de daar voorgedragen conclusies. Jammer, dat toen eerst nog de rampzalige Oemar-comedie moest afgespeeld worden, voordat men tot actie overging. In 1896 mochten eindelijk de lessen van ervaring der geschiedenis onzer betrekkingen tot Atjeh tot een begin van toepassing geraken en sedert is de goede weg met toenemende verzekerdheid bewan-

deld, vooral sedert de leiding der zaken kon worden toevertrouwd aan eenen gouverneur, die op zeldzaam gelukkige wijze scherpzinnigheid, geestkracht en ruimte van blik aan kennis van zaken paart.

En de resultaten? Zelfs den heer Van Sandick is het niet ontgaan, dat telkens meer wereldlijke hoofden zich onderwerpen, en terecht noemt hij dat eene „ons verheugende tijding." Daaruit blijkt toch, dat wij den toestand meester zijn, dat dus het rijk der geestelijke hoofden gedaan raakt, dat de inlandsche bestuurders weder hunne legitieme plaatsen innemen, thans in de uitoefening van hun gezag niet meer beperkt door de aanmatigingen van heerschzuchtige oelama's, maar door de regelingen van ons bestuur. Zij hebben ons noodig om hetgeen voor hen de meeste waarde heeft te behouden; wij stellen hoogen prijs op hunne onderwerping, daar zij, door ons bevestigd en versterkt in hunne autoriteit, bijna onmisbare instrumenten zijn voor de geleidelijke toepassing onzer bestuursbeginselen. De medewerking, in dat opzicht van de meesten hunner reeds ondervonden, heeft veler verwachting verre overtroffen.

Mijne lezers zullen zeker met mij glimlachen over de naïveteit, waarmede de heer Van Sandick naar soortgelijke heugelijke tijdingen betreffende de onderwerping van „geestelijke hoofden" heeft zitten uitzien, en die nog wel speciaal verwachtte naar aanleiding mijner komst in Atjeh in April 1898. Welk eene kinderlijke opvatting betreffende de mij ten aanzien van Atjeh opgedragen taak! Welk een diepte van onbekendheid met de meest elementaire zaken spreekt er uit die overigens zoo ongekunstelde teleurstelling!

Het zou mij niet verwonderen, dat menigeen die, evenmin als de heer Van Sandick, tijd heeft om de Atjeh-rapporten behoorlijk te lezen, nu de zaak toch eenmaal besproken wordt, gaarne wil vernemen, waar die van het tooneel verdwenen en verdwijnende „geestelijke hoofden"

zoo al gebleven zijn; gaarne wil ik omtrent eenigen hunner de herinnering opfrisschen.

Teungkoe Koetakarang overleed in 1895; zijn zoon volgde hem spoedig in den dood, en thans is een jeugdig kleinzoontje de eenige stamhouder.

Deze wordt in de vreeze van Allah en van de Compagnie opgevoed in de gampông zijner grootmoeder. Had de abnormale toestand, dien de concentratie schiep, voortgeduurd, dan zouden zeker een of meer oelama's elkander de geestelijke opvolging van Teungkoe Koetakarang betwisten. Maar Groot-Atjeh levert geene sabil-gelden meer, en de candidaten blijven thuis *a*).

Een zeer strijdlustig oelama, die tevens voor een afstammeling van den Profeet doorging, begon zijne rol pas na mijn eerste bezoek aan Atjeh te spelen; hij heette Habib Lhông, beschikte over ruime middelen en hield in Groot-Atjeh eene talrijke bende in beweging. Na ons actief optreden is dit „geestelijke hoofd" met vele zijner volgelingen gesneuveld, en niemand dong naar de eer der opvolging. *Habib Samalanga* stierf zijn natuurlijken dood; zijn geestelijke opvolger zit thans waar hij behoort, in eene gampông in Boven-Samalanga, en houdt zich bezig met de studie der gewijde kitabs. Men zegt, dat hem eene rilling door de leden vaart, als hij van prang-sabil hoort spreken *b*).

---

a) Dat Groot-Atjeh geen sabil-gelden meer zou leveren, is van dr. Snouck Hurgronje nogal kras gezegd, daar het bekend is dat de radja van Edi, die reeds vóór den oorlog verzocht onder ons bestuur te mogen komen, nog in 1886 oorlogsbelasting opbracht voor de partij van het verzet.

b) Dat is dan zeker een geestelijk hoofd van het soort die door de oelèëbalangs, bij voorkeur, gezocht worden om als „kali" of „teungkoe" in hunne landschappen te fungeeren; want voor den oelama en zijn gelijken kan volgens dr. Snouck Hurgronje, nooit eenig heil in de aanvaarding der kafir-heerschappij liggen, al ware het ook in den zachtsten vorm. *De ijzeren noodzakelijkheid* om toe te geven, is er immers nog niet; en zoolang die er niet is, gebiedt de leer de oelama-partij *onverzoenlijk* te zijn.

Teungkoe Mat Amin, zoon van den vermoorden Teungkoe Tirò, sneuvelde met een groot aantal zijner volgelingen in Aneu' Galông, nadat Oemar's afval ons op den waren, actieven weg had gebracht. Twee broeders van hem, die geen grooten naam hebben, zwerven in gezelschap van hunnen collega Teungkoe Tjôt Pliëng in de onderhoorigheden der Noordkust rond, meestal in de omgeving van den jeugdigen Panglima Pólém. Zij, die bij elke onderwerping van eenen oelëëbalang aan de Compagnie terrein verliezen en in voortduring der wanorde hun levensbelang zien, stellen zich vooral tot taak om dat pas volwassen erfelijk hoofd der XXII Moekims van het opgeven van zijn verzet terug te houden en, jammer genoeg, tot dusverre hebben zij daarmede succes.

Van de kleinere geestelijke potentaatjes in Groot-Atjeh zijn er ook een aantal gesneuveld, en anderen zijn in het gevolg der oelëëbalangs, onder wie zij in normale omstandigheden behooren, in hunne gampôngs teruggekeerd. Als kali's en teungkoe's nemen zij hun bescheiden deel in de rechtspraak, onder toezicht van ons civiel bestuur, en zij gedragen zich als gehoorzame onderdanen der Compagnie.

Zoo is dus Groot-Atjeh van het onkruid der *geestelijke hoofden* radicaal gezuiverd en de laatste kleine vertegenwoordigers van dat abnormale gezag, voor wie de overgang tot het vergeten burgerschap nog te sterk was, zijn uitgeweken naar hunne geestverwanten in de onderhoorigheden, en zwerven daar rond, dikwijls vergeefs zoekend naar een veilig nachtverblijf, tegen beter weten in zich vleiend met de hoop, dat de Compagnie wel weer eens in slaap vallen en de sabil-ijver dan herleven zal *a*).

---

a) Dat Groot-Atjeh van het onkruid der geestelijke hoofden radicaal gezuiverd is, schrijf ik toe aan de afwezigheid der sabil-benden, die zich verplaatsen in verband met ons stelsel van actief optreden. Een bewijs daarvoor vinden wij in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*

In de onderhoorigheden gaat het allengskens denzelfden weg op. Sedert b. v. in den aanvang der Pidië-expeditie (12 Juni 1898) 71 fanatieke volgelingen van een geestelijk hoofd in Koeta Poetôïh het leven lieten, nam de lust om zich door oelama's den weg naar het Paradijs te laten wijzen, aanmerkelijk af. Bij ons jongste optreden in de Pasè-streek zijn eveneens vele zoogenaamde „geestelijken" gevallen; o a. behoorden een groot aantal van de 31 op 6 Juli 1899 in en bij eene versterking bij Biara gesneuvelde vijanden tot die categorie, en eenigen tijd later zeide een in de Pasè-streek goed bekend hoofd te Idi, om te doen uitkomen welk eene opruiming wij daar onder de oelama's en teungkoe's hadden gehouden: „Men zoekt in de Pasè-streek thans vergeefs naar eenen teungkoe, die ook maar in staat is de ritueele slachting te verrichten". Deze woorden waren zeker zeer overdreven, maar zij geven toch te kennen, dat de *onderwerping* der geestelijke hoofden ook daar aanvankelijk gelukt is, welk feit nog bevestigd wordt door de onderwerping van de overgroote meerderheid der wereldlijke hoofden aldaar. *a*)

Een geheel op zich zelf staand type onder de „geestelijke hoofden" vormt Teungkoe Tapa, de goochelaar op godsdienstig gebied, die in 1898 door zijne bedriegerijen er in slaagde een groot deel van de bevolking der Oostkust en der Pasè-streek te doen gelooven dat hij een herleefd held uit den legendarischen voortijd was, wiens

---

van 25 April j.l., waarin men in een schrijven uit Kota Radja van 16 Maart te voren, leest:

„Zijn de maréchaussées in Groot-Atjeh teruggekeerd, dan zal stellig het terrein tusschen de Pedir- en de Groot-Atjeh-vallei weer eens onderhanden moeten genomen worden, want aan dat gedeelte, woester dan woestenij, is den laatsten tijd weinig aandacht geschonken."

Men ziet dus, de vijand ligt op de loer om, wanneer hij zijn kans schoon ziet, zijn slag te slaan

a) Het gezegde van het in de Pasè-streek goed bekend hoofd is voor mij een bewijs, dat de oelama's zich destijds schuil hielden, maar niet dat hunne onderwerping aanvankelijk gelukt was.

wondermacht de kafirs zou terneer slaan. Honderden van zijne bijgeloovige volgelingen bezegelden hunne dwaasheid met den dood, waarop de overigen zich tot deugden schikten en Teungkoe Tapa zich bergde bij de Gajo's. In dit jaar beproefde hij nogmaals, maar nu al op veel kleinere schaal en met behulp van Gajo's, het verzet tegen ons gezag in de Pasè-streek te steunen, maar na de verschijning onzer troepen verdween hij, ditmaal met meer spoed nog dan in 1898, van het tooneel. Of hij zich stil schuil houdt, of ten slotte den weg van Habib Lhông, Teungkoe Mat Amin en zoovele anderen opgaat, komt natuurlijk voor de pacificatie der onderhoorigheden op hetzelfde neer. Onderwerping van zulk een man is, gelijk ieder begrijpt, eene absurditeit; hij heeft ons niets aan te bieden dan zich zelf, en wij kunnen zulk eenen halfwaanzinnigen bedrieger geene plaats aanwijzen in de atjehsche maatschappij.

Deze herinnering aan bekende zaken was misschien niet overbodig voor ernstige belangstellenden in den toestand van Atjeh, die wel eens in de war gebracht konden worden door eene dwaze vraag als die van den heer Van Sandick. In plaats van de onjuiste woorden: *De toestand in Atjeh geeft aanleiding tot het stellen van een vraag aan dr. Snouck Hurgronje*, had de heer Van Sandick moeten schrijven: „Mijne totale onbekendheid met den toestand in Atjeh en mijn in weerwil daarvan onbedwingbare lust om er over te schrijven, geven mij eene vraag in de pen, die van gebrek aan oordeel getuigt."

Zou de heer Van Sandick, die als publicist ook zekere verantwoordelijkheid draagt, al is hij daarvan niet voldoende doordrongen, door mijne beantwoording zijner vraag zich genoopt zien voortaan van de zaken, waarover hij schrijft, eerst een weinig studie te maken? Ik durf mij met zulk een succes niet vleien, maar wel koester ik de hoop, met mijne uiteenzetting een ander tweeledig doel bereikt te hebben.

Vooreerst dit, dat naar aanleiding van deze geheel ongezochte gelegenheid, een aantal feiten betreffende Atjeh uit den jongsten tijd in hun onderling verband werden toegelicht voor hen, die er gaarne iets van willen weten, voor hen ook, die eenigen invloed op den gang der zaken kunnen oefenen, maar die den tijd missen om uitvoerige werken over zulke onderwerpen te lezen; en ten tweede de waarschuwing van het publiek tegen onbevoegde opmerkingen, al worden die op eenen toon van gezag voorgedragen. Ik kan echter niet beloven van verdere vragen, die de heer Van Sandick het mocht willen wagen (zoo noemt hij het zelf) te stellen, evenveel notitie te zullen nemen.

(*w. g.*) C. SNOUCK HURGRONJE.

Koetaradja, 3 November 1899.

De opleiding onzer toekomstige Indische officieren in de Maleische taal.

Van tijd tot tijd komen er berichten uit Indië — de dagbladen wezen er nu en dan op — dat de kennis van de Maleische taal bij onze Indische officieren „te wenschen overlaat". 1)

Met die „kennis" bedoelen wij niet de grondige kennis van, en vertrouwdheid met de moeilijke grammatica, maar, in de *eerste* plaats de *practische toepassing* van al het geleerde op het dagelijksch gebruik van de taal. Het beschaafde „spreek-Maleisch" is zeer gebrekkig, vooral in den eersten tijd in Indië.

---

1) Het is dan ook een uitstekende maatregel, dat in den vervolge, bij de toelating tot de Krijgsschool, het *lezen* en *schrijven* van de Maleische taal in Mal. (Arab.) karakters, tot de verplichte examenvakken behoort. Te verwonderen valt het wel, dat eerst *nu*, nadat ongeveer 20 jaren geen enkele eiseh te dien opzichte voor de candidaten werd gesteld, overgegaan wordt tot deze n o o d z a k e l ij k e voorwaarde.

Wij weten het niet, doch denken slechts dat de weinige kennis van enkele, overigens zeer bekwame, officieren die *niet* van de Militaire Academie of van den Hoofdcursus afkomstig zijn, aanleiding heeft gegeven tot deze (gelukkig!) nieuwe bepaling.

Te meer is deze „nieuwigheid" *goed*, omdat er enkelen, die de beginselen der Mal. taal wèl geleerd hebben, deze verder, na de aanstelling tot officier, geheel verwaarloozen. En zoo zijn er wel. Jammer van de Mal. taalstudie en van al het te voren geleerde. De leeraar in het Maleisch, aan de Krijgsschool, zou er echter de dupe van wezen!

Van die geringe „kennis" make men vooral den leeraren, aan de Koninklijke Militaire Academie, geen verwijt; aan **hen** ligt het inderdaad niet, doch wel aan het systeem van onderwijs en aan den betrekkelijk korten tijd voor de taalstudie. 1)

De materie namelijk is te uitgebreid, om een taal, zóó omvangrijk als het Maleisch, in al hare bijzonderheden te onderwijzen, en dat gedurende een 3-jarigen cursus van ongeveer 30 weken per jaar, à 3 uren per week. *Omvangrijk*, omdat naast het *geschreven* woord en de grammatica, ook het *gesproken* woord dient onderwezen te worden: het beschaafde spreek-Maleisch.

Elders (de Indische Gids April-aflevering 1900) heb ik er reeds op gewezen, dat het aanbeveling verdient, dat de oudste methode, om een taal te „*leeren*", ook worde toegepast op het Maleisch, n.l. *het uit het hoofd leeren van woorden*, later van *volzinnen*, *bijzondere gezegden* en *uitdrukkingen*.

Dat deze wenk doelt op een geleidelijke ontwikkeling van den leerling, opdat hij zich later gemakkelijker kunne bewegen op het gebied van de *spreektaal*, behoeft geen nader betoog.

Maar men verzuime vooral niet, de grammatica tevens te onderwijzen. Zoo gaat het immers óók met het leeren van vreemde Europeesche talen?

De vreemde taal, welke ook, wordt niet alleen geleerd door woordjes en volzinnen (de „zandtaartjes" van den heer Spat) maar voornamelijk door de grammatica en de verschillende taalregels.

Die *woordjes* en *zinnen* zijn dan later een hulp bij de grammatica en bij de beoefening van het geschreven of gedrukte Maleisch, even als de grammatica het hulpmiddel is, om woorden, woordvormingen en volzinnen te leeren samenstellen, volgens de regels van de kunst.

1) Namelijk het oude systeem: alléén boeken-Maleisch en grammatica. Eerst in de laatste 3 jaren is daar kentering in gekomen.

Beiden, woordjes en grammatica, vullen dus elkander aan.

Immers de Maleier versmaadt evenmin de toepassing van vele taalregels, hoewel hij, door onkunde of door onvolledige taalkennis, vele grove taalfouten maakt of dikwijls enkele taalregels niet toepast.

Om evenwel de Maleische taalkunde, de vele taalregels, het schrijven en lezen van letters, woorden en handschriften, het leeren van woorden en volzinnen, het *spreken* van de beschaafde Maleische spreektaal, om dat alles in de drie jaren tijds te behandelen, ten einde de leerlingen, bij hun intrede als officier, pasklaar te hebben, is m. i. een kunststuk, dat nog vertoond moet worden.

Was de vroegere Academie-opleiding een vierjarige 1), en heette het toen dat de kennis van het Maleisch *onvoldoende* was, wat wil men dan verwachten van een driejarige opleiding? De leeraren zijn bekwaam genoeg, de grondslag wordt uitstekend gelegd, maar de studietijd is te kort. Er wordt met hart en ziel gedoceerd, maar de driejarige kennis kan er, niettemin, niet diep inzitten. En hoewel *niet* met die mate van kennis toegerust, die gewenscht zoude zijn, moet toch erkend worden dat, dank zij de degelijke leiding, de jongelui later op eigen wieken zouden kunnen drijven, mits zij de verdere studie niet laten varen. Van hoe weinigen kan dit „doorwerken" verwacht worden?

Het is een onwillekeurig jachten, om in den korten tijd van 3 jaren zooveel mogelijk te leeren, omdat het leervak Maleisch moet gekend worden; of echter, door dat jachten, de liefde voor verdere Maleische taalstudie wordt opgewekt, mag wel worden betwijfeld. Drie jaren taalstudie is niet voldoende.

Dit zal men met mij eens zijn en, zoo ik hoop, óók de leeraren aan meergenoemde inrichting. Hoe het te

1) Ik meen dat ook, gedurende een kort tijdvak, de Academiecursus tweejarig is geweest. (?)

Kampen (ik meen een 2-jarige cursus) gesteld is, is mij onbekend.

Deze overdenkingen brachten mij tot de volgende conclusiën:

1°. Men leere de taal practisch, door 't laten „leeren van woorden"; door de leerlingen langzamerhand tot „Maleisch spreken" te krijgen in de spreektaal, maar daarbij dient

2°. de grammatica en het schrift grondig te worden behandeld, vooral het laatste. (Schrijven en lezen.)

Hoewel de exacte wetenschap van de uitgebreide Maleische taal niet mag of behoeft gevergd te worden, is toch de grammatica onafscheidelijk verbonden aan de taal*studie* en aan het lezen en verstaan van geschreven schrift, omdat hierin zooveel Maleisch (en Arabisch) voorkomt, *buiten* het spreek-Maleisch.

Hoe wil later de postcommandant Maleische brieven van Inlandsche Hoofden *lezen* en *ontcijferen*, hoe moet hij hen antwoorden, als hij het een noch het ander beoefend heeft?

En dat er veel geschreven wordt, b. v. op Atjeh, (zonder van Lombok, Palembang, Djambi en elders te gewagen) dat er een vrij drukke briefwisseling tusschen ons en de Atjehsche hoofden bestond (en bestaat), getuigen de talrijke bladen schrifts, die steeds binnenkomen. 1)

Daarom dient de officier, post- of liniecommandant de geschreven Maleische taal te kennen, wil hij voor zijn taak „berekend" zijn.

---

1) Al is de inhoud van zoo'n Maleischen brief vaak „zeer neutraal" en gaat hij grootendeels op in aanhef, ceremonieel en verdere beleefdheidsbetuigingen en opsomming van kwaliteiten, in een rompslomp, waarbij de kern van het schrijven, aanvangende met „Sjahdan'', in 't niet verdwijnt. Maar de geadresseerde *moet* het *kunnen ontcijferen*.

Of het doenlijk is, de kennis van een en ander binnen het bereik van den a. s. Indischen officier te stellen?

Gewis!

Op welke wijze die élémentaire kennis kan verkregen worden, stel ik mij voor hierbij te ontwikkelen.

Zooals de heer Professor Kern in een interview over de opleiding van Indische bestuursambtenaren verklaarde (zie Tijdschrift van Ned. Indie, Februari-aflevering 1900, pag. 107 en 108) „is de Indologische vakstudie aan een groot bezwaar onderhevig; zij is onuitvoerbaar, zelfs gedurende een 10-jarige opleiding. Daarom is men er toe overgegaan, de jongelui zoodanig en zoover in de kennis der Indische talen te ontwikkelen, dat ze hier een propadeusis krijgen, die hen wegwijs zal maken, zóó, dat zij, in Indië in de practijk komende, zich daar gemakkelijk verder kunnen bekwamen."

Toen ik elders (Ind. Gids) op een leerplan doelde voor een 3-jarigen cursus (April 1900) speelden mij uitsluitend de drie verblijfjaren der cadetten aan de Kon. Milit. Academie door het hoofd.

Welk bezwaar echter is er om de cadetten het werktuigelijke gedeelte van de Maleische taal: (schrijven en woordjes leeren) reeds te Alkmaar te doen behandelen?

Dáár toch zijn de a. s. officieren reeds gesplitst in hunne bestemming: hier te lande of Indië.

Als, gedurende de twee jaren, op de cadettenschool te Alkmaar, twee of drie uren per week worden besteed aan de élémentaire studie van de Mal. taal — en óók van de Indische aardrijkskunde, welker „kennis" onder de a. s. Indische officieren vaak onvoldoende is — zou dit reeds een groot en een goed begin zijn op den goeden weg.

Te Alkmaar worde dan niets anders onderwezen dan le Maleische karakters, hare vier verbindingsvormen en ıet verdere schrift (woorden), en daarbij het leeren van woordjes en volzinnen in beschaafd spreek-Maleisch;

hierdoor zou reeds veel gewonnen zijn voor de jongelui en voor de leeraren te Breda, die hen dan verder in de geheimen en bijzonderheden der taal (grammatica) kunnen ontwikkelen.

De Alkmaarsche cursus in Maleisch als volgt: 1e jaar: letters en verbindingsvormen; leeren van woordjes, Indische aardrijkskunde. 2e jaar: herhaling, het schrijven van woorden, enkele bijzondere schrijfwijzen (handschriften); het leeren van woordjes *en volzinnen*, *uitdrukkingen* en *idiomen*, alles in beschaafd spreek-Maleisch. Indische aardrijkskunde (vervolg).

Op deze voorloopige kennis van een en ander toegerust, kunnen dan de leeraren in de Mal. taal en Land- en Volkenkunde te Breda voortbouwen en beginnen zij met de beoefening der grammatica, leesoefeningen en, in 't laatste jaar, alle soorten van handschriften. Het zal dan blijken, hoe het te Alkmaar geleerde zich gemakkelijk zal paren aan het verdere onderwijs in de taal en in Land- en Volkenkunde.

Zeker zal dit leiden tot meerdere en snellere ontwikkeling in de kennis der Maleische taal en in die der Ind. aardrijkskunde, dus tot *meer practische bruikbaarheid* bij aankomst in Indië.

Het geldelijk belang moge in deze geen bezwaar zijn, waar het de kwestie geldt, de a. s. Indische officieren voldoende toegerust te *weten* in kennis van land en van de universeele (Maleische) spreektaal.

H. A. N. CATENIUS,
gep. Luit.-Kolonel O.-I. L.

Breda, 29 April 1900.

NASCHRIFT.

Het kan wellicht voorkomen dat enkelen er een bezwaar in zullen zien, dat, door de cadetten te Alkmaar reeds 2 jaar het élémentaire Maleisch te doceeren, deze verre vooruit zullen zijn op hunne collega's, die van de H. B. Scholen en elders, op de Militaire Academie te Breda komen en slechts den driejarigen Academie cursus volgen.

Dit behoeft hoegenaamd geen bezwaar te zijn, daar: 1°. het boekje met schrijf- en letteroefeningen (verbindingsvormen) van wijlen prof. de Hollander alom à ƒ 0.40 verkrijgbaar is,

2°. een binnen eenigen tijd te verschijnen werkje van woorden, Holl.-Maleische volzinnen en spreekwijzen in beschaafd spreek-Maleisch, met verklarenden tekst omtrent uitspraak, enz. de voor Indië bestemde aspiranten, bij eigen oefening, nagenoeg even ver kan brengen als de collega's, die reeds Maleisch onderwijs genoten.

H. A. N. C.

Een nieuwe Maleische spraakkunst.

C. Spat, ***Maleische taal.*** Eerste stuk: Overzicht der Grammatica. Breda, Broese en Co., 1900.

Bij de verschijning eener nieuwe Maleische grammatica vraagt men onwillekeurig, wat den schrijver kan bewogen hebben, het groote aantal dergelijke werken — wij noemen hier o. a. de Maleische spraakkunsten van Pijnappel, De Hollander, Klinkert en Gerth van Wijk — met nog een te vermeerderen. Dit is alleen dan te rechtvaardigen, wanneer de inhoud aanmerkelijk verschilt van die der reeds bestaande werken. Een enkele blik op de inhoudsopgave is reeds voldoende, om ons te overtuigen, dat dit hier werkelijk het geval is. Terwijl b. v. de meeste of, men zou bijna kunnen zeggen, alle spraakkunsten met een hoofdstuk over het schrift beginnen, gaat hier een hoofdstuk over de klankleer daaraan vooraf, dat grootendeels aan dr. A. A. Fokker's *Malay Phonetics* ontleend is, zooals de schrijver zelf mededeelt. Hierop volgt een kort hoofdstuk over de verdeeling in woordsoorten. Hierin komt een zin voor, die eenigszins vreemd klinkt: „In het Maleisch kan men nimmer aan den vorm de soort van een woord herkennen" (blz. 56). De heer Spat kan dit niet ernstig meenen. Woorden als ***mĕmbuwat, mĕnangis, mĕmukul*** enz. zijn altijd verba of, als men wel, nomina

verbalia (participia of infinitieven), maar nooit zelfstandige naamwoorden. In hetzelfde hoofdstuk komt nog iets zonderlings voor, waar op blz. 58 onder de afgeleide woorden als *mĕngkudu*, *bĕngkalis* enz. ook *kĕrbau* genoemd wordt. Het gaat toch niet aan, een dergelijk woord afgeleid te noemen, daar men in dat geval hetzelfde van alle tweelettergrepige woorden, als *djalan*, enz. zou kunnen beweren. Dat de primaire stammen van deze woorden eenlettergrepig geweest kunnen zijn, is eene geheel andere quaestie, die de schrijver hier dan ook niet bedoelt.

Het vierde hoofdstuk behandelt het zelfstandig naamwoord, terwijl het werkwoord eerst veel later (in het achtste hoofdstuk) ter sprake komt. In dit opzicht schijnt het ons toe, dat andere spraakkunsten, b. v. die van de Hollander en Klinkert, die eerst het werkwoord en daarna het zelfstandig naamwoord behandelen, de voorkeur verdienen, daar de werkwoordsvorming toch zeker ook door den heer Spat als het belangrijkste gedeelte der grammatica beschouwd wordt. Ter loops merken wij hier nog op, dat men de werkwoordsvormen *dipĕrhamba* en *dipĕrtuwan* niet als substantieven kan beschouwen, zooals de schrijver doet (blz. 82). De volledige uitdrukking toch is: *jang dipĕrhamba*, letterlijk: „die als dienaar bezeten wordt" en *jang dipĕrtuwan:* „die als heer bezeten wordt". Zij zijn afgeleid van *bĕrhamba* en *bĕrtuwan*. De volgende hoofdstukken, over het bijvoegelijk naamwoord, telwoord en voornaamwoord handelende, zullen wij onbesproken laten, daar zij weinig nieuws bevatten. Het achtste hoofdstuk echter, over het werkwoord, wijkt geheel af van alle andere spraakkunsten en sluit zich aan bij de beschouwingen van dr. Tendeloo en dr. Fokker, zooals deze ontwikkeld zijn in hunne proefschriften en latere publicaties, o. a. in dr. Fokker's aankondiging van het proefschrift van dr. Tendeloo 1) en in het *Tijdschrift van*

1) *Indische Gids*, XVII (1895) November-aflevering, blz. 1581 vgl.

het Bataviaasch Genootschap, XI, blz. 61 vgl. In dit hoofdstuk komen verscheidene zaken voor, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. In het begin reeds leest men: „De meeste stamwoorden, die als verbum voorkomen, kunnen ook een andere rol in den zin vervullen, bijv. *panah*, met den boog schieten, maar ook *boog*". Het woord *panah* op zich zelf, zonder voor- of achtervoegsel kan echter alleen „boog" en nooit „met den boog schieten" beteekenen. „Met den boog schieten" is *mĕmanah* en wordt dus uitgedrukt door den werkwoordsvorm. Daarentegen zien wij met genoegen, hoe de schrijver met alle traditioneele benamingen, als causatief, transitief enz. die meestal slechts gedeeltelijk juist zijn, breekt en spreekt van den *mĕ*-vorm, den *bĕ*-vorm, enz. Datgene, wat de heer Spat het werkwoord zonder voorvoegsel noemt (blz. 157) is hetzelfde, wat gewoonlijk subjectief of pronominaal passief genoemd wordt. In navolging van de heeren Tendeloo en Fokker ziet de schrijver in zulke vormen geen passief. Dit is m. i. de grootste fout, die dezen nieuwen theoriën aankleeft. Ook schrijver dezes n.l. beschouwt vormen als *mĕmbuwat, mĕnangis* enz. als duratieven of imperfectieven, overeenkomende met Oudjavaansche werkwoordsvormen, die het voorvoegsel *a* of *ma* hebben. Daaruit volgt echter geenszins, dat een vorm als b. v. *kaupukul* geen passief zou zijn, zooals tot nu toe algemeen aangenomen werd. Het komt mij voor, dat de bovengenoemde heeren op een dwaalspoor geraakt zijn, door de Maleische grammatica te veel met de Arabische en Indische te vergelijken, in plaats van zich te bepalen tot de verwante Maleisch-Polynesische talen. Als zij b. v. Oudjavaansch gekend hadden, zouden zij van hunne dwaling overtuigd geworden zijn. De regels voor het gebruik van het actief en het passief zijn in de Maleisch-Polynesische talen afwijkend van die in de Indogermaansche en Semietische talen en het is vooral de nadruk, die hierbij in aanmerking komt. Als men zoo ver gaat, zelfs den *di*-vorm niet meer uit-

sluitend voor passief te houden, zooals de heer S. in navolging van dr. Fokker doet (zie de voorrede, blz. IV en pag. 186), behoudt men in het geheel geen maatstaf meer, om actieve en passieve vormen te onderscheiden. Dat de *di*-vorm, overeenkomende met het O. J. infix *in*, passieven vormt, behoort tot de axioma's, die onaantastbaar zijn. Het is te betreuren, dat tegelijk met de nieuwe theoriën, waarin overigens veel goeds is, dit dwaalbegrip omtrent het passief ontstaan is. Als men b. v. in een constructie als: *dĕngarlah olehmu*, letterlijk: „er worde geluisterd door u" *dĕngar* niettegenstaande de toevoeging van *oleh* toch als actief verklaart, zooals b. v. de schrijver op blz. 204 doet, dan schijnt het eene vergeefsche poging hem tot andere gedachten te brengen, daar hij blijkbaar het spoor geheel bijster is. Behoudens deze groote fout, een wanbegrip omtrent het passief, dat de heer Spat met de heeren Fokker en Tendeloo deelt, kan een gunstig oordeel over deze spraakkunst uitgesproken worden. Zoo kunnen wij ons b. v. volkomen vereenigen met een zin als de volgende op pag. 150: „Wat nu deze derivata beteekenen en van welke grondvormen in de levende taal een afleiding met *kan* of *i* bekend is, is een zaak, die meer in het woordenboek thuis hoort." Evenzoo met de beschouwingen omtrent perfectieven en inperfectieven (blz. 141). De schrijver beschouwe de door mij uitgesproken bedenkingen dan ook niet zoozeer als tegen hem, dan wel tegen de beide genoemde heeren gericht. Het feit, dat in eene nieuwe grammatica de jongste theorieën in al hare consequenties doorgevoerd worden, scheen mij belangrijk genoeg toe, om te waarschuwen tegen een dwaalbegrip erin, dat zich allicht verder zou verspreiden. Ik vertrouw, dat mijne meeste vakgenooten mijne opvatting van de passieve vormen zullen deelen.

DR. H. H. JUYNBOLL.

Leiden, Mei 1900.

De handel van China en Japan in 1899.

Het *Board of Trade Journal* deelt in zijn jongste aflevering nopens den handel van China in het afgeloopen jaar onder meer het volgende mede.

De handel heeft zich in dit jaar gekenmerkt door een verbazingwekkenden vooruitgang, en de kooplieden, zoowel inlandsche als vreemde, hebben in bijna alle branches aardige winsten gemaakt. De politieke toestand, hoewel nog ongeregeld, gaf geen grond voor dadelijke ongerustheid; de koersen bleven tamelijk vast, de rijstoogst was overvloedig, het weder was in het voorjaar in den critischen tijd voor de zijdewormen ongemeen gunstig, en met uitzondering van een hernieuwden opstand aan de Westrivier, waren er geen binnenlandsche beroeringen die den handel konden benadeelen. Het gelukkig gevolg van een en ander was, dat het jaar 1899 alle vroegere records heeft geslagen, en een vooruitgang zonder voorbeeld heeft doen zien. De totale handel (in- en uitvoer) wordt geraamd op 460,533,288 Haikwan taels, of 91,916,805 taels meer dan in 1898 en meer dan het dubbele van 1890. De gemiddelde waarde van den tael was in 1890 *f* 3.12½, in 1898 *f* 1.72½ en in 1899 *f* 1.81. Ook de binnenlandsche handel was ongemeen voorspoedig, en van de belangrijke veranderingen welke van den spoorwegaanleg het gevolg zullen zijn, heeft men reeds een en ander kunnen zien.

Tientsin is er krachtig door vooruitgegaan, ondanks eene ernstige pest-epidemie.

Invoer. De waarde van den invoer beliep 264,748,456 taels, of 55,169,122 taels meer dan in 1898. Opium ging vooruit van 49,785 tot 59,100 picols en werd tegen zeer goede prijzen verkocht. De handel in katoenen goederen, de laatste drie jaren stationnair, nam zeer sterk toe; de invoer steeg van 77,618,824 taels in 1898 op 103,465,048 in 1899. Voor Engelsche sheetings was de toeneming van 523,366 op 763,762 stuks, voor Amerikaansche van 2,483,991 op 3,975,903. Ook de Japansche katoentjes gingen zeer sterk vooruit.

Opmerkelijk is, in deze branche, de toeneming van wat men min of meer luxe-goederen zou kunnen noemen. Zakdoeken stegen van 305,314 op 678,356 dozijn, katoenflanel van 153,885 op 397,469 stukken. De invoer van katoenen-garens uit Japan beliep 779,700 picols. De handel in metaalwaren was stationnair, en wijst zelfs een iets lager cijfer aan dan in 1898.

Uitvoer. De waarde van den uitvoer bedroeg 195,784,832 taels of 86,747,683 meer dan in 1898. Ook hier is, evenals bij den invoer, het bedrag meer dan het dubbele van dat in 1890. En met het oog op de te verwachten gevolgen van den spoorwegaanleg in tot dusver voor het verkeer met de havens gesloten streken, kan men thans wel reeds zeggen dat in verdere 10 jaren de handel opnieuw zal blijken verdubbeld te zijn. De uitvoer van zwarte thee is weder toenemende, 1898 wees eene vermeerdering aan van 82,218 picols, en 1899 weder eene van 88,445 picols aan. Proeven worden genomen met machinale bewerking van de thee, met aanvankelijk goed gevolg. Voor de aldus bereide thee werd te Londen 8 stuivers per Eng. pond bedongen, terwijl die met de handen bereid te zelfder tijd en plaats slechts 6½ stuiver gold. Ook de uitvoer van groene thee steeg, met 28,492 picols, tegen een vooruitgang met 12,630 picols in 1898.

Naar Groot-Brittannië werd in 1899 minder uitgevoerd, doch naar de Ver. Staten 119,184 picols, tegen 77,540 in 1898.

De waarde van den uitvoer van zijde en zijdenstoffen bedroeg 82,109,370 taels, tegen 56,103,919 in 1898. Alles schijnt medegewerkt te hebben om 1899 tot een goed zijdejaar te maken; in sommige districten gaven de cocons 15 tot 25 pct. meer zijde dan in andere jaren.

Scheepvaart. Uit den vreemde klaarden 7004 schepen in, met een inhoud van 5,479,000 ton, tegen 6093 schepen met 4,927,000 ton in 1898. De kustvaart omvatte 25,350 schepen met 14,147,000 ton, tegen 19,958 schepen met 12,164,000 ton in 1898. De totale tonnenmaat der in- en uitgeklaarde schepen was 39,268,000 ton, in welk totaal Groot-Brittannië deelde voor 59 pct., China voor 24 pct., Japan voor 7 pct., Duitschland voor 5 pct., Frankrijk voor 2 pct. en Zweden en Noorwegen, Rusland en de Vereenigde Staten ieder voor 1 pct.

* * *

Aan een Engelsch consulair verslag over den buitenlandschen handel van Japan in 1899 is het volgende ontleend.

In den aanvang des jaars kwamen er verschillende ingrijpende wijzigingen in toepassing, welke op Japan's handel waarschijnlijk grooten invloed zullen hebben en zijne toekomstige ontwikkeling bevorderen zullen. Tot dusver echter is er nog niet veel van die uitwerking te bespeuren. Japan is een oud land, en ondanks de nieuwe verbindingen welke er voor zijn handel verkregen zijn, zal deze waarschijnlijk nog eenigen tijd zich in de oude banen blijven bewegen. In ieder geval heeft de buitenlandsche handelsbeweging nog slechts weinig wijziging ondergaan.

In het begin van 1899 kwam het nieuwe douane-tarief in werking, met hoogere invoerrechten, en in Juli kwamen

alle uitvoerrechten te vervallen Een der eerste gevolgen van het nieuwe tarief was eene abnormale inkrimping van den omvang der invoeren in de twee eerste maanden des jaars, tengevolge van de groote hoeveelheden buitenlandsche artikelen, in het laatst van 1898 in het land gehaald om nog van de lagere rechten te kunnen profiteeren. „Gedurende de tweede helft des jaars echter zette de buitenlandsche handel zich uit; zoowel de invoeren als de uitvoeren waren grooter dan in de voorafgegane zes maanden. Tegen het einde van 1899 was het totaalcijfer voor den buitenlandschen handel gestegen tot het hoogste punt, nog in eenig jaar bereikt sedert het land voor den vreemden handel werd opengesteld, met uitzondering alleen van 1898. Voor 1899 werden de invoeren geschat op eene waarde van £ 22,499,363, en de uitvoeren op £ 21,940,760. Te zamen dus £ 44,440,123, waarbij de invoeren, tegen die van 1898, eene vermindering aanwijzen van £ 5,828,982, doch de uitvoeren eene vermeerdering van £ 5,020,066; blijft dus per saldo eene vermindering van £ 808,916. Op het einde van October, en ook van November, was de balans in het voordeel van Japan, maar in het laatst van December hadden in eens de invoeren de uitvoeren weder overschreden, evenals in de laatstvorige jaren."

Bij de invoeren was opmerkelijk het afnemen van de hoeveelheden manufacturen, en eene daarmede overeenstemmende toeneming der in het land ingevoerde hoeveelheden onbewerkte grondstoffen. Vooral trof dit verschijnsel bij den invoer van onbewerkte wol:

„De wolnijverheid heeft in de laatste jaren in Japan groote stappen voorwaarts gedaan. Het invoerrecht van 5 pct. op wol, dat vroeger geheven werd, is met 1 April 1896 afgeschaft, en de vrije invoer der onbewerkte grondstof gaf aan de ontwikkeling der fabrieken een grooten stoot. De vraag naar wollen goederen en kleedingstoffen is onder de Japanners sedert 1898 snel toegenomen. De

waarde der onbewerkte wol, in 1899 ingevoerd, is opgegeven als £ 441,452. Vergeleken met 1898 is er eene waarneembare stijging in den prijs van wol."

Alles bijeengenomen verkeerde de Japansche nijverheid in 1899 in een toestand van bloei, ofschoon de algemeene vooruitgang van het land, uit industrieel oogpunt, nog steeds belemmerd wordt door een gebrek aan doeltreffende organisatie en het ontbreken van goedkoop kapitaal. Dit laatste is voor geen klein deel te wijten aan de groote uitgaven voor legerbehoeften in het buitenland, waardoor de ruilmiddelen in het land zelf beperkt blijven en de voortbrenging aan banden wordt gelegd.

Aangaande het recht op grondbezit en mijnontginning zegt het verslag o. m.:

„Vreemdelingen mogen in Japan geen onroerend goed in eigendom bezitten. De Kamer van Koophandel van Tokio en andere instellingen hebben zich uitgesproken in den zin dat dat recht moest worden toegestaan, maar er is nagenoeg geen uitzicht op, dat het recht om land te bezitten in de naaste toekomst aan andere dan Japansche burgers zal worden toegekend. Vreemdelingen moeten zich dus tevreden stellen met het verkrijgen van „rechten op de oppervlakte van den bodem", die, voor welken termijn ook verkrijgbaar, niet kunnen beschouwd worden als eene voldoende vervanging van den eigendom. Toch schijnt het dat juridische personen, d. z. vereenigingen of vennootschappen, waarvan de leden vreemdelingen zijn doch die in overeenstemming met de Japansche wet zijn samengesteld, het recht van eigendom op grond zullen kunnen verkrijgen.

„Het is aan geen vreemdeling veroorloofd in de mijnnijverheid te gaan of aandeelhouder in mijnondernemingen te zijn. Men heeft gehoopt dat eene wijziging in het Mijnwet-ontwerp, dat de Kamer in hare tegenwoordige zitting te behandelen kreeg, dit verbod zou opheffen, maar dat amendement bleek van bloot technischen aard te zijn

en in het geheel geen betrekking op de vreemdelingen te hebben. Daarna heeft de Tweede Kamer eene resolutie aangenomen, strekkend om aan juridische personen waarvan de leden vreemdelingen mogen zijn, het recht toe te laten kennen om zich in de mijnnijverheid in Japan te steken; en deze resolutie is later ondersteund door de Eerste Kamer".

Het verslag geeft ten slotte een overzicht van de voornaamste landen waarop Japan handel drijft (in 1899):

	Invoer	Uitvoer	Totaal
	£	£	£
Groot-Brittannië. . .	4,577,812	1,150,557	5,728,369
Hongkong.	749,134	3,500,571	4,249,705
Britsch-Indië. . . .	4,479,813	618,834	5,098,647
Australië	174,426	221,513	395,939
Canada	18,581	240,722	359,303
Totaal Br. rijk . .	9,999,766	5,732,197	15,831,963
Vereen. Staten . . .	3,910,205	6,525,092	10,426,297
Frankrijk	588,835	3,087,800	3,676,635
Duitschland	1,798,013	387,603	2,185,616
China	2,928,539	4,109,573	7,038,112

De handel tusschen Groot-Brittannië en Japan is in de laatste jaren aanmerkelijk ingekrompen.

Een nationaal belang.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek tot plaatsing van het volgend schrijven. Moge het iets bijdragen tot verlevendiging van de belangstelling in de Vereeniging welke het hier geldt en wier doel en streven ook ons in hooge mate sympathiek is!

Met groote ingenomenheid vernamen wij dat, in dezen tijd van bonden en vereenigingen, ook eene vereeniging is opgericht, welke zich ten doel stelt, de kennis onzer overzeesche bezittingen tot het gansche Nederlandsche volk te doen doordringen, te beproeven om de Indische nijverheid en landbouw te bevorderen, het verspreiden van kennis op allerlei gebied omtrent onze schoone koloniën, zoowel in woord als in schrift, het bevorderen der belangen van allerlei aard van hen, die naar *Oost-* of *West*-Indië vertrekken, daar verblijf houden, of na er te hebben gewoond, zich tijdelijk dan wel voor goed in Europa vestigen, enz. enz.

Deze jeugdige Vereeniging, genaamd *Oost en West*, wier statuten op den 12[den] September 1899 bij koninklijk besluit werden goedgekeurd, dankt haar ontstaan aan eenige Nederlandsche vrouwen van stand, ontwikkeling en energie, die door ware vaderlandsliefde gedreven, en om haar land nuttig te zijn, willen beproeven om de

koude onverschilligheid ten aanzien onzer koloniën te doen ophouden.

Die verachtelijke onverschilligheid voor die landen vol pracht en schoonheid, is, in waarheid, in strijd met ons nationaal belang, wijl zij ons gezag in het verre Oosten verlamt en onze heerschappij bedreigt.

En zonder die heerschappij wordt ons volksbestaan onmogelijk, en loopt onze nationaliteit ernstig gevaar.

Nog onlangs — zelfs buitenlandsche bladen maakten er melding van — kon bij de jongste Indische begrooting de zitting in de Kamer niet doorgaan, omdat het daartoe vereischt getal leden er niet was.

Onbekendheid met de koloniale aangelegenheden verschoont die onverantwoordelijke onverschilligheid niet, want de verplichting, om die te leeren kennen, is den machthebbenden, den hoofden en leiders des volks nadrukkelijk opgelegd; die kennis mag hun niet vreemd blijven, daar de toekomst van Nederland, het behoud onzer koloniën en het lot van meer dan 40 millioen menschen in hunne handen liggen.

Geen wonder, dat men in 't buitenland wel eens beweert, dat Nederland zijn kostbaar eilandenrijk niet meer naar waarde weet te schatten; dat onze bezittingen onder vreemde vlag in welvaart en rijkdom zouden toenemen; dat wij onze koloniën weerloos laten en derhalve spoedig zullen verliezen.

Reeds voor een jaar of 15 getuigde de Pruisische kapitein Fritz Mönig van ons land: „Hier hat eine Nation ihre Mission in der Menschheit erfüllt."

Altegaar beweringen, die genoegzaam bewijzen, dat naburen op onze bezittingen vlammen. Maar ondanks de naderende stormen, blijft ons naïef vertrouwen in *verdragen* en *tractaten* onwankelbaar.

„*Onbekend maakt onbemind*," zoo schreef ons eene der hooggeachte oprichtsters der vereeniging *O. en W.*, en daarom wenschen die kloeke vrouwen onder het Neder-

landsche volk een menigte zaken over de beide Indiën te verbreiden, wier juiste kennis noodig is, om de algemeene belangstelling te kunnen opwekken en levendig te houden.

Zij ondernemen een moeilijke taak, waartegen menigeen reeds zich het hoofd stootte, reden te meer waarom haar zelfvertrouwen, energie en krachtig initiatief ons met eerbied vervullen en bewondering afdwingen.

Zóóveel vaderlandsliefde moet voorzeker een ieder tot erkentelijkheid stemmen, tot geestdrift wekken en tot navolging aansporen.

Gevolg gevend aan de vereerende uitnoodiging, om ons als werkend lid onder de banier der Vereeniging te scharen, vergunnen wij ons de vrijheid langs dezen weg niet alleen het bestaan dier Vereeniging in ruimeren kring bekend te maken, maar ook om den algemeenen steun in te roepen voor eene beweging, welke tot een schoon doel leidt en die wij aan het lofwaardig initiatief van dames verschuldigd zijn.

De belangstelling voor onze stamverwanten in Zuid-Afrika, die natuurlijk elke Nederlander deelt, mag ons evenwel niet voor eigen nationale belangen onverschillig doen worden.

Niet Zuid-Afrika is ons tweede vaderland, maar wel der vaderen erf aan den Evenaar.

Wij mogen, zoolang de heilige strijd duurt, niet ophouden, het Hollandsche element in Zuid-Afrika, door het stichten van fondsen tot daadwerkelijken steun, en emigratie te helpen en te versterken, doch het „Op voor Transvaal" zij geen reden, om onze aandacht af te wenden van het land, waar velen onzer kinderen en verwanten hunne levenstenten hebben opgeslagen, waar vele Nederlanders zich eenen weg door het leven moeten banen.

Niet een onafhankelijke Boeren-republiek kan ons volksbestaan handhaven, maar wel het behoud onzer

heerschappij over die landen, waar, naar wij hopen, ook ons nakroost zijne dagen zal doorbrengen.

Te dezer gelegenheid zij in het voorbijgaan gezegd, dat ook reeds te lang verzuimd werd, om met ernst aan eene kolonisatie van onzen Indischen Archipel te denken, eene kolonisatie, die aan ons gezag meer kracht en duurzaamheid zoude verleenen.

Maar telkens maakt men zich van de zaak af, door klimaatsinvloeden als voorwendsels te gebruiken, alsof het klimaat in de rijke, vruchtbare en heerlijke hooglanden van Java en Sumatra kracht en levensgeest ondermijnt; alsof degenen, die zich in onze Oost aan de cultuur wijden, met gevaar van gezondheid en leven moeten arbeiden.

Terecht: *Onbekend maakt onbemind!*

Wij doen in de allereerste plaats een beroep op de Nederlandsche pers, sympathie vragend voor de jeugdige Vereeniging en wenden ons ook beleefd tot de hoofden van scholen, leeraren en onderwijzers om medewerking, aangezien *O. en W.* ook gaarne onder de jeugd wil arbeiden door middel van boeiende lectuur en mooie platen, ten einde onder hen onze beide Indiën meer bekend te maken en reeds vroeg liefde en belangstelling te kweeken voor het prachtig rijk van Insulinde, waaraan het kleine Nederland zijn grootheid, zijn welvaart, zijn aanzien dankt.

De volkomen eenheid tusschen Nederland en zijne koloniën, en de betrekkingen tusschen het moederland en de overzeesche bezittingen steeds enger te maken, ziedaar in 't kort het doel der Vereeniging, en waarnaar voorzeker elkeen zal streven, die het wel meent met zijn vaderland en prijs stelt op den bloei en het behoud der koloniën, met wier lot dat van Nederland zoo nauw verbonden is.

Neen, beide Indiën mogen ons niet langer vreemd, niet langer onverschillig zijn!

Brazilië ging voor ons gemeenebest verloren door on-

verschilligheid, zorgeloosheid en misplaatste zuinigheid der W.-I. Compagnie. Moge niet, door dezelfde fouten, eens de doodsklok weêrgalmen over onze bezittingen aan gene zijde van den Atlant. Oceaan, noch over onzen rijken gordel van smaragd.

Hun die met de Vereeniging willen meewerken en zich bij haar aansluiten, wordt verzocht hun kaart of briefkaart te zenden aan een der hoofdbesfuursleden, of aan het bureau der Vereeniging, Van Merlenstraat No. 81 te 's Gravenhage. Zij zullen dadelijk de Statuten en Reglementen ontvangen.

Donateurs betalen een minimum van *f* 5 's jaars. Leden betalen een minimum van *één* gulden 's jaars.

J. P. SCHOEMAKER

Leden van het hoofdbestuur zijn:

Mevrouw N. van Zuylen—Tromp, *presidente.*
De heer G. P. H. H. Gonggrijp, *vice-president.*
De heer C. P. J. Blok, 1*e secretaris*, Van Merlenstr. 14.
Mevrouw M. ten Bosch—Bosscher, 1*e penningmeesteres.*
Mejuffrouw Elise A. Haighton, 2*e secretares.*
Mevrouw E. Kunst—Heynneman, 2*e penningmeesteres.*
De heer jhr. mr. T. A. J. van Asch van Wijck.
De heer J. H. Bijning.
Mevrouw M. Tersteeg—Pronk.

VARIA.

Malaria op Java.

In de *Deutsch Medicinische Wochenschrift* geeft prof. Koch het resultaat zijner onderzoekingen over malaria op Java. Hij vond het aantal plaatsen op Java, die vrij zijn van malaria, niet zoo klein als hij meende te moeten opmaken uit de mededeelingen van de Ned.-Indische geneesheeren. Hij maakt onderscheid tusschen endemische en van buiten ingebrachte malaria. Plaatsen die absoluut vrij zijn van de laatste zijn er niet, daar iemand, die in een malariastreek geïnfecteerd is, aan de ziekte maanden, zelfs jaren kan lijden en haar overal met zich meeneemt. Onder malariavrije plaats verstaat Koch eene zoodanige, die vrij is van endemische malaria. Het eenige zekere kenteeken van eene malariavrije plaats is volgens Koch het verschoond blijven van kinderen. Deze zijn zeer vatbaar voor malaria, zij blijven geregeld op de plaats en zijn daardoor voortdurend aan de infectie blootgesteld. Hij vond dat het bloed bij de kinderen te Tosari, Poespo, Magelang, Soekaboemi en Patjet vrij was van malariaparasieten. Dat de hoogte van eene plaats niet altijd den doorslag geeft bij malaria bewijst wel dat het malariavrije Soekaboemi 662 M. hoog ligt, terwijl het sterkaangetaste dorp Bandoeng, waar 40.6 pct. van de kinderen beneden

het jaar geïnfecteerd waren, 1000 M. hoog ligt. Ook het aanwezig zijn van Anophelesmuggen kan niet tot maatstaf genomen worden, daar Koch in het malariavrije Soekaboemi 4 verschillende soorten van Anopheles en in grooten getale gevonden heeft. Er moeten hier dus nog andere factoren werkzaam zijn, die wij niet kennen.

De bewoners van tropische malariastreken schijnen in het verloop van jaren eene zekere immuniteit tegen deze ziekte te krijgen. Reeds bij zijne onderzoekingen bij kinderen viel het Koch op, dat het aantal geïnfecteerden in het eerste levensjaar zooveel grooter was dan in het tweede. Zoo vond hij den malariaparasiet te Bandoeng in het 1e levensjaar bij 40.6 pct. en in het 2e bij 14.6 pct. en in het beruchte Tandjong Priok in het 1e levensjaar bij 37.8 pct. en in het 2e levensjaar bij 21.2 pct.

De hongersnood in Britsch-Indië.

De Londensche correspondent van het *Handelsblad* had dezer dagen een onderhoud met den heer E., een industrieel, die veertig jaren aan één stuk in Britsch-Indië is geweest. Hij vertelde dingen die een eigenaardig licht werpen op het bestuur en de toestanden in Britsch Indië. Steen en been klaagde hij over het weinige dat er wordt gedaan om den ontzettenden hongersnood die er heerscht te keeren.

„In hoeverre acht u de Regeering aansprakelijk?" vroeg de correspondent.

„In 't algemeen", antwoordde de heer E., „acht ik de Regeering aansprakelijk, wijl ze eenmaal op zich genomen heeft voor de 250 millioen inwoners van Indië te zorgen, ze te besturen. Nu weet ik wel dat de laatste 4, 5 jaar de hongersnood veel vaker is teruggekomen, door het uitblijven van de regens, dan ik ooit vroeger beleefd heb,

doch dat is geen excuus. De Regeering weet dat een Indiër te zorgeloos is om groote voorraden op te slaan; hun heele volksaanleg, hun geloof, hun levensbeschouwing beletten 't hun wel niet, doch sporen ze er allerminst toe aan. U zal uit uw eigen koloniën ook wel weten, dat die menschen over 't algemeen zijn als goedige, vriendelijke, groote kinderen, die van den eenen dag in den anderen leven".

„Dus u vindt natuurlijk dat de Regeering die voorzorgen moest nemen?"

„Dat niet alleen, maar ik vind dat de Regeering op de een of andere wijs groote en kleine speculanten moest beletten, voorraden op te slaan en de ongelukkige inlanders erbarmelijk hooge prijzen af te zetten".

„Helpt de Regeering eigenlijk wel afdoende met haar stelsel van werkverschaffing?", vroeg de correspondent verder.

„Neen, heelemaal niet. Vooreerst lijden zeker wel 60 millioen menschen aan dezen nood en als de Regeering er 6 millioen, dus 1/10 van helpt, zal 't mooi wezen. En wat is dat dan nog voor helpen, om die menschen, die al half doodgehongerd zijn, 9 uur in de brandende zon te laten graven of steenen kloppen, mannen, vrouwen en kinderen zonder onderscheid, en ze dan 's nachts, slecht of heelemaal niet gekleed als ze zijn, in de open lucht te laten slapen! En de nachten kunnen zoo bitter koud zijn in Indië!"

„En die andere 54 millioen?"

„Daar zullen we wel nooit veel van hooren, die zal de cholera wel gauw opruimen", zei hij bitter.

„Maar de vraag is: kan er afdoende voor gezorgd worden, de menschen wonen over zoo'n ontzettend groot terrein verspreid".

„Ik geloof het wel, doch dan moeten de gouverneurs en de raja's de zaak, het werk van onderstand verleenen, meer decentraliseeren en de contrôle er op verscherpen,

vooral verscherpen wat de voorzorgsmaatregelen betreft in de goede jaren, en zich niet in slaap laten wiegen, wanneer er eens „7 vette jaren” achtereen mochten komen; en dan moet er niet alleen voor de menschen, maar ook voor het vee gezorgd worden. Ik las gisteren of eergisteren, dat van de 1,300,000 stuks vee in één district er nog maar 300,000 over waren; dat is vreeselijk, niet alleen voor 't oogenblik, maar ook voor later, als het land weer bebouwd kan worden en er geen ossen zijn. Als ieder gouverneur geregeld zorgt goed gecontroleerde opgaven uit elk district te krijgen van de voorraden die er zijn en van de behoefte die er kan komen, kan de Regeering u hier in Engeland niet langer met allerlei mooie praatjes om den tuin leiden”.

„Uw vertrouwen in de officieele waarheid is dus niet heel groot?”

„Alles behalve. Ik weet niet hoe dit in uwe koloniën gaat, maar hier bij ons hebben ze er veel slag van ambtshalve niet meer te weten, dan ze ambtshalve wenschelijk vinden. Ik vind ook, dat onze ambtenaren en officieren op een verkeerde manier met de inlanders omgaan Of ze er een uit de allerhoogste of uit de allerlaagste kaste voor zich hebben, ze snauwen ze af en zijn onbeschoft tegen hen. Wij, industrieelen, weten hoe gevoelig die menschen zijn voor een beleefde bejegening en welk een wrok het doet ontstaan als men ze steeds hun minderheid laat gevoelen. Wees maar eens grof of hard tegen een huisbediende. Hij zal niet brutaal worden, als die booien hier, maar kalm zijn hand aan 't hoofd brengen, bij wijs van groet, heengaan en nooit weer terugkomen. Het air dat onze lui aannemen, grieft hen nu in deze ellende natuurlijk dubbel”.

„Hoe is 't met het watergebrek, nu er zoo weinig regen gevallen is?”

„U begrijpt, dat van kunstmatig besproeien van 't land, bij deze reusachtige uitgestrektheden, geen sprake kan

wezen. Drinkwater is er wel te krijgen, de Regeering betaalt, meen ik, 50 of 100 ropijen voor iederen put die gegraven wordt, en als ze 15 of 20 voet diep gaan, hebben ze meestal water. Zoo'n put wordt niet bemetseld van binnen, en met een emmer aan een haak wordt het water op de gewone manier opgehaald".

„En de industrie?"

„De industrieën die veel water gebruiken, zooals papier- en katoenfabrieken, zorgen wel dat ze altijd bij een rivier staan, en vooral aan den voet van de Himalaya, waar ik mijn zaak heb, hebben we altijd water genoeg. Toch zijn we zuinig en laten het water uit den molen, nadat het zijn werk gedaan heeft, weer terugloopen in groote reservoirs, waar het afkoelt en gefiltreerd wordt voor nieuw gebruik. Ik heb zelf toestellen in gebruik, waarmee ik 50,000 gallons (plm. 230,000 liter) in één uur goed kan filtreeren. Neen, de industrie wordt op die wijze niet benadeeld door 't watergebrek, maar wel omdat de arme lui absoluut geen geld kunnen missen om iets te koopen; wat ze niet noodig hebben om voedsel te koopen, wordt hen afgestolen."

„Hoe zoo?"

„In de afgelegen districten, waar misschien nooit een Europeaan komt," vertelde hij nu, „vormen zich in zulke tijden altijd georganiseerde rooverbenden. Die maken er gebruik van dat de mannen weg zijn, of te veel verzwakt om te vechten en stroopen heele dorpen af, zoodat daar de ellende nog oneindig grooter is."

„Ik vind alles ontzettend wat u me daar vertelt", verklaarde de correspondent.

„'t Is ook ontzettend," gaf de heer E. toe, die onder het spreken wit was geworden van ingehouden toorn en verontwaardiging, „en als de Regeering niet heel gauw een flinke subsidie geeft en het publiek hier zeer ernstig aanspoort ten minste 4, 5 maal meer te geven, dan het nu voor den oorlog in het Mansion House Fund heeft

gestort, is het einde niet te voorzien en vrees ik voor zeer groote moeilijkheden."

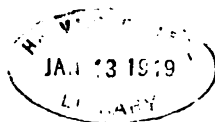
Indische ambtenaren en de Pers.

In *De Ingenieur* van 28 April jl. is een en ander gezegd over het uiten van klachten in de vakpers door ambtenaren in Indië, naar aanleiding van het onlangs voorgekomen geval van een ingenieur in dienst van het Gouvernement, die zich nogal sterk over eene overplaatsing had uitgelaten, en daarop voor de keus was gesteld: op te houden met het schrijven van critische beschouwingen van dien aard, òf zijn ontslag te nemen.

In een volgend nummer van *De Ingenieur* repliceert de heer J. E. de Meyier, directeur der B. O. W. in Ned.-Indië, op de opmerkingen van de redactie in verband met dit geval. Hij wijst er op, dat er een groot verschil moet bestaan tusschen de daad van een journalist, die geheel buiten een zaak staande, daarover een oordeel velt, en die van een ambtenaar, welke zijn chef in het openbaar gaat critiseeren of daartoe zijn medewerking verleent.

„Geen organisatie kan behoorlijk werken en in stand blijven als de minderen geen vertrouwen hebben in de meerderen. Een departementschef, die prijs stelt op den goeden naam en de eer van elk onder hem gesteld corps ambtenaren, heeft soms de zware taak te vervullen van in overeenstemming met plicht en geweten te straffen of daartoe een voorstel te doen. Degene wien het treft, hoe schuldig ook, acht zich altijd verongelijkt. Dat hij redres zoekt is verklaarbaar. Dat zulk een redres langs hiërarchischen weg bij de Regeering zoo moeilijk te verkrijgen zoude zijn, is een denkbeeld dat van weinig waardeering tegenover de Regeering getuigt, doch een journalist is geheel vrij het te koesteren. Dat de persoon, die zich verongelijkt acht, in plaats van dien weg te volgen, aan

een openlijke bespreking van zijn zaak de voorkeur geeft, is hem evenmin kwalijk te nemen, al loopt hij daardoor de kans dat de indruk van onpartijdigen niet altijd in overeenstemming zal zijn met het schuldeloos beeld dat hij van zich zelf heeft ontworpen. Een ambtenaar evenwel die bij zijn functie ten opzichte van zijn corps en van zijn chef de rol van journalist wil vervullen, komt in een hoogst onkiesche positie, omdat het publiek natuurlijk zal meenen dat hij beter is ingelicht dan anderen en elk in zijn blad opgenomen woord van afkeuring, hoe gematigd het dan ook moge zijn, een knak toebrengt aan het vertrouwen dat in de chefs moet worden gesteld, zoolang het tegendeel niet bewezen is. Men hecht wellicht niet meer aan oude spreekwoorden, zooals: wiens brood men eet, wiens woord men spreekt; de zin die er in ligt, drukt, dunkt mij, vrij juist de delicate verhouding uit, welke tusschen ambtenaren en de Regeering moet bestaan. Dat de pers bestaat om op alle gevallen van onrecht en misbruik attent te maken, wordt door mij hoog gewaardeerd, doch het gewicht dat aan haar uitspraken wordt gehecht, hangt ten slotte geheel af van de meerdere of mindere juistheid daarvan. Dikwijls hoort men de veiligheidsklep stoom afblazen, terwijl er toch volstrekt geen gevaar is. Het publiek weet dit en luistert naar de gekruide mededeelingen met genoegen, doch niet altijd met volkomen geloof of instemming. Bij het optreden van een ambtenaar wordt dit onwillekeurig anders. Hoe de zaak zich ook in werkelijkheid heeft toegedragen, ik vind het een geluk voor den heer Loke, dat hij op den ingeslagen weg is teruggetreden en als ik in de gelegenheid was geweest, zoude ik hem daartoe zelf den raad hebben gegeven."

TIJDSCHRIFT

VOOR

[N]EDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

JUNI 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *ƒ* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *ƒ* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *ƒ* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *ƒ* 1.50; *ƒ* 2.50; *ƒ* 4.50; *ƒ* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *ƒ* 12.—; *ƒ* 20.—; *ƒ* 35.— en *ƒ* 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

Nog eens: herziening van de rechterlijke organisatie in Ned.-Indië.

Tegen mijn artikel, opgenomen in de Maart-aflevering van dit tijdschrift, is in het volgend nummer opgekomen mr. D. Fock, gedurende vele jaren advocaat en procureur bij het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië.

Terwijl ik ten zeerste op prijs stel zoowel den vorm, waarin hij zijne bestrijding gegoten heeft als het oordeel omtrent mijn persoon gegeven, ben ik door zijne argumenten niet overtuigd, dat mijne opvatting omtrent het behandelde onderwerp onjuist zoude zijn en acht ik mij daarom, wegens het groote gewicht der zaak, verplicht daarover nog een en ander in het midden te brengen. Tot mijn spijt was ik door omstandigheden van particulieren aard, den heer Fock bekend, tot nu toe verhinderd hieraan gevolg te geven.

Mr. Fock kan niet als juist aannemen de voorstelling door mij gemaakt van den gedachtengang van den ontwerper der wetten en zegt: „Ik althans zou niet kunnen instemmen met voorstellen, waarbij, met het doel om, zonder extra uitgaven, aan sommige der hoogste rechterlijke ambtenaren eene betere bezoldiging te bezorgen, eene deugdelijke regeling der rechterlijke organisatie door eene slechte werd vervangen."

Uit mijne redeneering wordt hier eene onjuiste gevolg-

trekking gemaakt; er is door mij niet beweerd dat de Minister overtuigd is dat door de invoering zijner ontwerpen eene goede regeling door eene slechte vervangen wordt; integendeel, het staat bij mij vast, dat de Minister van meening is dat de overbrenging der revisie en examinatie der strafvonnissen van het Hof op de Raden van Justitie eene verbetering in de rechtspraak zal brengen, terwijl ik meen te hebben aangetoond, dat die opvatting onjuist is en die overbrenging bepaald een nadeeligen invloed zal oefenen op de rechtspraak. De in deze ontwerpen neergelegde beginselen zijn dan ook niet oorspronkelijk van den tegenwoordigen minister van Koloniën, maar zijn het eerst ontwikkeld in het door den toenmaligen directeur van justitie in 1892 aan de Indische Regeering ingediend ontwerp Koninklijk Besluit ter herziening van het Reglement op de Rechterlijke organisatie benevens andere daarmede verband houdende ontwerpen; deze ontwerpen zijn thans hier en daar gewijzigd, doch in hoofdzaak en vele beginselen behouden.

Bij aandachtige lezing van de uitvoerige inleidende memorie van toelichting, bij dit ontwerp Koninklijk Besluit gevoegd, blijkt uit den geheelen loop dier memorie en de voorgestelde reorganisatie zelve, dat bij den oorspronkelijken ontwerper het hoofddoel was geld vrij te krijgen uit de thans aan de rechterlijke ambtenaren toegekende traktementen en andere inkomsten, ten einde daarmede zijne plannen om sommige betrekkingen bij de rechterlijke macht beter te kunnen bezoldigen, tot stand te kunnen brengen; dat daarvoor noodig was inkrimping van het Hooggerechtshof, hetgeen niet anders kon geschieden dan door overbrenging der revisie en examinatie bij de Raden van Justitie. Vrij duidelijk blijkt dit op pag. XIV van de uitgave van dit ontwerp ter Landsdrukkerij te Batavia, waar gezegd wordt na het betoog dat de revisie bij de Raden van Justitie moet overgebracht en het Hof ingekrompen worden: „En wat

niet het minst weegt, die inkrimping stelt in staat tot eene algemeene verbetering der bezoldigingen van de rechterlijke ambtenaren, zooals blijken zal uit de hierbij te voegen voorstellen."

En in deze opvatting dier voorstellen sta ik niet alleen; toen het Hooggerechtshof in pleno een reeks vergaderingen hield over het op deze voorstellen uit te brengen advies, was dit, ik durf zeggen, de algemeene overtuiging en stond het bij allen vast dat het geheele ontwerp moest staan of vallen met het al of niet aannemen van het denkbeeld om de revisie over te brengen.

Opmerking verdient het, dat in de toelichting op de thans aanhangige wetsontwerpen met geen enkel woord gesproken wordt over het afkeurend oordeel van den procureur-generaal en van het Hooggerechtshof over de genoemde ontwerpen van den directeur van justitie; de zienswijzen van het ten deze zoo bij uitstek tot oordeelen bevoegd opperrechterlijk college en van het hoofd van het Openbaar Ministerie hadden m. i. — al zijn de thans aanhangige ontwerpen niet volkomen gelijk aan de voorstellen van den directeur van justitie — niet geheel verzwegen moeten worden in de bij de wetsontwerpen gevoegde toelichting, het eenige stuk waarschijnlijk waardoor vele leden der Staten-Generaal zich op de hoogte der zaak kunnen stellen; integendeel ware het in de toelichting op de wetsontwerpen de plaats geweest die beoordeelingen te weerleggen. Wel is waar heeft de Raad van N.-I. zich indertijd in hoofdzaak vereenigd met die ontwerpen van den directeur van justitie, doch daarbij moet niet uit het oog verloren worden, dat in den Raad van Indië het praeadvies is uitgebracht door het lid, dat zelf als directeur van justitie de voorstellen had ingediend en deze toenmaals de eenige rechtsgeleerde in den Raad van Indië was.

Mr. Fock betoogt, dat het groot aantal revisie- en examinatiezaken tengevolge heeft, dat van behoorlijk

overleg en van degelijke discussie tusschen de leden eener Kamer geen sprake kan zijn; dat men zorgen moet geen achterstand te krijgen omdat men er anders niet meer door komt; dat voor motiveeren van arresten in revisie geen tijd is, en hij stelt daarna de vraag of het onder die omstandigheden niet veel beter is, dat men eene regeling maakt, die eene verdeeling van dat groote aantal zaken in drie deelen tengevolge heeft en die niet de revisie en examinatie der inlandsche strafzaken doet behandelen door het éene Hof, maar door drie verschillende colleges, namelijk de drie Raden van Justitie op Java; waarop dan volgt, dat zoodanige regeling der rechtspraak in revisie ten goede moet komen; dat er meer tijd en gelegenheid zal zijn voor een nauwgezet onderzoek en dus daardoor grootere zekerheid wordt verkregen, dat de beslissing in revisie goed en deugdelijk overwogen wordt; dat het aantal dossiers, dat men lezen en beoordeelen moet, te overzien moet zijn, daar anders het werk onmogelijk met de vereischte nauwkeurigheid kan behandeld worden.

Het is juist, dat het groote aantal zaken op die wijze in drie deelen verdeeld wordt, doch men misleide zich zelven niet door de tegenstelling hier door mr. Fock gebezigd van de drie Raden van Justitie tegenover het éene Hof; immers de hier bedoelde werkzaamheden zouden moeten verricht worden door éene Kamer, de strafkamer, van elk der drie Raden van Justitie op Java, terwijl die bij het Hof thans over drie kamers verdeeld zijn, waarvan de 3de Kamer in het geheel geen andere en de 2de slechts weinig andere werkzaamheden heeft, terwijl de 4de Kamer als zoodanig geen ander werk heeft, maar waarvan de leden deel nemen aan de werkzaamheden van het Hoog Militair Gerechtshof.

De werkzaamheden der Raden van Justitie op Java, die reeds thans gedurende sommige tijden overmatig en in den regel ruim voldoende zijn voor het daarbij be-

scheiden personeel, zullen volgens het ook door mr. Fock voorgestane denkbeeld nog vermeerderd worden met al de werkzaamheden van de 3de en 4de Kamer en het grootste gedeelte der werkzaamheden van de 2de Kamer van het Hof. Hoe het nu mogelijk is dat bij de voorgestelde samenstelling dier Raden, die te Batavia met zelfs één lid minder dan thans, al die zaken niet alleen behoorlijk, maar zelfs beter zullen kunnen behandeld worden door die Raden dan thans door de drie strafkamers van het Hof; hoe, zooals mr. Fock het uitdrukt, zoodanige regeling aan de rechtspraak in revisie ten goede zal komen; hoe er meer tijd en gelegenheid zal zijn voor een nauwgezet onderzoek en dus daardoor meer zekerheid verkregen zal worden, dat de beslissing in revisie goed en deugdelijk overwogen wordt, zijn raadsels, die ik mij werkelijk niet in staat acht op te lossen. Het aantal dossiers, dat men lezen en beoordeelen moet, moet, zooals mr. Fock volkomen te recht opmerkt, te overzien zijn, daar anders het werk onmogelijk met de vereischte nauwkeurigheid kan worden behandeld; doch hoe dit zal kunnen geschieden door de Raden van Justitie, met elk ruim 1100 revisiezaken en ruim 2400 examinatiezaken bij hun gewone werk, is, mij althans, volkomen onbegrijpelijk; de Minister schijnt dan ook te twijfelen, of vooral op den Raad te Soerabaja de revisiearbeid niet te zwaar zal drukken, weshalve daarvoor gewezen wordt op eene practische werkwijze, waarover ik reeds in mijn vorig artikel over dit onderwerp handelde. Wel bestaat het voornemen sommige zaken, thans tot de competentie der Raden van Justitie behoorende, over te brengen bij de residentiegerechten, doch daardoor zullen de Raden niet van zooveel werkzaamheden ontheven worden als sommigen zich wel voorstellen, daar zij vele van die zaken, die zij thans in eersten aanleg moeten behandelen, later na de overbrenging bij de residentiegerechten, in hooger beroep

zullen moeten behandelen. En men verlieze ook niet uit het oog, dat aan de revisie en examinatie der strafzaken nog veel tijdroovend werk annex is, zooals de behandeling der beschikkingen van verwijzing, het examineeren der registers, enz.

Mr. Fock merkt op: „Het is daarbij niet de vraag, of het Hof er door kan komen, maar welke regeling den meesten waarborg geeft voor een goede rechtspraak in revisie." De opmerking is volkomen juist; alleen is de vraag of de tegenwoordige regeling niet meer waarborg geeft voor een goede rechtspraak dan de door den Minister voorgestelde, en daarop is toch moeilijk een ander antwoord te geven dan dat die betere waarborgen aan de zijde der tegenwoordige regeling moeten zijn en dit ook werkelijk het geval is; immers, zooals reeds werd aangetoond, kan de 3de Kamer van het Hof al hare krachten wijden aan de revisie; vormt voor de 2de Kamer de revisie en examinatie voor verreweg het grootste gedeelte den hoofdarbeid, terwijl de 4de Kamer, behoudens de deelneming der leden aan de rechtspraak van het Militaire Hof, geen ander werk heeft dan examinatie. Wanneer daarbij nu nog in aanmerking genomen wordt, dat de leden van het Hof allen mannen zijn van langduriger ondervinding en van meer praktijk dan de leden van de Raden van Justitie, nog daargelaten de vraag of men aan de eersten in het algemeen niet meer kennis mag toeschrijven dan aan de laatsten, dan is de bewering niet vol te houden, dat de Raden van Justitie, die overstelpt zullen worden met werk, de revisie en examinatie even goed zullen behandelen als het Hof thans, laat staan dat zij het beter zouden doen, zooals thans beweerd wordt. En het zal toch wel niet voor wederspraak vatbaar zijn, dat tot zulk een ingrijpenden maatregel als de thans aanhangige wetsontwerpen beoogen, nimmer mag worden overgegaan, zoo daardoor geen verbetering in de rechtspraak gebracht wordt, of deze

desnoods niet op gelijke hoogte gehouden wordt.

Een ander argument van mr. Fock waarom hij de Raden van Justitie met de revisie zoude willen belasten, is, dat men het Hof uit de beste rechterlijke ambtenaren moet samenstellen en men voor het revisiewerk, hetwelk voor een grooter deel van zoo zuiver feitelijken aard is, zijne beste rechterlijke ambtenaren niet behoeft te gebruiken.

Het is zeer zeker een juiste stelling dat de beste, of liever gezegd de bekwaamste, rechterlijke ambtenaren in het Hof behooren zitting te nemen, doch het gaat niet aan de rechtspraak in twee soorten te verdeelen, zoodanig dat voor de eene soort een stel bekwame rechterlijke ambtenaren gebruikt wordt, terwijl men voor de andere soort, waartoe de rechtspraak in strafzaken over millioenen ingezetenen, in hoogste instantie, behoort, zich tevreden stelt met een stel van minder kaliber; neen, alle rechtspraak behoort in handen te zijn van zoo bekwaam mogelijke personen als te verkrijgen zijn, en die in strafzaken mag niet overgelaten worden aan rechters van minder gehalte; immers daarbij wordt beslist over het leven en de vrijheid der ingezetenen. Wanneer men werkelijk verplicht zoude zijn eene dergelijke verdeeling van ambtenaren te maken, zoude het meer in het belang van het algemeen zijn, dat men de civiele rechtspraak overliet aan de minder bekwame categorie van ambtenaren, omdat daarbij in hoofdzaak slechts beslist wordt over vermogen, waarvan de waarde niet gelijk te stellen is met leven en vrijheid.

Men stelle zich bovendien de revisierechtspraak niet voor als alleen feitelijke beslissingen betreffende; de jaargangen van het tijdschrift *Het Recht in N.-I.* getuigen hoe als het ware dagelijks in revisie rechtsquaestiën moeten beslist worden, en dat zal er niet minder op worden door de nieuwe bepalingen omtrent de verwijzing.

Uit het vorenstaande blijkt dus, dat, wat door mr. Fock geacht wordt te strekken ten voordeele van het plan des Ministers, daartoe niet kan worden gerekend en ga ik thans over tot de wederlegging van hetgeen door hem is aangevoerd tegen mijne argumenten tegen de overbrenging der revisie.

Tegen mijne bewering, dat de overbrenging der revisie en examinatie bij de lagere rechtscolleges ten gevolge zal hebben, dat het toezicht op bijna de geheele rechtspraak in strafzaken over de millioenen inlanders en met dezen gelijkgestelden aan het opperrechterlijk college onttrokken wordt, niettegenstaande dit toezicht een der voornaamste functiën van het Hof is, wordt aangevoerd, dat het niet zoo noodig is, dat het Hof het werk en de bekwaamheid der presidenten van de landraden kan beoordeelen, omdat het Hof de rechterlijke ambtenaren niet benoemt en zelfs niet den minsten invloèd heeft op hunne benoeming.

Het hier bedoelde toezicht betreft in de eerste en voornaamste plaats de rechtspraak en als gevolg daarvan heeft het Hof de gelegenheid het werk en de bekwaamheid der presidenten van de landraden te beoordeelen; en dat de gelegenheid om dezen te kunnen beoordeelen niet noodig zoude zijn omdat het Hof niet alleen de rechterlijke ambtenaren niet benoemt, maar zelfs niet den minsten invloed op hunne benoeming oefent, is eene bewering, die dáarom niet opgaat, omdat zij in strijd is met de feiten. In mijne qualiteit van directeur van Justitie heb ik indertijd meermalen van de Regeering rapporten of voorstellen van het Hooggerechtshof betreffende landraadvoorzitters ontvangen, waarop bij het doen van voordrachten dier ambtenaren moest gelet worden; die rapporten of voorstellen waren juist gebaseerd op feiten waarvan het Hof door revisie of examinatie kennis gekregen had; op deze wijze heeft het Hof wel degelijk

invloed en soms overwegenden invloed op de benoeming van rechterlijke ambtenaren.

Wat aangaat het door mij geuite oordeel over het toezicht op de rechtspraak door de Raden van Justitie eventueel uit te oefenen zoo dit aan het Hof onttrokken wordt, dat die rechtscolleges namelijk niet met voldoende gezag de aanmerkingen kunnen maken en de terechtwijzingen geven, die nuttig en noodig zullen worden geacht, hiertegen wordt door mr. Fock in de eerste plaats aangevoerd, dat door mij vergeten wordt, dat het niet de leden van de Raden van Justitie zullen zijn, die aanmerkingen maken en terechtwijzingen geven, maar de Raden als colleges, en dat die worden voorgezeten door rechterlijke ambtenaren, in rang zoo niet boven, dan toch in geen geval beneden de leden van het Hof staande.

Vergeten werd dit door mij niet, ik trad in eene vergelijking van de leden van het Hof en de leden van de Raden van Justitie en beweerde, dat tusschen de laatsten, ook wanneer hun financieele positie overeenkomstig de plannen van den minister van Koloniën zal verbeterd zijn, en vele rechtsgeleerde voorzitters van landraden slechts een betrekkelijk gering verschil in rang zal bestaan en dat daarom aanmerkingen door de Raden van Justitie gemaakt niet dat gezag en dien invloed kunnen oefenen als wanneer zij van het Hof uitgaan.

Wel wordt door sommigen beweerd dat de presidenten der Raden van Justitie lager in rang staan dan de Raadsheeren in het Hof, zoowel wegens de onafzetbaarheid van dezen, als omdat het Hof de rechter in appèl en in revisie is van de vonnissen der Raden van Justitie, doch in de praktijk worden de presidenten der Raden van Justitie op Java en de Raadsheeren geacht gelijk in rang te zijn; dat de eersten in rang boven de laatsten zouden staan, is mij onbekend; wel werd vroeger als regel een der oudste raadsheeren tot president van den

Raad van Justitie te Batavia benoemd, doch dit was tot voor enkele jaren eene geldelijke promotie, en het ééne feit, dat zich een twintig jaar geleden heeft voorgedaan, dat een president van een Raad van Justitie zich gekrenkt gevoelde, omdat hij, zonder dat hij het verzocht had, tot lid in het Hof benoemd was, kan als een zuiver subjectieve opvatting van dien ambtenaar beschouwd worden; overigens zijn er verscheidene gevallen dat presidenten van Raden van Justitie op Java op eigen verzoek werden overgeplaatst als Raadsheer in het Hof.

Als tweede bezwaar tegen mijn oordeel over het eventueel door de Raden van Justitie uit te oefenen toezicht, wordt aangevoerd, dat de voorzitters der landraden reeds onder de tegenwoordige regeling de Raden van Justitie als hoogere rechters hebben leeren kennen, daar immers de vonnissen der Landraden in civiele zaken (er had nog bijgevoegd kunnen worden: „en in overtredingszaken") aan hooger beroep bij de Raden van Justitie onderworpen zijn, zoodat er ook op dien grond geen bezwaar bestaat ook de strafzaken, welke in eersten aanleg door de Landraden behandeld worden, in hoogere instantie door de Raden van Justitie te doen berechten.

Aangenomen dat deze regeling, dat de Raden van Justitie rechtspreken in appèl van de vonnissen in burgerlijke- en overtredingszaken van de Landraden, niet door eene betere kan vervangen worden, omdat het nu eenmaal niet mogelijk is om ook deze rechtspraak bij het Hof te brengen, zoo gaat het toch niet aan om dezen toestand als argument te bezigen om nu ook alle crimineele zaken in hoogste instantie door de Raden van Justitie te doen behandelen, daar het belang van deze verschillende soorten van zaken niet gelijk staat.

Tegen mijn genoemd oordeel over het door de Raden van Justitie uit te oefenen toezicht heeft mr. Fock nog twee andere argumenten, waarvan het eerste is, dat wanneer uit de revisie of examinatie eener strafzaak

blijkt, dat er grond bestaat om een president van een Landraad een aanmerking te maken of eene terechtwijzing te geven over zijne handelingen of verrichtingen, waarover het Hof, krachtens art. 157 der Rechterlijke Organisatie moet waken, de betrokken Raad zich tot het Hof kan wenden en dit dus, waar noodig, zijn toezicht kan blijven uitoefenen.

Hierbij wordt m. i. uit het oog verloren dat, op deze wijze, de beoordeeling of er termen zijn tot toepassing van genoemd art. 157 aan de Raden van Justitie wordt overgelaten; achten deze zoodanige termen niet aanwezig, dan verneemt het Hof ook niets, ook al zoude het Hof anders wel van oordeel zijn dat aanmerkingen gemaakt of terechtwijzingen gegeven zouden moeten worden; een zoodanig toezicht door het Hof uitgeoefend, voldoet niet aan de eischen der wet.

Het tweede dezer argumenten van mr. Fock is, dat het toezicht thans, nu de Landraden op Java en Madoera alle door rechtsgeleerden worden voorgezeten, niet meer van zooveel belang is als in den tijd, toen in inlandsche strafzaken werd recht gesproken door landraden, waarin alleen leeken op rechterlijk gebied zitting hadden. De ondervinding heeft geleerd, dat juist het tegendeel waar is van hetgeen hier beweerd wordt; vroeger moest wel veel, wat men noemt, door de vingers gezien worden, omdat men van de administratieve ambtenaren voor wie het praesidium van de Landraden slechts eene, veelal niet gewenschte, bijbetrekking was, voor welker vervulling zij niet de minste opleiding hadden gehad, niet datgene kon eischen wat men van rechtsgeleerde voorzitters kon verlangen; juist het optreden van dezen heeft ten gevolge gehad, dat het Hof, inwendig veel meer dan vroeger, ter bevordering eener goede rechtsbedeeling, art. 157 Recht. Org. kon toepassen dan vroeger het geval was en thans nog het geval is ten opzichte van Landraden op de buitenbezittingen door administratieve

ambtenaren voorgezeten. Het is een onbetwistbaar feit dat de toepassing door het Hof van genoemd artikel aan de rechtspraak speciaal der Landraden door de rechtsgeleerden voorgezeten, voortdurend ten goede gekomen is.

Hiermede meen ik op voldoende gronden de bewering van mr. Fock te hebben weerlegd, dat mijn eerste grond ter bestrijding van het plan des Ministers om de revisie en examinatie van het Hof bij de Raden van Justitie over te brengen, daarin bestaande, dat zoodoende de rechtspraak in strafzaken over de inlanders en daarmede gelijkgestelden aan het toezicht van het Hof wordt onttrokken, ongegrond zoude zijn; integendeel meen ik te hebben aangetoond, dat geen enkel der argumenten door mr. Fock daartegen aangevoerd, opgaat.

Thans hoop ik aan te toonen, dat evenmin juist is zijne bewering als zoude mijn tweede grond ter bestrijding van het plan des Ministers, namelijk dat er, bij verwezenlijking daarvan, van uniformiteit in de strafrechtspraak in het geheel geen sprake meer is, niet afdoende zoude zijn.

Hierbij kan ik eenigszins korter zijn dan ten aanzien van de bestrijding van mijn eersten grond, omdat hiervan niet beweerd wordt dat die ongegrond, maar alleen, dat die niet afdoende zoude zijn.

Bij de door mr. Fock met mij aangenomen stelling. dat uniformiteit in de rechtspraak wenschelijk is, heeft men in casu dus eigenlijk alleen deze vraag te beantwoorden, of door de overbrenging der revisie en examinatie van het Hof bij de Raden van Justitie, die uniformiteit zal bevorderd worden, althans of die niet minder zal worden dan thans, en dan blijf ik volhouden, op grond van het omtrent die uniformiteit in mijne eerste artikelen aangevoerde, dat zij veel minder moet worden dan thans het geval is.

Volgens het plan van den Minister zoude er in revisie recht gesproken worden door de 2e Kamer van het

Hof en de vijf Raden van Justitie; thans geschiedt de revisie door de 2de en 3de Kamer van het Hof en de Raden van Justitie te Padang en Makasser. Deze rechtspraak van de Raden te Padang en Makasser kan, zooals het Hof in zijn meergenoemd advies van 1894 opmerkte, gevoegelijk bij het Hof overgebracht worden. En nu is het toch onmogelijk tot de conclusie te komen, dat men bij twee kamers van hetzelfde college niet veel meer uniformiteit in rechtspraak zoude mogen verwachten, dan bij zes van elkander geheel onafhankelijk en alle op zichzelf staande rechtscolleges.

Al wat aangevoerd is omtrent de wijziging van jurisprudentie ten gevolge van de jaarlijksche afwisseling in de Kamers van het Hof, kan niet als argument tegenover de mijne gesteld worden, omdat men bij de Raden van Justitie eveneens die jaarlijksche afwisseling van leden in de strafkamers zal hebben, terwijl overigens de mutatie van personeel bij de Raden van Justitie steeds veel grooter is dan bij het Hof.

Wel wil de Minister van de revisievonnissen der Raden van Justitie cassatie in het belang der wet invoeren, doch in de practijk zal dit middel slechts hoogst zelden toegepast worden en ook hoogst zelden kunnen worden. Het zal als regel niet anders voorkomen dan wanneer de Raad een rechtspunt beslist heeft in strijd met de conclusie van den officier van justitie, die daarmede dan den procureur-generaal in wetenschap zal stellen ten einde deze de gelegenheid te verschaffen cassatie in het belang der wet aan te teekenen. Den procureur-generaal alle vonnissen in revisie toe te zenden, ten einde omtrent deze alle te oordeelen of hij termen aanwezig acht in cassatie te komen in het belang der wet, zou geheel nutteloos zijn, daar het den procureur-generaal, bijgestaan door slechts één advocaat-generaal, eenvoudig ondoenlijk zal zijn om ook slechts van een betrekkelijk klein gedeelte van dat groot aantal vonnissen kennis te nemen.

Mr. Fock, ofschoon van oordeel dat men het ook zeer goed daar zonder kan doen, zou de gewone cassatie tegen de revisievonnissen der Raden van Justitie willen toelaten, zoo men het noodzakelijk acht om ten aanzien der rechtsquaesties uniformiteit te verkrijgen. Dit middel zoude meer kwaad dan goed doen; eenmaal bekend, dat er nog een middel is om een vonnis vernietigd te krijgen, nadat het reeds in revisie (welke mr. Fock niet anders acht dan een zuiver hooger beroep) is behandeld, is het te voorzien, dat daarvan een zeer ruim gebruik zal gemaakt worden, en vooral door hen aan wie zware straffen zijn opgelegd, al zou het succes voor de veroordeelden ook slechts zeldzaam zijn. De nadeelige gevolgen zullen dan echter bestaan in het verlengen van de preventieve hechtenis en groote vermeerdering van de werkzaamheden van de 2e Kamer van het Hof. En men steune hierbij niet te veel op de omstandigheid, dat feitelijke beslissingen niet aan cassatie onderworpen zijn, daar de vraag of een feit al dan niet door wettige bewijsmiddelen bewezen is, eene quaestie is, die tot cassatie aanleiding kan geven, en zulke middelen veel zullen gesteld worden.

Mijne bewering, dat de aanneming der voorstellen van den Minister een nadeeligen invloed zal oefenen op de vooruitzichten der rechterlijke ambtenaren in N.-I., is door mr. Fock niet bestreden en ik blijf dan ook, zoowel in het belang der rechtspraak als in dat der rechterlijke ambtenaren de hoop koesteren, dat de thans voorgestelde ontwerpen niet tot wet zullen verheven worden.

MR. A. STIBBE LZN.

Haarlem, Mei 1900.

Dupliek van Mr. D. Fock.

Het groote gewicht der zaak, waardoor mr. Stibbe zich verplicht acht nog een en ander daarover in het midden te brengen, geeft ook mij aanleiding in deze quaestie van dupliek te dienen.

Het komt mij voor, dat mr. Stibbe mijne argumenten niet afdoende heeft wederlegd en de vroeger door mij uitgesproken meening is door zijne bestrijding niet gewijzigd.

Hoezeer het mr. Stibbe een onoplosbaar raadsel moge toeschijnen, het ontnemen van de revisie der strafvonnissen van de inlandsche rechtbanken aan het Hooggerechtshof en het overbrengen daarvan bij de Raden van Justitie zal mijns inziens aan de rechtspraak in revisie ten goede komen; de beslissingen in revisie zullen beter en deugdelijker kunnen worden overwogen.

Mr. Stibbe betoogt niet, dat de regeling die nu bestaat waarborgen geeft voor eene goede rechtspraak in revisie.

Waar ik gesteld heb, dat bij de behandeling der zaken in revisie behoorlijk overleg en degelijke discussie tusschen de leden eener Kamer van het Hof ten gevolge van het groote aantal zaken niet mogelijk is, en dat voor motiveering van arresten in revisie dan ook geen tijd is en zoodanige motiveering dus hoogst zelden plaats heeft, spreekt ZHEG. dat niet tegen. Maar zijn betoog komt

daarop neer, dat het niet beter zal zijn, wanneer men de revisie bij de Raden van Justitie overbrengt, daar ook die colleges, als zij met de revisie worden belast, een te groot aantal zaken moeten behandelen en dus evenmin voldoende tijd en aandacht aan de revisie zullen kunnen besteden. En dan is het naar ZHEG. meent, beter dat de revisie bij het Hof blijft, omdat de leden van het Hof allen mannen zijn van langduriger ondervinding en van meer praktijk dan de leden van de Raden van Justitie.

Ook mr. Stibbe kan dus niet ontkennen, dat de toestand op het oogenblik verre van rooskleurig is; ZHEG. oordeelt echter dat het overbrengen der revisie bij de Raden van Justitie geene verbetering is, ja zelfs dat de toestand daardoor nog zal worden verergerd. Dat nu moet ik betwisten.

Mij schijnt de nieuwe regeling die de Minister voorstelt, wel degelijk eene verbetering.

Is het aantal zaken in revisie te groot en te omvangrijk, om door één college te worden afgedaan, dan is de verdeeling van dat aantal zaken over drie colleges eene zeer gewenschte verandering, en geeft zoodanige verdeeling meer kans op goede en degelijke afdoening der zaken.

Dat schijnt mij onbetwistbaar. Mr. Stibbe waarschuwt echter, dat men zich zelf niet misleide door de tegenstelling van de drie Raden van Justitie tegenover het éene Hof, omdat het werk thans bij het Hof verdeeld is over drie kamers, waarvan de derde kamer in het geheel geen andere en de tweede slechts weinig andere werkzaamheden heeft, terwijl de vierde kamer alleen heeft deel te nemen aan de werkzaamheden van het Hoog Militair Gerechtshof.

Doch de waarschuwing van mr. Stibbe is onnoodig en ongemotiveerd. Wanneer men nagaat hoe de werkzaamheden op het oogenblik verdeeld zijn, en hoe het bij aanneming der voorstellen van den Minister zal worden, dan is het duidelijk dat de voorgestelde verandering

een vrij wat beteren toestand in 't leven zal roepen.

Het is eene quaestie van cijfers en zij is dus zoo eenvoudig mogelijk. Mr. Stibbe heeft aangegeven, dat in het jaar 1892 door het Hof 3313 revisiezaken zijn behandeld.

De revisiezaken zijn nu over de tweede en derde kamers van het Hof verdeeld, met dien verstande dat de tweede er minder voor hare rekening heeft dan de derde, waartegenover staat, dat de tweede kamer ook Europeesche overtredingszaken in appèl heeft te berechten. Mr. Stibbe heeft, waar hij berekent, dat ieder der drie Raden van Justitie ruim 1100 revisiezaken (dat is een derde van de 3313) zal moeten behandelen, over het hoofd gezien, dat indien de voorstellen van den Minister doorgaan, daarom nog niet alle revisiezaken, die nu door het Hof worden behandeld, bij de Raden van Justitie zullen komen.

De voorstellen gelden natuurlijk alleen de revisie van de strafvonnissen der *Inlandsche* rechtbanken, de revisie van de strafvonnissen der *Europeesche* rechtbanken blijft bij het Hof.

De strafzaken waarin èn de drie Raden van Justitie op Java èn de beide Raden van Justitie te Makassar en te Padang in eersten aanleg recht spreken, zullen ook na invoering der thans voorgestelde nieuwe regeling in revisie door het Hof worden berecht. Van de 3313 revisiezaken gaat dus een belangrijk deel af, hetwelk niet bij de Raden van Justitie wordt overgebracht, zoodat de bewering, als zou ieder der Raden van Justitie op Java ruim 1100 revisiezaken jaarlijks moeten behandelen, niet iuist is. Dat aantal wordt veel kleiner. Maar zelfs, al noest men aannemen, dat het aantal voor iederen Raad 'an Justitie pl.m. 1000 zaken zou bedragen, dan nog zou lat heel wat minder zijn dan hetgeen volgens de tegenvoordige regeling, niet door het ééne Hof, maar door éne kamer van het Hof moet worden bewerkt (nog

geen twee derde deel, want zelfs als de tweede en derde kamer van het Hof ieder de helft der 3313 revisiezaken hadden, zou het 1656 revisiezaken per kamer zijn; feitelijk heeft echter de derde kamer er meer en de tweede kamer daarentegen weer ander werk, zooals ik boven reeds zeide).

Mr. Stibbe is het met mij eens, dat het aantal dossiers, hetwelk gelezen en beoordeeld moet worden, te overzien moet zijn, daar anders onmogelijk behoorlijk en nauwkeurig kan worden recht gesproken.

Welnu, het aantal dossiers, hetwelk ééne kamer van het Hof op dit oogenblik moet lezen en beoordeelen, is te overmatig; eene goede overweging en beoordeeling van zulk een aantal is niet doenlijk. Wordt het zóó verdeeld, dat iedere Raad van Justitie een zooveel kleiner aantal krijgt, namelijk veel minder dan twee derde van hetgeen de ééne kamer van het Hof nu heeft, dan kunnen de zaken behoorlijk, nauwgezet en deugdelijk worden overwogen en beslist. En het is daarom dat het overbrengen van de revisie bij de Raden van Justitie mij wenschelijk toeschijnt. Een rechter die gedwongen is zich door zóóvele dossiers heen te slaan, dat hij ze ternauwernood kan lezen, kan, hoe bekwaam hij ook moge zijn, en hoeveel ondervinding hij ook moge hebben, geen goed recht geven, terwijl een rechter aan wien eene mindere hoeveelheid werk wordt opgedragen, en die daardoor den tijd en de gelegenheid heeft, de aan zijn oordeel onderworpen zaken goed te bestudeeren, beter recht zal spreken, zelfs al heeft hij niet zoo groote bekwaamheid en zoo langdurige ondervinding.

De Raden van Justitie kunnen daarbij ook de revisie en examinatie over twee kamers verdeelen; men is niet verplicht de revisie en examinatie bij de Raden van Justitie door één en dezelfde kamer te doen behandelen. En het andere werk, hetwelk aan de Raden van Justitie is opgedragen, kan geen bezwaar opleveren. Op dit

oogenblik heeft de vierde kamer van het Hof ruim 7200 zaken te examineeren en moeten de leden dier Kamer bovendien al het werk van het Hoog Militair Gerechtshof verrichten; als dus de Raden van Justitie ieder slechts 2400 zaken te examineeren hebben, zullen die col leges ook naast èn behalve hun ander werk, aan die examinatie veel meer tijd kunnen besteden dan de vierde kamer van het Hof op dit oogenblik daaraan kan wijden.

En de werkzaamheden van de Raden van Justitie verminderen, indien de plannen van den Minister tot uitvoering komen.

Doch de Raden van Justitie moeten niet te zuinig worden bezet, en ik gaf dan ook reeds in overweging om aan den Raad van Justitie te Batavia nog een lid meer toe te voegen, en in de beide andere Raden een gelijk aantal leden als in den Raad te Batavia te doen zitting nemen.

Ik geloof dus te hebben aangetoond, dat de ingrijpende verandering, welke wordt voorgesteld, wel degelijk gerechtvaardigd is, omdat daardoor eene verbetering in de rechtspraak wordt gebracht.

En is het mogelijk met de vereischte opgewektheid het op zichzelf reeds geestdoodend revisiewerk te blijven verrichten, wanneer men geregeld iedere week minstens 32 nieuwe dossiers ziet aandragen, die geen oogenblik mogen blijven liggen en allen onmiddellijk weder gelezen en beoordeeld moeten worden? Mag men niet met grond verwachten, dat het revisiewerk beter zal geschieden wanneer de rechter, die daarmede wordt belast, slechts een beperkter aantal dossiers heeft te behandelen, en anneer de werkzaamheden zóo geregeld worden, dat j behalve het revisiewerk ook eenig ander werk en ıardoor eenige afwisseling heeft?

En ik kom nu tot de opmerking van mr. Stibbe, dat ›t niet aangaat de rechtspraak in twee soorten te ver-

deelen, zoodanig dat voor de ééne soort een stel bekwame rechterlijke ambtenaren gebruikt wordt, terwijl men voor de andere soort, waartoe de rechtspraak in strafzaken over de inlanders in hoogste instantie behoort, zich tevreden stelt met een stel van minder kaliber.

Die opmerking beaam ik gaarne, doch ik geloof niet tot die opmerking aanleiding te hebben gegeven.

Ambtenaren van minder kaliber zou ik liefst geheel weren, en mijn wensch is juist dat, indien er onverhoopt ambtenaren van minder kaliber bij de Indische rechterlijke macht mochten zijn, zoodanige ambtenaren niet vooruit komen en deze nooit met eenig belangrijk aandeel in de rechtspraak worden belast. Maar hoe dat zij, al zijn ook alle ambtenaren van goed kaliber, het spreekt vanzelf, dat er zullen zijn die door buitengewone studie en grooten ijver bijzonder uitblinken, en mijne bedoeling is, dat alleen zoodanige juristen eene plaats in het Hooggerechtshof zullen verwerven.

En nu acht ik het zonder twijfel van groot belang, dat de rechtspraak over de inlanders in hoogste instantie in degelijke en bekwame handen zij, en dat dus aan ambtenaren van goed kaliber die rechtspraak worde opgedragen, maar evenmin als de Hooge Raad in Nederland het feitelijk werk behandelt, wil ik in Indië de voor het grooter deel zuiver feitelijke revisierechtspraak bij het Hooggerechtshof houden.

Ik wensch ook in de Raden van Justitie goede en degelijke rechters geplaatst te zien, maar ik acht het minder noodig dat de ambtenaren, die blijk hebben gegeven van buitengewone bekwaamheid en daarom als leden van het Hof zijn benoemd, voor groote stapels revisiedossiers worden gezet, die zij ternauwernood en in ieder geval slechts vluchtig kunnen doorworstelen.

Het is allerminst mijn streven, om de rechtspraak over inlanders in strafzaken aan de slechtste ambtenaren toe te vertrouwen. Het tegendeel is waar, en ik heb dan

ook nooit iets gezegd noch geschreven, waaruit dit maar in de verste verte zou kunnen worden afgeleid.

Ik verdedig het overbrengen der revisie bij de Raden van Justitie omdat zoodoende meer tijd en zorg aan die revisie zal kunnen worden besteed en de waarborgen voor een goede en wel overwogen rechtspraak grooter zullen worden.

Ik hecht de grootste waarde aan eene zeer deugdelijke hoogste rechtspraak over de inlanders in strafzaken; maar het is mijne vaste overtuiging dat die rechtspraak thans niet deugdelijk kan zijn en zulks bij aanneming der voorgestelde regeling wèl het geval zal zijn.

En het argument, dat er geene uniformiteit in de strafrechtspraak over de inlanders zal zijn, wanneer de Raden van Justitie de revisie behandelen, kan niet wegen. Die uniformiteit moge in het algemeen van veel belang zijn, het is nog de vraag of eene zoodanige regeling der rechtspraak, dat de rechters tijd en gelegenheid hebben de zaken behoorlijk en nauwkeurig te behandelen, niet van grooter belang is dan die uniformiteit. Maar ik laat die vraag daar; het is een feit, dat de behandeling der rivisie door het Hof dė uniformiteit in de rechtspraak volstrekt niet bevordert. Te dien opzichte blijft dus de toestand volkomen dezelfde; dank zij de jaarlijksche verandering van de kamers van het Hof, is er ook nu geen uniformiteit. Ik beweer dus te dien aanzien niet, dat „omdat het nu slecht is, het er niet op aankomt, al wordt het een beetje slechter", zooals mij in een artikel van het *Bataviaasch Nieuwsblad* wordt in den mond gelegd. (Zie het nummer van 9 April 1900, Tweede Blad). Neen, het wordt niet slechter, de zaak blijft zooals zij is, en, waar dat het geval is, kan het verlangen naar uniformiteit niet dienen, om de nieuwe regeling te bestrijden.

Ten slotte nog een enkel woord over het toezicht van het Hof. Mr. Stibbe verklaart als directeur van Justitie

dikwijls rapporten of voorstellen van het Hof, betreffende landraadvoorzitters, te hebben ontvangen, waarop bij het doen van voordrachten voor benoemingen door ZHEG. is gelet. Kunnen nu de Raden van Justitie niet evengoed zoodanige rapporten en voorstellen, hetzij direct, hetzij door tusschenkomst van het Hof, aan den directeur van Justitie indienen?

En wat het toezicht op de rechtspraak betreft, het Hof zal door zijne niet gemotiveerde arresten weinig invloed op de landraadvoorzitters kunnnen hebben; het spreekt wel vanzelf dat er niet veel kans bestaat, dat een landraadvoorzitter, die na gezette overweging de eene of andere beslissing heeft genomen, door eene niet gemotiveerde uitspraak van het Hof overtuigd wordt, dat zijne beslissing onjuist is geweest. En pleegt een landraadvoorzitter tekortkomingen of verzuimen, dan zullen de Raden van Justitie die niet laten rusten en zullen zij het Hof daarop opmerkzaam maken, terwijl het Hof zich dan de stukken kan doen overleggen.

Het Hof zal dus evengoed in de gelegenheid blijven toezicht op de rechtsbedeeling uit te oefenen; het op dat toezicht gebaseerde argument heeft geene waarde, en ook dat argument kan de bezwaren tegen het overbrengen der revisie bij de Raden van Justitie niet rechtvaardigen.

Rotterdam, Mei 1900. D. FOCK.

Over eene vertaling van enkele hoofdstukken uit de heilige schrift der Zuidelijke Buddhisten.

Toen de Koning van Siam eenige jaren geleden Java bezocht en als vroom Buddhist met belangstelling de overblijfselen van Buddhistische bouwkunst op dat eiland bezichtigde, herkende hij terstond in het beeldhouwwerk van den Boro Boedoer verscheiden tafereelen uit de geschiedenis en vóórgeschiedenis van Gautama Buddha. Doch het geval deed zich ook voor, dat de Koning eenige beelden uit wat men zou kunnen noemen „het Buddhistische Pantheon" volstrekt niet herkende en als zijne meening te kennen gaf dat die beelden vreemd waren aan zijn geloof. Dit schijnt bevreemdend, maar is het in werkelijkheid niet. Immers de twee groote afdeelingen der Buddhistische kerk, die men met den weinig passenden naam van Noordelijk en Zuidelijk Buddhisme pleegt aan te duiden, zijn in den loop der tijden zoozeer van elkaar vervreemd, dat een aanzienlijk gedeelte van de heilige schriften der eene afdeeling en niet weinig hoogere wezens, zoowel Buddha's als Bodhisatwa's, onbekend zijn bij de andere. De Zuidelijke Buddhisten, waartoe behooren de Singhaleezen, d. i. de helft ongeveer der bevolking van Ceilon, de Birmeezen, Siameezen en de meeste bewoners van Cochin China, vertegenwoordigen eene secte die over 't algemeen genomen de oude overleveringen het trouwste

bewaard heeft. Daarentegen heeft het Buddhisme zich in Voor-Indië onder allerlei invloeden gaandeweg eigenaardig ontwikkeld en aan die ontwikkeling hebben deel genomen ook de geloovigen buiten Indië, n.l. in Nepâl, China, Mongolië, Tibet, Japan. De vorm dien 't Buddhisme in den loop der middeleeuwen in deze laatstgenoemde landen heeft aangenomen, wordt bestempeld met den naam van Mahâyânisme. Dit Mahâyânisme, dat zich van 't oudere Buddhisme onderscheidt door de toevoeging van nieuwe canonieke geschriften bij de oude, door een meer ontwikkeld ritualisme, door den meerderen nadruk dien het legt op de deugd der barmhartigheid, heerschte eenmaal ook in Cambodja en op Java. De bouwwerken en beelden die de tand des tijds op Java gespaard heeft, zijn, voor zooverre ze niet Çiwaïtisch zijn, Mahâyânistisch. Geen wonder dus dat de Koning van Siam alleen dat herkende wat het Zuidelijk Buddhisme met het Mahâyânisme gemeen heeft, en niet de nieuwe scheppingen van het laatste.

De canonieke geschriften der Mahâyânisten, minder juist ook Noordelijke Buddhisten genoemd, zijn voor een deel dezelfde als die der Zuidelijke, al is het in eene andere redactie, en al zijn die geschriften tot ons gekomen in eene andere taal, namelijk in min of meer zuiver Sanskrit, of wel in Tibetaansche en Chineesche vertalingen. De taal van de gewijde oorkonden der Zuidelijke Buddhisten, is het zgn. Pali. De Pali canon omvat drie verschillende verzamelingen, waarvan verreweg de meest omvangrijke is die der Sutta's, of zooals het in 't Sanskrit heet: Sûtra's. De meeste Sutta's zijn van didaktischen aard en bestaan hoofdzakelijk of geheel uit gesprekken of reden van den Buddha in proza of in verzen; sommige Sutta's zijn van historischen of ten minste verhalenden aard met bijmengsel van gesprekken.

Iets eigenaardigs in den vorm der Sutta's is dat ze alle zonder onderscheid beginnen met de woorden: „Zoo heb

ik gehoord. Op zekeren tijd verwijlde de Heere in" enz. Het spreekt van zelf, dat zulk een begin onmogelijk is, indien de Sutta's vervaardigd waren in den tijd van den Buddha zelven of in dien zijner jongeren die hem van aangezicht tot aangezicht gekend hadden. De Sutta's zijn dus opgesteld een geruimen tijd na den dood van den Meester, wiens lessen ze heeten te bevatten. Niemand met een greintje kritiek zal kunnen aannemen dat die reden van den Meester zóó uitgesproken zijn als ze ons door een derde of later geslacht na hem zijn overgeleverd; niemand veronderstelt dat de Socrates in de Dialogen van Plato dezelfde woorden gebruikt heeft als Plato hem in den mond legt, maar men mag aannemen dat de leerling den geest van 's meesters gesprekken heeft weêrgegeven. Datzelfde zou men ook kunnen veronderstellen van de aan Buddha toegeschreven gesprekken, hoewel er af en en toe zonderlinge passages in voorkomen. Doch het is hier niet de plaats om een kritisch onderzoek in te stellen naar den tijd waarin de canonieke geschriften werden opgesteld: voor de geloovigen bevatten die de woorden van den Meester en voor de ongeloovigen zijn het belangrijke documenten der denkbeelden, die in zekere kringen van de Indische wereld eenige eeuwen vóór onze jaartelling heerschten en verbreid werden. Daarom verdient elke poging om den Europeeschen lezer, voor zoover hij in die uitingen van den menschelijken geest belang stelt, hiermede bekend te maken, waardeering en toejuiching.

Er bestaan reeds verdienstelijke vertalingen van gedeelten van den Pali-canon, geleverd door Engelsche, Duitsche, Deensche, Russische, Fransche, Amerikaansche geleerden, maar het grootste deel van de Sutta's is nog onvertaald. Onlangs is eene nieuwe bijdrage verschenen onder den titel: „Die Reden Gotamo Buddho's aus der mittleren Sammlung Majjhimanikāyo des Pāli-kanons zum ersten Mal übersetzt von Karl Eugen Neumann. Zweiter

Band, erste Lieferung. Leipzig, Wilhelm Friedrich 1900."

Deze vertaling omvat een tiental Sutta's, de Nos. 51—60 in Trenckner's tekstuitgave. Gelijk de didaktische Sutta's in proza in 't algemeen, zijn ook deze opgesteld naar een bepaald model en vertoonen zij, om zoo te zeggen, denzelfden snit. Na den aanhef „Zoo heb ik gehoord" wordt gezegd op welke plaats de Meester zich bevond, toen hij met dezen of genen eene ontmoeting had, hetgeen aanleiding geeft tot zekere vragen en tot het uitdeelen van lessen door den Meester of een enkele maal door een zijner jongeren. Die lessen bestaan in eene opsomming van prijzenswaardige deugden al of niet gepaard met de afkeuring van afkeurenswaardige praktijken, vooral van dezulke die men aantreft bij de aanhangers van andere secten; alles in eenvoudigen, gekuischten stijl, licht bevattelijk voor menschen van een middelmatig verstand. Niet zelden worden vergelijkingen, soms ver gezochte, aangebracht, die de plaats van een betoog, eene adstructie van de leerstellig uitgesprokene les moeten innemen. Aan 't einde wordt bewondering uitgesproken over de alomvattende wijsheid des Meesters of ook hem dank toegebracht voor de nuttige leering; het komt ook voor dat de dankbare hoorder verzoekt het geloof te mogen omhelzen.

Het zou te veel plaats eischen hier een overzicht te geven van den inhoud der tien vermelde Sutta's, en als wij alleen het onderwerp of brokstukken mededeelden, zou de lezer een te gebrekkig inzicht erlangen in 't karakter en de wijze van samenstelling der Sutta's. Daarom moge hier de volledige vertaling volgen van N°. 55, getiteld Jîwaka 1).

„Zoo heb ik gehoord. Op zekeren tijd verwijlde de

1) We geven onze eigen vertolking, niet die van den Duitschen vertaler.

Heere te Râjagrha in het Mango-boschje van Jîwaka Komârabhacca 1).

„Toen dan kwam Jîwaka K. daar waar de Heere was en daar gekomen begroette hij deftig den Heere en zette zich op eenigen afstand neder. Op eenigen afstand dan gezeten, zeide J. K. tot den Heere als volgt: „Ik heb het volgende gehoord, Eerwaarde: ten behoeve van den asceet Gautama 2) doodt men een levend wezen (een dier) en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden." Die zóó spreken, Eerwaarde: „ten behoeve van den asceet Gautama doodt men een dier en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden," zeggen die, Eerwaarde, wat de Heere gezegd heeft, en betichten zij den Heere niet valschelijk, en verklaren zij iets wat met de Leer strookt, en stelt zich iemand die de Leer belijdt door dat na te praten, niet bloot aan berisping?"

„Zij die zóó spreken, Jîwaka: „ten behoeve van den askeet Gautama doodt men een dier, en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden," die zeggen niet wat ik gezegd heb, en betichten mij integendeel onwaar en valschelijk. In drie gevallen namelijk, Jiwaka, zeg ik dat vleesch niet genuttigd mag worden: (wanneer het) gezien, gehoord, vermoed (wordt). In deze drie gevallen nu zeg ik dat vleesch niet mag genuttigd worden. In drie gevallen, Jîwaka, zeg ik dat vleesch genuttigd mag worden: (wanneer het) ongezien, ongehoord, onvermoed (wordt). In deze drie gevallen nu, Jîwaka, zag ik dat vleesch mag genuttigd worden."

1) Dit woord, in 't Sanskrit Kaumârabhrtya, beteekent in 't onzijdig „kinderverpleging". In 't mannelijk zou het kunnen beteekenen kinderdokter", doch feitelijk komt J. in de legenden voor als geesheer in 't algemeen.

2) Deze uitdrukking wordt in den mond gelegd van personen die len Meester niet als zoodanig vereeren.

„Stel u voor, Jîwaka, zekeren monnik. die nabij een dorp of een stad verwijlt. Hij verwijlt, met een liefderijk gemoed, één streek doordrongen hebbende, zoo een tweede, een derde, een vierde gelijk ook naar boven, naar beneden, op zijde, overal vollediglijk de gansche wereld doordrongen hebbende. met een liefderijk gemoed, dat ruim, verheven, onbegrensd, van vijandschap en boosaardigheid vrij is. Tot dezen komt een huisheer of de zoon van een huisheer en verzoekt hem voor den volgenden dag ten eten. Desverkiezende, Jîwaka, willigt de monnik in. Na den volgenden ochtend vroeg zich gekleed, bedelschaal en ordegewaad genomen te hebben, begeeft hij zich naar de woning van den huisheer of van den zoon eens huisheers, en daar gekomen zet hij zich neder op den voor hem bestemden zetel; en hij wordt door den huisheer of zoon van een huisheer met een keurig maal bediend. Het komt niet bij hem op aldus te denken: „hoe goed is het dat deze huisheer of zoon van een huisheer mij met een keurig maal bedient. O! mocht mij deze huisheer of zoon van een huisheer ook in 't vervolg met zulk een keurig maal bedienen!" ook dit komt niet in hem op; hij nuttigt dat maal onbezeten, onverdwaasd, onbevangen, inziende de euvelen (dezer wereld), de wijsheid hebbende om daaraan te ontkomen. Wat dunkt u, Jîwaka; zou nu die monnik bij die gelegenheid er aan denken om zich zelven letsel aan te doen of een ander letsel aan te doen of beiden letsel aan te doen?" — „Zeker niet, Eerwaarde." — „Gebruikt dan nu, Jîwaka, die monnik bij die gelegenheid niet onberispelijk eten?" — „Ja, Eerwaarde. Ik heb gehoord, Eerwaarde, dat Brahma liefderijk is. Daarvan zie ik nu dat de Heere getuigen kan, want de Heere is liefderijk 1)". — Die geneigdheid, Jîwaka, die afkeer, die verblinding, waardoor men iemand wordt die letsel

1) Dit volkomen gebrek aan samenhang in de volgorde der denkbeelden is typisch.

aandoet, is bij den Tathâgata 1) verdwenen, bij den wortel afgesneden, uitgeroeid, vernietigd, heeft de eigenschap verloren om later weêr te kunnen opkomen. Indien gij hierop doelende gesproken hebt, Jîwaka, geef ik u daarin gelijk." — „Hierop doelde ik juist toen ik sprak, Eerwaarde."

Nu volgt in den tekst eene letterlijke herhaling van de alinea „Stel u voor" enz. tot aan „onberispelijk eten", met het eenige onderscheid dat „liefderijk" vervangen is door „barmhartig." Dan volgt:

„Ja, Eerwaarde. Ik heb gehoord, Eerwaarde, dat Brahma gelijkmoedig is. Daarvan zie ik nu dat de Heere getuigen kan, want de Heere is gelijkmoedig."

(Blijkbaar ontbreekt een geheel stuk, want in plaats van „gelijkmoedig" moest er hier sprake wezen van „barmhartig". Eerst nadat alles wat boven te lezen staat, tot en met „Hierop doelde ik juist toen ik sprak, Eerwaarde" volledig herhaald is, behoort op nieuw eene herhaling te volgen van „Stel u voor" enz. met verandering van „barmhartig" in „gelijkmoedig." Het schijnt alsof die eindelooze herhaling den afschrijvers te machtig is geweest. Na „gelijkmoedig" volgt met geringe wijziging van 't bovenstaande:

„Die geneigdheid, Jîwaka, die afkeer, die verblinding waardoor men gramstorig, misnoegd, vijandig wordt, is bij den Tathâgata verdwenen" enz. tot aan: „Hierop doelde ik juist, toen ik sprak, Eerwaarde."

„Wie dan, Jîwaka, ten behoeve hetzij van den Tathâgata of van een discipel des Tathâgata's een dier doodt, laadt in vijf punten eene groote schuld op zich. Het eerste punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt, is dit, dat hij aldus spreekt: „gaat, brengt dit of dat dier hier." Het tweede punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt, is dit, dat het dier, met pijniging van den hals

1) Een der vele titels van den Meester.

aangebracht, leed en smart gevoelt; het derde punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt is dit, dat hij zegt: „doodt dit dier"; het vierde punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt is dit, dat het dier bij 't gedood worden leed en smart gevoelt; het vijfde punt waarin hij eene groote schuld op zich laat, is dit, dat hij hetzij den Tathâgata of een discipel des Tathâgata's met ongeschikt voedsel voedt. Wie dan nu, Jîwaka, ten behoeve hetzij van den Tathâgata of van een discipel des Tathâgata's een dier doodt, die laadt in deze vijf punten eene groote schuld op zich."

„Na deze woorden zeide Jîwaka K. tot den Heere het volgende: „Verwonderlijk, Eerwaarde, verbazend, Eerwaarde. Geschikt voorwaar, Eerwaarde, is het voedsel dat de monniken nuttigen; onberispelijk voorwaar, Eerwaarde) is het voedsel dat de monniken nuttigen. Voortreffelijk, Eerwaarde; voortreffelijk, Eerwaarde; — herhaling — de Heere moge mij beschouwen van heden af levenslang als een belijder van het Geloof."

Dit betrekkelijk korte stuk onderscheidt zich door dezelfde eigenschappen die men ook in de overige Sutta's terugvindt en is dus niet ongeschikt om een denkbeeld te geven van 't karakter der leerredenen naar vorm en inhoud. Alleen mist men er de vergelijkingen in, waarmede veel andere leerredenen verrijkt zijn. Om een denkbeeld te geven van zulke vergelijkingen en van de wijze waarop ze te pas gebracht worden, volge hier de vertaling van een gedeelte van N°. 54, waar wij aldus lezen:

„Gelijk (het geval zich kan voordoen), huisheer, dat er is een kolenkuil, meer dan een manslengte diep, vol gloeiende kolen, smeulende, zonder rook, en er komt dan een man die begeert te leven, niet te sterven, begeerig is naar genoegen, afkeerig van leed, en deze man wordt door twee sterke menschen met de armen aan beide zijden gegrepen en naar den kolenkuil gesleurd; wat dunkt u dan, huisheer: „zou die man zich niet op

alle wijzen in alle bochten wringen?" „Ja, Eerwaarde, en waarom dat? omdat die man weet, Eerwaarde: „indien ik in dezen kolenkuil val, zal ik tengevolge daarvan den dood ondergaan of aan den dood gelijke pijn ondervinden." — „Evenzoo nu, huisheer, beseft de vrome discipel: „de Heere heeft gezegd dat de begeerten te vergelijken zijn met een kuil van gloeiende kolen, met veel leed, veel kwelling verbonden" enz.

Het is niet moeielijk te zien hoe men een gezegde in den volksmond als „schuw dit als een gloeiende kool" heeft uit doen dijen, waarbij om den indruk te verhoogen een vrij onmogelijk geval is uitgedacht.

De Duitsche vertolking is, we mogen het niet verzwijgen, zeer middelmatig. Het grammatisch zinverband heeft de vertaler meestal wel begrepen, maar in de vertaling der woorden tast hij onophoudelijk mis, hetgeen in gevallen waar het voortreffelijke woordenboek van Childers de juiste beteekenissen geeft, afkeuring verdient. Om het beweerde te staven, zullen we ons bepalen tot eenige staaltjes. Op blz. 8 vg. (in Trenckner's tekstuitgave p. 342) treft men o.a. aan als vertolking van *patiganhâti*, „späht nach"; het is „neemt aan"; *musala*, Kessel; het is „stamper"; *purisantaragatâ*, die vom Manne kommt; *gata* is nooit „komende", maar „gegaan" of „zich bevindende" 1); *surâ*; Wein; het is zekere „sterke drank"; *thusodaka*, Haferschleim; het is „verzuurde rijst of gerstenslijm", de Indiër kent geen haver; *sâmâka*, Pilzen; het is „Panicum frumentaceum"; *âcâma*, Pflanzenmilch; het is „schuim van gekookte rijst"; *piññâka*, Baumharz; het is „uitgeperste Sesamum." Dit alles, om niet te spreken van verkeerd vertaalde woorden die een betoog zouden behoeven, op ééne bladzijde.

Men kan begrijpen dat de vertaler met woorden die

---

1) Ook elders wordt *gati* herhaalde malen door den Vert. met „Fährte" overgezet, terwijl bedoeld is „staat, toestand."

niet in de woordenboeken voorkomen, niet gelukkiger geslaagd is. Een enkel voorbeeld. Op blz. 30 (bij Trenckner p. 357) is *apuccandatáya samâpanno* vertaald met „ja bis oben an die Verschaalung gelangt ist". Blijkbaar heeft de Vert. in de samenstelling *ucca*, hoog, meenen te zien, maar *apucchaṅda*, d. i. Skr. *apûtyanda*, „is geen bedorven ei", d. i. geen misbroedsel; dus z. v. a. „behoorlijk uitgebroed". Een ander voorbeeld van geheel verkeerde oplossing van een samenstelling levert blz. 4, waar „Pfeiler der Einsicht" eene vertolking moet verbeelden van *satipatthâna*. Dat dit ontstaan is uit *sati* en *upatthâna*, en beteekent „fixing the attention, earnest meditation" is behoorlijk door Childers aangetoond en is, zoo noodig, nog te bewijzen door de uitdrukkingen *upatthitâ sati* en *satim upatthapetvá* in Majjhima-Nikâya, p. 51.

Aan zonderlinge uitdrukkingen ontbreekt het niet. Op blz. 53 wordt *Nigantho* (d. i. de Naakte Jainamonnik) *Nâtaputto* vertaald met „der Freie Bruder Nâthaputto." De leelijke flater Nâthaputto voor „Nâtaputto" wordt telkens herhaald en is dus geen drukfout.

Ondanks de tekortkomingen die wij niet gerechtigd waren te verzwijgen, levert deze Duitsche vertaling van een tiental leerreden eene bijdrage tot de kennis van den geest van 't Zuidelijk Buddhisme ten behoeve van degenen die 't oorspronkelijke niet lezen kunnen. Onze aanmerkingen hebben geenszins ten doel het weetgierige publiek af te schrikken. Al is de vertaling niet volmaakt, ze geeft voldoende gelegenheid om den lezer een blik te gunnen in de gedachtenwereld van de wereldmoeden in Indië eenige eeuwen vóór den aanvang onzer jaartelling.

H. KERN.

Naar aanleiding van dr. H. H. Juynbolls critiek op mijn Maleische grammatica.

Dr. Juynbolls critiek op mijn overzicht der Maleische grammatica, in de vorige aflevering van dit tijdschrift, is uiterst gematigd. Hoewel hij het in hoofdzaken volstrekt niet met mij eens is, hoewel hij zelfs meent dat ik „het spoor geheel bijster" ben, laat hij zich geen enkele scherpe of hatelijke uitdrukking ontvallen.

Slechts één zin, aan het slot van zijn schrijven, heeft mij werkelijk onaangenaam getroffen.

„De schrijver beschouwe de door mij uitgesproken bedenkingen dan ook niet zoozeer als tegen hem, dan wel tegen de beide genoemde heeren (dr. Fokker en mr. dr. Tendeloo) gericht."

Men kan hieruit de gevolgtrekking maken, dat dr. J. mij voor een simpelen naschrijver houdt. Ik hoop echter, dat dit niet de bedoeling is geweest, en dat de zin argeloos uit de pen geslipt is, evenals de laatste — „Ik vertrouw dat mijn meeste vakgenooten mijne opvatting van de passieve vormen zullen deelen." — welke zin had kunnen luiden: „Ik vertrouw dat ik, wat de passieve vormen betreft, de opvatting mijner meeste vakgenooten deel." Misschien ware nog beter: „Ik vertrouw dat ik, wat de passieve vormen betreft, met mijn meeste vakgenooten de opvatting van Taco Roorda deel. Deze toch

is de eerste verkondiger van de langen tijd algemeen gehuldigde begrippen omtrent het passief in de Maleische taal.

Ik heb dus alle reden om dr. J. dankbaar te zijn voor de wijze, waarop hij zijn oordeel over mijn werk heeft uitgesproken.

Niettemin heeft zijn critiek mij niet voldaan. Met een vrij groote mate van zekerheid toch wist ik van te voren, dat dr. J. een andere meening omtrent het Maleische verbum is toegedaan dan de heeren Fokker en Tendeloo. En toen ik vernam dat er van zijn hand een beoordeeling van mijn boek was verschenen, hoopte ik meer te zullen lezen dan de bloote mededeelíng, dat deze heeren — en ik dan in hun gevolg — op een dwaalspoor zijn geraakt.

Ik heb getracht in mijn boek bij alle stellingen bewijzen te geven; ik heb argumenten aangevoerd en mocht tot mijn groote vreugde de voldoening smaken, dat erkende autoriteiten op het gebied der Mal. Pol. talen — al waren zij het niet of niet geheel met mij eens — mij geluk wenschten met de helderheid van mijn betoog.

Zoo had ik dan gehoopt, dat de criticus tegenover mijne argumenten de zijne zou stellen; dat hij mij de fouten in mijn bewijsvoering zou aantoonen. Maar ik mocht slechts uitspraken ontvangen, formules zonder eenig bewijs; en feitelijk maakt dr. J. zich er af door te zeggen, dat hij het vergeefsche moeite acht te pogen mij tot andere gedachten te brengen.

In alle bescheidenheid meen ik beter te hebben verdiend.

Ik stel mij voor de verschillende stellingen, tegen welke dr. J. bedenkingen oppert, hier nogmaals nader te argumenteeren; steeds hopende, dat men mij zal aantoonen dat mijn bewijsvoering mank gaat, òf zal erkennen dat mijn redeneering — ook al is men het er niet mede eens — evenveel recht van bestaan heeft als een andere, waarvoor — het zij gaarne toegegeven — in een niet-exacte wetenschap ruimte kan overblijven.

Ten gerieve van de lezers zal ik aanhalingen doen uit dr. J.'s schrijven, om telkens daaraan mijn beschouwingen vast te knoopen.

Bladzijde 1 (van den overdruk):

„Hierin komt een zin voor, die eenigszins vreemd klinkt: „In het Maleisch kan men nimmer aan den vorm de soort van een woord herkennen" (blz. 56). De heer Spat kan dit niet ernstig meenen. Woorden als *mĕmbuwat*, *mĕnangis*, *mĕmukul* enz. zijn altijd verba of, als men wil, nomina verbalia (participia of infinitieven), maar nooit zelfstandige naamwoorden."

Ik erken, dat de woorden *mĕmbuwat*, *mĕnangis*, *mĕmukul* altijd verba of nomina verbalia zijn; maar niet, dat zulks het geval is met woorden *als* de genoemde *mĕ*-vormen. Dit „als" zal toch moeten worden opgevat in den zin „met een uiterlijke gedaante als"; en nu is het een onwederlegbaar feit dat er tal van *substantiva* zijn, welke afgeleid werden met *mĕ*. In mijn boek heb ik enkele dier zelfstandige naamwoorden genoemd; zij zijn meerendeels namen van voortbrengselen uit planten- of dierenrijk. De lezer kan zich gemakkelijk van de waarheid dezer bewering overtuigen; hij raadplege slechts een Maleisch woordenboek. Zoekende bij *mĕ* zal hij voorbeelden te over vinden.

Het moge waar zijn dat vele *mĕ*-vormen optreden als verbum (nomen verbale), ik ontken, dat dit praefix *mĕ* een criterium is, waaraan men een woord kan toetsen ten einde met afdoende zekerheid tot de wetenschap te geraken of bedoeld woord al dan niet verbum is.

Zeker zal het wenschelijk zijn, dat de schrijver eener grammatica in het algemeen gesproken formeele criteria voor het verbum aangeeft; maar het wil mij voorkomen, dat men voor het Maleisch tevergeefs naar dergelijke criteria zal zoeken. Naar de beteekenis kan men in de Maleische taal den nominalen zin van den verbalen onderscheiden; maar een onderscheid in den vorm — gelijk in

de Semitische talen — heeft men naar mijne meening in het Maleisch niet.

Van onderstaande zinnen:

Pohon ini mĕrundjau, deze boom schiet hoog op;

Pohon ini mĕrunggai, deze boom is een mĕrunggai (de Jav. kelor), acht ik den eersten *verbaal*, den tweeden *nominaal* Maar ik grond deze meening op de *beteekenis;* verschil in *vorm* kan ik niet ontdekken.

Met een soortgelijke redeneering kan men gemakkelijk aantoonen, dat geen der in het Maleisch gebruikelijke affixen bepaaldelijk als kenmerk van het verbum kan dienen; en van daar mijne stelling, dat men de woordsoort in het Maleisch niet aan den vorm kan kennen. Alleen *kan* en *i* treft men uitsluitend aan bij verba of nomina verbalia; zie ook mijn boek, pag. 58, § 60.

Nog zij opgemerkt, dat in den laatsten van boven aangehaalde zinnen *mĕrunggai* als verbum kan beschouwd worden, *indien men namelijk uitgaat van de onderstelling*, dat een volledige zin minstens moet bestaan uit een nomen en een verbum.

Bladzijde 2.

„In hetzelfde hoofdstuk komt nog iets zonderlings voor, waar op blz. 58 onder de afgeleide woorden als *mĕngkudu* 1), *bĕngkalis* enz. ook *kĕrbau* genoemd wordt. Het gaat toch niet aan, een dergelijk woord afgeleid te noemen, daar men in dat geval hetzelfde van alle tweelettergrepige woorden, als *djalan*, enz. zou kunnen beweren."

Het is bekend, dat woorden als *tahu* (in mijn boek geschreven *tâoe*), *mau*, e d. door Europeanen in Indië veelal worden uitgesproken op een wijze, die men in ons schrijfsysteem het beste zou weergeven met de lettercombinatie *touw*, *mouw*. Hoort men deze woorden door Maleiers uitspre-

1) Is het dr. J. ontgaan, dat *mĕngkudu*, een bekend soort boom, een substantief is, met praefix *mĕ?*

ken, dan kan men bij nauwkeurige waarneming twee lettergrepen onderscheiden, *tá-oe*, en zoo ook *mâ-oe*. Vooral als deze woorden lang gerekt worden, verneemt men duidelijk den *a*-vocaal, daar de rekking alleen met de eerste syllabe plaats heeft; men hoort dan *taaa-oe*, en niet *touououw*, hetgeen uit den aard der zaak door het spraakorgaan ook niet als één lange syllabe kan worden voortgebracht.

Het breedgeschofte, voor de Maleiers zoo nuttige dier, wordt door Europeanen meestal *karbouw* genoemd; maar de Maleier zegt *kĕr-bâ-oe*, dus drie syllaben. Het woord rijmt niet op *poelaw*, maar op *pĕrâoe* of *pĕrahu*.

Wanneer ik dus *kĕrbáoe* een afgeleid woord noem (met praefix *ka* of *kĕ*) leg ik mij niet de verplichting op, om alle tweelettergrepigen, als bijv. *djalan*, eveneens als afgeleide woorden te beschouwen; om de eenvoudige reden, dat *kĕrbau* of *kĕrbâoe* drie syllaben telt.

Bewijzen kan ik hier natuurlijk niet voor aanvoeren. Die 't niet gelooven wil neme de proef en luistere nauwkeurig, hoe de Maleier bedoeld woord uitspreekt.

Bladzijde 2.

„Ter loops merken wij hier nog op, dat men de werkwoordsvormen *dipĕrhamba* en *dipĕrtuwan* niet als substantieven kan beschouwen, zooals de schrijver doet (blz. 82). De volledige uitdrukking toch is: *jang dipĕrhamba*, letterlijk: „die als dienaar bezeten wordt" en *jang dipĕrtuwan*: „die als heer bezeten wordt." Zij zijn afgeleid van *bĕrhamba* en *bĕrtuwan*."

Deze laatste apodictische bewering, welke men o. a. kan vinden in de werken van *de Hollander* en *Gerth van Wijk*, is nog nimmer op aannemelijke gronden verklaard. Het is dus jammer, dat dr. J. in gebreke blijft eenig bewijs te geven voor zijn stelling, dat de *pĕ*-vormen afgeleid zijn van *bĕ*-vormen.

Het zou te veel plaats eischen, hier uiteen te zetten

om welke redenen ik de waarheid er van zeer in twijfel trek; alleen zij vermeld, dat ik de *pĕ*-afleidingen als perfectieven, de *bĕ*-vormen als imperfectieven beschouw; en evenmin als ik bijv. *verkregen* ontstaan acht uit *krijgende*, acht ik *pĕrôleh* gevormd van *bĕrôleh*.

Daar dr. J. in de laatste aanhaling het hoofdstuk over het Zelfstandig Naamwoord bespreekt, kan ik mij trouwens ontslagen achten van de taak mijne meening in deze zaak nader te motiveeren. Wel heb ik aan te toonen, dat *dipĕrtuwan* als substantief kan worden opgevat. En zulks schijnt me nog al eenvoudig.

De Maleier gebruikt deze afleiding, of als men wil de volledige uitdrukking *jang dipĕrtuwan* (dialectisch uitgesproken als *jampituwan*) als naam of titel. En al ware zij terug te brengen tot een pronomen gevolgd door een verbalen vorm, dan nog zou de Maleier — aangenomen dat hij genoeg taalkundig ontwikkeld ware om rededeelen te onderscheiden — haar thans voelen en opvatten als een substantief. Volkomen hetzelfde zien we ook in het Nederlandsch. Niemand onzer denkt bij het uitspreken van den naam van het teere bloempje, dat *vergeet-mij-niet* heet, aan een vetatief met een pronomen; die woordvoeging is in de bedoelde beteekenis substantief. Onze voorvaderen gaven aan een versterking op een der Banda-eilanden den naam *Kijk-in-den-pot*. Als andere voorbeelden, waaruit blijkt dat een combinatie van verschillende woordsoorten in haar geheel als nomen substantief kan worden opgevat, noem ik nog slechts *kruidje-roer-mij-niet* en *spring-in-'t-veld*.

Met de vertaling „die als heer bezeten wordt" kan ik mij in 't geheel niet vereenigen; zij is bepaald on-Maleisch gedacht. 't Zou dan in elk geval nog moeten zijn: „die als heer erkend wordt". Een heer „*bezit*" men niet; bij den tegen zijn hoofden hemelhoog opzienden Maleier komt een dergelijke gedachte niet in het hoofd; laat staan, dat hij zulk een oneerbiedige uitdruk-

king in den mond zou nemen tegenover den heer en meester zelf.

Bladzijde 3.

„In dit hoofdstuk komen verscheidene zaken voor, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. In het begin reeds leest men: „De meeste stamwoorden, die als verbum voorkomen, kunnen ook een andere rol in den zin vervullen, bijv. *panah*, met den boog schieten, maar ook „*boog*." Het woord *panah* op zich zelf, zonder voor- of achtervoegsel kan echter alleen „boog" en nooit „met den boog schieten" beteekenen."

Dr. J.'s laatste zin is voor twee uitleggingen vatbaar. De woorden „zonder voor- of achtervoegsel" kunnen gebezigd zijn ter nadere verklaring van het onmiddellijk voorafgaande „op zich zelf"; zoodat de zin niet van beteekenis zou veranderen, indien laatstgenoemd drietal woorden ware weggelaten.

Maar de bedoeling kan ook zijn: op zich zelf, dus alleenstaand, niet in verband met andere woorden, en dan tevens zonder voor- of achtervoegsel.

Ik zal eerst een voorbeeld uit de literatuur geven, waarin *panah* als verbum van den zin optreedt.

In De Hollander's leesboek staat op blz. 52, regel 1:

nanti lah amba pânah kadoeânja.

De zin is genomen uit het fragment van de Hikayat Rama, waarboven De Hollander als titel plaatste „Sita Dewi wordt door Rawana aan Rama ontroofd." Sita Dewi heeft aan Rama, haar gemaal, gevraagd twee hertjes te gaan vangen, en in zijn antwoord bezigt Rama o. a. de juist aangehaalde woorden.

Naar mijn opvatting beteekent deze zin: „aanstonds zal ik ze beide schieten." Blijft men vasthouden aan de meening dat *panah* zonder eenig affix alleen *boog* kan beteekenen, dan wordt de vertaling:

„aanstonds zal ik de boog van hen beiden zijn."

Ik ben er vast van overtuigd, dat dr. J. de eerste vertaling goed, en de laatste verkeerd zal achten. Hoe dit te rijmen met zijn woorden, dat *panah* uitsluitend *boog* en niet *met den boog schieten* beduidt?

Zeer waarschijnlijk zal het aldus gerijmd worden. In bedoelden zin treedt *amba* in de plaats van een pronominaal praefix *ku*, ergo staat *panah* niet zonder affix.

Deze redeneering vind ik niet logisch. Gesteld al — wat ik intusschen niet geloof — dat *ku* als praefix beschouwd moet worden, dan nog staat *panah* in den zin zonder dat praefix, om de eenvoudige reden, dat *ku* juist vervangen is door een ander woord, n.l. door een substantief, dat wel is waar gebruikt wordt als pronomen pers., maar met dat al een zelfstandig woord blijft en geen praefix wordt.

Ik blijf dus van meening, dat men in bovenstaanden zin *panah* aantreft zonder voor- of achtervoegsel, en in de beteekenis *met den boog schieten.*

Rest mij nog aan te toonen, dat *panah* geheel alleen staande ook als verbum gebruikt kan worden. Uit de literatuur herinner ik mij geen voorbeeld, dat hier kan dienen; maar de levende taal kan mijne stelling verdedigen.

Als een Maleier tegen een landgenoot-boogschutter wil zeggen, wat wij te kennen geven met de woorden „schiet" of „schiet op", dan roept hij hem toe „*panah*" of „*panah lah*" en niet „*mĕnanah*".

Ook thans moet ik, gelijk vroeger reeds eenmaal, om geloof vragen; bewijzen kan ik verder niet, alleen mag ik den ongeloovigen verzoeken te gaan luisteren bij de Maleiers.

Bladzijde 3.

„Datgene, wat de heer Spat het werkwoord zonder voorvoegsel noemt (blz. 157) is hetzelfde, wat gewoonlijk

subjectief of pronominaal passief genoemd wordt. In navolging van de heeren Tendeloo en Fokker ziet de schrijver in zulke vormen geen passief. Dit is m. i. de grootste fout, die dezen nieuwen theoriën aankleeft. Ook schrijver dezes n.l. beschouwt vormen als *mĕmbuwat*, *mĕnangis* enz. als duratieven of imperfectieven, overeenkomende met Oudjavaansche werkwoordsvormen, die het voorvoegsel *a* of *ma* hebben. Daaruit volgt echter geenszins, dat een vorm als b.v. *kaupukul* geen passief zou zijn, zooals tot nu toe algemeen aangenomen werd."

Ik zou het op prijs stellen te mogen vernemen, waar men vinden kan, dat de heeren Tendeloo en Fokker een vorm als b.v. *kaupukul* niet passief achten, o m d a t zij vormen als *mĕmbuwat*, *mĕnangis* enz. als duratieven of imperfectieven beschouwen. Dr. Juynboll schijnt iets van dien aard gelezen hebben, want anders had hij niet geschreven „Daaruit volgt enz."

Uit Tendeloo's proefschrift blijkt overigens zonneklaar, dat hij geen dadelijk verband zoekt tusschen het duratieve begrip in den *mĕ*-vorm gelegen, en het feit dat hij een vorm als *kaupukul* niet passief acht. Ik veroorloof mij hier een halve pagina van dr. T. af te schrijven:

„Men begon met de ware beteekenis van de afleidingen met 't prefix *mĕ* niet te verstaan, en heeft daarna, ten einde de onloochenbare taalfeiten te kunnen rijmen met deze verkeerde opvatting, niet geschroomd zijn toevlucht te nemen tot voorstellingen, die eenvoudig kant noch wal raken. Omdat men meende, dat een vorm als b.v. *mĕngambil* zeer in 't bijzonder gemaakt was om het activum aan te duiden, en nog wel den actieven verbalen vorm, daarom moesten ook alle verba, die dit prefix niet hadden, als passieve vormen worden aangemerkt. Zonder deze redeneering a contrario ware de *petitio principii* niet te redden. Om derhalve het niet weg te cijferen feit dat de Maleier, die b.v. in antwoord op de vraag: wat doet ge daar? zegt *aku tulis* precies hetzelfde te kennen geeft als

de Hollander, Duitscher, Engelschman of Franschman die zegt: *ik schrijf*, *ich schreibe*. *I write* of *j'écris*, te rijmen met het totaal verkeerde punt van uitgang dat de vormen, met het prefix *mĕ*, al dan niet door den nasaal gesloten, bij uitstek het activum aangeven, is men er niet voor teruggedeinsd om de monstruositeit te verkondigen dat een zin als *aku tulis* eigenlijk moet vertaald worden met „door mij wordt geschreven,...."

Me dunkt, 't is duidelijk waarom Tendeloo een vorm als *kaupukul* actief acht. Bovendien, de velen, die beweren dat *kaupukul* eigenlijk wil zeggen „*door u wordt geslagen*", zijn tot nu toe in gebreke gebleven een eenigszins aannemelijk bewijs voor hun stelling te leveren.

Wel zegt dr. Juynboll thans, dat het Oudjavaansch overtuigen kan, dat *kaupukul* passief is [„Als zij b.v. Oudjavaansch gekend hadden, zouden zij van hunne dwaling overtuigd geworden zijn."], maar ik kan dit niet zoo aanstonds aannemen. Ware het mogelijk met behulp van het Oudjavaansch te bewijzen, dat bedoelde vormen passief zijn, dan zou zulks reeds lang zijn geschied. Men mag toch niet onderstellen van eminente mannen, die het Oudjavaansch machtig zijn, dat zij tegen beter weten in zouden toelaten, dat Tendeloo de Maleisch-studeerenden met zijn eenvoudige verklaring op het slechte pad bracht. Vermoedelijk zouden zij ten spoedigste hebben aangetoond, waarom *kaupukul* wel heel stellig passief is. Ik meen hier den wensch te mogen uitspreken, dat dr. J. ons thans dat bewijs niet langer zal onthouden. Mijn kennis van Oudjavaansch is nihil, maar mijne belangstelling in de Maleische taal groot genoeg, om te studeeren zóó lang, tot ik zijn verklaring punt voor punt zal kunnen volgen en begrijpen.

Vooralsnog echter schaar ik mij aan Tendeloo's zijde, omdat ik niet kan aannemen, dat de eenvoudige natuurmensch er een tegen natuurlijken gedachtengang op na houdt. Als de Maleier zegt „*mĕngapa kaupukul?*", dan

bedoelt hij „*waarom sla je?*". De mij bekende gronden, waarop gewoonlijk wordt aangevoerd, dat de Maleische gedachtengang eigenlijk is „*waarom wordt door u geslagen*", zijn van een dergelijk gehalte, dat men er ook mee kan bewijzen, dat het Ned. „*gij hebt geslagen*" passief is; want — zoo kan men dan redeneeren — „*gij hebt*" wil eigenlijk zeggen „*door u is geworden.*"

Bladzijde 3 en 4.

„Als men zoo ver gaat, zelfs den *di*-vorm niet meer uitsluitend voor passief te houden, zooals de heer S. in navolging van dr. Fokker doet (zie de voorrede, blz. IV en pag. 186), behoudt men in het geheel geen maatstaf meer, om actieve en passieve vormen te onderscheiden Dat de *di*-vorm, overeenkomende met het O. J. infix *in*, passieven vormt, behoort tot de axioma's, die onaantastbaar zijn."

In de eerste plaats moet ik hier vermelden, wat ik in mijn boek schreef in § 184 aan het slot.

„De imperfectieven zijn dus altijd actief; de perfectieven, al naar het verband, actief of passief.

Het laatste moge vreemd schijnen; maar er bestaat toch in dit opzicht tusschen het Maleisch en onze eigen Nederlandsche taal een veel grootere overeenkomst, dan men bij oppervlakkige beschouwing zou zeggen.

Het passief is in onze taal slechts aan te geven met het verleden deelwoord. Al is de handeling nog geheel *onvoltooid*, al zal ze in een oneindig verre toekomst eerst ondergaan worden, toch moeten we onze toevlucht nemen tot het z.g. *verleden* deelwoord. En dat deelwoord op zich zelf beschouwd, dus uit het verband genomen, geeft ons niet de minste inlichtingen op de vraag of het actief dan wel passief is gebruikt. Denken we ons de Nederlandsche taal een oogenblik zonder hulpwerkwoorden, welke het Maleisch mist, zoodat de woorden *hij geroepen* een verstaanbaren zin zouden vormen, dan ware alleen uit het

verband op te maken, of deze zin passief [*hij is* (*werd*, *etc.*) *geroepen*], dan wel actief [*hij heeft* (*had*, *etc.*) *geroepen*] moest worden opgevat. Het passief ligt het meest voor de hand; en zoo ongeveer is het in het Maleisch ook."

Vermoedelijk zal wel niemand eenig bezwaar hebben tegen het gestelde in de laatste alinea, vóór de woorden „en zoo ongeveer enz."; of m. a. w. ieder zal toegeven, dat in de Nederlandsche taal een formeel criterium, in het verbum zelf gelegen, voor het passief ontbreekt. Hetzelfde verschijnsel valt waar te nemen in de meeste Europeesche talen. Het zou dus niet een buitengewoon wonder zijn, indien de Mal. taal geen formeel onderscheid tusschen actief en passief maakte.

Men kan beweren, dat in onze Europeesche talen, het passief dan toch blijkt uit het hulpwerkwoord; het criterium mag dan niet gelegen zijn in den vorm van het verbum zelf, maar in elk geval is er toch een criterium. Volkomen waar; doch men bedenke, dat wij het onderscheid in persoon, tijd en wijze ook dikwijls alleen te kennen geven met het hulpwerkwoord, terwijl het Maleisch het in die gevallen zonder eenig vormelijk verschil afdoet. Waarom zou dit dan ook niet het geval kunnen zijn ten opzichte van actief en passief?

Met het bovenstaande wil ik slechts zeggen, dat er nader bewijs noodig is eer men met de meest mogelijke beslistheid kan beweren, dat het een onaantastbaar axioma is dat de *di*-vormen passief zijn.

Wanneer nu dr. J. zegt, dat men dan in het geheel geen maatstaf behoudt, om actieve en passieve vormen te onderscheiden, heeft hij volkomen gelijk. Doch welk bezwaar is in het ontbreken van dien maatstaf gelegen? Passieve en actieve *zinnen* kan men wel degelijk uit elkander houden; als maatstaf neemt men dan niet den vorm, maar het zinsverband, de beteekenis.

In de eerste plaats rustte op den criticus, waar hij het passieve van den *di*-vorm als onaantastbaar axioma voor-

opstelt, de taak, het door mij in de eerste alinea van § 249 mijner grammatica gestelde te weerleggen.

Ik beweerde daar ter plaatse, dat in een zin als bijv.

mâka diliatnja akan pĕrampoean itoe

de vorm *diliatnja* niet passief kan zijn. Ware deze vorm passief, dan zou *pĕrampoean* in den eersten naamval moeten staan; want, het nomen dat in een passieven zin persoon of zaak aanwijst, die de handeling ondergaat, staat in den nominatief. Maar *pĕrampoean* wordt geregeerd door de praepositie *akan*, kan dus geen nominatief zijn, en ergo is *diliatnja* niet passief.

Zoolang deze bewijsvoering niet weerlegd is, zoolang zal men een *di*-vorm, waar het zinsverband het meebrengt, als actief kunnen beschouwen.

Bladzijde 4.

„Als men bijv. in een constructie als: *dĕngarlah olehmu*, letterlijk: „er worde geluisterd door u" *dengar* niettegenstaande de toevoeging van *oleh* toch als actief verklaart, zooals bijv. de schrijver op blz. 264 doet, dan schijnt het eene vergeefsche poging hem tot andere gedachten te brengen, daar hij blijkbaar het spoor geheel bijster is."

Uit de aangehaalde woorden van den criticus kan men lezen, dat naar zijne opvatting een Maleisch verbum, waarvan de agens voorafgegaan wordt door *oleh*, eigenlijk het passiefste is van alle passieve verba.

In mijne grammatica heb ik als letterlijke vertaling van den zin „*dangar lah ólehmoe*" opgegeven „luisteren zij uwe verkrijging".

Die mijne vertaling wraakt, heeft allereerst aan te toonen dat ik ongelijk heb wanneer ik beweer, dat *óleh* oorspronkelijk substantief is, met de beteekenis *verkrijging*, *het verkregene.*

Want indien ik in deze laatste bewering gelijk heb, dan is mijne vertaling beslist goed. Ik beschouw hier *dangar* als infinitief, nomen verbale dus, en kan den

geheelen zin als een nominalen verklaren. Het nomen verbale is als praedicaat gebruikt en ten behoeve van het accent voorop geplaatst; het subject is *ôleh* waarbij het poss. pron. *moe*. De zin is soortgelijk als bijv. *toekang-kajoe lah sahabatmoe*, de timmerman is (was, zij) uw vriend; waarin *lah* aanwijst, dat *toekang-kâjoe* praedicatief moet worden opgevat.

Men kan mij thans beschuldigen van inconsequentie, wijl ik *dangar* boven vertaal met *luisteren* (*hooren*), niettegenstaande ik verbale woorden zonder praefix als perfectleven beschouw. Om deze beschuldiging te ontgaan, wil ik gaarne mijn vertaling wijzigen; zij wordt dan „*te hebben geluisterd* (*zij*) *uwe verkrijging*". De tijd moet in het Maleisch uit het verband blijken.

Ik kan dus niet toegeven, dat ik het spoor zoo geheel bijster ben. Eerlijk gezegd bekruipt me de lust het mij gedane verwijt terug te geven. Gelijk ik reeds zeide, blijkt uit dr. J.'s schrijven, dat hij een stellig kenmerk van het passief ziet, in de omstandigheid, dat de agens voorafgegaan is door *ôleh*. Maar hoe dan te verklaren, dat deze omstandigheid zich wel voordoet, terwijl het verbum den *mĕ*-vorm vertoont?

Inderdaad toch zijn er zinnen met een verbalen vorm met het praefix *mĕ* en *ôleh* voor den agens. In de autobiographie van Abdoellah komt er een voor; de juiste plaats kan ik tot mijn leedwezen op het oogenblik niet melden. In het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* van het Bataviaasch Genootschap, Deel XLI, Afl. 5 en 6, geeft dr. Van Ronkel op pag. 507 een negental van dergelijke zinnen op, er bijvoegende, dat er tallooze meer zijn.

Meent dr. J. dat al dergelijke zinnen ongeloofelijke fouten tegen de grammatica bevatten (zie zijn Catalogus van Mal. en Sund. handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek, pag. 211)? Hij moge dan bedenken, dat zij volstrekt niet geschreven zijn door de minst ont-

wikkelden van de Maleiers, en dat het Maleische volk heerschappij voert over de Maleische taal.

Erkennende dat dergelijke zinnen ongewoon zijn, ben ik er nog niet aan toe ze bepaald fout te noemen. De minst ontwikkelde Nederlander, die niet hooger staat dan de doorsnee-Maleier, eerder lager, heeft toch te veel taalkundig instinct, als ik 't zoo eens mag noemen, om een zin te vormen als bijv. „die man heeft roepende door mij", wanneer de bedoeling is „die man is geroepen door mij". En zulk een onzinnige woord-combinatie, in het Maleisch, zou ik toeschrijven aan de meest beschaafden onder de Maleiers?!

Ik wil trachten een zin met een *mĕ*-vorm en *ôleh* te verklaren, en neem daartoe een der door dr. Van Ronkel opgegeven voorbeelden:

bârang jang mĕmintakan akan dia ôleh sa-ôrang;
lett. alles waaromtrent het vragen aan hem (is) de verkrijging van iemand.

De Maleische constructie blijft ongetwijfeld vreemd, maar er is toch een touw aan vast te knoopen.

Hiermede ben ik aan het eind van mijn taak gekomen. Ik besluit met den wensch, dat men in dit schrijven wil zien een bewijs van belangstelling in de Maleische taal, een streven om haar vele geheimenissen te doorgronden; en dat mijn vakgenooten, die overtuigd zijn dat ik op den verkeerden weg ben, mij niet zulk een verdoolde zullen achten, dat ik hun zelfs geen poging waard schijn om op het goede pad teruggebracht te worden.

Breda, Juni 1900. C. SPAT.

De koffiecultuur. *)

Ontegenzeggelijk bestaat er bij de tegenwoordige malaise in de koffie gevaar dat deze cultuur, feitelijk een voorname factor voor de welvaart van Indië, te gronde gaat.

De handel in het algemeen wil die malaise wijten aan de *lage* marktwaarde der koffie; dit is echter niet juist, omdat zooals nog in '98 en thans prijzen van *f* 50 tot *f* 70 per picol het tegendeel bewijzen, tevens dat de goed W. I. bereide Java-koffie steeds wordt gezocht en.... goed betaald.

Die malaise is zoo niet geheel, dan toch min of meer toe te schrijven aan de sedert twee jaren ongunstige weersgesteldheid, waardoor minder koffie werd geproduceerd.

Hierbij komt, speciaal op laag gelegen landen, dat de weersgesteldheid, zoomede de minder oordeelkundige grondbewerking, gepaard met slecht beheer wegens gebrek aan voldoend bedrijfskapitaal, zeer ongunstig werkte op de qualiteit.

Hiervan is het navolgende de *hoofdoorzaak*.

---

*) Op verzoek van eenige planters uit de binnenlanden van Java brengen wij de hier volgende beschouwingen van den heer P. H. Kennis, die eerst in eenige nummers van de *Semarang-Courant* zijn verschenen, ook onder de oogen van onze lezers. Het komt ons voor, dat deze beschouwingen, waarin op verschillende misbruiken wordt gewezen, zeer de aandacht verdienen. Red.

De hoog opgevoerde, bijna woeker te noemen rente, maakt het zelfs bij ongunstige koffiejaren (gelijk we er een tiental achter den rug hebben) voor de meeste ondernemingen onmogelijk om eenig *reserve-kapitaal* te vormen, zoozeer benoodigd voor het onderhoud van den aanplant bij ongunstige jaren, welke in de tropen evenals elders ten allen tijde voorkomen. Kapitaal bezittende ondernemers als in Europa heeft men hier niet, helaas! omdat de landbouw, noodwendig in Indië, op groote schaal moet worden gedreven, weshalve deze vrijwel geheel afhangt van de geldinstituten of firma's op grooter of kleiner schaal welke zich daarmede occupeeren.

Tot voorbeeld halen wij een klein bewijs aan:

Bij slechts een jaar achteruitgaande markt volgt in het daarop volgend jaar als *regel* dadelijk geringer quantiteit, dito qualiteit.

Naar deskundigen beweren, zijn daarvan oorzaak de bewerking van den grond, ook de pluk en de bereiding. Waardoor? *Bezuiniging* en nog eens *bezuiniging*, uitsluitend door gebrek aan fondsen.

Het onmogelijke om dit te voorkomen, zooals hierboven gezegd het vormen van zelfs maar een klein *reserve-kapitaal*, moge blijken uit het onderstaande:

Om te beginnen moet men tot het verkrijgen van werkkapitaal een consignatie-contract sluiten en wordt daarbij gewoonlijk genoodzaakt te betalen:

Rente 7½ pct., commissie 2½ pct.; delcredere 1½ pct., overschrijving debet 1 pct. Neem aan voor reiskosten van den superintendent of gedelegeerde., agio's enz. enz. slechts 1½ pct., dan komt men tot een totaal van minstens 14 pct.!

Bovendien verlangt men bij nieuw op te richten landen nog 25 pct. van de *netto*-winst.

Het kwam ons ter oore, dat niet zelden 10 pct. wordt gevorderd van de *bruto*-winst. Veel firma's leggen dan nog 30 à 50 pct. toe op haar inkoopen voor de onder

haar administratief beheer staande ondernemingen. 1)

Men zal moeten erkennen dat zoodanige handelingen niet alleen het vormen van reserve-kapitaal onmogelijk maken, doch voor de ondernemers en de ondernemingen *moordend* moeten werken.

Veel ondernemingen worden tegenwoordig beheerd door zoogenaamde zelfstandige employé's, die werken onder superintendenten, waarvan de meesten een mislukte carrière achter den rug hebben. Wanneer zij slechts in het bezit zijn van een voldoend flux de bouche en in staat om rapporten in den geest hunner principalen op te maken, ten einde dezen zich bij de aandeelhouders er meê te kunnen dekken, dan zijn zij kundig genoeg.

Een fraaie toestand!

Daarbij komt nog dat de begrootingen voor onderhoud tegenwoordig niet meer worden opgemaakt door de administrateurs, maar ook al door de superintendenten, zij het in overleg met de principalen, d. w. z. de gedelegeerden der geldschieters.

Degelijke administrateurs, gewapend met energie of hart voor hun land, komen met den dag minder voor; indien zij maar eenigszins anders kunnen, gaan ze er uit, daar zij zich onder zulke niet te verantwoorden lasten en bedingen, niet als zondenbok willen laten gebruiken.

Onmogelijke slechte gronden, steenachtig, zanderig, zware klei geschikt om potten te bakken, dikwerf zonder voldoend of eenig water, zóo geaccidenteerd dat er geen vlakke plek voor kampong, huizen of établissement is te vinden, worden meestal voor groote bedragen ingebracht, met behulp van klinkende namen (daarvan schijnt men het tegenwoordig te moeten hebben) bij vennootschappen.

---

1) Vide o. a. een rapport uitgebracht over Donowarie door de heeren Van Aalst, employé der Nederlandsche Handelmaatschappij, en den makelaar Verhagen.

Het prospectus wijst met een *wiskunstige*, niet op landelijke ondervinding gegronde berekening aan, dat het land reeds over *drie* jaar voldoend zal produceeren en dan zich zelf reeds bedruipen.

Spiegelde men dit niet voor in de plaats der waarheid, werd integendeel verkondigd dat men in doorslag hier minstens 5 jaar moet stellen, dan zouden de meeste vennootschappen niet zijn tot stand te brengen, en het zoet winstje van èttelijke duizenden voor den inbreng worden gemist.

Wat is het gevolg? — Die vennootschappen moeten vallen in handen van consignatiecontract-gevers, welke op hun beurt — en niet geheel ten onrechte — verlangen rente, 25 pct. aandeel in de winst of $^1/_4$ aandeel in de onderneming, omdat de risico niet al te min is te achten.

Zij weten en rekenen er natuurlijk op, dat zonder geld toch niets valt uit te voeren, ergo de betrokken geldbehoeftigen ten slotte toch „*bàkzeil*" zullen moeten halen, gelijk de zeeman zegt.

Als door de aandeelhouders dier vennootschappen dan voor de eerste 3 jaar voldoend geld is gefourneerd, maakt men volstrekt geen gewetenszaak voor de toekomst dier gestorte penningen; een rapport verdedigt en verklaart alles.

Men komt ten einde raad; begint te denken aan bezuinigen op personeel, de koelieloonen, het bewerken der gronden, requesten tot verlaging van belastingen, obligatie-leeningen of consignatie-contracten, met haar treurige gevolgen van inpalmen der bezittingen of eigendommen.

Daarvan liggen zeer frappante gevallen voor de hand.

Voor zaakkundigen is het geen geheim dat vaak op totaal voor de koffie ongeschikte gronden tonnen gouds werden vermorst, om later te worden verlaten.

Wij noemen slechts Kali-sanen, Kali-saät, veel gronden in het Blitarsche, Alas Bandji, kota Blatar etc.

Nog heel wat meer zou hier vallen te zeggen.

Liever besluiten wij met de mededeeling dat een Indische

firma, aan haar aandeelhouders durfde rapporteeren, dat het door haar aangebrachte land niet produceerde aangezien.... de koffie was *bevroren.*

Is dit alles niet treurig?

Immers het vertrouwen der kapitalisten wordt langs dien weg geschokt en daardoor worden hun eischen steeds klemmender, zonder er blijkbaar voldoend om te denken dat met de koe het kalf omkomt.

Natuurlijk zijn, evenals bij het geknoei in mijnbouwzaken, als op elken regel uitzonderingen, maar met het bovenstaande voor oogen, is de *malaise* te begrijpen, tevens de reden waarom er bij uitzondering, zelfs in de jaren der uiterst hooge koffiemarkt, behoorlijk dividenden werden uitbetaald.

Het volgend moge hier een plaats vinden. Een ter zake deskundige verschafte ons deze inlichtingen.

„Neem aan dat er slechts prijzen worden behaald van *f* 30 à *f* 40 per picol, welke prijs voor goede W. I. bereide Java-koffie vrij miniem is, dan blijft het nog een uitstekende geldbelegging wanneer de kostprijs op *f* 25 *hoogstens*, in Holland geleverd, komt te staan, mits van goed beheerde, goed gelegen en voor koffiegrond geschikte landen.

Deze kostprijs behoeft geen nader betoog, omdat prospectussen van naamlooze vennootschappen dit duidelijk aanwijzen. Natuurlijk zullen minder goed gelegen ondernemingen voor hooger productiekosten komen te staan.

Laat ons hierbij de éénjarige cultures vergelijken zooals tabak, indigo, suiker enz.

Deze verliezen bij een paar ongunstige jaren zoowel de établissementen als de fabrieken grootendeels haar waarde.

Deze en veel andere producten worden tegenwoordig in natura of chemisch in elk werelddeel voortgebracht, maar.... de koffieboontjes moeten uit de tropen komen, en de boomen blijven tal van jaren productief, mits

op geschikte gronden goed onderhouden en verzorgd. Laat zelfs de Santos, Liberia en andere soorten maar trachten te concurreeren. Java-koffie, goed bewerkt, blijft aan de bovenhand. Wat is hiervoor beter bewijs dan de prijs?

Waar moet het over enkele jaren met de suiker heen, die tegenwoordig hoofdzakelijk alléén in Amerika, China of Japan markt vindt, als dit laatste land ook met de beetwortel in vollen gang is, en dan Amerika met zijn pas veroverde koloniën, zooals Cuba enz. voor die industrie opkomt?

Is dus een goed beheerde, op goede gronden voorkomende koffie-onderneming, qua *geldbelegging*, niet te waardeeren?

Een ervaren koffieplanter op Java stelt de volgende vragen en antwoorden:

A. Waarom brachten de koelies in vroeger tijd hun gereedschappen, als patjols, bijlen enz., zelf mede? En waarom moeten die tegenwoordig worden verstrekt door de administrateurs?

Antw. Omdat vele gedelegeerden deze importeeren, en er een zeer aardig zoet winstje uit kloppen.

B. Waarom worden, vóór het land nog behoorlijk produceert, reeds dure établissementen opgericht?

Antw. Het hiervoor verstrekt geld, tegen lage Europeesche rente verkregen, wordt hiervoor tegen zeer hooge rente geplaatst, vergemakkelijkt en bespoedigt het later annexeeren. Dáárbij staat het gekleed voor de onderneming, zoo aandeelhouders uit Europa komen kijken waar hun geld blijft.

C. Waarom hebben de meeste landen tegenwoordig hun directies, commissarissen enz. enz. in Holland?

Antw. Hiervoor zal wel gegronde reden bestaan, maar ik schroom hier mijn opinie te uiten. Het zou me te ver leiden.

D. Waardoor komt het dat bij het particuliere zoo

weinig waardevolle koffie-perceelen worden aangetroffen?

Antw. Omdat het Gouvernement leukweg de voor koffie best geschikte zelf behoudt.

E. Waarom dan niet gelijk vroeger die enkele voorkomende goede koffiegronden, geschikt voor rentegevende ondernemingen, geëxploiteerd?

Antw. Omdat er dan niet zooveel zoete winstjes uit den inbreng voor vennootschappen zouden zijn te behalen.

F. Waarom komen tegenwoordig zooveel ziekten voor in de koffie, in tegenstelling met vroeger jaren waardoor men redeneert!! over enten van Hybriden, Liberia-aaltjes, wie weet wat al meer?

Antw. Omdat de administrateurs op instigatie der gedelegeerden den grond met den patjol moeten doen verdorren en spoedig uitputten, ten einde de koffie maar spoedig uit den grond te *jagen*. Groote productiën waren te spoedig noodig; (vide de prospectussen boven omschreven; *in* 3 *jaar* moest het land zichzelf bedruipen.)

G. Waarom zijn de administrateurs tegenwoordig in alles zoo meegaand voor de gedelegeerden?

Antw. Vanwege de pressie van de vele presentexemplaren uit Europa. Het zijn vriendjes der aandeelhouders, der directie of der gedelegeerden.

* * *

Tijdens de suiker, evenals thans de koffie, in een crisis verkeerde, werden door belanghebbenden bij die cultuur, request op request om steun en verlichting van lasten bij de Regeering aangeboden.

Naar aanleiding hiervan werden de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur door het Gouvernement aangezocht, om hun zienswijze bij schriftelijke rapporten over die cultuur uit te brengen, en bijzonder of ze de bevolking ten goede kwam of niet.

Naar bij geruchte werd vernomen, rapporteerden bijna

alle ambtenaren dat de suikerindustrie geen directe welvaart onder de landbouwende bevolking bracht.

In hoofdzaak werden hiervoor de navolgende bewijzen, alias beweegredenen, aangehaald.

Gronden werden de landbouwers afgehuurd, beter gezegd voor een jaar of langer tijd onder den invloed van inlandsche hoofden, tegen eenige vergoeding ontnomen; onmogelijk kon de eigenaar, zoogenaamd verhuurder dier gronden — vanwege den korten beschikbaren tijd — zelf den grond voor die fabrieken bewerken, aanplanten en den aanplant onderhouden.

Een onvermijdelijk gevolg was alzoo dat die gronden moesten worden bewerkt door de vlottende bevolking van elders.

Wat is het resultaat?

Geen grond, geen landbouwer!

Deze is zijn grond kwijt en dus gedurende de jaren dat hij ze moest ontberen, geen landbouwer meer.

Die huurpenningen, welke maar gedeeltelijk in zijn handen komen, zijn spoedig verbruikt.

De manier, waarop, door de nieuw geschepte omgeving van Chineezen, tandakgelegenheden, opiumkitten etc., doet er niet toe. Het is een feit dat het beetje huurpenningen spoedig is opgeruimd.

Dàn is hij verplicht, ter wille van zijn onderhoud en van zijn gezin, de betaling van belastingen e. d., om koelie of daglooner te worden.

Alvorens hiertoe over te gaan, neemt hij nog één redmiddel tot uitstel te baat: het verkoopen van zijn ploegvee.

In het aanhalen van het een en ander ligt volstrekt niet de bedoeling het goede wat de suikerondernemingen aanbrengen, te verkleinen. Zij brengen kapitaal in het land en staan daardoor op een goeden voet met de inlandsche maatschappij, 't geen ten volle moet worden toegejuicht.

De bedoeling is alléén om aan te toonen dat de *particuliere koffiecultuur* de geheele bevolking is ten zegen, in tegenstelling met de gouvernements-idem.

Daarna is een der beste gelegenheden voor den landbouwer de toevlucht tot de koffie-perceelen; daar vindt hij werk tegen voldoende betaling overeenkomende met zijn werkkring, den *landbouw.*

Daar blijft hij ongedwongen tot hij het geld bijeenheeft voor hem en zijn gezin, en bizonder de contanten voor de verschuldigde belastingpenningen heeft verdiend.

Is dit geld na eenigen tijd verteerd, welnu, de koffieperceelen kunnen dan weer worden benuttigd.

De particuliere *koffiecultuur* kan hoogst waarschijnlijk voor den inlandschen landbouwer op Java een veel grooter steun zijn dan de *suikerindustrie.*

Wat een geld en een welvaart brengt zij, gedurende den pluktijd, onder de bevolking in 't algemeen!

Mannen, vrouwen, kinderen, van heinde en ver tot van Bagelen en Madoera komen er om geld te verdienen, voornamelijk ter besparing.

Knoeierij door hoofden is hier niet bestaanbaar, alleen wijzen die hun onderhoorigen op de gemakkelijke wijze, hoe zij zonder veel inspanning de belastingpenningen kunnen verdienen. Van anderen invloed dier hoofden kan bij deze cultuur geen sprake wezen.

Onbegrijpelijk komt het voor, dat de Regeering, door tusschenkomst van den betrokken departementschef, hierop niet is of wordt gewezen, speciaal door de regenten en andere inlandsche hoofden, omdat dezen zonder onderscheid van de aanbrengende geldelijke hulp der koffie-perceelen zijn overtuigd en met meer uitbreiding der *particuliere koffiecultuur* op werkelijk goede, geschikte gronden beter in de hand werkt.

Wat toch is het geval?

In de commissie van onderzoek voor aangevraagde gronden is het regel dat er een door het Gouvernement

hiervoor afzonderlijk aangewezen controleur plaats neemt, die hiervoor bij Gouvernementsbesluit wordt benoemd, óók om de vatbaarheid voor uitgifte te onderzoeken. Men kan echter wel zeggen: om redenen tot weigering op te sporen; dit is zeker de indruk dien zulk een controleur van den beginne af op alle belanghebbenden maakt.

Die door de bevolking zoo genoemde controleur-commissie (ook dit kunnen alle belanghebbenden uit de binnenlanden getuigen) zijn meest „jongebroekjes", onwillekeurig van wege den hun toevertrouwden post een weinig verwaand, en worden spoedig over het paard getild, omdat zij in dergelijke belangrijke zaken „de lakens uitgeven."

Voor oningewijden is het ongelooflijk, welke uitteraard onbevoegde ambtenaren hiervoor zooal worden aangewezen; namen te noemen leidt tot niets en sticht toch geen goed, maar in de binnenlanden is het zóo bekend, dat verdere commentaar overbodig is; wèl is het te bejammeren dat in dergelijke belangrijke onderzoekingszaken, waarbij zelfs poging tot omkooping kan voorkomen, en waarvoor bij het in cultuur brengen dier gronden zooveel kapitaal moet worden geofferd, het Gouvernement zoo lichtvaardig te werk gaat.

Als er voor iets een betrouwbaar controleur noodig is, dan is dit zeker hier het geval; van hem toch hangt in hoofdzaak de Gouvernementstoezegging af; zijn procesverbaal, omschrijving, schetskaart enz. zijn de eerste vereischten waarop voor de vatbaarheid van uitgifte beslissing kan worden genomen.

Zorgt een aanvrager niet om op de een of andere wijze zulk een controleur-commissie op z'n hand te krijgen, dan kan hij soms leelijk worden tegengewerkt. Wij spreken natuurlijk in het algemeen, daar gunstige uitzonderingen eveneens aanwezig zijn; die toestanden zijn eigenlijk meer te wijten aan de lastgevers dan aan de jeugdige vaak onervaren ambtelijke uitvoerders.

Zoo het niet mogelijk is met goede bewijzen die uitgifte tegen te werken, dan begint de controleur de bevolking vragen te stellen (waarbij de belanghebbende niet tegenwoordig mag zijn) en pikt het onderzoek wel zóó in, dat de kleine man begrijpen moet dat het den controleur niet onaangenaam zou wezen als hij bezwaren inbracht. Dat veel regenten en wedono's, mede-leden der commissie tot onderzoek, zijn te bewerken en in den regel steeds in alles met de controleurs en andere hoofden van Binnenlandsch Bestuur meegaan, zal wel geen nader betoog behoeven. Dit is te algemeen bekend.

Als men de bepalingen ziet, dan zijn ze blijkbaar in 't algemeen mild genoeg, maar... de toepassing faalt.

Dikwerf werd hierover bij „de groote oomes" geklaagd, en dan is het stereotiep antwoord: „maar... als de Regeering haar ambtenaren niet kan gelooven, wie moet ze het dan wèl doen?"

Vraagt iemand *goede* gronden, alleszins geschikt voor de koffie-cultuur, dan is het een bekend feit dat ze niet worden uitgegeven. Hoe ver ook verwijderd van de desa, de Regeering bewaart ze voor de toekomst. Men weet immers toch niet wat kan gebeuren met 't oog op een mogelijke uitbreiding en hooger vlucht der gouvernements-koffie-cultuur!

Het valt niet te ontkennen, dat wel eens ietwat geschikte gronden werden uitgegeven, vooral als men op de eene of andere wijze zulk een jong controleerend ambtenaar heeft weten „lekker te maken".

Een zeldzaamheid is het wanneer een bekwaam, zelfstandig controleur (en die zijn er gelukkig nog) voor het onderzoek in commissie wordt benoemd; het is trouwens dan ook een lastig, meestal ondankbaar baantje, dit valt *niet* te ontkennen.

Dagen lang en soms ook gedeeltelijk nachten te paard, in de wildernis te moeten rondscharrelen, en, als men eerlijk is, zonder eenige tegemoetkoming voor kosten,

en de vele uitgaven hieraan noodwendig verbonden, is allerminst aanlokkelijk; maar in geen geval mogen particulieren die er hun belastingen voor moeten opbrengen de *dupe* zijn. Verbazend groote complexen woesten grond van de beste soort zijn gereserveerd; waarvoor? zoogenaamd voor den eigen gouvernementsaanplant, en hiervoor zou veel zijn te zeggen, als zij niet te ver liggen verwijderd van de bewoonde streken. Dit is zóo bekend en ook door onpartijdige deskundige ambtenaren aangenomen, dat ernstige wederlegging overbodig mag heeten.

Laat het Gouvernement van de gereserveerde terreinen, die zóó ver van de desa's liggen verwijderd, dat er geen denken aan is ze voor de gouvernementscultuur beplant te krijgen en toch bizonder voor de cultuur zelf zijn geschikt, in plaats van de onmogelijke gronden, gelijk vooral in den laatsten tijd beschikbaar gesteld, die goede gronden beschikbaar stellen voor de particuliere ondernemers, dan zal men bij een klein vleugje van de koffie-markt eene zeer bloeiende particuliere koffie cultuur zien opkomen en stand houden.

Ontstaan dan tevens gelegenheden waar de binnenlandsche industrieelen bedrijfskapitaal kunnen verkrijgen, gegrond op degelijke humane contracten, bevrijd van de algemeen bekende woekerrente en de verdere voor industrieelen en landen moordende voorwaarden, dan zal men van de door de thans geldschietende huizen met haar op te bezwarende conditiën berustende consignatie-contracten tevens zijn ontlast.

Hybriden, de oorzaak hier voor aaltjesziekten, bladluis, God weet welke ziekten tegenwoordig al meer en meer voorkomen, zullen tot de geschiedenis gaan behooren, »o slechts goede maagdelijke boschgrond in cultuur wordt :bracht en op *tijd* de noodige fondsen voor het onder»ud beschikbaar zijn. De wijze van onderhoud is voor verschillende geaardheid der gronden, de hoogte, de :accidenteerde ligging etc. zóo verschillend, dat een

algemeen vast systeem voor bewerking niet kan worden aangegeven.

Wij eindigen hiermee dit opstel, dat geen al te rooskleurige gedachten ter zake ten beste geeft en wellicht hier en daar *critiek* zal uitlokken.

Zoo hier als elders is het goed, dat met kalmte en zaakkennis bestaande misbruiken worden geopenbaard; daardoor wordt vrij wat meer nut gesticht dan door deftig ambtelijk zwijgen, 't welk het voortwoekeren van verkeerde, door onervaren personen in 't leven geroepen of ten uitvoer gebrachte maatregelen in de hand werkt.

Jammer is het te noemen, dat een veelbelovende particuliere cultuur als de koffie daardoor gevaar loopt gaandeweg te worden genekt. De heeren aandeelhouders, die zoozeer zijn gesteld op hooge dividenden, kunnen onze wenken mogelijk met nut behartigen; misschien profiteeren de thans zoo schunnig bezoldigde administrateurs en verdere geëmployeerden er dan ook nog bij met een enkel peulschilletje.

P. H. K.

Java-thee voor Siberië.

De uitvoer van thee uit China is sedert vele jaren vrij geregeld verminderd. In 1888 beliep de totale uitvoer naar het buitenland 2,167,552 pikols, en in 1897 slechts 1,532,158 pikols. Sedert valt er weder eenige toeneming te constateeren, want in 1898 werden uitgevoerd 1,538,600 pikols, en in 1899 1,630,795 pikols. In vergelijking met onmiddellijk voorafgaande jaren zijn niet alleen de uitvoeren over 1897, doch ook die over 1898 en 1899, nog altijd gering. In 1896 werden geëxporteerd 1,712,841 pikols, en in 1893, '94 en '95 was de uitvoer altijd boven de 1,800,000 pikols.

Over de oorzaken van den achteruitgang is reeds veel geschreven, en daar men meende dat deze aan de steeds slechter wordende qualiteit van het artikel moest worden toegeschreven, werd beproefd de bereidingsmethoden te verbeteren en werd zaad, afkomstig uit Darjeeling en andere thee produceerende districten van Britsch-Indië, geïmporteerd. Deze pogingen om een beter product te verkrijgen — schrijft de correspondent te Tientsin van 'e *N. Rotterdamsche Ct.* — hebben evenwel niet aan de verwachting beantwoord, en de *Foochow Tea Improvement Co.*, ie op de meest oordeelkundige wijze naar het produceeren van betere kwaliteiten had gestreefd, moest reeds p het einde der 1898er campagne het werk staken. In

het vorig jaar zijn echter te Winchow in de provincie Cheh-kiang weder proeven genomen met Britsch-Indische bereiding, en volgens het verslag der Chineesche douane over 1899 zouden daarmede ditmaal gunstige resultaten zijn bereikt, ten minste wat inferieure qualiteiten betreft. De proefneming schijnt beperkt te zijn gebleven tot het rollen der thee zoowel machinaal als bij hand, en men zou voornemens zijn daarmede op grooter schaal voort te gaan. Daarbij zijn eenige moeilijkheden te verwachten omdat het niet altijd mogelijk is versche bladeren in voldoende hoeveelheid te verkrijgen.

Op de bedoelde wijze machinaal gerolde thee werd 20 Juli van het vorig jaar te Londen verkocht voor acht pence per Eng. pond, terwijl thee met de hand gerold op den 27en d. a. v. zes en een halve pence per Eng. pond opbracht. De machinaal bewerkte thee behoorde tot de betere soorten, doch de andere niet, en daarom is de prijs waarvoor de laatstbedoelde werd verkocht, in verhouding bizonder gunstig. Eenigermate moet dit waarschijnlijk worden toegeschreven aan de in verhouding te hooge prijzen voor mindere qualiteiten, waardoor zich de handel in het afgeloopen jaar onderscheidde, en daarom zal dan ook nog moeten blijken of die prijs zich op de aanstaande veilingen zal staande houden. Mocht dit evenwel het geval zijn, dan is het niet onmogelijk dat de te Winchow gevolgde methoden ook in andere gedeelten van China zullen worden toegepast, en dat eenige vermeerdering van den uitvoer van China-thee daarvan het resultaat zal zijn.

Afgescheiden van deze mogelijke toeneming der productie en verbetering der qualiteit van China-thee, waaromtrent thans nog geen definitief oordeel kon worden uitgesproken, vermeen ik nog de aandacht te moeten vestigen op de wijzigingen, die het vervoer van thee naar Rusland zal ondergaan wanneer binnen twee en een half à drie jaar de Trans-Siberische spoorweg voltooid zal

zijn. De veranderingen, welke daardoor in het thee-transport zullen plaats grijpen, zijn misschien ook wel van belang voor den afzet van Java thee, want aangezien dit artikel meer en meer ingang begint te vinden in Rusland, is het niet onwaarschijnlijk dat daarvoor later zelfs een in verhouding ruimer debiet zal kunnen worden gevonden onder de min of meer cosmopolitische bevolking van Siberië. Een en ander zal hieronder nader worden toegelicht.

Thee bestemd voor Europeesch en Aziatisch Rusland, wordt thans in hoofdzaak geïmporteerd via Mongolië en Siberië. Deze thee is voornamelijk afkomstig uit Hankow en wordt als volgt vervoerd:

van Hankow per stoomer naar Tientsin; afstand ongeveer 1330 knoopen;

van Tientsin naar Tangchow, nabij Peking, per zeilvaartuig; afstand 80 Eng. mijlen;

van Tangchow naar Irkoetsk via Kalgan, Mongolië en Kiachta in karavanen van bepakte kameelen; afstand ongeveer 2200 werst;

van Irkoetsk per spoor naar Moskou; afstand 4889 werst.

Het vervoer door Mongolië kan gedurende den zomer niet plaats hebben, omdat de kameelen tijdens het regenseizoen wegens de gladheid der wegen en ook tengevolge van de hooge temperatuur niet te gebruiken zijn. Dat de transportkosten over het traject Hankow-Tientsin-Mongolië-Irkoetsk-Moskou zeer hoog zijn, behoeft wel geen betoog. Een geringe compensatie vinden de theehandelaars echter in een gedeeltelijke vrijstelling van betaling van invoerrechten.

Daarenboven wordt in Rusland voor thee welke over and, d. i. via Siberië, geïmporteerd wordt, een hoogere rijs betaald dan voor die welke door het Suez-kanaal vordt verscheept. Men beweert dat de thee gedurende 'e lange zeereis in qualiteit achteruitgaat, en dat zij in

het scheepsruim in tropische gewesten haar aroma verliest. Op het traject Hankow-Tientsin, dat slechts ruim 1300 knoopen lang is, schijnt zich dat bezwaar niet voor te doen, en vandaar wordt van de landroute, die oogenschijnlijk slechts voor den afzet in Siberië zou dienstig kunnen zijn, ook gebruik gemaakt voor verzending van thee naar Europeesch Rusland.

Behalve de bovenvermelde route bestaat er nog een andere weg over land, waarvan voor het vervoer van thee naar Siberië en Rusland wordt gebruik gemaakt. Deze route gaat van Hankow in noordelijke richting de Han-rivier op tot nabij Lung-chü-chai (33° 45′ N.B., 110° 20′ O.L.), hetwelk op 750 Eng. mijlen van Hankow is gelegen. Van daar wordt de thee over land vervoerd en volgt de groote westelijke route naar Kansuh, of wel den noordelijken weg door Mongolië. Het thee-transport via Tientsin is echter van veel meer belang dan dat via de Han-rivier, zooals uit de volgende cijfers blijkt.

	Uitvoer via Han-rivier. Pikols.	Uitvoer via Tientsin. Pikols.
1897	71,938	528,215
1898	81,282	562,572
1899	55,761	537,771

Verder werden uitgevoerd naar Russisch Mantsjoerije 116,520 pikols in 1897, 120,664 pikols in 1898 en 136,653 pikols in 1899.

Ofschoon de thee welke langs de drie bovenvermelde routes wordt verzonden, voor het grootste gedeelte voor Europeesch Rusland is bestemd, wordt een zeer belangrijke hoeveelheid daarvan verbruikt in Mongolië, Russisch Mantsjoerije en Siberië, en dit leidt nu tot de overweging in hoeverre de bewerking dier markten voor Java-thee mogelijk zou zijn, en welke weg daartoe zou moeten worden ingeslagen. Om echter nader aan te toonen hoe belangrijk de thee-uitvoer naar Siberië en Russisch Mant-

sjoerije is, volgt hier eerst nog een vergelijking van de daarheen geëxporteerde hoeveelheden met den totalen uitvoer van geheel China.

	Totale uitvoer.	Naar Siberië, enz.
	Pikols.	Pikols.
1897	1,532,158	716,673
1898	1,538,600	764,518
1899	1,630,795	730,195

Ongeveer de helft van den totalen uitvoer van Chinathee neemt dus den weg via Siberië, en eigenlijk zou men daaraan nog moeten toevoegen de hoeveelheden welke van China naar Londen worden verscheept, voor zoover deze van daar met de stoomers van Captain Wiggins naar den mond van de Jenisei en verder stroomopwaarts naar Krasnajarsk vervoerd worden.

Intusschen is het tot nu toe te bezwaarlijk om den afzet van Java-thee in Siberië te beproeven, want het karavaantransport is geheel in handen van firma's, welke bij den handel in China-thee zijn geïnteresseerd, terwijl bovendien het financieren dezer zaken met eigenaardige moeilijkheden gepaard gaat. In dien toestand komt echter verandering zoodra de Trans-Siberische lijn voltooid zal zijn, want dan zal het karavaantransport worden vervangen door vervoer per spoor. Tevens zal men dan voor verzendingen per spoor die bankfaciliteiten kunnen verkrijgen, welke bij de tegenwoordige wijze van vervoer worden geweigerd. Binnen een paar jaar zijn dus de bezwaren opgeheven, die thans een proefneming met den afzet van Java thee in Siberië uit het Oosten in den weg staan, en in dien tijd zal de bevolking aldaar weder aanmerkelijk zijn toegenomen.

Wat dit laatste punt betreft is Siberië wel de aandacht waard, want het vormt een afzetsgebied, waarvan het absorptievermogen nog jaren achtereen zal vermeerderen. Daarenboven is het niet onmogelijk dat Java-thee, evenals China thee, beter aan den smaak der Russen voldoet,

wanneer zij niet de lange zeereis door de tropen heeft gemaakt. De afstand van Soerabaia naar Taliënwan, via Hongkong, is ruim drieduizend knoopen, terwijl de thee van Hankow naar Tientsin thans over een traject van ongeveer dertienhonderd knoopen in de scheepsruimen is. Er is dus nog al eenig verschil, maar daar de zeereis van Batavia naar Londen ongeveer negenduizend knoopen is, moet Java-thee op dat traject ongeveer driemaal zoo lang aan boord zijn als tusschen Soerabaia en Taliënwan. Aannemende dat Java-thee door de zeereis evenzeer wordt geschaad als China-thee, dan is een bekorting dier reis met zesduizend knoopen nog al van belang, en deze omstandigheid zou dus wellicht aan het debiet van Java-thee in Siberië en Russisch Mantsjoerije bevorderlijk kunnen zijn. Als leek, kan ik niet beoordeelen welken invloed het vervoer over zee op de qualiteit der thee heeft, maar slechts het feit constateeren dat Russen voor de over land vervoerde thee een veel hoogeren prijs betalen dan voor die welke door het Suezkanaal wordt aangebracht, en in verband daarmede geloof ik te mogen aannemen dat Java-thee, die nu in Rusland reeds met succes wordt geïmporteerd, zeer veel kans heeft op een flink debiet in Siberië, omdat zij daar onder betrekkelijk gunstiger omstandigheden en tegen een lageren prijs kan worden ingevoerd, zoodra de Trans-Siberische spoorweg gereed is.

In Britsch-Indië en op Ceylon houdt men voortdurend het oog gericht op Rusland in verband met de steeds toenemende vraag naar thee in dat Rijk, en naar het voorkomt zouden wij naar aanleiding van de krachtige economische ontwikkeling van Siberië, welke thans ook aan de kusten van den Grooten Oceaan merkbaar begint te worden, invoer van Java-thee via Taliënwan nu reeds kunnen voorbereiden. Worden die pogingen niet met een goeden uitslag bekroond, dan is daarmede nog niet veel verloren.

VARIA.

Het Koloniaal Verslag.

Door den minister van Koloniën is aan de Tweede Kamer eene nota ingezonden naar aanleiding van het verslag der commissie in de Kamer. De vraag of het Britsch-Indisch Bluebook, wat de wijze van bewerken betreft, in alle opzichten de voorkeur verdient boven het Regeeringsverslag betreffende Nederl.-Indië, zou de minister niet aanstonds bevestigend willen beantwoorden, terwijl de verschijning in elk geval ten achter staat bij hetgeen in dit opzicht onzerzijds wordt bereikt. De verschijning van het geheel spoediger te verzekeren dan thans, daarop bestaat geen kans.

Over de geleidelijke hervorming van sommige der in de bijlagen voorkomende statistieken wordt in overleg getreden met de Centrale Commissie voor de statistiek.

Aan den wensch om ten aanzien van meer onderwerpen dan reeds af en toe het geval was het Koloniaal Verslag van graphische voorstellingen te doen vergezeld gaan, zal gaandeweg worden voldaan.

Het nut van een afzonderlijk koloniaal verslag van de buitenbezittingen wordt door de Regeering niet ingezien.

Aan de Indische Regeering is in overweging gegeven de statistiek der rechtsbedeeling in Indië ter perse te doen leggen.

De vraag der Commissie, of de uitgave van het ter perse te bezorgen „Eindresumé over de verplichte diensten der inlandsche bevolking op Java en Madura" spoedig kan worden verwacht, is aan den Gouv.-Gen. overgebracht, evenals de thans bij vernieuwing uitgesproken wensch, dat het Koloniaal Verslag steeds zooveel doenlijk ook mededeelingen behelze omtrent de dessa-diensten der inlandsche bevolking.

Wat eindelijk betreft het feit, waarop de Commissie wijst, dat het Koloniaal Verslag, na vroeger gewag te hebben gemaakt van een ontworpen herziening der bepalingen in zake de verkiezing van de dessabesturen, sedert niets meer omtrent deze herziening vermeldde, zij aangestipt, dat het overbodig wordt geacht daarop telkens in het verslag terug te komen, zoolang eene afdoening zich wachten laat. Ook op dit oogenblik is de zaak voor eene beslissing nog niet rijp.

Spelling van Indische plaatsnamen.

Met het oog op den in Indië reeds vrij vergevorderden voorbereidenden arbeid om aangaande de schrijfwijze van Indische geographische namen zooveel mogelijk tot vaste beginselen te komen, zegt de minister van Koloniën in een nota aan de Tweede Kamer, geen reden te zien om in het Koloniaal Verslag inmiddels tot verandering van spelling over te gaan. Ten opzichte van Atjehsche eigennamen is intusschen tot regel aangenomen, ze voortaan in de Regeeringsbescheiden te schrijven naar het inheemsch spraakgebruik, hetgeen ook reeds toepassing vindt in de door den topographischen dienst geleverde kaarten betreffende Atjeh en onderhoorigheden, en zulks met de bedoeling om, uit het oogpunt van dienstbelang, de officieren en ambtenaren te gewennen aan het uitspreken van bedoelde plaatsnamen volgens het Atjehsche dialect.

Een nieuw Indisch blad.

1 Juli a.s. zal een begin worden gemaakt met de uitgave van een veertiendaagsch Maleisch blad, dat den naam zal dragen van *Pewarta-Wolanda.*

Het blad zal worden geredigeerd door den heer Abdul Rwai, inlandsch geneeskundige, die Maleier door geboorte en opvoeding is en al zijn Maleische en medische studiën in Indië heeft gemaakt, en de op het gebied der Maleische taal zoo gunstig bekende gepensionneerde adsistent-resident en translateur voor de Maleische taal te Amsterdam, de heer Y. Strikwerda.

De redactie stelt zich met de uitgave van dit blad ten doel de inlandsche bevolking in Indië op de hoogte te brengen van Europeesche en meer in het bijzonder van Nederlandsche toestanden, die voor hen leerzaam en nuttig zijn, en op deze wijze hunne belangstelling op te wekken voor personen en zaken, die helaas door onbekendheid daarvan ontbreken.

„Het zal u waarschijnlijk niet onbekend zijn," schrijft de heer Abdul Rwai aan het *Handelsblad*, „hoe weinig de Europeesche en inlandsche bevolking van Indië elkander kennen, niettegenstaande ze bijna 3 eeuwen naast, doch helaas (en hier schuilt de fout) niet *met* elkander geleefd hebben. Een der voornaamste oorzaken van deze verhouding ligt m. i. in de weinige kennis der wederzijdsche talen bij beiden, maar voornamelijk bij de inlandsche bevolking, ofschoon er ook niet te roemen valt op de kennis, die de Europeanen, op een heel kleine uitzondering na, van de inlandsche talen hebben.

„Zooals u waarschijnlijk bekend zal zijn, zijn de meeste Indische ambtenaren bij hun vertrek uit Nederland in de Maleische taal niet voldoende onderlegd en vooral zeer onvoldoende in het practische gebruik dier taal. Hiertoe is wellicht de daarvoor beschikbare tijd in verband met de vele andere vakken, die in een paar jaar moeten worden onderwezen, te kort.

„Onder de inlandsche bevolking in Indië is de kennis der Hollandsche taal zeer gering, eensdeels door gebrek aan gelegenheid tot het genieten van het behoorlijke onderwijs daarin, anderdeels door de slechte gewoonte der Europeanen om de inlanders, die hen in het Hollandsch aanspreken, daarover te berispen en hun steeds in het Maleisch te antwoorden. En dan nog in welk een Maleisch ontvangen zij soms antwoord of worden zij aangesproken, een Maleisch in den regel zóo slecht en soms zóo belachelijk, dat de inlanders daarover dikwijls achter hun rug den draak steken, zooals ik uit eigen ervaringen weet en soms wel in bewoordingen, welke nu juist niet vleiend voor de betrokken personen mogen heeten. Dat eene dergelijke handeling nu juist niet bevorderlijk is tot wederkeerige waardeering en achting, is licht te begrijpen.

„Welk een geheel andere verhouding vinden wij tusschen de Arabieren en de inlanders in Indië!

„De beoefening van het Arabisch en het spreken dier taal door de inlanders wordt door de Arabieren zeer op prijs gesteld en zooveel mogelijk aangemoedigd en dientengevolge leeren zij zeer gaarne die taal. Degenen onder hen, die Arabisch kennen, zijn zeer trotsch op deze kennis. Zij doorspekken daarom hunne gesprekken en brieven gaarne met Arabische woorden en uitdrukkingen, erger nog dan dit hier met Fransche woorden het geval is. Een groot aantal inlanders beoefenen daarom de Arabische taal, in weerwil van de groote moeilijkheden door gebrek aan bekwame onderwijzers en het gemis van methodiek bij het onderwijs, aan de beoefening van deze taal verbonden. Het lezen van Arabische geschriften wekt hunne belangstelling op voor Arabië en de Arabieren en voor Turkije en den Sultan, en zoo is het nu te begrijpen hoe zooveel ouders hunne kinderen naar Mekka zenden (dit is niet alleen tot volbrenging van een bedevaart, want ik weet bij ondervinding dat de inlanders meer in naam dan met de daad Muzelmannen zijn) en hoe een paar

jaar geleden de ouders van een zevental inlandsche jongelieden dezen naar Turkije deden gaan om daar hunne opvoeding te voltooien. Komen zij dan weer in Indië terug, dan dragen deze jongelieden noodwendig bij tot versterking van de Turkschgezinde fractie der inlanders, een gezindheid, welke als zijnde uit Turkije afkomstig, nu juist niet uitmunt door groote waardeering van West-Europa en de Europeanen.

„Als wij dit nagaan, hoe groot zijn dan de nadeelen op deze wijze aan de beschaving en de Europeesche en in het bijzonder aan de Nederlandsche belangen in het Oosten toegebracht, want niet alleen dat Nederland en Indië elkander niet leeren kennen, maar zij verwijderen zich van elkander door het kweeken van een Turkschen en alzoo anti-Nederlandschen invloed.

„Zooals boven reeds aangegeven, wil de ondergeteekende trachten door middel van de *Pewarta-Wolanda* dezen nadeeligen invloed zooveel mogelijk te keeren en den Nederlandschen invloed sterker te maken door bij de inlanders de belangstelling en dus ook de sympathie voor Holland meer en meer te versterken.

„Ondergeteekende hoopt dan dat binnen korten tijd de inlandsche ouders hunne kinderen naar Holland inplaats van naar Arabië of Turkije zullen zenden ter voltooiing hunner opvoeding; dan zullen in stede van „Soelthan-Setamboe", „Negeri-Toerki" en „Tanah-Arab" ons vorstelijk huis, Holland, de Hollanders en hunne instellingen het onderwerp hunner dagelijksche gesprekken uitmaken, dan zullen zij ook „Sja-irs" en „Pantoens" over onze Koningin en Holland dichten, die zij op feesten kunnen bezingen, evenals dit thans het geval is met den Turkschen Sultan, Turkije en Arabië; dan zullen zij nog meer dan heden, de zegeningen en weldaden op prijs stellen, die de Hollandsche regeering den inlanders gebracht heeft, en dan zal er een band worden gelegd tusschen Nederland en Indië, welke dit zal maken tot een

Nederlandsche kolonie in den waren zin van het woord.

„De inlandsche bevolking is niet ondankbaar voor de hun bewezen weldaden, en geloof mij, als ik, die te midden der inlandsche bevolking heb geleefd en ben grootgebracht, u zeg, dat er geen inlander te vinden is, zelfs onder de fanatieke priesters weinigen, die het Nederlandsche bestuur door een ander zouden wenschen te vervangen.

„Dat het de *Pewarta-Wolanda* moge gegeven zijn de verbinding van Nederland en Indië sterker en hechter te maken op den moreel hoogeren grondslag van onderlinge waardeering en achting, is de innigste wensch der redactie."

Het blad zal tot 1 September a.s. in een oplaag van 4—6000 exemplaren onder de Indische vorsten, inlandsche ambtenaren, gegoede inlanders en Chineezen, alsook onder de Europeesche ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur gratis worden verspreid.

Opheffing der Indische Instelling.

Het Dag. bestuur van Delft heeft het voorstel gedaan tot opheffing der Indische Instelling.

In hunne toelichting herinneren Burg. en Weth. aan de mislukte pogingen om op de Indische begrooting een hooger bedrag ten behoeve dier gemeente te doen uittrekken, dan waartoe de Regeering zich in het jaar 1894 verbond. Sedert zijn de omstandigheden der Instelling nog ongunstiger geworden, en uit de door den Minister te kennen gegeven voornemens omtrent de uitzending van ambtenaren voor den Indischen dienst blijkt, dat zich in het vervolg wel niemand meer voor die loopbaan zal gaan bekwamen.

Van de gemeente, die reeds zoovele offers aan de instandhouding der instelling bracht, kan moeielijk worden

verwacht, dat zij onder de gegeven omstandigheden hare hopelooze taak langer zal voortzetten, te meer daar met de zaak te groote geldelijke belangen gemoeid zijn.

Voor het tijdstip der sluiting komt 1 September 1901 aan Burg. en Weth. het meest geschikt voor en zij vragen dan ook machtiging van den Raad om de met het Rijk bestaande overeenkomst op te zeggen en aan den Minister te vragen, dat de gemeente niet langer gehouden zal zijn in September a. s. leerlinger voor het eerste jaar aan te nemen.

De overige punten van het voorstel betreffen de wijze waarop de gemeente de financieele gevolgen der opheffing voor de docenten zal kunnen regelen. De billijkheid brengt mede, dat hiermede met eenige vrijgevigheid wordt gehandeld.

Omtrent het bedienend personeel en de bestemming aan het gebouw, de bibliotheek en de ethnologische verzameling te geven, zullen later voorstellen aan den Raad worden gedaan.

De Raad heeft het voorstel tot opheffing der Instelling niet alleen aangenomen, doch met 16 tegen 4 stemmen beslist dat zij reeds met 1 September van dit jaar zal worden gesloten.

De tractementen der hoogleeraren zullen worden uitbetaald tot Sept. 1901, ten minste als het Rijk zoo lang nog subsidie blijft geven. Met slechts één stem tegen werd een pensioenregeling aangenomen, voor den hoogleeraar-directeur f 1650, prof. Gonggrijp f 1710, prof. Van Dissel f 630, prof. Van den Berg f 620; en een toelage van f 500 aan prof. Spanjaard.

De andere hoogleeraren zullen op wachtgeld worden gesteld.

Boekaankondiging.

De gepensionneerd overste van het O.-I. Leger J. R. Jacobs, R. M. W. O., behoort niet tot de breede categorie van Indische ambtenaren en officieren, die, eenmaal in patria teruggekeerd, in rustige rust hun dagen slijten, mopperend over al het verkeerde dat zij daar ginds, in het land der zonne, hebben waargenomen en ondervonden. Met hart en ziel is hij verknocht aan het leger, waarvan hij eenmaal een sieraad heeft uitgemaakt, en nu het hem niet meer gegeven is, met het zwaard te strijden voor de eer en de glorie van dat leger, tracht hij het met de pen te dienen. Zijn jongsten bundel schetsen: *Te velde en in 't garnizoen*, bij G. J. Slothouwer te Amersfoort verschenen, hebben wij met genoegen gelezen. Aardige militaire typen worden er ons in geschetst, afgewisseld door korte episoden uit het garnizoensleven in Atjeh, na Oemar's afval.

De belangstelling in het Indisch leger is — tot onze beschaming zij het gezegd — niet bijster groot; de massa in Nederland heeft er geen flauw besef van, wat dat leger al zoo heeft gedaan en nog voortdurend praesteert. Een boek als dit kan er ongetwijfeld toe bijdragen die belangstelling te verlevendigen en de sympathie voor den Indischen soldaat van lauw tot warm te doen stijgen.

Overste Jacobs kan het maar niet verkroppen, dat er in het moederland menschen zijn die in den waan verkeeren dat het gros der Indische militairen van den drankduivel bezeten is. Grimmig en vol gram gaat hij tegen die valsche voorstelling te keer.

Een van de voortreffelijkste menschen die in Indië hebben gearbeid en er zegenrijke vruchten van hun werk hebben achtergelaten, is zeker wel pastoor R. P. le Cocq d'Armandville S. J. Hij behoort, met den nobelen pastoor Verbraak, tot die zeldzame vromen die hun credo niet beperken tot eene belijdenis der lippen, doch wier geheele leven eene bevestiging en verheerlijking in daden is van wat zij verkondigen. Waar zou het geheim schuilen van de machtige aantrekkingskracht die er van mannen als Verbraak en Le Cocq uitgaat, hoe zou het te verklaren zijn dat in hunne tegenwoordigheid volstrekt ongeloovigen het woord van spot op de lippen besterft en wij dezen eerbiedig het hoofd zien buigen, als het niet was door hunne superioriteit als *mensch!* Instinctmatig gevoelt men dat zij als gezonden zijn om ons te midden van al de laagheid en zelfzucht die de samenleving vergiftigen niet te doen vertwijfelen aan den adel van het menschelijk geslacht.

Eene met zorg bewerkte levensbeschrijving van pastoor Le Cocq d'Armandville, door W. van Nieuwenhoff S. J., is dezer dagen bij den Amsterdamschen uitgever G. Borg verschenen. De schrijver heeft deze biographie samengesteld uit Le Cocq's brieven aan ouders, bloedverwanten en liefste vrienden, aangevuld door berichten van wie met hem leefden en met bewondering hem in zijn arbeid en lijden hebben gadegeslagen. O. a. vinden wij vermeld wat dr. Herman ten Kate, die hem op Flores in zijn element en volle kracht heeft gekend, in zijne inleiding tot Le Cocq's nagelaten brieven over dezen christenheld zegt.

De heer Van Nieuwenhoff, vervuld van liefde en eerbied voor den man die zoo velen ten zegen was, vergelijkt hem aan het slot zijner welgeslaagde biographie niet ten onrechte bij Franciscus Xaverius. Ontberingen en lichamelijk lijden, noch smartelijke teleurstellingen van allerlei aard vermochten den gloed zijns harten te dooven.

Het boekje, dat zorgvuldig is uitgegeven, prijkt met

een welgelijkend portret van pastoor Le Cocq en is versierd met een aantal afbeeldingen uit Indië. Het zal zijn velen vrienden en vereerders van harte welkom zijn.

Een lijvig boekdeel vormt de *Guide à travers la section des Indes Néerlandaises*, uitgegeven door de speciale commissie voor groep XVII ter Parijsche tentoonstelling van 1900. De commissie heeft er zooveel mogelijk naar gestreefd, om aan de groep, die aan hare zorg was toevertrouwd, een wetenschappelijk karakter te verleenen. Bij de keuze van gebouwen en voorwerpen, bestemd om geëxposeerd te worden, heeft zij zich door dit beginsel laten leiden, naar blijkt uit den *Guide*, samengesteld door eene commissie van redactie, bestaande uit de heeren prof. C. M. Kan, den gep. luit.-kolonel H. D. H. Bosboom, den gep. luit.-kolonel G. B. Hooyer en C. M. Pleyte Wzn., oud-conservator van het Ethnographisch Museum van het Zoölogisch-botanisch Genootschap te Amsterdam. De Gids bevat eene reeks korte bijdragen, die gezamenlijk den belangstellenden vreemdeling een vluchtig kijkje geven op ons koloniaal leven en bedrijf. De serie wordt geopend door een opstel van prof. Van der Lith over de bestuursorganisatie in Oost en West-Indië. Het werk is van een aantal kaartjes voorzien.

De onlangs h. t. p. aangekondigde uitgaaf: *De personeele belasting in Nederlandsch-Indië*, verzameling der verschillende bepalingen op de personeele belasting, van de voornaamste toelichtingen voorzien door G. A. de Koning, commies bij het Ministerie van Koloniën, is thans verschenen (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink). De verzameling is bijgewerkt tot Mei 1900 en van een alphabetisch register voorzien. Deze uitgaaf zal voor velen in Indië groot gemak opleveren.

ERRATA.

In het opstel *Dr. Snouck Hurgronje en de macht der Atjehsche oelama's*, voorkomende in de Mei-aflevering van dit tijdschrift, zijn de navolgende verbeteringen noodig:

Blz. 246, noot 2, *staat:* Een geloofsheld; afstammeling van den Profeet, *lees:* Het woord *Sĕjjid* beteekent het predicaat van iederen mohamedaan van den godsdienstigen adel, die zich verbeeldt af te stammen van een zoon of van eene dochter van den Profeet.

Blz. 247, regel 10 van boven, *staat:* en niet te zwichten voor, *lees:* en alleen te zwichten voor.

Blz. 253, regel 9 van onderen, *staat:* Sĕjjid, *lees:* Sjahit [geloofsheld].

Blz. 253, regel 1 van onderen, *staat:* agressit: *lees:* agressist.

Blz. 255, regel 13 van boven, *staat:* guerillo-oorlog, *lees:* guerilla-oorlog.

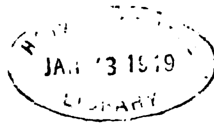
Verder teekenen wij hieraan, dat de Redactie van de *Java-bode* in haar blad van 14 Mei j.l., n°. 112, den gepensionneerden majoor Kessler onverdiend beschuldigt, van tegen de thans gevolgde politiek in Atjeh, de fout te begaan om de politiek van wijlen den generaal Van der Heyden geheel op ééne lijn te stellen met die van generaal Van Heutsz en zijn raadsman dr. Snouck Hurgronje.

Om dit aan te toonen, zullen wij maar alleen hier overnemen wat de majoor Kessler schreef aan het slot van

zijn opstel: *Geschied-vervalsching in zake Atjeh*, voorkomende op blz. 219 van dit tijdschrift, jaargang 1899. Daar leest men:

„Maar genoeg! Dat men onzen toestand in Atjeh nog niet vat of vatten wil, zagen wij weêr in het *Handelsblad* van 30 Maart j.l., waarin men in een artikel, dat tot opschrift heeft *Na drie jaren*, de politiek van ruw geweld, die in 1896 opnieuw in Atjeh werd toegepast, in éenen adem noemt met de politiek van 1898, die begint met de dagorder van den generaal Van Heutsz, waarbij hij de officieren, onderofficieren en soldaten van de expeditionnaire troepenmacht in Pedir toeroept: den oorlog te zullen voeren alleen tegen personen, die met de wapenen in de hand zich tegen hem verzetten, en te zullen optreden als beschermer van alle goedgezinden, van have, goed en eigendommen der geheele bevolking.

„Is er meer noodig, vragen wij, om te doen zien dat de partij van ruw geweld de eer *wil* en *moet* hebben, dat zij de Atjeh-zaak het best heeft ingezien?"

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

JULI 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing ƒ 1.50; ƒ 2.50; ƒ 4.50; ƒ 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde ƒ 12.—; ƒ 20.—; ƒ 35.— en ƒ 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

Onze handel met China.

In de laatste aflevering van de „Consulaire Verslagen" is onder den titel „Handel met Nederland en Nederlandsch-Indië" opgenomen het jaarverslag over 1899 van den Nederlandschen consul te Tientsin, — een stuk dat zeer de aandacht verdient, al kunnen misschien de daarin gegeven wenken, met het oog op den huidigen precairen toestand in Oost-Azië geen dadelijk effect hebben.

De schrijver van het rapport wijst er op, dat de handel tusschen China en Nederland en Nederlandsch-Indië veel belangrijker kon zijn, wanneer wat minder energie werd verspild aan op zich zelf staande pogingen op kleine schaal en indien het huidige individueele optreden van exporteurs plaats maakte voor verstandige samenwerking. Het resultaat door die op zich zelf staande pogingen verkregen kan niettemin met voldoening worden vermeld, hoewel erkend moet worden, dat de welvaart van Nederland en de voorspoed van Nederlandsch-Indië niet bijzonder zijn gebaat door de betrekkelijk onbeduidende verbetering van den handel welke wordt verkregen door de hierboven genoemde methode te volgen.

Zooals de zaken staan, kan gezegd worden dat het zoo hoog geroemde particulier initiatief geen teekenen van leven geeft, doch de conclusie dat het leiding noodig heeft, is ten volle gerechtvaardigd.

Zulk een leiding kan niet uitsluitend komen van ver verwijderde consuls, doch behoort uit te gaan van diegenen wien de welvaart en commercieele ontwikkeling van hun vaderland ter harte gaan.

In vorige jaren is het nadeel van gebrek aan samenwerking tusschen exporteurs in Holland en Nederl.-Indië voortdurend aangetoond, doch het nadeelige gevolg hiervan is nooit beter gebleken dan gedurende het vorige jaar.

Bij nauwkeurige beschouwing van tabel II, aan het verslag toegevoegd, zal blijken dat de invoer van Sumatra-petroleum 1.593.000 gallons in 1898 tot 50.000 gallons in 1899 verminderde, terwijl gedurende het laatste gedeelte van het jaar het artikel van de markt verdween.

Chineesche kooplieden, hierbij geïnteresseerd, waren natuurlijk teleurgesteld, daar kleine aanvoeren hen verhinderde van hunne pogingen, om vraag naar de olie tot stand te brengen, voordeel te trekken.

Afgezien van deze teleurstelling is een beslist verlies van vertrouwen onvermijdelijk in een artikel, dat niet geregeld kan worden opgestapeld, en zoodra zulk een stand van zaken is ontstaan is zij niet gemakkelijk te verbeteren. De gevolgen van de jongste kleine aanvoeren zullen gemakkelijk begrepen worden door hen die met den Chineeschen handel bekend zijn, doch het zou geen doel hebben over dit onderwerp nog verder uit te wijden in dit consulaire verslag. De hoofdzaak is dat de heerschende betreurenswaardige toestand van de Sumatra-oliehandel voornamelijk gevolg is van de afwezigheid van samenwerking van de zijde van petroleumproducenten in Nederlandsch-Indië, en indien zulk een samenwerking niet tot stand kan worden gebracht, zal de handel nooi voldoende vastheid krijgen om een voordeelige toekomst te verzekeren.

Men moet niet uit het oog verliezen, dat petroleumhandel een van de meest eigenaardige takken van den

wereldhandel is en als zoodanig door ruime principes moet geleid worden. In een zaak van zooveel belang behoorde niet te worden toegelaten, dat bekrompen opvattingen den boventoon voeren en den weg versperren aan zulk een vereeniging van belangen, welke onontbeerlijk is om tot een gunstig resultaat te geraken.

De petroleumhandel mag een belangrijk aandeel hebben gehad in de ontwikkeling van Nederlandsche handelsrelatiën in het verre Oosten, doch tegenwoordig doet hij feitelijk het tegenovergestelde door het vertrouwen te vernietigen in den geregelden aanvoer van zijn eigen product.

Met de ter mijner beschikking staande data, ten tijde van het schrijven van het jaarverslag over 1898, beval ik de organisatie van een Nederlandsche petroleumtransport- en handelsvereeniging als een bij uitnemendheid nationale onderneming aan.

Sedert dat verslag was opgemaakt hebben de bewijzen ten voordeele van een dergelijke organisatie zulk een omvang genomen, dat ik het als mijn plicht beschouw de verleden jaar uitgegesproken meening te herhalen.

De wijze waarop de Nederlandsch Indische petroleumhandel thans wordt geleid heeft werkelijk te veel van die persoonlijke pogingen, waarvan hierboven is melding gemaakt en welke somtijds er in mogen slagen transacties van minder belang af te sluiten, doch welke noodzakelijke teleurstelling veroorzaken, met het oog op een van de stapelgoederen van den wereldhandel.

Suiker is een artikel van bijna gelijke beteekenis als petroleum. Gedurende 1898 werden de aanvoeren van suiker te Tientsin, Chefoo en New-Chwang geschat op ngeveer acht en een half millioen gulden, waarvan .entsin meer dan vijf millioen gulden betrok.

Java-suiker wordt niet geïmporteerd en ik verneem, .t zulks moeilijk gaat zoolang er geen directe stoom- .artverbinding tusschen Java en Shanghai bestaat.

Nu groote vooruitgang spoedig kan worden verwacht op Cuba en Manilla, zal een verbetering van de suikerproductie dier landen zeker volgen. Deze verbeterde productie schijnt te zullen uitloopen op een gedeeltelijken stilstand van den afzet van Javasuiker, en dit punt verdient te meer de aandacht, daar de suikerbouw op Java zich ook uitbreidt.

Daarom schijnt het dat nieuwe débouché's noodzakelijk zijn voor den bloei van de Javasuiker-industrie, en met het oog daarop zou het een verstandige politiek zijn, een eventueel verloopen van den handel te voorkomen door Javasuiker in nadere aanraking te brengen met haar natuurlijke afzetplaatsen in het verre Oosten, China en Japan.

Afgezien van deze kwestie is het moeilijk uit te leggen waarom geen aandacht wordt gewijd aan een verbetering van de stoomvaartverbinding tusschen Nederlandsch-Indië en andere Oost-Aziatische landen. De economische ontwikkeling van dit gedeelte van de wereld is pas begonnen en de koopkracht van eenige streken, met name noordelijk China, gaat sterk vooruit.

De vraag naar suiker en petroleum neemt jaar op jaar toe, doch het schijnt dat geen pogingen worden aangewend om alle mogelijke voordeelen van dezen toenemenden handel voor Nederlandsch-Indië te verzekeren.

Het moet niettemin worden toegegeven, dat de belangrijke toeneming van Nederland's algemeenen handel hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan de snelle economische ontwikkeling van omliggende landen.

De conclusie, die uit dit feit valt te trekken, springt duidelijk in het òog en moest leiden tot het aanwenden van maatregelen, welke het aandeel van Nederlandsch-Indië in de voordeelen, die uit de economische ontwikkeling van China, Japan en andere oostelijke landen zijn te trekken, in de hand zullen werken.

Een directe stoomvaartverbinding zou veel in die

richting doen, doch zal tot niets leiden, wanneer zij niet gelijktijdig door een daarmede overeenstemmende bedrijvigheid op handelsgebied wordt gevolgd.

De geschiedenis van den wereldhandel gedurende de laatste tien jaren levert menig bewijs dat nationale stoomvaartverbinding merkbaren invloed uitoefent op de handelsontwikkeling, doch dit feit schijnt in Nederlandsch-Indië minder dan overal elders gewaardeerd te worden.

Uit tabel II blijkt de toenemende belangrijkheid van Noord-China voor den aanvoer van spoorweg-materiaal en machineriën.

Het bedrag, dat besteed wordt voor de havenwerken en andere verbeteringen te Taliewan en Port Arthur is ongeveer vijf en veertig millioen roebels.

Behalve de havenwerken is de kwestie van verbetering van de Gele rivier gedurende het afgeloopen jaar weer op den voorgrond getreden. Dit werk kan niet altijd worden uitgesteld, daar de overstroomingen van de Hoang-Ho een voortdurend gevaar opleveren voor den Tientsin-Chinkiang-spoorweg, evenals voor een gedeelte van de Duitsche lijnen in Chantong.

De vooruitgang van den Nederlandschen katoeninvoer is bevredigend, evenals die van verscheidene andere artikelen, als: sigaren, likeuren, wijnen, gedistilleerd enz.

Evenwel valt ook een teleurstelling te vermelden.

In het laatste jaarverslag werd medegedeeld, dat het voornemen bestond om aan dit consulaat een monsterkamer te verbinden, doch geen enkele Nederlandsche firma heeft deze gelegenheid te baat genomen, om haar goederen hier bekend te maken.

Doch indien deze opmerkingen over den handel met Nederland en Nederlandsch-Indië volledig moesten zijn, zou een groot gedeelte van den inhoud van vroegere verslagen moeten worden herhaald.

Zonder die samenwerking, welke de voornaamste vreemde handelsondernemingen in China kenschetst, zal

Nederland altijd ten achteren blijven, zelfs in verhouding tot de productie van het moederland en de koloniën.

De decentralisatie van den handel, die langzamerhand meer merkbaar zal worden, kan in de eerstvolgende jaren geen groote gevolgen hebben, maar in den loop van den tijd zullen betere verkeerswegen de beteekenis verhoogen van sommige bij verdrag opengestelde havens als centra van den handel en van invoerhavens voor de direct uit de vreemde landen aangevoerde koopwaren.

De verandering die dan zal plaats hebben, zal waarschijnlijk het meest diegenen ten goede komen die eene goede basis hebben om zich takken van handel te vestigen in die havens, waar de decentralisatie van den handel het meest zichtbaar is.

Petroleum en suiker zijn daarom niet alleen van beteekenis als stapelgoederen van den huidigen handel, doch ook als uitstekende waren voor uitbreiding van den handel in de toekomst.

Een spraakkunst van het Mentaweisch.

Wanneer men met de litteratuur over de Mentawei-eilanden, zooals die in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië opgegeven wordt, kennis maakt, blijkt het dat de mededeelingen omtrent de taal der Mentaweiers vrij schaars en onvolledig waren toen het artikel „Mentawei" in genoemde Encyclopaedie verscheen. Het voornaamste wat wij van het Mentaweisch wisten, was te putten uit een opstel van von Rosenberg over „De Mentawei-eilanden en hunne bewoners" in het „Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkund", jaargang 1855. Wat v. Rosenberg en later Oudemans gegeven hebben, bepaalt zich tot woordenlijstjes, en zulke lijsten, zelfs indien ze geheel betrouwbaar zijn, hebben weinig waarde, want een taal bestaat niet uit onsamenhangende woorden, evenmin als een huis uit losse steenen.

Sedert eenige maanden verheugen wij ons in 't bezit van veel bruikbaarder materiaal, dank zij een Duitsch geleerde, Dr. Max Morris, die onlangs een werk liet verschijnen, getiteld „Die Mentawei-Sprache" 1). De ouwstoffen voor dit zeer verdienstelijke boek werden ɔor den Sch. verzameld in den zomer van 1897, toen ȷj gelegenheid had als begeleider van den heer Alfred

1) Uitgekomen te Berlijn bij Conrad Skopnik, 1900; VI en 356 pp. 8°.

Maass het eiland Si Kobo te bezoeken, in dagelijksch verkeer met de inboorlingen huu taal te leeren en een gedeelte van hun sprookjes, sagen en raadsels woordelijk op te teekenen. Het door den heer Morris bestudeerde dialekt is dat van Si Kobo; de opgaven over de tongvallen van Si Berut en de Nassau-eilanden heeft hij te danken aan mededeelingen van den Maleier Samak en van een te Padang verwijlenden Nassau-eilander.

Verreweg het verdienstelijkste gedeelte van het voor ons liggende boek zijn de teksten met vertaling, van blz. 52 tot 214. Die teksten veroorloven ons niet alleen den bouw der taal zelfstandig te bestudeeren en daardoor de beschouwingen des schrijvers over de taalverschijnselen in diens spraakkunstige schets (blz. 1—52) aan de feiten te toetsen, maar ze vergunnen ons ook een blik te slaan in 't geestesleven der inboorlingen en leveren een niet te versmaden bijdrage tot de volkekunde. Ook moet men Dr. Morris dank weten dat hij niet verzuimd heeft, waar het pas gaf, te verwijzen naar overeenkomstige verhalen of motieven in de overlevering van andere volken. Zoo bijv. bij 't 4de sprookje op blz. 56, waarvan enkele trekken terugkeeren in Bataksche, Japansche, Indische, en wat nog merkwaardiger is, in Europeesche sprookjes. Andere verwijzingen komen voor op blz. 95, 101, 115, 127, 129. Allen die belang stellen in volksverhalen zij het aanbevolen met die sprookjes en sagen kennis te maken; het is niet noodig dat men zich de moeite getroost het Mentawsisch te bestudeeren, daar de bijgevoegde vertaling alleszins voldoende is.

Voorzooverre wij het kunnen beoordeelen, voldoet de vertolking der teksten door Dr. Morris aan billijke eischen, en dat hier en daar kleine verzuimen of vergissingen voorkomen, doet aan 't geheel geen afbreuk. Bijv. op blz. 114 ontbreekt in den Mentaweischen tekst de volzin die in de Duitsche vertaling luidt: „Wohin geht ihr?" sagt der „*Logalogai.*" Op blz. 60 ontbreekt

eveneens in den tekst de volzin, waaraan beantwoordt: „Er kehrt heim." „Ist ein weisses Huhn da, Grossvater?" Een voorbeeld van onjuiste vertaling komt voor op blz. 125, waar driemaal achter elkaar „gelb" te lezen staat inplaats van: „rood", want *båghan* 1) beteekent „rood", zooals in 't Glossaar behoorlijk wordt opgegeven; etymologisch beantwoordt het natuurlijk aan Oud-Javaansch *bângan*, al moge 't aanhechtsel *an* in 't Mentaweisch in dit geval eene andere functie hebben dan in 't Javaansch. Wel is waar is het niet volstrekt onmogelijk dat *båghan* ook wel eens „geel" aanduidt; men zou zelfs geneigd zijn dit te veronderstellen omdat in 't Maleisch *barangan*, Jav. *warangan* „operment" beteekent, maar dan had dit in 't Glossaar moeten vermeld zijn. Op dezelfde blz. wordt *nanam* vertolkt met „schoon", maar het beteekent „lekker", „smakelijk"; het woord is zeer algemeen; Bulusch, Pakewasch, Torseasch, Tondanosch, Bentenansch, Ponosakansch, Bisaya, Ibanag *nanam*, smakelijk, lekker; Bataksch *nanam*, proeven, eten; Tagalog *namnam*, smaak, enz. Of op dezelfde blz. *musasala sia* beteekent „zij worden toornig", is ook aan twijfel onderhevig; men zou verwachten „zij zondigen", wat veel beter in den zin past; wel is waar geeft het Glossaar voor „verkeerd doen" op *sălă*, doch dit houden wij voor foutief, daar aan Maleisch, Javaansch, enz. *salah* kwalijk iets anders in 't Mentaweisch kan beantwoorden dan *sala* 2).

Somwijlen strookt he vertolking niet met de opgaven in 't Glossaar. Bijv. op blz 120 wordt *bagi* weêrgegeven met „jongere zoon", terwijl 't Glossaar opgeeft „jongere broeder of zuster". Deze laatste beteekenis is bewijsbaar juist, want *bagi* beantwoordt aan Bataksch *anggi*, Niasch

---

1) Met *gh* druk ik uit de Grieksche Gamma, die de Sch. gebruikt om den Nieuw-Griekschen klank van die letter vóór *a* en *o*, en van onze *g* aan te duiden.

2) De Sch. verkiest de uitspraak der *s* als palataal.

aghi, Ibanag *agit*, Maleisch *adig*, Oudjav. *ari*, Nieuwjav. *aḍi*, Dajaksch *andi*, Mota *tasi*, enz. „jongere broeder of zuster"; de voorslag *b* komt overeen met de *w* in Hareku en Leti *wari*, Roti *vadi*. Wordt nu dit algemeen Maleisch-Polynesische woord door de Mentaweiers ook overdrachtelijk gebruikt in den zin van „jongere zoon"? Dan had de Sch. niet mogen verzuimen dit in 't Glossaar te vermelden.

Op blz. 178 ontbreekt de Mentaweische volzin voor wat in 't Duitsch luidt: „(Auch) die Mutter bleibt im Zimmer," alsook voor „(auch) die Mutter (darf) Huhn essen."

Men beschouwe deze weinige aanmerkingen meer als een bewijs dat wij de teksten gelezen hebben, zooals een Referent behoort te doen, dan als een poging om de waarde van hetgeen ons aangeboden wordt te verkleinen.

Het Glossaar, loopende van blz. 214 tot 327, is voldoende en bevat zelfs meer woorden dan in de teksten voorkomen. Dat de Sch. bij 't opgeven der stamwoorden dikwijls misgetast heeft en instede van den eigenlijken stamvorm den door phonetische regelen gewijzigden geeft, bijv. *urat*, regen, voor *uran*, *tolat*, knook, voor *tolan*, enz. enz. willen wij hem niet euvel duiden, daar hij een vreemdeling is op het gebied der Maleisch-Polynesische taalkunde. Dit gebrek, dat wij hem tot verontschuldiging aanrekenen, openbaart zich telkens. Zelfs Maleisch schijnt o. a. hem geheel vreemd te wezen; zulks maken wij op uit zijne schrijfwijze *bezar*, groot, zooals men van Hollanders die alleen brabbel-Maleisch kennen gewoon is te hooren, inplaats van *bĕsar*. Bij *bära*, rijst, wordt gezegd dat het een vreemd woord is = Maleisch *bira*. Sch. kent dus niet eens, schijnt het, 't Maleische woord *bĕras;* hiermede komt *bära* overeen, niet met *bira*, d. i. alocasia.

Het zwakste gedeelte, gelijk van iemand die geen

andere Maleisch-Polynesische talen bestudeerd heeft te verwachten was, is de spraakkunstige schets. De billijkheid eischt te erkennen dat de Sch. hier met loffelijke bescheidenheid over zijn werk spreekt en die schets beschouwd wil hebben als eene eerste proeve. „Die kurze Sprachskizze, die ich an die Spitze gestellt habe", zegt hij in zijne voorrede, „ist nur als ein erster anspruchsloser Versuch anzusehen." Als zoodanig nemen wij die ook dankbaar aan, doch dat ontslaat ons niet van de verplichting om althans eenige opmerkingen over den inhoud dier spraakkunstige schets mede te deelen. Wij kiezen daartoe wat de Sch. leert aangaande de voor-, achter- en invoegsels.

Onder de voorvoegsels wordt opgegeven *pu*, en hiervan beweerd dat het naar verkiezing kan afwisselen met *mu* (blz. 8). Dat is ten eenenmale onjuist. *Mu* (bij v. Rosenberg *m*) beantwoordt aan Dairisch Bataksch *mĕr*, Tobasch Bataksch *mar*, Filippijnsche talen *mag*, Dajaksch *mĕ*, Sangirsch *mĕ'*, Makassaarsch *mà*, enz. Een gewijzigde uitspraak hiervan is Mal. *bĕr*, dat echter nog eene andere functie heeft, namelijk die van Mentaweisch *ma*, Filippijnsche talen, Sangirsch *ma*, Dajaksch *ba*, enz. *Pu* beantwoordt aan Bataksch *par*, Maleisch *pĕr*, Filippijnsch *pag*, enz. De vorm met *p* is die van substantieven, van den Imperatief, van 't Passief, en nog enkele andere gevallen; die met *m* is gewoon praedicatief. Waar nu de eene, waar de andere vorm gebruikt wordt, leert de syntaxis. Dezelfde regelen gelden omtrent het gebruik van *ma*, welks waarde door den Sch. behoorlijk is opgegeven, en *pa*, hoewel dit laatste nog eene andere waarde kan hebben. De belangrijke voorvoegsels *mang* en *pang*, wier sluitende nasaal de bekende wijzigingen in de beginletter der stammen te weeg brengt, is door den Sch. in 't geheel niet herkend, zoodat hij bijv. niet begrijpt dat *manibo* en *panibo* op te lossen zijn in *mang*, *pang* en *ibo*. Evenmin heeft hij de formatie van *mai*, kwam, ging,

begrepen; natuurlijk bestaat deze vorm, Bulusch *mei*, Ibanag, Iloko *umai*, Favorlang *mai*, Niasch *möi*, Fidji, Samoa *mai*, enz. uit prefix (resp. infix) *um*, *m* en *äi*, Ibanag *ay*, secundaire stam *angay*, Bulusch *ai* (*e*), waarvan met voorvoegsel *ang: ange*, gaande, en met *mang: mange*, enz. Met infix *m* is ook gevormd *matäi*, is dood; *märäm*, Bat. *modom*, Jav. *mĕrĕm*.

Het invoegsel *in* wordt op blz. 10 goed verklaard, maar onmiddellijk daarop wordt averechts beweerd dat vormen als *sinila*, gespleten (eigenlijk: gespleten wordende) te verklaren zijn als ontstaan door „consonanten-verwisseling". Dat eene scheiding als *si nuba*, gevangen, van *suba*, om meer dan ééne reden ongerijmd is, omdat *si* wel een woord is, maar hier niet te pas komt, en omdat indien men den vorm zóó ontleedt, men dan ook *gining* moet oplossen in *gi ning*, en omdat vormen als *nuba*, — die in 't Mentaweisch niet eens voorkomen — nooit passief kunnen wezen, dat alles is voor den Sch. een diep geheim gebleven.

Wat op blz. 14 van de uitgangen *kät*, *kat*, *tät*, *tat* gezegd wordt, raakt ook kant noch wal. Die uitgangen zijn in werkelijkheid te herleiden tot de welbekende suffixen *ĕn*, Bataksch Tobasch *on*, Javaansch *ĕn*, Tagalog *in*, Bisaya *on*, Makassaarsch *eng*, Bugineesch *ĕng*, enz. en *an*, Bataksch, Javaansch, Maleisch, Filippijnsch enz. *an*. De sluitende *n* gaat in 't Mentaweisch in bepaalde gevallen, te lang om hier te onderzoeken, in *n* over; wat de *k* en *t* betreft, dat zijn overblijfselen van den oorspronkelijken uitgang des stams of wel van den secundairen sluiter. Hoe bij aanvoeging van *an* de oorspronkelijke vorm van den stam voor den dag komt, blijkt o. a. uit *bulungan*, goede geest, van *bulu*, offeren; *bulungan* is eigenlijk „aan wie geofferd wordt." Uit een oorspronkelijk *bâng*, roode kleur, komt *båghan*, met verwisseling, die in 't Mentaweisch veel voorkomt, van *gh*, *g* en *ng*.

Terwijl eenige enklitische woorden als *ngat*, *ngatnja* door den Sch. als aanhechtsels beschouwd worden, hoewel ze niets anders zijn dan kortere vormen van *nangat*, *nangatnja* 1), wordt verzwegen dat *akä* achter een stam dezelfde functie heeft als *kan* in 't Maleisch, *kon*, dial. *kĕn* in 't Bataksch, *akĕn* in 't Javaansch; zoo ligt bijv. in *bälä* het begrip van „vallen", doch *bälä akä toität*, blz. 124 beteekent „doet een kokosnoot vallen; zoo ook blz. 112: *ibälä akä iba't bagi*, „sie lässt Speise fallen". Blz. 122 *läpa toili ka si matäu*, daarna komt de man naar huis; *toili-akä sia ta togha*, breng die kinderen naar huis. Zoo ook *talimou*, trouwen, *talimou akä*, doen trouwen, blz. 188; *matäi*, dood, *matäi akä*, doodmaken, blz. 164; *sosonä akä*, indompelen; *bubudjuk akä*, doen liggen, leggen, blz. 176

Van de klankwetten der Mentaweische taal, die zeer merkwaardig zijn, zou veel te zeggen wezen. Dat die door den Sch. zoo gebrekkig behandeld zijn, komt niet alleen daarvan dat hij in 't wezen der Maleisch-Polynesische talen weinig is doorgedrongen, maar ook van te weinig vertrouwdheid met de thans heerschende methode van phonetisch en historisch taalonderzoek. Wie niet doordrongen is van het besef dat de klankleer de grondslag is van elk grondig taalkundig onderzoek, staat op een verouderd standpunt.

Wij hebben met vrijmoedigheid eenige van de gebreken in het boek van Dr. Morris onthuld, omdat wij anders geen recht zouden hebben anderzijds te loven wat te loven viel. Er is in zijn werk zooveel goeds dat wij met dankbaarheid aanvaarden wat hij ons schenkt, en als wij denken aan de moeite, die hij zich getroost heeft om eene tot nog toe zoo goed als onbekende taal toegan-

---

1) Vgl. bijv. blz. 148 *kua-da ngatnja*, en zij zeggen dan, met *puagau-da ngan*, dan vangen zij krabben. Terecht wordt blz. 142 dan ook *ngan* vertaald met „nun".

kelijk te maken, dan kunnen wij een gevoel van bewondering voor zijne weetgierigheid en volharding niet onderdrukken.

Ten slotte een enkel woord over de plaats die het Mentaweisch onder de verwante talen inneemt. Zooals te verwachten was, vertoont het de meeste punten van overeenkomst met het Bataksch en 't Niasch. Karakteristiek is o. a. de overeenkomst dezer drie talen, in tegenstelling tot andere, ten opzichte van het telwoord *één*, nl. Mentaweisch en Niasch *sara*, Bataksch *sada*. Ten opzichte van den overgang van sluitende nasalen in de tenuis van hetzelfde orgaan, en de vervanging van zekere niet-nasele sluitmedeklinkers door *k* vertoont het Mentaweisch eene onmiskenbare overeenkomst met het Bataksch.

H. KERN.

Suriname.

Het volgende is ontleend aan het Voorloopig Verslag der commissie van rapporteurs over de ontwerp-verordening tot vaststelling der koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1901.

Met blijdschap had men algemeen in de rede waarmede de zitting der Koloniale Staten door den gouverneur werd geopend de mededeeling aangehoord omtrent de buitengewone bekendheid met en de bijzondere belangstelling van Hare Majesteit de Koningin in de kolonie, waarvan de gouverneur gedurende den tijd dat hij in het moederland herstel zocht en — naar men met genoegen vernam — ook vond, de gelegenheid had overtuigd te worden.

Gaarne onderschreef men dat die belangstelling, welke nog onlangs zich geopenbaard heeft in een belangrijken geldelijken steun voor de onderzoekingsreis van de Boven-Nickerie, vooral bij het hoofd van den Staat een heugelijk verschijnsel is. Dat die belangstelling ook bij andere invloedrijke personen viel waar te nemen, kon niet anders an bemoedigend worden genoemd. Moge zij leiden tot ntwikkeling der kolonie door Nederlandsche krachten! 'eer dan wettelijke bepalingen het vermogen, zal daardoor ; hechtheid van den band die Suriname aan Nederland erbindt, worden verzekerd en waarborgen zijn verkregen

dat vreemde ondernemingen geen gevaar opleveren zullen voor de nationale industrie.

Stelden verscheidene leden het op prijs dat de gouverneur te dezer plaatse een waarschuwend woord had doen hooren ten aanzien van het oprichten van goudmaatschappijen die op speculatieven grondslag rusten en waren ook zij van meening dat het deelnemen in zulke ondernemingen te betreuren was, er waren ook leden die tevergeefs zochten naar de aanleiding voor dergelijke waarschuwing of voor de vrees dat de goudindustrie in de kolonie zich niet op den weg van ernstige ontwikkeling bevond. Met nadruk kwamen zij op tegen de bewering dat concessionnarissen van terreinen voor goudontginning afgestaan, deze voor groote sommen van de hand hebben gedaan, want voorzooveel kon worden nagegaan waren die concessiën voor betrekkelijk geringe sommen verkocht. Wel zijn die terreinen door de buitenlandsche financiers voor groote sommen in maatschappijen ingebracht, maar naar het inzien van de hierbedoelde leden was dit zulk een gewoon verschijnsel in de financieele wereld, dat zij het niet tot de roeping van het bestuur konden achten daartegen te velde te trekken als in de openingsrede is gedaan. En wat de waarde van de verkochte terreinen betrof, men meende dat van enkele reeds behoorlijke wetenschap omtrent de groote waarde was verkregen, terwijl ten aanzien van de andere waaromtrent dit nog niet vaststond, de ontginning veelal òf nog niet aangevangen, òf van te korten duur was om over hare kans van slagen thans reeds een juist oordeel uit te spreken.

Valt het niet te betwijfelen dat degelijke grondslag, rationeel ingericht en deskundig beheer ook bij de goudindustrie onmisbare factoren zijn voor succes, naar de meening dier leden mag ook hier, evenals in andere goudproduceerende landen, verwacht worden, dat in de toekomst tegenover ondernemingen die groote winsten afwerpen, zal kunnen worden gewezen op maatschappijen die met verlies werken.

Ook ten aanzien van landbouwondernemingen viel er trouwens te wijzen op mislukkingen waarbij groote kapitalen zijn verloren gegaan.

Erkende men dat de verwachtingen, die van de goudindustrie sedert eenige jaren werden gekoesterd in het afgeloopen jaar niet zijn verwezenlijkt, vrij algemeen evenwel dacht men dat de voornaamste oorzaak daarvan gelegen is in de ongekend langdurige droogte, waardoor het afgeloopen jaar evenzeer als diens voorganger zich kenmerkte en die op de goudproductie zeker niet minder dan op de suikerproductie nadeelig werkte. Niet alleen de ontginning op de gewone wijze, maar ook en zelfs in voorname plaats, die met hydraulische installaties, kon daardoor niet geregeld plaats vinden; zelfs kon in de beide afgeloopen jaren van de laatstbedoelde ontginningswijze wegens gemis aan water weinig of niets komen. Dat dus, indien de seizoenen normaal waren geweest, de goudproductie belangrijk hooger zou zijn geloopen, werd niet in twijfel getrokken.

Maar welke ook de verwachtingen zijn die men met grond mag koesteren van de ontginning op de gewone wijze, alsmede met hydraulische installaties, algemeen kwam het voor dat de toekomst der goudindustrie alleen door mijnontginning als verzekerd te achten is. In die richting zou men ongetwijfeld reeds een belangrijke stap verder gevorderd zijn, wanneer gevolg was gegeven aan het jarenlang door de Staten bij de behandeling van de Koloniale huishoudelijke begrooting telkens doch te vergeefs, in overweging gegeven denkbeeld om van gouvernementswege een mijningenieur aan te stellen.

Men betreurde het dan ook dat het bestuur ook nu weder het initiatief niet had genomen om op de begrooting een post uit te trekken voor de aanstelling van een mijningenieur en de oprichting van een chemisch laboratorium.

Door meerdere leden werd opgemerkt dat, waar een zoo groot deel van de inkomsten der kolonie uit de goudindus-

trie wordt getrokken, de kolonie zich voor de ontwikkeling van deze industrie wel eenige financieele offers behoorde te getroosten. Opmerkelijk toch was het, dat de weinig beteekenende bestuurskosten, die in betrekking tot de goudindustrie jaarlijks worden gemaakt, hoofdzakelijk dienen ter verzekering van de richtige inning van de belasting.

De verkeerswegen in de goudvelden laten nog steeds alles te wenschen. Een jaar geleden werd het uitzicht geopend op den aanleg van een begaanbaren weg in plaats van den Brownsweg, die in onbruikbaren toestand is geraakt tengevolge van gebrek aan onderhoud, zonder dat, voorzoover men wist, daarmede tot heden een aanvang is gemaakt.

Met den gouverneur achtte men een spoorweg naar de Lawa een der voornaamste middelen tot ontwikkeling van de hulpbronnen der kolonie en wees men er op, dat naar het eenstemmig oordeel van bestuur en Staten de verwachting dat die aanleg zou geschieden door de maatschappij *Suriname* of hare rechtverkrijgenden er toe heeft geleid aan die maatschappij de groote voorrechten toe te kennen die bij de verordeningen van 1896 en 1899 aan haar zijn gegeven. Met het bestuur vertrouwen de Staten dat nog in dit jaar het vaststaan zal dat de maatschappij den spoorweg zal aanleggen. Mocht dit niet het geval zijn, dan meende men dat het belang der kolonie in dien aanleg zóo voldingend vaststaat dat men zich algemeen onbezwaard achtte de verklaring af te leggen, dat men gaarne zijne medewerking zal verleenen om voor rekening der kolonie daartoe over te gaan, maar dan wenschte men tevens te doen uitkomen dat de kolonie er hoegenaamd geen belang meer bij had de maatschappij *Suriname* langer te doen genieten van de buitengewoon groote voordeelen aan haar wegens dien aanleg verzekerd.

Dat de balata-industrie langzaam achteruit gaat en dat herleving daarvan alleen te verwachten is, wanneer het

gelukken mocht eene methode te vinden om een voldoende hoeveelheid sap uit de bladeren van de bolletrie te trekken, werd algemeen beaamd.

Van den aanplant van rubberproduceerende gewassen koesterden velen groote verwachtingen. Bij de begrooting voor 1898 ad art. 68 was door het bestuur een post van f 500 uitgetrokken voor kosten ter beschikbaarstelling van rubberzaden en rubberplanten, welke post met ingenomenheid door de Staten werd goedgekeurd. Het bedrag werd echter niet uitgegeven en op volgende begrootingen kwam de post niet meer voor. Vermits men ten volle kon onderschrijven het ter toelichting van den post bij de begrooting voor het dienstjaar 1898 aangevoerde, meende men algemeen aan het bestuur in overweging te moeten geven de zaak, die voor de kolonie van groot belang kan blijken te zijn, krachtig weder op te vatten en zich niet te bepalen tot het verstrekken van rubberzaden en rubberplanten, maar van gouvernementswege een degelijke proef te nemen met het planten van verschillende rubbersoorten op verschillende plaatsen in de kolonie.

Bij de behandeling van de loopende begrooting in de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd eene proefneming met de cultuur van de sisalplant aanbevolen, waarop door den minister werd geantwoord, dat door den gouverneur over de vraag of het mogelijk en wenschelijk is met die cultuur eene proef te nemen, het advies kan worden ingewonnen van den directeur van den cultuurtuin.

Indien het bedoelde advies is uitgebracht, verzocht men de meening omtrent den aanplant van deze vezelstof te mogen vernemen.

Met het bestuur vond men het zeer te betreuren, dat, terwijl wegens den ongunstigen gezondheidstoestand in Britsch-Indië op aanvoer van immigranten van daar niet gerekend mag worden, de aanvoer van Javanen niet rechtstreeks kan plaats hebben, waardoor de aanvoerkosten aanzienlijk zouden kunnen verminderen.

Met nadruk werd er op gewezen dat, indien de geregelde aanvoer van voor den grooten landbouw noodige arbeidskrachten belemmering ondervond, de toekomst der plantages gevaar zou loopen. Van daar dat men hoopte, dat het aan het bestuur zal mogen gelukken zich voor de emigratie naar deze kolonie van Javanen van de krachtige medewerking der Indische Regeering te verzekeren.

Gaarne vernam men, of er onder de Javanen, wier contracten afgeloopen zijn, niet werden gevonden, die zich als kleine landbouwers wilden vestigen.

Verbetering van den erbarmelijken toestand, waarin het grootste deel der straten en wegen te Paramaribo en in hare buitenwijken verkeert, was naar aller meening eene zaak van dringend belang.

Gaarne juichte men de pogingen van het bestuur toe om door het verleenen van subsidie voor onderzoekingsreizen in Suriname tot meerdere bekendheid van de kolonie te komen en door een wetenschappelijk onderzoek in de kolonie in te stellen in het belang der koloniale cultures, deze te bevorderen.

Men vernam van het bestuur zoo mogelijk gaarne wanneer de reorganisatie van de rechterlijke inrichting kan worden tegemoet gezien.

Met 't oog op die reorganisatie vroeg men of het niet raadzaam was, niet over te gaan tot een definitieve benoeming van een substituut-griffier bij het hof van justitie — eene betrekking die, naar vele leden meenden, overbodig was, — wanneer de tegenwoordige titularis den dienst verlaat.

Ook de griffier bij het kantongerecht in Nickerie zal spoedig, naar men wist, zijne betrekking neerleggen. Dit gaf aanleiding te vragen, of ook ten deze niet zou kunnen worden bezuinigd, door, in afwachting van de reorganisatie, tegen eene toelage het werk op te dragen aan den districts-klerk van Nickerie, die candidaat-notaris is en met de notarieele practijk in dat district is belast.

De door het bestuur overgelegde staat aangevende den stand van den kleinen landbouw in 1899 toont aan dat de oppervlakte gronds, waarop de kleine landbouw wordt uitgeoefend, 65,638 H.A. bedraagt, waarvan 6226 H.A. in cultuur zijn; de bevolking van die perceelen was te zamen 17,531, waarvan 9434 arbeidende. Bij de verdeeling op dien staat van de arbeidende bevolking naar den landaard vindt men vermeld, dat er zijn 2889 Britsch-Indiërs en 9691 inboorlingen, wat aan een abuis moet worden toegeschreven. Uit dien staat blijkt verder, dat de waarde van het geproduceerde niet meer dan ongeveer f 500,000 heeft bedragen.

Naar aanleiding hiervan werd in overweging gegeven van bestuurswege meer toezicht en leiding te doen plaats hebben op de bewerking van de perceelen, niet alleen op de vestigingsplaatsen maar ook op andere gedeelten waar kleine landbouwers zich hebben gevestigd. De ondervinding had geleerd dat zonder goede waterloozing geen landbouw kan worden uitgeoefend en men meende dat het wellicht aanbeveling zou verdienen bij aanvragen van gronden voor den kleinen landbouw die niet in te willigen, wanneer te voorzien is dat, zonder uitgaven die de draagkracht van den kleinen landbouwer overschrijden, niet voor voldoende loozing zal kunnen worden gezorgd.

De vermindering van het porto voor brieven uit Nederland rechtstreeks naar Suriname van 10 op 5 cent deed wederom de aandacht vestigen op het groote verschil in porto voor brieven van Europa hierheen en omgekeerd. Men meende dat er alle grond was om het briefport van hier naar Nederland rechtstreeks, dat nog altijd 10 cent bedraagt, ook te verminderen.

Ook het bestendigen van het hooger briefport naar andere landen dan Nederland bleef men betreuren. Vermits de regeling van het buitenlandsch postverkeer dezer kolonie gegrond is op het bepaalde in koninklijke besluiten, werd het bestuur dringend verzocht bij den

minister van Koloniën stappen te doen om verlaging van het buitenlandsch briefport te verkrijgen.

Wat sedert lang door de Koloniale Staten was voorzien en waartegen herhaaldelijk werd gewaarschuwd, blijkt nu toch te worden bevestigd: de koloniale vaartuigen eischen dringend versterking. Die toestand is toe te schrijven niet alleen aan te drukken dienst en bijgevolg onvoldoend onderhoud, maar ook aan ondoelmatige inrichting der schepen.

Het kwam aan vele leden voor, dat bij de bestelling van stoomschepen de omschrijving van het te bouwen vaartuig òf onvolledig wordt gedaan, òf dat in Nederland de ontwerper van het bestelde vaartuig geen voldoende rekening houdt met hetgeen hier gevraagd wordt.

Ook werd de wenschelijkheid uitgesproken van eene regeling van den rivierdienst tusschen Paramaribo en de districten Boven-Cottica en Boven-Commewijne op zoodanige wijze dat verbetering kome in den zeer gebrekkigen dienst in laatstgenoemde districten.

Aan de Memorie van Antwoord ontleenen wij het volgende:

Wat gezegd wordt in het verslag omtrent de goede verwachtingen waartoe de tegenwoordige staat van zaken ten aanzien van de goudindustrie reden geeft, zal ik allerminst tegenspreken, zegt de gouverneur. Evenmin dat de productie in 1899 belangrijk hooger zoude zijn geweest bij normale seizoenen; hij meent zelfs dit zeer uitdrukkelijk en duidelijk te hebben uitgesproken. Hij is van meening dat reeds op dien grond goede verwachtingen voor de toekomst gewettigd zijn. Maar toch blijft hij van oordeel dat het totnogtoe niet of niet-volledig slagen van het werken met machines de voornaamste oorzaak is dat het afgeloopen jaar niet aan vroeger gekoesterde verwachtingen, dat is aan de hoop op verveelvoudigde opbrengst van de goudindustrie, beantwoord

heeft. Dat men, waar krachtige maatschappijen met energie doorwerken, de moeilijkheden overwinnen zal, lijdt geen twijfel. Voorts is de gouverneur mèt de Staten van meening dat de groote toekomst der goudindustrie ligt in mijnontginning. Als men echter meent dat voor de ontwikkeling van deze in de allereerste plaats aanstelling van gouvernementswege van een mijningenieur noodig is, kan de gouverneur daarin niet medegaan. Voor de mijnontginning zelve zal het particulier initiatief de werkende kracht moeten zijn, en voor het toezicht daarop zal natuurlijk gezorgd moeten worden wanneer die ontginning van eenige beteekenis wordt. Voor het overige zij, wat dit punt betreft, verwezen naar de herhaaldelijk daarover in Nederland bij de behandeling der Surinaamsche begrooting gevoerde gedachtenwisseling. De toestand is niet in die mate veranderd, dat van het bestuur thans een voorstel tot aanstelling van een mijningenieur mocht worden verwacht.

Voor zoover den gouverneur bekend, werd alleen van particuliere zijde eene proef genomen met de extractie van sap uit de bladeren van de bolletrie. Hij verklaart zich intusschen gaarne bereid de noodige inlichtingen omtrent dit onderwerp in te winnen, die te zijner tijd ter kennis van de Staten zullen worden gebracht.

Wat den aanplant betreft van rubber-produceerende gewassen moge het volgende worden vermeld: In 1898 zijn door den directeur van den cultuurtuin pogingen in het werk gesteld om zaden van de beide in de memorie van toelichting op de begrooting voor dat dienstjaar genoemde rubberplanten te verkrijgen, welke pogingen evenwel niet geslaagd zijn.

Het is den gouverneur bekend dat het enkele particulieren in het afgeloopen en in dit jaar gelukt is, zaden en jonge plantjes der bedoelde rubbersoorten te verkrijgen. Uit den aard der zaak valt omtrent de door hen genomen proeven nog weinig te zeggen. Zooveel schijnt zeker, dat

de zaden zeer spoedig hun kiemkracht verliezen en daarom getracht moet worden ze van plaatsen zoo nabij mogelijk gelegen te betrekken. In Maart ll. richtte de gouverneur zich ter zake tot de Nederlandsche consuls te Baranquila en te Colon, met verzoek om, wanneer mocht blijken dat de door hen te verzenden rubberzaden hier in minder goede conditie aankomen, na ontvangen bericht hiervan, jonge intusschen aangekweekte plantjes te zenden.

Ten aanzien van eene proefneming met de cultuur van sisad kan worden medegedeeld, dat bij resolutie van 8 Mei dj. La. A No. 3336 de directeur van den cultuurtuin is gemachtigd om van het botanisch station op Trinidad 1000 sisalplanten aan te koopen. Waar nog strijd heerscht omtrent den meest gewenschten grond voor den aanplant van sisal biedt de cultuurtuin met zijn afwisselende grondgesteldheid eene uitnemende gelegenheid aan voor het nemen der proef.

Pogingen zijn in het werk gesteld om de voor dit seizoen bestelde 1580 Javaansche immigranten per directe stoombootgelegenheid te doen vervoeren.

Volgens van de factory der Nederlandsche Handel-maatschappij, onzen emigrant-agent op Java, ontvangen berichten is dit evenwel niet mogelijk gebleken.

Nadat de begrooting voor 1901 reeds in den raad van bestuur was behandeld, heeft de gouverneur een schrijven ontvangen van de heeren, die ten vorigen jare het plan tot oprichting van een verbeterhuis ter sprake brachten, waarin hun denkbeeld nader wordt uiteengezet. Dit voorstel zal er wellicht toe leiden, dat op de volgende begrooting een post wordt gebracht waardoor de uitvoering van dit plan mogelijk wordt gemaakt.

Of het mogelijk zoude zijn, zooals in het Voorloopig Verslag wordt bedoeld, om „al dadelijk het groot aantal jeugdige leegloopers zooveel mogelijk te werk te stellen aan den cultuurtuin, zij het tegen een matig loon, maar

onder streng toezicht en tucht, alwaar zij tevens praktische leiding voor den landbouw konden hebben", moet de gouverneur betwijfelen. Hij zoude zelfs geneigd zijn aan te nemen dat hij of zij, die dit in overweging gaf of gaven, niet in overweging heeft of hebben genomen hoe dit denkbeeld zoude moeten worden uitgevoerd.

De gouverneur kan geen bepaald tijdstip aangeven wanneer de reorganisatie van de rechterlijke inrichting, die in overweging is, kan worden tegemoet gezien. De zaak hangt ook samen met het nieuwe strafwetboek en de daarmede in verband staande wijzigingen van andere wetboeken.

De gouverneur heeft (en had) geen plan om voorshands over te gaan tot definitieve vervulling van de betrekking van substituut-griffier bij het hof van justitie. Sedert het Voorloopig Verslag werd uitgebracht, is een tijdelijke titularis benoemd, omdat voor het oogenblik althans voorziening in de vacature niet achterwege kon blijven.

De griffier bij het kantongerecht te Nickerie is op zijn verzoek eervol ontslagen. Waar de gouverneur het niet zonder bedenking acht dat de Staten, wat naar het schijnt hier — zeker zonder dat te bedoelen — het geval is, eene voordracht van een persoon doen voor de vervulling van eene vacature, meent hij het best te doen door over de gemaakte opmerking verder het zwijgen te bewaren.

De door enkele leden betoogde wenschelijkheid van de vestiging van een strafetablissement in de bovenlanden, wordt door den gouverneur niet erkend.

Waar het zeker geen tegenspraak zal ontmoeten dat op zeer vele nederzettingen de kleine landbouw alleen in naam wordt uitgeoefend, kan het wel niet anders of de waarde van de totaal-opbrengst der grondjes, gedeeld door het etal personen dat zich aan den kleinen landbouw heet te ijden, zal tot een zeer gering cijfer van het jaarlijks of gelijks per „arbeider" verdiend bedrag moeten leiden. sterker komt dit uit, wanneer de aldus verkregen uitomst gesteld wordt tegenover het minimum dagloon dat

de arbeider, op plantages werkende, kan verdienen, maar daarom nog niet in doorslag, het jaar op 300 werkdagen gerekend, ook dagelijks verdient. Volgens het laatste immigratieverslag bedraagt dat loon weinig meer dan 40 cent daags.

De vraag naar perceelen tot uitoefening van den kleinen landbouw is onder immigranten uit China en Britsch-Indië dan ook steeds toenemende, terwijl bij verkoop van zulke perceelen of van de beplantingen op in huur of in gebruik uitgegeven stukken land niet zelden aanzienlijke sommen besteed worden.

Niettemin wordt toegegeven dat de kleine landbouw over het algemeen niet oplevert wat het geval zoude kunnen zijn.

Twee omstandigheden vooral oefenen daarop een ongunstigen invloed uit, althans ten aanzien van de inlanders.

Toen, na het opheffen van het staatstoezicht in 1873, gewezen plantage-arbeiders zich als kleine landbouwers vestigden, geschiedde dit door personen die den landbouw geleerd hadden en wisten hoe een grond op doelmatige wijze moet worden aangelegd met het oog op loozing enz. Langzamerhand werd dit anders en vragen sedert verscheidene jaren vele personen land tot uitoefening van den kleinen landbouw aan, die zich nooit met de uitoefening van den landbouw hebben beziggehouden en daarvan dus geen verstand hebben, vooral ambachtslieden en die aan het stadsleven gewend zijn; ook geschieden de aanvragen veelal door personen die beter op hunne plaats zijn om als arbeider op plantages te gaan werken, dan zich als zelfstandig landbouwer te vestigen; ook door personen die reeds de eene of andere broodwinning beproefd hebben waarin zij niet geslaagd zijn, en het nu maar eens met den kleinen landbouw gaan beproeven. Voorts is het bij vele aanvragers een groote fout dat zij een perceel aanvragen zonder het onder verschillende omstandigheden (zware regens bijv.) te hebben onderzocht,

niettegenstaande dit hun zoowel door districts-commissarissen en ten domeinkantore als door den administrateur van financiën persoonlijk, wanneer zij zich aldaar ter bespreking der voorgenomen aanvraag aanmelden, ernstig en dringend wordt aanbevolen.

Zulk een perceel wordt dan maar op goed geluk in bewerking genomen, totdat na het een of ander abnormaal seizoen wordt bespeurd dat het uitoefenen van een landbouw daarop onmogelijk is en de gebruiker daarop zijn tijd, zijne krachten en wellicht ook zijn geld heeft verspild, zoodat daarvan alleen overblijven onbetaalde posten in het kohier van huren over eenige jaren.

Voorts werkt ongunstig dat, al heeft een gebruiker van een perceel het eindelijk zoover gebracht dat de daarop geplante cacao — zijnde het stapelproduct dat op de meeste dier gronden verbouwd wordt — aan het groeien is, hij niet voldoende bekend is met de behandeling en de ziekten dier boomen.

De tweede omstandigheid, welke een ongunstigen invloed op den kleinen landbouw uitoefent, is dat de meeste aanvragers zonder voldoend bedrijfskapitaal beginnen.

De Nederlandsche koloniale afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs.

Ieder die de Nederlandsche koloniale afdeeling op de Wereldtentoonstelling te Parijs heeft bezocht, is het er over eens, dat zij een beslist succes is voor ons land en voor Indië. De wijze waarop de verzameling is bijeengebracht wekt niet minder bewondering dan de collectie zelve, waaruit zorgvuldig alles is geweerd wat niet den toets eener strenge critiek zou kunnen doorstaan.

Doch niet alleen wetenschappelijk heeft de afdeeling succes. Ook practisch zal zij goede vruchten afwerpen, verzekert de particuliere briefschrijver van het *Handelsblad.* De inzendingen van petroleum en steenkolen worden bestudeerd door kooplieden die deze producten via Amsterdam op Madagascar en in andere Fransche koloniën willen invoeren. De gom copal en de gom damar, evenals de kina, worden eveneens door groote importeurs nauwkeurig nagegaan. De koffie is reeds genoeg bekend, evenals de tin, maar de Java-thee trekt, zeer merkwaardig, weinig belangstelling. De thee uit Engelsch-Indië en uit Ceylon heeft wel succes. Waaraan dit verschil met onze afdeeling is toe te schrijven, kon ik niet nagaan

Over het succes op aesthetisch gebied is slechts één roep. De Tjandi Sari valt in den smaak, de Sumatra huizen worden zeer geprezen, en de koopers van af-

gietsels geven talrijke tastbare blijken van hunne ingenomenheid met Hindoe-Javaansche kunst.

Toen in het voorjaar van 1897, dus 3 jaar geleden, de bijzondere commissie voor groep XVII was samengesteld, hebben de voorzitter en vice-voorzitter van die groep, de heeren J. W. IJzerman en luit.-kol. G. B. Hooyer, al zeer spoedig tot elkaar gezegd: De Indische afdeeling moet huizen in Indische gebouwen. Wij moeten de mooie bouwkunst van vroeger en het schilderachtige bouwwerk van heden laten zien. Beide heeren waren het terstond eens, men zou een Javaanschen tempel uit het Hindoe-tijdperk geven en huizen uit de Padangsche bovenlanden. Maar toen men dit mooie plan aan de commissie voorlegde en eenstemmig door deze terstond goedgekeurd zag, begonnen de moeilijkheden eerst recht. De vorm van het terrein maakte de eerste schikking niet mogelijk. Het aan Nederland afgestane terrein was aanvankelijk korter en dieper. Men dacht toen aan eene oploopende straat van kleine Sumatrahuisjes, afgesloten door het tempeltje, en achter deze een groote hall als tentoonstellingslokaal. Die hall is gelukkig vervallen en de Sumatrahuisjes onderling vier aan vier gecombineerd, vormen goede tentoonstellingspaviljoens.

De keuze van het Javaansche bouwwerk was voor deze beide heeren niet moeilijk. Zij wilden zuiver reproduceeren, niet verkleinen en zoo mogelijk ook niet fragmentarisch werken. Een stukje Boroboedoer zoude door zijne onvolledigheid niet den juisten indruk gemaakt hebben. Men wist ongeveer over welke ruimte men beschikken kon voor den tempel, en toen werd vlug het werk van den heer IJzerman, „Beschrijving der oudeden nabij de grens der residenties Soerakarta en Djogiokarta" opgeslagen. Er was geen twijfel mogelijk, het ne was te groot, het andere te klein, alleen de afetingen van de Bihara Tjandi Sari voldeden volkomen. Niets kon dus eenvoudiger zijn. Men had slechts af-

gietsels van dat gebouw te maken, en daarna in stuck het gebouwtje op te richten. Eerste moeilijkheid: Er zijn in Nederland slechts zeer weinig personen in staat behoorlijk af te gieten en met stuck te werken. In Indië is er niemand. Men moest dus iemand zenden en men moest zuinig wezen, want de geldmiddelen waren beperkt. Het zou zelfs geheel onmogelijk geweest zijn met dit beperkte krediet tot stand te brengen, wat men gewrocht heeft, zoo niet allerwege een bereidwilligheid werd getoond, die ik niet te zeer wil prijzen, omdat ik het eigenlijk niet gewenscht vind, dat de Staat ziet dergelijken arbeid ten geschenke te kunnen krijgen. De commissieleden, en niet alleen die van groep XVII hebben veel meer gepresteerd, dan in billijkheid van hen gevraagd mocht worden en de Nederlandsche Staat is zwaar bij hen in schuld — moreele schuld natuurlijk.

De directeur der kunstnijverheidschool te Haarlem, de heer Von Saher, kreeg van zijne school verlof, en ging met zijn adsistent, den heer Hazenkamp, naar Indië, op voorwaarden zóo gunstig voor de commissie als zij niet had kunnen verwachten. Verscheidene maanden heeft hij daar ter plaatse afgegoten, en toen hij zuivere vormen had, deze mede naar Europa genomen en nog maanden lang te Haarlem de afgietsels hiernaar gemaakt. Natuurlijk kon hij het geheele gebouw niet afgieten; hij nam alle belangrijke fragmenten, en groote photographieën, welke hem hielpen uit die fragmenten het geheel weder op te bouwen. Gemakkelijk was dit werk zeker niet, maar zeer buitengewoon kan het evenmin genoemd worden. De grootste vereischte hiervoor is nauwkeurigheid en geduld.

Maar er was een ander werk, dat veel meer hersen-inspanning vorderde, en dat op voortreffelijke wijze voltooid is. De man wien hiervoor hulde toekomt, is de heer Leydie Melville, opzichter tweede klasse bij de Indische Staatsspoorwegen.

Wij zien op het Trocadéro de Tjandi Sari vóor ons, geheel zooals het gebouw is. Er is slechts één gedeelte waarvan de bouwers erkennen dat zij niet met zekerheid, maar naar de meeste waarschijnlijkheid hebben gehandeld. Het is het kleine dak boven de vestibule. Niet de kroonlijst boven den ingang, evenmin de dakversieringen, maar het dak zelf, d. w. z. een gedeelte, waarvan men als men er op attent gemaakt is, en zich moeite geeft een klein stukje van beneden af zien kan. Dat kleine stukje stelt de phantasie in dit bouwwerk voor. Toch zou men zich vergissen, indien men, thans op Java reizende, een uitstapje deed om die Tjandi Sari in werkelijkheid te zien. Het gebouwtje is een ruïne, en nog wel een slecht onderhouden ruïne. Het dak is weg, van de onderpui is geen spoor over, van de vestibule is niets te zien en de muren zijn uit elkaar.

Het gebouw is indertijd, en welke die tijd is, kan men op geen eeuw na schatten, ongeveer 1000 jaar geleden — uit vulkanische antesiet, eene vrij weeke steensoort, die in de lucht hard wordt, gebouwd. De steenen zijn glad geslepen boven elkaar gelegd, zonder kalk, noch cement in de voegen. Zij rusten op elkaar door hun zwaarte. Vulkanische schokken, zooals Java zooveel gekend heeft, hebben dit verband van niet groote steenblokken losgerukt, en de steenen op den bodem verspreid. Baldadigheid, misschien ook een weinig Mahomedaansche dweepzucht, hebben eveneens molest aan dezen bouwval aangedaan. De wijze van bouwen is eigenaardig. Men heeft eerst de muren opgetrokken, en toen de vierkante steenklomp stond, daarin deur- en vensteropeningen gebeiteld, en de muurvlakte zoo rijk gebeeldhouwd als wij thans zien. Dat beeldhouwwerk heeft geholpen bij de reconstructie. Evenals eene legkaart, waar men de stukken bij elkaar zoekt die een geheel vormen, heeft men hier, zich bedienend van de sporen van gebeeldhouwde lijnen en figuren, de steenen weder op elkaar gelegd. En zoo

heeft de heer Leydie Melville met oneindig geduld en veel vernuft de brokjes Tjandi Sari weder te zamen gevoegd en in eene stelling het gebouwtje tijdelijk zijn vorig aanzien teruggegeven. Daarna heeft hij het weder uit elkaar genomen, want het was niet stevig genoeg, om aan een schok weerstand te kunnen bieden. Blijvende reconstructie dezer ruïne is niet onmogelijk, maar zou zeer kostbaar zijn.

Toch heeft de heer Leydie Melville, die reeds vroeger onder leiding van den heer IJzerman gewerkt had, en op last der Ind. Regeering de Tjandi Sewoe had opgemeten, het gebouwtje voldoende kunnen samenleggen, om nauwkeurige opmetingen te kunnen doen. Het resultaat hiervan is neergelegd in een 40-tal teekeningen, waarvan de laatste den datum: 20 December 1899 dragen. Men ziet hieruit welk een tijd en welke moeite aan den herbouw besteed is. Men staat verbaasd over de duidelijkheid en nauwgezetheid der teekeningen. De teekenaar heeft zelfs niet nagelaten zichtbaar aan te geven de gedeelten kroonlijsten of versieringen, die weggeraakt waren, maar welke hij door de lijnen van het geheele bouwwerk kon terugvinden en elk dier passages is door de andere deelen der teekening volkomen gemotiveerd. Met dit 40-tal teekeningen in handen, zou men desnoods zonder de afgietsels en zeer zeker zonder andere afgietsels dan die der beelden, het geheele gebouwtje, in welk materiaal men ook verkoos, opnieuw nauwkeurig en zonder aarzeling kunnen optrekken. Het zijn ware werkteekeningen, geen mooie schilderachtige aquarellen, die geleverd zijn.

Zoo had men de teekeningen, plattegronden, doorsneden verticaal en horizontaal, détails, enz., van de Tjandi Sari, maar alleen van hetgeen minstens broksg wijze bewaard gebleven was. De vestibule en onderpu waarvan niets meer over is, heeft men aan een gelukki toeval te danken. Niet ver van dezen ruïnen is een ande kleine bouwval, Tjandi Plaosan, die nagenoeg gehe

onder het puin bedolven was. Het dak is weg, de zijmuren zijn niet te zien en alleen de opening van hetgeen vroeger dak was, veroorloofde met ladders in de ruimte af te dalen en te constateeren, dat men niet met een put of waterbak te doen had, maar met een bedolven gebouw. Nu bleek het dat de binnenmaten van dit gebouw volkomen dezelfde waren als de inwendige afmetingen der Tjandi Sari, zoodat beide tempels als tweelingen beschouwd konden worden. Hierdoor aangemoedigd, besloot men tot ontgraving, en tot groote voldoening vond men daarbij een vestibule en onderpui, die in stijl, bewerking en afmetingen volkomen pasten bij de Tjandi Sari. Zonder dat men iets had te veranderen, heeft men beide op het Trocadero naast elkaar geplaatst, en zij sloten volkomen aaneen. Daar het dak der Tjandi Plaosan geheel weg was, ook dat der vestibule, heeft men hier uit wetenschap en niet uit het gevondene aangevuld.

De Tjandi Sari is 13 M. hoog, met zijn onderstuk 20 M., zonder dit 17 M. lang en 10 M. breed. Dit niet zeer groote gebouw had muren van eene dikte welke geen enkele bouwverordening thans zou durven eischen. Dit staat natuurlijk in verband met de boven medegedeelde wijze van constructie. De zijmuren waren 1.70 M. dik, de voormuur 1.83 M. en de achterwand niet minder dan 2.11 M.

De benedenverdieping, reeds aanmerkelijk ingekort door die dikke muren, was door twee binnenmuren in drie gedeelten verdeeld. De bovenverdieping was in nog kleinere vertrekjes gesplitst. Het groot aantal vensteropeningen die op het Trocadéro duidelijk zijn aangegeven, maar bijna alle blinde vensters geworden zijn, ıst op deze sterk doorgevoerde verdeeling.

De opbouw was toevertrouwd aan den kapitein der ıie Stüten, die de Regeering welwillend hiervoor lof gaf. Niet alleen gaf de legeradministratie hem ·soonlijk vergunning, maar zij stelde ook ter zijner

beschikking den onder-adjudant De Visser, twee sergeants, drie korporaals en 15 manschappen van de genie. Die troep heeft zeer ordelijk, geregeld en goed gewerkt.

De architect Schill had met de hem verstrekte gegevens de afmetingen gekregen van den tempel en bouwde nu een stevige houten loods van diezelfde afmetingen. Het hout werd in Nederland gereed gemaakt, de loods in elkaar gezet, en toen zij goed bevonden was, weder uit elkaar genomen naar Parijs vervoerd en daar stevig opgebouwd.

Toen de loods nu er geheel stond, heeft men de afgietsels er van buiten aan tegen opgehangen. Elk afgietsel hangt los van de andere aan een stevig touw van rameh in gips gedrenkt, zoodat voor losraken niet het minste gevaar is.

Terecht merkt de correspondent van het *Handelsblad* op, dat het zeer jammer zou zijn wanneer al deze arbeid bestemd was om met November weder te niet te gaan. Hij hoopt dat die arbeid een blijvend nut voor Nederlandsche bouwkunstenaars zal opleveren, dat die met moeite genomen afgietsels, die keurige, bestudeerde teekeningen niet in een of anderen hoek onder het stof bedolven zullen geraken, maar er een vorm zal worden gevonden, waarin zij van het verre verleden en van de vreemde kunst zullen kunnen spreken tot ons hedendaagsch volk en ook in de toekomst.

VARIA.

Inlandsche kinderen.

Europeesche militairen van het O.-I. leger beneden den rang van officier, die in Indië gepensionneerd zijn, hebben voor zich zelven en de leden van hun gezin aanspraak op vrijen overtocht naar Nederland, wanneer zij gedurende hun diensttijd in het huwelijk treden met vergunning der militaire overheid.

Voor alleen „erkende" kinderen geldt dit recht dus niet. Zij worden achtergelaten en maken deel uit van de klasse verwaarloosde Indo-Europeanen, tot schade van de inlandsche bevolking en tot schade van ons gezag.

Het *Handelsblad* heeft de vraag behandeld, of het niet beter zou zijn, dat de Regeering den vaders de gelegenheid gaf, de kinderen bij zich te houden door ook voor hen vrijen overtocht toe te staan.

Het blad schrijft:

„Volgens het koninklijk besluit van 1896, waarbij het overtochtsreglement is vastgesteld, behoudt de Kroon zich voor om in bijzondere gevallen, bij een met redenen omkleed besluit, overtocht voor gouvernementsrekening toe te kennen aan hen, die daarop volgens het reglement geen recht hebben. Zou het niet wenschelijk zijn, ook den Gouverneur-generaal dergelijke bevoegdheid toe te kennen? Men kan dan den bestaanden regel behouden

voor het geval dat de vader zelf in staat is, den overtocht van zijn kind te betalen, zoodat geen nieuw recht geschapen wordt, maar van dien regel, zoo noodig, afwijken bij wijze van gunst.

Wil men dat niet, dan zou de zaak op eene andere wijze geregeld moeten worden.

De Gouverneur-generaal kan thans naar Nederland doen overbrengen „buiten Ned.-Indië geboren personen, die daar te lande worden aangetroffen zonder middel van bestaan."

Als algemeene regel is dit goed: men kan de in Indië geborenen niet uit hun geboorteland wegvoeren. Doch kan men dien regel niet wat uitbreiden, n.l. tot de minderjarige, wettig erkende kinderen zonder middel van bestaan, van wie de vader zich naar Nederland begeeft of zich in Nederland bevindt?

Dat zou, dunkt ons, in den goeden zin humaan zijn, en een middel wezen om de vaders te dwingen tot de vervulling van hun plicht om voor hunne kinderen te zorgen.

En het zou een krachtig middel zijn om het veldwinnend pauperisme onder de Indo-Europeanen te bestrijden.

Reeds in 1872 toonde eene door de Indische Regeering benoemde commissie aan, „dat een zeer groot aantal (z.g. inlandsche kinderen) te Batavia geen of althans onvoldoende middelen van bestaan bezitten, terwijl zij, door onkunde en door gemis aan goede zeden, ook geheel onbekwaam genoemd worden om hun kinderen een eigenlijke opvoeding te geven. Ontevreden over hun lot en naijverig op den volbloed-Europeaan, vormen zij derhalve een niet gewenscht element." Die commissie achtte alzoo „tusschenkomst der Regeering zeer noodig". (De Waal *Onze Ind. Fin.* I blz. 168).

Die „tusschenkomst" behoort zich, o n d e r a n d e r e naar onze meening te openbaren in de zorg, dat de kinderen, door den Europeeschen vader erkend en daar

door in de klasse der Europeanen opgenomen, ook bij dien vader kunnen blijven en aan hem zooveel mogelijk eene opvoeding als Europeaan kunnen danken.

Laat de Regeering dus eens ernstig denken over den eisch, dat die kinderen in de gelegenheid worden gesteld, ja verplicht, om den vader te volgen in het moederland!

Het behoud onzer Koloniën.

In de *Java-Bode* bespreekt „Veha" in zijn „Militaire beschouwingen" de sterkte van het Indische leger, in staat om, behalve voor orde en rust te zorgen, ook voor het behoud der koloniën te waken.

Schrijver komt tot het besluit dat voor ons leger op dit oogenblik een minimum noodig is van 35000 man voor Java, 3000 man voor de buitenbezittingen en bovendien 10.000 man veldtroepen voor Sumatra, deze laatsten werkzaam in het belang der beschaving, d. i. ten bate van het Europeesche kapitaal, en in de eerste plaats natuurlijk van de Nederlandsche kapitalisten, wanneer dezen zich niet op zij laten dringen, om elders hun geluk te beproeven. 53000 man, het is een aardig getal!

Wij hebben er tot voor korten tijd reeds 43000 gehad, maar dat was den machthebbenden in Nederland reeds te veel. Het kon wel met wat minder, nu de zaken op Atjeh zoo vlot gingen en — de werving werd gesloten. Een ongelukkiger maatregel kon voor een leger, dat geheel van de werving afhankelijk is, niet worden getroffen.

Wanneer men, in welk opzicht ook, de productie van enige onderneming door energieke maatregelen zoo hoog mogelijk opvoert en dan plotseling de kanalen, waarlangs de aanvoer van grondmaterialen plaats had, stopt, zullen weder kunstmiddeltjes noodig zijn, om den aanvoer in de gewilde richting te leiden. Plotselinge stagnatie

werkt belemmerend en wekt het wantrouwen in elk opzicht.

Bovendien kon ons leger waarlijk wel een uitbreiding gebruiken in den tegenwoordigen tijd met de rooftochten der groote mogendheden voor oogen.

Geen nood echter voor degenen, die reeds vreezen, dat Nederland door een doelmatige en noodige uitbreiding van het koloniale leger te veel aan het militarisme zal offeren. Het zal zich met schijnvertooningen vergenoegen.

Drie Excellenties togen naar Soerabaja, lieten zich de geweldige vestingwerken, in aanbouw, toonen en beklommen den heuvel bij Kamal en lieten hun blikken weiden over het heerlijk panorama, dat de oorlogshaven van Soerabaja hun bood. En intusschen lag de *Piet Hein*, opgeroepen om aan het hooge bezoek den noodigen luister bij te zetten, voor het Westgat te puffen, wachtende op het getij om de fameuse haven binnen te kunnen stoomen.

Naar aanleiding van deze omstandigheid vernam schrijver, dat de noodzakelijkheid zou zijn gebleken, om een kolossale sleephelling te maken, waarlangs onze voor den vijand retireerende vloot binnen de beschermende haven zou kunnen worden gedraaid. De Amsterdammers zullen zich dat soort van inrichting, waarvan men nog een specimen bij het Rijksmuseum aan de Ruysdaelkade aantreft, nog wel weten te herinneren.

IN DE THANA *) VAN HOWLI.

NAAR HET ENGELSCH VAN

RUDYARD KIPLING.

„Als het hart van den gebieder zoo genadig zijn wil, neemt de sahib (heer) mij in zijn dienst. En tegen zes ropijen. Ja, sahib, want ik heb drie kleine kinders, wier magen altijd hongerig zijn, en meer dan veertig pond koren krijgt men tegenwoordig niet voor een ropij. Ik zal zoo'n flink bediende zijn, dat u alle dagen tevreden over mij zult wezen en mij aan 't eind van het jaar nog een tulband cadeau zult geven. Ik ken alle wegen van dit station en vele andere dingen. Oho, sahib! ik ben een slimmerd. Neem mij in uw dienst. Ik ben vroeger bij de politie geweest. Een slecht karakter? Zoo iets heeft een vijand u zeker verteld. Maar ik ben nooit een deugniet geweest. Ik ben een man met een zuiver geweten, en al mijn woorden zijn waar. Dat wist men, toen ik bij de politie was. Zij zeiden: „Afzal Rhan is een man van zijn woord, dien men gelooven kan". Ik ben een pathan van Delhi, sahib — alle pahtans van Delhi zijn goede menschen. Bent u in Delhi geweest? Ja, 't is waar, dat daar ook vele deugnieten onder de pathans zijn. Wat weet de sahib veel! Niets is zijn oogen verborgen, en hij zal mij in zijn dienst nemen, en ik zal al zijn brieven stipt bezorgen. Neen, sahib, God is mijn getuige, dat ik niets

*) Wachtlokaal van de inlandsche politie in Voor-Indië.

slechts in den zin heb. Ik heb al lang gewenscht, een echten sahib te dienen — een flinken sahib. Vele jonge sahibs zijn als losgelaten duivels. En bij zulke sahibs zou ik niet in dienst willen gaan, — al riepen ook al magen van mijn kleine kinders om brood.

Waarom ik niet meer bij de politie ben? Ik wil de waarheid zeggen. Een ongeluk trof de thana, — Ram Daksh, den sergeant, en Maula Baksh en Juggut Ram en Bim Singh en Suruj Bal. Bam Baksh is nu voor een poos opgesloten, en Maula Baksh ook.

Het was in de thala van Howli, aan den weg, die naar Goktral-Seetarum voert. Daar zijn vele roovers. Wij waren allen flinke mannen. Daarom zond men ons naar die thana, die mijlen van de dichtstbijzijnde thana af ligt. Elken dag en elken nacht loerden wij op roovers. Waarom lacht de sahib? Nu, ik wil een bekentenis doen. De roovers waren te sluw, en toen we dat bemerkten, gaven we ons verder geen moeite. Het was in het warme jaargetijde. En wat kan een mensch in de warme dagen doen? Is de sahib, die toch zoo sterk is, zelf in zoo'n tijd geschikt om te werken? Om des vredes wille troffen we een overeenkomst met de roovers. Dat was het werk van den sergeant, die dik was. Ho, ho! sahib, hij zal nu in de gevangenis wel mager worden. De sergeant zei: „Maakt het ons niet lastig, dan zullen wij het jullie ook niet lastig maken. Als de oogst voorbij is, zenden jullie ons een man, wien we voor den rechter kunnen brengen, een man bij voorbeeld, die niet erg veel op zijn geweten heeft, zoodat hij er met een kleine straf afkomt. Op die manier zullen wij onze reputatie bewaren." Met deze woorden namen de roovers genoegen en wij hadden een lui leventje in de thana. Wij konden den geheelen dag op onze bedden zitten en in vrede onze meloenen eten Zoet als suikerriet zijn de meloenen van Howli!

Nu was in dat district een commissaris, een onder sahib; Yunkum Sahib was zijn naam O, hij was streng

streng zooals de sahib is, die mij ongetwijfeld de schaduw van zijn hoede vergunnen zal. Veel oogen had Yunkum Sahib en haastig trok hij rond in zijn district. Men noemde hem tijger van Gokral-Sectarum, omdat hij zeer stil naderde en zijn offer haalde, en dan, nog vóor zonsondergang, al weêr dertig mijlen verder de Tehfildars lastig viel. Niemand wist wanneer Yunkum Sahib kwam of ging. Hij had maar één paard, en als dat moe was, reed hij op een duivelswagen. Ik weet niet, hoe dat ding heette, maar de sahib zat midden tusschen twee zilveren wielen, die heelemaal geen leven maakten en die hij dreef met zijn beenen. Zoo — —! De schaduw van een valk op de velden zou niet minder geruisch hebben kunnen maken dan de duivelswagen van Yunkum Sahib. Hij was hier en hij was daar en hij was weêr weg, en het rapport werd opgemaakt en dan had men het spektakel gaande. Vraag den Tehfildar van Rohestri maar eens, sahib, hoe de geschiedenis van de gestolen kippen uitkwam.

Nu gebeurde het op een nacht, dat wij mannen van de thana volgens onze gewoonte op onze bedden sliepen, nadat wij ons avondmaal gegeten en tabak gerookt hadden. Toen wij 's morgens wakker werden, ziedaar — toen was er van onze zes geweren geen een meer in de thana! En ook het dikke politieboek, dat de sergeant hield, was weg. Toen wij deze feiten zagen, schrokken wij geweldig, want wij dachten, dat de roovers, eervergeten, in den nacht in de thana waren geweest en ons deze schande hadden aangedaan. Toen zei Ram Baksh, de sergeant: „Houd jullie mond! De zaak staat er slecht voor, maar ze kan misschien nog wel worden opgeknapt. Laat ons het geval voltooien. Brengt eens hier een geit en mijn sabel! Zien jullie nog niet, waar ik heen wil, domkoppen? Een paard heeft een schop noodig, maar voor een man moet een woord genoeg zijn."

Wij begrepen spoedig, wat de sergeant in den zin had, en daar wij zeer vreesden, onzen dienst te verliezen,

haalden wij gauw de geit in het vertrek en luisterden aandachtig naar de woorden van den sergeant.

„Er kwamen twintig roovers", zei de sergeant, en wij herhaalden zijn woorden. „Er werd een groot gevecht geleverd", zoo ging de sergeant voort, „en geen onzer bleef ongekwetst. De ijzeren stangen voor de ramen werden stuk gestooten — Suruj Bul, ga dadelijk aan 't werk; en jullie mannen, haast jullie met je arbeid, want er moet spoedig een bode met bericht naar den tijger van Gokral-Sectarum".

Suruj Bul zette zijn stevige schouders tegen de vensterstangen, en ik joeg zóo lang met een zweep achter het paard van den sergeant, dat eindelijk alle meloenbedden met hoefsporen bedekt waren.

Toen ik hiermeê klaar was, ging ik terug naar de thana. De geit werd doodgeslagen, hier en daar wat bloed tegen den wand gesprenkeld en ieder onzer smeerde ook wat geitebloed op zijn kleeren. Nu moet de sahib weten, dat een wonde, die iemand zich zelf toebrengt, door menschen, die van zulke dingen verstand hebben, gemakkelijk onderscheiden kan worden van een wond, die door een ander is toegebracht. Daarom nam de sergeant zijn sabel en sloeg den een in het vleesch van den voorarm, den ander op het been en weêr een ander op den rug van de hand. Zoo kregen we allen een kleine bloedende wond; en Suruj Bul, die nog ijveriger was dan de anderen, trok zich ook nog een bos haar uit 't hoofd. O sahib, nooit werd een zaak fijner in elkaâr gezet. Ja, ik zou zelfs hebben durven zweren, dat het zich in de thana zoo had toegedragen, als wij vertelden.

„Rijd nu, Maula Baksh," zei de sergeant, „naar het huis van den onder-sahib en breng hem bericht over het optreden van de roovers. En jij, Afzal Rhan, gaat meê, en jullie zorgt er voor, dat jullie behoorlijk vol zweet en stof bij den onder-sahib aankomt. Het bloed op jullie kleeren zal dan al droog zijn. Ik zal hier blijven en den

hoofd-sahib een uitvoerig rapport zenden, en wij zullen ook nog — dat dienen jullie ook te weten — een paar dorpsbewoners vangen, opdat alles klaar is, wanneer de hoofd-sahib komt."

Maula Baksh reed weg en ik liep naast hem en hield mij vast aan den stijgbeugel, en zoo kwamen wij samen voor den tijger van Gokral-Sectarum in Rohestri. Ons verhaal was lang en zeer uitvoerig, sahib, want wij noemden zelfs de namen van de roovers en vertelden van het resultaat van het gevecht en verzochten hem, naar de thana te komen. Maar de tijger zei heelemaal niets, grinnikte alleen maar, zooals de sahibs doen, als zij een ondeugendheid in hun hart verborgen hebben.

„Bevestigt ge uw rapport onder eede?" vroeg hij eindelijk, en wij antwoordden: „Uwe dienaars zweren. Het bloed van den strijd zit nog op onze kleeren."

Maar hij liet niet zijn paard of zijn duivelswagen voorkomen en wreef maar met zijn voet over den grond, zooals hij veel placht te doen. En hij zei: „Blijft hier en eet een stuk brood, want jullie zijt moê. Ik zal wachten tot de hoofd-sahib komt."

Nu moet de sergeant van de thana altijd van alle rooverijen dadelijk een uitvoerig rapport zenden aan den hoofd-sahib. Tegen den middag kwam de hoofd-sahib, een dik en oud man, en bovendien nog zeer gebiedend, maar wij van de thana vreesden niet zijn toorn. Het zwijgen van den tijger van Gokral-Sectarum maakte ons banger.

Met den hoofd-sahib kwamen ook Rham Baksh, de sergeant, en de anderen, en zij bewaakten tien mannen uit het dorp Howli, allen menschen, die kwaad gezind waren tegen de politie der Regeering.

Zij kwamen als gevangenen, de boeien om de polsen en smeekende om genade, — Iman Baksh, een boer, die zijn vrouw niet aan den sergeant had willen afstaan,

en anderen, allen gemeene lummels, tegen wie wij van de thana al lang een wrok koesterden.

Het zaakje was prachtig opgeknapt, en de sergeant was er trotsch op. Maar de hoofd-sahib was boos op den onder-sahib, omdat deze niet ijverig genoeg geweest was, en hij zei „dam-dam" naar den trant der Engelschen. Maar den sergeant prees en loofde hij.

Yunkum Sahib lag stil in zijn langen stoel. „Hebben de menschen gezworen?" vroeg hij.

„Zeker — en de boosdoeners gevangen genomen", zei de hoofdsahib. „Er zullen nog wel meer in uw district zijn. Neem uw paard en ga op weg in naam der Regeering!"

„Er zullen er zeker nog wel meer boosdoeners zijn", zei Yunkum Sahib, „maar een paard hebben we daarvoor niet noodig. Komt allen maar eens met mij meê!"

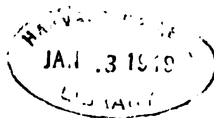
Ik zag, dat aan de slapen van Ram Baksh de aderen te voorschijn kwamen. Weet de gebieder hoe het is, als het iemand koud over den rug loopt? Ik zag ook het gezicht van den tijger van Gokral-Sectarum, er lag weêr een grijnslach op, en wachtende op hetgeen komen zou, ging ik geheel op den achtergrond staan. Het was goed, sahib, dat ik dat deed. Yunkum Sahib deed de deur van zijn badkamer open en grijnsde opnieuw. Daar lagen de zes geweren en het dikke politieboek uit de thana van Howli. Yunkum Sahib was bij nacht op zijn duivelswagen, die zoo stil loopt als een spook, naar de thana gereden en daar wij sliepen, had hij onze geweren en het politieboek weggenomen. Tweemaal was hij naar de thana gegaan en elken keer had hij drie geweren weggenomen. De sergeant, ziende dat hij er voorgoed ingeloopen was, wierp zich op de knieën voor Yunkum Sahibs laarzen, wrong zich de handen en riep: „Genade! Genade!"

En ik? Sahib, ik ben een pathan van Delhi en een jonge man met kleine kinders. Het paard van den sergeant stond in den hof. Ik vloog er heen en reed er meê weg.

zoo hard ik kon: de zwarte toorn van den Sirdar was achter mij, en ik wist niet, waarheen ik mij wenden zou. Ik reed zoolang tot het paard dood neêrviel, en — bij de genade Gods, die ongetwijfeld aan den kant van alle rechtschapen menschen is — ik ontkwam. Maar de sergeant en de anderen zitten nu in de gevangenis.

Ik ben een deugniet? Zooals het den gebieder belieft. God zal den gebieder tot lord maken en hem een rijke memsahib tot vrouw geven, zoo schoon als een Peri, en vele gezonde zonen, als hij mij tot zijn bediende maakt. De genade des hemels zij den sahib! Ja, ik zal naar den bazar gaan en mijn kinderen naar dit huis brengen, dat zoo fraai is als een paleis, en dan is de gebieder mijn vader en mijn moeder, en ik, Afzal Khan, ben zijn slaaf.

Oho, sirdar — ji! Nu behoor ik tot de huishouding van den sahib!"

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

AUGUSTUS 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

Decentralisatie van het bestuur in Nederlandsch-Indië.

Een wetsontwerp is ingediend strekkende om aan het Regeerings-reglement van Nederlandsch-Indië de volgende artikelen toe te voegen:

Art. 68a. De Gouverneur-generaal kan in de plaatselijke behoeften van gewesten of van gedeelten van gewesten doen voorzien uit geldmiddelen, afgescheiden van, doch voor zooveel noodig ontleend aan die, bedoeld in artikel 66.

Het beheer en de verantwoording van deze afzonderlijke geldmiddelen is onderworpen aan het toezicht van de Algemeene Rekenkamer en geschiedt volgens regelen door den Gouverneur-generaal bij algemeene verordening te stellen.

Geldleeningen ten laste of onder waarborg van een gewest of van een gedeelte van een gewest worden niet aangegaan dan met goedkeuring van den Koning.

Art. 68b. De ambtenaren, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, kunnen in de vervulling van hunne taak, zoowel wat het gewest als wat een gedeelte daarvan betreft, worden bijgestaan door raden, welker samenstelling, inrichting en bevoegdheid door den Gouverneur-generaal, met inachtneming van 's Konings bevelen, bij algemeene verordeningen worden geregeld.

Bij de regeling van de bevoegdheid van elken der in het eerste lid bedoelde raden kan aan den ambtenaar, met het hoogste gewestelijk gezag bekleed, worden opgedragen:

1°. de in art. 72 bedoelde reglementen en keuren, tenzij in dringende omstandigheden, niet te maken dan na raadpleging van den raad voor het gebied, waar het reglement of de keur werken zal;

2°. omtrent andere bij de verordeningen aan te wijzen onderwerpen van zuiver gewestelijk of plaatselijk belang, belastingen daaronder begrepen, algemeen verbindende verordeningen en andere regelingen te maken, in overeenstemming met den raad voor het gebied, waar de verordening of regeling werken zal en met dien verstande, dat de eindbeslissing aan den Gouverneur-generaal blijft.

Aan de toelichting is het volgende ontleend:

De vraag of het wenschelijk en mogelijk is de zorg voor de plaatselijke behoeften in Nederlandsch-Indië van het centraal gezag aldaar over te dragen op plaatselijke besturen, en zoo ja op welke wijze, heeft, gelijk bekend is, reeds sedert vele jaren de aandacht beziggehouden, zoowel in als buiten de volksvertegenwoordiging, zoowel van het opperbestuur als van de Indische Regeering.

Allengs won de overtuiging veld, dat met het bestaande stelsel van centralisatie de gewestelijke en plaatselijke behoeften niet in voldoende mate kunnen worden bevredigd, en het wordt dan ook thans vrij algemeen erkend, dat, om verbetering te verkrijgen, de Regeering een deel van hare taak moet overdragen op gewestelijke en plaatselijke overheden, beschikkende over eigen financiën.

Dat de tegenwoordige inrichting van het bestuur er niet op berekend is om de belangen van elk gewest en van zijne onderdeelen behoorlijk tot hun recht te doen komen, is een gevolg vooral hiervan, dat de behoeften van de verschillende gewesten, zelfs van de onderdeelen

van éénzelfde gewest, in verband met de mate van hunne ontwikkeling, tegenwoordig veel meer uiteenloopen dan voorheen het geval was; dat, terwijl die onderscheidingen nu ook in sterker mate ter plaatse gevoeld worden, het central gezag die niet, of niet spoedig genoeg kan vatten en dat er tegenwoordig meer dan vroeger naar gestreefd wordt om alle behoefte te behartigen.

Zooals het thans is, stuiten de voorstellen, die door de gewestelijke bestuurders tot verbetering van locale toestanden worden ingediend, niet zelden af op financieele bezwaren, omdat de centrale Regeering, die slechts over beperkte geldelijke middelen beschikt, en daaruit in de eerste plaats de algemeene koloniale behoeften moet bevredigen, door haren plicht om te zorgen voor het behoud van het financieel evenwicht op de begrooting, dikwijls belet wordt om aan voorstellen van dien aard gevolg te geven.

Uit het voorafgaande volgt, dat het aanbeveling verdient de behartiging der gewestelijke en plaatselijke belangen gaandeweg op te dragen aan hen, die geacht kunnen worden er het best mede bekend te zijn, dat is aan locale besturen, en dat het geschieden moet op zoodanige wijze, dat degenen, die over de daarvoor vereischte fondsen beschikken, er belang bij hebben die fondsen op de zuinigste en oordeelkundigste wijze te besteden, m. a. w.: de plaatselijke behoeften moeten zooveel mogelijk worden bestreden uit de eigen middelen van het gebied, dat van de uitgaven nut trekt.

Deze financieele decentralisatie zal echter eerst dan volledig aan haar doel kunnen beantwoorden wanneer zij gepaard gaat met eene oordeelkundige administratieve ecentralisatie.

Onder administratieve decentralisatie wordt verstaan et verleenen van bevoegdheid aan de gewestelijke overeid om zelfstandig, doch onder de noodige contrôle ın het centraal gezag, regelingen te maken, die van

uitsluitend gewestelijk of plaatselijk belang zijn. Tot deze taak in haar vollen omvang zal die overheid eerst dan in staat zijn, wanneer zij daarin wordt ter zijde gestaan door raden, bestaande uit de geschiktste en onafhankelijkste elementen uit de ingezetenen van de verschillende landaarden, zoowel in als buiten 's lands dienst, die met de plaatselijke toestanden, behoeften en hulpmiddelen volkomen bekend zijn.

De eerste stap in de aangegeven richting zal hierin moeten bestaan, dat in den geest van hetgeen in 1870, onder het bestuur van den onderkoning lord Mayo, in Britsch-Indië geschiedde, aan de gewestelijke besturen, die daarvoor in aanmerking komen, de beschikking wordt gegeven over een zeker bedrag uit de algemeene middelen, ter bestrijding der kosten van de zuiver gewestelijke of plaatselijke huishouding, met dien verstande, dat zoodanig bedrag voor een bepaald aantal jaren worde vastgesteld, dat de gelden afzonderlijk en afgescheiden van de algemeene geldmiddelen van Nederlandsch-Indië worden beheerd en verantwoord, en dat de vruchten van bezuiniging ter beschikking blijven van die besturen voor locale uitgaven ook in de volgende dienstjaren.

Deze eerste stap zal in den regel waarschijnlijk kunnen samengaan met, of anders al spoedig gevolgd kunnen worden door een tweeden van meer ingrijpenden aard, die hierin bestaat, dat aan de locale besturen de beschikking wordt gelaten over een bepaald aandeel in daarvoor in aanmerking komende binnen het bestuursgebied geheven wordende belastingen, wellicht zelfs over de geheele opbrengst van een of meer zoodanige belastingen, doch steeds in dier voege, dat de ter beschikking gegeven opbrengst van belastingen aanvankelijk ongeveer overeenkomt met de uitgaaf, die er tegenover stond, of met het vaste jaarlijksche bedrag, waarvoor zij in de plaats treedt.

De financieele decentralisatie zou echter niet geheel tot haar recht komen indien niet verder kon worden gegaan, en als derde stap, zal daarom aan de locale besturen, die in hunne taak worden bijgestaan door een raad, al dadelijk de bevoegdheid moeten worden gegeven om nieuwe hefingen in te voeren ter voorziening in de nieuwe behoefte.

Intusschen zal het niet mogelijk zijn al aanstonds tot de oprichting van raden voor gewesten of gedeelten van gewesten over te gaan.

De decentralisatie zal zich dus moeten bepalen tot eene financieele decentralisatie op minder ruime schaal, want men zal er van moeten afzien aan de ambtenaren, die aldaar met het hoogste gewestelijke gezag zijn bekleed, de uitgebreide verantwoordelijkheid op de schouders te leggen, die voorvloeit uit de bevoegdheid om nieuwe heffingen in te voeren. Dit zal eerst dan kunnen geschieden, wanneer ook zij èn voor die taak èn voor de administratieve decentralisatie door raden worden bijgestaan.

In gewesten waar raden in het leven worden geroepen — en dat zal de regel moeten zijn — zullen daaraan bevoegdheden moeten worden toegekend, zij het — naar gelang der locale toestanden — geleidelijk, die aan het locaal bestuur ook op administratief gebied zooveel mogelijk zelfstandigheid geven. Wegens den zoozeer verschillenden ontwikkelingstoestand en de uiteenloopende behoeften zal voor de verzekering van de ordelijke werking der raden verschil kunnen bestaan in hunne samenstelling, inrichting en bevoegdheid, al zij voor alle de grondslag zooveel mogelijk dezelfde.

In hoofdzaak zullen de raden niet alleen de bestuurshoofden ter zijde moeten staan in alles wat betrekking heeft op de regeling van de financieele huishouding binnen het gebied waarvoor zij zijn ingesteld, de locale begrootingen, heffingen en heerendiensten daaronder be-

grepen, doch zij zullen ook geroepen dienen te worden om een werkzaam aandeel te nemen in de regeling van andere onderwerpen, welke zuiver gewestelijke of plaatselijke belangen betreffen, terwijl het ook wenschelijk zal zijn van hunne voorlichting partij te trekken bij de vaststelling van de reglementen en keuren, waarvan art. 72 van het Regeeringsreglement de vaststelling aan de ambtenaren met het hoogste gewestelijke gezag bekleed opdraagt. Wat de heerendiensten betreft, wordt in herinnering gebracht, dat zij reeds voor ieder gewest en zelfs voor enkele onderdeelen van gewesten afzonderlijk geregeld zijn en dat de weg dus reeds gebaand is om er een onderwerp van zuiver locale bemoeiing van te maken, zij het ook dat die bemoeiing, evenals elke andere, onderworpen zal blijven aan de contrôle van den Gouverneur-generaal.

De uiteenloopende omvang van deze diensten in verschillende gewesten en zelfs in onderdeelen van hetzelfde gewest geeft verschillen, die grooter worden naarmate er consequenter naar gestreefd wordt om het hoofdgeld geheel te doen dienen tot afschaffing van diensten binnen het gewest waar het wordt opgebracht en maken het meer en meer wenschelijk de regeling van dat onderwerp aan het centraal bestuur te onttrekken. De minister meent, dat dit niet anders dan bevorderlijk zal kunnen zijn aan de door art. 57 van het Regeeringsreglement voorgeschreven trapsgewijze vermindering der heerendiensten, ook omdat daardoor scherper de vraag onder de oogen zal gezien worden, of de bevolking niet diensten praesteert voor doeleinden waarvan anderen uitsluitend het genot hebben, en waarvan zij dus niet de lasten behoorde te dragen.

Zal voorts ook in het algemeen de instelling va raden, als waarvan hier sprake is, het middel kunne zijn om het bestuur te voeren met grondiger kennis va de toestanden, de hulpmiddelen en de behoeften van he

gebied, waarvoor zij zijn ingesteld, anderzijds zal die instelling er toe leiden — en dat is zeker niet de minst gewichtige lichtzijde — om aan de inrichting van het bestuur meer vastheid te verzekeren in zoover zij de neiging tot het aannemen van een anderen koers zal breidelen, die thans niet zelden bij wisseling van bestuurshoofden wordt waargenomen.

Onverminderd blijft het gezag van den Gouverneur-generaal en de hoofden van gewestelijk bestuur.

Het ligt natuurlijk niet in de bedoeling in de bevoegdheid, bij art. 71 van het Regeeringsreglement reeds aan de inlandsche gemeenten gegeven, verandering te brengen.

Daar de wetsvoordracht alleen dient om de bevoegdheid in het leven te roepen tot invoering van decentralisatie, behoeft eerst nadat zij wet zal zijn geworden, de vraag tot eene oplossing te worden gebracht op welke wijze het stelsel in details zal zijn uit te werken.

De minister van Koloniën acht het echter nuttig mede te deelen dat, naar zijne meening, bij de uitvoering van het decentralisatieplan, van de navolgende hoofdbeginselen moet worden uitgegaan.

De benoeming van de leden der raden zal door den Gouverneur-generaal moeten geschieden, in afwachting of het wellicht later mogelijk zal blijken de bevoegdheid tot het kiezen der leden, vooral van de plaatselijke raden, geheel of gedeeltelijk aan de ingezetenen op te dragen.

Het wordt niet volstrekt noodig geacht, dat de hoofden van gewestelijk bestuur als lid of voorzitter in den raad zitting nemen; het is voor de vrijheid van beraadslaging zelfs beter, dat dit niet geschiedt. Het bestuurshoofd, niet deelnemende aan de beraadslagingen van den raad, kan dan een geheel onpartijdig standpunt innemen ten aanzien van de door den raad genomen besluiten. Nochtans is het mogelijk, dat in de praktijk het voor-

zitterschap van het hoofd van het bestuur, hetzij in den aanvang, hetzij op den duur wenschelijk blijkt.

De Gouverneur-generaal moet verder bevoegd zijn om, in de gevallen dat een raad geheel onbevredigend werkt, hem te ontbinden en opnieuw samen te stellen, desnoods geheel op te heffen en in de gevolgen van zoodanige opheffing te voorzien, wanneer blijkt dat zulk een ingrijpende maatregel door de omstandigheden wordt gevorderd.

Om het doel, dat met de nieuwe instelling beoogd wordt, behoorlijk tot zijn recht te doen komen, zal het particulier element eene belangrijke rol in de raden moeten vervullen, al zal het voorshands aanbeveling verdienen te bepalen, dat in den regel de meerderheid besta uit leden, die in 's lands dienst zijn.

Mag het ontwerp wet worden, dan zal de wijze van uitvoering waarschijnlijk deze zijn, dat zoodra de noodige regelingen voor het beheer en de verantwoording der locale geldmiddelen zijn getroffen, de medewerking van de Wetgevende Macht zal worden ingeroepen voor de invoering, overal waar daartegen geen overwegend bezwaar bestaat, van hetgeen als de twee eerste stappen op den weg der financiëele decentralisatie is aangegeven, namelijk de beschikbaarstelling aan de locale besturen, hetzij in geld, hetzij in den vorm van afstand van opbrengst van belastingen, hetzij in beide vormen, van het bedrag der in de jongste begrooting begrepen uitgaven voor de doeleinden van locaal belang, welke die besturen voortaan zelfstandig — onder contrôle van het central gezag — zullen hebben te behartigen.

Maar de minister vleit er zich mede, dat het totstandbrengen van de noodige regelingen voor de invoering der vooral door hem beoogd wordende breedere decentralisatie, die ook de administratieve omvat, niet zooveel tijd zal vorderen, dat de beide eerste stappen op het gebied der financiëele decentralisatie niet in vele gevallen

zullen kunnen samengaan met of in andere althans spoedig gevolgd worden door het in het leven roepen van raden in die gewesten of gedeelten van gewesten, waar reeds nu gezegd kan worden, dat de daarvoor noodige elementen er aanwezig zijn.

Het denkbeeld tot reorganisatie van het algemeen bestuur meent de Regeering vooralsnog te moeten laten rusten.

Het Verslag van de Commissie van advies in zake de Solo-vallei-werken.

Het Verslag van de Commissie van advies in zake de Solo-vallei-werken is verschenen. Het zeer belangrijk rapport, voor welken arbeid de Commissie alle hulde verdient, omvat niet minder dan 350 bladzijden druks, met 30 bijlagen en 23 uitslaande platen.

Wij laten hier het résumé van het rapport, uitgebracht aan den minister van Koloniën, in zijn geheel volgen.

De Commissie, samengesteld uit de heeren J. M. Telders, Hoogleeraar-Directeur der Polytechnische School, W. F. Leemans, Inspecteur van 's Rijks Waterstaat hier te lande, J. Kraus, Hoogleeraar aan de Polytechnische School, en J. E. de Meijier, Directeur der Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië, bij beschikking van 23 December 1898, Litt. A^{3}, n^{0}. 37, benoemd met opdracht „schriftelijk advies uit te brengen over de wijze, waarop „verder zal zijn te handelen met betrekking tot de ge„schorste werken in de Solo-vallei op Java", heeft de eer Uwe Excellentie hierbij een Verslag aan te bieden van de uitkomsten, waartoe haar onderzoek geleid heeft

De Commissie ontving bij de vermelde beschikking een nota of een leiddraad voor den bij haar arbeid te volgen weg onder mededeeling, dat zij de grenzen van haa

onderzoek daardoor niet beperkt moest achten. Volgens dezen leiddraad moet zij vooreerst „de Regeering een uit-„voerig, afgebakend werkplan verschaffen, waaruit blijkt, „hoe en in welke orde de werken tot stand gebracht „moeten worden; terwijl daarbij wordt aangegeven welk „personeel en materieel de uitvoering van haar plan „vordert; in hoever de werken of een deel daarvan ge-„schikt is voor aanbesteding en hoe of in hoever het „verrichte werk en de voorhanden werktuigen, inrich-„tingen en materialen aan de uitvoering dienstbaar ge-„maakt kunnen worden." In de tweede plaats wordt in het bijzonder een antwoord verlangd op tien vragen, die hierachter zijn afgedrukt.

Deze vragen zijn later door een drietal andere van persoonlijken en administratieven aard aangevuld, die in dit verslag niet besproken worden en waarop, naar de Commissie zich vleit, binnenkort een antwoord zal kunnen worden aangeboden. Deze laatst bedoelde vragen hebben er intusschen aanleiding toe gegeven, dat in den tekst van dit verslag aan eenige mededeelingen meerdere uitgebreidheid is gegeven, dan anders zou zijn noodig geacht.

In de eerste voorloopige samenkomst van Uwe Excellentie met de drie eerstgenoemde leden der Commissie, den 7n December 1898, werd overeengekomen, dat de in Nederland vertoevende leden onmiddellijk het technische vraagstuk zouden in studie nemen en dat, zoodra het gemeenschappelijk overleg daartoe genoegzaam zou zijn gevorderd, het lid Kraus naar Java zou gaan om aldaar, door het lid de Meijier nader voorgelicht, samen de Solowerken te bezoeken, de noodige gegevens te verzamelen, de plannen der grond- en kunstwerken na te gaan en, zooveel noodig, de wijzigingen der ontwerpen te doen onderzoeken, in teekening brengen en begrooten.

Dienovereenkomstig is gehandeld. Reeds den 19n Januari 1899 kon de heer Kraus uit Genua vertrekken en den 13n Februari daaraanvolgende werd de eerste bespreking

op het bureel van het lid de Meijier te Batavia gehouden. Het gemeenschappelijk, plaatselijk onderzoek der werken, gepaard aan een bezoek van de bevloeiïngswerken in Demak en Tegal, volgde van 3 Maart tot 23 Maart en spoedig daarop werd de zeer omvangrijke arbeid op het hoofdbureau der Solo-werken te Bodjonegoro door den heer Kraus ter hand genomen, terwijl het lid De Meijier als directeur der B. O. W. te Batavia werkzaam bleef. Na een verblijf van ongeveer zeven maanden zag de heer Kraus zich in het bezit gesteld van genoegzame gegevens om de thuisreis te aanvaarden. Inmiddels had hij zich ook gekweten van opdrachten op ander gebied van Uwe Excellentie en van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, die reizen vorderden naar Kediri, Malang en Soerabaja. Den 29 November 1899 keerde hij te Delft terug, weldra gevolgd door het lid De Meijier, zoodat de commissie haar eerste voltallige vergadering kon houden te Delft, den 13n December 1899.

De leden Leemans en Telders waren inmiddels van uit Batavia en Bodjonegoro op de hoogte gehouden van de gereedkomende studiën en ontwerpen, zoodat ook deze, daarop gegrond, den noodigen voor-arbeid konden verrichten, waardoor de gemeenschappelijke taak te Delft onmiddellijk kon worden ter hand genomen en binnen zeven maanden ten einde gebracht.

De Commissie mocht zich ten aanzien van de economische zijde van het Solo-vraagstuk zien voorgelicht door een aan den Gouverneur-Generaal aangeboden nota van den hoofdinspecteur der cultures, den heer H. J. W. van Lawick van Pabst, die later door een aanvulling werd gevolgd. De hoofdzakelijke inhoud der twee nota's is in hoofdstuk IX medegedeeld. Ook op ander gebied mocht onze Commissie voorlichting en medewerking ondervinden. Het lid Kraus vond bij zijn arbeid te Bodjonegoro krachtigen en ijverigen steun bij de technische ambtenaren op het hoofdbureau der Solowerken, terwijl

hem aldaar ook welwillend inlichtingen werden verstrekt door den ingenieur J. L. Pierson, die zeer kort daarop naar Nederland is vertrokken en wiens plaats werd ingenomen door den ingenieur W. B. van Goor, die den heer Kraus verder onvermoeid bleef ter zijde staan.

Waar de Solo-zaak de laatste jaren meermalen harde woorden heeft te voorschijn geroepen in zake het beleid en de verdiensten van onze ingenieurs in Nederlandsch-Indië, acht onze Commissie zich gelukkig te kunnen verklaren, dat haar geheel onderzoek haar overtuiging heeft bevestigd, dat het corps van den Waterstaat en de B. O. W. in technischen en moreelen zin zeer hoog staat en dat het voortreffelijke elementen bevat, die door bekwaamheid en toewijding aan de hun toevertrouwde belangen een eerste plaats innemen onder onze Nederlandsche ingenieurs 1).

Onze Commissie acht zich ook tot dank verplicht tegenover de heeren officieren der marine en de burgerlijke ambtenaren in Nederland en in Nederlandsch-Indië, wier namen in dit verslag genoemd worden of die haar met groote welwillendheid kaarten en andere gegevens bezorgden.

Het verslag is op deze wijze ingedeeld:

Hoofdstuk I. In de eerste plaats is eene korte, algemeene beschrijving gegeven van de Solo-rivier, de Solo-vallei en de uitmonding der Solo-rivier in het Westgat met de verschillende plannen en voorstellen tot

---

1) Door het lid Leemans werd in Juni 1899 een studiereis gemaakt naar de irrigatie-gebieden van het kanaal Villoresi en het Cavour-kanaal. Professor Paladini van het R. Instituto Tecnico Superiore te Milaan wees toen, als de beste uitgegeven beschrijving van de Irrigatie-werken in Noord-Italië, het verslag aan, door den Ingenieur bij den Waterstaat in Nederlandsch-Indië P. Grinwis Plaat uitgebracht op last van Z. E. den minister van Koloniën, over de bevloeiïngen in Noord-Italië en Spanje. 1895.

wijziging dier uitmonding en tot verbetering van het Westgat.

Hoofdstuk II. Daarop volgt eene beschrijving van de achtereenvolgens opgemaakte ontwerpen tot verbetering van den toestand der Solo-vallei.

Hoofdstuk III. Vervolgens wordt besproken de uitvoering van het werk tot aan het oogenblik der schorsing. Voorafgegaan door een overzicht der organisatie van het beheer der Solo-werken, volgen mededeelingen over de opnemingen, verricht in de Solo-vallei en worden de ondervonden teleurstellingen behandeld.

Hoofdstuk IV. In dit hoofdstuk worden de grondslagen van het eigenlijk bevloeiings-ontwerp beoordeeld. Eerst komen de beschikbare en noodige hoeveelheden irrigatie- en drinkwater aan de orde, zoowel gedurende den west- als den oostmoesson. Dan worden de capaciteit der leidingen en de middelen tot waterberging besproken. Daarna worden de scheepvaartbelangen overwogen.

Hoofdstuk V. De kunstwerken voor de opstuwing te Ngloewak worden beoordeeld, daarna ook de siphon onder de Solo-rivier. Verder worden twee hoofdzaken: de afwatering der zuidelijke heuvels en de aanslibbing der kanalen met de spuimiddelen behandeld.

Hoofdstuk VI. Vervolgens wordt in eene beschouwing getreden over de verbetering van den toestand der door overstrooming geteisterde streken.

Hoofdstuk VII. Dit hoofdstuk handelt over de afleiding der Solo-rivier naar de Java-zee.

Hoofdstuk VIII. Daarop volgen de raming van kostei

van aanleg en exploitatie, alsmede de werkplannen voor de voltooiing der Solo-werken.

Hoofdstuk IX. In dit hoofdstuk is een overzicht gegeven van uit Indië verkregen economische gegevens en beschouwingen, waaraan een korte uiteenzetting van het gevoelen der Commissie is toegevoegd.

Zij legt hierbij in een afzonderlijken bundel de, van den hoofdinspecteur der cultures ontvangen, economische gegevens over.

Hoofdstuk X. De haventoegangen van Soerabaja vormen het onderwerp van eenige nadere beschouwingen.

Hoofdstuk XI. Ten slotte is het stelsel van openbare aanbesteding voor werken in Nederlandsch-Indië beoordeeld en toegelicht.

Het door de Commissie ingesteld onderzoek heeft in hoofdzaak geleid tot de volgende uitkomsten:

a. Een nauwkeurig onderzoek van de werkelijk noodige hoeveelheid irrigatie-water heeft in het licht gesteld, dat bijna de helft is te besparen op de hoeveelheid, die oorspronkelijk is aangenomen als in den westmoesson gevorderd. Dit vloeit voornamelijk daaruit voort, dat bij een oordeelkundige verdeeling van water over een uitgestrekt gebied, dat niet over zijn geheel te gelijk kan worden in bewerking genomen, de noodige hoeveelheid per dag en per bouw aanmerkelijk kleiner is dan die, welke zou noodig zijn voor de bevloeiing van een klein ›rrein. Bij die verdeeling wordt natuurlijk de voor elk ›ld gedurende de geheele cultuur-periode vereischte, tale hoeveelheid water niet verminderd.

Door het stelselmatig regelen en bepalen der noodige eveelheid water worden twee groote voordeelen bereikt.

Vooreest wordt het op zich zelf zeer ernstig slibbezwaar beperkt, dat ongeveer evenredig kan worden gesteld aan de ingelaten hoeveelheid water. In de tweede plaats worden de omvang, de afmetingen en de kosten der grond- en kunstwerken daardoor verminderd.

b. Zooals uit de debiet-waarnemingen bekend is, daalt de afvoer der Solo-rivier in den drogen moesson soms tijdelijk tot een zoo geringe hoeveelheid, dat zij ternauwernood in staat is te voorzien in de onvermijdelijke verliezen bij eene zoo lange waterleiding, die niet mag droogloopen, omdat zij onafgebroken het noodige drink- en badwater moet toevoeren. Er kon diensvolgens van eene irrigatie in den drogen moesson door aanvoer uit de Solo-rivier geen sprake zijn.

Thans is echter gebleken, dat de natuurlijke gesteldheid langs den voet der zuidelijke heuvels gelegenheid geeft een voldoende hoeveelheid water in depôt te houden om, tegemoet komende aan een tijdelijk tekort der Solo-rivier, een omvangrijke suikercultuur, over de geheele Solo-vallei verspreid, mogelijk te maken. Door tevens water te ontleenen aan het hoofdkanaal, dat daartoe lager wordt afgetapt, zonder eenige schade voor de scheepvaart, en door verder water te nemen uit de Solo boven de stuw te Ngloewak, kunnen 25 suikerfabrieken, elk voor 1000 bouws bestemd, op voldoende bevloeiingswater rekenen, terwijl in den regel bovendien in een groot deel van het irrigatiegebied der bevolking aan water voor tweede gewassen kan worden geholpen.

De aftapping van het hoofdkanaal beneden het normale peil zal daartoe in gewone jaren niet van veel beteekenis behoeven te zijn, omdat de tijdelijke wassen op de Solo-rivier telkens opnieuw gelegenheid geven tot aanvulling van het waterbekken, dat bovendien het water opneemt dat afvloeit uit de zuidelijke heuvels.

c. De ten behoeve der scheepvaart ontworpen regelingen moeten worden gewijzigd en aangevuld.

De prauwen dienen een directe binnenscheepvaartverbinding te bekomen, van Soerabaja door de rivier van dien naam met het hoofdkanaal, dat daartoe over eenige kilometers is door te trekken.

Voornamelijk voor den afvoer van hout mag de scheepvaart op de Solo-rivier niet worden verbroken en zal een verbinding moeten worden gemaakt tusschen het boven- en benedenpand der rivier nabij den dam te Wringin-anom, indien deze tot uitvoering komt.

d. De aanzienlijke kosten der grond- en kunstwerken ten behoeve der afwatering van de zuidelijke heuvels, die onder door het hoofdkanaal moet geschieden, hebben een groote verlaging ondergaan door de vermindering der breedte van het hoofdkanaal en door de beperking van de dwarsdoorsnede der siphons en bermslooten. In geval van buitengewone bandjirs zal het opgestuwde water gelegenheid vinden over overlaten in den zuidelijken kanaaldijk en door aflaatsluizen in den noordelijken kanaaldijk over het breede kanaal den weg naar de Solo-rivier te vinden.

e. Een middel is gezocht tot bestrijding van het slibbezwaar, dat niet gering is te achten, al is het door de boven aangeduide beperking van den watertoevoer reeds aanmerkelijk verminderd. Daartoe zijn op vier plaatsen, in verband met vier siphons, die dwars onder het eerste kanaalpand zijn ontworpen, zeer diep liggende spuisluizen aangebracht, terwijl de bodem van het kanaal tusschen twee opeenvolgende siphons geleidelijk van 4 M. tot 9 M. onder kanaalpeil is verdiept. Op deze wijze zijn vier diepe kommen tot slibneerzetting gevormd, die door spuiing, zooveel noodig geholpen door baggering, worden geledigd.

f. De hoofdtrekken van het grootsch irrigatie-ontwerp, namelijk de prise d'eau te Ngloewak en het tracé van hoofdkanaal en nevenkanalen, worden doelmatig geacht en aangehouden, met uitzondering van het tracé van het Derde en Vierde Noorderkanaal, bestemd tot bevloeiïng van de Bengawan-djero, dat gewijzigd moet worden.

De constructie der stuw te Ngloewak wordt goedgekeurd behoudens de wijziging van eenige onderdeelen.

De samenstelling van den siphon onder de Solo-rivier ten behoeve van het Eerste Noorderkanaal kan worden vereenvoudigd.

De overige kunstwerken moeten de wijzigingen ondergaan, die uit de veranderde afmetingen der kanalen en de nieuw optredende eischen der bevloeiïng in den drogen moesson voortvloeien.

g. De doorgraving van Wringin-anom naar Sidajoelawas moet een breeder, minder diep dwarsprofiel en een meer regelmatig lengteprofiel bekomen. Aan de beslissing over het maken van de verdere doorgraving moet echter een nader onderzoek van de waterbeweging in het Oost- en Westgat vorafgaan. Dit onderzoek moet in hoofdzaak in het licht stellen, of en in hoeverre het verkrijgen en behouden der voor de scheepvaart van Soerabaja op den duur gevorderde vaardiepte van 8 M. wordt bezwaard door de hoeveelheid slib, die de Solo afvoert, indien deze door de Kali Miring wordt in zee geleid.

De Commissie aarzelt niet als haar meening uit te spreken, dat de allerwegen voorkomende verdieping der havens tengevolge van de steeds in omvang en diepglading aangroeiende scheepstypen het bewijs levert, dat, zal Soerabaja voor de normaal-groote goederenvaart als zeehaven toegankelijk blijven, de vaardiepte van het Westgat grooter moet worden. Daartoe zal te gelijk met de noodige baggerwerken een tweede dam moeten worden gelegd, waardoor de breedte der ruime monding wordt

teruggebracht tot die van een wederzijds begrensden haventoegang.

Waarnemingen over waterbeweging en slibverplaatsing moeten, niet alleen in het Westgat, of in het Oostgat, maar als een geheel in den zee-arm tusschen de Javazee en de Bali-zee worden gedaan om, in aansluiting met de reeds voorhanden gegevens, een juist oordeel te kunnen vormen over de toekomst van het Westgat en om het gevaar te voorkomen, dat door het volgen van een verkeerden weg noodeloos groote sommen worden uitgegeven.

De doorgraving ten behoeve der verlegging der Solo-rivier moet geschorst blijven, omdat in verband met dat onderzoek de mogelijkheid nog niet is uitgesloten, dat dit werk niet moet worden voortgezet.

h. De uitvoering der irrigatiewerken met bijbehooren, doch zonder inbegrip der werken tot verlegging der Solo-rivier, vordert alsnog een uitgaaf van rond	*f* 27.500.000
Reeds is ten behoeve van dit deel der Solo-werken uitgegeven, rond	„ 11.300.000
zoodat de geheele uitgaaf zal bedragen rond	*f* 38.800.000

De nog te maken kosten voor de irrigatiewerken, zonder de verlegging van de Solo-rivier, zijn mitsdien te stellen op: $\frac{27.500.000}{223.000} =$ *f* 123 per bouw.

De totale kosten bedragen ongeveer: $\frac{38.800.000}{223.000} =$ *f* 174 per bouw.

Komt de doorgraving tusschen Wringin-anom en Sidajoe-lawas tot stand, dan zal daartoe nog noodig zijn rond	*f* 6.500.000
terwijl daarvoor reeds uitgegeven is rond	„ 4.100 000
zoodat deze in het geheel zal kosten rond	*f* 10.600.000

De totale uitgaven voor de Solo-werken, zonder inbegrip van werken in het Westgat ten behoeve der haven Soerabaja, zullen dus bedragen . . . . *f* 49 400 000

Bepaalt men zich thans tot de uitvoering der irrigatiewerken, dan zullen deze, als boven gezegd, alsnog een uitgaaf vereischen van . . . . *f* 27.500.000

De kosten van onderhoud zijn te schatten op een bedrag van f 330.000 per jaar.

De werken kunnen volgens een welgevuld, doch niet overdreven werkplan voltooid worden in ongeveer . . . . 15 jaren.

De verbazende overschrijding der oorspronkelijke raming van kosten vloeit in hoofdzaak daaruit voort, dat de kosten der grondwerken en de algemeene kosten, mede in verband met den te kort gestelden duur der werken, veel te laag zijn aangeslagen. In het algemeen zijn ook alle andere posten te laag geraamd.

Waar onze Commissie hulde brengt aan de wijze waar op de heeren Slinkers en Mensinga zich in betrekkelijk zeer korten tijd van hun opdracht hebben gekweten, moet worden opgemerkt, dat ook hunne globale raming van nog te doene uitgaven te laag is bevonden.

i. De in Nederland vertoevende leden der Commissie erkennen gaarne, dat hun omtrent de werkelijk zeldzaam omvangrijke beteekenis van het irrigatie-ontwerp voor de Solo-vallei eerst het juiste licht is opgegaan, toen zij zich rekenschap hadden gegeven van de buitengewone afmetingen en hoeveelheden der grond- en kunstwerken.

De oorzaak der groote geldelijke misrekening ligt daarin, dat men zich dat buitengewoon karakter niet voldoende heeft voor den geest gesteld, voordat tot de uitvoering werd besloten. Ware dit wel geschied, dan

zouden onder meer de eenheidsprijzen der arbeidsloonen en grondwerken niet zijn ontleend aan veel kleinere werken, waar volop over werkkrachten kon worden beschikt, dan zou de onjuistheid zijn gebleken van de meening, dat de kosten der bevloeiïng van een groot gebied per eenheid geringer zijn dan die van een kleine oppervlakte.

Daarbij kwam dat reeds sedert jaren de uitvoering der Solo-werken op Java met ongeduld werd tegemoet gezien. Zoo verklaart zich, dat met eenige overhaasting is te werk gegaan, niettegenstaande de minister van Koloniën, de heer mr. W. K. baron van Dedem, met zooveel ernst op ontvangst eener nauwkeurige raming der werken had aangedrongen.

Eenige beschouwingen te dezer zake hopen wij, als boven gezegd, Uwe Excellentie eerlang aan te bieden.

k. Op economisch gebied hebben wij gemeend ons te moeten bepalen tot een bespreking der nota met aanvullende nota van den hoofdinspecteur Van Lawick van Pabst en tot het afdrukken van eenige meeningen en oordeelvellingen uit brieven en rapporten van verschillende autoriteiten in Indië.

Hoofdstuk IX bevat eenige, aan deze bescheiden ontleende gegevens en beschouwingen omtrent bevolking, veestapel, vischvangst, landrente en diverse vormen van belasting, waarvan de heffing in de Solo-vallei kan in overweging komen. Verder zijn de meeningen, geuit over de voor- en nadeelen der suikercultuur, kort medegedeeld.

Alle beschouwingen samen leiden tot de slotsom dat de directe baten, van de Solo-werken te wachten, — na aftrek van de kosten van onderhoud en exploitatie, — onvoldoende zijn om rente en aflossing der voor den bouw noodige gelden te waarborgen.

Zoo rijst als vanzelve de vraag, of de indirecte voordeelen het tekort genoegzaam beloven te dekken, zoodat de werken behooren te worden voortgezet?

Onze Commissie, wier technisch advies in zake de irrigatiewerken met eenparigheid van stemmen werd vastgesteld, betreurt, dat zij op dit economisch gebied niet tot eenstemmigheid is kunnen geraken.

De drie eerstgenoemde leden hebben in § 97 hun gevoelen toegelicht. Zij zijn overtuigd, dat het irrigatiewater de jaarlijksche opbrengst van den vruchtbaren bodem aanmerkelijk moet doen stijgen; dat de zekerheid van het welslagen van den oogst door het kunnen beschikken over het noodige water in hooge mate wordt bevorderd; dat een bloeiende suikerindustrie zich in de Solo-vallei zal ontwikkelen en dat, waar deze voordeelen zijn te verkrijgen, niet mag worden teruggedeinsd voor een groote uitgaaf, nadat tot uitvoering der Solo-werken zeven jaar geleden door den wetgever is besloten.

Het lid De Meijier heeft zijn bezwaren in § 96 uiteengezet. Hij acht het bedenkelijk het budget 15 jaar lang met een bedrag van 2 millioen en meer te belasten en daardoor de arbeidstaak op ander gebied te beperken, omdat hij elders op Java waarneemt, dat de verwachte verhooging der landrente niet verkregen wordt en omdat het een technisch werk geldt, dat wel uitvoerbaar is te achten, maar waaraan toch ernstige risico's zijn verbonden.

l. Hierachter volgen de tien ons voorgelegde vragen met het antwoord daarop, voor zooveel dit niet reeds ligt opgesloten in de voorgaande mededeelingen.

Beantwoording der aan de Commissie gestelde vragen.

Vraag 1°. Is er grond om als juist aan te nemen de meening van den directeur van B. O. W., dat twijfel is geoorloofd omtrent de doeltreffendheid der uitmonding van de Solo-rivier bij Sidajoe-lawas; zulks in verband met de belangen van het Westgat van Soerabaja?

Antwoord 1°. Ja, omdat blijkens het medegedeelde in Hoofdstuk X de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de uitkomsten van een nader onderzoek naar de water- en slibverplaatsing in Oost- en Westgat, het meer doelmatige eener andere uitmonding in het licht stellen.

Vraag 2°. Zoo ja, waarheen moet die monding dan verlegd worden en hoe is wat verricht werd bij dit gewijzigde plan te benuttigen?

Antwoord 2°. Deze vraag kan eerst worden beantwoord, als binnen enkele jaren het in het vorige antwoord bedoeld onderzoek is afgeloopen.

Vraag 3°. Zoo neen, bestaat er mogelijkheid de afdamming van de Solo-rivier bij Wringin-anom te missen en aldus de afwatering van de Solo-vallei van de bevloeiïng los te maken?

Antwoord 3°. Met de verlegging van de Solo-rivier naar Sidajoe-lawas moet gepaard gaan de afdamming bij Wringin-anom. De bevloeiïng van de Solo-vallei kan evenwel geheel worden losgemaakt van de rivierverlegging met daaraan verbonden afdamming en is ook als onafhankelijk werk ontworpen en begroot.

Vraag 4°. Bestaat er grond voor de vrees van den directeur van B. O. W., dat de uitvoering der doorgraving volgens het gemaakte ontwerp, gevaren in het leven roept als gevolg van onvoldoende capaciteit van het profiel in verhouding tot de capaciteit der af te leiden rivier?

Antwoord 4°. Ja, zoodat in hoofdstuk VII, § 73 een gewijzigd ontwerp is voorgesteld.

Vraag 5°. Indien de vraag sub 3° ontkennend moet beantwoord worden, welke zullen dan — na de oplossing van de bestaande meeningsverschillen omtrent:

a. de stuw te Ngloewak;

b. de capaciteit van het hoofdkanaal;

c. den siphon onder de Solo-rivier voor de afwatering van Rembang en wat verder oplossing vordert — de totale kosten zijn, waarvoor het plan van 1893 in zijn totalen omvang tot uitvoering kan worden gebracht?

Antwoord 5°. Zonder de rivierverlegging zal de uitvoering van het bevloeiïngsontwerp *f* 38.800.000 kosten, waarvan reeds *f* 11.300.000 zijn verwerkt, zoodat voor de voltooiïng *f* 27.500.000 noodig is.

De rivierverlegging met afdamming en bijkomende werken voor de afwatering van de Bengawan-djero zal *f* 10.600.000 vorderen, waarvan *f* 4.100.000 is verwerkt, zoodat nog *f* 6.500.000 voor de voltooiïng noodig is.

Voor de stuw te Ngloewak moge worden verwezen naar de Eerste Afdeeling van Hoofdstuk V, voor de capaciteit van het hoofdkanaal naar de Derde Afdeeling van Hoofdstuk IV en voor den siphon ten behoeve van de rawah Mlangi, bij eventueele verlegging van de Solo-rivier, naar de betreffende opmerkingen in § 69 en § 76.

Vraag 6°. In welke verhouding staan tot deze kosten de aan de Commissie door de zorg van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië te verschaffen cijfers nopens de te verwachten vermeerdering van 's lands inkomstens, na de voltooiïng van het oorspronkelijke plan?

Antwoord 6°. De directe baten, in den vorm van landrente dn andere belastingen ondersteld te worden geheven, kunnen volgens de in Hoofdstuk IX toegelichte beschouwingen geraamd worden op ruim *f* 1000.000, of

na aftrek wegens kosten van onderhoud en exploitatie, op *f* 700.000.

De indirecte voordeelen zijn daarbij buiten beschouwing gelaten en vinden in genoemd Hoofdstuk nadere bespreking.

Vraag 7°. Indien deze verhouding zoo ongunstig is, dat de verder nog noodige sommen niet uit leening mogen, maar slechts uit de gewone middelen gekweten worden: hoe kunnen dan de plannen van 1893 vereenvoudigd of beperkt worden, om wat verricht en uitgegeven werd niet geheel nutteloos te doen zijn, teneinde de som die uit de gewone middelen gevonden moet worden zooveel mogelijk te verminderen?

Antwoord 7°. Zooals in Hoofdstuk IV, § 27 nader is toegelicht, is het niet mogelijk de bevloeiingsplannen van 1893 in den aangeduiden zin te vereenvoudigen en kan alleen de nog onopgeloste vraag der rivierverlegging daarvan worden gescheiden. De bevloeiingsplannen zijn in zoover verbeterd en uitgebreid, dat aan de Westmoesson-bevloeiing tevens Oostmoesson-bevloeiing is verbonden, terwijl daarbij voor een betere scheepvaartverbinding is zorg gedragen (zie de Vierde en Vijfde Afdeeling van Hoofdstuk IV), zonder dat een en ander tot noemenswaardige verhooging van kosten aanleiding geeft.

Vraag 8°. Indien de vraag sub 3° bevestigend beantwoord mag worden: hoeveel zullen dan de kosten der doorgraving als zelfstandig werk bedragen; hoeveel moet daarvoor nog uitgegeven worden en over hoeveel jaar verdeeld?

Antwoord 8°. De kosten voor de voltooiing der doorraving, als zelfstandig werk, bedragen, zooals in het

Antwoord 5° is medegedeeld, *f* 6.500.000, daaronder begrepen de aanleg van een omvaart voor de scheepvaart bij de afdamming te Wringin-anom en de aanleg van eenige werken ten behoeve van de afwatering van de Bengawan-djero. Genoemd bedrag kan in 10 jaren tijds worden verwerkt.

Het in § 77 besproken bezwaar van het brak worden van den afgesloten rivierarm en het daaruit voortspruitend gemis aan drinkwater wordt niet verholpen, indien de doorgraving zelfstandig zonder het bevloeiïngswerk tot uitvoering komt.

Vraag 9°. Zal in het sub 8°. ondersteld geval het gedeelte der Solo-vallei, dat nu van de overstroomingen der Solo-rivier te lijden heeft, daarvan worden bevrijd?

Antwoord 9°. Ja, terwijl dan de waterlossing kan worden verbeterd door eenige bijkomende werken van ondergeschikten omvang, waarmede in de raming van kosten is rekening gehouden.

Vraag 10°. En zoo ja, kan de Commissie een irrigatieplan van beperkte strekking aanbevelen, waarin het reeds verrichte werk geheel of gedeeltelijk past?

Antwoord 10°. Neen, zie Hoofdstuk IV. § 27.

Aan het einde van onzen arbeid genaderd, gevoelen wij ons gedrongen Uwe Excellentie beleefdelijk dank te zeggen voor het in ons gesteld vertrouwen.

Delft, 16 Juli 1900.

Koloniale Jaarcijfers.

Aan de jongst verschenen Koloniale Jaarcijfers ontleenen wij met betrekking tot Nederlandsch-Indië het volgende:

N i j v e r h e i d e n L a n d b o u w. Voor de tin-ondernemingen was 1898/99 een goed jaar. Uit de Banka-mijnen werden aan het Gouvernement geleverd niet minder dan 192,973 picols tin, tegen 163,541 in het vorig jaar. Sedert 1889/90 is het aantal in de Banka-mijnen werkende koelies geklommen van 8818 tot 14,150 en de levering aan het Gouvernement van 89,691 tot 192,973 picols. De particuliere ontginningen daalden in dat tijdvak van 262 op 163, terwijl de onder contrôle werkende mijnen toenamen van 96 op 120. De particuliere ontginning op Billiton leverton leverde in 1898/99 93,603 picols, tegen 89,046 in het vorig jaar. Op Riouw (Singkep) was de productie 10,836 picols, weder iets lager dan in 1897/98, toen zij 10,931 beliep.

Voor de steenkolenproductie is vooralsnog alleen het)mbiliënveld van eenig belang. De productie, 149,434 ›n, was er in 1898 een weinig grooter dan in 1897 42,850 ton).

De petroleumbronnen leverden in 1898 ongeveer 242

millioen liter geraffineerde en 58 millioen liter ruwe olie, tegen 196 en 47 in 1897.

De overige mineralen, goud, diamant enz. zijn voorloopig nog niet van groote beteekenis.

De cijfers betreffende den landbouw, de hoofdbron van bestaan voor den inlander, toonen voor 1898 bevredigenden vooruitgang. Het totaal aantal voor geregelde cultuur door de bevolking ontgonnen bouws bedroeg 3,907,733 tegen 3,771,513 in 1897, waaronder respect. 1,767,781 en 1,751,401 door levend water bevloeide sawahs, en de uitgestrektheid der geslaagde velden met padi beplant 2,973,118 bouws tegen 2,799,957 in 1897. Sedert 1880 is het aantal in geregelde cultuur gebrachte bouws met ongeveer een millioen toegenomen.

Door de inlanders waren aan landbouwindustrieelen in 1898 verhuurd 177,337 bouws of 45,040 meer dan in 1897; door het Gouvernement waren in huur of erfpacht afgestaan, bijna uitsluitend aan naamlooze vennootschappen, 528,563 bouws, of 25,631 meer dan in 1897.

Aan de overzichten betreffende de cultures ontleenen wij de volgende hoofdcijfers. Het aantal suikerfabrieken, 148, nam in 1898 niet toe. De aanplant besloeg, van de 146 fabrieken die hiervan opgaaf deden, 83,463 bouws, tegen 79,989 bouws die in 1897 voor 147 fabrieken beplant waren. De productie bedroeg 9,351,492 picols tegen 7,308,502 in 1897, of gemiddeld per bouw resp. 110,90 en 91,86 picols. Sedert 1881, toen dit cijfer nog slechts 52,88 bedroeg, is het meer dan dan verdubbeld. Ook hier hebben de magere jaren niet enkel kwaad gebracht.

Voor de koffieproductie was 1898 een slecht jaar. De gouvernementsproductie leverde niet meer dan 132,726 picols tegen 512,536 in 1897. De particuliere productie leverde 246.000 tegen 560,000 in 1897. Bovendien was de middenprijs der koffie lager dan in 1897, voor Java koffie in Nederland *f* 46,99 tegen *f* 58,97 en op Java resp. *f* 40,37 en *f* 45,08.

Ook de gouvernements-kinacultuur in de Preanger leverde in 1898 minder dan in 1897, resp. 306,696 en 325,887 K.G. Vergeleken met de particuliere productie, die in die jaren, voor zooveel bekend, resp. 4,155,058 en 3,027,215 K.G. leverde, heeft deze gouvernementscultuur niet veel meer te beteekenen. De kinaprijs in Nederland was resp. ƒ 40,40 en ƒ 39,98 per picol.

De tabaksproductie in 1898 overtrof zoowel op Java als op Sumatra's Oostkust die van 1897 niet onbelangrijk. Java leverde, voor zooveel bekend, ruim 18 millioen K.G. en Sumatra bijna 21 millioen, tegen ruim 16 en 17 millioen in 1897.

Ook voor thee, cacao en indigo was de productie in 1898 grooter dan in het voorafgaande jaar. Voor Javathee waren de cijfers 4,7 en 4,2 millioen K.G., voor cacao, voor zooveel bekend, 831,000 en 748,000 K.G., en voor indigo 1,094;225 en 936,236 K.G.

Wat het boschwezen aangaat, was het totaal der baten, ƒ 1,866,292, een weinig lager dan in 1897, de lasten daarentegen ruim een ton hooger. Uit dit deel der Jaarcijfers teekenen wij ten slotte nog aan, dat het verwarmingsoppervlak der stoomketels voor machinerieën te land op Java en Madoera bedroeg in de jaren 1880, 1885, 1890, 1895 en 1896 resp. 55,888, 78,429, 92,477, 126,602 en 142,337 vierkante meter, op de buitenbezittingen in 1890 nog slechts 1007 en in 1898 reeds 8262 vierkante M., welke cijfers van snellen vooruitgang getuigen.

H a n d e l. De invoer voor Gouvernements- en particuliere rekening bedroeg ƒ 180 millioen tegen ƒ 182 millioen in 1897, de uitvoer daarentegen resp. ƒ 218 en 210 millioen. Van den invoer kwam, de Gouvernements-voer ten bedrage van ƒ 8 millioen daargelaten, ruim 54 millioen uit Nederland. Voor enkele voorname -tikelen worden, voor zooveel Java betreft, reeds voercijfers voor 1899 medegedeeld. De invoer van

katoentjes beliep *f* 29,287,000 tegen *f* 29,902,000 in 1898 en *f* 28,282,000 in 1897.

De handel met Pinang beliep, in- en uitvoer te zamen, ruim 17 millioen dollar in 1898 tegen ruim 15 millioen in 1897; die met Singapore resp. 64 en 61 millioen dollar.

S c h e e p v a a r t. Het aantal stoomschepen der Indische koopvaardijvloot steeg van 81 met 90,176 ton inhoud in 1897 op 85 met 93,831 ton in 1898. Het aantal Europeesch getuigde zeilschepen daarentegen daalde van 183 op 174 schepen en hun tonnenmaat van 64,514 op 58,497 ton. De inklaring van stoom- en zeilschepen te Batavia bedroeg in 1898 258 schepen, tegen 285 in 1897, en te Soerabaja resp. 230 en 240.

Het aantal der uit Nederland in Ned.-Indië ingeklaarde schepen blijft dalen, en bedroeg in 1894 en volgende jaren resp. 129, 125, 120, 119 en 117. Daarentegen was de tonneninhoud, 647,000 ton in 1898, in vergelijking met 1894, toen hij 628,000 ton beliep, eenigszins gestegen.

V e r k e e r s m i d d e l e n. Het spoorwegnet op Java omvatte in 1898 1734 K.M. tegen 1618 in 1897, op Sumatra in beide jaren 312,5 K M. De aanlegkosten van het geheele net beliepen op 1 Jan. 1899 *f* 166,657,000 of per K.M. ruim *f* 81,000. De opbrengst per trein- en per dagkilometer der verschillende lijnen in 1898 laten wij hier volgen.

	Opbrengst per	
Staatsspoorweg.	Dagkilometer.	Treinkolometer.
Oosterlijn	*f* 20.14	*f* 1.97
Westerlijnen	„ 15.99	„ 1.29
Sumatra Westkust . .	„ 15.06	„ 1.31

	Opbrengst per	
Particuliere spoorwegen:	Dagkilometer.	Treinkilometer
Semarang-Vorstenl. . .	„ 35.97	„ 3.80
Batavia-Buitenzorg . .	„ 41.83	„ 2.62
Deli-spoorweg	„ 37.—	„ 3.69

In totaal bedroeg de opbrengst per dagkilometer in 1898 *f* 21.09 tegen *f* 21.62 in 1897 en per treinkilometer resp. *f* 1.90 en 1.98. In percent van de aanlegkosten was de opbrengst van het geheele spoorwegverkeer in 1898 netto 4,47 tegen 4,61 in 1897.

De particuliere stoomtrammen exploiteerden in 1898 een net van 802 K.M. tegen 573 in 1897. De aanlegkosten beliepen op 1 Januari 1899 ruim *f* 26 millioen, en de opbrengst in 1898 ruim *f* 2,5 millioen of ruim 5 ton meer dan in 1897.

De Koninklijke Paketvaart legde in 1899 met 33 schepen 286,016 mijlen af, waarvan 202,216 buiten contract. Het saldo der reisrekening beliep *f* 1,371,831 tegen *f* 1,714,018 in 1897; het Gouvernements-subsidie resp. *f* 410,143 en *f* 684,728.

P o s t e r ij e n e n t e l e g r a f e n. Het aantal postkantoren is van 186 in 1890 geklommen op 202 in 1895 en 211 in 1898; het aantal portbetalende brieven te zelfder tijd van bijna 4 op ruim 6,5 millioen, het aantal nieuwsbladen van 3 op ruim 5 millioen en de overige drukwerken van 900,000 op 1,3 millioen, zeker een snelle uitbreiding in zoo kort tijdsverloop. Het postwisselverkeer omvatte, wat het binnenlandsch verkeer aangaat, in 1890 *f* 6.3 en in 1898 *f* 6,9 millioen, een vermeerdering die achterstaat bij die van het buitenlandsch postwisselverkeer, dat in 1890 over *f* 1.3 en in 1898 over *f* 2 millioen liep. Het telegraafnet onderging in 1898 geen uitbreiding, het aantal kantoren (die der telefoon inbegrepen) groeide van 384 op ult°. 1897 tot 392 een jaar later. Toch is het aantal betalende telegrammen van 614,821 in 1896 gedaald op 613,172 in 1897 en 599,701 in 1898.

S t a a t s b e s t u u r. Sedert 1893 zijn er in de Indische kas weder geregeld deficitten, in 1898 voorloopig op

f 17.4 millioen geraamd, tegen *f* 19.7 in 1897. Sedert het jaar 1877, het laatste jaar van de Indische baten, heeft de Indische rekening per saldo een tekort van ongeveer *f* 111 millioen opgeleverd. Toch is er belangrijke verbetering, vooral wanneer men let op het feit dat de producten in 1877 nog 55 pct. der middelen uitmaakten, en in 1900 volgens raming slechts 21 pct., de belastingen daarentegen resp. 21 en 40 pct. Het betrekkelijk aandeel der monopolies, waarvan opium het voornaamste is, blijft de laatste jaren ongeveer 25 pCt. vormen. Omtrent het opiummiddel teekenen wij nog aan dat de opbrengst der pacht in 1898 *f* 13.7 millioen was, die van den verkoop van opium aan de pachters *f* 2,6 en die der regie (in Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki en Madoera thans ingevoerd) *f* 1,9 millioen. Daartegenover stonden uitgaven ten bedrage van 1.6 millioen in totaal, waarvan voor de regie 9 ton. Voor den aanleg en de opneming van de Indische staatsspoorwegen was tot ult°. 1898 zoo in Nederland als in Indië uitgegeven een bedrag van ruim *f* 146 millioen.

D e f e n s i e. Ons Indisch leger telde op het einde van 1898 in het geheel 1428 officieren (allen Europeanen) en 42,235 onderofficieren en manschappen, waarvan 15,911 Europeanen, 21,840 inlanders en 4434 Amboineezen. De werving bij het koloniaal depôt leverde in 1898 in totaal 1775 man, tegen 1834 in 1897 en 1941 in 1896. De koloniale reserve telde 25 officieren en 884 minderen, terwijl nog 1544 in Indië waren. In Indië leverde de werving 2816 man, tegen 3586 in 1897 en 4566 in 1896. De ziektetoestand is in 1898 over het algemeen niet ongunstig geweest, en met name is het aantal berri-berrilijders de laatste jaren snel dalende. In 1898 werden e 1152 verpleegd, in 1893 nog 6170. Het aantal lijdei aan syphilis en venerische ziekten is echter sterk klim mend: 9744 in 1893 en 12,970 in 1898!

De oorlogsmarine telde, met inbegrip van het auxilia

eskader, op het einde van 1898 24 schepen, met 3288 koppen bemand.

* * *

Omtrent West-Indië deelen de Koloniale Jaarcijfers o. a. het volgende mede:

De bevolking van Suriname breidt zich de laatste jaren vrijwel uit: van 55,968 zielen, waaronder 4193 immigranten, op ult°. 1889 tot 66,490, waaronder 7480 immigranten, op ult°. 1898. In laatstgenoemd cijfer deelt Paramaribo met 31,279 zielen, waaronder 80 immigranten. Het getal huwelijken bedroeg in 1898 223, het aantal levend geborenen 1948, waaronder onwettig 1486, en het aantal sterfgevallen 1697, tegen resp. 259, 1956, 1491 en 1676 in 1897. Van de huwelijken waren gemengd (d. i. tusschen Europeanen, vreemdelingen of immigranten en inboorlingen) 38 tegen 31 in 1897.

De staten betreffende de immigratie zijn in dezen jaargang uitgebreid met enkele nieuwe overzichten. Van de 28,973 immigranten die sedert 1853 in Suriname landden, kwamen 20,900 uit Britsch-Indië en slechts 2357 uit onze Oost, waarvan resp. 582, 898 en 560 in de jaren 1894, 1897 en 1898 De gemiddelde duur van het verblijf in de kolonie der 743 in 1898 weder vertrokken immigranten van bijna 20 jaar. Op de plantages waren op ult° 1898 aanwezig 7597 contractueel verbonden immigranten, waaronder 2068 uit Ned.-Indië. De gezondheidstoestand dezer laatsten was weder beter dan die der Britsch-Indische immigranten. Het aantal ziektedagen per 100 immigranten bedroeg toen in de beide groepen resp. 16 en 16,6. Het gemiddeld dagloon der mannen en vrouwen (resp. 64 en 56 cent) was echter lager dan dat der Britsch-Indiërs (66,6 en 57,5 cent), daarentegen voor de jongens en meisjes veel hooger (resp. 55,8 en 32.7 cent).

De geneeskundige verzorging is hier beter dan in de

Oost; er waren toch in 1898 voor de weinig talrijke bevolking 27 geneesheeren, 22 apothekers en 10 vroedvrouwen. Het aantal lepralijders klom van 98 in 1897 op 118 in 1898, dat der krankzinnigen daalde van 79 op 58.

Het aantal Gouvernementsscholen bleef in 1898 onveranderd 19, het aantal onderwijzers steeg van 59 op 64, het aantal leerlingen (jongens) daalde van 1375 op 1362, dat der meisjes van 994 op 973. Op de 35 bijzondere scholen werkten in 1898 93 onderwijzers voor 4854 leerlingen.

Het aantal boekjes in omloop bij de Koloniale Spaarbank klom van 7126 op 1 Januari 1897 tot 7185 op 1 Januari 1898; het saldo te goed, voor laatstgenoemd jaar niet bekend, bedroeg op 1 Januari 1897 *f* 588,572, waarvan *f* 271,156 aan immigranten verschuldigd was.

Wegens misdrijf stonden bij het Hof van Justitie in 1898 terecht 88 beklaagden, tegen 105 in het voorafgaande jaar; wegens overtredingen resp. 157 en 114.

Bovendien hadden zich voor de kantongerechten in deze jaren te verantwoorden resp. 3065 en 3180 beklaagden, en voor de ommegaande gerechten resp. 1994 en 1530.

Het Hof van Justitie behandelde in 1898 65 burgerlijke zaken, de kantonrechters 124 tegen resp. 97 en 101 in 1897. In de gevangenissen werden in 1898 opgenomen 1343 gevangenen, terwijl 1303 er uit werden ontslagen.

De goudindustrie leverde in 1898 iets minder gunstige resultaten op dan in 1897. Het aantal verleende concessiën bedroeg 351 ter uitgestrektheid van 302,344 H.A. Gevonden werd voor een waarde van *f* 1,185,037 tegen *f* 1,237,280 in 1897. Sedert 1876 is voor een bedrag van ruim *f* 23 millioen aan goud uit de kolonie uitgevoerd.

Wat den landbouw aangaat, gaf het hoofdproduct, suiker, (vacuumpan) in 1898 ruim 11,8 millioen K.G., tegen 11,3

in 1897 van resp. 1704 en 1686 H.A. Het tweede hoofdproduct, cacao, had een iets minder gunstig jaar; van 13,960 H.A. werd 2,7 millioen K.G. geoogst tegen 3,4 millioen van 12,772 H.A. in 1897.

De waarde van den invoer beliep in 1898 *f* 5,7 millioen tegen *f* 5,3 in 1897; die van den uitvoer daalde van *f* 5,241,671 op *f* 4,211,123 in 1898.

Van den invoer kwam ruim *f* 3 millioen uit Nederland en *f* 1 millioen uit Noord-Amerika; van den uitvoer ging resp. *f* 1,6 en *f* 2,8 millioen naar deze landen.

In 1898 klaarden 273 schepen met 143,938 ton inhoud in tegen 248 en 107,153 in 1897, waarvan uit Nederland in 1898 113 schepen met 69,008 ton en in 1897 89 schepen met 54,748 ton.

De disconto's der Surinaamsche Bank beliepen ult°. 1899 *f* 3,9 millioen tegen *f* 3,8 millioen een jaar te voren. De verkochte wissels in deze jaren resp. *f* 3,3 en *f* 2,8 millioen. De specievoorraad was van *f* 791,680 op 1 Januari 1899 gestegen tot *f* 925,428 op 31 December, de billettencirculatie van *f* 1,327,495 op *f* 1,365,015.

Het postverkeer breidt in deze kolonie zich niet uit. In 1889 werden ontvangen 63,525 brieven en 167,381 gedrukten, in 1898 resp. 163,583 en 429,465. De financiën toonen verbetering, al kon de kolonie het ook nog niet geheel zonder bijdrage uit het moederland stellen. Bedroeg deze in 1896 nog *f* 333,000 in 1897 was zij op *f* 260,000 gedaald en voor 1898 kon zij voorloopig op *f* 64,000 worden vastgesteld. De belastingen van *f* 1,580,000 in 1891 op *f* 2,164,000 in 1898 (daaronder de invoerrechten van *f* 715,000 op *f* 994,000); de uitgaven ter zelfder tijd van *f* 1,792,000 op *f* 2,228,000.

C u r a ç a o   e n   O n d e r h o o r i g h e d e n. De bevolking dezer kolonie groeit minder snel dan die van Suriname, van 46,247 zielen op ult°. 1888 tot 51,524 op ult°. 1898, daaronder het eiland Curaçao van 25,663 op 29,558. Van het totaal der bevolking van de kolonie

waren 417 in Nederland geboren. Het aantal huwelijken bedroeg in 1898 203, dat der geboorten 1583 (waarvan buiten echt 812), dat der sterfgevallen 942 tegen resp. 181, 1843, 1038; en 794 in 1897. Op Curaçao telden in 1898 de 21 scholen 3547 leerlingen, waarvan de 4 openbare 351. Op de overige eilanden de 10 landsscholen 575 leerlingen en de zusterscholen 1357. Het saldo te goed der Curaçao'sche Spaarbank bedroeg aan het eind van het boekjaar 1897/98 *f* 522,492.

In 1898 werden in deze kolonie 281 strafzaken behandeld en 102 burgerlijke, tegen 306 en 110 in 1897. In de gevangenissen werden 391 personen opgenomen tegen 473 in 1897.

Wat de handelsbeweging betreft zijn alleen de invoercijfers van Curaçao en de uitvoercijfers der andere eilanden bekend. Beide gingen in 1898 terug. De invoer van Curaço daalde van *f* 2,679,926 in 1897 op *f* 1,960,070 in 1898, de uitvoer der andere eilanden van *f* 347,275 op *f* 284,954. Ook de scheepvaart ging in 1898 niet vooruit.

Wat aangaat de financiën dezer kolonie is er achteruitgang, in zoover dat ook zij sedert 1895 mede subsidie uit de moederlandsche kas behoeft, voor 1899 geraamd op *f* 38000 en voor 1900 op *f* 77000. De ontvangsten der posterijen zijn sedert dalende van ruim *f* 42000 in dit jaar op *f* 33000 in 1898.

Ten slotte wordt vermeld dat de West-Indische Maildienst met haar 8 schepen in 1899 maakte 23 1/2 reis (24 in 1898). Het voordeelig saldo der reisrekening beliep *f* 299,634 (resp. *f* 323,889) en dat der exploitatierekening *f* 108,094 (resp. *f* 114,409).

De Mekka-tochten.

In het *Bondsblad* komt een belangrijk artikel voor van de hand des heeren G. L. J. D. Kok over *De Mekka-tochten*, waarin wordt aangetoond hoe de pelgrims op allerlei wijzen bedrogen en bestolen worden. Ongeveer twee jaar geleden werd door middel van een circulaire van den eerste-Gouvernements-secretaris aan de hoofden van gewestelijk bestuur gevraagd om den Gouverneur-generaal te willen mededeelen of de aspirant-hadji's nog wel retourkaarten naar Mekka namen en of die kaarten bij de stoomvaartmaatschappijen te verkrijgen waren.

De heer Kok hield nu naar aanleiding van die opdracht ook een onderzoek (natuurlijk geheel vrijwillig) en werd daarbij geholpen door Rahden Daja, wijkmeester van Petodjo Oedik te Batavia.

Schrijver kwam volgens zijn zeggen tot hetzelfde resultaat als resident Sijthoff van Semarang: namelijk dat de Mekkagangers meer vracht voor passage betaalden dan bepaald was en het meerdere als premie aan zoogenaamde hadjiwervers werd uitgekeerd; een klein aantal der pelgrims nam retourkaarten.

Wat een aspirant-hadji alzoo in Mekka ondervindt, deelt schrijver als volgt mede:

Te Mekka bestaat een groot — laat men het maar zoo noemen — handelslichaam, dat zich ten doel stelt, de bedevaartgangers zooveel mogelijk uit te schudden. Aan het hoofd daarvan staat de Groot-Sjeriff van Mekka;

men kan hem dus gerust noemen den chef der firma. Die firma nu, die haar handlangers zoowel te Mekka als te Djeddah heeft, heeft op de voornaamste plaatsen in Indië filialen opgericht, en deze filialen hebben weer hun satellieten in de pengoeloes, naibs en goeroes in de desa's, die, omdat zij aanbrengloon genieten, natuurlijk trachten zooveel mogelijk liefhebbers voor de Mekka-tochten bij elkaar te brengen en die dus het hadji worden ten zeerste aanmoedigen. Stellen we ons nu voor, dat het zoo'n goeroe gelukt is iemand te bewegen de hadjz te volbrengen, dan brengt die goeroe hem naar den penghoeloe, wien hij voor diens bijstand in het verkrijgen van een pas de somma van twee rijksdaalders te geven heeft; alsnu geeft de goeroe den aspirant-hadji het adres van zijn principaal, den sjech op één der hoofdplaatsen, op, die hem dan wel als vriend (??) huisvesten zal en hem tevens zal helpen in het koopen van een passagebiljet als anderszins. Deze sjech nu geeft aan den goeroe voor iederen pelgrim, dien hij hem bezorgt, als belooning 1 rijksdaalder, en deze zorgt nu, natuurlijk tegen flinke belooning, waarvan de pelgrim de grootte niet na kan gaan, voor alles; hij verleent hem huisvesting en levensmiddelen, gaat met hem naar de maatschappij, die de pelgrims vervoert, waar volgens ondershandsch of mondeling contract de pelgrim zooveel meer moet betalen dan de verschuldigde f 65, terwijl het meerdere dan later aan dien sjech als loon voor zijn bemiddeling wordt teruggegeven.

Het bovenstaande heeft schrijver uit den mond van verschillende hadji's, die het een schandaal vinden dat hun landgenooten zóó afgezet worden, maar tot staving van de waarheid dezer feiten kan het volgende dienen, want men mocht het hem eens willen ontkennen.

In schrijvers bezit zijn — en die stukken kan een ieder bij hem ter inzage krijgen — een contract gesloten tusschen de Scheepsagentuur „voorheen J. Daendels & Co",

als agente van de Stoomvaartmaatschappij *Nederland*, de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging *Rotterdam*, als agente der *Rotterdamsche Lloyd* de firma Maclaine Watson & Co., als agente der Stoomvaartmaatschappij *Ocean*, en den heer J. G. M. Herklots te Batavia, gedagteekend Batavia 31 October 1894, waarin uitvoerig omschreven staat hoeveel de heer Herklots als werfloon zou krijgen; verder een overeenkomst tusschen de te Batavia gevestigde inlandsche sjechs oftewel hadji-wervers, ter eener, en bedoelden heer Herklots ter andere zijde, waarin ook weer het aanbrengloon, zijnde hier *f* 12.50 voor de sjechs en *f* 7.50 voor den heer Herklots voor ieder volwassen persoon, en de helft voor een kind, gespecifieerd staat. Dit laatste contract is gedagteekend Batavia 1 November 1894.

Vervolgens publiceert schrijver den inhoud van twee quitanties (waarvan een photogram in schrijvers bezit is), afgegeven door de „Internationale" te Batavia, dd. 17 December 1894, voor *bruto passage* met *optie van terugbetaling*, waaruit blijkt dat *f* 85 per passagier betaald wordt, dat is *f* 65 voor passage en *f* 20 voor premie.

Waarom zoo weinig retourbiljetten door de pelgrims genomen worden, wordt als volgt toegelicht:

Worden aan pelgrims retourbiljetten verstrekt, dan zouden hoogstens de sjechs in Indië iets kunnen verdienen en het reeds besproken consortium met den Groot-Sjeriff van Mekka aan het hoofd was gedupeerd. Daarom gaf dat consortium aan die sjechs last het gerucht te verspreiden dat het nemen van retourbiljetten in strijd was met de voorschriften van den Koran, omdat wegens die legende, of beter gezegd dat praatje, de hadjz niet gedaan mocht worden met het kennelijk doel om terug te keeren. Hiervoor is evenwel geen enkele plaats in den Koran te vinden.

Nadat schrijver nog eenige aanhalingen heeft gedaan uit het verslag van den consul te Djeddah, waarin even-

eens op vicieuze toestanden wordt gewezen, besluit hij zijn opstel met de volgende wenken te geven, die verbetering in den toestand kunnen brengen:

1e. Eischen, dat de pelgrims steeds een retourbiljet nemen, dus niet meer een ticket enkele reis kunnen nemen: voldoen zij hieraan niet, dan wordt hun de hadjz verboden; dit te onderzoeken bij vertrek der schepen. Blijkt het nu, dat zij door over Singapore te gaän, zich hieraan willen onttrekken, dan een zware boete opleggen. De stoomvaart-maatschappijen kunnen dan in het belang der pelgrims maatregelen treffen, waardoor hun het terugkeeren met een boot van een andere reederij dan waarmee zij vertrokken, mogelijk wordt gemaakt;

2e. die retourbiljetten ten residentie-kantore op de hoofdplaatsen verkrijgbaar te stellen (de maatschappijen zullen daarvoor zeker te vinden zijn) en op die retourbiljetten het pasnummer te zetten, zoodat de eene pelgrim geen gebruik kan maken van het retourbiljet van den anderen. Hierdoor zou voorkomen worden, dat èn de sjechs in Indië en de beruchte firma in Arabië met den Groot-Sjeriff van Mekka aan het hoofd, die pelgrims afzetten en vooral in Arabië er invloed op konden uitoefenen, dat onze reederijen geen pelgrims kregen op de terugreis;

3e. door de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, voordat de bedevaarten een aanvang nemen, op hun tournée's aan de bevolking te laten bekendmaken, dat in het vervolg retourbiljetten moeten worden genomen bij de residentie-kantoren en ook wáárom deze maatregel genomen is.

4e. bij aankomst te Djeddah die retourbiljetten te doen deponeeren bij den consul, zoodat bij overlijden de erfgenamen nog een zekere som terugkrijgen (daar dit bedrag vroeger door de Arabische sjechs geëmpocheerd werd) en die tickets ook niet zoek kunnen raken.

5e. het opmaken van een onderhandsch testament

(waçijat), zooals onze consul reeds aangaf, in tegenwoordigheid van drie getuigen-medepelgrims.

6e. de eisch om bij aankomst te Djeddah een bedrag, met een maximum van *f* 25 bijv., te deponeeren. Dit om tweeërlei redenen. Hebben onze pelgrims schulden gemaakt, die zij anders niet zouden kunnen betalen, en waardoor zij dus in pandelingschap of slavernij zouden komen, dan zullen zij nu hoogstwaarschijnlijk losgelaten worden om dat geld zelf te halen, want aan een ander af te geven moet verboden worden, omdat het resultaat anders nihil zou wezen; en ook zullen zij dan voor de terugreis als blandja nog iets hebben.

7e. de vergunning van *Staatsblad* 1853, n°. 28, aan die sjechs, tegen wie klachten over afzetterij etc. ingebracht worden en die ware parasieten zijn, te ontnemen en allen te gelasten steeds in de vier inlandsche talen (Maleisch, Javaansch, Madoereesch en Soendaneesch) een door den resident goedgekeurd tarief van verblijf- en andere onkosten op een paar in 't oog vallende plaatsen in hun herberg op te hangen.

Door deze verbeteringen zou de Regeering niet meer die beroofde pelgrims voor rekening van den lande naar Indië terug behoeven te zenden; de beroofden zouden nooit meer pandelingen zijn of onder het mom van een werkcontract naar de Straits gezonden worden; de tot slaven gemaakten konden bij ontvluchting ook steeds vervoerd worden; de geplunderden behoefden niet meer zoolang in den Hedjaz te verblijven om later als dweepzieke en ontevreden elementen in Indië terug te keeren; de Nederlandsche scheepvaart zou ten zeerste gebaat wezen, want nu vervoert zij nog niet eens 40 °/₀ van onze onderdanen; het Arabisch consortium zou de maatschappijen niet meer kunnen dwingen werfgelden uit te keeren en zou na een poosje wel geen agenten meer naar Indië zenden, aangezien hier voor die firma niets meer te halen zou vallen, en wij waren die onruststokers meteen kwijt.

Iets over de Bataks.

De controleur bij het B. B. de heer C. J. Westenberg heeft in *Eigen Haard* interessante mededeelingen gedaan omtrent „Twee Batakstammen".

In een uitvoerige noot geeft de redactie eenige bibliographische bijzonderheden over vroegere geschriften van den heer Westenberg, die als „controleur voor de Bataksche zaken" gedurende 10 jaren in dagelijksche aanraking is geweest met de stammen die hij thans op zoo levendige en dikwijls geestige wijze beschrijft. Om hiervan een staaltje te geven laten we hier het karakteristieke begin van het opstel volgen:

„Bataks, kannibalen, menschen wier feestschotel „gebraden zendeling" heet, die hunne ouden van dagen in een boom laten klimmen en ze er dan uitschudden onder het opwekkend gezang: „de vrucht is rijp, zij valt, zij is goed om te eten".... Ziedaar het aangename beeld dat het bovenstaande opschrift nog niet zoo heel lang geleden bij menig eerzaam vaderlander, bij menig rustig bewoner ook van 't schoone Java zou hebben wakker geroepen. Een beetje verbetering zal daarin langzamerhand wel gekomen zijn; men heeft al licht eens gehoord, dat de zendelingen tegenwoordig in de harten der Bataks wonen in plaats van in hun magen, en zal in verband

daarmee ook wel vermoeden dat deze laatste organen niet meer als familiegraven plegen te fungeeren."

Voorts citeeren we hier een gedeelte uit de beschrijving van de natuurlijke gesteldheid en het klimaat op de hoogvlakte in de Bataklanden.

„Evenmin als de plantengroei laat het klimaat vermoeden dat men zich hier in 't hartje der tropen bevindt. Zelfs midden op den dag, wanneer de zon fel genoeg kan branden, wordt de hitte zeer getemperd door hevige winden, die onaangenaam guur worden zoodra de lucht bewolkt is of de avond valt. De gewone Indische stortbuien, iemand binnen enkele seconden door en door nat makende, zijn hier zeldzaam, doch dagen lang valt soms een fijne, kille, geniepige motregen, terwijl in de morgenuren menigmaal een dikke mist over het land pleegt te hangen. Zoodra de groote toovenaar, de zon, onzichtbaar is, en dat is hier dikwijls het geval, heeft de natuur iets sombers en herfstachtigs, iets troosteloos en dreigends. Op heldere dagen is het anders; dan dwaalt onze blik heel, heel ver weg over de eindelooze vlakte, waarop wolkschaduwen spelen, dan teekenen de bergen aan den horizon zich in groote lijnen scherp af tegen het uitspansel en kronkelen in zilveren pluimen de rookzuilen der vulkanen ten hemel. Dan is het landschap wel niet lief en bekoorlijk, maar heel grootsch en heel machtig, ons diep latende gevoelen de kleinheid van den eendagsvlinder mensch tegenover de majestueuse rust der zich eeuwen en eeuwen gelijkblijvende natuur. Als donkere smaragden teekenen de boschjes, waarin de dorpen verscholen liggen, zich dan af tegen het fletsche groen der eindelooze âlang-âlangvelden. Is het de tijd van 't padirijpen, dan lacht tusschen al dat groen een zacht bruingeel, terwijl ginds 't violetblauw der bergen en boven ons 't azuur van den hemel de kleurenharmonie volmaken. Flauw gebogen, geleidelijk glooiend schijnen al de lijnen van het landschap, zoodat men denken zou dat het kinderspel moet wezen het door

te trekken van Noord naar Zuid, van Oost naar West. Maar daarin vergist men zich. Want alom is 't land doorsneden door diepe kloven die veelal zoo smal zijn, dat men er niets van bespeurt voor men vlak aan den rand staat en tachtig tot honderd meters beneden zich den blauwen hemel weerkaatst ziet in het water der sawahs. Want behalve de strookjes boschgrond rondom de koêtas (dorpen) zijn die smalle ravijnbodems de eenige waarlijk vruchtbare plekjes op de heele hoogvlakte. Door elke kloof stroomt een riviertje, onbeteekenend meest en van geringe capaciteit, maar toch voldoende bevloeiingswater leverende voor de langs hare oevers zorgvuldig aangelegde sawahs, die de kostbaarste bezitting der Bataks uitmaken. Op het eigenlijke niveau der hoogvlakte is de landbouw slechts op droge velden mogelijk, omdat het daar ten eenenmale aan water ontbreekt. Is dus de goênoeng eene van canons doorsneden steppe met schrale flora en betrekkelijk ruw klimaat, de doêson vertoont daarentegen al de kenmerken van een tropisch woud- en heuvelland, voor zoover zij ten minste niet in de termen is gevallen om door de Europeesche industrie onder handen te worden genomen. Waar dit wel het geval is, zijn de bosschen verdwenen en heerscht de âlang-âlang oppermachtig. Wel wordt er in de laatste jaren door de meeste planters veel gedaan voor reboisatie, het eenige middel om den bodem langs natuurlijken weg tenminste iets terug te geven van wat millioenen en millioenen tabaksplantjes hem ontnamen. Maar zoo'n reboisatieproduct heeft heel weinig van een oerwoud, kan er ook weinig van hebben, omdat het na een zeer beperkt aantal jaren, als de grond volgens de regelen der wetenschap lang genoeg heeft gerust, weer wordt omgehakt, weer plaats moet maken voor tabak.

In deze ontwoude streken voelt de Batak zich niet meer te huis; hij is conservatief, hij houdt niet van indringers, hij wil gaarne „onder ons" zijn en kan er

zich maar niet in schikken, dat de Javanen zijne kippen en suikerriet stelen, dat de Chineezen zijne vrouw of dochter lastig vallen, dat hij niet langer heer en meester is over den grond, die oorspronkelijk slechts den Bataks behoort, maar waarover op dollars beluste Maleische kustvorstjes hebben beschikt afsof hij hun eigendom ware. Daarom verhuist hij als hij kan stroomopwaarts, naar 't gebergte toe, waar de tabakscultuur over 't algemeen geene beste resultaten geeft, en slechts zelden eene maatschappij hare kapitalen waagt. Daar draagt het landschap nog het oorspronkelijke karakter; op heuvels en in dalen dichte bosschen, afwisselend met droge rijstvelden, die, na twee, drie jaren gebruikt te zijn, weer tot den natuurstaat terugkeeren, weer verdwijnen onder 't lommer van snel tot boomen opschietend kreupelhout. Overal water, in elke terreinplooi een murmelend beekje, in elk dal een riviertje, zacht voortkabbelend door smalle kokers, die 't water uitgroef in 't zachte gesteente, of klaterend en schuimend neerstortend over geweldige rotsblokken. Hier en daar waar 't terrein er zich toe leent, zijn die stroompjes tot kalmer loop geleid, gedwongen tot een heilzaam uitvloeien over kunstig aangelegde, soms zeer uitgestrekte sawahs, die boven de droge velden 't groote voordeel hebben, dat zij ieder jaar opnieuw bebouwd kunnen worden, daar, dank zij 't slibaandragend water, de bodem nooit wordt uitgeput. De koeta's overal verspreid, soms in 't dal, dicht bij 't riviertje, pleizierig en lekker, veelal echter tegen of op de heuvels, waar 't veiliger is of was in den nog niet zoo lang vervlogen tijd toen oorlogen hier aan de orde van den dag waren, maar waarheen de vrouwen al 't noodige water in groote bamboekokers met moeite moeten opsjouwen. In zoo'n doesoendorp is 't meest heel stil en rustig; aan alle zijden rijst het woud, „zwijgend met honderd stemmen," een muur vormende, die 't plekje schijnt af te sluiten van heel de verdere menschheid.

De nachten zijn heerlijk koel, maar overdag is 't hier warm, met de bedompte warmte van een boschatmosfeer, en tevens heel vochtig. Maanden van droogte zijn onbekend, weken van droogte uiterst zeldzaam.

Als de van waterdamp verzadigde luchtlagen, door den zeewind van boven de Straat van Malakka westwaarts gedreven, stuiten tegen 't woudrijke gebergte, lossen zij zich op in zware slagregens. Meest vallen die buien in de uren tusschen middag en zonsondergang, menigmaal in den avond, soms reeds in den morgen. Door stormvlagen worden zij aangekondigd, door geweldige onweders ingeleid. Van alle kanten bliksemschichten, de donder knetterende en rollende, de regen in stralen neersuizende, in weinige minuten de lachende en zingende riviertjes doende aanzwellen tot razende, alles meesleepende bergstroomen. Wee den reiziger, die nog op het laatste oogenblik den overkant poogde te bereiken, wee den visscher die zich daar, waar het stroombed nauw is en de oevers onbeklimbaar zijn, door den vloed laat verrassen! Geen worstelen helpt, geene zwemkunst baat, de wateren voeren hem mee in hun onstuimigen ren, zij beuken zijn lichaam met de boomstammen en zware takken, voortschietend in hun kokend schuim, zij doen hem om en om buitelen, rondtollen als ware hij een afgevallen vrucht, zij slaan hem te pletter tegen de rotsen; slechts een blauwbeek, gezwollen en misvormd lijk geven zij ver beneden terug aan het land.

Van korten duur zijn intusschen die bandjirs; na weinige uren is de stroom weer beperkt tot het gewone bed, en verraadt nog alleen de troebelheid van het water dat het evenwicht der elementen een oogenblik verstoord is geweest."

Over Bataksche jonge meisjes zegt de schrijver:

„Zie hier daar staan Si Rêmpoe of Si Boênga Melôr, of hoe ze heeten moge. 't Gezichtje is rond, goed gevuld, de tint niet te donker, de oogen zijn groot en

sprekend, neus en mond welgevormd, al is de eerste iets te breed. Jammer dat de lippen door 't drukke gebruik van siri hard en droog zijn, de tanden afgevijld tot bijna op het vleesch en daarna zwart gemaakt. Wat vooral treft is, dat er in dat gelaat iets zit, dat het nog eene andere bekoorlijkheid heeft dan bijvoorbeeld het platte, brute, uitsluitend zinnelijke mooi van vele jonge Javaanschen.

De kleeding, smaakvol gevouwen hoofddoek, een kleedje onder de armen, een ander om het middel geplooid en vastgestoken, — bestaat uit dun katoen van Europeesch fabrikaat, door de draagster zelve of hare moeder of eene vriendin met indigo blauwgeverfd, soms in lichte tinten, meest echter heel donker, bij zwart af. De soepele, bijna doorschijnende stof laat den schoonen bouw van het lichaam tot zijn recht komen. Schouders en armen zijn onbedekt, slechts bij guur weer worden heel korte, open baadjes met nauwsluitende mouwen voor den dag gehaald. Als sieraden draagt zij zeer zware, zilveren, liervormige oorhangers, om den hals een dubbel snoer van fraaibewerkte kralen, ook weer van zilver, soms vermengd met wat goud, evenals de ringen aan hare vingers. Zij ziet er frisch uit, vroolijk en jong; zij houdt van scherts, zij weet dat zij er goed uitziet en is wel een beetje coquet, maar wie zal dat kwalijk nemen aan een mooi kind van zestien jaar?"

JAPAN IN 1899.

De heer J. de Reus, destijds Nederlandsch consul te Yokohama, kreeg in Februari van dit jaar het bericht dat hij overgeplaatst was naar Kobe (Hiogo). Door die overplaatsing en „door de werkzaamheden, aan het vertrek van Yokohama en de aankomst te Kobe verbonden", werd hij „belangrijk gestoord in het opstellen van zijn jaarbericht", zoodat hij zich ditmaal bepaald heeft tot „slechts een summier overzicht van de voornaamste gebeurtenissen, die in Japan in 1899 voorvielen". Dat overzicht vindt meh in n°. 33 van de Consulaire verslagen en berichten.

Aan de inleiding ontleenen wij de volgende algemeene beschouwing:

„Elk verslag over Japan in het afgeloopen jaar zal gewag maken van het feit, dat het land in dat jaar van de voogdij der Westersche landen werd vrijgemaakt en op 17 Juli 1899 als gelijke met deze optrad.

„Dat die datum in Japan door de vreemdelingen met gemengde gevoelens werd tegemoetgezien, spreekt van zelf, en van de meening der hier te lande gevestigde handelaren gesproken, kan men zeggen, dat in het algemeen het geheel en al komen onder de Japansche overheid door hen met eenige vrees werd verbeid. Men vond, dat de voordeelen van de nieuwe toestanden niet opwogen tegen de nadeelen, en dit valt zeker te beamen, want

terwijl men vroeger niet, zooals nu, tot in allerlei kleinigheden des levens „gemassregelt" werd en het om zoo te zeggen geheel zonder belastingen stelde, bovendien onder de patriarchale jurisdictie zijner consuls stond en geheel onder zijne landswetten leefde, heeft men nu aan alle tallooze bepalingen van een „red tape" bestuur te voldoen, moet belastingen betalen, die de Europeanen en andere Westerlingen veel zwaarder treffen dan de Japanneezen, wijl zij op eene andere wijze leven en gehuisvest zijn, en is onder eene jurisdictie gekomen, die nog te kort werkt om buitengewone gevoelens van zekerheid enz. aan de vreemdelingen te geven. Wel is waar is aan den anderen kant geheel Japan hun voor handel en nijverheid geopend, maar bij de beperkende bepalingen aangaande grondeigendom, mijnexploitatie vooral, was die vergunning wel eenigszins een vogel in de lucht. De wijze bovendien, waarop de handel door de vreemdelingen met de Japaneezen werd gedreven, beloofde geene groote uitbreiding van relatiën met het binnenland. De onbekendheid der vreemde kooplieden, zoowel met de handels- als met de kredieltoestanden der bevolking in het binnenland, maakt toch voor een niet-Japannees het doen van zaken aldaar vrij riskant en zeer moeilijk en levert niet in die mate voordeelen op, dat deze de nadeelen te niet doen.

„Het sluiten van een tractaat is altijd eene tweezijdige handeling, waarbij ieder der partijen de meeste voordeelen ziet te bekomen, en zonder twijfel zijn tot nog toe de voordeelen grootendeels aan de zijde der Japanneezen geweest. Hunne verwachtingen waren echter te groot; zij meenden, dat zoodra het binnenland den vreemdelingen zou geopend zijn, een stroom menschen van Amerika en Europa zich overal zou komen vestigen in het (naar hun idee) land van melk en honig en dat kapitalen naar het Land van de Rijzende Zon zouden vloeien zonder aanzien der daarom verzoekende personen. Zij meenden dan van dien staat van zaken ruim-

schoots vruchten te kunnen plukken en schenen er vast van overtuigd, dat bij het aanbieden van eene matige rente het den grooten Europeeschen en Amerikaanschen kapitalisten een genoegen en eer zou zijn in Japan te mogen werken. Zooals bekend, is Japan daarin tot nog toe zeer teleurgesteld; de vreemde kapitalisten willen wel kapitalen in het land vastzetten, maar zij zijn niet tevreden met eene matige rente alleen, zij willen de daarmede gevestigde ondernemingen ook mede beheeren en de ondernemerswinsten deelen, maar vooral wenschen zij, dat als waarborg voor hunne te vestigen nijverheden en ondernemingen het terrein, waarop die uitgeoefend worden, hun in eigendom zal kunnen toebehooren. Het toevertrouwen van groote kapitalen aan Japanneezen, zonder waarborg, is iets, waartoe men huiverig is over te gaan; de weinige commercieele moraliteit, waarvoor over het algemeen de handels- en nijverheidskringen hier te lande zich een naam gemaakt hebben, heeft niet nagelaten haren invloed te doen gelden bij overwegingen omtrent het beleggen van kapitalen in dit land, terwijl aan den anderen kant verschillende uitspraken van Japansche rechtbanken in processen tusschen Japanneezen en vreemdelingen voor kapitalisten niet aanmoedigend zijn om hier te lande zaken op touw te zetten.

„Wanneer men 1898 als een buitengewoon jaar voor de invoeren beschouwt, wegens het met 1 Januari 1899 van kracht geworden veel hoogere tarief van invoerrechten, dan maakt 1899 nog lang geen slecht figuur met zijne invoercijfers, want die zijn, niettegenstaande de veel te groote importen van 1898, toch altijd nog grooter dan van 1897.

„Er zijn zeker weinig landen, die in de laatste jaren zoo ontzaglijk vooruitgegaan zijn als Japan, zoowel voor in- als voor uitvoeren. Het volgende staatje betreffende de laatste 8 jaren geeft daar een duidelijk beeld van.

In- en uitvoeren van goederen.

	Invoeren. Yen.	Uitvoeren. Yen.	Grootere invoeren. Yen.	Grootere uitvoeren. Yen.
1892	91,100,000	71,300,000	19,800,000	—
1893	88,300,000	89,700,000	—	1,400,000
1894	117,500,000	113,300,000	4,200,000	—
1895	129,300,000	136,100,000	—	6,800,000
1896	171,700,000	117,800,000	53,900,000	—
1897	219,300,000	163,100,000	56,200,000	—
1898	277,500,000	165,800,000	111,700,000	—
1899	220,400,000	214,900,000	5,500,000	—

„In 8 jaren was er dus 243,100,000 yen meer aan importen dan aan exporten.

„In het begin van 1900 begon, nu de overmatige invoer van 1898 gerealiseerd is, de overhand der invoeren over de uitvoeren dermate toe te nemen —, in de eerste 4 maanden van 1900 waren er nl. voor 51 millioen yen meer invoeren dan uitvoeren, — dat groote remises van goud plaats vonden en de Bank van Japan, voor het wegvloeien van het standaardmetaal en voor de vermindering van het wettelijke deposito voor de uitgegeven banknoten bevreesd, haren rentevoet enorm verhoogde, waartoe zij trouwens aan het einde van 1899 reeds eenigermate was overgegaan door de groote vraag naar geld. Ook werd toen reeds overgegaan tot den maatregel, dat de Yokohoma Specie Bank, die met hare filialen tot dat tijdstip door de Japansche Bank gemachtigd was de bankbiljetten tegen de aangegeven waarde in goud in te wisselen, van die machtiging werd ontheven en besloten, dat de inwisseling in het vervolg alleen aan het hoofdkantoor der Japan Bank zou plaats vinden. Deze maatregel, die werkelijk slechts een lapmiddel is om de inwisseling der biljetten in goud te bemoeilijken, werd

algemeen door de handelskringen afgekeurd, daar het eene erkenning van zwakte verried.

„Aan het eind van de maand April van dit jaar is de angst iederen Japanschen economist gaan bevangen. Gedurende de eerste 4 maanden dezes jaars is toch voor een bedrag van 21 millioen yen aan goud uitgevoerd, tegen slechts 142,530 yen aan datzelfde metaal in het gelijke tijdsverloop van 1899, terwijl de invoer van het gele metaal in denzelfden tijd van 1899 10 millioen yen bedroeg, tegen nu 1 millioen yen. De vrees voor een geheel wegvloeien behoeft echter niet zoo groot te zijn, want ook andere industrieele landen hebben in meerdere of mindere mate een „run" gezien op hunne goudreserves èn ten gevolge van het stoppen der goudproducties in Transvaal èn wegens de behoefte aan goud voor het voeren van den Zuid-Afrikaanschen oorlog. Nu zijn wel is waar in de eerste 4 maanden dezes jaars de invoeren $51^3/_4$ millioen yen grooter geweest dan de uitvoeren, terwijl in 1899 de verhouding geheel anders was. Maar 1899 kan ook niet als een gewoon jaar gelden, en zoo levert 1900 met 1898 veel minder verschil op. 1899 was een buitengewoon jaar, zoowel voor in- als voor uitvoeren, vooral echter voor deze laatste, want men had nog zelden over de opbrengst van een zoo grooten rijst- en zijdeoogst te beschikken gehad voor uitvoer als dat jaar.

„De slechte verhouding tusschen in- en uitvoeren van Japan (de jaren 1898 en 1899 buiten rekening gelaten) is iets dat wel waard is, dat de aandacht er op valt, en de Japanneezen zien dat zelf ook in, want het aantal redevoeringen, dat aangaande dat chapiter is en nog word' gehouden, is legio.

„De voornaamste redenen van het gering vooruitgaan der uitvoeren in verhouding tot invoeren zijn:

„1°. het onvermogen van het land, de voortbrengselen geschikt tot uitvoer te vermeerderen;

„2°. de onwil van het land om aan de vreemdelingen die voordeelen te verschaffen, die hen tot belegging van vreemde kapitalen in Japan zouden bewegen en die het land in rijkdom zouden doen toenemen, terwijl zij indirect de te groote invoeren zouden neutraliseeren en het wegvloeien van het goud zouden tegengaan, wat nu dreigt de financiën in de war te brengen.

„Nu wijst 1899 wel is waar eene zeer bevredigende vermeerdering van den uitvoer aan tegenover 1898, maar dit is te wijten aan twee oorzaken: 1°. aan de sterke rijzing der prijzen; 2°. aan het zooveel mogelijk uitvoeren van alle beschikbare zaken, waaronder de uitvoer van 1900 zeer waarschijnlijk zal hebben te lijden en reeds ten deele lijdt.

„Wanneer deze factoren nader beschouwd worden, dan zou men tot de conclusie komen, dat Japan voorloopig ten minste de limiet van zijn uitvoer heeft bereikt, en daar handel eenvoudig eene ruiling is, zoo zouden zich dan op den duur de invoeren naar de uitvoeren moeten richten, tenzij het land iets anders ter betaling der invoeren heeft aan te bieden.

„De nijverheid is voor een groot deel nog handnijverheid en het schijnt alsof de vreemde handel, de spoorweg- en scheepvaartondernemingen enz. bijna al het voorhanden kapitaal en de beschikbare arbeidskrachten in beslag hebben genomen, met het gevolg, dat elke vraag naar werklieden van vordering van steeds hooger loonen vergezeld gaat. Bovendien is het, zooals vroeger vermeld, niet te ontkennen, dat eene toenemende mate van slordigheid en achteloosheid, benevens van bandeloosheid, bij het overgroote gedeelte der werklieden heerscht, die maken, dat de resultaten van ondernomen werken weinig bevredigend zijn en waardoor de voortbrenging per hoofd gering is. Dientengevolge is het loon, ofschoon direct nog lager dan ten onzent, toch in vergelijking tot het geproduceerde, niet zoo goedkoop om den uitslag van

ondernemingen in Japan zooveel winstgevender te doen zijn dan in Europa of Amerika. Ook is het vervoer in de groote plaatsen en daar waar geene spoorwegen zijn, langzaam en duur. Als voorbeeld van langzaam vervoer ook op de spoorwegen diene, dat goederen, van Yokohama naar Tokio per spoor verzonden, soms eene week noodig hebben om op de plaats van bestemming te komen, en dat is slechts over een afstand van 20 mijlen.

„Al die ongunstige factoren, waaronder de Japansche nijverheid werkt, zijn dus duidelijk. Zoo kan bovendien het eenigszins goed gaan der spinnerijen in China, wanneer zij onder geregelde toestanden gaan werken en slechts eene matige bescherming blijven of gaan genieten, een doodslag zijn voor de Japansche spinnijverheid. Eveneens kan hunne kolenindustrie, door de nieuwe concessies in China aan Europeanen, op losse schroeven gezet worden, want steenkolen vormen een der voornaamste uitvoerartikelen. Voorts kan de in Europa en Amerika zich ontwikkelende kunstmatige zijde-industrie zeer onvoordeelig worden voor de Japansche zijde-nijverheid, daar zij uit katoen een product weet te vervaardigen, dat even duurzaam en veel gelijker in qualiteit is dan de zijde."

VARIA.

Telegraphische verbinding van Noord-Celebes.

Door de *Handelsvereeniging* te Menado, vertegenwoordigd door D. H. de Vries, president, A. K. Barth, secretaris, en F. Dillenius, penningmeester, te zamen vormende het bestuur dezer Vereeniging, is een verzoekschrift gericht aan den Gouverneur-generaal van Ned.-Indië, waarin zij o. a. mededeelt:

dat op Noord-Celebes, speciaal op de hoofdplaatsen Menado en Gorontalo, steeds meer en meer de dringende noodzakelijkheid gevoeld wordt van telegraphische gemeenschap met de buitenwereld;

dat tot nu toe de verzending en ontvangst van telegrammen alleen kan geschieden per post met alhier binnenloopende stoomers naar en van het naastbijgelegen telegraafkantoor, zijnde Makasser;

dat daarmede geruime tijd gemoeid is, zoodat het kan voorkomen, dat er bijna een maand verloopt, alvorens op een van hier gezonden telegram antwoord van Java kan worden bekomen;

dat het geen nader betoog behoeft, dat dit voor het publiek in het algemeen en voor handel, nijverheid en scheepvaart in het bizonder, een ernstig nadeel oplevert;

dat toch de handel in dit gewest, die zich voornamelijk

op beide genoemde plaatsen Menado en Gorontalo concentreert, van niet geringe beteekenis geacht kan worden;

dat adressante zich veroorlooft over te leggen een „Opgave van uitgevoerde producten van Menado, Noord-Celebes en de Sangir- en Talauteilanden" over het jaar 1899 en één over het 1e kwartaal van 1900, benevens een zelfde opgave, loopende over het 2e halfjaar 1899 en het 1e kwartaal 1900, betreffende Gorontalo;

dat volgens de berekening van adressante de jaarlijksche uitvoer van producten van beide plaatsen een waarde vertegenwoordigt van meer dan 3 *millioen gulden*, terwijl de invoer op ongeveer een gelijk bedrag geschat kan worden;

dat het niet waarschijnlijk is, dat de handelsomzet in de toekomst beduidend zal verminderen, doch dat integendeel met grond verwacht mag worden, dat deze, evenals dit in vorige jaren het geval is geweest, geleidelijk zal toenemen;

dat bij een beschouwing van de plaatsen, waarheen de uitvoer van producten zich richt, het ten zeerste moet opvallen, dat verreweg het grootste gedeelte uitgevoerd wordt naar *Singapore;*

dat het bij het bestaan eener telegraphische verbinding waarschijnlijk mogelijk zou worden, om de concurrentie van Singapore met beter gevolg het hoofd te bieden, omdat de Europeesche exporteurs zich dan dagelijks met hunne correspondenten in Europa in verbinding zouden kunnen stellen en de directie handel met Nederland en andere overzeesche Rijken daardoor zou kunnen toenemen;

dat ook voor de ontwikkeling van de *mijnbouw-industrie* in dit gewest de telegraphische gemeenschap van het hoogste belang geacht mag worden;

dat adressante vermeent zich hier te kunnen onthouden, om ook het nut dezer gemeenschap voor het algemeen belang en uit een politiek oogpunt aan te toonen.

Redenen waarom adressante zich wendt tot Uwe

Excellentie met het eerbiedig verzoek, dat het Uwe Excellentie moge behagen om de noodige maatregelen te nemen, ten einde binnen een niet te ver verwijderd tijdperk Menado en Gorontalo een aansluiting aan het telegraafnet te verschaffen.

De *Handelsvereeniging* te Menado ontving de verzekering van den resident, dat dit verzoek door hem ten zeerste bij den Gouverneur-generaal zal worden ondersteund.

De Kina-cultuur in Britsch-Indië.

Het is nog maar weinige jaren geleden, dat het Engelsche Gouvernement jaarlijks voor meer dan drie millioen gulden aan kininas in Indië moest doen invoeren.

Thans echter, dank zij de goede zorgen van den heer George King, superintendant van den botanischen tuin te Calcutta, is de cultuur van kina zoo in Indië verbreid en zoo krachtig, dat men in Bengalen alleen meer dan vier millioen kinaboomen telt. Alle postbureaux in Indië leveren voor de waarde van een paar centen een pakje af, bevattende 25 centigram kinine, en het Gouvernement trekt uit dien verkoop een jaarlijksche winst van ongeveer negen honderd pond sterling.

De vlechtkunst der Indianen.

In *De Aarde en haar Volken* vinden wij, bij een artikel van den heer J. P. Roelofsz over de vlechtkunst der Indianen, twee blaadjes met belangwekkende afbeeldingen van een groot aantal Indiaansche mandjes.

De heer Roelofsz schreef hier o. m. het volgende bij:

„Ofschoon het mandenvlechten, evenals het bakken van potten, een bedrijf is, dat over de heele wereld wordt uitgeoefend, is het een bekend feit, dat de oorspronkelijke bewoners van Amerika en vooral die van

het westelijk gedeelte de beste en de mooiste exemplaren vervaardigen. Hun manden zijn onovertroffen in kleur, vorm en duurzaamheid, en men kan duidelijk zien, dat zij door zeer ervaren handen gevlochten zijn. Er is slechts één soort van hun merkwaardig vlechtwerk in een ander land te vinden; 't zoogenaamde „vogelkooi"-model wordt door de negers aan de Congo-rivier in Afrika gemaakt.

't Verzamelen van Indiaansche mandjes van alle vormen is tegenwoordig zeer in de mode, vooral in Californië. De Roodhuiden zelf hebben hun elegante manden en potten reeds lang voor leelijke, afgewerkte potten en pannen, die zij overal voor niets kunnen krijgen, verwisseld. Sinds de komst der blanken met hun wapens en beschaving, hebben zij het vlechten langzamerhand vergeten; de vrouwen dwalen zelden meer in de bosschen om naar wortels en bessen te zoeken voor de zacht bruine en donker roode tinten.

En nu, dat de vlechtkunst bijna verleerd is, begint men ze te waardeeren. Vuile en beschadigde manden brengen fabelachtige prijzen op. Langzamerhand hebben de Indianen de waarde van geld leeren kennen en de gulheid der blanken, die hun werk begeeren, heeft hen aangespoord tot pogingen om de oude industrie weer te doen herleven.

De afzondering, waarin sommigen van de Indiaansche stammen leven, heeft gemaakt, dat de vlechtkunst niet geheel verloren gegaan is. Velen van de „tribes", die hun eigen manier van vlechten hadden, zijn reeds uitgestorven en hun karakteristieke kunst kan alleen verlevendigd worden, door die aan de jeugd in de Indiaansche scholen te onderwijzen. De resultaten zijn echter niet groot, daar de beschaving de oorspronkelijkheid zoowel als de industrieën van den Roodhuid gefnuikt heeft.

Vele verzamelaars gaan er zelfs op uit, om mandjes op te zoeken en te koopen, sommigen wachten maanden lang op het door hen bestelde werk.

Het museum in het „Golden Gate Park" te San Francisco heeft een van de mooiste en meest complete verzamelingen; de grootste zoowel als de kleinste manden, die ooit vervaardigd zijn, kan men daar aanschouwen.

't Bezichtigen van deze interessante verzameling werkt op iemands verbeeldingskracht. Men kan de „squaw" bijna zien en hooren, als zij kilometers ver door het bosch loopt te zoeken naar de geschikte gras- en rietsoorten, die zij voor haar manden noodig heeft. Men kan zich deze brons-bruine vrouw zoo duidelijk voorstellen als zij zich naar haar hut toe sleept, gebogen onder haar zwaren bundel bladeren, wortels en wilgentakken. Maar nu moet de verbeelding sterk werken, want weinige blanken hebben het sorteeren en het pareeren van de ingrediënten gezien.

De wilg, de hazelaar en andere snelgroeiende, lange, vezelachtige planten worden in smalle strooken gescheurd en dan op een bijzondere, onbekende manier bewerkt. De zomer is het seizoen voor dit voorbereidende werk.

De kleuren worden verkregen door bessen, boomschorsen en klei.

De lange wilgentakjes worden voorzichtig weggeborgen op een plaats, waar zij aan niet te veel vocht of hitte blootgesteld zijn; als de tijd daar is, om ze te gebruiken, moeten zij eerst in het water gelegd om volkomen zacht en buigzaam te worden. Dikwijls worden de mandjes zoo dicht in elkaar gevlochten, dat zij langen tijd water houden; hars wordt gewoonlijk gebruikt tot het opvullen van de openingen voor de manden, die tot emmers dienen

Het eenige gereedschap, dat voor het vlechten gebruikt wordt, is een els, oorspronkelijk van been, maar tegenwoordig veelal door de gewone schoenmakersels vervangen.

Voor het kleuren gebruiken de vlechters, behalve bessen, 't zoogenaamde „squawgrass". De breede bladeren van deze grassoort worden in fijne strookjes gescheurd, en

als zij hun natuurlijke kleur moeten behouden, een korten tijd in gewoon water geweekt, maar wil men ze kleuren, dan worden zij, om ze zwart te maken, tusschen modder en houtskool begraven, bruin, onder een oplossing van wilgenbast gelegd, en geel, eenige maanden lang in het water gehouden.

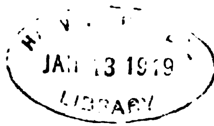
Nadat de vezels genoegzaam geweekt zijn, begint de squaw haar ervaren werk door in de linkerhand een bosje ter dikte van een potlood te nemen, terwijl zij met de andere hand een dikkere vezel, van onderen beginnende, er door heen vlecht, na vooraf met de els bijna onzichtbare gaatjes in de vezels geprikt te hebben. Hoe zij de steken maken, is evenals het aanbrengen van den vorm, een geheim, dat aan weinige blanken bekend is. 't Invlechten van de versieringen is het laatste werk. Men kan zich een idee vormen hoe verbazend moeilijk deze manier van vlechten is, als men weet, dat één rand van steken rondom een groote en drie om een kleine mand een heelen dag arbeid is voor een ervaren mandenmaker.

De rand van boven, als er geen deksel op de mand is, wordt weer op een aparte en uiterst soliede manier gevlochten en is soms effen, soms gekarteld, maar altijd berekend op het ruwe gebruik te paard, in de canoe of op de ruggen der squaws. Geen wonder, dat deze manden eeuwen oud worden, zonder zelfs zichtbaar te slijten."

Over Siberië naar Japan.

De Duitsche rechter Emil Prost heeft onlangs van Berlijn de reis naar Japan over Siberië gedaan en geeft daarvan een beschrijving van het tijdschrift *Ostasien*. Hij gebruikte 7 weken er over tot Wladiwostok, maar hield zich onderweg herhaaldelijk op en zegt dat men den afstand gemakkelijk binnen 30 dagen kan afleggen tot Tokio toe. Namelijk van Berlijn naar Moskou (43 uren)

in 2 dagen, van Moskou per expres, die des zomers tweemaal elke week (Woensdags en Zaterdags) rijdt, naar Irkutsk 8½ dag, naar Stretensk 4½, naar Chabarowsk 8, naar Wladiwostok 1½, naar Niigata (Japan) 2 en naar Tokio ook 2 dagen. Men neme liefst biljetten zoover men krijgen kan, want de expres naar Irkutsk is vaak vele dagen achtereen uitverkocht. De kosten zijn ongeveer de helft van die der andere reisrouten. Als men er 6 weken aan geeft, heeft men aan 1000 mark genoeg. De weg is zeer leerrijk, vol afwisseling, vooral wat de volkstammen betreft. Men reist eerst door Polen, en ontmoet dan Letten, Witte Russen, Groote Russen, Tartaren, Kozakken, Mordwinen, Tscheremissen, Wogulen, Ostjaken, Kirghiezen, Burjeten, Chineezen, Mandsjoeren, Giljaken, Jakoeten, Koreanen, met wie men in de treinen en op de stoombooten in aanraking komt, en natuurlijk een aantal Russische beambten.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

SEPTEMBER 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

Een helder licht over den tegenwoordigen toestand in Atjeh.

De Redactie van de *Java-Bode* heeft in haar nummer van 4 Juli jl., n°. 156, mij persoonlijk eenige liefelijkheden naar het hoofd geslingerd, welke der Redactie van een eerlijk dagblad onwaardig zijn. Ik kan daarover gerust een kalm stilzwijgen bewaren.

Ik acht mij intusschen verplicht het stilzwijgen niet te bewaren tegenover de tevens door de Redactie van de *Java-Bode* uitgebrachte bewering als zou mijne poging om aan te toonen 1) dat *de kenner bij uitstek* van het staatkundig- en het volksleven in Atjeh (dr. Snouck Hurgronje) in tegenspraak met zich zelf is geraakt, toen hij den heer R. A. van Sandick eene verklaring gaf van de beteekenis der oelama's in den volksstrijd tegen ons gezag, zóo zwak is, dat deze geen wederlegging behoeft.

Na deze apodictische terzijdestelling van mijn bovenbedoeld betoog, zegt het blad — en wij nemen dat geheel over omdat het (zeker tegen de bedoeling der genoemde Redactie) een helder, maar waarlijk niet bemoedigend licht werpt op den huidigen toestand in Atjeh:

„Dat de treurige oorlog daar in het Noorden van Atjeh

---

1) Zie dit tijdschrift, aflevering Mei jl.

nog niet uit is, heeft een heel andere reden dan majoor Kessler meent, en die citeert hij zelf uit de geschriften van den geleerde, dien hij aanvalt: gebrek aan geld en aan soldaten belet ons buiten Groot-Atjeh en de Pedirstreek gedurende geruimen tijd een aantal beheerschende punten vast te houden. Wanneer men in Nederland eindelijk eens eerlijk genoeg wilde zijn om te bekennen dat deze oorlog, waarmede de millioenen inlanders uit dezen archipel niets uitstaande hebben, uit Nederlandsche middelen behoorde te worden ten einde gebracht; wanneer men dan ginds eens zoo brani was, een royaal crediet te openen tot uitbreiding van het Europeesch element in het Indische leger, met het uitsluitend doel om Atjeh voor goed te onderwerpen; wanneer men dan een beroep deed op de vaderlandsliefde van den generaal Van Heutsz en zijn vertrouwden raadsman, om met voldoende middelen dat doel na te streven, zou het verzet stellig voor goed gebroken worden, en dat wel binnen een niet te langen termijn.

„Dat de toestand met de beschikbare middelen nog zoo gehouden wordt als hij thans is, dwingt eer bewondering af voor deze twee staatslieden dan afkeuring. Men moet echter niet vragen hoe de geest is onder de officieren en minderen in Atjeh, waar generaal Van Heutsz het, sedert de bezuinigings-aera is ingetreden, moet stellen met een troepensterkte, veel te gering voor het doel dat hij zich zelf gesteld heeft. Van die menschen wordt bijna het onmogelijke gevergd, en tegelijkertijd wordt er niet gezorgd voor tijdige aflossing en evacuatie en wordt op toelagen, daggelden, enz. op hinderlijke wijze beknibbeld. Dit brengt uitputting te weeg van de physieke krachten en ontevredenheid in de gelederen. Als wij alle klachten over deze exploitatie van officieren en soldaten, lang niet door de minsten onder hen bij ons aangebracht, met verzoek om tegen dat euvel te strijden, in dezelfde bewoordingen hadden willen publiceeren,

waarin ze ons gewerden, zouden regeering en legerbestuur vreemd hebben opgezien. Misschien willen dezen echter gelooven dat zelfs een radicaal journalist genoeg vaderlandsliefde kan bezitten om het blootleggen van zulke grieven tegen te gaan zoolang het niet dringend noodzakelijk is in het algemeen belang. Wij gelooven evenwel dat dat oogenblik met rassche schreden nadert en dan zal het niet aangaan de Indische begrooting opnieuw te belasten voor een belang, dat bijna uitsluitend een Nederlandsch belang is.

„Atjeh is geen vredesgarnizoen en kan dat ook voorloopig niet zijn. De menschen die daar afmattende en gevaarlijke diensten verrichten, hebben niet alleen recht op een plasdankje in een troonrede, maar ook op ruime betaling en royale verpleging zoolang zij hun zware taak verrichten, en op tijdige aflossing, zoodra zij die taak een bekwamen tijd hebben vervuld. Op dit laatste behoorde een flinke en karaktervolle geneeskundige dienst meer invloed te kunnen uitoefenen dan hem thans geoorloofd is.

„In die richting ligt de oplossing van het vraagstuk: uitbreiding der veld-infanterie, ruimer betaling en tijdige aflossing. De ijzeren noodzakelijkheid zal thans tot het eerste wel dwingen; een Hollandsch financier te doordringen van het gezonde Engelsche beginsel dat een man, dien men voor twee betaalt, het werk verricht voor drie, zal echter wel onbegonnen werk zijn..... totdat de schande komt, die wijs maakt."

Men moet, naar ons oordeel, der Redactie van de *Java-Bode* recht dankbaar zijn dat door haar, zij het onbewust, zulk een helder licht is verspreid over den tegenwoordigen toestand in Atjeh. In hare hierboven medegedeelde kenschetsing van dien toestand kon zij niet duidelijker zijn. Nogmaals, men kan haar hiervoor niet dankbaar genoeg wezen, en ik hoop hartelijk dat zij daardoor eene bijdrage heeft geleverd om de oogen van

ons volk te doen opengaan over de wijze waarop sedert April 1896 de zaken in Atjeh zijn bestuurd.

Wie zijn de schuldigen van den thans zoo ongunstigen toestand in Atjeh?

Volgens de *Java-Bode* behoort daartoe zeker niet de geleerde (dr. Snouck Hurgronje) die door mij werd aangevallen.

Naar mijne overtuiging behoort die geleerde wel degelijk tot die schuldigen. Intusschen heb ik in mijn bedoeld en reeds aangewezen opstel slechts trachten te betoogen dat de heer dr. Snouck Hurgronje door zijne artikelen van 23 en 24 November jl. in de *Java-Bode* met zijne vroegere waardeering van de macht der oelama's volkomen in tegenspraak is. Of mij dit is gelukt? Ik verwijs daaromtrent ieder onpartijdig lezer naar mijn aangewezen opstel, dat ik anders zou moeten herhalen, terwijl hiermede door mij tegelijkertijd openlijk protest is aangeteekend tegen de aantijging van de *Java-Bode* als zou mijn bedoeld betoog zoo zwak zijn, dat het geene wederlegging behoeft.

* * *

Daar de Redactie van de *Java-Bode* onder meer liefelijkheden zegt „dat ik met alle geweld 26 jaren achteruit Atjeh wil pacificeeren met het zwaard in de scheede", zoo heeft het voor den oningewijde allen schijn, alsof ik in deze zaak geheel alleen stond. Niets is echter minder waar dan dat, dewijl er steeds een aantal oordeelkundige personen — waaronder zelfs oud-ministers en oud-gouverneurs van Atjeh — zijn geweest, door wie het herstel van het sultanaat wenschelijk werd geacht. Wij behoeven daarom toch nog niet het minste prijs te geven, want mijne bedoeling is die van wijlen den generaal Van Swieten, neergelegd in zijn brief van 17 Juli 1888, aan wijlen den majoor Niclou, namelijk: om den

sultan, nadat hij de souvereiniteit van Nederland zal hebben erkend, het beheer over de drie sagies te geven en de onderhoorigen te laten in het hun toegekende zelfbestuur, onder direct toezicht van het Nederlandsch-Indisch gouvernement, dat de hassil zal heffen en daaruit een matig tractement aan den sultan zal toeleggen; dat degene die eene jaarwedde toelegt de houding van souverein aanneemt en degene die ze ontvangt zich als vassal erkent.

Wij vinden het een gruwel, ja, een schande, dat Engeland oorlog voert tegen de Boerenrepublieken in Zuid-Afrika, maar was dat ook niet het oordeel, voor meer dan een kwarteeuw reeds, over den oorlog tegen Atjeh, dat al een onafhankelijk Rijk was toen Nederland nog niet bestond en dat nimmer door een ander volk overheerscht is geworden? 1) Strijden de wereldlijke- en geestelijke hoofden ook hier niet voor de vrijheid en onafhankelijkheid van hun volk, dat den oorlog *niet wilde* en *geen verraad* jegens Nederland pleegde, maar gedwongen werd overal naar vreemd protectoraat te zoeken door onze handelingen en het provoceeren van het tractaat van 2 November 1871? Een tractaat waarbij Hare Britsche Majesteit afzag van het voorbehoud, voorkomende in de nota's door de Nederlandsche en Britsche gemachtigden uitgewisseld bij het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824, luidende: „dat de bezitter van het fort Marlborough (op Benkoelen) geen vijandige maatregelen omtrent den Koning van Acheen nemen zal." 2)

Verlaten door het trouwelooze Engeland en tegen Nederland, dat Atjeh's gebied sedert 1666 stuk voor stuk had

---

1) Zie hierover het artikel in de *Indische Gids* van 1896: *Mr. L. W. C. Keuchenius.* Proeve van een karakterschets, door mr. O. J. H. graaf van Limburg Stirum, en den bekenden brief van Multatuli aan den Koning.

2) Zie hierover dit tijdschrift, jaargang 1893.

ingekrompen, niet opgewassen, bleef den souvereinen vorst immers geen andere keus over dan hulp en steun te zoeken bij andere mogendheden! Niet de Atjeher, maar *wij* dragen de schuld van al de rampen die ons op Noord-Sumatra treffen en getroffen hebben, want niet hij, maar wij hebben de verplichting van vriendschap en goede verstandhouding bij tractaat van 1857 tusschen het Nederlandsch-Indisch gouvernement en Z. H. den sultan van Atjeh gesloten, geschonden, met kort daarna er toe over te gaan om weer verschillende landstreken, die tot Atjeh behoorden, onder onze souvereiniteit te brengen, tengevolge van het tractaat met Siak. Geen zee- of menschenroof — zooals men wil — maar het feit dat bovengenoemde grieven niet uit den weg werden geruimd; dat Nederland wilde behouden wat het zich *eigendunkelijk* had toegeëigend, was de oorzaak van de opnieuw ontstane onderlinge vijandelijkheden ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart, waarvan sprake is in het oorlogsmanifest 1).

Laten wij dus in ons oordeel consequent zijn! Laten wij volmondig erkennen in de Atjeh-quaestie gedwaald te hebben en met den meesten eerbied, doch ook met den meesten ernst, bij de Regeering er op aandringen, dat thans, nu de Atjeher de overtuiging moet hebben, dat eene krachtige houding ons nog mogelijk en in de toekomst blijvend onze wil is, den verderfelijken oorlog voor goed te staken, door — welke moeilijkheden er dan ook mede gepaard zouden kunnen gaan — het wettige hoofd voor geheel Atjeh, Toeankoe Daoed, als sultan te erkennen, want dat is volgens mijne overtuiging het eenige afdoende middel waardoor Atjeh, onder onze souvereiniteit, even als Siak, een rustig,

---

1) Zie over een en ander het verslag van het verhandelde in de vergaderingen der Tweede Kamer in comité-generaal van 16, 17, 18 en 19 April 1874.

welvarend rijk en Poeloe Way een wereldhaven zou kunnen worden.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, Augustus 1900.

Bij het vorenstaande verweerschrift voegen wij onzerzijds een woord van protest tegen den onhebbelijken aanval in de *Java-Bode* op onzen geachten medewerker majoor Kessler, een man die ook door hen die het met zijne zienswijze in zake Atjeh geheel oneens zijn, wordt gerespecteerd wegens zijne ridderlijke manier van strijdvoeren. Dat men intusschen aan de uitlatingen van genoemd blad te veel eer bewijst door ze *au sérieux* te nemen, kan hieruit blijken, dat het nog niet lang geleden denzelfden gepensionneerden majoor van het Oost-Indisch leger Kessler dien het nu tot mikpunt van zijn kwalijk riekende projectielen heeft gekozen, prees om „zijne bezadigde en gezonde opvatting van de Indische militaire zaken," en hem ten voorbeeld stelde als een schrijver naar wiens woord wel verdient geluisterd te worden (*Java-Bode* van 28 Juni 1899). Wij herinneren ons, ook daarna in hetzelfde blad vleiende opmerkingen aan het adres van den heer Kessler te hebben gelezen naar aanleiding van zijne Atjeh-beschouwingen in dit tijdschrift.

REDACTIE.

Nederland en China.

Het *Handelsblad* van 22 Augustus jl. bevatte een interview van jhr. O. van Beresteyn met den heer W. P. Groeneveldt, oud-vice-president van den Raad van Ned.-Indië, die, naar men weet, door een jarenlang verblijf in China en niet minder door studie bij uitstek bevoegd is te oordeelen in de Chineesche quaestie.

Hij gelooft dat de tegenwoordige, door de groote mogendheden uitgelokte verwikkelingen zullen uitloopen op een oorlog van langen duur en dat, nu de troepen der geallieerden Peking hebben bezet, de moeilijkheden eerst recht zullen beginnen. Toch kan de heer Groeneveldt deelneming van Nederland aan de Europeesche actie tegen China geenszins ontraden.

„Ik laat nu nog daar", sprak hij, „ons vernield gezantschapsgebouw te Peking en het gevaar, dat onze minister heeft geloopen, om het leven er bij in te schieten. Maar juist omdat niemand zeggen kan, wat uit het imbroglio zal voortspruiten, mogen wij niet werkeloos blijven toekijken, want wij hebben belangen in China. Weliswaar is dit niet pleizierig, maar wat kunnen wij er aan doen? In welken vorm onze actie zal geschieden, dat is een quaestie, die de Regeering heeft uit te maken. Met het uitzenden der drie oorlogsschepen is echter zeker

niet hét laatste woord gezegd. Het is overigens niet moeilijk om aan te geven in welke richting wij moeten sturen.

„Onze „invloedssfeer", om den geijkten term daarvoor te bezigen, ligt gedeeltelijk in de provincie Fukien, gedeeltelijk in Kwangtieng. Dáar zijn onze belangen en dáar moeten wij zorgen, dat ons de kaas niet van het brood wordt gegeten."

Is het ons doel een invloedssfeer te verkrijgen, dan zouden wij z. i. verstandig handelen, door eerst een steunpunt aan de zuidkust te zoeken.

De heer Groeneveldt merkte aan het slot van het onderhoud op, dat, als onze deelneming aan den Chineeschen oorlog zich niet verder zal uitstrekken dan tot een vlagvertoon, de reden daarvan waarschijnlijk de dubbeltjes-quaestie zal zijn.

„Voor ons fatsoen kunnen wij Indië niet laten betalen, en zelf de kosten te dragen ... dat is een harde noot om te kraken — èn voor den belastingbetalenden kiezer, èn voor den minister, die dit aan de Tweede Kamer heeft uiteen te zetten. Maar of ons land deze spaarzaamheid niet na, zeg 10 jaar, erg duur zou moeten betalen, daarop bestaat veel kans."

De *Arnhemsche Ct.* is in haar nummer van 25 Augustus tegen enkele der meeningen, door den heer Groeneveldt uitgesproken, opgekomen. Zij achtte deelneming van ons land aan de actie der mogendheden in China of de bezetting van een punt aan de zuidkust van het Hemelsche Rijk onvoorzichtig, omdat Nederland daardoor onvermijdelijk in moeilijkheden zou geraken, doch, zelfs al bestond dat gevaar niet, zou in elk geval uit een moreel)ogpunt zulke roofpolitiek ongerechtvaardigd en afkeu'enswaardig zijn.

Naar aanleiding van die opmerkingen zet de heer ;roeneveldt in het *Handelsblad* van 4 September zijne ıeening nader uiteen.

„In de eerste plaats — schrijft hij — wordt mij verweten, waar ik de meening uitspreek dat ons land deel behoort te nemen aan de tegenwoordige internationale actie van het buitenland in China, dat ik daarmede Nederland aanraad ten aanzien van China niet anders dan het slechte voorbeeld van brutale roofpolitiek van Rusland, Duitschland, Engeland, Frankrijk en Italië te volgen.

Ik vrees dat hier begripsverwarring in het spel is. Het moge waar zijn dat de door de *A. C.* genoemde mogendheden zich ten aanzien van China aan roofpolitiek hebben schuldig gemaakt, ik wil toegeven dat China's wrok daarover voor een deel tot de tegenwoordige verwikkelingen heeft geleid, maar dat alles staat op het oogenblik niet meer op den voorgrond. De Chineesche Regeering heeft getracht de betrekkingen met het buitenland op gewelddadige wijze te verbreken en nu is aan de orde het herstel dier betrekkingen, waarbij zekerlijk zal worden gestreefd naar wijziging en uitbreiding er van, zoomede naar waarborgen tegen eene herhaling van hetgeen in den laatsten tijd gebeurd is.

Het ligt dunkt me voor de hand dat elke natie, die bij de buitenlandsche betrekkingen van China belang heeft, aan de nieuwe regeling daarvan behoort mede te werken en dat het geene goede politiek wezen kan stilzwijgend af te wachten wat anderen zullen doen; de Regeering der Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft het blijkbaar ook zoo ingezien, want zij neemt op toongevende wijze aan de actie in China deel, terwijl zij toch in dat land niet aan „roofpolitiek" heeft gedaan en daarvan in de toekomst ook wel niet verdacht zal worden. Het is mij niet duidelijk waarom wij binnen den kring onzer middelen dit voorbeeld niet zouden mogen volgen. In het algemeen, wie thans aan de internationale actie in China deel neemt, behoeft dit niet noodwendig met booze bedoelingen te doen, maar kan integendeel, door

gematigdheid te betrachten en voor te staan, aan dat ongelukkige land nuttige diensten bewijzen, gelijk dit reeds in de bedoeling van Noord-Amerika schijnt te liggen.

In de tweede plaats schijnt de *A. C.* van meening te zijn dat rechtstreeksche bemoeiing met wat thans in China omgaat, voor ons niet noodig is, want al mochten ook de handelshavens in handen van buitenlandsche mogendheden komen, dan zouden verschillende toegangen tot het Chineesche Rijk ook voor den Nederlandschen handel openstaan.

Ik hoop dat het mij gelukken moge te voorkomen, dat aan het in deze woorden doorstralende goede vertrouwen in Nederland eenige instemming worde geschonken; wij zouden veel kans hebben bedrogen uit te komen en voor ons nationaal gevoel zou die rustige afwachting ook niet verheffend zijn; een klein volk kan zich niet kleiner toonen, dan wanneer het zich steeds afvraagt: ben ik wel bij machte met die grooten mee te doen? En wie zich zelf niet telt, heeft veel kans dat zijne omgeving hem ook niet hoog aanslaat.

Laat ons deze beschouwing toetsen aan den bestaanden toestand en aan datgene, wat daaruit in de naaste toekomst belooft voort te vloeien.

Ik acht het niet waarschijnlijk dat China verdeeld zal worden of dat de vreemde mogendheden groote uitgestrektheden als eigen grondgebied zullen annexeeren; wegens het sterk ontwikkelde nationaliteitsgevoel der Chineezen en de economische toestanden, die weinig plaats voor den vreemdeling laten, zouden dat weinig begeerlijke aanwinsten zijn. Ik zonder natuurlijk uit Mandschoerije en de verdere streken tusschen de Amoer en Port Arthur, waarvan Rusland wel een groot deel zal nemen als onontbeerlijke verbinding van Siberië met de wereldzee; zoo ook kleinere vestigingen van commercieele en strategische beteekenis, zooals het Engelsche

Hongkong en het Duitsche Kiau-tsjow, die slechts zooveel achterland behoeven, als voor de vrije beweging der hoofdvestiging noodig is. Maar overigens zal men, naar ik verwacht, niet vergeten, dat China voor het buitenland vooral waarde heeft als uitgestrekt handelsgebied en trachten het als zoodanig te bewaren, wat het best geschieden kan door het Rijk intact te laten. Het kan echter ook anders loopen, wellicht toch komen groote uitgestrektheden als gebied of invloedssfeer in vreemde handen of onder vreemde leiding, en als dit b. v. met de provincie Canton het geval was, dan zouden onze belangen daarbij ernstig kunnen lijden; ten handel zouden wij vermoedelijk wel onder voldoend gunstige voorwaarden toegelaten worden; maar wij hebben voor Oost-Indië ook behoefte aan vrije emigratie uit die streken en daaraan zouden wellicht bezwaren in den weg gelegd worden, evenals de Engelschen thans te Hongkong doen, waar de verscheping van werkvolk naar andere dan Britsche havens eenvoudig door chicanes onmogelijk wordt gemaakt. In dat geval zou het voor ons inderdaad eene levensvraag zijn eene eigene, zij het ook kleine vestiging in die buurt te verkrijgen.

Wanneer daarentegen, zooals ik verwacht, de integriteit van het Chineesche Rijk in hoofdzaak geërbiedigd wordt en men er zich op toelegt dat Rijk in den boven aangegeven zin als handelsgebied te bewaren, dan doen zich weder andere complicaties voor.

China is niet op den voet van geheele gelijkheid in de *comitas gentium* opgenomen, de betrekkingen van dat Rijk met het buitenland worden niet in alle opzichten door de beginselen van het volkenrecht beheerscht, maar zijn ten opzichte van verschillende bijzonderheden geregeld bij speciale tractaten, die in de eerste jaren na de Fransch-Engelsche expeditie naar Peking van 1859—60 gesloten zijn; het Nederlandsch tractaat dateert n.f. van 1863. De voorrechten, die destijds door de groote mogend-

heden van China afgedwongen zijn, heeft dit Rijk later vrijwillig ook aan de nakomende en kleinere Staten toegestaan, maar het is volstrekt niet zeker, dat dit ook in de toekomst zoo gaan zal. Die tractaten komen thans voor vernieuwing of althans voor herziening in aanmerking en terwijl de eerste eisch wel zal wezen dat China op ruimere schaal voor den algemeenen handel wordt opengesteld, waarvan dan ieder land gebruik maken kan, is de mogelijkheid volstrekt niet uitgesloten dat de mogendheden, die de eerste onderhandelingen voeren, als deelnemers aan de internationale actie, voor zich speciale voordeelen bedingen, 'of althans zoodanige eischen ingewilligd krijgen, dat de Chineezen die aan de later komenden niet zullen kunnen of willen toestaan. Ook bij dezen loop van zaken bestaat er dus gevaar van bedrogen uit te komen, wanneer men de handen in den schoot legt en gelaten afwacht wat anderen voor ons zullen doen.

Nu ik zelf aan het woord ben, zal men wellicht van mij verwachten, dat ik bepaaldelijk zal aangeven wat ten deze door de Regeering behoort te worden gedaan, maar tot mijn leedwezen kan ik aan die verwachting geen gevolg geven, althans niet anders dan in zeer algemeenen zin, slechts door richting voor te staan en niet door maatregelen van uitvoering voor te stellen. Ik ben te lang ambtenaar geweest om niet te weten dat iemand, die buiten de zaken staat, zich veelal op glad terrein waagt, als hij mocht beproeven meer te doen

In de eerste plaats komt het er dus op aan, dat bij de Regeering eene juiste en krachtige overtuiging gevestigd zij; zij moge inzien dat onze belangen in China in de ›genwoordige tijdsomstandigheden geen lijdelijk toezien edoogen, maar alleen door actieve bemoeiing kunnen ɔrden gediend; dat er geene aanleiding bestaat om zich ıarvan door gevoelens van kleinheid en onmacht te ten afschrikken; dat eindelijk het vijandige optreden

der Chineezen, althans tegenover ons geheel niet gerechtvaardigd, ons volle vrijheid geeft om onze belangen in China ook met krachtige middelen te verdedigen.

Zijn deze overtuigingen behoorlijk gevestigd, dan mag men vertrouwen, dat de Regeering het best zal kunnen beoordeelen wat moet en kan gedaan worden, en dan bestaat er uitzicht, dat de tegenwoordige verwikkelingen zullen leiden tot een nieuw tijdperk met gunstige auspiciën voor ons streven in China.

Zullen echter daarvan ook de vruchten geplukt worden, dan is nog veel inspanning en medewerking van verschillende zijden noodig.

In de eerste plaats moeten de Nederlandsche handel en nijverheid meer den blik op China vestigen dan tot dusver het geval is geweest; wel is in de laatste jaren op dit gebied vooruitgang waar te nemen, maar wil men behoorlijke resultaten bereiken, dan dient nog heel wat meer te worden gedaan.

De Regeering zal moeten zorgen voor eene betere regeling van ons consulaatwezen in China. Nog steeds leven wij onder den invloed eener ministerieele uitspraak, dat voor onze consuls de kennis der Chineesche taal niet noodzakelijk is, en dit terwijl Engeland en Duitschland, die daar de grootste handelsbelangen hebben, sedert lang de tegenovergestelde meening huldigen. De consuls van een klein land hebben overal en vooral in China minder invloed en aanzien dan hun collega's, die eene groote macht achter zich hebben, en dit verschil kan alleen verminderd worden door groote kennis van land en volk en door intieme aanraking met de Chineesche autoriteiten, twee desiderata, die alleen met kennis der taal bereikbaar zijn. Van de waarheid dezer dingen schijnt de Regeering nog niet doordrongen te zijn: nog steeds kennen onze consuls geen Chineesch, nog steeds heeft onze consul voor Zuid-China zijne standplaats in het buitenland, namelijk te Hongkong, terwijl toch de meest

elementaire kennis van den toestand leert, dat het anders zou moeten wezen.

Onder deze omstandigheden kan het geene verwondering wekken, dat belangrijke zaken aan onze consuls voorbijgaan. De rechtstreeksche emigratie van Swatow naar Deli is met behulp van den Duitschen consul tot stand gekomen en geschiedt nog steeds met Duitsche schepen en onder Duitsch toezicht. Bij het zoeken naar afzet in China van Nederlandsch-Indische petroleum heeft men, naar ik verneem, wederom de hulp van een Duitschen consul moeten inroepen, ter verkrijging eener lang uitblijvende vergunning tot het oprichten van reservoirs; wellicht is het daaraan te wijten dat nu de verkoop ook in Duitsche handen is.

Eindelijk kan de pers veel doen om de belangstelling in China op te wekken en levendig te houden, vooral door het verspreiden van degelijke informatie omtrent hetgeen speciaal voor ons van belang is; dit zal zij echter niet kunnen doen, wanneer zij, zooals naar ik meen thans geschiedt, uitsluitend uit buitenlandsche bronnen put; waar het maar eenigszins mogelijk is, zal zij dus naar eigen berichtgevers moeten omzien."

Hoor en wederhoor.

Er is een boek verschenen, dat tot titel heeft: *Het leven in Nederlandsch-Indië*; 'n boek, waard om gelezen te worden, omdat men daardoor leert, hoe 'n aaneenschakeling van onwaarheden een samenhangend geheel kan vormen, dat zijn verband zou verliezen door 'n enkele schets, naar waarheid geteekend.

Men begrijpe mij vooral niet verkeerd.

Hier en daar zijn enkele zaken naar het leven geteekend, 'n buitenissigheid, 'n ploertigheid, iets patserigs, pakkend geschetst; ook enkele personen uit de naaste omgeving van den schrijver, b. v. 'n parvenu, met 'n licht cachet van meneerigheid, zooals er overal gevonden worden; doch de schrijver dwaalde, toen hij de buitenissigheden, de ploertigheden, 't patserige, de parvenu's tot modellen nam om 't leven te schilderen, dat in Nederlandsch-Indië geleid wordt. Maar zijn dwalen wordt misdaad, als hij ophoudt ter goeder trouw te liegen; als hij voorbedachtelijk generaliseert in 't beleedigen, als hij personen, menschenklassen door 't slijk sleurt, die hi niet kent; als hij den Indischman in het algemeen eei loos, trouweloos noemt, omdat hij er enkele in zijn naaste omgeving heeft aangetroffen, die zoo waren.

„Deugd is er vreemd, als het begrip van sneeuw; rein

heid van geest even zeldzaam als een transparante lucht; trouw en eerlijkheid zijn er haast onbestaanbaar als frissche wind of geur van rozen."

Treurige ervaring, voorwaar, als het zoo ware!

Doch neen, 't is *onwaar*, 't is een paradox, die alleen verdienste heeft als bladvulling.

Als ik kan constateeren, dat één dominee zich schuldig maakt aan dronkenschap, een andere aan onzedelijke handelingen, dan overdrijf ik, als ik zeg, dat dominees zich schuldig maken aan dronkenschap en onzedelijke handelingen, en ik handel misdadig door te zeggen „*alle* dominees zijn dronkaards en immoreel."

Ik was ten naastenbij 20 jaren in Indië, zag van de ambtenaars- en officierswereld minstens even veel, zoo niet meer dan de heer Veth, de schrijver van 't bewuste boek; ik ben tot oordeelen minstens even goed gecenseerd en neem den handschoen op, dien hij Nederlandsch-Indië in 't aangezicht werpt.

Over den handel en de handelslieden kan hij uit den aard der zaak beter oordeelen dan ik, doch ik beroep mij op de eerlijkheid, de oprechtheid, de goede trouw, waarmede mijne handelsvrienden en kennissen in Indië zich omgloorden, en waarvoor zij als zoodanig gerespecteerd werden, om hem ook op dit punt te kunnen weerspreken.

Had zijn boek geen kwaad bloed gezet, had 't het zaad niet gestrooid, waardoor geheel ten onrechte antipathie tegen Indië is ontstaan, ik zou 't beneden mij hebben geacht er op te antwoorden.

„Ik geloof wel, dat 't overdreven is, erg overdreven", zei men mij, „maar als het honderdste deel van den inhoud waarheid is, dan zijn Sodom en Gomorrha er een dorado bij."

En ik zeg u: „Nederlandsch-Indië is een *goed* land! Als gij den moed hebt te verklaren „ik ben man" en het zijt, dan vindt ge er een goede carrière." Zorg er

voor capaciteiten te hebben, omdat domooren ook in Indië, meer nog dan elders, met moeilijkheden te kampen hebben; doch bovenal: wees eerlijk, ter goeder trouw; beschouw deugd als een kostbaar kleinood; wees rein van geest en oprecht, omdat laagheid er geschuwd wordt; omdat Indische openhartigheid misdaden wereldbekend maakt en ook omdat trouweloosheid, oneerlijkheid en andere laagheden in 't publiek gegeeseld worden.

„In een Europeesche gevangenis onder boeven kan men reiner blijven dan in het bagno Indië," zegt de heer Veth.

Ik ken hem niet, doch ik vooronderstel, dat hij niet in eene Europeesche gevangenis onder boeven heeft geleefd; ja, van dat leven al heel weinig ondervinding, ervaring heeft. Over de besmetting in een bagno kan men niet beter oordeelen, dunkt me, dan er lang in geleefd te hebben. De heer Veth leefde in *zijn* bagno Indië, en de infectie, die *hem* er besmette, moet wel groot zijn geweest, getuige 't galachtige, waarmee hij zijn boek schreef.

„Noem mij uwe vrienden, uwe kennissen," zeg ik met 'n zekere vrijmoedigheid, „en ik zal zeggen, *wie* en *wat* gij zijt."

Ik weet niet, wie 't twijfelachtig voorrecht hebben tot den kring van bekenden van den heer Veth te behooren; doch als zij hem tot modellen gediend hebben voor de teekeningen, die hij 't lezend publiek voor oogen toovert, dan is er reden te over om hem te beklagen. Ja, dan is zijn leven in Indië een tijd van ballingschap geweest; dan kan ik mij voorstellen, dat hij er erg geïnfecteerd is geworden en dat hij na een lang reinigingsproces — in 1897 was hij er 't laatst, meen ik, en hij schreef zijn boek in 1900 — vol afschuw terug ziet op al 't ploertige, 't patserige, al 't geestdoodende, dat moreel en intellectueel afstompt, en dat zijn invloed zoo machtig op hem deed gelden.

Doch ook dàn heeft hij het recht nog niet tot 'n oordeel

zóó absoluut als wanneer hij 't schuldig uitspreekt over *alles*, wat in Indië leeft en niet leeft. De infectie maakte hem blind voor 't goede.

„Ik ben geen groot bewonderaar van de Indische natuur", zegt hij. „Ze is bijna overal vervelend; ze troost niet, ze bezielt niet, want ze spreekt niet."

Kijk, kijk, ook de Indische natuur heeft het bij hem verbruid. „De gustibus non est disputandum."

Ik zal u laten zien, hoe weinig betrouwbaar zijn oordeel is. Luister naar zijn halleluja op Padangs omlijsting.

„De rug-lijnen van 't Barissan-gebergte, dat als een zacht-blauwig waas rijst boven de verre, donkerblauwe zee, zijn zoo kuisch, zoo teer, zoo even, hier en daar wegsmeltend in zware glanswolken met gulden randen, nu eens stijgend, fier van geloof, tot wat de menschen een berg noemen, dan eens deinend als de zee en weer nijgend vol liefde en wijding.

„Geen fel licht en dus ook geen scherpe contouren; de adel van de lijnen wordt niet ontheiligd. De lucht is zwak nevelig en het zonnelicht zwaar doch rustig.

„Alleen in de tropen toont een gebergte zoo van zee uit. Het is alsof die lijnen droomen en de bergen droombeelden zijn. Men voelt l'immensité, die hier is in lieflijke majesteit. En langzamerhand lijkt 't u als droomt ge zelf weg en leeft ge niet meer dat ruwe leven der werkelijkheid; ook zoo te mogen weglijnen als die bergruggen zoo kuisch, zoo teer, zoo even, wordt zoet verlangen in u. Zelden, zelden wil de menschenziel zóo samenvloeien met de natuur.

„Die eilandjes vóor Padang! Dichtgroene palmbosschen, door fel-gelen strandrand gescheiden van de bekoorlijke diepblauwe zee. En een klein hutje, verscholen in de schaduw van de overbuigende palmbladeren. En een schuitje, klein, met vlerkjes links en rechts, om licht te dobberen op de golven, drijft voortgestuwd met pagaaien, bewogen door naakte, bruine armen, op den immensen oceaan.

„En die groene, groene kust! Van den hoogsten top tot in zee niets dan dicht, vol groen; woudgroen — donker en glanzend; weidengroen — zacht en licht. Hier en daar op een bergrand een boom, hooger dan de andere boomen, uitstekend en daarom zoo eenzaam. Geen blad beweegt. De zeewind slaapt al. Roerloos als 't meest roerlooze van wat leeft.

„En lange schaduwen over het spiegelgladde zeevlak onder den wal, waartegen de deining van den Indischen Oceaan bruisend breekt, wit schuimend, hoog-opspattend."

Over een tocht van Padang over Padang-Pandjang en Fort-de-Kock naar Payacombo zegt hij: „Ik heb dat tochtje altijd met genoegen gedaan en ik moet zeggen, dat ik steeds groote impressies kreeg van de natuur om mij. Ik kan 't begrijpen, dat men enthousiastisch wordt — ik ben 't zelf ook — over het landschap der Padangsche Bovenlanden."

Hoe is dit te rijmen met zijne uitdrukking: „Ik ben geen groot bewonderaar van de Indische natuur. Ze is bijna overal vervelend; ze troost niet, ze bezielt niet, want ze spreekt niet."

„De bergen van Java, Sumatra en op zee in de Molukken is een natuur, die indruk maakt en weldadig werkt. Ook de Minahassa biedt lieflijk-schoone plekken."

Hiermede kan de heer Veth, die, geloof ik, weinig meer van Indië zag dan hij opnoemt en mooi vindt, tevreden zijn.

Ik zou hem kunnen bijvallen, als hij den lof zingt op 't natuurschoon, dat Europa aanbiedt.

O zeker, ook Europa is schoon. Hij en ik, en vele anderen, die door ons zwoegen en werken, door ons verblijf in Indië in staat waren de Italiaansche meren t bezoeken, die de mooie plekjes in Zwitserland bezochten die edelweis op den Pilatus en den Rigi plukten.... i wil zeggen kochten, die peinsden op de salonbooten o 't Vierwaldstättermeer, die spelevaarden op 't Sarne

meer en den blik lieten rusten op de heerlijke schepping daar om-heen, wij vonden dien aanblik verrukkelijk tot 't einde toe; het einde, dat 14 dagen, 3 weken, mogelijk een maand of langer van 't begin verwijderd was.

Hadt gij geleefd, meneer Veth, in de nabijheid van de Italiaansche meren, in 't mooie Zwitserland, in 't Schwarzwald, den dag slijtend op 'n vuil, stoffig handelskantoor, ik ben er zeker van, dat 't mooie voor u vervelend zou zijn geworden.

Gij beschimpt de Indische natuur als uitwerking van uw galachtig gemoed; gij zijt als een stout kind boos op uwen draaitol, omdat gij de kunst van 't spel niet verstaat.

Gij zijt onbillijk, onredelijk en gij begingt een misdaad door 't schrijven van uw boek. Lasteren en liegen zijn hier synoniem.

Gij scheldt op Indië uit zucht tot schelden, een zucht, een hartstocht, die u zóodanig beheerscht, dat ge uw tegenspraak niet hoort, ziet en voelt.

Gij spaart in uwe ondoordachte overdrijving niemand; onschuldigen en schuldigen — waarom zouden er geen schuldigen zijn? — worden door u belasterd.

Beroep u niet op uwe aanhaling hier en daar, als gij zegt: „ik ontmoette er ook enkele goede menschen," want die halfheid staat u laf.

Gij gaat zelfs in uwe overdrijving zóó ver, dat ge u zelf niet spaart, nòch 't handelslichaam, dat ge er hebt vertegenwoordigd.

„Van een gewoon menschelijk standpunt bekeken, is de rol van een importeerend koopman op Java, zacht uitgedrukt: vernederend", zegt ge, „vooral wegens het knoeien met de accoorden, die de zelf-knoeiende Chineezen aanbieden"; en verder: „laat nu niet één importeur dit tegenspreken, laat niet één importeur het onderstaan zich rechtschapen te noemen in den eenvoudigen zin van het woord, om niet eens te reppen van den ideeëlen zin."

Zou alzoo de eerlijkheid, de goede trouw, de oprechtheid van mijne vrienden en kennissen in den handel een fictie zijn geweest?

Neen, ik geloof 't niet; ik wil het niet gelooven, al wil de heer Veth 't als zoodanig doen voorkomen. Ook wil en kan ik niet gelooven aan schijn-eerlijkheid, 'n eerlijkheid, die begint bij 't verlaten van 't handelskantoor en ophoudt bij 't binnentreden.

Niet een ieder is een dief in zijn nering.

Een dief in zijn nering is een dief.

In zijn nurksheid, in zijn hartstocht om te lasteren predikt hij door woord en daad 'tgeen Voltaire ergens heeft gezegd: „On commence par être dupe et on finit par être fripon dans le grand jeu de la vie humaine."

Ook Voltaire kon overdrijven; doch hij vond zijn meester in den heer Veth.

Hij was nooit president van een bank op ƒ 36,000 's jaars, noch generaal, noch resident, 'tgeen hem nog lange jaren moet gegriefd hebben. Hoe is anders de ontboezeming te verklaren: „Nou, president, of generaal, of resident, was je maar tramkoetsier in Amsterdam, dan was je beter af voor het moment." Trouwens, deze ontboezeming ontsnapte hem ergens, zittende vóór een café op een plein te Amsterdam.

't Wil mij voorkomen, dat hij in die keuze vrij wel alleen staat; want nog nimmer hoorde ik dat een president, generaal of resident hunne betrekking er aan gaven en naar 't baantje van tramkoetsier te Amsterdam solliciteerden. Ik kwam toen tot de conclusie, dat er eenig verband bestaat tusschen 't zitten vóór 't café en den dwazen wensch.

Ik beklaagde den heer Veth — zonder hem anders dan door zijn boek te kennen — op grond van zijn entourage, 't kringetje kennissen, dat hem geïnfecteerd heeft en tot model diende. Ik sprak reeds over 't zuiveringsproces, dat hij onderging en dat duurde van zijn

terugkeer uit Indië tot 't schrijven van zijn boek.

Jammer dat de ontsmettingskuur slechts half werk heeft verricht; want veel van de besmetting met onbeschaafden is er gebleven en waarvan bijna op elke bladzijde bewijzen zijn te vinden. Hoe zijn anders uitdrukkingen als „zweeterige, lamme Indië", „varkens en insensibel geworden indischgasten", „bezweet gedragen overhemden", „ronken" voor slapen, „smurrie" voor eten, enz. te verklaren? Zijn gang naar de cabinets d'aisance van de Indische hôtels geeft 't bewijs van de halfheid van 't reinigingsproces.

Onwillekeurig dacht ik aan hetgeen Schiller ergens heeft gezegd: „Gemeine Naturen zahlen mit dem, was sie thun, edle mit dem, was sie sind."

En als ge nu of later een parvenu ontmoet, gebruind door de tropische zon, of iemand, die uit „de-n-Oost" trouweloosheid, eerloosheid heeft meegebracht, denk dan niet: „zoo zijn ze allen", doch herinner u dan 't kleine kringetje, waarin de schrijver van *Het leven in Nederlandsch-Indië* zich bewoog en waarin hij de modellen leerde kennen, die hem gediend hebben voor zijne teekening.

't Is meermalen vermakelijk zijn gemopper te analyseeren. Hij zag den waringinboom stil-stom, onbewegelijk, in weerwil van den wind; d. w. z. hij *meende* die stil-stomheid, die onbewegelijkheid te aanschouwen, omdat hij uit antipathie tegen *zijn* bagno den woudreus 't bewegen misgunde.

Die antipathie werkte op hem als een slaapmiddel, en toen hij ontwaakte wenschte hij met sehnsucht: „neem me van hier en leg me aan een slootkant van Holland onder een wilgeboom, maar laat me niet verkommeren onder de stil-stomme waringins."

Ik geloof het recht te hebben te verklaren, dat meneer Veth voorbeeldig moet zijn in excentriciteit, dat er buiten hem niemand in Indië is die uit woede op den

prachtigen waringinboom, waarin zoo machtig veel poëzie verborgen ligt, als men maar niet boos is op zich zelven, den hartewensch zal uiten te rusten aan een slootkant *van* Holland.

Alles wordt er met de haren bijgesleept.

De uniformpet van de civiele ambtenaren is hem een doorn in het oog, of wel, hij vindt in dat hoofddeksel aanleiding de ambtenaren met kellners van 't Tolhuis in Amsterdam te vergelijken, die ook zoo iets dragen.

Meneer Loubet, de president van de Fransche republiek, draagt 'n rok van 'tzelfde maaksel als die van een bedienenden kellner. Daarom is de eerste nog altijd geen kellner en de laatste geen president van Frankrijk.

Ik maakte tweemaal de reis naar Indië in gezelschap van eene dame, die met den handschoen getrouwd was; doch nooit woonde ik 'n tooneel bij, dat maar eenigen schijn had van de ploertigheid, welke de schrijver ons in zijn boek schetst.

Ook de begroeting bij aankomst in Indië: „Zeg, ouwe jongen, we lusten 'm nog, hoor!" moet iets geweest zijn uit 't kleine kringetje, waarin de heer Veth zich klaarblijkelijk bewoog.

Doch genoeg!

Evenals hij den waringinboom verguist en hem 't ruischen misgunt, 't rusten aan een Hollandschen slootkant als iets hemelsch voorstelt, is hij overdreven in zijn geheele geschrijf.

Hij randt, om in den geest van Victor Hugo te spreken, den scepter aan in naam van den troon, den mijter in naam van het altaar; door zijne overdrijving mishandelt hij de zaak, die hij behandelt; 't is achteruitschoppen in het tuig; 't is den afgod zijn weinige afgoderij verwijten; 't is in den paus te weinig pausdom, in den koning te weinig koningschap, in den nacht te veel licht zien; 't is in naam der blankheid ontevreden zijn op het albast, op de sneeuw, op de zwaan, op de lelie

De groote wijsgeer Tolstoï heeft ergens gezegd: „Le talent, c'est le don de voir dans les choses ceque les autres ne voient pas;" doch Tolstoï rekende daarbij niet op schrijvers als de heer Veth, die in zijne verblinding door overdrijving zonder talent personen en zaken ziet, die niet bestaan.

J. R. JACOBS.

's Gravenhage, September 1900.

Met het afkeurend oordeel van den heer Jacobs over den aard en de strekking van Veth's werk kunnen wij ons geheel vereenigen; *niet* eens echter zijn wij het met den geachten schrijver als hij den heer Veth talent ontzegt. Integendeel, de eerlijkheid gebiedt ons te erkennen, dat wij meer dan éene passage in zijn boek — die waarin hij het minst zondigt door overdrijving en eenzijdigheid — met genoegen hebben gelezen, al werd ons genot in het volgend oogenblik weer vergald door ergernis over zijn dolzinnig razen en schelden.

Redactie.

Uit het Koloniaal Verslag van 1900.

Aan de mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard van het Koloniaal Verslag van 1900 (Oost-Indië) ontleenen wij het volgende:

Op verzoek van de Indische Regeering werden door de besturen van de Straits-Settlements en Laboean (Britsch-Noord-Borneo) de bestaande verbodsbepalingen tegen den uitvoer van oorlogsbehoefte naar Nederlandsch-Indië wederom tijdelijk bestendigd.

Zooals nog in het vorig verslag kon worden medegedeeld, vertoefde het tot het auxiliair eskader behoorend pantserdekschip *Friesland*, in de maand Juni 1899 een paar weken te Manilla (Philippijnen), tot vlagvertoon. Dezelfde oorlogsbodem werd na het uitbreken van den oorlog in Zuid-Afrika naar de Delagoabaai gedirigeerd ter behartiging van de belangen van Nederlandsche onderdanen.

De Indische Regeering verleende hare medewerking om een tweetal officieren van den Indischen militairen geneeskundigen dienst deel te doen uitmaken van de Nederlandsch-Indische afdeeling van het *Roode Kruis* in Zuid-Afrika.

Het onderzoek naar de wijze, waar zal kunnen worden voorzien in de behoefte aan bestuurstoezicht op de behandeling van de (meestal in de Straits-Settlements aangeworven) Chineesche werklieden bij de „panglongs" (door Chineezen gedreven balkenkapperijen en

houtzagerijen) in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra, was tijdens de afsluiting van dit gedeelte van het verslag nog niet afgeloopen.

Over een met de Siameesche Regeering te treffen *modus vivendi* aangaande de beantwoording der vraag, welke zich in Siam vestigende, uit Nederland en zijne bezittingen of koloniën afkomstige personen, geen Nederlanders zijnde, voor de inschrijving in de registers van ons consulaat te Bangkok — als Nederlandsche onderdanen zijn aan te merken, is onze consul in April j.l. van instructiën voorzien. Eene regeling van deze aangelegenheid op voorloopigen voet, indien ter zake overeenstemming met Siam verkregen wordt, is onzerzijds wenschelijk geacht in verband met eene hier te lande voorbereid wordende algemeene regeling van het Nederlandsche onderdaanschap.

Omtrent eene nieuwe regeling van de wederzijdsche grenzen op Timor is een ontwerp-verdrag aan het oordeel der Portugeesche Regeering onderworpen. De over deze aangelegenheid op Timor werkzaam geweest zijnde gemengde Nederlandsche en Portugeesche commissie, heeft zich daarna ook bezig gehouden met een onderzoek in zake de in het laatst van 1897 en het begin van 1898 op de Nederlandsch-Portugeesche grens aldaar plaats gehad hebbende verwikkelingen. De stukken omtrent dit onderzoek in 't laatst van 1899 hier te lande ontvangen, zijn in behandeling.

Met betrekking tot de grens tusschen het Nederlandsch en het Britsch gebied ter Oostkust van Borneo werd in het afgeloopen jaar onzerzijds aan de Britsche Regeering mededeeling gedaan van het feit, dat de in 1891, in gemeen overleg, aldaar geplaatste (houten) merkteekenen verdwenen waren en dat op de door nieuwe plaatsbepalingen verkregen snijpunten, ter voorziening in de oogenblikkelijke behoefte, vanwege onze marine tot de plaatsing van voorloopige merken was overgegaan. Dientengevolge is met de Britsche Regeering

overeengekomen in April 1901, door eene gemeenschappelijke opneming, de plaats te doen bepalen, waar nieuwe en dan steenen merkteekenen zullen worden opgericht.

Op politiek gebied deed zich in het afgeloopen jaar op Java en Madura niets bijzonders voor. Aan den onregelmatigen toestand dat in vele streken aldaar het wettelijk buiten omloop gestelde oude kopergeld (duiten) in het inlandsch verkeer nog altijd eene meer of minder belangrijke plaats was blijven innemen, is door met beleid voorbereide en uitgevoerde maatregelen een einde gemaakt, zonder dat daarbij bezwaren zijn ondervonden.

Het aantal Mekka-gangers bedroeg in bijna alle gewesten aanmerkelijk minder dan in 1898.

De verstandhouding tot de inlandsche hoven op Java mocht bij voortduring bevredigend heeten.

Het voornemen om aan pangeran Mangkoe Negoro weder het eigen beheer te geven van de geldmiddelen der Mangkoe Negaran, is tot uitvoering gekomen. De toestand dier geldmiddelen is thans bijzonder gunstig, wat — behalve aan het zuinig beheer van den prins — vooral te danken is aan de goede suiker- en de veel verbeterde indigoprijzen.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen gunstig.

In tal van gewesten had de veestapel nogal van ziekten te lijden, vooral van mond- en klauwzeer, buikziekten en darmontsteking.

De aanleg van de Bantam-lijn der Staatsspoorwegen kwam voornamelijk in de afdeeling Lebak aan den handel ten goede. Te Batavia was de toestand op commercieel gebied beter dan in vorige jaren; te Soerabaja was het er minder gunstig mede gesteld.

De mededeelingen omtrent Atjeh en onderhoorigheden bevatten, na de periodieke rapporten daaromtrent uitgegeven, uit den aard der zaak weinig nieuws en herhalen, schoon in uitvoeriger vorm, grootendeels wat

reeds uit vorige berichten bekend is ten opzichte der verschillende onderafdeelingen van het Rijk.

Slechts het volgende worde daarom aangestipt.

De politieke toestand in de sagi der XXVI Moekims kan niet anders dan zeer gunstig worden genoemd.

Ook in de sagi der XXV Moekims werd de rust niet verstoord.

De geest van hoofden en bevolking der XXV Moekims kan even goed, zoo niet gunstiger geacht worden dan die in de XXVI Moekims.

Medewerking tot het in handen krijgen van vijandiggezinden werd van hoofden en bevolking weinig ondervonden.

Voor den aanleg en het onderhoud van wegen en bruggen werd daarentegen van hoofden en bevolking de meeste medewerking ondervonden.

In het ressort der onderafdeeling Seulimeum (XXII Moekims), dat het meest onder den invloed stond van Panglima Polèm, omdat er zich de rechtstreeksche bezittingen van het Polem-geslacht bevinden, werd met krachtige hand het bestuur ingezet.

Natuurlijk moest het bijzonder krachtig en streng optreden op bestuursgebied gepaard gaan met onafgebroken actief militair optreden in de uitgestrekte, boschrijke bergterreinen van deze afdeeling.

Het verslag maakt melding van het overal opjagen door onze troepen van Panglima Polèm, die door de bovenstreken van Meureudoe en Samalanga naar Peusangan gevlucht en, na daar met den pretendent-sultan en T. Tji Peusangan gevoelige verliezen te hebben geleden, een tijdlang spoorloos verdwenen was. Nadat verschillende pogingen om zijn spoor terug te vinden vruchteloos waren gebleven, werd zekerheid verkregen dat hij zich met andere in verzet zijnde Groot-Atjehsche hoofden weder in Samalanga schuilhield. Ook van daar door eene colonne marechaussee opgejaagd, wisten Polèm en zijne

medestanders tijdig te vluchten naar het gebergte ten zuidwesten van de Pidië-vallei, waar, volgens de laatste berichten (van einde Maart jl.) de tochten te zijner opsporing worden voortgezet.

In het begin van het jaar was het in Pidië, d. w. z. de geheele vallei van de federatiën XII en VI Moekims, nagenoeg volkomen rustig.

Een feit is het dat wij, gedurende den geheelen duur der aanwezigheid van de vijandigen benden, de meeste medewerking ondervonden van de beide Pidiësche hoofden, die zich in 1898 het langst en het hevigst tegen ons hadden verzet, nl. T. Bentara Gloempang Pajong en T. Mantroi Garot, en dat alle overigen zonder onderscheid zich beijverden om tegenover ons den schijn te vermijden van anders dan uit nooddwang en zoo kort mogelijk den vijand ter wille te zijn.

Vermeld wordt, dat de trambaan van Sigli over Padang Tidji naar Keudé Breuë voltooid werd en voor het publiek verkeer opengesteld kon worden.

In aansluiting aan deze trambaan werd een aanvang gemaakt met het opmeten van het tracé van het door Pidië naar Meureudoe loopende deel van den tramweg van Sigli naar Lho Seumawé, tot het aanleggen waarvan bij de Indische begrooting voor 1900 gelden werden bewilligd. Dit geschiedde gelijktijdig van Sigli en Meureudoe uit.

Het landschap Samalanga gaf stof tot groote tevredenheid.

In Geudong bleven hoofden en bevolking ons vijandig gezind.

Bij de vijandige beweging, die Teungkoe Tapa in 1899 opnieuw in de Pasei-streek op touw zette, bleef het op Atjeh's Oostkust rustig; duidelijk toonden zoowel hoofden als bevolking dat zij alle vertrouwen in Tapa hadden verloren.

Ook van Nja Mamat en T. Hoesin werd geen last ondervonden.

Te Goenoeng Kala aan de Bajan-rivier werd eene nieuwe gouvernementsvestiging opgericht; voorloopig kwam daar één compagnie infanterie in garnizoen, terwijl er voor de politieke aanrakingen een controleur geplaatst werd.

Als van algemeen politiek belang voor deze onderafdeeling wordt ook gewezen op de veelvuldige, dikwijls langdurige en ver uitgestrekte militaire patrouilles, die tevens dienstbaar werden gemaakt aan het doen van diverse opnemingen, waardoor binnenkort eene kaart van de geheele onderafdeeling zal kunnen worden uitgegeven.

Op de Westkust valt overal op politiek gebied groote vooruitgang te bespeuren als onmiddellijk gevolg eenerzijds van het sneuvelen van T. Oemar, waardoor eenheid en samenhang in zijne benden verloren gingen en enkele voorname panglima's, o. a. de dappere Panglima Karim, zich voor goed afscheidden, en anderzijds van het in verschillende landschappen optreden met onze troepen en het meer ingrijpend besturen

Over het algemeen is de bevolking in de onderafdeeling Tapa-Toean afkeerig van den oorlog; het zijn voornamelijk de op roof beluste avonturiers van alle gading uit wie T. Ben zijne benden recruteerde. Van een algemeen verzet is geen sprake.

De veiligheid van personen en goederen liet in Groot Atjeh in het gebied buiten de sagi's, zoomede in de XXVI en de XXV Moekims weinig te wenschen over.

In Groot-Atjeh kwamen nu en dan nog personen, welke die afdeeling vroeger hebben verlaten, terug om zich wederom in hunne oude haardsteden te vestigen. Belangrijke bewegingen onder de bevolking grepen niet plaats. Door het niet meer voorkomen van groote werken, is het aantal Chineesche koelies thans vrijwel tot het normale cijfer gekomen.

Daar waar in de Onderhoorigheden de hoofden het verzet volhielden, week de bevolking bij de nadering van onze troepen doorgaans uit, om na de onderwerping der hoofden, soms zelfs vóór dien tijd, met ondergeschikte hoofden weer naar hare kampongs terug te keeren en zich verder rustig te gedragen.

De gezondheidstoestand was over het geheel genomen vrij bevredigend.

De handel te Koeta Radja en Oeleë Lheuë was niet tevreden over zijn afzet.

Uitbreiding van het tramnet in Groot-Atjeh had niet plaats, wel van het wegennet.

De werking-sfeer der scheepvaartregeling werd wederom belangrijk uitgebreid.

Omtrent de uitkomsten, welke de scheepvaartregeling oplevert tot tegengang van smokkelhandel en zeeroof, wordt bericht dat zij voor die doeleinden ter Noord- en Oostkust nog geen voldoende preventieve kracht uitoefent. Ter Westkust wordt hare gunstige werking in dit opzicht in de hand gewerkt door de omstandigheid dat aldaar gedurende een vijftal maanden des jaars de vaart ter zee voor kleine vaartuigen niet wel doenlijk is.

Onder de mededeelingen omtrent den toestand op Sumatra's Westkust staat aangeteekend, dat in Juni jl. door het opperbestuur machtiging is verleend om de V Kota met Kampar en Tambang-Tarantang binnen den kring onzer rechtstreeksche gezagsuitoefening te brengen, terwijl, in afwachting dat bij de Indische begrooting de noodige gelden voor de invoering van een geregeld bestuur zullen zijn toegestaan, voorloopige maatregelen getroffen zijn tot regeling van het toezicht over die landschappen, hetwelk dientengevolge wordt uitgeoefend door den controleur der onderafdeeling Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar, wien, in verband hiermede, voorshands Bangkinang als standplaats is aangewezen.

Met eene eindbeslissing in zake het onder ons rechtstreeksch gezag brengen van de federatie der III Kotta Kampar en ook van het Kamparsche landschap IV Kotta Moedik wordt nog verwijld, omdat de voorgenomen inlijving van die landschappen — waartoe onder dit voorbehoud in Juni jl. mede reeds door het opperbestuur machtiging is verleend — afhankelijk is van den uitslag van een nog hangend onderzoek naar de veronderstelde aanspraken van den radja van Goenoeng Sahilan op het geheele stroomgebied der Kampar Kiri, waarvan ook de genoemde landschappen deel uitmaken.

De politieke toestand van het gewest was in 1899 bevredigend.

Omtrent den politieken toestand in de verschillende landschappen van de Oostkust van Sumatra laat de resident zich in zijn verslag gunstig uit.

Op bijna alle havenplaatsen viel in het handelsvertier vooruitgang te constateeren.

Wat de tabaksindustrie betreft, viel weder op een grooter quantum te wijzen.

De verbetering der wegen werd op krachtige wijze voortgezet.

De resultaten van het zendingswerk onder de Battaks bleven van weinig beteekenis.

In verband met onrustige bewegingen onder een deel der Chineesche mijnwerkers op Banka werden in de eerste dagen van Januari 1900 militaire detachementen tijdelijk gestationneerd te Soengeislan en — opnieuw — te Djeboes en te Koba, in verband waarmede door nieuwen aanvoer van Java, de sterkte der garnizoens-infanterie op Banka tijdelijk werd opgevoerd tot 418 man (waaronder 8 officieren).

In de Westerafdeeling van Borneo liet de politieke toestand in het onder ons rechtstreeksch bestuur staand gewest niets te wenschen over.

De tocht door Centraal Borneo, waartoe

door de Indische Regeering, onder toevoeging van nog eenig verder personeel, in commissie waren gesteld de heeren dr. A. W. Nieuwenhuis, de door zijne vroegere exploitatietochten op Borneo bekende officier van gezondheid der 1ste klasse van het Indisch leger, doch als zoodanig bij zijn korps *à la suite* gevoerd, en J. P. J. Barth, controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen, werd met goed gevolg volbracht, en dit zoowel uit een politiek als uit een wetenschappelijk oogpunt. De bevindingen der gecommitteerden hebben de Indische Regeering de wenschelijkheid doen inzien van een doorgaand bestuurstoezicht in het nog weinig bekende stroomgebied der Mahakkam-rivier boven de monding van de Moejoeb.

De verhouding van het inlandsch zelfbestuur van Koetei bleef uiterst bevredigend. In de plaats van den na een circa 50-jarig bestuur, overleden sultan is voorloopig als zoodanig opgetreden zijn oudste wettige zoon, reeds in 1876 onder den titel van „sultan moeda" als toekomstige opvolger aangewezen. In Maart jl. is de resident gemachtigd om bedoelden pangaran Mohamad Alimoedin, ook genaamd pangaran Praboe Anoem, als sultan van Koetei te erkennen en te bevestigen, nadat deze bij de door hem te passeeren akte van verband tevens zal hebben verklaard te zullen medewerken tot het sluiten van een nieuw politiek contract, tot eene nadere regeling van de grenzen van het landschap, alsmede tot de overdracht aan het gouvernement, tegen schadeloosstelling, van de tolrechten, pachten en monopoliën in Koetei.

Door het bestuur werden met de verschillende zelfbesturen ter Oostkust besprekingen gehouden ten einde tot eene beperking te komen van het gebruik om snel tochten te ondernemen. Had het daartoe strekkend overleg met den sultan van Koetei in 1897 reeds geleid tot eene algeheele afschaffing van het gebruik in het gebied van de Mahakkam tot en met de kampong Melak

in Juli 1899 werd te Tandjong Redeb (Goenoeng Taboer), in tegenwoordigheid van het bestuur, door de vrouwelijke Dajaksche radja's van de aan de Boven-Mahakkam gelegen kampongs Djoelohang en Sega, respectievelijk genaamd Si Mangdjoeng Galar Adji Bin en Si Lohing galar Adji Intan, de eed afgelegd dat zij zoowel als hare onderhoorigen zich in den vervolge van het houden van sneltochten zouden onthouden.

In het onder ons rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van Celebes en onderhoorigheden bleef het gedurende 1899 volmaakt rustig. De militaire demonstratie te Boelekomba (afdeeling Zuiderdistricten) heeft in zoover nog eene nawerking gehad, dat de houding der anak's kraeng (afstammelingen van hoofden) in die buurt gepaster is geworden.

De topographische opneming van het Gowa'sche gebied werd, zonder dat daarbij moeielijkheden werden ondervonden, voortgezet en beëindigd.

De taak van de beide sinds het najaar van 1898 in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinea geplaatste controleurs bij het binnenlandsch bestuur bestond tot dusver nog hoofdzakelijk uit pionierswerkzaamheden.

Vooral in de afdeeling West- en Zuid-Nieuw-Guinea werden reeds goede uitkomsten verkregen.

Hier wordt uitvoerig melding gemaakt van het ongeval, dat in 't laatst van 1899 ter zuidkust van Nieuw-Guinea aan eenige scheepsofficieren van het aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende stoomschip *Generaal Pel* is overkomen.

Aan het slot der mededeelingen wordt gezegd, dat na de ontvangst van het door den controleur bij aankomst te Fak Fak door tusschenkomst van den resident aanstonds ingediende rapport en van dat van den commandant der *Serdang*, de Indische Regeering nog nader overwoog of het wenschelijk kon zijn verdere pogingen te doen tot

plaatselijk onderzoek naar het lot der drie scheepsofficieren en tot tuchtiging van de betrokken negorijen. Zij kwam echter tot de conclusie dat, nu de ter zake gehoorde personen verklaard hadden dat de overblijfselen der vermoorden in zee geworpen waren, het hoogst onwaarschijnlijk zou zijn dat bij een eventueel nader plaatselijk onderzoek grootere zekerheid omtrent ten dood der bedoelde scheepsofficieren verkregen zou kunnen worden. Trouwens konden, naar het inzien der Indische Regeering, een verder plaatselijk onderzoek en bestraffing der schulnigen te eer achterwege blijven, nu het voorloopig wel niet mogelijk zou zijn vriendschappelijke aanraking met de inboorlingen der bewuste streek te verkrijgen na de plaats gehad hebbende wegvoering van een elftal hunner, terwijl deze wegvoering voorshands ook als eene voldoende représaille kon gelden, vooral daar, ook naar het oordeel van den resident, van eene nadere tuchtiging geen heil was te verwachten.

In de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali) en Lombok hadden geen feiten van politieke beteekenis plaats.

De politieke toestand in de niet onder ons rechtstreeksch bestuur gebrachte streken op Bali bleef onbevredigend.

* * *

De sterkte van het leger ging gedurende 1899 terug van 1428 officieren en als zoodanig dienstdoenden benevens 42,235 militairen beneden den rang van officier tot respectievelijk 1345 en 39,388.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de toestand, waarin het hoofdwapen, de infanterie, verkeerde, merkbaar beter werd; want terwijl de sterkte daalde van 34,398 tot 30,917 man, nam het aantal dergenen die aanstonds beschikbaar waren tot uitrukken, slechts af van 25,114 tot 24,527 man.

De sterkte aan officieren en als zoodanig dienstdoenden gaf op ult. 1899 ten slotte, vergeleken met ult. 1898, nog een nadeelig verschil van 83.

Nu de regeling omtrent de buitenlandsche verloven weder regelmatig werkt, laat het zich aanzien dat het aantal terugkeerende verlofgangers weder tegen dat der vertrekkenden zal gaan opwegen. Zoowel uit aanmerking hiervan, als op grond van de overweging dat, bij het tot stand komen van de voorgenomen reorganisatie der garnizoens-infanterie, de eischen der formatie, nog meer dan reeds in 1899 het geval was, zullen verminderen, werd er geen aanleiding gevonden om ter zake van het voorbijgaande incompleet aan officieren tot buitengewone voorzieningen te besluiten. Te minder deed zich de noodzakelijkheid daartoe gevoelen met het oog op de zeer bevredigende uitzichten omtrent de kansen van aanvulling in 1900.

Op 1 Juli jl. telde de Koloniale Reserve aan onderofficieren en minderen in 't geheel 2351 man, namelijk in Indië 1438 en hier te lande 913 man.

Bij de mededeeling dat twee leerlingen der Hoogere Krijgsschool, de 1ste luitenants der infanterie C J. Asselbergs en M. J. Nix, aangewezen zijn om, in het belang hunner verdere vorming in algemeen krijgskundige richting, als militair attaché bij den staf der zich te velde bevindende legermacht van de beide republieken in Zuid-Afrika de krijgsverrichtingen aldaar bij te wonen, wordt tevens melding gemaakt van het overlijden van luit. Nix en bericht dat luitenant Asselbergs laatstelijk geruimen tijd wegens typheuse koorts in eene ziekeninrichting nabij Durban verpleegd geweest is, en daar in Augustus jl., in het belang van zijn verder herstel, terugkeer naar Nederland door den hem behandelende geneesheer wenschelijk werd geacht, hij toen teruggeroepen is.

Met de oprichting van het nieuwe korps pupil-

len kon op 1 Januari 1900 een aanvang worden gemaakt.

Tot het nieuwe korps kunnen worden toegelaten: wat de 1ste categorie betreft, van 1 Januari 1900 tot 1 Juli van dat jaar jongelingen die het 8ste levensjaar hebben volbracht en op laatstgenoemden datum het 12e levensjaar nog niet zijn ingetreden, — en van 1 Juli 1900 tot 1 Juli 1901 jongelingen die het 8ste levensjaar hebben volbracht en het 13de levensjaar niet zijn ingetreden, — terwijl na 1 Juli 1901 tot de 1ste en tot de 2de categorie worden toegelaten jongelingen die het 8ste levensjaar hebben volbracht en het 14de levensjaar niet zijn ingetreden, waarvan zij, die het 13de levensjaar zijn ingetreden, dadelijk in de 2e categorie worden geplaatst. De pupillen der 1ste categorie worden verpleegd en opgeleid in het protestantsche weeshuis te Samarang, in het gesticht der vereeniging *Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo* te Buitenzorg of in de Jongensweezeninrichting te Soerabaja.

De voorloopige militaire spoorwegcommissie vorderde zóóver met hare werkzaamheden, dat kon worden overgegaan tot het doen van voorstellen betreffende het in het leven roepen van eene permanente militaire spoorwegcommissie.

Ook bij de garnizoens-infanterie op Lombok en in de residentiën Amboina en Ternate werd het repeteergeweer, model '95, in dienst gesteld, en daarmede was, bij de geheele infanterie de nieuwe bewapening ingevoerd.

De proeven met de van hier uitgezonden nieuwe modellen lederwerken voor de cavalerie en met het in Indië ontworpen ledergoed voor de infanterie waren nog niet beëindigd.

Hier te lande wordt de uitzending voorbereid van 15 cM snelvuurgeschut voor kustverdediging, terwijl tevens eerlang eenige revolverkanonnen

zullen worden uitgezonden, ten einde het legerbestuur in de gelegenheid te stellen om zich te verklaren omtrent de wenschelijkheid om dien geschutvorm in de bewapening van het Indisch leger op te nemen.

De proeven met het doen medevoeren door de cavalerie van verschillende gereedschappen en ustensiliën hebben de wenschelijkheid aangetoond om de onderdeelen van dit wapen van eene gereedschapsuitrusting te voorzien. Bij wijze van tijdelijken maatregel is thans machtiging verleend om door de cavalerie oefeningen in den pionierdienst te doen houden.

Het onderzoek naar een doelmatiger eetketel wordt nog voortgezet. Van de invoering van eetketels van aluminium is, uit aanmerking van de hooge kosten, afgezien.

Er wordt medegedeeld, dat ook bij de in 1899 plaatsgehad hebbende excursiën de door de conservenfabriek te Poerworedjo (residentie Bagelen) geleverde zoogenaamde noodrations voor de Europeesche militairen in alle opzichten voldeden. Daarentegen mocht het nog niet gelukken in deze tot eene bevredigende oplossing te geraken wat de voeding der inlanders aangaat; de proeven dienaangaande worden voortgezet.

De in vele opzichten gunstige gezondheidstoestand bij het leger, waarop in de laatste jaren te wijzen viel, bleef bestendigd.

Wat betreft de bestrijding van het misbruik van sterken drank in het leger, werd in het afgeloopen jaar een onderzoek ingesteld naar de uitwerking van de in 1897 aan de gewestelijke bestuurders gerichte regeeringsaanschrijving om hunne bijzondere zorg te wijden aan de onderdrukking van den clandestienen verkoop van sterke dranken. Uit de ter zake ontvangen apporten is gebleken dat de civiele autoriteiten het ıogelijke verrichten om het beoogde doel te bereiken; n hoewel nu het kwaad daardoor nog in geenen deele uitgeroeid, valt toch, luidens de verstrekte mededee-

lingen, op verschillende plaatsen verbetering in den toestand te bespeuren. Al aanstonds verder te gaan, werd niet raadzaam geacht na hetgeen, blijkens de mededeelingen van verleden jaar, in den aanvang van 1899 was tot stand gebracht met opzicht tot de beperking der van landswege te verstrekken hoeveelheid jenever aan troepen op marsch en te velde. Intusschen blijft de aandacht van het legerbestuur in het bijzonder ook op deze zoo hoogst belangrijke aangelegenheid gevestigd. Aan de hand van de in Juli 1898 aan de verschillende militaire autoriteiten gerichte aanbeveling om zooveel doenlijk in de militaire cantines een afzonderlijk vertrek als lees- en speelzaal in te richten, werd het mogelijke gedaan om de cantines meer en meer aan hare bestemming te doen beantwoorden. Thans wordt een onderzoek ingesteld naar de wenschelijkheid om voortaan in de cantines den verkoop van onschadelijke dranken, eetwaren, versnaperingen, enz., in stede van door de cantinehouders, voor rekening der cantines te doen geschieden.

Fransche kolonisatie in Algerië.

Bij de gedachte aan al onze fouten en tekortkomingen in Indië, speciaal wat betreft de vervulling van onze „roeping" jegens den „bruinen broeder", is het een troost, dat andere koloniseerende mogendheden, die zooveel later dan wij zijn begonnen en daardoor veel op ons voor hadden, niet beter zijn geslaagd. Nederland en Engeland hebben hunne koloniën eeuwenlang als wingewesten geëxploiteerd, — naar de terminologie der radicalen: uitgeplunderd en uitgezogen. En eerst, langzamerhand zijn beide mogendheden zich bewust geworden van hare roeping als beschavingsvolk en zijn de onomwonden beleden en brutaal in praktijk gebrachte rooverstheorieën voor edeler opvattingen gaan wijken. Frankrijk daarentegen is, naar zijn aard, dadelijk begonnen met groote leuzen en schetterende fanfaronnades; het wilde Arabieren en Kabielen terstond doen deelen in al de zegeningen van christendom en beschaving, die het zelf in zoo kwistigen overvloed bezit; Algerië zou een tweede Frankrijk: het Frankrijk van over de Middellandsche Zee worden.

Het *Handelsblad* bevatte dezer dagen eene correspondentie uit Algiers, waarin belangwekkende mededeelingen worden gedaan omtrent de uitkomsten van Frankrijk's kolonisatie-systeem. De schrijver begint met er op te wijzen, dat de bestaande toestanden Frankrijk min of

meer noopten, zich op een hooger standpunt te plaatsen dan andere koloniale mogendheden. Arabieren noch Kabielen behooren tot de volken, die zich gemakkelijk laten exploiteeren; voorts had Frankrijk rekening te houden met de Spaansche inwoners ten westen, de Italiaansche ten oosten, die zich in het land gevestigd hadden vóor het Fransche bewind en nu, wijl het Fransche gouvernement er een grootere veiligheid en rechtszekerheid had gebracht, in dichte scharen, talrijker dan de Fransche *colons*, aan beide zijden het land binnendrongen, er zich vestigden en een geslacht deden opbloeien van in het land geboren westerlingen, die natuurlijk op westersche wijze geregeerd wilden worden. Er waren dus twee regeeringssystemen noodig: een voor de *colons*, een ander voor de inboorlingen, en langzamerhand, immers daar Frankrijk de inboorlingen de „zegeningen der beschaving" zou doen deelachtig worden, een derde voor die Mohammedanen, welke zich het westersche leven zouden *willen* assimileeren.

Beschamenderwijze voor onze beschaving, waren er dat zeer weinigen: niet de moeite waard om er rekening mee te houden. Evenals de Luxemburgers hebben de Mohammedanen tot leus: „wij willen blijven wat wij zijn!" Er waren dus drie soorten gemeenten noodig, en die zijn er nog in het land: de gemeenten der inlanders, dikwijls niet meer dan *doears*, dorpen van tenten, die zich heden hier, morgen daar bevinden, maar altijd binnen zekeren kring blijven; zij zijn, wat het Fransche bestuur betreft, onderworpen aan het *bureau arabe*, gewoonlijk geheel uit militairen bestaande, en zij worden geregeerd *fortiter in re*, *suaviter in modo*, maar — *geregeerd*. — zij hebben niets in te brengen. Dan zijn er de „*communes mixtes*", onderworpen aan burgerlijke ambtenaren, die vaak niet de taal hunner onderhoorigen spreken of verstaan, maar ter zijde gestaan worden door een inlandsch ambtenaar, of den *caïd*, hoofd van het inlandsche

gemeentebestuur, den *dsjemaâ*, die meestal in de ervaring, dat het vergeefsche moeite is, niet meer daagt. Immers de burgerlijke ambtenaar beslist, maar daar hij, onbekend met de landstaal, geheel van den *caïd* afhankelijk is, is 't in waarheid deze die regeert, maar niet meer, zooals vóór de Fransche overheersching, op de vingers gekeken wordt door den *dsjemaâ*. In de *communes de plein exercice* heeft men een gemeentebestuur naar Europeesche wijs, de gemeenteraad samengesteld uit Westerlingen en inboorlingen, door algemeen kiesrecht gekozen, maar, mààr hoe groot het getal inboorlingen en hoe klein het getal *colons* der gemeente ook zij: de inboorlingen kunnen nooit meer dan een derde der gemeenteraadslieden kiezen, en hun vertegenwoordiging mag het getal drie niet overschrijden. Dus.... de inboorlingen hebben nergens wat in te brengen. De inlandsche gemeenteraadsleden der *communes de plein exercice* versterken eenvoudig de regeeringspartij, niet die van de vroede vaderen der gemeente, die vaak heel weinig vroed zijn, maar zij vertegenwoordigen, meer dan hunne kiezers, den prefect, de Regeering van Frankrijk, en zij hebben gelijk. De Fransche Regeering is *niet* anti-Joodsch, de inlandsche gemeenteraadsleden stemmen dus maar in een enkel geval tegen: wanneer het gemeentebestuur een anti-Joodschen maatregel voorstelt. Want het geloofsfanatisme komt van de Christenen, het komt niet, is nooit gekomen van de Mohammedanen.

De Arabische taal heeft zelfs voor fanatisme geen woord, zij omschrijft de zaak, zij noemt de fanatieken „makkers van den haat", en hoewel de Mohammedanen de Joden verachten en altijd veracht hebben, zij hebben ze altijd in hun land geduld en hun niet meer in den weg gelegd, dan een goed Mohammedaan aan zich zelf en aan zijn geloof zich verplicht achtte aan Christenen en, iets meer nog, 't is waar, aan Joden in den weg te leggen.

Drie soorten gemeenten dus, naar Fransch inzicht,

stijgende in rang, en nu verwondert men zich van Fransche zijde heel erg over het feit, dat nooit een Arabische gemeente verzocht heeft een *commune mixte*, nooit een *commune mixte* verzocht heeft een *commune de plein exercice* te worden, en dat wordt dan Muzelmansch fatalisme genoemd!

Maar ik vraag u, schrijft de correspondent, waarom zouden ze naar die hoogere eer streven? Zij kunnen er alleen maar bij verliezen, want natuurlijk, ook de gemeenten moeten „hun rang ophouden", iets waarvoor de inboorlingen niets voelen. Zij weten te goed, dat zij niets hebben in te brengen. Ja, er zijn gewone Arabische gemeenten, gemengde gemeenten geworden, gemengde gemeenten zijn verhoogd tot die van *plein exercice*, maar die wensch is uitgegaan van de *colons*. En dat is duidelijk: als er ergens in de buurt van een tien, twintig of dertig duizend inboorlingen zich een paar honderd *colons* gevestigd hebben, zijn deze er natuurlijk vóor om de inlanders te annexeeren. De kleine slikt den groote in, en digereert hem zóo goed, dat hij er uitstekend bij vaart. Iedere inlander brengt gemiddeld fr. 2 jaarlijks op aan de gemeente welks ingeschrevene hij is, dàn wat men zou kunnen noemen de „heerendiensten", waarover de gemeentebesturen de vrije hand hebben en vaak beschikken op een wijze, die met het gemeentebelang weinig, met met dat der inlanders niets te maken heeft. Er hoeft geen woord meer bij om te verklaren, waarom de *colons* zoo gaarne de inboorlingen in hun gemeente opnemen, en waarom gene er zoo weinig op gesteld zijn. Er is te veel misbruik van gemaakt. In de gemeente Guet-tar el-Aïsj hebben 67 *colons* de voogdijschap over 1527 inboorlingen, in Oelad-Rahmoen regeeren 166 over 3099, in Bizot is de verhouding 201 tot 7711, in Bordsj-Menaiël 538 tot 13,121, in Tizi-Oezoe 1232 tot 29,603.

Ziedaar enkele cijfers. Hier is dan de *colons*-gemeente:

dorpje of stadje van hopelooze banaliteit — alle steden in Algerië zijn door „het geestigste volk ter wereld" gemaakt naar één model, en dat model is van bijna idiote wansmakelijkheid — en in een hoek ligt de inlanderswijk, wanneer de inlanders niet buiten de gemeente vaak op grooten afstand wonen. Zoodra nu de gemeente van een paar honderd *colons* de beschikking heeft over de belastingopbrengst en de gedwongen diensten van de inlanders, worden groote werken aangelegd. Natuurlijk moet de gemeente een behoorlijk stadhuis hebben, goed-geplaveide straten, groote pleinen met boomen, gas- of electriciteitsverlichting; als 't er een beetje af kan, een theater, dat hoewel het meestal leeg staat, voor die menschen zóo noodig schijnt dat men het te Flemien, een vrij groote stad, vroeger de „Koningin van Marreb" genoemd, en nog altijd een der centra van het Westersche Muzelmansche leven, onder één dak met het stadhuis heeft gebouwd. Dat zijn alle werken, waarvan de inlanders niet het minste nut hebben, en waar nu niettemin hunne belastingen zonder eenige gewetenswroeging werden gebruikt, liever misbruikt. De Fransche Regeering heeft dus dien annexeerlust van de *colons* moeten tegengaan, wat niet wegneemt, dat, zooals hierboven werd aangetoond, groote inlanders-gemeenschappen volkomen afhankelijk zijn van zeer kleine *colons*-gemeenten.

Uit een en ander blijkt, dat de Franschen in Algerië op geheel andere wijze koloniseeren dan wij het bij voorbeeld in Indië doen, en dat spreekt vanzelf, omdat zij van den beginne af tegenover een geheel andere bevolking en dus een geheel andere taak stonden. Een vergelijking tusschen onze kolonisatie en die van Frankrijk in Algerië is niet mogelijk. De Franschen verheffen er zich gaarne op, dat zij zooveel menschlievender, zooveel weldadiger voor den inlander koloniseeren: het komt

mij voor, zegt de briefschrijver, dat dit gekheid is. Indien de Franschen hun taak in theorie hooger opgevat hebben, in een tijd toen er andere denkbeelden heerschten dan toen wij begonnen te koloniseeren, zeker is dat zij verre beneden hun taak blijven, en dat de inlanders in Algerië klagen.

Wat de talrijke *colons*-bevolking in Algerië betreft: menschen die wel bijna allen de Fransche taal spreken en waarvan velen in openbare vergaderingen en in dagbladen hoog opgeven van hun liefde voor het Fransche vaderland, voor twee-derden, zoo niet meer zijn dat lieden van Spaansche, Italiaansche of Malteesche afkomst, die bij het Fransch ook zeer goed nog hun oorspronkelijke taal spreken. Hun „liefde voor Frankrijk" kan dus niet erg diep geworteld zijn, en hoewel zij instinctmatig begrijpen dat Algerië zich thans nog niet onafhankelijk van Frankrijk kan regeeren — ook niet financieel — er is een tendentie van beide zijden om zich althans in dit opzicht van elkaar los te maken. Daarbij komt de anti-Joodsche beweging in Algerië, die, hoewel men het niet ronduit wil zeggen, zelf-regeering voor Algerië bedoelt. De toekomst zal leeren wie van beide landen, het onze of Frankrijk, het langst zijne koloniën behoudt. Ik denk niet — aldus besluit de briefschrijver.— dat dit Frankrijk zal zijn, althans niet voor zooveel 't het schoone en rijke land van Algerië betreft.

Tentoonstelling van Oost- en West-Indisch bewerkt metaal.

Na de welgeslaagde tentoonstelling van Indische wapens, die als 1e groep door de Vereeniging *Oost en West* van Mei—half Juli jl. te 's Gravenhage bijeengebracht was, heeft zij het plan opgevat aldaar tegen half October a. s. een tweede expositie te geven, die — aansluitende bij de eerste — in den ruimsten zin wil laten zien wat er aan *bewerkt metaal* in onze Indiën vervaardigd wordt of werd.

Aangezien genoemde Vereeniging daartoe de gulhartige medewerking in komt roepen van al die particuliere personen, welke in het gelukkig bezit zijn van een of meer diergelijke voorwerpen, zoo kan het goed wezen eenigszins nader den aard aan te duiden van zulke werkstukken in metaal, als op een tentoonstelling gelijk deze bijzonder op hun plaats zouden zijn.

Allereerst moet dan de aandacht gevestigd op het *koper*, *rood* en *geel koper*, dus hetzij geslagen of gegoten of gedreven. In een tropisch klimaat wordt natuurlijk de voorkeur gegeven aan een niet roestend metaal, en wordt het ijzer eerst dan gebruikt, wanneer het onmisbaar is om zijne andere deugden, b.v. voor wapens.

De belangrijkste centra daarvoor op Java zijn Semarang, en Grissee met Soerabaia; ook de Vorstenlanden. Tal

van plaatsen in de Buitenbezittingen worden van daaruit voorzien.

We noemen b.v. de eenvoudige maar fraaie stukken voor dagelijksch gebruik in *geslagen rood koper:* de *dandang's* of rijst stoom-ketels, waarop de geheele vervaardiging van gehamerd metaal nog te zien is in kransen van gladde deukjes, echt van eerlijk maaksel, en sierend tevens door hun volgorde van kleine lichtspelingen. Desgelijks de goed gevormde tjèrìt's of tuitketels, die nog het type bezitten van onze mooi-ouderwetsche roodkoperen theeketels, doch ook gepointilleerd in het koper, niet glanzend glad en gebruineerd als weleer bij ons. Dan de diverse soorten van open kommen en pannen, de *bòkor's*, als vingerglazen met een rand als voetstuk. de *dhaloeng's* of rijstpotten, enz.

Dan de diverse *gietwerken*, meest in *geelkoper*, vooral van Java en Sumatra (Soengei Poear), welke zoo eigenaardig aansluiten bij de eerste behoeften der inlandsche weelde en inlandsche beschaving. Allereerst b.v. de tallooze *sirih-toestellen*, te vinden over onzen geheelen archipel, en in hun meer weelderige vormen zilver eischend of goud, en dan in beide gevallen gedreven. Voorts de even tallooze *gong's* en diergelijke metalen *klokken* als hoofdelementen voor de inlandsche geelkopermuziek, waarvan het sonore der rinkelende metaalklanken verkregen wordt door een tegelijk vernuftige en harmonische buiging der gegoten lijnen. Bij beide is èn het karakteristieke èn het eenvoudig-sierlijke datgene wat aantrekt.

In zake *gedreven koper* zijn het vooral de *kris-* en andere *wapenscheeden*, de „overtrekken" dus der eerste scheede van hout, die alle stadiën doorloopen van nette gladheid tot rijk geciseleerd drijfwerk, de *pendhok's tatahan*, straks ook weer in zilver en goud.

Hierbij sluit zich als vanzelf aan de wensch naar het óók ten toon stellen van een kleine keurcollektie *oud-Javaansche bronzen*, die sierlijke Brahmaansche of

Buddhistische beeldjes, waaraan de behoefte in onzen archipel gestorven is, en daarmee tevens deze mooie, klein-monumentale uiting van godsdienstige kunst. Als historischen achtergrond voor onze metaal-expositie zou zulk een rubriek van de hoogste waarde echter zijn, en dringen we met open vrijmoedigheid bij de bevoorrechte bezitters aan op tijdelijke in-bruikleen-geving.

Ook aan het *tin* mag worden gedacht, voor zoover daarvan, vooral op Banka, niet onaardige stukken, worden vervaardigd door hoofdzakelijk Chineezen, als met name sigarenkokers met ingesneden versieringen.

Dan de twee metalen, bij uitnemendheid onder alle volken steeds bestemd tot sierlijke weelde en rijke praal, het *zilver* en het *goud*.

Het meest gelukkig zouden we hierbij wel zijn, indien het ons gegeven was ééne sectie bijeen te brengen uit dat gedeelte van onzen archipel, waar de drijfkunst in die edele metalen het hoogste nog staat: uit *Bali*. Wie de schitterende geribde zilveren plengbekers en rijstkommen kent indertijd op Lombok buitgemaakt, of de gouden doozen met ingekorven verluchtingen van grillige wajang-achtige figuren en teer gecisileerde bloem-arabesken, zal wel den sterken wensch voelen opkomen dat vooral *dit* niet op onze tentoonstelling ontbreke. Een der mooiste, en gelukkig meest levenskrachtige uitingen van Indische zilver- en goudsmidskunst zou velen de oogen openen.

Doch ook elders, op Java, op Sumatra, wordt veel en mooi werk in zilver en goud nog gemaakt.

Van het bij Europeanen nog al befaamde *Padangsche cantille-werk* (eigenlijk uit Kota Gedang) in zilver, zouden we alleen de mooie, werkelijk nobele stukken willen verzoeken. Veel daarvan is toch enkel vervaardigd voor export en is wel handig, ontzaglijk handig, maar tevens knutselig en stijlloos. Liever hadden we een ruime collectie van echt-inlandsche dingen in inlandschen stijl, voor

nationaal gebruik. De fraaie *voetringen* en *armringen*, de talrijke *oorkrabben* en *oorhangers*, zoo goed nog deze „kleinkunst" vertegenwoordigend; de vaak zoo edele *borstplaten*, *buikplaten* en *diademen*, vooral geliefd als tooi bij den dans, bij bruiloften, bij hooge feestelijkheden, van Noord-Sumatra af tot achter in de Kleine Soenda-eilanden; de *gespen*, *haarspelden* en *kleedijknoopen*, deze laatste zoo mooi uit Atjeh; de reeds genoemde *sirihtoestellen* en *kwispeldoren*, doch nu in zilver en goud. Dan de zeer fraaie uitingen van versiering in edel metaal tegenover en naast het strenge ijzer, dus de harde *wapenen* lieflijk en verlokkend gemaakt door inlegwerk van zilver of goud, door rijk gedreven heften in beide metalen, vooral goud — waarbij Bali weer verreweg de kroon mag spannen — of, als straks reeds genoemd, door hun overscheeden in geciseleerd bloemwerk en figurenspel. Met dit laatste komt dan onwillekeurig ook een rubriek van *bewerkt ijzer* weer op onze tentoonstelling terug, die als „Oost Indische wapens" reeds in onze 1e groep te bezichtigen was. Speciaal echter mogen we hierbij vragen om tijdelijke in-leengeving van gedamasceerd en op andere wijze ingelegd, ook geëmailleerd ijzer en staal, opdat deze wonderlijke kunst, met de daaraan verbonden en nog vrij duistere kwestie van het *pamor*, in zoo goed mogelijk licht worde gesteld. Evenmin mogen de *munten* vergeten worden. Het voor versiering zoo uiterst dankbare Arabische schrift weet soms van eenvoudige stukken voorwerpen te maken van decoratieve schoonheid.

Voor de 5e Commissie van *Oost en West*

Het medelid

G. P. ROUFFAER.

De Tentoonstellingscommissie voor de 2e Groep, zich refereerende aan het bovenstaande, doet een hartelijk beroep op de vriendelijke medewerking en gulheid van

allen, die haar zouden kunnen steunen bij het voorgenomen doel.

In den meest strikten zin zegt zij allereerst *volstrekte veiligheid* toe voor alle die stukken in het algemeen en ieder stuk in het bijzonder, welke aan haar tijdelijk worden toevertrouwd.

Transport heen en weder en assurantie komen voor onze rekening; eventueel belasten wij ons ook gaarne met commissie, wanneer enkele eigenaars tot verkoop genegen mochten zijn.

In het bovenstaande is niet gesproken over West-Indië. Daar de inboorlingen aldaar zelf geen metalen bewerken, moeten we hier echter verzoeken ons arbeid te willen afstaan van de Britsch-Indische immigranten, in Suriname vervaardigd.

Ten slotte doen wij aan hen die willen medewerken tot het welslagen onzer tentoonstelling het vriendelijk verzoek om vóor medio September aan den heer G. P. Rouffaer, Witte de Withstraat 25, Den Haag, te willen toezenden een opgave van de door hen ten behoeve der tentoonstelling af te stane voorwerpen.

Namens de 5e Commissie van *Oost en West:*

N. VAN ZUYLEN—TROMP, *Presidente.*
PH. ZILCKEN, *Vice-President.*
R. A. J. VAN DELDEN, *Secretaris*

VARIA.

Verbetering der koffiecultuur.

De *Vereeniging tot verbetering der koffiecultuur* heeft den 6en September j.l. te Amsterdam eene vergadering gehouden, onder leiding van den heer W. J. Geertsema.

Tegenwoordig waren 14 leden en donateurs, uitbrengende 41 stemmen.

Doel der vergadering was mee te deelen het resultaat van de pogingen, door de in de vergadering van den 18en Mei j.l. benoemde commissie, bestaande uit de heeren W. J. Geertsema, S. P. van Eeghen en mr. F. J. H. de Wetstein Pfister, aangewend bij den minister van Koloniën, ten einde te trachten den steun der Regeering te verkrijgen, om op de een of andere wijze het voortduren der wetenschappelijke onderzoekingen aan het proefstation voor koffie, voorloopig althans te verzekeren.

De Minister stelde voor, in twee jaren tijds een subsidie te geven van *f* 15,000, onder goedkeuring van den Gouverneur-generaal.

De commissie heeft gemeend dit voorstel van den Minister in overweging te moeten nemen en heeft dientengevolge den directeur van 's Lands Plantentuin, prof. Treub, verzocht in eene audientie bij den opperlandvoogd, Zijne Excellentie te verzoeken, zijne goedkeuring te hechten aan het voorstel van den minister van Koloniën

en voorts zich te vergewissen of de aan het proefstation verbonden natuuronderzoekers geneigd zijn voor nog twee jaren hunne diensten aan het proefstation te blijven verleenen. Blijkens ontvangen telegraphisch bericht van prof. Treub is er overeenstemming verkregen, zoodat het voortbestaan van het proefstation voor verdere twee jaren verzekerd is.

Het bestuur noodigde nu de leden en donateurs uit, hunne goedkeuring te hechten aan boven omschreven voorstel.

De president bracht eerst een woord van dank aan den Minister en aan den Gouverneur-generaal.

Ingekomen was een voorstel van den heer J. Hudig Dzn., gedelegeerde van het Algemeen Koffie-syndicaat in Nederlandsch-Indië, om het proefstation niet te Buitenzorg te laten, maar het te verplaatsen naar een der centra van de koffie-ondernemingen, b.v. Malang. De leiders der onderzoekingen zouden dan meer in directe aanraking komen met de planters.

De heer Van Lennep zou nooit eene verplaatsing wenschen zonder medewerking en goedkeuring van den heer Treub en de beide natuuronderzoekers, chefs der afdeelingen van 's Rijks Plantentuin.

De heer Cramer diende eene motie in met de strekking om de beslissing van de verplaatsing over te laten aan prof. Treub, en het Syndicaat te kennen te geven dat het zich hieromtrent heeft te verstaan met den heer Treub.

De president maakte er de vergadering opmerkzaam op, dat het te sluiten contract met de Regeering spreekt van een proefstation dat te Buitenzorg geplaatst is.

De heer Hudig vereenigde zich namens het Syndicaat met de motie-Cramer.

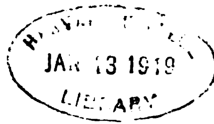
Met algemeene stemmen werden daarop het bestuursvoorstel en de motie-Cramer aangenomen.

Onderzoekingen naar den pithecantropus.

Gesteund door den rijken Amerikaan George Vanderbilt, is een jong Amerikaansch geleerde, David J. Walters, professor aan de Yale-universiteit, naar Java vertrokken, om onderzoekingen te doen naar den pithecantropus erectus, de „missing link" tusschen mensch en aap.

Volgens de meening van George Vanderbilt zou prof. Walters, die in het begin van deze maand van Newhaven naar Nederlandsch-Indië vertrokken is, op grond van zijn vooraf ingestelde onderzoekingen groote zekerheid hebben, nadere bijzonderheden te vinden over den pithecantropus, die door prof. Dubois ontdekt en op de Parijsche tentoonstelling geëxposeerd is.

De Duitsche geleerde prof. Haeckel, hoogleeraar te Jena, heeft zich, volgens de *New-York Herald*, eveneens voorgesteld naar Java te vertrekken, om onderzoekingen naar den pithecantropus in te stellen.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

OCTOBER 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bladz.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

De Begrooting van Ned.-Indië voor 1901.

Het tekort op den dienst van 1898, geraamd op *f* 17,013,300 is *f* 1,450,255 hooger gebleken, zoodat het tekort thans op *f* 18,463,555 wordt gesteld.

Het nadeelig saldo over 1899, bij de begrooting op *f* 11,795,312 geraamd, doch verleden jaar op ten hoogste 5 millioen geschat, zal blijkens de voorloopige uitkomsten niet meer dan *f* 1,858,505 bedragen.

Wat het dienstjaar 1900 betreft, wordt in de Memorie van Toelichting medegedeeld, dat de netto-ontvangsten wegens den verkoop van koffie en tin, naar den maatstaf van de tegenwoordige prijzen, het geraamde bedrag met omstreeks *f* 7½ millioen zullen overtreffen. Het laat zich dus aanzien dat de dienst met een voordeelig, in plaats van met het op *f* 5,777,255 geraamde nadeelig saldo zal sluiten.

De ontworpen begrooting voor 1901 — als een onderdeel waarvan wordt beschouwd het afzonderlijke wetsontwerp tot beschikbaarstelling eener som van *f* 875,000 voor den aanleg van een spoorweg van Padalarang naar Krawang — wijst de volgende eindcijfers aan:

Middelen in Nederland .	ƒ 28,693,434	
„ „ Indië . . .	„ 121,242,500	
		ƒ 149,935,934
Uitgaven in Nederland .	ƒ 30.262,928	
„ „ Indië . . .	„ 119,622,455	
		ƒ 149,885,383
zoodat de begrooting sluit met een voordeelig saldo van.		ƒ 50,551

Bij vergelijking met de begrooting voor 1900 blijkt, dat tegenover eene vermeerdering van ƒ 7,946,926 voor de middelen, eene verhooging staat van ƒ 2,119,128 voor de uitgaven.

Voor de middelen moet het voordeelig verschil voornamelijk hieraan worden toegeschreven, dat hooger zijn geraamd: de opbrengst van den verkoop van tin ƒ 5,506,000, van den koffieverkoop ƒ 1,290,000, van de exploitatie der staatsspoorwegen ƒ 797,000, van de in- en uitvoerrechten ƒ 519,000, van diverse belastingen ƒ 275,000, van den zoutverkoop ƒ 240,000 en de ontvangsten in verband met de kinacultuur ƒ 150,000.

De vermeerdering, welke het eindcijfer der uitgaven heeft ondergaan, ondanks de afvoering van de op de vorige begrooting uitgetrokken som van ƒ 2½ millioen voor buiten omloopstelling van de duiten, betreft hoofdzakelijk de uitgaven voor eene verbinding van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aan het telegraafnet, ten behoeve van de drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Soerabaja, voor bevloeiings- en andere waterstaatswerken, voor pensioenen en gagementen en voor de defensie.

Omtrent de onderdeelen ontleenen wij het volgende aan de Memorie van Toelichting:

Op de afdeeling Regeering en Hooge Colleges is weer de som van ƒ 5000 uitgetrokken, welke om de vijf jaren voor eene gedeeltelijke vernieuwing van het meubilair in de gouvernements-hotels pleegt te worden beschikbaar gesteld. Tegenover die vermeerdering en eene verhooging

van de kosten der Algemeene Secretarie met *f* 3000 in verband met de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, staat eene vermindering van *f* 13,860 wegens het vrijvallen van het pensioen van den oud-Gouverneur-generaal jhr. Loudon en de inkrimping van den staf van den Gouverneur-generaal.

De kosten van het gevangeniswezen zijn *f* 81,000 lager, die van het rechtswezen daarentegen, in verband met de voorgenomen reorganisatie van de Europeesche rechtscolleges en met de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, *f* 97,000 hooger geraamd dan ten vorigen jare.

De aanzienlijke vermindering, welke het eindcijfer der afdeeling Financiën heeft ondergaan, niettegenstaande onder anderen voor pensioenen en gagementen *f* 354,000 meer wordt aangevraagd, is hoofdzakelijk veroorzaakt door de afvoering van de som van *f* 2½ millioen, die verleden jaar voor de inwisseling van de duiten werd toegestaan.

Het nadeelig verschil voor de afdeeling Binnenlandsch Bestuur is voornamelijk veroorzaakt door hoogere raming van de uitgaven voor inkoop en van de kosten op den verkoop van koffie.

In verband met de invoering der reorganisatie van het binnenlandsch bestuur is — tegen afvoering van het daarvoor bij de vorige begrooting toegestaan bedrag van *f* 220,000 — de begrooting verhoogd.

Tot verhooging van de traktementen der schrijvers bij de onder-districtshoofden met *f* 5 's maands, is eene som van *f* 59,580 uitgetrokken.

Een memoriepost is uitgetrokken tot voorbereiding van de oprichting eener gouvernements guttapercha-onderneming.

Op welken voet dit zal dienen te geschieden, maakt nog een punt van overleg uit met de Indische Regeering. Nochtans bestaat de verwachting, dat de inlichtingen,

die uit Indië worden tegemoet gezien, zóó tijdig ontvangen zullen worden, dat bij deze begrooting meer dan eene zuiver principieele beslissing kan worden genomen.

Het doel van de Regeering is tevens op deze wijze eene markt in de kolonie te vestigen van dit artikel, dat nu grootendeels in het buitenland wordt verhandeld.

Hooger dan voor 1900 zijn o. a. geraamd:

de uitgaven voor onderwijs *f* 175,000, waaronder *f* 58,645 voor eene inrichting van middelbaar en vakonderwijs;

de uitgaven voor den burgerlijken geneeskundigen dienst circa *f* 75,000;

de kosten op den verkoop van tin *f* 268,000;

de uitgaven voor de exploitatie van de Ombiliënkolenvelden *f* 205,000, en

de uitgaven voor aanmaak en transport van zout *f* 108,000.

Met betrekking tot de bovenbedoelde aanvraag van *f* 58,645 wordt aangeteekend, dat zich bij den minister van Koloniën de overtuiging heeft gevestigd, dat de noodzakelijkheid tot het in het leven roepen van eene hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus en tot uitbreiding op groote schaal van het technisch onderwijs in Nederlandsch-Indië zich in elk geval, onafhankelijk van de beslissing nopens afdeeling B van het gymnasium Willem III, opdringt, en het tegemoetkomen aan dien eisch een onafwijsbare plicht der Regeering is geworden.

Voornamelijk dus met het oog op die jongelieden — in het bijzonder voor de in Indië geboren afstammelingen van Europeanen — wier ontwikkeling of wier middelen het afloopen van eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus of de voortzetting van de studie in Nederland niet toelaten, en die op jeugdigen leeftijd betrekkingen wenschen te zoeken bij den handel, de nijverheid, den landbouw, de stoomvaart, het spoorwegwezen, den post-,

telegraaf- en telephoondienst enz., wordt het noodig geacht eene speciaal daarop berekende onderwijsinrichting in het leven te roepen, waar zij binnen een driejarig tijdvak de voor die betrekkingen noodige kennis kunnen verkrijgen.

Verder zet de minister uiteen de niet minder dringende behoefte in Indië aan ruimer gelegenheid tot vakonderwijs.

Waar eenerzijds vaststaat dat voor tal van technische betrekkingen, die in Indië zelf een toekomst beloven, daar te lande alle gelegenheid tot opleiding ontbreekt, terwijl anderzijds de ambachtsscholen te Batavia en Semarang door geldgebrek binnen te enge grenzen worden gehouden, en aan de behoefte aan en begeerte naar meer gelegenheid om zich op de daar onderwezen vakken meer toe te leggen niet te twijfelen valt, meent de minister dat met het doen van een flinken stap op den weg tot voorziening in deze behoeften niet mag worden gedraald. Daartoe zal vooreerst handelsonderwijs en mijnbouwkundig onderwijs moeten worden in het leven geroepen, tevens de gelegenheid tot opleiding voor machinist of bouwkundige uitgebreid, terwijl eindelijk nog in andere speciale behoeften, zooals opleiding van suikertechnici, landbouwonderwijs, opleiding van onderwijzers, te hunner tijd behoort te worden voorzien.

De ter bereiking van het boven omschreven tweeledig doel voorgestelde, in de eerste plaats noodig geachte, „inrichting voor middelbaar en vakonderwijs," die op 1 Juli 1901 geopend kan worden en waarvan de jaarlijksche kosten in minimum op ƒ 84,145 en in maximum op ƒ 120,445 worden geraamd, bestaat uit twee, onder één directeur vereenigde afdeelingen.

De eerste afdeeling A wordt gevormd door eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus, benevens een naast de derde klasse daarvan op te richten eenjarigen handelscursus.

Aan afdeeling B, waarvoor de eischen van toelating

iets lager gesteld zullen worden dan voor afdeeling A, zal het te geven onderwijs practisch en theoretisch zijn. Tot de practische vakken worden gerekend: smeden, bankwerken, timmeren, bouw- en werktuigkundig teekenen en terreinopneming.

Ten einde de inrichting, overeenkomstig hare bestemming, voor velen toegankelijk te doen zijn, zal het schoolgeld naar de draagkracht der ouders worden geheven tot een maximum van ƒ 10 's maands, gelijk aan het voor de drie laagste klassen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus geheven bedrag, en een minimum van ƒ 5 's maands, terwijl voor begaafde minvermogende jongelieden gelegenheid zal bestaan om gratis te worden toegelaten, en zoo noodig kosteloos de benoodigde leermiddelen te ontvangen.

Wat de localiteit betreft, zal van de gebouwen der Bataviasche ambachtsschool zooveel mogelijk partij worden getrokken. Het theoretische onderwijs en de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus zullen daarom in een afzonderlijk gebouw moeten worden ondergebracht, waarvoor het oog geslagen is op het tot dusver door de afdeeling Mijnwezen in gebruik zijnde gebouw.

In verband met het boven reeds vermeld voornemen om te zijner tijd, zoodra daaraan behoefte zal blijken te bestaan, nog ander vakonderwijs in het leven te roepen, wordt nog vermeld, dat thans reeds de oprichting van eene landbouwschool te Buitenzorg wordt voorbereid, alsook dat met de opleiding van Europeesche, in het bizonder van in Indië geboren jongelieden voor het bloemistenvak en de groenten- en vruchtenteelt, onder leiding van den directeur van 's Lands plantentuin, voorloopig voor den tijd van drie jaren en met ten hoogste 10 jongelieden, eene proef wordt genomen.

De inrichting voor middelbaar en vakonderwijs zal niet uitsluitend voor Europeanen toegankelijk zijn. Integendeel

heeft, ook bij de voorbereiding van dezen maatregel in Indië, de bedoeling voorgezeten, dat evenzeer inlanders en vreemde oosterlingen zouden worden toegelaten, en zulks ligt mede in de bedoeling ten opzichte van verdere speciale vakscholen, welke daarvoor later in aanmerking mochten komen, een en ander in overeenstemming trouwens met hetgeen op dit punt bij de openbare scholen voor Europeanen reeds is aangenomen.

Voor de invoering van een cursus in tropische ziekten is eene som van *f* 10,440 uitgetrokken.

Na overleg met den heer J. de Haan, in het voorjaar uitgezonden om tot directeur van het laboratorium te Weltevreden te worden benoemd en overeenkomstig het advies der Indische Regeering, wordt voorgesteld:

1°. aan het laboratorium een geneesheer te verbinden als leeraar aan den cursus in tropische ziekten (op eene wedde van *f* 500 's maands met 4 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 100 's maands benevens vergoeding voor huishuur ad *f* 150 's maands), wien de uitoefening der geneeskundige praktijk zal verboden zijn, met uitzondering alleen van consulten met andere geneesheeren over bijzondere ziektegevallen;

2°. de fondsen voor aanschaffing van de in het laboratorium benoodigde hulpmiddelen te verhoogen met *f* 1200 's jaars;

3°. een Inlandsche bediende op ten hoogste *f* 240 's jaars in dienst te stellen voor de werkzaamheden in het klinicum, en

4°. eene som van *f* 3000 beschikbaar te stellen voor eerste inrichting.

Het klinisch onderwijs zal gegeven worden in het militair hospitaal te Weltevreden, het laboratorium zelf zal gelegenheid bieden voor de gewenschte onderzoekingen van bacteriologischen en pathologisch-anatomischen aard. Den cursus al aanstonds verplicht te stellen voor alle uitkomende artsen scheen ondoenlijk.

Het overleg met den Gouverneur-generaal nopens de vraag of de Boro-Boedoer op voldoende wijze wordt onderhouden, heeft de wenschelijkheid aangetoond om de som van ƒ 2300, welke jaarlijks op de begrooting wordt uitgetrokken voor onderhoud van Hindoe-oudheden, te verhoogen met ƒ 2700.

Naar de meening van den minister kan echter met dezen maatregel alleen niet worden volstaan.

Met het oog op de bevordering van oudheidkundig onderzoek en maatregelen tot behoud van oudheden, wordt voor het aanstaande jaar eene som van ƒ 5000 uitgetrokken. Dit onderzoek zal zich over vele jaren verdeelen.

Omtrent de maatregelen, die uit dezen hoofde zullen worden getroffen, wordt nog overleg gepleegd met den Gouverneur-generaal.

Het komt den minister billijk voor, dat de Regeering zich de belangen van het personeel der te Delft opgeheven Indische Instelling aantrekke, voor zooveel daartoe gelegenheid is en daaraan behoefte blijkt te bestaan, omdat die opheffing der instelling gedeeltelijk een gevolg is te noemen van door de Regeering genomen of voorbereide maatregelen.

Welwillend hebben de docenten zich nog beschikbaar gesteld om aan de studenten der Indische Instelling, die zich voor het tweede gedeelte van het groot-ambtenaars-examen voorbereiden, voorlichting en leiding te verleenen bij hunne verdere studiën gedurende het thans ingetreden studiejaar.

Ook in verband hiermede is nu ten behoeve van de docenten eene som van ƒ 9000 uitgetrokken voor tegemoetkomingen over het jaar 1901.

Tot definitieve instelling van de bij wijze van proef opgerichte irrigatie-afdeeling Brantas is eene som van ƒ 123,100 uitgetrokken, tegen afvoering van de som van ƒ 35,767, die ten vorigen jare voor het beheer

en toezicht over de sluis-, kunst- en waterwerken in de afdeeling Soerabaja werd toegestaan.

De tijd is gekomen om den voorloopigen toestand in een definitieven te doen overgaan, en dit kan te eerder geschieden, omdat de ondervinding thans een behoorlijk inzicht heeft gegeven omtrent de sterkte van het personeel, dat voor een voortdurend en goed technisch toezicht in deze afdeeling wordt vereischt.

Ten behoeve van den aanleg eener drinkwaterleiding voor Soerabaja is eene som van *f* 1,400,000 uitgetrokken tegen *f* 400,000 voor 1900.

Met betrekking tot de werken in de Solovallei, waarvoor evenals vroeger een memoriepost is uitgetrokken, wordt o. a. medegedeeld:

De commissie van advies nopens die werken is eenparig van gevoelen dat de doorgraving van de heuvels tusschen Wringinanom en Sidajoe-lawas ter verlegging van den mond der Solorivier naar de Javazee moet geschorst blijven.

Ook is de commissie eenstemmig ten aanzien van de technische zijde der vraag omtrent de voortzetting der bevloeiingswerken. Zij is te dien aanzien tot de slotsom gekomen, dat het tot stand brengen van het eigenlijk bevloeiingswerk -- dus met terzijdelating van de evengenoemde doorgraving — dat in 1893 op ruim *f* 14½ millioen werd geraamd, behalve de daarvoor reeds uitgegeven ruim *f* 11 millioen, nog *f* 27½ millioen zal vorderen, over 15 jaren verdeeld, en dat de van dit werk te wachten directe baten, na aftrekking van de kosten van onderhoud en exploitatie, onvoldoende zullen zijn om de rente en aflossing der voor den aanleg benoodigde gelden te waarborgen.

Ten aanzien van de oeconomische zijde van de quaestie omtrent de voortzetting van het irrigatiewerk bestaat daarentegen verschil van gevoelen tusschen de drie Nederlandsche leden der commissie en het Indische lid, den directeur der Burgerlijke Openbare Werken.

De minister meent dat onder deze omstandigheden geen voorstel omtrent de voortzetting der Solowerken kan gedaan worden voordat de Gouverneur-generaal in de gelegenheid is geweest om van zijn gevoelen daaromtrent te doen blijken.

Wanneer de Regeering, na het gevoelen van den landvoogd te hebben vernomen, tot de overtuiging komt dat het werk moet worden voortgezet, zal daaromtrent de beslissing van de Staten-Generaal bij afzonderlijk wetsontwerp worden uitgelokt.

Er is voorts uitgetrokken eene som van *f* 750,000 voor een telegraafkabel, waarvoor Borneo in de eerste plaats in aanmerking komt, en de minister heeft dan ook niet geaarzeld om thans op de begrooting een post te brengen tot opneming van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in het telegraafnet, hoewel in Indië nog een onderzoek aanhangig is naar de beste wijze waarop dat plan verwezenlijkt zou kunnen worden.

De uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen zijn voor 1901 op *f* 4,189,000 begroot, waarvan *f* 155,000 tot voltooiing van de lijn Goebeng—Kalimas Oost, *f* 1,741,000 voor de lijn Kalisat-Banjoewangi, *f* 1,418,000 voor uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen en *f* 875,000 om een begin te maken met den aanleg van een spoorweg ter verbinding van Padalarang met Krawang.

De minister zet uitvoerig de overwegingen uiteen waarom de Staat zich onvermijdelijk voor de noodzakelijkheid gesteld ziet om zelf den aanleg van de verbinding Padalarang—Krawang ter hand te nemen.

Een voordeel van den aanleg van een spoorweg van Padalarang naar Krawang is niet alleen dat voor het doorgaand vervoer het berijden van de beide sterk hellende bergsecties niet meer noodig zal zijn, maar ook dat de afstand tusschen alle oostelijk van Padalarang gelegen plaatsen eenerzijds en Batavia en Tandjong Priok anderzijds met 36 kilometer zal worden verminderd.

Zal de voorgestelde lijn den afstand verminderen van het grootste gedeelte der Preanger regentschappen naar de havenplaats, waarheen alle producten moeten worden vervoerd en waarvan alle benoodigdheden van overzeeschen oorsprong moeten worden aangevoerd, en zoodoende krachtig meewerken tot de verdere ontwikkeling van dit van nature zoo rijke deel van Java, zij zal tevens den stoot geven aan de ontwikkeling van de tot dusver met verkeersmiddelen zoo schaars bedeelde afdeelingen van Zuid-Krawang.

De aanleg van dezen spoorweg zal overigens van zeer groot belang zijn voor de defensie.

De minister beschouwt dus den aanleg als een uit oeconomisch oogpunt hoogst nuttigen en voor het defensiebelang zeer noodigen spoorweg.

Het aanvangspunt van de ontworpen lijn is het station Padalarang der Preanger-lijn.

Kort na de overschrijding van de rivier Tji-Kao wordt het station Poerwakarta, de hoofdplaats van de residentie Krawang, bereikt.

Van deze laatste plaats volgt de spoorweg in hoofdzaak den postweg tot Krawang.

Na de halten Tjibragalan, Tjiboengoer, Tjikampek, Dawoean, Kosambi en Klari wordt de bestaande halte Krawang, dat is het uiteinde van den thans aan den Staat behoorenden Bataviaschen Oosterspoorweg, bereikt.

De totale lengte van den geprojecteerden spoorweg bedraagt 96,601 M.

Behalve de uitbreiding der halten Padalarang en Krawang moeten worden gebouwd: 1 station te Poerwakarta, 11 halten en 2 stopplaatsen, terwijl het wenschelijk is, dat bij den aanleg twee horizontale stukken van 300 M. lengte worden aangelegd bij K.M. 6^{500} en 50^{560} om daar later halten of stopplaatsen te kunnen inrichten.

De bouwtijd wordt beheerscht door den tunnel en door

de groote ijzeren bruggen. Er is daarom een bouwtijd van 4½ jaar aangenomen.

De bouwkosten worden geraamd op *f* 12,213,003 (waarvan p. m. *f* 2,497,210 in Nederland en p. m. *f* 9,715,790 in Indië). Deze raming is zeer ruim genomen.

Er mag dan ook worden verwacht dat bij eene behoorlijke bewerking van het detailontwerp, voornamelijk door minder grondverzet, door geringere afmetingen der bruggen en door eene oordeelkundige verdeeling van ophooging en ingraving, besparingen mogelijk zullen blijken.

Voor dezen spoorweg is het ook zeer moeilijk eene eenigszins betrouwbare raming van de teverwachten rentabiliteit op te maken.

Volgens een zeer globale raming zou volgens de omschreven bronnen als inkomsten aan de nieuwe lijn toevloeien een bedrag van *f* 442,000.

Daar de exploitatiekosten van de nieuwe lijn worden begroot op een bedrag van *f* 258,000, zou de raming van de netto-opbrengst *f* 184,000 of 1.5 pct. van het aanlegkapitaal bedragen, welke raming slechts een zeer betrekkelijke waarde heeft.

Een onvermijdelijk gevolg van den aanleg der nieuwe lijn zal zijn dat de lijn Batavia—Krawang eenige uitbreiding en verbetering zal moeten ondergaan. De uitgaven daarvoor en voor de aanschaffing van drie locomotieven voor de sneltreinen, die gezamenlijk geraamd kunnen worden op *f* 300,000, kunnen geleidelijk gedurende den bouw van den Padalarang—Krawang-spoorweg ten laste van de uitbreidingsrekening der bestaande lijn gedaan worden.

Een tweede slechts gedeeltelijk met den aanleg van de nieuwe lijn in verband staande dringend noodige uitbreiding en verbetering, betreft het station Pasar Senen te Batavia. Een station van den vereischten omvang en, ook wat de omgeving betreft, behoorlijk ingericht, te Pasar Senen, zal volgens een globaal ontwerp, met inbegrip van de betrekkelijk hooge kosten voor de onteigening

van gronden tot het verkrijgen van een geschikt terrein en goede toegangswegen, *f* 238,000 kosten.

Verder wordt voorgesteld eene dringend noodzakelijke verbetering van de spoorwegtoestanden te Batavia.

Sedert de Bataviasche Oosterspoorweg in het bezit van den Staat is gekomen, kan in dezen ongewenschten toestand gemakkelijk en zonder veel kosten verbetering worden gebracht door het aanleggen van een lijntje, dat ter hoogte van de kampong Kemajoran in noordoostelijke richting van de bestaande lijn afbuigt en bij Antjol aan de lijn Batavia—Tandjong Priok aansluit.

De aanleg van dit lijntje met de op de aansluitingspunten benoodigde kruisingshalten zal niet meer dan *f* 90,000 behoeven te kosten.

De kosten van exploitatie der staatsspoorwegen zijn geraamd op *f* 7,886,000, waaronder *f* 3.846,000 voor de Oosterlijnen, *f* 3,103,000 voor de Westerlijnen en *f* 937,000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

Bij de afdeeling Oorlog wordt voorgesteld eene reorganisatie van de hoofdzakelijk over de buitenbezittingen verspreide garnizoensinfanterie.

Hierdoor kan aan de gezamenlijke garnizoensinfanterie — zonder de veiligheid der buitenbezittingen minder te waarborgen dan thans het geval is — eene macht van 73 officieren, 956 Europeanen en 1532 Inlanders onttrokken worden, die voor een goed deel zal kunnen dienen om de, hoofdzakelijk op Java geconcentreerde, veldtroepen, met twee bataljons, ieder samengesteld uit 2 Europeesche en 2 Inlandsche compagnieën, te versterken.

Ten slotte zal bij de infanterie eene vermindering worden verkregen van 37 officieren, 126 Europeanen en 836 Inlanders.

Tegelijkertijd zullen enkele andere onderdeelen van het leger geringe formatiewijzigingen kunnen of moeten ondergaan.

De voorgestelde reorganisatie zal de jaarlijksche uitgaven voor het leger normaal met pl. m. ƒ 400,000 doen afnemen, een bedrag, dat echter gedurende de beide eerstvolgende jaren voor een deel wordt geabsorbeerd door de in dat tijdsverloop tot stand te brengen, met de reorganisatie verband houdende redistributie en verbouwing van het logies der troepen, die in het geheel een uitgaaf van ƒ 350,000, ongerekend de uit de oorlogsmagazijnen te verstrekken bouwmaterialen ad ƒ 157,000, zullen vorderen, waarvoor een bedrag ½ × ƒ 350,000 = ƒ 175,000 is uitgetrokken.

De minister stelt er intusschen te meer prijs op, de legeruitgaven op deze wijze te kunnen doen dalen, omdat die uitgaven in de eerstvolgende jaren stellig zullen stijgen, eensdeels door de thans voorbereid wordende reorganisatie der artillerie, waarvoor reeds ƒ 150,000 is uitgetrokken tot uitzending van twaalf volledig uitgeruste snelvuurkanonnen, waarvan zes (één batterij) voor de veld- en de overige voor de bergartillerie bestemd zijn; maar ook voor de uitvoering van de plannen tot verdediging van enkele voorname havenplaatsen.

Voor de ten vorigen jare in het vooruitzicht gestelde werken tot verdediging van het Oostgat van Soerabaja heeft de Gouverneur-generaal, na een persoonlijk plaatselijk onderzoek, de som van ƒ 450,000 toereikend bevonden. Het plan is, dit werk uit te voeren met de snelheid, die de plaatselijke hulpmiddelen gedoogen, in verband waarmede voor 1901 daarvoor een bedrag van ƒ 230,000 aan gereed geld wordt uitgetrokken. Voor de verdere aanschaffing van snelvuurgeschut voor de stelling te Soerbaja wordt ƒ 190,000 uitgetrokken, welk bedrag intusschen nog is te vermeerderen met de op de begrooting voor 1900 tot hetzelfde doeleinde toegestane som van ƒ 120,000, daar de voor dat bedrag aan te schaffen vuurmonden wel besteld zijn, maar eerst in het begin van 1901 geleverd en betaald kunnen worden.

Wordt aldus voortgebouwd op de ten vorigen jare omtrent de verdediging van Soerabaja genomen beslissing, ook het sedert zoovele jaren aanhangige vraagstuk, wat gedaan kan en moet worden om Batavia en de haven van Tandjong Priok zooveel mogelijk tegen een *coup de main* te dekken, kon thans tot oplossing gebracht worden. Ook te dezer zake is door den Gouverneur-generaal *in loco* een persoonlijk onderzoek ingesteld, dat hem, in overleg met de commandanten van zee- en landmacht, tot de conclusie leidde, dat voor beveiliging van Batavia tegen een *coup de main*, door den aanleg van met het nieuwste geschut bewapende kleine werken, een uitgave van *f* 2,400,000 (welk bedrag bij den actueelen stand der artillerie-techniek en de hooge metaalprijzen van het oogenblik, wellicht nog met *f* 500,000 zal worden overschreden) zal worden gevorderd, met inbegrip van de kosten der bewapening en volledige munitie-uitrusting. Ter voldoening aan den krachtigen aandrang van den Gouverneur-generaal op het spoedig ter hand nemen van den bouw dier werken, wordt een bedrag van *f* 290,000 bestemd voor den aanleg van defensiewerken bij Batavia en, met hetzelfde doel, voor aanvulling der geniemagazijnen *f* 73,800 meer uitgetrokken, terwijl voorts een bedrag van *f* 400,000 is opgenomen voor de geschutbewapening der stelling van Batavia en Tandjong Priok.

Bovendien is gerekend op eene uitgaaf van *f* 65,000 voor den bouw van een munitiemagazijn in de 1ste militaire afdeeling van Java.

Een som van *f* 8000 is uitgetrokken om, gedeeltelijk in navolging van hetgeen in Britsch-Indië geschiedt, aan subalterne officieren, die blijk geven van bijzondere bedrevenheid in de kennis van een of meer inlandsche talen, gratificatiën uit te reiken.

De vermeerdering welke het eindcijfer der afdeeling Marine heeft ondergaan ondanks de vermindering waarvoor onderscheiden posten, o. a. die voor aanbouw van

schepen, in aanmerking konden komen, moet vooral hieraan worden toegeschreven, dat hooger zijn geraamd de uitgaven:

voor aanschaffing van steenkolen ƒ 343,000;

ten behoeve van het bij de Indische zeemacht gedetacheerde personeel der Nederlandsche marine ƒ 183,000;

voor artilleriebehoeften ƒ 102,000;

en voor uitzending van goederen tot aanvulling van de magazijnen ƒ 197,000.

De in 1901 in Nederland te veilen hoeveelheid koffie kan worden geraamd op 135,000 pikols, zijnde 20,000 meer dan waarop voor 1900 werd gerekend.

De opbrengst, die op de veilingen van dit jaar gemiddeld 39½ cent per half kilogram bedroeg, wordt op 32 cent begroot. Verleden jaar werd op 28 cent gerekend.

Bij de raming der middelen in Indië wordt medegedeeld, dat het voornemen bestaat een voor het geheele gewest Atjeh en Onderhoorigheden geldend reglement voor de opiumpacht vast te stellen, waardoor het gebied van de pacht tot alle tot de afdeeling Groot-Atjeh behoorende eilanden zal worden uitgebreid, terwijl thans alleen de eilanden Wé en Bras deel van dat gebied uitmaken.

Eveneens bestaat het voornemen het reglement voor de pacht van het recht tot den verkoop van saguweer ter hoofdplaats Menado in dier voege te wijzigen, dat de grenzen van het pachtgebied worden teruggebracht tot die van de hoofdplaats Menado.

De opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer is op grond van de vermindering welke het debiet in de eerste maanden dezes jaars heeft ondergaan ƒ 490,000 lager geraamd dan ten vorigen jare.

Het voornemen bestaat om in 1901 de regie in te voeren in de residentiën Kediri en Madioen.

Met het oog op artikel 19 der Indische Comptabiliteitswet is nog nergens met de heffing van uitvoerrechten van boschproducten een aanvang gemaakt, en zal

dat in de daarvoor aangewezen gewesten, alsmede in de Westerafdeeling van Borneo geschieden, nadat de thans aanhangige begrootingswetten zullen zijn vastgesteld. Het ligt daarbij in de bedoeling in alle gewesten dezelfde artikelen te belasten, en wel in hoofdzaak de met name genoemde boschproducten, benevens tengkawang- of soenteivet.

De heffing zal bedragen in de Zuider en Oosterafdeeling van Borneo 8 pct. en in de overige gewesten voor ivoor en neushoorn 8 pct. en overigens 5 pct. van de waarde.

De opbrengst is bij gebreke van nadere juiste gegevens een weinig hooger dan ten vorigen jare geraamd, en wel op *f* 250,000.

De in het tarief van uitvoerrechten van de afdeeling Indragiri der residentie Riouw en Onderhoorigheden en van de residentie Oostkust van Sumatra aangenomen maatstaf, welke het artikel g e t a h belast met *f* 8 per 100 K.G., is onbillijk gebleken, zoowel omdat de waarde der verschillende soorten getah zeer uiteenloopt, als wegens de sterke fluctuatie der prijzen. Daarom bestaat het voornemen de bestaande regeling te vervangen door eene heffing naar de waarde. Een recht van 8 pct. wordt billijk en niet te hoog geacht.

Wijders bestaat het voornemen om den post s a g o, die thans *f* 0.40 per 100 K.G. bedraagt, aan te vullen met een afzonderlijk uitvoerrecht voor gezuiverde sago, en dit vast te stellen op *f* 0.60 per 100 K.G.

Nog bestaat het voornemen om in de afdeeling Groot-Atjeh van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden eene r ij t u i g b e l a s t i n g in te voeren, krachtens welke voor elk rijtuig dat gehouden wordt om te worden verhuurd, *f* 18 per jaar zal worden betaald. De bestaande toestand zal daarmede worden gesanctionneerd.

Voorts om de voor het r e c h t v a n s u c c e s s i e en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden geldende regeling te vervangen door eene die ongeveer

met de Nederlandsche overeenkomt. Daardoor zal de thans nog in Indië bestaande vrijstelling van successierecht bij vererving in de rechte lijn en tusschen echtgenooten met kinderen vervallen en zullen de percentages eene verhooging ondergaan. De percentages van het recht van successie zullen zelfs nog iets stijgen boven die der Nederlandsche wet met inbegrip der opcenten, in verband met de omstandigheid, dat het recht van overgang van de waarde van effecten en rentegevende schuldvorderingen niet in de regeling zal worden opgenomen. Voor het recht van overgang van onroerende goederen, nagelaten door niet-ingezetenen, zal het bestaande verschil in percentage tusschen vererving in de rechte lijn en in andere gevallen behouden blijven.

De vermeerdering der opbrengst, die wordt tegemoet gezien, wordt geraamd op ƒ 100,000.

De inkomsten van de staatsspoorwegen worden in verband met het in exploitatie brengen van nieuwe lijngedeelten voor 1901 op ƒ 12,547,000 geraamd, waarvan ƒ 6.872.000 voor de Oosterlijnen, ƒ 4.347.000 voor de Westerlijnen en ƒ 1,348,000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

* * *

Het *Handelsblad* vindt dat de Indische begrooting uit een administratief oogpunt een goed figuur maakt. Dank zij den hoogen tinprijzen verkeeren de Indische financiën in goeden staat. De toestand is zóó, dat men voor het oogenblik gerust kan zijn, niet behoeft op te zien tegen uitgaven die, al zijn ze niet rechtstreeks rentegevend, de welvaart bevorderen en aldus indirect den fiscus ten goede komen, zooals irrigatiewerken, maar dat men zeer voorzichtig moet zijn waar het geldt blijvende verhooging van de gewone uitgaven. Als de tinprijzen weder eens belangrijk dalen, zou men anders gevaar loopen het gewoon budget weder met tekorten te zien sluiten. De Regeering heeft die voorzichtigheid ruimschoots betracht.

Het blad mist een en ander op de begrooting: 1°. de aangekondigde voorstellen omtrent de gouvernements-koffiecultuur. Het komt het blad voor dat men, in het belang der inlandsche bevolking, in deze zaak in Indië wel wat meer voortvarendheid mocht betrachten. Voor de schatkist is de koffiecultuur in de meeste gewesten geheel van ondergeschikte beteekenis geworden. Volgens de begrooting zal de gansche gouvernementscultuur op Java in 1901 netto 3.8 millioen opleveren; verreweg het grootste deel dezer som wordt geleverd door de Preanger en Pasoeroean.

Het zou waarlijk geen overdreven offer van de schatkist vorderen als men in verschillende residenties het in Bantam gegeven voorbeeld volgde en van den inlander geen onvoldoend beloonde cultuurdiensten meer vorderde.

Wat de Solovallei betreft, zegt het blad:

„Wij meenen dat de minister, die zonder advies van den Gouverneur-generaal (o. i. terecht) tot de schorsing besloot, nu alle gegevens bezit om over de hervatting te beslissen, om dat een wachten op nadere adviezen de zaak noodeloos ophoudt. Wij komen op deze aangelegenheid nog wel terug, en hopen dat de Tweede Kamer, bij de behandeling der begrooting, toonen zal dat zij de meening des ministers hier niet deelt.

Dat eene beslissing omtrent de afdeeling B van het gymnasium, in verband met eene algemeene voorziening in de behoefte aan hooger onderwijs van hen die in Indië het eindexamen der hoogere burgerscholen hebben afgelegd, van jaar tot jaar uitblijft, is, naar wij vermoeden, al weder te danken aan den steeds vermeerderenden stapel der „Indische adviezen" ....

En zoo sukkelt men, met velerlei zaken, van het eene jaar op het andere voort!

Wij gelooven dat de minister, die iets tot stand wil brengen, goed zal doen zich eenigszins los te maken van al de „adviezen," waarop nu steeds moet worden gewacht."

De *Nieuwe Rotterdamsche Ct.* geeft een overzicht van de meest in 't oog vallende punten der begrooting en maakt daarbij een paar opmerkingen over hetgeen daarop niet voorkomt. Zoo schrijft het blad:

„De voornemens der Regeering ten aanzien van de ambtenaarsopleiding in Nederland zijn nog niet geopenbaard. Wij vertrouwen, dat ze alleen een geheim zijn voor het publiek. Dat de minister de noodzakelijkheid niet zou inzien om, na tijdelijke stremming tot opruiming van een overcompleet aan aspiranten, terstond weer eene gelegenheid te hebben voor het vormen van personeel voor de toekomst, ware eene veronderstelling, beleedigend voor zijn gezond verstand. Wij durven verwachten, dat deze opleidingsplannen het kenmerk zullen dragen van het practisch doorzicht van den minister."

En dan herinnert het blad aan hetgeen de afgevaardigde Van Vlijmen verleden jaar sprak over de armoede van den Javaanschen landbouwer.

Uit het antwoord, door den minister toen gegeven, bleek, behalve eene meer optimistische beschouwing, dat eene proef zou worden genomen met het scheppen van inrichtingen van landbouwcrediet, „in enkele residentiën bijvoorbeeld". Van zulk eene proef wordt nog niets vernomen.

Volgens Indische dagbladberichten is ook het streven om aan de afpersingen der pandhuishouders een eind te maken, door deze inrichtingen onder Staatsbeheer te brengen, evenmin nog het stadium van proefneming ingetreden.

Na een eerste onderzoek zou, volgens die berichten, deze aangelegenheid nu aan een ambtenaar van Binnenlandsch Bestuur ter bestudeering zijn opgedragen.

Van voortvarendheid getuigt dit niet. Het getuigenis van ambtenaren van gewestelijk bestuur, die door belangstelling in het lot van den Inlander gedreven worden tot het aantoonen van verkeerdheden, wordt maar al te vaak

ter zijde gesteld met de opmerking, dat op zulke bijzonderheden niet kan worden ingegaan, of met de tegenwerping, dat het heel iets anders is, onder elkaar in een genootschap te zeggen, dat men veel voor een zaak voelt, dan die zaak practisch te regelen.

Reeds in 1894 is de resident Fokkens begonnen het nut en de noodzakelijkheid van landbouw-credietbanken aan te toonen. Sedert 1889 heeft de bladziekte, met den daadoor veroorzaakten achteruitgang der koffiecultuur, in vele streken aan de bevolking eene bron van inkomen ontnomen. Daaraan is, tot zekere hoogte, tegemoet gekomen door het toestaan van rentelooze voorschotten aan koffieplanters; maar het door de heeren Groeneveldt en Fokkens ingestelde onderzoek naar den oeconomischen toestand der vreemde Oosterlingen heeft een schril licht geworpen op het euvel van den woeker in 't algemeen.

Overal in Oostersche landen welig tierende, heeft deze kanker op Java nieuw voedsel gekregen door het opheffen der opium- en der slachtpacht, waardoor een aantal Chineezen in den woeker een tak van bedrijf zijn gaan zoeken. Het kwaad zetelt echter zoo weinig uitsluitend bij de lieden van dezen landaard, dat volgens sommigen het geldleenen, tegen uitzuigingsrente, door Arabieren het hardvochtigst, door Chineezen het taaist, door Javanen het minst met gemeene streken en door Europeanen met het minste overleg gedreven wordt. Álles wordt tot pand genomen: buffels, oogst, de grond op particuliere landerijen, waar de inlander zijne erfpacht vervreemden mag.

Zóo ernstig is het hieruit voortkomende gevaar, dat volgens den heer Fokkens alle irrigatie daardoor met onmacht geslagen wordt. Al maakte de Regeering de eenzijdige inzichten van den ingenieur Homan van der Heide tot de hare; al trok zij al hare bemoeiingen samen op het eene doel: verhooging van den rijst-oogst door bevloeiing op ruime schaal, dan nog zou de welvaart der bevolking niet duurzaam verzekerd zijn, zoolang een paar

jaren van misgewas den terstond in geldgebrek verkeerenden inlander voeren zouden in de strikken der woekeraars, die hem tegen eene rente van honderd tot tweehonderd percent uit den tijdelijken nood redden om hem voor goed van have en goed te vervreemden.

De heer Van Vlijmen heeft verleden jaar gezegd, dat hij bij elke begrooting op dit aambeeld zal blijven hameren, zoolang tot, naar zijn overtuiging, de oeconomische toestand van den landbouwer bevredigend zal zijn. Wij zullen er dus dit jaar wel weder van vernemen.

De *Nieuwe Arnhemsche Courant* herinnert er aan, dat de tegenwoordige minister van Koloniën, toen Kamerlid, ruim negen jaren geleden verklaard heeft, dat hij zich volkomen aansloot bij het advies der z.g. koffiecommissie tot opheffing der gouvernements-koffiecultuur binnen vijf jaren na het in werking treden eener regeling desbetreffende. Er was volgens den heer Cremer haast bij de zaak. Tot nog toe heeft hij echter als minister geen enkele poging beproefd om die woorden van weleer in een daad om te zetten. En dat, terwijl de financieele toestand vóór 9 jaren ongunstig was en thans niet ongunstig is. Ook de heerendiensten, waartegen de heer Cremer toen optrad, heeft hij niet afgeschaft. En het inlandsch onderwijs, waarop hij zooveel had aan te merken, heeft hij niet verbeterd.

De ingediende Indische begrooting sluit wel met een klein batig saldo, wat een ongewoon en betrekkelijk gunstig verschijnsel is, maar dit bewijst niet, dat de algemeene toestand gunstig is. Slechts aan de hooge tinprijzen en de grootere productie op Banka dankt men dezen tijdelijken voorspoed. Financieele hervormingen, waardoor de schatkist onafhankelijk werd gemaakt van toevallige baten, zijn niet ingevoerd. Wel zijn er maatregelen ingevoerd, die deze minister als Kamerlid streng afkeurde, zooals het met zachten dwang ontnemen aan

de inlandsche vorsten in de buitenbezittingen het recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten.

De billijkheid dwingt te erkennen, dat bij deze begrooting *iets* gedaan wordt voor de ontwikkeling van Indië; de onderwijsvoorstellen getuigen daarvan. Maar tot verbetering van het inlandsch onderwijs wordt niets gedaan. Voor de stoffelijke ontwikkeling wordt ook iets gedaan, nl. de oprichting van een gouvernements-guttaperchaonderneming. Dit is toe te juichen. Maar waarom die cultuur op Java kunstmatig in het leven geroepen en niet allereerst beproefd te behouden en te ontwikkelen wat reeds op Sumatra, Borneo en tusschenliggende eilanden van nature bestaat en *terstond* met kans op voordeel ontgonnen kan worden?

De spoorweg Krawang—Pandalarang is allereerst een financieele onderneming en voor de Solowerken wordt niets voorgesteld. Van ontginning der Ombiliën-steenkolenmijnen op groote schaal ook geen spoor. Evenmin van den aanleg van tram- of spoorwegen op Sumatra en Borneo. En niets omtrent plannen om Poeloe Weh en de Sabang-baai aan hunne grootsche bestemming te doen beantwoorden.

Zou het Kamerlid Cremer, de balans opmakende van het bestuur van den minister Cremer, kunnen komen tot het door hem en ons gehoopte en verwachte batig saldo? vraagt het blad.

De Standaard is ontstemd, dat in de Memorie van Toelichting nopens deze begrooting de positie der gekerstende inlanders met stilzwijgen wordt voorbijgegaan.

In de Memorie van Antwoord zal wel eenig nader licht ontstoken worden; maar nu reeds blijkt dan toch, dat ook dit jaar geen het minste uitzicht op afdoening van deze sinds zoo vele jaren hangende, en om haar ernstig karakter steeds urgente, quaestie bestaat. „En al geven we toe,” zegt het orgaan van dr. Kuyper, „dat de quaestie

uiterst ingewikkeld is, en dat de correspondentie tusschen het Plein en Batavia soms jammerlijk in de paperassen vastrijdt, zoo valt toch niet te loochenen, dat het sterk op den voorgrond dringen van de stoffelijke belangen, aan het zetten van de noodige wilskracht achter zulk een rechtsquaestie van principiëelen aard in den weg blijkt te staan.

„We blijven het daarom betreuren, dat toen de Japaneezen aan de orde waren, de rechtspositie der inlandsche christenen niet aan de behartiging van der Japaneezen belang is vastgeknoopt geworden.

„Ware dat geschied, dan zou de zucht om Japan te helpen, spoed achter het werk hebben gezet.

„Thans, nu die prikkel ontbreekt, sluimert de rechtsvraag der Javaansche christenen van jaar in jaar, en ze komt niet verder.

„Ook over de vraag of een regent, die gedoopt wordt, als regent moet aftreden, is geen nader licht ontstoken.

„Iets wat we daarom te meer betreuren, omdat het al den indruk maakt, dat, als de Kamer deze vraagstukken niet telkens ophaalde, Koloniën ze stil zou laten rusten."

Prof. Van Geer's tweede rapport omtrent de pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië.

Het tweede rapport omtrent de pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië, in opdracht van den minister van Koloniën opgesteld door dr. P. van Geer, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, is verschenen.

In het eerste rapport over dit onderwerp (ingezonden bij missive van 1 Augustus 1898) werd er op gewezen, hoe na ontvangst van gevraagde opgaven nieuwe berekeningen zouden moeten plaats hebben, waarvan de uitkomsten in een volgend rapport zouden worden opgenomen.

Nadat de verlangde opgaven waren ingekomen, heeft de bedoelde berekening plaats gehad en worden de uitkomsten, alsmede de beschouwingen waartoe zij aanleiding geven, in het thans verschenen rapport medeedeeld.

De eerste op verzoek ontvangen tabel heeft betrekking p de som van uitbetaalde traktementen gedurende de ren 1881—1896.

Hierbij was ook gevoegd een opgaaf van uitbetaalde

wachtgelden en van „onderstanden bij ontslag uit de betrekking". Deze beide zijn echter, als minder ter zake dienende, buiten berekening gebleven.

Uit den staat, die uit de eerste opgaaf is afgeleid, kan de toeneming der traktementen in verloop van tijd worden nagegaan; over de laatste 15 jaren beliep zij gemiddeld 1.16 procent. Hoewel zich eenige sprongen vertoonen, kan toch in het algemeen de toeneming als dalend worden aangemerkt.

De tweede staat heeft betrekking op de betaalde burgerlijke pensioenen ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië. In kolom 2 van deze tabel zijn de pensioenen opgenomen, die in de bij kolom 1 vermelde jaren, loopende van 1881 tot 1896, werden uitbetaald. Kolom 3 bevat de procentsgewijze toeneming dezer som en kolom 4 de gemiddelde toeneming over de verloopen jaren. Hierbij vertoont zich eerst eene vrij sterke opklimming, daarna eene geleidelijke daling. De laatste kolom verbindt dezen staat met den vorigen; hij bevat nl. de verhouding van de som der pensioenen tot de som der traktementen in procenten. Uit deze kolom blijkt, hoe deze verhouding voortdurend grooter werd, maar blijkbaar nadert tot een vaste grens, hetgeen op een stationnairen toestand wijst.

Alvorens deze uitkomsten aan eene nadere beschouwing te onderwerpen, geeft prof. Van Geer overeenkomstige staten omtrent de ambtenaren in Nederlandschen dienst, om daardoor tot eene vergelijking te kunnen komen.

Door vergelijking van den staat, betrekking hebbende op de traktementen van ambtenaren in Nederlandschen dienst, met staat I blijkt, hoe in 1881 de som van traktementen nagenoeg gelijk stond voor Nederland en Nederlandsch-Indië, maar hoe in 1896 die som voor Nederland ver die som voor Indië te boven gaat. Het accres was dus in het moederland veel grooter dan in de kolonie. Duidelijk komt dit aan het licht uit de laatste kolommen

van beide staten. Het accres was gemiddeld in Nederland nagenoeg het dubbele van het accres in Nederlandsch-Indië.

De staat betreffende de pensioenen leert, hoe de pensioenslast in Nederland evenzeer als in de kolonie stijgende is, maar de stijging bij de laatste grooter is dan bij de eerste. Ook in Nederland is de verhouding van de som der pensioenen tot de som der traktementen wel voortdurend grooter geworden, maar toch nadert zij tot een vaste grens, hetgeen mede eene vingerwijzing is naar den stationnairen toestand.

Is echter deze grens voor ambtenaren in Nederlandshen dienst op 9.15 procent te stellen, voor de ambtenaren in de kolonie wordt zij niet minder dan 14.5 procent. Hieruit blijkt opnieuw, hoe de pensioensverhouding voor den ambtenaar in Nederlandsch-Indischen dienst veel grooter is dan die voor den Rijksambtenaar in Nederland.

Prof. Van Geer spreekt hier met voordacht van de „pensioensverhouding" en niet van „pensioenswaarde". Wel hangen zij samen, maar zij zijn toch niet identiek. Immers, de eerste geeft de verhouding van de som aan pensioenen tot de som aan traktementen, die in hetzelfde jaar worden uitbetaald. Onder *pensioenswaarde* wordt verstaan het procent, dat de ambtenaar gedurende zijne werkzaamheid van zijne bezoldiging zou moeten afstaan, om bij zijne pensionneering de waarde van het pensioen te vertegenwoordigen. Indien derhalve een pensioenfonds bestond, waaruit alle pensioenen werden betaald en dat uitsluitend werd gevoed door een evenredig procent van alle bezoldigingen te heffen, dan zou, bij behoorlijke regeling, dit laatste de pensioenswaarde aangeven. Deze pensioenswaarde moet blijkbaar kleiner zijn dan de pensioensverhouding, want zij wordt betaald gedurende de geheele werkzaamheid van den ambtenaar, zoodat de stortingen geruimen tijd rente kunnen geven die de pensioenswaarde der storting verhoogt.

Zoo is de pensioenswaarde van den ambtenaar in

Nederlandschen dienst gemiddeld op 8 procent te stellen. Voor den ambtenaar in Nederlandsch-Indischen dienst is de overeenkomstige berekening in het vorige rapport opgesteld. Daaruit blijkt dat het *recht* op pensioen eene pensioenswaarde van 14 procent vertegenwoordigt, maar dat de wijze waarop van dat recht wordt gebruik gemaakt, door hooger leeftijd en langer diensttijd bij pensionneering, dit cijfer doet dalen tot 12 procent; bij zeer langen diensttijd daalt het zelfs af tot 9.7 procent.

In elk geval blijkt hieruit, hoe het recht op pensioen voor den ambtenaar in Nederlandsch-Indischen dienst hooger waarde vertegenwoordigt dan voor den Rijks-ambtenaar in Nederland. Stelt men het op 12 tegenover 8 procent, dan volgt hieruit dat de waarde van het pensioen voor den ambtenaar in Indië ongeveer anderhalf maal die waarde voor den ambtenaar in Nederlandschen dienst bedraagt.

In § 5 van het eerste rapport van prof. Van Geer is de grens van den pensioenslast berekend op *f* 2.771.667.

Doch deze berekening had plaats in de onderstelling, dat de stationnaire toestand was verkregen, zoodat de som der traktementen haar maximum had bereikt. Thans blijkt, dat dit nog geenszins het geval is, maar deze som voortdurend stijgt, zoodat moet worden nagegaan, welken invloed deze stijging op den pensioenslast uitoefent.

Het antwoord ligt voor de hand. Zoolang de som der traktementen stijgt, zal dit ook met de som der pensioenen plaats hebben. Blijft het reglement onveranderd, dan is geene bepaalde grens voor de som der pensioenen aan te wijzen. Zij zal ongeveer in gelijke reden als de som der traktementen toenemen.

De gemiddelde stijging dezer som is op 1.16 procent te stellen; brengt men dit in rekening, dan zal de pensioenslast voortdurend toenemen, maar in afnemende

mate. De verhouding echter van de som der pensioenen tot de som der traktementen, heeft eene grens bereikt, die bij normalen voortgang niet zal veranderen. Zij is op 14.5 procent te stellen. Heeft derhalve in dezen gang van zaken geene afwijking plaats, dan kan dit cijfer als normaal worden aangemerkt. Met de bovengenoemde grens voor den pensioenslast komt dan overeen eene som aan traktementen van *f* 19.115 000, zijnde ongeveer 10 procent hooger dan het bedrag in 1896, zoodat ongeveer 10 jaren later de pensioenslast tot het genoemde bedrag zal geklommen zijn. Mocht dan geene aanmerkelijke toeneming van de som der traktementen meer plaats vinden, dan is de stationnaire toestand bereikt, en zal ook de pensioenslast tot het genoemde bedrag zijn geklommen.

Deze verhoudingen kunnen echter groote verandering ondergaan, wanneer door het instellen van nieuwe diensttakken zoowel het aantal der ambtenaren als de som hunner bezoldigingen plotseling aanmerkelijke uitbreiding ondergaat. De invloed hiervan op den pensioenslast is niet onmiddellijk vast te stellen. Aanvankelijk zal hij zich weinig doen gevoelen, althans wanneer het nieuwe personeel betrekkelijk jeugdig en krachtig is. Doch na verloop van jaren zal ook de pensioenslast worden verhoogd met een bedrag dat *à priori* niet kan worden vastgesteld.

Blijft het reglement onveranderd, dan kan hiervan alleen gezegd worden dat bij elke uitbreiding van dienst de som aan nieuwe traktementen jaarlijks met 12 procent moet verhoogd worden, om den last der nieuwe pensioenen in rekening te brengen. Is na verloop van tijd de nieuwe tak van dienst in stationnairen toestand overgegaan, dan zal dit eenige jaren later ook met den pensioenslast het geval zijn, en zal deze met 14.5 procent van de som der nieuwe traktementen zijn toegenomen.

Verder kan de berekening in deze niet gaan.

Bij elke instelling van een nieuwen tak van dienst of het wijzigen van een bestaanden, zóó dat verhooging van

de som der bezoldigingen hiervan het gevolg is, wordt de verhooging op de begrooting uitgetrokken. Directe verhooging van den pensioenslast zal hieruit niet voortvloeien; slechts dient er op gerekend te worden voor de toekomst, in zulk een mate dat de contante waarde der te verwachten verzwaring van dien last gelijk staat met 12 procent van de nieuwe of verhoogde traktementen.

Werden de pensioenen niet uit de schatkist maar uit een fonds betaald, dan zouden hierin die 12 procent moeten gestort worden om, zoolang de pensioensregeling geene verandering ondergaat, in de verhooging van den pensioenslast voor de toekomst te voorzien.

Zoowel in de pensioenwet, geldende voor ambtenaren in Nederlandschen dienst, als in het reglement op de pensionneering van ambtenaren in Nederlandsch-Indië, is een maximum voor het pensioen vastgesteld. Doch verder gaat de overeenkomst niet. Terwijl toch dit maximum voor ambtenaren in Nederland op *f* 3000 (voor Ministers bij uitzondering op *f* 4000) is gesteld, bedraagt dit maximum voor ambtenaren in Indischen dienst *f* 12.000. Het gevolg is, dat de bepaling slechts uiterst zelden dienst doet. Van de 1096 gepensionneerden, die in staat V van het eerste rapport zijn opgenomen, komen slechts 4 tot het maximum-pensioen voor. En van deze 4 zouden slechts 2 eene kleine verhooging van pensioen ondergaan, indien de bepaling van het maximum niet bestond. De bepaling geldt feitelijk uitsluitend den gepensionneerden vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië. In Nederland doet zij daarentegen haren invloed gelden voor alle ambtenaren die eene hoogere bezoldiging dan *f* 4500 genieten.

Het onderscheid is niet gering en springt dan ook bij elk onderzoek terstond in het oog. Terwijl in Nederland de pensioenen van *f* 3000 uiterst zeldzaam zijn en dan nog alleen aan ambtenaren op hoogen leeftijd worden

toegekend, blijkt uit de staten IV en V van het eerste rapport, hoe voordeeliger deze toestand voor de ambtenaren van Nederlandsch-Indië is.

Van de 1096 in 10 jaar gepensionneerde ambtenaren ontvingen niet minder dan 149 een pensioen hooger dan *f* 3000 op een leeftijd, die 15—20 jaren lager is dan die waarbij in Nederland het recht op pensioen wordt toegekend. In Indië is pensionneering op den betrekkelijk jeugdigen leeftijd van 45—50-jarigen leeftijd lang niet zelden; eenmaal zelfs is het hoogste pensioen van *f* 12.000 toegekend aan een ambtenaar op 45-jarigen leeftijd, een andermaal op 50-, een derde maal op 51-jarigen leeftijd, slechts de vierde had bij zijne pensionneering op het maximum bedrag den 66-jarigen leeftijd bereikt. Geen wonder dat dikwijls de vraag rees, of ook voor den Indischen dienst het maximum bedrag der pensioenen, zonder schade voor den dienst, kon worden verlaagd.

Reeds werd in § 7 van het eerste rapport uitvoerig gehandeld over de hoogste pensioenen en daarbij nagegaan, welken invloed de verlaging van het maximum tot *f* 9000 zou hebben. De slotsom was dat deze verlaging den pensioenslast jaarlijks met een bedrag van hoogstens *f* 21.000 zou doen dalen, hetgeen over het geheele bedrag genomen slechts geringe beteekenis heeft.

Om na te gaan, welken invloed eene verder gaande verlaging zou hebben, heeft prof. Van Geer uit de lijst der in de laatste 10 jaren toegekende pensioenen een nieuwe tabel afgeleid. Deze staat bevat alle pensioenen, waarvan het bedrag hooger was dan *f* 3000. Over 10 jaren waren zij 149 in aantal op de 1096 toegekende pensioenen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 1.777.757.

Gemiddeld per jaar werden dus 15 pensioenen toegekend tot een hooger bedrag dan *f* 3000.

Zooals hier boven in herinnering werd gebracht, bleek reeds uit het eerste rapport dat eene verlaging van het maximum tot *f* 9000 een jaarlijksch voordeel van *f* 20.900

zou opleveren. Op gelijke wijze berekend zou eene verlaging van het maximum tot

f 8.000	eene	verlaging	geven	van	*f*	37.500
„ 7.000	„	„	„	„	„	57.710
„ 6.000	„	„	„	„	„	88.562
„ 5.000	„	„	„	„	„	140.435
„ 4.000	„	„	„	„	„	236.464
„ 3.000	„	„	„	„	„	380.653

Intusschen zou men zich zeer bedriegen, merkt prof. Van Geer hierbij op, indien men meende, dat eene verlaging van het maximum-pensioen tot een der genoemde bedragen het jaarlijksch voordeel zou opleveren, dat daarbij staat vermeld. Dit toch zou slechts het geval zijn, indien zulk eene verlaging geen invloed uitoefende op den diensttijd en den leeftijd bij pensionneering. Dit zal echter stellig het geval zijn. Zoodra het maximum-pensioen na korteren diensttijd en op jeugdiger leeftijd verkrijgbaar is gesteld, zullen velen hiervan gebruik maken om gepensionneerd te worden. Derhalve worden de pensionneeringen op het maximum talrijker en de leeftijd, waarop dit geschiedt, daalt. Daardoor zal het aantal toenemen en de waarde rijzen, zoodat van het eerste voordeel niet veel overschiet.

De samensteller van het rapport toont met een voorbeeld aan, dat eene verlaging van het maximum-pensioen zonder gelijktijdige wijziging van andere pensioensbepalingen den pensioenslast niet aanmerkelijk zou verlichten.

Volgens het vigeerend reglement ontstaat het recht op pensioen door verbinding van den 45-jarigen leeftijd met den 20-jarigen diensttijd. In § 6 van het eerste rapport is aangetoond, hoe dit recht eene waarde vertegenwoordigt die gelijk staat met eene doorloopende storting van 14 procent op de bezoldiging. Dat de werkelijke pensioens last gelijk staat met eene doorloopende storting van 1 procent, vindt zijne verklaring in de omstandigheid, dat

vele ambtenaren langer in dienst blijven dan tot verkrijging van pensioen noodzakelijk is. Hoe langer diensttijd, hoe kleiner de verhouding van pensioenswaarde tot traktementswaarde wordt.

Wel verhoogt de diensttijd het pensioen, maar de contante waarde hiervan wordt bij het klimmen der jaren kleiner.

Hieruit volgt, dat eene verandering in de voorwaarden, onder welke het recht op pensioen ontstaat, grooten invloed op de waarde van het pensioen en daardoor ook op den pensioenslast zal uitoefenen.

Werden de vereischte leeftijd en diensttijd beide met 5 jaren verhoogd, dan zou de jaarlijksche vermindering van den pensioenslast *ƒ* 171.729 bedragen

Werd de voor pensionneering vereischte leeftijd gebracht op 55 jaren, dan zou de pensioenslast na verloop van tijd eene verlichting van *ƒ* 524.452 's jaars ondergaan, niet terstond, maar geleidelijk. Eerst nadat het geheele personeel onder de nieuwe bepalingen ware aangesteld, zou de daling zijn bereikt en de pensioenslast met ongeveer 20 procent zijn verminderd.

Intusschen moet hierbij de vraag worden overwogen, of eene dergelijke verhooging van leeftijd en diensttijd geen andere bezwaren doet rijzen.

In de eerste plaats kan hierbij worden gewezen op de uitkomsten van het vorig onderzoek. Daarbij kwam aan het licht, dat reeds nu de gemiddelde leeftijd bij pensionneering omstreeks 50 jaren bedraagt en de gemiddelde diensttijd 24—25 jaren.

Een wijziging in dezen zin zou derhalve slechts den bestaanden toestand tot eisch voor de toekomst stellen.

Prof. Van Geer toont aan, dat de levenskansen op gelijken leeftijd voor den ambtenaar in Indië lager zijn dan voor den ambtenaar in Nederlandschen dienst, maar toch niet zooveel als met de tegenwoordige pensioensbepalingen overeenkomt.

Immers de ambtenaar in Nederland heeft volgens art. 3 der pensioenwet eerst door ouderdom *recht* op pensioen bij het bereiken van den 65-jarigen leeftijd. Nu zijn de levenskansen in Indië op 55-jarigen leeftijd gunstiger dan in Nederland op 65-jarigen leeftijd. Van deze zijde beschouwd, kan tegen het verhoogen van den vereischten leeftijd in Indischen dienst tot 55 jaren geen ernstig bezwaar worden aangevoerd. Vroeger was dit geheel anders. De laatste tijd heeft deze gunstige verandering teweeggebracht, dat de gemiddelde levenskracht van den ambtenaar in Indischen dienst zeer is toegenomen en nu zeker geen tien jaren meer verschilt met dien van den ambtenaar in Nederland. Evenmin is de gelijkstelling van één dienstjaar in Indië met twee dienstjaren in Nederland meer van onzen tijd. Andere verhoudingen zijn ingetreden, die bij de pensionneering in rekening kunnen worden gebracht.

Is de verhooging van den voor pensionneering vereischten leeftijd tot 55 jaren een te groote sprong, tegen het vaststellen op 50 jaren kan geen bezwaar van beteekenis meer worden aangevoerd, meent prof. Van Geer. Dan nog heeft de ambtenaar in Indischen dienst alles voor op den ambtenaar in Nederlandschen dienst: hooger pensioen bij jeugdiger leeftijd en veel korter diensttijd.

Ook al blijven de overige bepalingen onveranderd, zoodat de grootte van het pensioen in verband met bezoldiging en diensttijd geene wijziging ondergaat, zou de pensioenslast voor de toekomst met ruim *f* 170.000 's jaars verminderen.

Slechts in de onderstelling echter dat het pensioen in den regel wordt verleend, nadat het recht hierop is ontstaan, en afwijking hiervan tot de uitzonderingen gaat behooren, zullen de bovengenoemde voordeelen kunnen worden verkregen. Zij gaan verloren, wanneer met het pensionneeren de hand wordt gelicht en de pensioenen in het vervolg als gunst worden verleend, die thans als een recht zijn verkregen.

In het rapport wordt aangetoond, dat de veelvuldig voorkomende vroegtijdige pensionneering op het pensioensbedrag meer invloed uitoefent dan het verlagen van het maximum bedrag kan doen. Prof. Van Geer acht deze omstandigheid het grootste bezwaar, dat aan alle pensionneering is verbonden; het geldt niet alleen voor de ambtenaren in Indischen dienst, maar evenzeer voor ambtenaren in Nederland en vooral voor officieren van zee- en landmacht.

De rapporteur wijst op drie middelen die, behoorlijk aangewend, kunnen bijdragen om den pensioenslast der begrooting te verminderen, zonder den dienst te schaden; t. w.:

1°. Een behoorlijk gezondheids-onderzoek voor allen, die zich aan den dienst in de koloniën willen wijden, speciaal met het oog op de eischen van dien dienst. Daarin kan een waarborg worden gevonden dat slechts zij worden aangesteld, van wie met grond kan worden verwacht dat zij hun diensttijd ten einde toe kunnen volbrengen. Een vooral niet minder gestreng onderzoek voor allen, die den dienst willen verlaten onder toekenning van pensioen, vóórdat het recht daarop is ontstaan, zoodat geen pensioen wordt toegekend, tenzij blijkt dat de ambtenaar voor verderen Staatsdienst volkomen ongeschikt is.

2°. De instelling van een Pensioenraad gelijk deze bestaat voor ambtenaren en officieren in Nederland. Zulk een Raad is voor den ambtenaar een waarborg dat hem het pensioen wordt toegekend waarop hij naar diensttijd en bezoldiging recht heeft. Voor de Regeering is hij een waarborg tegen willekeur door het strenge toezicht op de eischen, die voor elke pensionneering moeten gesteld worden. Een onafhankelijk advies van mannen, die op de hoogte zijn van alles wat op de pensionneering betrekking heeft, kan slechts de goede verhouding van de Regeering tegenover den ambtenaar versterken. Om die reden is de Pensioenraad voor burgerlijke ambtenaren op aandrang van de Volksvertegenwoordiging ingesteld en ook bij de

latere pensioensregelingen voor officieren overgenomen. De goede invloed hiervan is ondubbelzinnig gebleken.

3°. Het toekennen van wachtgeld in plaats van pensioen, zoo dikwijls blijkt, dat de ambtenaar, hoewel ongeschikt voor de verdere waarneming van zijn ambt, nog zeer goed op andere wijze, hetzij in Staatsdienst, in gemeentedienst, bij particuliere vereenigingen of personen, werkzaam kan zijn. Dit wachtgeld houdt op, zoodra de onslagen ambtenaar tot eene betrekking, hetzij in de koloniën of in het moederland, wordt aangesteld met eene bezoldiging die gelijk staat met of hooger is dan het hem toegekende wachtgeld.

Door de invoering en strenge toepassing dezer maatregelen zal de pensioenslast groote verlichting ondervinden, zonder dat aan de eischen van den dienst de minste afbreuk wordt gedaan.

Wordt hierbij gevoegd de verhooging van den leeftijd waarop het *recht* op pensioen ontstaat, dan zijn de gezamenlijke voordeelen niet gering te stellen.

Volgens staat II van dit rapport bedraagt thans de pensioenslast ongeveer 14.5 procent van de som der bezoldigingen. Door de bovengenoemde maatregelen kan de verhouding tot 12.5 procent worden teruggebracht. Daardoor zal de toekomstige pensioenslast, die in § 2 is berekend op *f* 2.771.667, dalen tot 12.5 procent van *f* 19.115.000, zijnde ongeveer *f* 2.360.000, en daardoor met ruim *f* 400.000 verminderen.

Ook het aantal gepensionneerden zal teruggaan. Thans bedraagt dit ongeveer 26 procent van het aantal ambtenaren in dienst, tegen 16 procent in Nederland. Door toepassing van bovengenoemde maatregelen zal het aantal gepensionneerden tot 20 procent kunnen worden teruggebracht. Bij gelijkblijvend aantal ambtenaren, zal het aantal jaarlijksche aanstellingen mede verminderen. Volgens eene globale berekening zal bij gemiddelde verlenging van den diensttijd met 5 jaren, het aantal jaarlijksche

aanstellingen ongeveer 80 procent van het tegenwoordig aantal bedragen.

Als resultaat van het voorgaande onderzoek blijkt, hoe de volgende rationeele pensioensregeling zich aansluit bij den bestaanden toestand en daardoor zonder bijzondere belangen te krenken zou kunnen worden ingevoerd:

Recht op pensioen wordt verkregen op 55-jarigen leeftijd na 30-jarigen dienst. Het pensioen bedraagt alsdan drie-achtste deel van den grondslag voor pensioen. Bij vroeger ontslag bedraagt het pensioen zoovele dertigste deelen van het bovengenoemde als door het aantal dienstjaren wordt aangewezen.

Langer diensttijd dan 30 jaren geeft geen aanspraak op verhooging van pensioen.

Door deze regeling zou het pensionneeren in Indië zich vrij regelmatig aansluiten bij het pensionneeren in Nederland. Slechts blijft de vraag open, of voor het eerste geval als voor het tweede een maximum-pensioen moet bepaald worden. Neemt men in aanmerking dat dit voor den ambtenaar in Nederland ƒ 3000 bedraagt tegen een gemiddeld pensioen van ƒ 625, en brengt men in rekening dat het gemiddeld pensioen in Indië bedraagt ƒ 1650, dan zou naar dezen maatstaf het maximum-pensioen voor ambtenaren in Nederlandsch-Indischen dienst kunnen bepaald worden op ƒ 7500.

Prof. Van Geer betoogt verder dat in geenerlei opzicht aan de billijkheid te kort zou worden gedaan, indien voortaan als grondslag voor de bepaling van het pensioen werd aangenomen: *de gemiddelde bezoldiging over de laatste 36 maanden.*

Wordt volgens de in dit rapport ontwikkelde grondslagen eene nieuwe pensioensregeling ontworpen, dan zou het niet moeielijk zijn daaraan zoodanige overgangsbepalingen te verbinden, dat aan de rechten der thans bestaande ambtenaren geen afbreuk werd gedaan.

Een „wetenschappelijke" expeditie in Suriname.

Op de begrooting van Suriname voor 1900 is een subsidie van f 6000 uitgetrokken voor een wetenschappelijk onderzoek van de gronden gelegen langs de Boven-Nickerie-rivier, in het district Nickerie. Dit onderzoek zou geschieden door dr. H. van Cappelle, leeraar aan de Landbouwschool te Wageningen, bijgestaan door den districts-commissaris van Nickerie, den heer Van Drimmelen.

De post was door den minister van Koloniën op de begrooting gebracht, den gouverneur van Suriname, die zich op dat tijdstip hier te lande ophield, gehoord, en werd gehandhaafd ondanks het ongunstig advies der Commissie van Rapporteurs. Uitdrukkelijk, herhaaldelijk en met nadruk werd door den Minister verklaard, dat het een wetenschappelijk geologisch onderzoek betrof van de gronden langs de Boven-Nickerie, waarbij de commissaris van dat district zijn steun zou verleenen, een onderzoek dat, zooals de Minister met klem betoogde, van het grootste gewicht zoude zijn ter verkrijging van meer kennis omtrent de geologische gesteldheid van dit deel der kolonie.

De post werd namens de Comm. v. Rapport. bestreden door den heer Pyttersen, doch de Kamer, door de warme

verdediging des Ministers overtuigd van de wenschelijkheid van een onderzoek dat voor de wetenschap rijke vruchten zou kunnen afwerpen, keurde het subsidie goed.

Bovendien schonk de Koningin eene geldelijke bijdrage voor het doel, nadat de heer Van Cappelle de eer had genoten, persoonlijk aan H. M. het doel van den tocht te mogen uiteenzetten.

Er is van deze expeditie niet weinig ophef in verschillende bladen en tijdschriften gemaakt. Dr. Van Cappelle werd daarin voorgesteld als „een pionier der wetenschap."

Wat blijkt nu echter uit een in het *Handelsblad* van 5 October jl. gepubliceerd rapport? Dat het wetenschappelijk onderzoek zich niet verder heeft uitgestrekt of zal uitstrekken dan tot twee astronomische plaatsbepalingen en het vaststellen van den loop der rivier.

Maar, zal men zeggen, dáárvoor is de heer Van Cappelle toch niet uit Nederland gekomen; dáárvoor heeft de Regeering geen *f* 6000 uit de koloniale kas toegekend; dáárvoor....

Neen, dáárvoor niet. Wat het eigenlijke doel der expeditie is geweest blijkt uit het volgende, aan het boven vermelde rapport ontleend:

„*De tocht naar de Boven-Coppename en de daar te verrichten werkzaamheden zijn wel de meest interessante gedeelten van de reis; niet alleen om het wetenschappelijke, maar ook om het commercieele karakter.*

„*Gesteund door particuliere bijdragen, is de expeditie in staat gesteld een onderzoek in te stellen of in het stroomgebied van de Boven-Coppename goudhoudende gronden zijn gelegen, zoöals men reden heeft te veronderstellen.*"

Dus niet de tocht naar de Boven-Nickerie en de daar te verrichten onderzoekingen waren het meest belangrijke, maar die naar de Boven-Coppename, en dat niet alleen om het wetenschappelijke, maar ook om het *commercieele* karakter.

Aan de opdracht der Regeering is voldaan en de *f* 6000

subsidie is verdiend door de twee plaatsbepalingen en het zg. opsporen der bronnen.

Nu komt het voornaamste doel der expeditie aan de beurt en treedt de „pionier der wetenschap" in een nieuw karakter op, nl. *als agent of vertegenwoordiger van een consortium*, dat gelden heeft bijeengebracht om in het stroomgebied van de Boven-Coppename een onderzoek in te stellen naar de *goudhoudende gronden*, welke men veronderstelt dat daar gelegen zijn.

De wetenschappelijke·pionier wordt dus *goudzoeker*.

Worden de goudhoudende gronden nabij de Boven-Coppename ontdekt — en dat zij er zijn, daaraan valt niet te twijfelen — dan zal men weldra vernemen dat door of namens het consortium, of door een met den heer Van Cappelle bevriend technisch bureau, concessie voor die terreinen is aangevraagd en mogen de wetenschappelijke vruchten van de reis van dr. Van Cappelle naar Suriname voor de kolonie van weinig belang zijn, deze zal dan toch niet te versmaden geldelijke vruchten opleveren voor eigen beurs.

Begrijpelijkerwijs in hooge mate ontstemd over deze fopperij, of welken naam men er aan wil geven, heeft de gouverneur van Suriname, mr. Tonckens, geweigerd de leden van deze pseudo-wetenschappelijke expeditie te ontvangen.

De *Nieuwe Arnhemsche Ct.*, blijkbaar met de *dessous des cartes* bekend, vestigt op de boven vermelde feiten de aandacht van Regeering en Kamer. Het blad verklaart, zoo noodig, nadere bijzonderheden te zullen mededeelen, welke de ontstemming van den gouverneur van Suriname nog beter zullen doen begrijpen.

Wij vertrouwen dat bij de behandeling van de Surinaamsche begrooting voor 1901 de ergerlijke zaak volle openbaarheid zal verkrijgen.

Koloniale Litteratuur.

Van de hand van mr. M. C. Piepers, oud-vice-president van het Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië, is bij S. L. van Looy te Amsterdam eene brochure verschenen, getiteld: *De rechtszekerheid van den inlander in Ned.-Indië, op het gebied van strafrecht.* De schrijver levert daarin eene critiek op de aanhangige wetsontwerpen tot ontbinding van het Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië en tot vervanging der artt. 92 tot en met 103 van het Regeeringsreglement door andere voorschriften, welke beide wetsontwerpen eene partieele herziening der rechterlijke organisatie in Ned.-Indië vormen.

Mr. Piepers betoont zich weinig ingenomen met deze regeeringsvoorstellen. Hij acht de toelichting niet alleen hoogst onvolledig, doch op alle punten onjuist. Slecht te spreken is de heer Piepers over het feit, dat niet de minste rekening is gehouden met het advies van den meest bevoegden Indischen adviseur in deze aangelegenheid: het Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië. Dat advies had aan de Kamer behooren te worden overgelegd. Het is door het eenige rechtsgeleerde lid van den Raad van Ned.-Indië, oud-directeur van justitie, den man van wien de voorstellen zijn uitgegaan, eenvoudig op zijde geschoven, genegeerd. Noch onder het bureaupersoneel van de Regeering in Ned.-Indië, noch in dat van het departement van Koloniën bevinden of bevonden zich personen van volloende kennis en ondervinding om hier gewicht in de schaal te leggen, meent de heer Piepers. „Daar 4 van de

5 leden, waaruit de Raad van Ned.-Indië is samengesteld, volstrekt geen kennis op juridisch gebied bezaten en alzoo begrepen over die voorstellen niet te kunnen oordeelen, hebben die zich eenvoudig nedergelegd bij het rapport, daarover door hun rechtsgeleerd medelid als rapporteur uitgebracht. Deze nu was echter geen ander persoon dan dezelfde, van wien als directeur van justitie die voorstellen waren uitgegaan, die sedert tot raad van Ned.-Indië promotie had gemaakt, en dus, met eene zeer eigenaardige opvatting van ambtelijke kieschheid en plichtbesef, over zijne eigene voorstellen rapport uitbracht!"

Wat beteekent dit alles nu tegenover een college met de kennis en ondervinding van het Hoog Gerechtshof? vraagt schrijver.

Mr. Piepers vreest, dat de behandeling der bedoelde wetsvoorstellen, zooals die nu is aangelegd, wel op niet veel meer dan op comediespel zal uitloopen, waarbij een groot staatkundig belang van zeer veel beteekenis voor het welzijn van millioenen personen en voor de eer van het Nederlandsch koloniaal beheer met eene losheid en vluchtigheid zal worden beslist, den ernst der wetgevende macht ten eenenmale onwaardig. Veel beter ware het, z. i., dat voorstellen van dergelijken aard niet van een minister uitgingen, die niet in staat is de verantwoordelijkheid er voor te dragen en te dien opzichte het noodige vertrouwen in te boezemen. Waar dit nu echter toch is geschied, is het dringend noodzakelijk, dat hierin door eene volledige toelichting nog zooveel mogelijk tegemoet worde gekomen. Dit ten minste behoort de volksvertegenwoordiging nu in de eerste plaats te vorderen.

Er heeft in ons tijdschrift en in eenige bladen reeds eene vrij uitvoerige gedachtenwisseling over de regeeringsvoorstellen plaats gehad tusschen de heeren mrs. Stibbe en Fock. De door beide heeren aangevoerde argumenten worden door mr. Piepers terloops besproken. Hierin verschilt hij sterk van zijn voormaligen ambtgenoot

mr. Stibbe, dat deze alle beschouwingen van wetenschappelijken en staatkundigen aard geheel ter zijde heeft gelaten, aan welke mr. Piepers juist een zeer groot gewicht toekent; daarentegen bestaat er op practisch terrein, althans wat de revisie-quaestie betreft, tusschen hunne inzichten eene groote overeenstemming. Mr. Fock staat, naar men weet, op een geheel tegenovergesteld standpunt en vereenigt zich nagenoeg geheel met de inzichten der Regeering. Mr. Piepers echter verklaart rondweg, dat hij den voormaligen Bataviaschen advocaat en procureur onbevoegd acht om over de strafrechtspraak voor inlanders te oordeelen.

De schrijver zet daarop in den breede zijne bezwaren tegen de regeeringsvoorstellen uiteen. Door de aanneming van die voorstellen — betoogt hij — zouden den inlander zijne wettelijke waarborgen voor eene zoo goed en eerlijk mogelijke rechtspraak grootendeels worden ontnomen, en op deze laatste aan de Regeering weder een invloed worden vrijgelaten, welke zij voor politieke en administratieve doeleinden zal kunnen en, zooals de geschiedenis leert, eventueel zàl misbruiken.

Onder den titel: *Waar vele millioenen reeds gebleven zijn en waar vele millioenen nog zullen blijven*, heeft de heer G. Roessingh van Iterson, oud-referendaris, chef van de afd. „Comptabiliteit” bij het departement van Koloniën, nogmaals een open brief tot de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal gericht in zake de voorschriften nopens het geldelijk beheer in O.-Indië (Leiden, S. C. van Doesburgh.) Hij toont nogmaals aan, dat de toestand van het geldelijk beheer slecht is en dat er sedert het optreden van den heer De Meester als vice-president van den Raad van Ned-Indië, die als zoodanig belast is geweest met een onderzoek, hoegenaamd geen verbetering in den toestand is gekomen. De heer Van Iterson wendt zich nu

tot de Tweede Kamer met het verzoek, haar invloed aan te wenden opdat aan de bestaande misstanden een einde kome. Met de thans geldende voorschriften kan geen enkel geldelijk beheer goed worden gevoerd.

Bij het adres zijn een reeks aanteekeningen gevoegd, die een overzicht geven van hetgeen er sedert 's heeren Van Iterson's repliek aan den heer Van Dorsser, in September 1898, over de zaak is gezegd en geschreven.

Curieus is het volgend briefje van den heer P. H. van der Kemp, wien de schrijver verwijt dat hij, evenals de heer Van Dorsser, door zijne inmenging eene goede regeling van het geldelijk beheer in Indië nog weder voor langen tijd onmogelijk heeft gemaakt:

Koningskade 23. — 15 Aug. 1899.

Waarde v. I.

Van een buitenlandsche reis gisteren terugkeerende, trof ik uw Antwoord (aan den heer Van Dorsser) op mijn tafel aan. Dank voor de toezending; daar ik echter de questien betrekkelijk boekhouding wil laten voor wat ze zijn, heb ik al de, sinds mijn artikel (in *De Economist*) verschenen, stukken enkel verzameld. Ik heb dus ook uw antwoord broederlijk laten rusten nevens Van Dorsser en Struick.

Met vriendschappelijken groet,
(*get.*) V. D. KEMP.

„Geen woord dus — zoo teekent de heer Van Iterson hierbij aan — om mijne beweringen te weerleggen; neen, met een kalme berusting worden alle mijne onthullingen geaccepteerd, en hieruit blijkt overtuigend hoe ook weder deze oud-O.-I. hoofdambtenaar met overgroote luchthartigheid de pen opnam om geschriften te bespreken, mijne daarmede verband houdende werkzaamheden zelfs zeer onwelwillend te critiseeren en ongevraagd advies uit te brengen over een geldelijk beheer waarvan hij

zelfs met de meest elementaire beginselen nog niet eens bekend was."

De heer Henri Borel heeft bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam een tweetal boekjes het licht doen zien van actueelen aard. Het eerste handelt over de Chineezen in Ned.-Indië, het tweede over de Chineesche kwestie. Door zijne veelvuldige aanraking met Chineezen van allerlei slag, in zijne qualiteit van Chineesche tolk, en vooral door zijn verblijf in China is hij ongetwijfeld bevoegd tot meespreken. Al de moeilijkheden die Europa in China ondervindt wijdt Borel grootendeels aan de zendelingen.

Niet de Chineezen zijn de barbaren, zegt hij, maar de Europeanen, die, als roovers, enkel gedreven door winstbejag en geldzucht, en volstrekt niet om philantropische redenen, zich in China nestelden, gewapend met geweren en kanonnen, en, wat nog veel erger was, een te voren sober, matig volk vergiftigden met opium, die zij, met ruw geweld, daar invoerden, tegen het verzet van de Chineesche Regeering in.

„Maar het leelijkste van alles is nog, dat de godsdienst tot dekmantel moest dienen voor al de geldzuchtige doeleinden, en, als voorposten en voorloopers van het veroveringsleger in China niet, zooals elders, ontdekkingsreizigers of troepjes handelaren, maar zendelingen werden gebruikt.

„Het kapitalisme, opdringend en roovend waar het geen recht heeft, onder het voorwendsel van godsdienst en beschaving, dit is de geschiedenis van vele kolonies, maar vooral van de koloniseering in China.

„En, hoe ook sommige zendelingen door edele roeping mogen gedreven zijn, en met welke drogredenen men het ook tracht weg te redeneeren, dit feit blijft als een paal boven water vaststaan, dat voor een Chinees deze vier dingen in altijddurend, onverbrekelijk verband met elkaar

blijven staan: een zendeling, een kist opium, een bijbel en een Europeesch oorlogschip."

Op sarcastische wijze schetst de heer Borel zijne ontgoocheling, toen hij de zendelingen in China van nabij leerde kennen. Hij had zich vroeger een zendeling voorgesteld „als een bleek, statig mensch, arm, met niets dan schamele kleeding en een eerwaardigen staf, maar met Gods Licht blinkende in zijne oogen, en in zijn ziel de Liefde Gods, dezelfde die over de wereld-wateren lag na den baaiert, en die martelaren deed sterven aan het kruis, eene zegening prevelend voor het volk, en zachtlachende naar hunnen Heer daar Boven. Ik zag ze eenzaam zwerven door bergen en rotsvlakten, vervolgd door Chineesche heidenen, gesteenigd door snoode kinderen, maar altijd veilig en wondersterk gewapend met het Woord.

Ik was nog niet heel lang in China, of ik lachte over mijn romantische voorstellingen van vroeger."

De heeren zendelingen — b.v. die te Amoy en Swatow — leven in de mooiste huizen, halve paleizen, op hooge heuvels gebouwd, waar de frissche zeewind koelte brengt, en waar zij het prachtigste panorama genieten op hun galerij, onder het genot van *cake* en *sweets*. Zij zijn allercomfortabelst ingericht, hunne *drawing-rooms* prijken met kostbare zijden lappen, fonkelend van goud, en gij ziet er — o zonde! — de verdoemde afgodsbeelden der heidenen onder het beeld van den Verlosser. Men zou denken, in een salon van een deftigen rentenier te zijn. De heeren en dames gaan in eigen draagstoelen, op de schouders der arme lammeren, naar wèl ingerichte, geventileerde scholen, waar ze in slecht Chineesch de „heiden"kinderen hunner proselieten onderwijzen; spelen 's middags hun partijtje *tennis* of *cricket*, nemen hun *five o'clock tea*, maken deftig hun „*calls*", laten zich op de club zien, en reciteeren aardige mopjes op avondpartijtjes. Des Zondags gaan zij, de heeren in lange jas, de dames in moderne, zijden toiletten, geparfumeerd en

gehandschoend, in den bekleeden draagstoel, gedragen op de schouders van zwoegende lammeren, naar de kerk, waar een der „bekeerde heidenen" twee uur lang met de „punkah" zich in 't zweet staat te zwaaien, om hun koelte toe te wuiven.

De *ladies missionaries*, na de vrouwen der consuls, geven in zulke Chineesche havensteden den toon aan. Zij zijn heel deftige dames, die allersmakelijkst tiffinen en dineeren, zich allermodernst kleeden, en op de gulste wijze van de aardsche zaligheden genieten. Als de heeren en dames het 's zomers te warm krijgen, maken zij — de *mission* is er goed voor! — een reisje naar het koele Japan. Zij behoeven zich niet al te moe te maken, en zóóver wordt de gemakzucht gedreven, dat ook hun kinderen, bengels van zes, zeven jaar, al een eigen draagstoel (*sedan-chair*) hebben en zich met een air van superbe aristocratie door de arme koelie-lastdieren, die zij lief moeten hebben als hun naasten, laten ronddragen

Al het werkelijk goede, dat door de zendelingen verricht is, zegt de schrijver, weegt in de verste verte niet op tegen het kwaad, dat zij hebben veroorzaakt, en dat onberekenbare gevolgen na zich zal slepen.

VARIA.

De socialisten en koloniale politiek.

Op het in de vorige maand te Parijs gehouden internationaal socialistencongres is na zeer krachtige veroordeeling van den Transvaal-oorlog door de Engelschen Curran, Hyndmann en Guelch, de volgende resolutie aangenomen in zake koloniale politiek:

„Het congres verklaart dat het georganiseerde proletariaat alle in zijne macht staande middelen zal aanwenden om de kapitalistische koloniale expansie der bourgeoisie te bestrijden en in alle omstandigheden en met alle kracht de gruwelen en ongerechtigheden te veroordeelen, die in alle aan de begeerten van een schaamte- en gewetenloos kapitalisme overgeleverde deelen der wereld noodwendig daaruit voortvloeien. Tot dit doel beveelt het congres in het bijzonder de volgende maatregelen aan: 1°. dat de verschillende socialistische partijen de koloniale vraagstukken grondiger bestudeeren; 2°. dat zij in de koloniën de vorming van eigen socialistische partijen begunstigen, welke zich aansluiten bij die in het moederland; 3°. dat zij betrekkingen in het leven roepen tusschen de koloniale socialistische partije onderling."

Het beheer van koloniën.

Op het te Parijs gehouden congres voor koloniale sociologie heeft de heer Van Kol een rapport uitgebracht over de vraag: „in welke mate en onder welke voorwaarden moet men de inlandsche organismen van het bestuur handhaven?"

De conclusie tot welke de heer Van Kol komt is: *houdt de inlandsche hoofden in eere*, — het stelsel dus, dat, behoudens afwijkingen, thans in onze bezittingen wordt gevolgd en het meest proefhoudend is gebleken.

Als de heer Van Kol aan het slot van zijn verslag de balans opmaakt van onze koloniale staatkunde, dan komt hij tot de slotsom dat, ondanks sommige dwalingen en afwijkingen, als regel heeft gegolden de handhaving der inlandsche instellingen; wanneer wij van dien regel afweken, was de uitkomst ongunstig.

Hij wijst er op dat, volgens art. 75 van het Regeeringsreglement, bij de rechtspleging over de inlanders moeten worden toegepast de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der inlanders voor zoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid; dat bij de heffing der voornaamste belastingen de oude Indische gewoonten zijn gevolgd; dat men een ruimen geest van verdraagzaamheid en van eerbied voor de gebruiken en het geloof der ingezetenen heeft ten toon gespreid ten aanzien van offeranden der dessa, het erfrecht, het huwelijk, het strafrecht; dat wij den grondeigendom hebben geëerbiedigd, de bosschen in het algemeen belang onder geregeld beheer hebben gebracht, bepalingen hebben gemaakt omtrent het maximum van de verhuur van rijstvelden voor de suiker- en indigoaanplantingen, ter bescherming van den inlander tegen de overmacht van het kapitaal en tegen zijn eigen zorgeloosheid; dat wij proefvelden aanleggen om de inlandsche cultuur te bevorderen; dat de regeling van het landbouw-

krediet ter bestrijding van den woeker nog noodig blijft....

De heer Van Kol erkent volmondig, dat, alles te zamen genomen, de geschiedenis der Nederlandsche heerschappij, „zij moge dan enkele zwarte, zelfs bloedige bladzijden bevatten, in gouden letters het voorschrift aanwijst dat men millioenen inlanders kan besturen zonder zijn toevlucht te nemen tot geweld, maar door op ruime schaal de inlandsche administratieve instellingen te handhaven."

Een Amerikaan en een Franschman over het Cultuurstelsel.

Prof. Clive Day, van de *Yale University*, zond ons een overdruk van een uitvoerig opstel van zijne hand in de *Yale Review* over de ervaring der Nederlanders op het gebied van tropischen arbeid. *) In het eerste gedeelte geeft hij eene schets van het Cultuurstelsel en van onze verhouding tot de inlandsche bevolking vóór de invoering van het stelsel, terwijl hij in het tweede gedeelte de oorzaken behandelt die tot de opheffing van het stelsel en den overgang tot vrijen arbeid hebben geleid. De schrijver geeft blijk van degelijke bronnenstudie.

Aan het slot van zijn artikel zegt prof. Day:

„An exhaustive study of the labor question in Java would necessitate the treatment of another topic, closely related to it, that of land tenure. The separation of land and labor comes at a comparatively late period in economic development, and has scarcely more than begun

---

*) ***Experience of the Dutch with tropical labor. I. The Culture System. II. Abolition of the Culture System and transition to free labor.*** A paper by Clive Day.

in modern Java. But the limit of space imposed upon a review article forbids the consideration in this place of a topic that cannot be adequately discussed without entering upon many details of native organization and Dutch legislation. The writer must content himself with the hope that the article in its present shape will suffice to make clear some of the chief difficulties that the Dutch have encountered in their attempt to establish a system of free contract labor in a tropical country, and some of the methods by which they have attacked these difficulties. If little has been said about the improvement in economic and political conditions effected since the abolition of the culture system, it is not for lack of facts to prove it; the writer takes for granted that proof is unnecessary. It has seemed wiser to emphasize the seriousness of the problems that have confronted the Dutch in their new labor system, and that are still only partly solved. No student of these problems can doubt their gravity. The process of solution must be a slow one, for it must wait upon the growth of the native population, and upon a change in the native character. But the process, though slow, will be sure, for under the present system the powers of government and the interests and responsibilities of individuals are so distributed that there is the best assurance of a progress unbroken by relapse."

In het bijvoegsel van de *Temps* (*Le Petit Temps*) van 23 September behandelt Georges Villain in zijne serie „Enquêtes économiques" Nederlandsch Oost-Indië. Na eene korte schets van onze koloniale geschiedenis, waarvan hij de gegevens heeft ontleend aan den *Guide officiel* voor de Nederlandsche koloniale afdeeling op de Parijsche tentoonstelling, wijst de schrijver op de heugelijke uitkomsten die met het stelsel van vrijen arbeid zijn verkregen. Na met sprekende cijfers den vooruitgang van

de suikercultuur onder het tegenwoordig régime te hebben aangetoond, roept hij uit:

„Tant est puissante et féconde la libre action de l'individu que ne paralyse pas cet organisme tyrannique et irresponsable qui s'appelle l'Etat-Providence ou pour mieux dire l'Etat-Fléau."

De Postspaarbank in Indië.

Aan de mededeelingen van den heer Van Maren, directeur der Postspaarbank in Nederl. Oost-Indië, over het jaar 1899 ontleenen wij het volgende:

Bij 81 van de kantoren op Java en Madoera en 41 van die in de Buitenbezittingen zijn in 1899 uitgegeven 12,015 boekjes. Op 1119 boekjes werd het geheele saldo tegoed terugbetaald. Op ult°. December was dientengevolge het aantal inleggers 17.010, tegen 6114 op denzelfden datum van 1898. Die 17,010 inleggers waren, naar hun landaard, verdeeld: op Java en Madoera 7394 en op de Buitenbezittingen 2008 Europeanen, totaal dus 9402 Eur.; op Java en Madoera 5987 en op de Buitenbezittingen 1109 inlanders, totaal dus 7096 inlanders; en vreemde oosterlingen: op Java en Madoera 462, op de Buitenbezittingen 50, te zamen 512.

Het saldo tegoed der inleggers beliep op 31 December 1899 in totaal *f* 2,109,800.58, als volgt verdeeld: Europeanen *f* 1,882,368.81, of 89.22 pct; inlanders *f* 196,628.75, of 9.32 pct., en vreemde Oosterlingen *f* 30,803.02, of 1.46 pct. Een jaar te voren waren die verhoudingen: 91.35, 7.70 en 0.95 pct. Het gemiddeld bedrag van het tegoed per inlegger was op 31 Dec. 1899: voor de Europeanen *f* 200,21, tegen *f* 207.45, en voor de inlanders *f* 27.71, tegen *f* 22.77 een jaar te voren; en voor de vreemde Oosterlingen *f* 60.16, tegen *f* 50.07. Voor alle inleggers te zamen was het *f* 124.03, tegen *f* 125,39½.

Naar het bedrag van hun tegoed waren de inleggers aldus verdeeld:

	Aantal	Percent van het totaal	
	31 Dec.	31 Dec.	31 Dec.
	1899	1899	1898
f 1200 en daarboven	330	1.94	2.08
„ 900—*f* 1200	406	2.38	2.04
„ 600—„ 900	427	2.51	2.83
„ 300—„ 600	985	5.79	6.49
„ 100—„ 300	1954	11.49	11.92
„ 10—„ 100	4926	28.96	30.—
„ 1—„ 10	5339	31.39	35 61
Beneden „ 1	2643	15.54	9.03

De rente, door de Bank in 1899 gemaakt van hare beleggingen (beleening van effecten, disconto van vendu-acceptatiën, inschrijving 3 pcts. Grootboek), was 3.3 pct.

De kosten van eerste inrichting hebben *f* 14,860 54 beloopen; de bedrijfskosten in 1899 *f* 34,598.36½, tegen *f* 22,267.27 in 1898.

„Over het algemeen," schrijft de directeur, „gaf de wijze waarop de spaarbankdienst door de kantoren en de daarvoor aangewezen hulpkantoren wordt uitgeoefend, reden tot tevredenheid, terwijl van tal van kantoorchefs en verdere ambtenaren kan worden getuigd dat zij van hun kant doen wat in hun vermogen is om het succes der instelling te bevorderen. Moeilijkheden van ernstigen aard werden, althans voor zoover mij gebleken is, tot dusver bij de uitoefening van dien dienst niet ondervonden, ook niet met betrekking tot de inleggers, behoorende tot de Inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking, en zulks ondanks het gemis van een burgerlijken stand voor die categoriën van inleggers.

„In hoever dit te danken is aan den maatregel om aan die inleggers, gelijktijdig met het spaarbankboekje, een aanvullend identiteitsbewijs te verstrekken, in den vorm van een penning, dien zij bij het vragen van terugbe-

talingen moeten vertoonen, durf ik niet beslissen, maar wel houd ik mij ook thans nog er van overtuigd dat daarin — bij medewerking van den kant der inleggers, welke niet verder behoeft te gaan dan dat zij het boekje en den penning *afzonderlijk* bewaren — een even eenvoudig als krachtig middel gelegen is om misbruiken en malversatiën te voorkomen, vooral ook omdat die maatregel in het minst geen afbreuk doet aan het karakter van *titels op naam*, dat ook aan de spaarbankboekjes van de Indische Postspaarbank is geschonken.

„Dit neemt intusschen niet weg, dat bij voortduring de aandacht gevestigd blijft op de mogelijkheid om een meer afdoend middel te vinden tot vaststelling van de identiteit der inleggers, waarvan hier de rede is, waartoe men wellicht zal kunnen komen door gebruik te maken van het herkenningsteeken, dat geboden wordt door de voor elk individu verschillende figuren, welke worden verkregen door met drukinkt op wit papier afdrukken te nemen van een of meer vingertoppen.

„Met dit middel tot vaststelling van de identiteit der inleggers wordt daarom sedert medio 1899 bij een vijftal der belangrijkste kantoren op Java eene proef genomen, welke aanvankelijk bevredigende resultaten heeft opgeleverd."

De Toradja's van Midden-Celebes.

Over de Toradja's van Midden-Celebes heeft dr. N. Adriani te Batavia een lezing gehouden. Het was — zegt het *Bat. Nbl.* — een levendige schets van land, taal en zeden, van huiselijk en maatschappelijk leven der stammen, te midden waarvan spreker reeds vijf jaar geleefd heeft.

Spreker begon met een overzicht te geven van de ontdekkingstochten, ondernomen naar het meer van Posso, en vermeldde in het bijzonder den tocht, in 1864 gedaan

door jhr. van der Wijck, en dien in 1869 ondernomen door het tegenwoordig lid van den Raad van Indië W. Michielsen. Vervolgens werd besproken het opstel van den heer Riedel in de Bijdragen van het Koninklijk Instituut van 1886 en als betrouwbare mededeelingen omtrent tochten in Midden-Celebes genoemd de reisbeschrijving van den zendeling-leeraar A. C. Kruyt en van de dokters P. en F. Sarasin, die in 1895 Midden-Celebes van Zuid naar Noord doorkruist hebben. Voor doortrekkende reizigers en natuuronderzoekers is het leveren van betrouwbare ethnographische mededeelingen onmogelijk. Daartoe is niemand beter in staat dan een zendeling, die, gelijk met spr. het geval is, van den aanvang af zich voorstelt, het beste deel van zijn leven in nauwe aanraking met de bevolking door te brengen.

Na deze beschouwing gaf spreker een overzicht van de gesteldheid der bevolking op Midden-Celebes. Aan de kust wonen Mohamedaansche handelaars en enkele Chineezen. De oorspronkelijke bevolking heeft tusschen hare woonplaatsen in het binnenland en het door vreemdelingen bezette kustgebied een 3 à 4 uur gaans breeden woudgordel gelaten. Binnen dat ringbosch woont ze en toont geen neiging, zich duurzaam aan de zeekust te vestigen. Als collectieve benaming voor die oorspronkelijke en nog heidensche bevolking bepleitte spreker den naam Toradja, vooral ter vermijding van de zinledige benaming Alfoeren.

In de eerste plaats deed spreker nu eenige mededeelingen over de grootste Toradja-taal, bij de inlanders den naam dragende van „bare-e"-taal, aldus geheeten naar het woord, dat zij voor „neen" gebruiken. Zij plegen n.l. een taal aan te duiden met het woord, dat die taal als negatie gebruikt, zoodat b.v. het Maleisch bij hen als „tida"-taal wordt aangeduid. De taal der Toradja's leent zich beter tot bespreking dan tot beschrijving: daar nl., zoodra zij op schrift gebracht wordt,

hare intonatie verloren gaat, en zij in dat geval voor een groot deel de eigenaardige kracht harer uitdrukking verliest. Spreker toonde dit nader met eenige voorbeelden aan, wijdde vervolgens eenige woorden aan de raadsels, de redevoeringen en den zang der Toradja's en stond eenigszins uitvoeriger stil bij een eigenaardig verschijnsel in de bare-e-taal, n.l. dat een aantal woorden van dagelijksch gebruik uit de taal gebannen wordt omdat ze geheel of gedeeltelijk gelijk zijn aan namen van personen, die men niet uitspreken mag, zooals die van ouders, grootouders, voorouders, schoonouders, ooms en tantes, hoofden en voorname personen. Gold die adat ook in onze taal, dan zou men b.v. de woorden willen, emmer, zwemmen, remmen, niet mogen uitspreken, omdat ze gelijkenis vertoonen met de namen onzer Koninginnen.

Daarna gaf spreker een beschrijving van den maatschappelijken toestand der Toradja's. Hun voornaamste bedrijf is rijstbouw op droge velden, die zeer slecht ontgonnen worden, een echte roofbouw, die telkens tot het verleggen der tuinen dwingt. Sawahbouw is maar bij enkele volksstammen bekend, patjoel en ploeg zijn onbekende werktuigen. Ook de vruchtenteelt is zeer gebrekkig. De kleeding bestaat nog voor een groot deel uit geklopte boomschors; van weefkunst weet men niet af.

Bij zijne daarop volgende bespreking van het huwelijk toonde spreker aan, dat de positie der vrouw bij de Toradja's tamelijk goed is, hetgeen vooral daaraan is toe te schrijven, dat de bruidschat niet als koopsom wordt beschouwd en dat de man in het huis zijner vrouw komt wonen, zoodat zij onder haar eigen bloedverwanten blijft en hij onder zijn aangetrouwde familie.

Het dorpshoofd is de huisvader der meest geziene familie. De huisvader beheert het onverdeelde familiegoed, waaruit b.v. bij rechtzaken de boeten werden gekweten, die zich een lid van het gezin op den hals heeft gehaald. Eigenlijk regeeringspersoon is het dorpshoofd

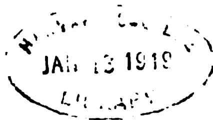
niet; alleen zorgt hij voor de instandhouding der voorvaderlijke gewoonten.

De Toradja-maatschappij kent slechts twee standen: vrijen en slaven. De slaaf heeft geen hard lot en kan zelfs, indien hij getrouwd is en zijn eigen woning heeft, tot zekere zelfstandigheid geraken. Alleen staat hij bloot aan het gevaar van verkocht of bij gelegenheid, dat er een menschenoffer noodig is, gedood te worden.

De primitieve regeeringsvorm der Toradja-maatschappij maakt het bijzonder moeilijk voor het Nederlandsch gezag om zich te doen gelden, daar er geen centraal inlandsch bestuur is, waarop men invloed zou kunnen oefenen. Wel heeft de vorst van Loewoe de suprematie over de Toradja-stammen, maar regeeren doet hij hen niet. Vooreerst is de macht van Loewoe daartoe te zwak en vervolgens is het aan het Loewoesche rijksbestuur volmaakt onverschillig, wat de Toradja-stammen onderling en op zichzelf verrichten, als zij dat bestuur maar de gelegenheid laten, hen te onderdrukken en uit te zuigen. Voor den vooruitgang van den maatschappelijken toestand der Toradja's is het dringend noodzakelijk, dat er aan den verderfelijken invloed van Loewoe langzamerhand paal en perk wordt gesteld.

Aan de orde kwam thans de bespreking der positie van den vertegenwoordiger van het Nederlandsch gezag onder de Toradja's. Op zichzelf of uit kracht zijner waardigheid zou deze geen invloed van beteekenis kunnen oefenen, alleen door persoonlijke eigenschappen kan hij zich populariteit en daardoor invloed verwerven, getuige de positie, die de zendeling onder de Toradja's verkrijgt door nauwe aanraking met het volk, dagelijkschen omgang en kennis van taal en zeden. Twee zaken zijn er intusschen, waarin de Regeering zich alvast zou kunnen doen gelden, n.l. de heksenprocessen en de jaarlijksche strooptochten tot verkrijging van menschenhoofden. Dat het Gouvernement deze wreede gebruiken op den duur

niet dulden kan; daarvan zijn de Toradja's nog niet overtuigd. Omtrent de heksenprocessen deelde spreker alsnog het navolgende mede. Is iemand overleden, wien men een langer leven had toebedacht, of hebben er in een dorp vele sterfgevallen achtereen plaats, dan wordt de een of ander beschuldigd de lever van den overledene opgegeten en daardoor diens dood veroorzaakt te hebben. Door een Godsoordeel wordt dan uitgemaakt, of de beschuldiging al dan niet waar is. Gewoonlijk wijst de genomen vuurproef het „schuldig" uit, en dan wordt de doodstraf voltrokken door het slachtoffer levend in stukken te snijden. Zulke praktijken kunnen alleen worden tegengegaan door een streng verbod uit te vaardigen en daaraan krachtig de hand te houden. Spr. meende, dat de Regeering goed zou doen met zich van den invloed der zendelingen te bedienen als middel om de bevolking een blik te geven in de moreele beginselen, die het motief zijn van hare handelingen. Alleen op deze wijze kan blijvend iets goeds voor de bevolking tot stand komen en zal zij inderdaad tot dankbaarheid jegens het Gouvernement worden verplicht.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG

NOVEMBER 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park., Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

De begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1901.

Voorloopig Verslag.

Verscheidene leden betuigden hunne ingenomenheid met het beleid des ministers. Over zijne werkkracht werd, ook door leden die de politieke richting van het ministerie niet zijn toegedaan, met waardeering gesproken. Met genoegen had men gezien, dat de minister zijne belofte tot indiening van een wetsontwerp betreffende de decentralisatie van het bestuur gestand had gedaan en men verklaarde zich bereid hem in het tot stand brengen van deze zeer belangrijke hervorming te steunen. Ook wees men met ingenomenheid op de vele belangrijke maatregelen, welke, blijkens de ingediende begrooting, door den minister zijn voorbereid.

Andere leden verklaarden, dat zij, ofschoon waardeerende wat door den minister bij deze begrooting is voorgesteld, toch teleurgesteld waren over het uitblijven van verschillende hervormingen, welke door hem, vóór zijn optreden als zoodanig, in en buiten de Kamer met sterken aandrang werden aanbevolen.

Met bevreemding had men gezien, dat definitieve voorstellen omtrent de koffiecultuur nog niet van de Indische Regeering zijn ontvangen.

Van verwezenlijking der vroeger door den minister over de afschaffing van heerendiensten verkondigde denkbeelden is geen sprake. Men had gehoopt, dat de onder het bestuur van den Gouverneur-generaal Pijnacker Hordijk genomen maatregelen tot vermindering van die diensten door andere van gelijke strekking zouden zijn gevolgd, maar dit schijnt allerminst het geval te zijn.

Ook uitten verscheidene leden hunne teleurstelling over het uitblijven van eene nadere regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen.

Verder werd teruggekomen op de bij de behandeling der loopende begrooting besproken vraag, of een inlander, die Christen is of wordt, regent kan zijn of blijven.

Door enkele leden werd betreurd, dat aan het ingediende voorstel betreffende de decentralisatie van het bestuur geen voorstel tot afschaffing of reorganisatie van den Raad van Indië is vastgeknoopt. Vele leden richtten tot den minister het verzoek, dat hij, vóór het afdeelingsonderzoek van het voorstel, aan de Kamer eene concept-verordening zou overleggen, in den geest als geschiedde bij de toelichting van het door den minister Van Dedem gedane voorstel.

Dat het tekort op den dienst van 1899 aanmerkelijk geringer zal zijn dan aanvankelijk geraamd werd; dat de dienst van 1900 waarschijnlijk met een voordeelig saldo zal sluiten en dat de bij de ingediende begrooting voorgestelde uitgaven beneden de geraamde inkomsten zullen kunnen blijven, werd met voldoening geconstateerd.

Intusschen waren vele leden van meening, dat niettemin de toestand der Indische financiën bij voortduring als zorgwekkend beschouwd behoort te worden. De vermelde gunstige verschijnselen zijn voor een goed deel te danken aan de vermeerdering der opbrengst van tin, en niet meer dan eene geringe compensatie voor de belangrijke tekorten van vorige jaren. Er is niet de minste zekerheid, dat de prijs van het tin zoo hoog zal blijven als het bedrag, waarop hij bij deze begrooting is geraamd.

Voortzetting van den aanleg van irrigatiewerken is dringend noodig tot verbetering van den oeconomischen toestand der inlandsche bevolking en tot versterking van hare draagkracht. Voor nieuwe bevloeiingswerken is op de begrootingen voor 1899, 1900 en 1901 gemiddeld per jaar slechts ongeveer ƒ 1,560,000 uitgetrokken, terwijl

voor zulke werken in het voorafgaande driejarig tijdvak gemiddeld per jaar ongeveer *f* 4,500,000 werd uitgegeven, waaronder niet is begrepen de waarde der materialen uit 's lands voorraad. Wordt op de wijze door de ter zake benoemde commissie aangegeven besloten tot voortzetting der werken in de Solovallei, dan zullen hiervoor de begrootingen gedurende 15 jaren met ongeveer twee millioen 's jaars bezwaard worden en zal het voor 1901 geraamde overschot al dadelijk in een niet onbelangrijk tekort omslaan. Wel is eene besparing te verwachten van de voorgenomen reorganisatie der infanterie, maar daartegenover staat, dat de uitgaven in de eerstvolgende jaren zullen stijgen eenerzijds door de thans voorbereid wordende reorganisatie der artillerie, anderzijds door de uitvoering van plannen voor werken tot verdediging van enkele voorname havenplaatsen.

Deze leden meenden, dat, ook met het oog op de belangrijke uitgaven, welke binnen korten tijd gedaan zullen moeten worden, het financieel beheer met de meeste voorzichtigheid gevoerd behoort te worden. Eenige leden voegden hieraan toe, dat men bij het voeren van dit beheer ook bedacht moet zijn op de noodzakelijkheid van vermindering van de zware lasten, opgelegd aan de inlandsche bevolking op Java.

Door andere leden werd opgemerkt, dat, indien de hooge opbrengst der producten, met name van het tin, veel heeft bijgedragen tot verbetering van den financieelen toestand, daartoe toch ook de stijging van andere inkomsten, bepaaldelijk de toenemende opbrengst van de exploitatie der Staatsspoorwegen, van de in- en uitgaande rechten, van verschillende andere belastingen en van den zoutverkoop, heeft bijgedragen. Ook mag bij de beoordeeling van den financieelen toestand niet uit het oog worden verloren, dat de op de begrooting voor 1901 uitgetrokken buitengewone en voor een deel productieve uitgaven — waaronder *f* 5,914,000 voor spoorweg- en

bevloeiingswerken — zonder leening gedekt zullen worden. Bovendien is de opbrengst van de koffiecultuur wel ongeveer 13 ton hooger geraamd dan over het loopende jaar, maar zij blijft niettemin verre beneden het bedrag dat in vroegere jaren uit die cultuur placht verkregen te worden.

* * *

Evenals in vorige jaren werd ook nu ter verbetering van den financieelen toestand op bezuiniging in het Indisch beheer aangedrongen. Dat de staf van den Gouverneur-generaal is ingekrompen, werd als een, zij het dan ook kleine, stap in de goede richting toegejuicht.

Opnieuw kwam de wenschelijkheid van vermindering der traktementen en pensioenen van Europeesche ambtenaren en van officieren ter sprake.

Sommige leden waarschuwden tegen het scheppen van nieuwe en blijvende organisaties. Men wees er op, dat, terwijl ten vorigen jare de oprichting van een technische school te Batavia in uitzicht werd gesteld als equivalent voor de opheffing der afdeeling B van het gymnasium Willem III, de minister thans van oordeel is, dat tot oprichting van zoodanige school moet worden besloten onafhankelijk van de beslissing omtrent het voortbestaan der genoemde afdeeling. Deze leden achtten het met het oog op den toestand der Indische financiën echter bedenkelijk eene nieuwe organisatie, waaraan blijvende en stijgende uitgaven zijn verbonden, te gaan scheppen, wanneer niet tegelijk de afdeeling B, waarvan het voortbestaan door hen niet noodig werd geacht, opgeheven wordt.

Verder waren enkele leden van oordeel, dat eene niet onbelangrijke besparing verkregen kan worden door het brengen van alle kosten van verdediging tegen een buitenlandschen vijand ten laste van Nederland. Naar hun inzien is het niet meer dan billijk, dat maatregelen tot handhaving van het bezit der koloniën door het moederland gedragen worden.

Andere leden betuigden hunne instemming met het streven naar bezuiniging, maar maakten daarbij het uitdrukkelijk voorbehoud, dat besparing niet behoort te worden verkregen met betrekking tot maatregelen ter bevordering van de ontwikkeling en van de welvaart der inlandsche bevolking. Zij wenschten integendeel, dat voor het inlandsch onderwijs en voor de bevloeiïngswerken meer zou worden gedaan dan de minister voorstelt.

Enkele leden drongen aan op versterking der middelen door herstel van het uitvoerrecht op suiker.

Tegen deze beschouwingen werd door anderen in de eerste plaats aangevoerd, dat, al moge de suikerindustrie op Java thans in eenigszins betere conditie verkeeren dan tijdens de afschaffing van het uitvoerrecht, o. a. niet uit het oog verloren moet worden, dat van Cuba binnenkort weder eene geduchte concurrentie is te wachten.

Ofschoon de staat van zaken op Noordelijk Sumatra over het algemeen van geleidelijke verbetering schijnt te getuigen, worden in den laatsten tijd weder minder gunstige berichten vernomen omtrent den toestand in Samalanga. Gaarne zou men omtrent dien toestand en omtrent de maatregelen die tot verbetering daarvan noodig worden geacht, worden ingelicht.

Eenige leden wenschten te vernemen, of de minister van oordeel is, dat ter zake het vermoorden van eenige scheeps-officieren van de *Generaal Pel*, geen verdere maatregelen genomen behooren te worden. Ook zou men zoo mogelijk gaarne eenige nadere inlichting ontvangen omtrent den tegenwoordigen toestand ter Zuidkust van Nieuw-Guinea.

Door sommige leden werd in verband met de in China ontstane verwikkelingen de aandacht des ministers gevestigd op het belang, dat Indië heeft bij de immigratie van Chineesche koelies.

Andere leden waren van oordeel, dat het belang der immigratie van Chineesche koelies niet groot is en dat

de kosten van het zenden van oorlogsschepen naar China daarom niet ten laste van Indië mochten komen. Zij wenschten, dat de Regeering het mogelijke zou doen om de Chineesche mijnwerkers en koelies door Javanen te vervangen, opdat de immigratie van Chineezen geleidelijk kunne worden beperkt. Konden in plaats van Chineezen Javanen gebezigd worden, dan zou dit met het oog op de in sommige streken van Java bestaande overbevolking zeker wenschelijk zijn. Men herinnerde hierbij, dat bij de ontginning der Ombilienkolenvelden dwangarbeiders werkzaam zijn.

Hiertegenover werd het gevoelen verdedigd, dat immigratie van Chineezen voor den mijnarbeid in Indië onontbeerlijk is.

* * *

Door sommige leden werd geklaagd over den langen tijd, gedurende welken vele inlandsche beklaagden in preventieve hechtenis gehouden worden.

Eenige leden zouden gaarne vernemen, wat alsnog gedaan is ter voorkoming van het in brand steken van tabakschuren in de residentie Bezoeki.

Door een der leden werd, naar aanleiding van een verbod tot het houden van eene vergadering van schutters te Batavia, de wenschelijkheid betoogd van eene herziening der verouderde bepalingen op het recht van vergadering en vereeniging.

Eenige leden verzochten inlichting te mogen ontvangen omtrent het groote ziekte- en sterftecijfer der dwangarbeiders, die op expeditiën en bij de mijnen worden gebruikt.

Vernomen was, dat de sterfte in de gevangenis te Laboean Deli in den laatsten tijd zeer groot is. Indien dit juist is, zou men gaarne vernemen, of een onderzoek naar de oorzaak der groote sterfte is ingesteld en of omtrent die oorzaak iets bekend geworden is.

Verscheidene leden vroegen, of de minister bij den tegenwoordigen stand der financiën geene termen kan vinden tot invoering der ontworpen regeling betreffende den dwangarbeid. Eene uitgave van *f* 67,000 's jaars is, ofschoon niet onbelangrijk, toch niet van zooveel beteekenis, waar het zulk eene gewichtige zaak betreft.

Op de vraag of in de inrichting der geldelijke administratie in Indië en de regeling der contrôle op de ontvangsten al dan niet wijziging behoort gebracht te worden, werd andermaal de aandacht des ministers op deze belangrijke zaak gevestigd. Gaarne zou men vernemen of het advies van den landvoogd thans is ingekomen en, zoo ja, welke de strekking daarvan is.

Eenige leden wenschten inlichting te ontvangen omtrent de inwisseling der duiten op Java en Madura. Heeft de maatregel geen aanleiding gegeven tot ernstige bezwaren bij de inlandsche bevolking? Mag worden aangenomen, dat de bevolking niet in het bezit gebleven is van hoeveelheden die later weder in omloop gebracht kunnen worden? En hoeveel heeft die inwisseling gekost?

* * *

Met instemming hadden sommige leden kennis genomen van de mededeeling dat de minister het thans ook noodig acht de traktementen der schrijvers bij de onderdistrictshoofden met *f* 5 's maands te verhoogen. Evenzeer konden deze leden zich wel vereenigen met geleidelijke invoering van de reorganistie van het inlandsch bestuur op de door den minister aangegeven wijze. Zij hoopten, dat de ontevredenheid, die de reorganisatie bij vele hoofden en inlandsche ambtenaren had gewekt, daardoor althans eenigermate zou worden weggenomen. Wel gaat thans het financieele voordeel, dat tengevolge van de reorganisatie van het inlandsch bestuur zou worden verkregen, door bedoelde verhooging voor een deel verloren, maar men achtte dit financieele offer niet te groot, indien

daardoor de ongunstige indruk, dien de inkrimping van het inlandsch personeel op de hoofden en de bevolking heeft gemaakt, wordt opgeheven.

Andere leden konden zich met deze beschouwing niet vereenigen. Zij betoogden, dat door de reorganisatie de financieele positie der inlandsche ambtenaren belangrijk is verbeterd en dat de inkrimping van het personeel alleen ten doel had betere verdeeling van arbeid en opheffing van onnoodige betrekkingen. Ook meenden zij, dat het steeds in de bedoeling van den minister en van de Indische Regeering gelegen heeft de reorganisatie geleidelijk in te voeren.

Enkele leden drongen aan op verhooging van de traktementen der klerken op de residentie- en assistent-residentiekantoren.

Van verschillende zijden werd verzocht, dat de minister, die naar sommiger meening aanleiding heeft gegeven tot de huns inzien ontijdige opheffing der Indische Instelling te Delft, aan de Kamer zou mededeelen, welke zijne plannen zijn aangaande de regeling der benoembaarheid tot ambtenaar bij den administratieven dienst en aangaande de wijze waarop, na de opheffing der Delftsche school, in de behoefte aan zoodanige ambtenaren zal worden voorzien. Spoedige regeling van deze aangelegenheid werd wenschelijk, geacht, zoowel in het belang van de jongelieden, die zich voor de betrekking van ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur wenschen te bekwamen, als in het belang van geregelden toevoer van jonge ambtenaren. Ook wenschte men de verzekering te ontvangen, dat te dezer zake geene beslissingen zullen worden genomen, vóórdat de Kamer in de gelegenheid is gesteld daarover haar oordeel uit te spreken.

Er waren leden, die opleiding aan de Hoogere Landbouwschool te Wageningen aanbevalen. Andere leden meenden, dat het verkrijgen van landbouwkundige kennis bij deze opleiding niet op den voorgrond behoort te staan.

Enkele wenschten, dat, nu de Instelling te Delft gesloten is, voor benoeming van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur alsnog in aanmerking zouden worden gebracht personen, die vroeger een voldoend examen aflegden, doch niet geplaatst werden. Op dit oogenblik zijn er, naar men meende, nog ongeveer 70 gediplomeerden beschikbaar.

Omtrent de vraag, of, bijv. in enkele residentiën, eene proef behoort te worden genomen met de oprichting van landbouwkredietbanken, vroegen vele leden, tot welk resultaat het onderzoek heeft geleid. Hierbij werd nader gewezen op het groote belang van zoodanige banken voor de inlandsche bevolking.

Van verbetering der inkomsten der residenten in de buitenbezittingen blijkt uit de ingediende begrooting echter alleen in zooverre het traktement van den resident der Westerafdeeling van Borneo van *f* 12,000 op *f* 15,000 wordt gebracht en dus gelijkgesteld met de wedde van een resident tweede klasse op Java, terwijl het traktement van den resident van Amboina met *f* 3000 wordt verminderd. Gaarne zouden sommige leden vernemen, hoever het overleg met de Indische Regeering thans gevorderd is.

Ook bij de behandeling van de onderafdeeling betreffende de heerendiensten, werd op geleidelijke vermindering daarvan aangedrongen. Sommige leden waren van oordeel, dat de vraag, of zoodanige vermindering zal worden ingevoerd, ten onrechte afhankelijk pleegt gesteld te worden van de quaestie, of daartegenover het hoofdgeld kan verhoogd worden.

Deze leden beschouwden de heerendienstplichtigheid als een verouderd stelsel.

Gevraagd werd, of de definitieve voorstellen omtrent de gouvernements-koffiecultuur thans zijn ingekomen, en of de minister eenige mededeeling kan doen omtrent zijn plannen ten aanzien van die cultuur. Betoogd

werd, dat het dringend noodig is omtrent deze reeds jaren hangende zaak eene definitieve beslissing te nemen.

Gaarne zouden eenige leden eene specificatie ontvangen van den post van ƒ 400,000 voor maatregelen in het belang der koffiecultuur op Java.

Eenige leden meenden, dat de Regeering door het oprichten eener guttapercha-onderneming te diep zou ingrijpen in de particuliere nijverheid en dat het de voorkeur verdiende zich van Regeeringswege te bepalen tot aanmoediging van het particulier iniatief.

Anderen konden zich met het denkbeeld der Regeering in beginsel wel vereenigen, terwijl velen zich van een oordeel over deze zaak wenschten te onthouden, totdat daaromtrent nadere gegevens zouden zijn verstrekt.

Voorts werd van verschillende zijden de vraag gesteld, of het niet beter ware met de oprichting eener guttapercha-onderneming eene proef te nemen op Sumatra.

Anderen gaven aan vestiging op Java de voorkeur.

Eenige leden hadden met teleurstelling gezien, dat de Regeering blijkbaar meer bedacht is op het uitbesteden van boschperceelen dan op den aankap en de zuivering in eigen beheer.

Eenige leden brachten andermaal de wenschelijkheid der oprichting van een stoomvaartdienst op China en Japan ter sprake. Zij erkenden, dat de tijd voor zoodanige onderneming thans niet gunstig is, maar wenschten toch deze zaak in de belangstelling der Regeering aan te bevelen en de hoop te uiten, dat de oprichting van bedoelden stoomvaartdienst te geschikter tijd door haar krachtig zou worden aangemoedigd.

* * *

Tegen de in de Memorie van Toelichting ontwikkelde denkbeelden omtrent de verbetering van het middelbaar- en vakonderwijs werden verschillende bezwaren geopperd.

In de eerste plaats waren er leden, die zich niet konden vereenigen met de stichting van eene burgerschool met driejarigen cursus te Batavia nevens de reeds bestaande afdeeling A van het gymnasium Willem III. Het had bevreemding gewekt, dat de minister zich over de vraag, of deze afdeeling behoort te blijven bestaan, met geen enkel woord uitlaat, niettegenstaande hij over de resultaten van het onderwijs aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus een minder gunstig oordeel uit.

Ook werd betwijfeld, of de voorgestelde oprichting eener school voor middelbaar- en vakonderwijs te Batavia wel het nut zal hebben, dat de minister zich daarvan voorstelt.

Anderen hadden daarentegen van het voornemen tot oprichting van eene school voor vakonderwijs op groote schaal te Batavia met ingenomenheid kennis genomen. Wel wordt in de behoefte aan zoodanig onderwijs thans eenigermate voorzien door de gouvernements-burger-avondschool te Soerabaya en de particuliere ambachtsscholen te Batavia en te Samarang, maar deze scholen bepalen zich in hoofdzaak tot het vormen van bouwopzichters en machinisten, terwijl de gelegenheid tot opleiding voor verschillende andere vakken ten eenenmale ontbreekt. De particuliere scholen schieten dus te kort in het voldoen aan de bestaande behoefte.

Wat de plaats van vestiging betreft, werd opgemerkt, dat wellicht de gelegenheid om partij te trekken van de lokalen der over te nemen particuliere school van invloed geweest is op de keuze van Batavia. Intusschen meenden sommigen, dat desniettemin vestiging op eene meer in het centrum van Java gelegen plaats de voorkeur verdient.

Tot bezwaren van financieelen aard gaf ook aanleiding het voornemen des ministers om nevens eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus, een handelscursus en een technicum, nog eene landbouwschool te Buitenzorg te stichten.

Anderen hadden van het voornemen tot oprichting eener landbouwschool te Buitenzorg met instemming kennis genomen.

Ook werd de aandacht des ministers gevestigd op het zeevaartkundig onderwijs.

Zeer vele leden hadden bezwaar tegen het plaatsen van de beide afdeelingen der school onder één directeur.

In overweging werd gegeven òf aan het hoofd van de vakschool en de gemelde drie cursussen een afzonderlijken directeur te plaatsen en de burgerschool en handelscursus te brengen onder den directeur van het gymnasium Willem III, òf, zoo dit niet mogelijk is, aan het hoofd van elke der beide afdeelingen een directeur te plaatsen, wier traktement dan lager zou kunnen zijn dan het bedrag, thans voor dat van den directeur der school uitgetrokken.

Gaarne zou men eenige nadere inlichting ontvangen omtrent de kosten van oprichting der school voor middelbaar- en vakonderwijs.

Eenige leden wenschten daarom, dat het personeel der scholeninspectie met een paar adjunct-inspecteurs zou worden versterkt. Er konden bij voorbeeld een adjunct-inspecteur te Padang en een te Macassar aangesteld worden. Bij het inlandsch onderwijs zijn 5 inspecteurs en 5 adjunct-inspecteurs werkzaam.

Vele leden betuigden hunne teleurstelling over het feit, dat zij door het uitblijven van het over het onderwijs handelend gedeelte van het Koloniaal Verslag niet in de gelegenheid waren geweest daarvan vóór het sectie-onderzoek der begrooting kennis te nemen.

Eenige leden hadden vernomen, dat aan den apostolischen vicaris te Batavia vergunning was verleend tot het doen van eene dienstreis naar de Minahassa, en dat die vergunning werd ingetrokken, nadat de vicaris reeds op reis was. Gaarne zou men hieromtrent eenige inlichting ontvangen.

Geklaagd werd, dat eenige roomsch-katholieke zusters

in de Minahassa reeds vóór geruimen tijd vergunning hebben gevraagd om onderwijs aan inlanders te geven, doch dat op dit verzoek nog steeds geen beschikking is genomen. Men vroeg, of den minister iets van deze zaak bekend is en wenschte, dat hij het nemen eener beslissing door de Indische Regeering zou bevorderen.

Waardeerende wat de Regeering wil doen voor het onderwijs der Europeanen, hadden sommige leden intusschen ook gaarne gezien, dat het onderwijs voor inlanders krachtiger werd ter hand genomen.

Sommige leden, die in het algemeen ingenomen waren met het verschaffen van onderwijs in het Nederlandsch aan inlanders, betwijfelden, of de oprichting van eene daartoe strekkende school te Menado, welke enkel bestemd is voor kinderen van aanzienlijke en gegoede inlanders, wel aanbeveling verdient. Op deze wijze zal slechts een klein deel van de bevolking van Menado van dit onderwijs kunnen profiteeren.

Eenige leden uitten de klacht, dat de groote Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen door het geven van premiën aan aanbrengers van passagiers voor Mekka, de bedevaarten naar die plaats bevorderen en daarmede het Panislamisme bevorderen. Men zou gaarne van den minister vernemen wat hieromtrent door verschillende residenten is medegedeeld en wenschte dat de rapporten dier hoofdambtenaren ter kennisneming van de leden der Kamer zouden worden overgelegd. Al kan de Regeering de bedevaarten kwalijk verbieden, zoo lag het toch naar de meening dezer leden op haren weg er voor te zorgen, dat zij niet op de aangegeven wijze worden bevorderd, en dat nog wel door van Staatswege gesubsidieerde maatschappijen.

In verband met het vermelde in de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting werd gevraagd, of het advies van den Gouverneur-generaal omtrent de

verscherping van het toezicht op lepralijders thans ingekomen is.

De minister heeft herhaaldelijk verklaard, gestemd te zijn voor staatsexploitatie van mijnen, waar deze uitzicht op goeden uitslag oplevert. Met deze verklaring was naar het inzien van sommige leden kwalijk te rijmen, dat, zooals zij meenden, geheel Celebes ter beschikking der particuliere mijnindustrie is gesteld.

Gaarne zouden eenige leden zoo mogelijk eenige inlichting ontvangen omtrent het tijdstip, waarop de nieuwe mijnwet in werking zal treden.

Met het oog op den hoogen prijs der steenkolen werd gevraagd of de productie der Ombilienvelden niet kan worden opgevoerd.

Naar sommiger meening moest de exploitatie dier velden meer geschieden met vrije koelies, Chineezen en inlanders.

* * *

Van verschillende zijden werd de wenschelijkheid betoogd van eene telegraphische verbinding tusschen Nederland en Indië, waarvan de kabels niet op Engelsch gebied landen. In geval van een oorlog tusschen Engeland en andere Europeesche mogendheden kan het voor ons land toch van groot belang zijn, dat wij voor de overzending van telegrammen niet van Engeland afhankelijk zijn. Men wenschte daarom, dat de Regeering met andere Staten in overleg zou treden ter bevordering van eene nadere telegraphische verbinding met Indië. Zij ware wellicht het best te verkrijgen door verbinding van Indië met de Philippijnen en Japan. Ook werd het denkbeeld besproken om een afzonderlijken kabel naar Saigon te leggen. Gaarne zou men omtrent deze quaestie het gevoelen des ministers vernemen. Wellicht zou, zoo meenden eenige leden, het onderzoek

in deze zaak aan eene staatscommissie opgedragen kunnen worden.

Met het voornemen tot opneming van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in het telegraafnet konden vele leden zich vereenigen. Intusschen betreurden sommigen, dat nog geen gedetailleerde voorstellen uit Indië zijn ontvangen.

Sommige leden betuigden hunne instemming met de definitieve instelling van de irrigatie-afdeeling Brantas, al zijn de kosten betrekkelijk groot. Men wenschte intusschen te vernemen, waarom de definitieve instelling der afdeeling zooveel meer zal kosten dan de proef.

Enkele leden wenschten 's ministers aandacht te vestigen op de ongunstige positie van de architecten en opzichters van den waterstaat in Indië.

Van verschillende zijden werd hulde gebracht aan de commissie van advies voor de werken in de Solovallei wegens den zaakrijken inhoud, den helderen vorm en de spoedige samenstelling van haar verslag. Met leedwezen hadden velen uit het verslag bevestigd gezien, dat „men zich het buitengewoon karakter (van het werk) niet voldoende heeft voor den geest gesteld, voordat tot de uitvoering werd besloten."

Aandachtige lezing van het verslag had bij verscheidene leden de overtuiging versterkt, dat de werken, hoe kostbaar dan ook, voortgezet behooren te worden wegens het groote belang, dat daarbij betrokken is voor een meerendeels armoedige bevolking van bijna 800,000 zielen. Anderen meenden, dat dit belang niet groot genoeg is om de uitgave van de vele millioenen, die voor de voortzetting der werken nog noodig zijn, te rechtvaardigen, en dat die millioenen nuttiger voor andere irrigatiewerken besteed kunnen worden.

Sommige leden meenden dat, waar het advies der commissie niet door de Indische Regeering, maar door

den minister is ingewonnen, en waar de minister tot staking van het werk besloot, voor de beslissing omtrent de voorstellen der commissie het advies van de Indische Regeering niet behoefde te worden ingewonnen.

Anderen konden zich met 's ministers besluit om alsnog het advies van den Gouverneur-generaal te vragen wel vereenigen. Men hoopte echter, dat de zaak in Indië niet op de lange baan zou worden geschoven.

Sommige leden wenschten, dat maatregelen zouden worden genomen tot ontwikkeling van het post- en telegraphisch verkeer, door middel van vermindering van de briefporten en van de tarieven voor de verzending van postpakketten en telegrammen, alsmede door invoering van telegraphische postwissels.

Geklaagd werd over de vele moeilijkheden, welke de aanleg van tramwegen op Java in den laatsten tijd van de zijde der Indische autoriteiten ondervindt.

Gevraagd werd, of bij de exploitatie der Staatsspoorwegen genoegzaam gewaakt wordt tegen overmatigen arbeid van het spoorwegpersoneel.

* * *

Verscheidene leden hadden bezwaar tegen de wijze van werken, in den laatsten tijd ter zake van de verdediging van Java in practijk gebracht. Stuksgewijze wordt nu hier, dan daar, de hand aan het werk geslagen, en met het leidend beginsel is de Kamer onbekend.

Ten einde de thans gedane voorstellen te kunnen beoordeelen, wenschte men omtrent de verdere plannen der Regeering ten aanzien der defensie van Java inlichting te ontvangen.

Deze bespreking gaf eenigen leden aanleiding tot de verklaring, dat huns inziens eenige versterking van Tandjong Priok niet achterwege mocht blijven.

Nog werd gevraagd, of de Regeering thans voornemens

is werken aan te leggen tot verdediging van Poeloe Weh.

Door sommige leden werd betoogd, dat oprichting van vrijwilligerskorpsen een werkzaam hulpmiddel kan zijn voor de verdediging van Java. Toch schijnt de Gouverneur-generaal afwijzend beschikt te hebben op een verzoek van de *Samarangsche Weerbaarheidsvereeniging* om kostelooze verstrekking van karabijnen en minutie in verband met de oprichting van een vrijwilligerskorps voor Midden-Java, en heeft die vereeniging dientengevolge besloten zich te ontbinden. Gaarne zou men omtrent deze zaak inlichting ontvangen.

Eenige leden betoogden, dat de sterkte van het Indische leger op papier wellicht voldoende is tot het afslaan van een buitenlandschen vijand, maar dat eene reserve ontbreekt ter vervanging van het normale aantal zieken. Deze leden achtten het daarom noodig, dat tot vorming eener in Indië aanwezige reserve wordt overgegaan.

Gevraagd werd, of het advies der commissie, belast met een onderzoek naar de wenschelijkheid van samensmelting der Indische en Nederlandsche officierskorpsen, spoedig te wachten is.

Andermaal werd door eenige leden aangedrongen op de oprichting van een pensioenfonds voor weduwen en weezen van militairen beneden den rang van officier.

Opnieuw werd, in het belang van zedelijkheid en gezondheid, aangedrongen op bevordering van het aangaan van het huwelijk van soldaten, vooral van het kader.

Volgens artikelen van dr. Eilerts de Haan in *De Javabode*, hebben in het militaire hospitaal te Panteh-Perak ergerlijke misbruiken plaats. Gaarne zou men vernemen, wat der Regeering hiervan bekend is en of ter zake afdoende maatregelen genomen zijn.

Gevraagd werd, of het contract omtrent de zoogenaamde Atjeh-leverantie thans kan worden overgelegd.

44

Gevraagd werd, of het niet mogelijk is meer onderofficieren naar Nederland te zenden ter toelating tot den hoofdcursus te Kampen.

In verband met de bepaling van het materieel vereischt voor de scheepsmacht, welke voor de verdediging van Indië bestemd moet worden, werden inlichtingen gevraagd omtrent de diepte der zeegaten naar Soerabaija, nu de vierjaarlijksche opneming van het Westervaarwater heeft plaats gehad.

Het aanschaffen van twee torpedoboten vond toejuiching. Aangezien echter een grooter aantal voor Indië nuttig werd geacht, zouden sommige leden een hooger bedrag voor de uitzending van die vaartuigen uitgetrokken willen zien, welke wensch door anderen echter niet werd gedeeld.

Gevraagd werd, waar de nieuwe torpedobooten gebouwd zullen worden. Naar men meende te weten, had de Regeering bij de bestelling der thans naar Indië vertrokken booten scheepswerven kunnen vinden, die degelijk werk leveren en toch de booten voor lageren prijs zouden hebben gebouwd dan die, waarop bedoelde booten gemaakt zijn.

Nog zou men gaarne vernemen, tot welk resultaat de overweging der vraag, of van het pantserschip *Prins Hendrik* gebruik kan worden gemaakt voor de plaatselijke verdediging van Soerabaija of elders, geleid heeft.

Enkele leden gaven te kennen, dat de kosten van het auxiliair eskader ten laste van de Nederlandsche begrooting behooren gebracht te worden, omdat dit eskader vooral bestemd is tot de verdediging van de koloniën tegen een buitenlandschen vijand.

Eenige leden konden zich met de voorgestelde tegemoetkoming aan gewezen docenten van de opgeheven Indische Instelling niet vereenigen. Anderen betoogden de billijkheid daarvan. Intusschen werd gevraagd, of de bedoeling is deze toelagen voor eens of ook in volgende jaren te verstrekken.

Voorts wenschte men te vernemen op welke wijze de minister zich voorstelt de gevraagde som onder de docenten te verdeelen.

Naar men meende te weten, worden in den laatsten tijd vele manschappen van de afdeeling der koloniale reserve te Zutphen ontslagen wegens slecht gedrag. Gevraagd werd of dit verschijnsel niet voor een deel wordt veroorzaakt door gebrek aan tucht.

De ongunstige uitkomsten der werving voor de koloniale reserve hadden de aandacht getrokken. In het eerste halfjaar van 1900 werden slechts 23 man aangeworven, terwijl volgens de begrooting voor het geheele jaar op 160 man werd gerekend. Is de werving beperkt geworden? Is de bedoeling der Regeering niet het korps te houden op het cijfer van 23 à 2400 man, dat in de laatste drie jaren gehandhaafd werd?

Gevraagd werd, of met den aanbouw van flottieljevaartuigen zal worden voortgegaan. Verdient het niet de voorkeur schepen aan te schaffen, die meer gevechtswaarde hebben?

Voor 1901 wordt gerekend op afbetaling van ƒ 15,000 wegens achterstallige opium-pachtpenningen. Gevraagd werd, hoe groot de totale achterstand is.

Nader werd aangedrongen op de vervanging der pacht van pandhuizen door eigen beheer.

De opbrengst der exploitatie van opium in eigen beheer wordt, op grond van de vermindering welke het debiet in de eerste maanden van dit jaar onderging, ƒ 496,000 lager geraamd dan ten vorigen jare. Eenige leden vreesden, dat de vermindering van het debiet het gevolg is van toenemenden smokkelhandel. Andere zagen daarin een bewijs voor de gunstige werking der regie.

De meer bevredigende toestand der financiën gaf sommigen aanleiding nogmaals aan te dringen op afschaffing of schorsing van het uitvoerrecht op koffie en indigo. Beide cultures verkeeren wegens de lage

prijzen van het product in een op den duur onhoudbaren toestand.

Blijkens het *Indisch Staatsblad* is de bij de loopende begrooting aangekondigde wijziging van den accijns op de lucifers niet doorgegaan. Gaarne zou men omtrent de reden hiervan worden ingelicht.

Blijkens de memorie van toelichting zijn tot grondslag van de raming der verponding aangenomen de gemiddelde ontvangsten over 1897—1899, verhoogd met de vermoedelijke opbrengst, ad *f* 40,000, van de verponding in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, waar de verponding in 1900 voor het eerst zal worden geheven. Verscheidene leden meenden, dat deze belasting voor verschillende erfpachtsperceelen, in het bijzonder voor de koffie-ondernemingen, veel te hoog is opgevoerd.

Verscheidene leden waren ingenomen met de voorgenomen herziening van de ordonnantie betreffende het recht van successie en overgang voor Europeanen en daarmede gelijkgestelden. Enkele anderen deelden die ingenomenheid niet.

Door eenige leden werd met teleurstelling geconstateerd, dat de opbrengst der landrente in de laatste jaren op dezelfde hoogte blijft, niettegenstaande er steeds meer gronden in ontginning worden gebracht en millioenen zijn besteed aan den aanleg van irrigatiewerken. Zij vreesden, dat dit een gevolg is van den minder gunstigen toestand der landbouwende klasse van de bevolking.

* * *

Tegen het wetsontwerp tot verhooging der begrooting voor 1901 ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Padalarang naar Krawang werden verschillende bedenkingen geopperd. Sommige leden meenden, dat tot dusverre als vaststaande was aangenomen, dat op Java van Staatswege geen nieuwe lijnen meer gebouwd zullen worden.

In de tweede plaats werd aangevoerd, dat van den aanleg dezer lijn de voordeelen die zijn te verwachten, niet opwegen tegen de kosten, die niet minder dan *f* 126,000 per kilometer bedragen.

Andere leden deden hiertegenover opmerken, dat, indien al in het algemeen het voornemen heeft bestaan van Staatswege geen nieuwe lijnen op Java meer aan te leggen, voor het maken der voorgestelde verbinding eene bijzondere reden bestaat. De aanleg is namelijk te beschouwen als eene noodzakelijke consequentie van den aankoop van den spoorweg van Batavia naar Krawang, en bij de behandeling van het voorstel tot dien aankoop is dan ook op die consequentie gewezen.

Sommige leden, die overigens uit een financieel oogpunt wel bezwaar hadden tegen het voorstel der Regeering, verklaarden zich daarbij te zullen nederleggen met het oog op het defensie-belang.

Door een der leden werd aangedrongen op het aangaan eener speciale leening voor dezen aanleg, onder verband van den spoorweg.

Memorie van Antwoord.

Bijzonder veel genoegen deed het den minister te vernemen dat men zich bereid verklaarde om hem te steunen in het totstandbrengen van het aanhangige voorstel tot decentralisatie van het bestuur in Nederlandsch-Indië. Deze bereidverklaring geeft hem namelijk de hoop, dat het desbetreffende wetsontwerp in dit zittingjaar zal worden afgehandeld, waardoor de eerste stap zal zijn gezet op den weg om tot de zoolang gewenschte decentralisatie in Indië te geraken.

Vroeger reeds was de minister van oordeel, dat opheffing der gouvernements-koffiecultuur

zonder dat zich eene vrije koffiecultuur ontwikkeld heeft, die aan de bevolking de voortduring verzekert van de inkomsten, die zij thans uit de gouvernementscultuur trekt, en zonder maatregelen, die aan de schatkist vergoeding schenken voor wat haar zou ontvallen, niet te verdedigen zou zijn.

Dit neemt niet weg dat hij steeds ijverde voor afschaffing van de cultuur daar, waar zij geen of geheel onvoldoende inkomsten voor de bevolking en weinig overschot voor de schatkist afwerpt, en dat hij nog de verwezenlijking van dat streven zeer noodig acht. Bij zijn optreden werd hij daarin echter verhinderd door het toen nog in volle werking zijnde bijslagstelsel, dat de Regeering tegenover de inlandsche bevolking verplicht was eenige jaren vol te houden. Nu zij te dien opzichte weder de vrije hand begint te krijgen, is weder in verscheidene districten de gedwongen cultuur geheel afgeschaft en de minister kan daaraan nog toevoegen dat een voorstel tot opheffing van de gedwongen cultuur en van het monopolie in de geheele residentie Cheribon in Indië aanhangig is, alsmede een voorstel tot opheffing van de verplichte cultuur in de geheele residentie Kediri.

Wat de heerendiensten betreft, herinnert de minister, dat men getracht heeft door verhooging van het zoogenaamde hoofdgeld tot geleidelijke afschaffing van die diensten te geraken. De minister die met den Gouverneur-generaal van oordeel is dat het weinig nuttige gebruik, dat bij de vervulling van heerendiensten in zeer vele gevallen van de werkkracht en den werktijd der inlandsche bevolking gemaakt wordt, dringend verbetering eischt, zal niet nalaten zijne medewerking te verleenen aan de voorstellen, welke hij te dien opzichte van den landvoogd verwacht.

Wat betreft de regeling van den rechtstoestand der inlandsche christenen, stelt de minister zich op het standpunt dat eene gelijkstelling van den

christen inlander met den Europeaan, niet alleen privaatrechtelijk, maar ook publiekrechtelijk, geen aanbeveling verdient, voorshands zelfs niet mogelijk is te achten, omdat de tallooze excepties op het voor Europeanen geldende recht, die ook de voorstanders dezer gelijkstelling noodzakelijk achten, haar niet anders zouden doen zijn dan een schijnvertooning, terwijl het de vraag is of tal van inlandsche christenen zelf met die gelijkstelling zouden zijn ingenomen.

Het zou aanbeveling verdienen het 4de lid van art. 109 van het Regeeringsreglement te wijzigen, afgescheiden van andere wijzigingen, die het genoemde artikel naar de meening van sommigen zou moeten ondergaan. Vastkoppeling van deze materie aan eene principieele herziening van art. 109, zou de afdoening dezer urgente aangelegenheid noodeloos belemmeren.

In eene missive van den Gouverneur-generaal van 9 April jl. wordt de opvolging van het door de meerderheid der Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied ingediende voorstel ontraden. Beter kon de landvoogd zich vereenigen met het door de minderheid der Staatscommissie ingediende voorstel, waarbij de verbetering van den rechtstoestand der inlanders wordt losgemaakt van de geloofskwestie en voor alle inlanders die daaraan behoefte gevoelen de gelegenheid wordt opengesteld om zich vrijwillig aan het Europeesch burgerlijk- en handelsrecht te onderwerpen.

Aangezien de minister deze voorziening niet voldoende zou achten en aan de hooger ontwikkelde denkbeelden de voorkeur geeft, noodigde hij den Gouverneur-generaal uit om dienaangaande zijn gevoelen mede te deelen en intusschen in den geest daarvan het noodige voor te bereiden.

Hoewel de minister nog van oordeel is dat art. 17 der instructie voor de regenten op Java en Madoera geene wijziging behoeft, heeft hij — door een onwillekeurig

verzuim eerst onlangs — het gevoelen van den Gouverneur-generaal daarover gevraagd. Het antwoord van den landvoogd zal hij thans moeten afwachten.

De minister acht het noodeloos het Voorloopig Verslag te volgen in berekeningen voor het geval minder tin verkocht ware of de prijzen lager waren geweest. Hij moet alleen doen opmerken dat de beschouwing, alsof de opbrengst van het tin, dat meer verkocht wordt dan gewoonlijk, volgens de gewone wijze van handelen ten bate van den dienst van volgende jaren zou zijn gekomen, niet juist is. Deze hoeveelheid is juist de voorraad van vroegere jaren, en had dus eer ten bate van vroegere dienstjaren moeten komen.

Dat hij in zijn streven om de begrooting minder afhankelijk te maken van de inkomsten uit de koffie eenigermate geslaagd is, blijkt o. a. uit de stijging van de gewone middelen, waarbij in het oog te houden is dat de voorgenomen heffing van invoerrechten in het oostelijk deel van den archipel nog niet is tot stand gekomen. Hij meent dan ook met eenig recht te kunnen bewijzen dat de financieele toestand werkelijk verbeterd is.

Op de vraag of de minister eenige mededeelingen kan kan doen omtrent den invloed, dien de in dit jaar op Java gevallen overvloedige regens op de cultures hebben geoefend, kan de minister geen stellig antwoord geven. Officieel heeft hij te dien aanzien geen enkel bericht gekregen, wat hij echter als een gunstig teeken beschouwt.

Wanneer in het Indische beheer bezuinigingen mogelijk zijn zonder dat er nadeelen van te verwachten zijn, zal hij niet nalaten zijne medewerking daaraan te verleenen. Hij betwijfelt echter of in dit opzicht nog veel te doen is.

Ten aanzien van de pensioenregeling der hoogere ambtenaren deelt de minister mede dat hij zich voorstelt het noodige te doen om het maximum

van *f* 12.000 op *f* 9000 te brengen, hetgeen zijns inziens zonder bezwaar kan geschieden.

Het scheppen van blijvende organisatiën, waartegen gewaarschuwd wordt, is niet te ontgaan in een land als Indië, dat in vele opzichten nog zooveel ontwikkeling noodig heeft. Het voorbeeld, dat daarvan in het Voorloopig Verslag wordt aangehaald, is echter minder gelukkig gekozen, omdat men de bedoeling van den minister niet juist heeft opgevat, toen hij mededeelde, dat tot oprichting van eene technische school moet worden besloten, onafhankelijk van de beslissing omtrent het voortbestaan van afdeeling B van het gymnasium Willem III. Voor hem stond het vast dat deze afdeeling moet worden opgeheven; doch daar hij omtrent het vraagstuk der opleiding van de ambtenaren voor den burgerlijken dienst nog het advies van den Gouverneur-generaal wachtende was, kon hij die met dat vraagstuk samenhangende opheffing nog niet aanhangig maken; hij was dus verplicht om afgescheiden daarvan de oprichting van eene technische school, waaraan dringende behoefte bestaat, aan de orde te stellen.

* * *

Uitvoerige inlichtingen worden gegeven omtrent den minder gunstigen toestand in het landschap Samalanga ter Noordkust van Atjeh en omtrent de maatregelen, die tot verbetering daarvan noodig worden geacht.

Evenzeer omtrent den post welke ten doel heeft eene principieele beslissing uit te lokken ten opzichte van de voortzetting van den tramaanleg van Lho Seumawé, het eindpunt van de thans onderhanden lijn, naar Idi ter Oostkust.

Betreffende Nieuw-Guinea is de minister van oordeel, dat de Indische Regeering op de bekende gronden, terecht tot de conclusie is gekomen, dat door een nader plaatselijk onderzoek geen grooter zekerheid omtrent den dood der scheepsofficieren van het stoomschip

Generaal Pel verkregen zou kunnen worden. Trouwens alle twijfel dienaangaande kan wel als opgeheven worden beschouwd door hetgeen medegevoerde inboorlingen ook later nog te Fak Fak omtrent den moord hebben medegedeeld.

Omtrent den tegenwoordigen toestand van de zuidkust van Nieuw-Guinea zijn geen nadere bijzonderheden bekend; de bevolking is blijkbaar bang om verder met de schepen der blanken in contact te komen.

Het belang der immigratie van Chineesche koelies voor Indië is zeer groot, omdat de ontwikkeling van onze lang niet overal dicht bevolkte buitenbezittingen er ten nauwste mede samenhangt. Het mogelijke moet zeer zeker gedaan worden om bemoeilijking van de emigratie van Chineesche koelies naar onze bezittingen te voorkomen, en ook dit belang doet, nevens andere belangen, de Regeering een waakzaam oog op den gang van zaken in China gevestigd houden.

Ten aanzien van de vraag, welke maatregelen genomen zijn of zullen worden om hoofdambtenaren, die weigeren gevolg te geven aan door de Indische Regeering gevraagde inlichtingen, tot hun plicht te brengen, en om te zorgen dat inlandsche ambtenaren, ressorteerende onder het departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, de traktementsverhoogingen waarop zij aanspraak hebben, tijdig ontvangen, zij aangeteekend, dat de aandacht van den Gouverneur-generaal op de hierbedoelde aangelegenheden gevestigd is. Den landvoogd staan overigens middelen genoeg ten dienste om aan misstanden als hier bedoeld een einde te maken.

De aandacht van de Indische Regeering, ook van het Hooggerechtshof en van den procureur-generaal, is er bij voortduring op gevestigd dat inlandsche beklaagden en verdachten niet langer in preventieve hechtenis worden gehouden dan noodzakelijk is.

Ten aanzien van de vraag, wat alsnog gedaan is ter

voorkoming van het in brand steken van tabaksschuren in de residentie Bezoeki, wordt geantwoord, dat bij ordonnantie van 14 Augustus 1900 bepalingen zijn uitgevaardigd, die de strekking hebben om de kwade praktijken in de tabaksstreken van Java en Madoera tegen te gaan, die door vroegere voorschriften niet afdoende waren te beteugelen.

De Indische adviezen nopens eene ontworpen nieuwe regeling op het faillissement zijn hier te lande ontvangen en luiden eenstemmig ongunstig omtrent het door den vroegeren directeur van justitie mr. Stibbe ondersteunde denkbeeld, om de opdracht van de curateele van failliete boedels ook aan anderen dan de weeskamer mogelijk te maken. Ook de Staatscommissie tot herziening der Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied ontraadde dit. De beslissing nopens de nieuwe faillissementsregeling zal nu spoedig kunnen worden tegemoet gezien.

De wenschelijkheid om eene regeling in te voeren tot verbetering van de toepassing van de straf van dwangarbeid is nimmer uit het oog verloren. Toen dan ook de financieele toestand zich gunstiger liet aanzien, is den landvoogd de vraag gesteld of het tijdstip niet geacht moest worden te zijn aangebroken om tot invoering van de reeds in 1898 ontworpen regeling over te gaan, nadat zij, wat de berekeningen betreft, in overeenstemming zou zijn gebracht met den sedert hier en daar gewijzigden toestand. Het antwoord luidde bevestigend, doch vermits de gegevens, die wijziging brengen in de hier bekende cijfers, eerst zeer onlangs werden ontvangen, kon met deze aangelegenheid bij het samenstellen der begrooting geen rekening worden gehouden.

In zijne verwachting, dat hij het advies van de Indische Regeering omtrent het rapport der commissie voor de herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar bij den administratieven dienst in Indië tijdig genoeg zou ont-

vangen om de noodige voorstellen te kunnen doen in den vorm van eene wijziging der begrooting voor 1900, is de minister teleurgesteld. Dat advies is thans echter in zijn bezit en zijne voorstellen kunnen binnenkort verwacht worden.

Allereerst staat dienaangaande voor den minister vast, dat de studie slechts moet openstaan voor hen, die bij den aanvang daarvan reeds door de Regeering zijn aangewezen als bestemd voor den Indischen dienst.

De studie zal moeten worden volbracht aan de Leidsche universiteit. Het overleg met den minister van Binnenlandsche Zaken en den Senaat der universiteit heeft er reeds toe geleid dat daaromtrent in hoofdzaak overeenstemming is verkregen. Nader overleg omtrent bijzonderheden van de regeling heeft thans plaats.

De opleiding in Indië zal moeten vervallen en daaraan zal de opheffing van de afdeeling B van het gymnasium Willem III gepaard gaan.

De minister wenscht echter de zoons der Indische ingezetenen niet van de opleiding uit te sluiten. Het ligt in zijn plan dat jaarlijks een derde van het aantal plaatsen voor hen zal worden opengesteld en dat deze jongelieden te zamen met de in Nederland aangenomenen hunne studie hier te lande zullen voltooien. Hetgeen die studie aan de Indische ouders meer zal kosten dan aan de Nederlandsche, zal aan hen uit de Indische geldmiddelen moeten worden vergoed in den vorm van een toelage en vrijen overtocht.

Als candidaat-ambtenaren zullen na een vergelijkend examen kunnen worden aangenomen gediplomeerden van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, maar tevens bestaat het voornemen de regeling zóo te maken, dat het voor Nederland beschikbaar getal plaatsen verdeeld wordt tusschen gediplomeerden van de hoogere burgerscholen en gediplomeerden van de gymnasia, daaronder begrepen zij, die het Staatsexamen, dat toegang geeft tot de universiteit, hebben afgelegd, en aldus te

trachten een einde te maken aan den tegenwoordigen toestand, dat de Indische ambtenaren uitsluitend uit de eerstgenoemde categorie voortkomen.

De definitieve voorstellen betreffende de gouvernementskoffiecultuur zijn nog niet ingekomen. Blijkens de laatste berichten dienaangaande van den Gouverneur-generaal van 28 Augustus jl., waren de adviezen op dat tijdstip bij den Raad van Indië in behandeling.

Het bedrag van *f* 400.000, uitgetrokken voor maatregelen in het belang van de koffiecultuur op Java, berust op eene globale raming. Voor den zoogenaamden bijslag, waarvan de laatste termijn reeds werd uitbetaald, is het krediet niet meer noodig, en het moet dus alleen dienen tot bestrijding der kosten van de, niet zonder succes plaats vindende aanmoediging van de vrijwillige cultuur door middel van eene tegemoetkoming per bouw, en voorts van alle verdere maatregelen, die in het belang van de koffiecultuur op Java noodig blijken.

De meening dat de op te richten gouvernementsguttapercha-onderneming op Java gevestigd moet worden, is door de uit Indië ontvangen gegevens ten volle bevestigd. De directeur van 's lands plantentuin, die over het plan een belangrijk rapport heeft uitgebracht en onder wiens beheer onlangs de aanplanting te Tjipetir in West-Java werd teruggebracht, zegt daarvan o. a.: „Het succes is zoo volkomen mogelijk."

De bedoeling is allereerst uitbreiding te geven aan de eerlang 240 bouws beslaande aanplantingen te Tjipetir, door daaraan toe te voegen een aangrenzend terrein van 315 bouws en dit uitsluitend te beplanten met de te Tjipetir zoo voortreffelijk geslaagde Palaquiumsoorten. Voorts zal getracht worden in de residentie Preanger regentschappen, bij voorkeur zoo weinig mogelijk van Tjipetir verwijderd, nog 2000 bouws geschikt terrein te vinden, om het over een tijdvak van 5 à 10 jaren verdeeld te beplanten met een voortreffelijk product leverende soort.

De gedachtenwisseling, die verleden jaar bij de behandeling van de Indische begrooting plaats vond over het in het leven roepen van een stoomvaartdienst tusschen Nederlandsch-Indië en China en Japan, heeft er toe geleid, dat dit onderwerp door eenige ondernemende mannen in ons vaderland in studie is genomen. Het resultaat daarvan is geweest, dat de beoogde stoomvaartlijn niet levensvatbaar wordt geacht zonder een aanzienlijk subsidie in geld gedurende een vijftiental jaren. De minister heeft onlangs aan de Indische Regeering verzocht, na raadpleging ook van de Indische kamers van koophandel, te willen mededeelen of het belang van handel en industrie in Nederlandsch-Indië bij een stoomvaartverbinding met China en Japan het gevraagde subsidie zou wettigen, en ook groot genoeg zou zijn om te mogen verwachten, dat de lijn, door de inmiddels verkregen ontwikkeling van het handelsverkeer, na afloop van den subsidietermijn zonder subsidie zou kunnen voortbestaan.

Bij de verdediging der onderwijsvoorstellen verklaart de minister met het Indisch bestuur in beginsel ten volle overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid om ten behoeve van den landbouw, bij verre den voornaamsten tak van bedrijf in Nederlandsch-Indië, eene onderwijsinrichting op te richten, waartoe o. a. door het bestuur van het Algemeen Koffiesyndicaat in Nederlandsch-Indië het verzoek werd gedaan, ondersteund door verscheidene landbouw en plantersvereenigingen, alsmede door de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Samarang.

De minister is volkomen bereid om, voor zoover de noodzakelijkheid of mogelijkheid daarvan blijkt, het onderwijs voor inlanders uit te breiden door de oprichting van nieuwe scholen, dan wel krachtig te steunen, door onderwijsinrichtingen, die tot grootere welvaart kunnen voeren, niet alleen toegankelijk te stellen voor Europeanen, maar ook voor inlanders.

In antwoord op de klacht van eenige leden, dat de

groote Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen door het geven van premiën aan aanbrengers de bedevaarten naar Mekka bevorderen, wordt herinnerd dat onthouding van bemoeienis met de bedevaart zoowel aan de Indische Regeering als aan den minister de eenige politiek schijnt te zijn die met art. 119 Regeeringsreglement is overeen te brengen.

Aan den wensch, dat voor de voorziening in verloskundige hulp voor inlanders meer zal worden gedaan, wordt gevolg gegeven op den voet, waartoe besloten werd ter gelegenheid van de wet van 23 Mei 1899.

Tot nadere verhooging van de traktementen der dokters djawa bestaat geen reden.

Omtrent eene ergerlijke mishandeling van krankzinnigen in het gesticht te Medan is den minister niets gemeld. Mocht zij hebben plaats gehad, dan zal de Indische justitie niet hebben stilgezeten.

Door de Indische Regeering zijn voorzorgsmaatregelen aanbevolen tegen de verspreiding van de lepra, en wordt eene regeling voorbereid tot verscherping van het toezicht op lepralijders.

De waarnemende chef van het mijnwezen meende „dat van gunstige kansen voor gouvernements-ontginning, bijvoorbeeld op Noord-Celebes, geen sprake was", en verklaarde „dat om bijvoorbeeld van geheel Celebes, voor zoover dit nog niet aan particulieren (was) uitgegeven, binnen 5 jaren met eenige zekerheid te kunnen zeggen, of er al dan niet vindplaatsen zijn, die voor mijnontginning van gouvernementswege in aanmerking mogen komen, minstens een tiental mijningenieurs met een veertigtal topografen, opzieners en teekenaars en een 500 werklieden aan het werk zouden moeten gezet worden", en verder „veel geld (stel 1½ millioen) zal dan worden uitgegeven voor een geringe kans van succes naast de groote waarschijnlijkheid, dat alleen negatieve resultaten worden verkregen, terwijl toch de mogelijk-

heid niet uitgesloten blijft, dat later blijkt, dat een ontginbaar voorkomen onopgemerkt bleef."

Naar opvoering van de productie der Ombilien-velden wordt gestreefd.

Het als proef in de afdeeling Soemanap der residentie Madoera ingevoerde debiet van zout in briquetvorm nam bij 16 pakhuizen een aanvang op 15 Mei 1899, en op de tot genoemde afdeeling behoorende eilanden in Juli 1899. Het aanvankelijk wantrouwen der bevolking begint te wijken voor het besef van het voordeel dat er voor haar in gelegen is, om het zout niet van tusschenpersonen te behoeven te koopen. Dit was juist een der redenen die tot het nemen van een proef met de briquetteering deden besluiten.

Met het vraagstuk betreffende het totstandbrengen van telegraphische gemeenschap tusschen Nederland en Indië, onafhankelijk van Engelsche lijnen, houdt de Regeering zich ernstig bezig.

Het bereiken van het beoogde doel kan echter inmiddels reeds zeer bevorderd worden door de ook uit anderen hoofde meer en meer noodig wordende aansluiting van de voornaamste verkeersplaatsen in den Archipel aan het telegraafnet, waartoe een eerste stap zal worden gedaan, indien de gevraagde gelden worden toegestaan voor de telegraphische verbinding van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo met Java. De gedetailleerde voorstellen daaromtrent zijn thans uit Indië ontvangen. De beste oplossing voor de verbinding van Java met dit gedeelte van Borneo ziet men in het leggen van een telegraafkabel van het nabij Sitoebondo (Bezoeki) gelegen Landangan — waar ook de kabel naar Bali en Celebes landt — naar Bandjermasin, waar zich dan zal kunnen aansluiten eene landverbinding van deze laatste plaats naar Samarinda, de hoofdplaats van Koetei.

Omtrent de nog niet geëindigde proeven, welke hier te lande worden genomen met het stelsel van telegra-

pheeren zonder draad, deelt de minister, daartoe in staat gesteld door den min. van Marine, mede, dat de commissie, die een onderzoek heeft ingesteld naar de mogelijkheid eener telegraphische verbinding tusschen het lichtschip station Maas en het directiegebouw van den waterstaat aan den Hoek van Holland, verklaarde dat de proefnemingen, tijdens het vaartuig tijdelijk ligplaats had in de Berghaven aldaar, aanvankelijk tot zeer goede resultaten leidden. Bij latere proefnemingen, voortgezet op verschillende afstanden uit de kust, werd voldoende telegraphische gemeenschap verkregen tot op 4 K.M. afstand, maar bleek het der commissie, dat de vangstang aan de kust aanzienlijk verhoogd moest worden; daaraan is thans uitvoering gegeven, zoodat de proefnemingen kunnen worden hervat, als het inmiddels ingetreden ongunstige jaargetijde dat niet te zeer bemoeilijkt.

Onder deze omstandigheden was er voor den minister nog geen aanleiding om met de Indische Regeering over dit onderwerp in overleg te treden.

Dat het advies der commissie betreffende de irrigatie der Solovallei niet door de Indische Regeering, maar door den minister werd ingewonnen, en dat niet de Indische Regeering, maar de minister tot de staking van het werk besloot, kan de wenschelijkheid dier raadpleging niet verminderen, daar het verschilpunt niet loopt over de mogelijkheid van voortzetting, maar over de vraag of de voortzetting wenschelijk is, nu daarmede uitgaven gemoeid zullen zijn, grooter dan ooit gedacht werd, en die gedurende een reeks van jaren, tot schade allicht van andere niet minder gewichtige belangen, de begrooting met een aanzienlijke, weinig productieve uitgaaf zullen bezwaren. Bij het geven van een antwoord op die vraag, mag zeker het gevoelen van de Indische Regeering niet worden gemist. Dat zij de zaak op de lange baan zou schuiven, mag niet worden verondersteld.

In Indië is thans eene herziening van de reglementen

voor de brievenposterij en voor de pakketpost in behandeling, waarbij onder anderen de gelegenheid zal worden opengesteld tot verzending van brieven en pakketten met aangegeven waarde en van telegraphische postwissels. Of daarbij ook zal kunnen overgegaan worden tot verlaging van de porten voor brieven en postpakketten en of eene vermindering van de telegraaftarieven mogelijk is, durft de minister echter niet verzekeren, daar hem de inzichten der Indische Regeering daaromtrent niet bekend zijn.

Bij gemis van gegevens ter beantwoording van de vraag, of bij de exploitatie der Staatsspoorwegen genoegzaam gewaakt wordt tegen overmatigen arbeid van het spoorwegpersoneel, moet de minister zich bepalen tot de opmerking, dat men op de Indische Staatsspoorwegen slechts een beperkten, in den regel vroegtijdig 's avonds eindigenden treindienst heeft.

De aandacht van den Gouverneur-generaal zal op dit punt gevestigd worden.

* * *

Met betrekking tot de gelden, uitgetrokken in het belang van de verdediging van Java, heeft de minister, uitsluitend ter kennisneming van de leden, een nota overgelegd (met eenige terreinteekeningen) die in een helder daglicht stelt, dat er geen sprake is van stuksgewijze behandeling van het vraagstuk der defensie, dat zich thans als van zelf meer op den voorgrond dringt: waarbij het als een gelukkige omstandigheid is te beschouwen dat de tegenwoordige landvoogd zich, door zijne antecedenten, in staat gesteld ziet om, met kennis van zaken, de uitgaven voor dit onderdeel van den staatsdienst inderdaad tot minima te beperken.

De minister stelt er voorts prijs op, omtrent de bevestiging van Soerabaja er op te wijzen dat niet alleen het ten vorigen jare uitgesproken voornemen, om te dezer plaatse slechts „eenvoudige batterijen" te

maken, ten volle is gehandhaafd, maar dat ook de daarvoor thans aangevraagde gelden geen hooger bedrag vertegenwoordigen dan de ten vorigen jare voor dit defensiebelang in 't vooruitzicht gestelde uitgaven.

De aanschaffing van het nieuwe geschut wordt voorbereid door eene commissie van Indische artillerie-officieren, die ten volle bekend zijn met de waarde en beteekenis niet alleen van het Krupp-geschut, maar ook van andere geschutstelsels; voor de levering van mitrailleurs zijn reeds onderhandelingen geopend met verschillende firma's, en er zal naar worden gestreefd om spoedig, tegen billijken prijs, materieel te verkrijgen, dat aan de hoogste eischen voldoet, die de tegenwoordige stand der artillerietechniek veroorlooft te stellen. Opmerking verdient het daarbij, dat de verdeeling van een bestelling van *betrekkelijk geringe* hoeveelheden geschut over verschillende firma's *a priori* geacht kan worden niet te leiden tot besparing.

Ook met de oprichting van eene legerreserve in Indië houden de autoriteiten aldaar zich reeds ijverig bezig. Een voorstel om te dier zake een proef te nemen, is reeds bij het departement van Koloniën ontvangen.

De werkzaamheden der commissie, belast met een onderzoek naar de wenschelijkheid van samensmelting der Indische en Nederlandsche officierskorpsen, zijn belemmerd geworden door herhaalde mutatiën onder de leden dier commissie. Van de zeven leden moesten er drie gaandeweg door anderen vervangen worden. Toch is van den voorzitter der commissie de mededeeling ontvangen, dat zij zich vleit in de eerste helft van het volgende jaar haar rapport te kunnen indienen.

Vermits bij het Indische leger in het geheel geen inlandsche officieren zijn ingedeeld, kan de minister geen redelijken grond vinden om de opleiding van inlanders tot officier van gezondheid te bevorderen,

en daartoe bestaat te minder aanleiding, omdat de geregelde aanvulling van het bestaande korps officieren van gezondheid geen bezwaar ontmoet en de doktersdjawa nog een zeer ruim veld hebben, waarop nut kan worden getrokken van hunne kundigheden.

Tegenover den aandrang op bevordering van de gelegenheid tot huwen van militairen beneden den rang van officier vermag de minister geen ander standpunt in te nemen dan vroeger door hem ontwikkeld.

Slechts van weinige in Indië afgesloten contracten worden afschriften aan het departement van Koloniën gezonden; van het bedoelde contract omtrent de zoogenaamde Atjeh-leverantie is geen afschrift ontvangen, zoodat het niet kan worden overgelegd.

Het voornemen bestaat om te zijner tijd op de Indische begrooting voor 1902 de gelden uit te trekken voor een zesde torpedoboot, ten einde zoodoende twee divisiën te kunnen vormen voor locale verdediging.

Het ligt in de bedoeling den bouw der nieuwe torpedobooten aan de binnenlandsche industrie op te dragen.

Voor de thans naar Indië vertrokken booten werd bestelling bij eene buitenlandsche specialiteit verkieselijk geacht, omdat in vele jaren dergelijke vaartuigen niet in Nederland waren vervaardigd en het wenschelijk werd geoordeeld van de elders opgedane ondervinding partij te trekken.

Een nader onderzoek heeft tot de overtuiging geleid, dat het pantserschip *Prins Hendrik*, gezwegen van de kosten die nog zouden worden gevorderd om de bewapening te verbeteren, niet dan met betrekkelijk hooge uitgaven bruikbaar zou zijn te maken om te Soerabaja of elders te dienen als drijvende batterij.

De Indische Regeering gaf als haar meening te kennen, dat de indienststelling van een afzonderlijk schip voor de opleiding van inlandsch stokerspersoneel

en inlandsche matrozen-roergangers en loodsen niet noodig is.

Naar aanleiding van het door eenige leden — in verband met het grootere kolenverbruik der nieuwe marineschepen — te kennen gegeven verlangen om het aantal stoomdagen dezer schepen in Indië zooveel te doen verminderen als de eischen van den dienst toelaten, heeft de minister geen reden om in twijfel te trekken of ten deze wel de noodige zuinigheid wordt betracht.

Dat gedurende het jaar 1901 meer Engelsche kolen voor de steenkolenstations in Nederlandsch-Indië moeten worden aangeschaft dan in 1900, vindt zijne reden hierin, dat de oorlogsvoorraden van steenkolen in Indië aanzienlijke aanvulling vereischen.

De minister meent, dat hij de billijkheid om, niet alleen gedurende een jaar, maar voorzooveel daaraan behoefte zal bestaan, ook later, iets in het belang van de docenten der opgeheven Indische Instelling te Delft te doen, voldoende heeft aangetoond.

Of er onder de docenten zullen zijn, die op den duur financieelen steun van de Regeering noodig hebben, en zoo ja, tot welke bedragen, zal de naaste toekomst leeren, zoodat daarvoor bij de volgende begrooting definitieve voorstellen kunnen worden tegemoet gezien.

Uit het feit, dat bij de reconvalescenten-afdeeling der koloniale reserve te Zutphen herhaaldelijk militairen uit den dienst verwijderd worden met een zoogenaamd briefje van ontslag, kan naar het voorkomt niet anders worden afgeleid, dan dat van de voorhanden middelen gebruik gemaakt wordt om de tucht naar behooren te handhaven. Opmerking verdient het daarbij, dat zij, op wie dit uiterste tuchtmiddel wordt toegepast, bijna uitsluitend aan den drank verslaafde sujetten zijn, die — dikwijls met een betrekkelijk korten diensttijd achter zich — reeds met zware strafregisters uit Indië terugkeerden.

In verband met mededeelingen omtrent de desertie van vreemdelingen is bij beschikking van den minister van Oorlog de werving gesloten voor Belgische onderdanen, die nog niet in het Indische leger hebben gediend.

Noch te Harderwijk noch te Nijmegen is de werving beperkt geworden; maar de omstandigheid dat geen bijzondere behoefte bestond aan uitzending van suppletie, vermits het leger in Indië overvoltallig was, was oorzaak dat men, zonder zich eenige moeite te geven in het belang der werving, haar den vrijen loop liet.

Bij de Regeering zit niet de bedoeling voor om de koloniale reserve op een bepaald sterktecijfer te houden, en daaruit volgt, dat eventueele afneming van de sterkte der koloniale reserve geen aanleiding zal geven tot bijzondere maatregelen in het belang van de werving voor dat korps, en men dus niet behoeft te vreezen, dat door zoodanige maatregelen de werving bij het Koloniaal Werfdepot zou worden bemoeilijkt.

* * *

De vermindering van het debiet van opium moet, behalve aan oorzaken van plaatselijken en voorbijgaanden aard, zooals minder gunstige financieele omstandigheden van de bevolking door het mislukken van padi- en polowidjo-oogsten en mindere opbrengst van de vischvangst, zonder twijfel worden toegeschreven aan het stelsel van de regie. De maandverslagen omtrent de exploitatie en den voortgang der invoering van de regie over het loopende jaar, laten daaromtrent geen twijfel, terwijl hetgeen zij omtrent den smokkelhandel vermelden allerminst van dien aard is, dat daaraan de vermindering van het debiet kan worden toegeschreven.

Vooralsnog meent de minister geen voorstel te moeten doen tot afschaffing van het uitvoerrecht op koffie en indigo. De rechten zijn zóo laag, dat alleen die

afschaffing het abandonneeren van ondernemingen niet zal voorkomen.

De aanleg van een spoorweg van Padalarang naar Krawang wordt o. a. verdedigd door de opmerking dat een ruim veld daar voor particulieren ondernemingsgeest is te vinden; van ernstige voornemens in die richting is den laatsten tijd gebleken. En naar aanleiding van een opmerking dat, zoo al de aanleg van de ontworpen lijn gewenscht mocht zijn, het toch de voorkeur zou verdienen gelden toe te staan ter voortzetting van de werken in de Solo-vallei, meent de minister te moeten doen uitkomen, dat, aldus handelende, maar al te zeer de gegrondheid zou blijken van de vrees van het Indische lid der commissie van advies voor de hierbedoelde werken, dat de voortzetting dier werken voor een reeks van jaren aan de ontwikkeling van andere bronnen van welvaart in den weg zal staan.

Voor het handelsverkeer is van groot belang, een tweede en steeds vertrouwbare, voor vervoer op groote schaal berekende verbinding tusschen West- en Midden-Java tot stand te zien komen.

Over het opnieuw aanbevolen denkbeeld om voor spoorwegbouw te leenen onder verband van de spoorwegen, heeft de minister vroeger toegezegd, dat, als er voor Indië eene nieuwe leening noodig mocht zijn, die quaestie met allen ernst onder de oogen zou worden gezien. Vooreerst behoeft daarvan geen sprake te zijn, nu de stand der Indische kas gunstig mag genoemd worden. Er is daarom ook geen reden voor den nu aanhangigen aanleg eene speciale leening onder verband van den spoorweg aan te gaan.

Ten gevolge van veranderingen, in de raming der uitgaven en der middelen gebracht, o. a. door verhooging met *f* 35,700 voor lotsverbetering van de adjunct-hoofddjaksa's en djaksa's, zijn de eindcijfers der begrooting — wanneer ook rekening gehouden wordt

met de verhooging die zij zullen ondergaan wanneer tot wet worden verheven de wetsontwerpen tot wijziging van de begrooting voor 1901 en tot ontbinding van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië — als volgt: uitgaven in Nederland *f* 30,310,341, in Indië *f* 120,920,919, te zamen *f* 151,231,260; middelen in Nederland *f* 29,068,541, in Indië *f* 121,669,500, te zamen *f* 150,738,041, en bedraagt het geraamde tekort derhalve *f* 493,219.

O. a. is uitgetrokken voor uitgaven tot verbetering van de wijze van toepassing van de dwangarbeidsstraf *f* 62,000 en wordt de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer, verhoogd met *f* 527,000.

De oorlog om het bezit van Mataram, van 1676—1683.

I.

Ofschoon de Oost-Indische Compagnie door hare vloten de kusten van Malabar en Ceilon had veroverd, Malaka bemachtigd, de Molukken tot haar gebied gemaakt en Makasar onderworpen had, was het er in het begin der tweede helft van de 17e eeuw nog verre af, dat zij, evenals thans, Java beheerschte.

In 1669 was, na een driejarigen arbeid, door den raad van Indië en admiraal Cornelis Speelman, het rijk van Makasar aan de Oost-Indische Compagnie onderworpen. Dientengevolge waren vele Makasaren en Maleiers uitgeweken naar Java, voornamelijk Bantam, waarmede Makasar steeds in handelsbetrekking had gestaan. Zij waren daar echter lastig en woelig en gedroegen zich als „vagebonden", zoodat het niemand onwelkom was dat zij gaandeweg Bantam weer verlieten en over zee naar Oost-Java trokken, dat tot het rijk van Mataram behoorde, en door den, in 1646 opgetreden, nu afgeleefden Soesoehoenan zwak bestuurd werd. Zij roofden en plunderden, onder aanvoering van de Kraengs Montemarano en Galésong, hoe langer hoe meer en in het laatst van 1675 kwamen bij den Gouverneur-Generaal Maetsuycker eerst geruchten, later, van den resident te Djapara, den koopman Jacob Couper, officieel bericht in, dat zij Gresik en „de groote koopstad" Soerabaia, benevens verscheidene mindere plaatsen, ingenomen en verbrand hadden. In

Djapara maakten de gegoede Javanen zich gereed om naar het binnenland te vluchten, terwijl de vreemde kooplieden zich onder de bescherming van den resident stelden.

De Soesoehoenan riep niet dadelijk de hulp der Compagnie in, maar de regeering was wel genegen die te verleenen, zullende, zooals zij zeide, „ons anders ter zee geern daartoe laten gebruijken, nadien het dogh oocq onse vijanden sijn, ende om daer door waer 't doenelijck te bewercken wat meer confidentie als tot nogh toe tusschen hem ende de Comp. is geweest, dat te wenschen ware." Toen nu de Soesoehoenan zich had uitgelaten dat de Hollanders door het innemen van Makasar oorzaak tot de strooperijen hadden gegeven en hij dit nu ontgelden moest, en te Batavia ook vernomen werd dat hij krijgsvolk en vaartuigen tegen de Makasaren had uitgezonden, waarvan de regeering echter niet veel verwachtte, besloot zij in Februari 1676 tot beveiliging van Djapara eene expeditie naar Oost-Java te zenden, bestaande uit de jachten *Experiment*, *Laren*, *Nuysenburgh* en *Grotenbroek*, de sloepen *Egmondt*, *Granaatappel* en *Nagtegael* en twee kleine vaartuigen. Behalve het gewone volk, waren hierop ingescheept 150 Nederlandsche en 150 inlandsche soldaten, onder den kapitein Jan Francen of Franszen Holsteyn, die onder Speelman te Makasar en later in Bima op expeditie was geweest. Hij deed Djapara aan en zeilde van daar naar Madoera, waar hij eene vloot van prauwen ontmoette, die gereed lag om een Madoereesch leger naar Java over te brengen, onder bevel van Radèn Troena Djaja 1).

Het aan Mataram schatplichtige Madoera werd in naam geregeerd door den Pangeran van Sampang, die echter steeds in Mataram verblijf hield, terwijl daarentegen zijn neef Radèn Troena Djaja op Madoera woonde en daar

1) De lezer gelieve hier en verder de vervanging van ă door a of o voor lief te nemen.

als regent erkend en Panĕmbahan 1) genoemd werd. Deze, niet tevreden met zijn gezag op Madoera, wilde dit ook op Java uitbreiden en maakte gemeene zaak met de Makasaren. Hij had zijne dochter aan Kraeng Galésong tot vrouw gegeven op voorwaarde dat de Makasaren voor hem veroveringen op Java zouden maken.

Het was ook met dit doel, dat Troena Djaja met zijn leger naar Java ging, maar het was gemakkelijk, aan Franszen te doen voorkomen dat de vloot bestemd was om den Soesoehoenan bij te staan, zoodat Franszen haar met rust liet.

Franszen stak vervolgens naar Soerabaja over, waar hij te vergeefs met de zich daar bevindende Makasaren onderhandelde, en zeilde vervolgens naar Domong, nabij de rivier van Tempoeran, een paar mijl ten westen van Panaroekan, ongeveer waar thans Bezoeki ligt. Hier hadden de Makasaren zich versterkt. Een troep van 1000 Javanen, in een honderdtal prauwen, voegde zich bij Franszen en leverde met hem op den 2en Mei tegen de Makasaren een gevecht, dat echter voor eerstgenoemden ongelukkig afliep. Toen vervolgens ook over land een Javaansch leger te Panaroekan was gekomen, dat op den 25en Mei de Makasaren aantastte, ondersteunde Franszen het gevecht met het vuur zijner schepen, maar ook nu toonden de Javanen zich slechte krijgers, en eindigde het gevecht met hunne vlucht.

Door ziekte op de schepen werd Franszen verder verhinderd iets van belang te doen.

De Regeering zond nu, den 6en Augustus, eene tweede expeditie uit, van 300 soldaten, onder den majoor Christiaan Poleman, met de *Experiment*, *Peguw* en *Muijderbergh*.

Zoodra Poleman zich bij Domong met Franszen vereenigd had, zette hij 700 man (waaronder ook gewapend

1) Van sĕmbah, knielend buigen.

zeevolk, dat wij hier in de rapporten voor het eerst „marine" genoemd vinden) 1) aan land, en verdreef daarmee de Makasaren uit hunne legerplaatsen, die, benevens wel 1000 vaartuigen, met hun have en goed geladen, verbrand werden. De Makasaren trokken het binnenland in, en Poleman kwam, ingevolge zijne orders, den 29en September met de beide expeditiën te Batavia terug.

Weldra toonden de Makasaren dat zij, hoewel verjaagd, niet verslagen waren. Zij marcheerden westwaarts en wisten zich te vereenigen met de inmiddels naar Java overgestoken Madoereezen.

De Soesoehoenan van Mataram had een leger uitgerust van ongeveer 15,000 goedgewapenden, met 50,000 koelies en bijloopers, om de indringers van Java te verdrijven. Dit stond onder bevel van zijn oudsten zoon, Pangéran Adipati Anoem, en zijn broeder Pangéran Poerbaja. Het marcheerde noordoostwaarts, vermoedelijk langs de Solorivier, en bereikte in het laatst van September de noordkust, nabij Toeban. Toen kapitein Franszen, aan boord van de *Laren*, op zijne terugreis, daar ten anker lag, bracht Pangéran Anoem hem een bezoek. De Soesoehoenan was voornemens geweest zich bij het leger te voegen, doch dit werd hem door den rijksbestierder, (Mangkoe-

1) Later wordt gesproken van „gearmeerde marinen" en ook van „marines". Eene kompagnie daarvan maakte in de volgende jaren den oorlog in het binnenland mede, onder het bevel van den „zeekapitein" Dirck Thomaszn en van luitenants, die resp. den titulairen rang van schipper en stuurman hadden, doch eerst bij latere promotie tot „absoluut schipper" (à f 75 's maands) en opperstuurman benoemd werden. Het waren dus geen *mariniers*, zooals de tegenwoordige, die de vroeger aan boord ingescheepte landsoldaten vervangen hebben, maar, wil men deze gewapende zeelieden als een andere oorsprong der mariniers beschouwen, dan is het opmerkelijk dat thans, ruim 2 eeuwen later, het onderscheid tusschen mariniers en marine-matrozen hoe langer hoe kleiner wordt, en wellicht spoedig niet meer bestaan zal.

negara), afgeraden; het schijnt dat hij tot Masaran 1) op weg geweest is. Bij Toeban namen de Javanen 90 Madoereezen gevangen. Anoem liet hen vrij en gaf hun een brief mede aan Troena Djaja, waarin diens onderwerping geeischt werd. Intusschen kwam bericht dat Kraeng Galésong en zijne Makasaren zich met Javanen van Kediri vereenigd hadden en nu, 9000 man sterk, tegen de Matarammers op marsch waren. Deze waren zoo weinig aan oorlogvoeren gewoon, dat zij, hoewel veel talrijker, niet verder durfden, zoodat Anoem een weinig beoosten Toeban halt maakte, hopende dat de Compagnie hem te hulp zou komen. Deze verwachting werd echter niet dadelijk vervuld, en eenige dagen later kwam het bij Sidajoe 2) tot een treffen, waarin Pangéran Poerbaja en andere rijksgrooten sneuvelden, terwijl 50,000 Javanen voor 10 of 12,000 verbondenen op de vlucht sloegen en zich vervolgens in troepjes over verschillende desa's verspreidden. Pangéran Anoem vluchtte naar Lassem.

Zoodra de resident Couper te Djapara, den 17n October door Chinesche houthalers, die van Rembang kwamen vluchten, bericht van de nederlaag gekregen had, ging hij met de *Saxenburgh* en *Batavia* naar Rembang, waar hij den 24n aankwam. Hij vond hier de meeste huizen en alle vaartuigen verbrand, waarbij ook twee sloepen, die voor de Compagnie door een europeeschen baas-timmerman gebouwd werden. In de geheele bocht, van Lassem tot Djoewana, waren 8 of 9 kampongs verbrand. Gedurende 3 dagen zag Couper troepen Madoereezen naar Djoewana trekken. Het Javaansche leger, voor zoover dit nog bestond, was door Pangéran Anoem gesteld onder hel bevel van Dipa Joeda, die bij Couper aan boord kwam en hem meedeelde dat hij naar Djapara op marsch

1) 15 KM. noord-oost van Soerakarta, bij de Solo-rivier.

2) Sidajoe lag toen niet, zooals thans, bezuiden Oedjong Pangka, naar even beoosten Toeban.

was. Anoem was reeds naar Pati en Koedoes vooruit, en werd door de Madoerezen en Makasaren op den voet gevolgd, die den 28n zonder tegenstand met 2000 man Djoewana binnentrokken, dat eene brandschatting in geld en amfioen betaalde. Langs de kust zetten de Madoerezen hun rooftocht voort; zij bezetten Demak, Semarang, Kendal en zelfs Krawang.

Troena Djaja scheen niet het onrechtmatige zijner handelingen in te zien, want terwijl een afgezant van den Pangéran Adipati Anoem te Batavia kwam om de hulp van den Gouverneur-Generaal tegen hem in te roepen, zond hij er terzelfder tijd (5 en 6 November) ook een, om de Compagnie te verzoeken hem bij te staan of zich neutraal te houden.

Intusschen had de regeering, op het bericht van de strooperijen langs de kust, den 4en November reeds de *Brederode*, *Nuysenburgh* en *Corea* met 200 soldaten naar Djapara gezonden om dit te beschermen. Zij liet den 5en December de *Batavia* met 208 soldaten onder den kapitein Jan Albert Sloot daarop volgen.

Inmiddels hadden de gevluchte Javanen Mataram weder bereikt. Terwijl de Soesoehoenan de verdediging van het hart van zijn rijk opdroeg aan zijne zonen Pangéran Adipati Anoem, Pangéran Mĕrtasana, den Pangéran van Singasari (landschap ten zuiden van de Kloet en de Ardjoeno) en den Pangéran van Poeger (landschap, als nu nog, aan de zuidkust), werd het nog meer inwendig verzwakt door den afval van Radèn Kadjoran, schoonvader van Troena Djaja, die den aanhang, welken hij als geestelijke had weten te verkrijgen, uit de omliggende desa's verzamelde en zich daarmede legerde voor Tadji, de „poort" in den oostelijken toegang tot de vlakte van Mataram 1), waar hij zich met de naar hier opgerukte

1) Op verschillende punten van de wegen naar Mataram (het tegenwoordige Djogjokarta) vond men sterk bezette wachtposten,

Madoerezen verbond. Het gelukte echter aan de Matarammers, onder de genoemde Pangérans, met den Pangéran van Blitar en den zoon van den gesneuvelden pangéran Poerbaja, na een paar gevechten den vijand te verdrijven, die naar Kediri terugtrok. Radèn Kadjoran, wiens gewone verblijfplaats door Pangéran Poerbaja verbrand werd, hield zich vervolgens te Panaraga in Madioen op.

Door Pangéran Mërtasana werden 3000 man naar Kendal gezonden, die de Madoerezen van daar verdreven, waarna deze zich in Pati bleven ophouden, terwijl Kendal en Kaliwoengoe weer aan den Soenan onderworpen werden.

Het was de Bataviasche regeering duidelijk, dat een krachtig ingrijpen in dezen uitermate verwarden toestand noodig was. De Raad van Indië Cornelis Speelman, die getoond had zoo flink en beleidvol tegen inlandsche

---

lawang, pintoe, poort, geheeten. De weg van Semarang liep, evenals nu nog, over Oengaran, Toentang, Banjoepoetih, Salatiga, Tingkir en Ampel, en vervolgens langs de oostelijke helling van den Merapi naar Selembi-lawang, de eerste „poort". Ongeveer 16 KM. verder vond en vindt men ook nu Soesoekan en Karang-Djati en op pl. m. 11 KM. zuidelijker de 2e post Tadji, in het nauw tusschen de hellingen van den Merapi en het Zuider-gebergte. Van hier ging de weg westwaarts naar Mataram (pl. m. 13 KM.), dat men bereikte na nog twee lawangs, n.l. bij het overgaan van de Kali-Opak en bij Kali-Adjir, doorgegaan te zijn.

Ongeveer bij Ampel voerde een andere weg over Madja-Sanga, Kalidadap en Amba naar Karta-Soera, toen nog Wana-Karta geheeten, vanwaar men ook over Tadji, Kali-Opak en Kali-Adjir naar Mataram ging.

Van Toentang, benoorden den Merbaboe langs, west opgaande, kwam men bij het bergje Pingit in het zoogenaamde Grensland, Wates. Hier vond men de lawang Pingit, waardoor een weg zuidwaarts opging naar de lawang Trajem, 2 KM. van den linkeroever van de Progo, tusschen den goenong Gendol ten oosten en de goenong Bondo-poero en Waloe-poeti ten westen, nog 26 KM. van Mataram.

hoofden te kunnen optreden, bood zichzelf aan om deze zaak ter hand te nemen.

Het zou alweer een indrukwekkende vloot zijn, waarmede getracht zou worden de Makasaren van Java te verdrijven en de zaken tusschen Mataram en Madoera in orde te brengen. Met 14 schepen en verscheidene inlandsche vaartuigen vertrok Speelman den 29en December 1676 van Batavia. De *Veluwe*, *'t Huys te Cleeff*, *Experiment*, *Egmont*, *Granaatappel*, *Bracq*, *Nagtegaal* en *Nassau* waren voor de eigenlijke expeditie aangewezen, met daarop ingescheepte 441 Nederlandsche en 420 inlandsche soldaten, en de naar de Molukken bestemde *Japan*, *Dordrecht*, *Simson*, *Sparendam* en *Wimmenum* gingen langs de kust mede.

Cheribon bleek óók, zich reeds aan de Madoerezen onderworpen te hebben. Toen Speelman den 9en Januari 1677 door stilte nog slechts tot Tegal gevorderd was en daar ten anker lag, stelde dit staatje zich onder bescherming der Compagnie en voorzag hij het van eene acte en eene „Prinsenvlag", hopende dat de Madoerezen een en ander zouden respecteeren; tevens was dit een begin van annexatie, die men, wellicht ten onrechte, tot nu toe verzuimd had. De verder oostwaarts gelegen landschappen namen vervolgens ook de Prinsenvlag aan, behalve Demak en Semarang, waar de Madoerezen vooreerst nog meester bleven.

Te Djapara had Speelman een niet minder belangrijk diplomatiek succes. Hij sloot daar reeds op den 25n Februari door bemiddeling van den Regent Kiai Ngabehi Wongsa Dipa, met den Soesoehoenan een vernieuwd contract, waarbij vooreerst het reeds sedert 23 September 1646 bestaande werd bekrachtigd en verder bepaald da' de Soesoehoenan en zijne vier zonen aan de Compagnie afstand deden van de jurisdictie in het gebied van Dja katra tot aan het zuider zeestrand toe (zooals Coen he indertijd toegeëigend had) en dat zij beloofden aan de

Compagnie alle onkosten van den tegenwoordigen oorlog te zullen vergoeden. Speelman werd tevens door hen schriftelijk gemachtigd den Soesoehoenan te vertegenwoordigen en voor hem in alle zaken te handelen. Te gelijk trad hij in briefwisseling met Troena Djaja, die zich in eene versterking te Soerabaia ophield en zond hij gemachtigden uit naar Mataram en Madoera, om onderhandelingen te voeren en berichten in te winnen.

De vriendschap tusschen de Madoerezen en Makassaren was intusschen in vijandschap veranderd, omdat Kraëng Galésong zeeroof op handelsprauwen gepleegd had en wellicht ook omdat hij zijne vrouw, Troena Djaja's dochter, niet goed behandelde. Troena Djaja vroeg nu aan Speelman hulp tegen de Makasaren, en de admiraal beloofde die, onder voorwaarde dat hij met den Soesoehoenan van Mataram in vrede zou blijven. Troena Djaja wilde dit echter niet; hij had, behalve zijne macht te Soerabaia, nog zijn leger in de binnenlanden, dat Kediri bezet had en hij rekende zich meester in Djoewana, Pati en Koedoes, waarvan de bevolking niet wist aan wien zij zich houden moesten. Tegen Kraëng Galésong, die eerst in Soerabaia geweest, maar nu naar Pasoeroean geweken was, waar verscheidene desa's zich aan hem onderworpen hadden, zond Troena Djaja, zoo 't heette 20,000 man af, en middelerwijl machtigde de Soesoehoenan zijn stedehouder Wongsa Dipa om al het mogelijke te doen tot verderf van Troena Djaja, en van de Makasaren.

Speelman oordeelde het in deze verwarring best, zich neutraal te houden, maar nam zich voor, zoowel de Makasaren als de Madoerezen goedschiks of met geweld van Java te verdrijven.

Na zich te Djapara op de hoogte der zaken gesteld te hebben, waar den 25 Maart de koopman Jacob Couper over Semarang teruggekomen was van zijne zending naar Mataram, om het contract door den Soesoehoenan en zijne zonen te doen bevestigen, vertrok Speelman den 27 met de

vloot naar Soerabaia. Hij had nu 10 schepen en 21 inlandsche vaartuigen bij zich, terwijl nog 3 schepen voor Lassem en 2 voor Soerabaia lagen. Op zijne reis deed hij de kustplaatsen aan; overal vond men Madoerezen of door Troena Djaja aangestelde regenten, maar ook steeds vernam men dat de Soesoehoenan „int herte" nog als heer erkend werd. Speelman deelde ook hier prinsevlaggen en actes van sauvegarde uit. Op sommige plaatsen liep de bevolking, om hare dubbelzinnige houding, uit angst weg.

Den 10 April kwam de vloot vóór den drooge van het westgat ten anker. De minste diepte met hoog water was 15 voet; de schepen werden op dien diepgang gelijklastig gemaakt en den 12 kwamen zij er over en ankerden aan de andere zijde in 6 vaam.

Speelman had dadelijk den koopman Couper over Gresik naar Soerabaia gezonden, om met Troena Djaja te onderhandelen. Couper kwam den 14 terug. Troena Djaja had de Prinsenvlag en eene witte vlag geheschen en hem goed ontvangen, hem veel laten eten en veel brandewijn geschonken, waaraan hij zelf lustig meedeed, maar blijkbaar maakte hij bonne mine à mauvais jeu. Hij wilde den admiraal gaarne spreken, maar wenschte dat deze bij hem zou komen; om aan boord te komen had hij geen zin.

Over de Makasaren had Couper vernomen dat zij bij Pasoeroean en Gombong versterkt lagen, maar aan beri-beri leden en dat Montemarano ziek of dood was.

Speelman zond Jan van Oppijnen naar de rivier van Pasoeroean, in commissie naar de Makasaren, stuurde proclamaties het land in, en maakte zich, toen het bleek dat Troena Djaja niet tot heengaan te bewegen was, gereed om te landen. Hierbij deden zich echter ongewone moeielijkheden voor. Het landen op het zeestrand van Celebes was gemakkelijker geweest dan op de modderige kalme kust in straat Madoera.

De rivier van Soerabaia was te ondiep en de moddervlakte strekte zich tot ver van den wal uit; daarenboven

had hij aanvankelijk geen kleine vaartuigen genoeg. Hij vond echter eene geschikte gelegenheid beoosten de Kali-maas, namelijk de monding van een zijtak, die zich 2 à 3 mijl landwaarts in van die rivier afscheidde, en $^1/_2$ mijl oostwaarts in straat Madoera uitliep. Men kan haar beschouwen als de tegenwoordige Pegirian. Zij vormde met de Kalimaas het eiland Ampel, waarop zich een der grootste mesdjids van Java bevond. De versterking van Troena Djaja lag ook aan de oostzijde der Kali-maas; hij kon haar dus aan deze zijde het meest nabij komen. Alsof hij zich de ondervinding, bij Makasar opgedaan, ten nutte maakte, ageerde hij ook nu in den nacht, terwijl hij daarbij het geluk had dat het hoogwater in den nacht viel en het lichte maan was. 's Avonds van den 2n ging hij met zijne landings-flotille naar den riviermond, kwam om 10 uur de rivier op, maar stuitte een half uur later tegen eene versperring van klapperstammen, die door 3 batterijen met 5 stukken bestreken werd, op elken oever eene, en eene op een eilandje. Bij dag zou hij het hier zeer moeielijk gehad hebben, maar nu gingen de bezettingen van schrik op de vlucht; de versperring werd doorgebroken en om 12 uur was hij reeds bijna zoo ver als hij wenschte te komen. De nacht werd ongestoord doorgebracht; den volgenden dag zag men Madoerezen met witte vlaggetjes. Speelman liet van zijn vaartuig ook de witte vlag waaien. Verder oproeiende kwam hij omstreeks den middag bij Ampel, debarkeerde daar en liet de mesdjid door zijne Ambonezen en Makasaren bezetten. Hij bevond zich op een kanonschot afstand van de versterking van Troena Djaja, die 3 schoten op hem deed. Den 4n maakte hij aanstalten om tegen de versterking op te rukken. De mesdjid werd met nog eene europesche kompagnie versterkt, terwijl 3 europesche kompagnieën soldaten, 1 marine-kompagnie en 1 kompagnie Maleiers bij de vaartuigen bleven, waarvan de met geschut bewapende sloepen bij de mesdjid in batterij gelegd werden. Voor eene op-

name-stelling bij een mogelijken terugtocht werd dus veel zorg gedragen. Intusschen werden klapperboomen omgehakt tot materiaal voor eene batterij, waarvoor vier 12-ponders van boord meegenomen waren. Elken dag hadden kleine schermutselingen plaats en deden de Madoerezen, ofschoon zij witte vlaggen lieten waaien, 4 of 5 schoten uit hun geschut. Steeds werd met Troena Djaja geparlementeerd, waarbij de admiraal verlangde dat hij Java verlaten zou. Maar Troena Djaja trachtte den admiraal aan 't lijntje te houden en ging steeds voort met zich in meer verdedigbaren toestand te brengen.

De aanvalsbatterij kwam gereed, en toen het bleek dat men met praten niet verder kwam, werd den 11n daaruit het vuur geopend. Troena Djaja zond toen nog eens onderhandelaars, maar de admiraal hield zijn eisch staande dat hij dadelijk naar Kamal zou oversteken, en toen hij daaraan geen gevolg bleek te willen geven, werd het vuur terstond hervat. Met spoed handelen werd meer en meer noodig, want de Madoerezen hadden de kali bovenstrooms afgedamd, zoodat het volk brak water dronk en ziek werd, hoewel natuurlijk van boord drinkwater aangevoerd werd. Het vuur werd daarom den 12n en den nacht daarop krachtig voortgezet en den 13n ging men tot een stormaanval over, waarmede in 2 uur tijd de versterking genomen werd, met een verlies van 21 dooden en 25 gekwetsten. Troena Djaja ontsnapte echter. Aan Speelman vielen 34 metalen en 69 ijzeren stukken in handen; onder de laatsten was een 18-ponder, in 1537 te Amsterdam gegoten.

Alweêr had Speelman door groot beleid eene overwinning behaald, waarbij sommige verrichtingen van ongeveer 200 jaar later niet altijd gunstig afsteken.

Den 17n liet hij zoowel aan boord als aan den wal een dankdag houden.

Troena Djaja was gevlucht naar Kartasana in Kediri; benden Madoerezen hielden zich op of zwierven naar den

kant van Rembang. Speelman zond den 15n eene kolonne van 117 man zijner troepen, waarvan 55 Europeanen, met 480 Javanen, onder den luitenant Taalbeecq, naar Tĕrong (Petĕrongan), op den weg naar Kediri, in observatie en om voor kleine tochten beschikbaar te zijn, en per *Corea*, *de Snauw*, *'t Huys te Nassau* en *Granaetappel* werden 71 Europeanen, 79 Ambonezen en 40 Ternatanen onder den luitenant Egberts naar Sidajoe gezonden. Taalbeecq marcheerde den 18n van Tĕrong naar het Kandanggebergte, ontmoette en versloeg een troep Madoerezen en ontmoette den 21n Egberts bij Sidajoe, waar geen Madoerezen gevonden waren en vernomen werd dat zij naar Toeban waren getrokken. Beide officieren marcheerden gezamenlijk naar Tĕrong, waar zij den 2n Julij aankwamen, zonder vijand ontmoet te hebben.

Den volgenden dag besloot de raad 400 man Europeesche en Inlandsche troepen met eene kompagnie marine en 800 Javanen naar Kediri te zenden; dit voornemen kwam echter niet tot uitvoering tengevolge van de belangrijke berichten die weldra den admiraal bereikten.

Speelman's plan was, terwijl hij Soerabaia bezet hield, eerst Madoera te onderwerpen en daarna de Makasaren, die op slechts 800 man geschat werden, van Java te verdrijven. Speciaal wilde hij te Kebanjar, tusschen Arisbaja en Kamal gelegen, eene strafoefening houden, omdat daar op den 26 Junij, de schipper van Harren, van de *Pagadet*, die zich met de bemanning van eene sloep onvoorzichtig aan den wal begeven had, vermoord was geworden. Hij stak den 6 Julij naar Madoera over, landde bij Arisbaja, en verbrandde dit. Aan zijn voornemen, om over land naar Kamal te gaan, kon wegens gebrek aan goede wegen geen gevolg gegeven worden, zoodat hij zich weer inscheepte en naar Kamal voer, met het plan vandaar naar Sampang, den zetel der regeering van Madoera, te gaan. Maar nu kreeg hij, op den 12 Juli, de bovenbedoelde tijdingen.

Na hunne overwinning in October van het vorige jaar

1676, waren de Madoerezen van desa tot desa voortgetrokken, steeds Javanen pressende, zoodat hunne macht tot 20 à 23000 man aangroeide. Tegelijkertijd ging in Mataram orde en gezag verloren; de daar wonende pangérans van Poerbaja, Sampang (de leenvorst van Madoera) en Tjirebon helden meer naar de opstandelingen, dan naar hun wettigen vorst over. In het voorjaar waren twee legers voor Mataram gekomen. Het eene, onder Mangkoe Joeda en een zoon van Radèn Kadjoran, kwam van den kant van Soerabaia, Kediri, Madioen enz. en legerde zich bij Lajang, beoosten de Semangi-rivier (pl. m. 6 K.M. zuidoost van Soerakarta); het andere, onder Wira-manggala, broeder van den gesneuvelden pangéran Poerbaja, bestond uit volk van Pati, Koedoes, Semarang en Kendal, en verzamelde zich bij Semarang. Mangkoe Joeda trok de rivier over en nam stelling bij Biroe, beoosten de Semangi (plm. 7 KM. zuidwest van Soerakarta), terwijl Wira-manggala van de westzijde, door de lawang Pingit, naar Mataram oprukte. Deze werd door de 3 broeders, Pangéran adi-pati Anoem, P. Poeger en P. Singasari aangevallen, maar het bleef bij een onbeduidend gevecht, en de pangérans bleven te Pandan (aan de Progo, noordwest van Mataram) liggen.

Pangéran Martasana, de 4e broeder, wordt door den Soenan tegen Mangkoe-Joeda uitgezonden, met wien hij bij de Kali-koening een uur in gevecht is, waarna hij terugtrekt. Vervolgens wordt hij om de west, tegen het andere leger, gezonden, maar ook daar trekt hij, na een gevecht van een uur, naar Mataram terug, en vlucht vervolgens naar Bageleen.

Mangkoe-Joeda en Wira-manggala rukken nu beiden op, vereenigen zich en vechten gedurende 7 dagen tegen de Matarammers, die, nadat de 3 pangérans, door hun vader opgeroepen, zich naar Mataram hadden begeven, met verlies van 6 kanonnen teruggeslagen werden tot Telaga-wana, een uur van de hoofdplaats Mataram, waar Pangéran Poeger het bevel op zich neemt. Hier hielden

zij, nog van 10 stukken geschut voorzien, nog 15 dagen stand, maar toen namen Pangéran Poeger en Singasari voor goed de wijk naar den dalem, hun broeder alleen in het veld latende, die den volgenden dag teruggedreven en tot binnen Mataram vervolgd wordt (2 Julij).

Poeger en Singasari vluchten naar Djagabaja, een dagreis westwaarts, aan de zuidkust, bij de monding der Bogowonto-rivier gelegen; Pangéran Adipati Anoem vlucht insgelijks in die richting. De Soesoehoenan komt vier dagen later bij den eerstgenoemden, en reist vervolgens door naar Nampoedadi in Bageleen, waar hij Anoem vindt. Deze zegt bij den admiraal te Djapara hulp te willen gaan zoeken, waarop de Soesoehoenan hem de medegenomen regaliën: gongs, kris en toembak ter hand stelt en hem noemt: Soesoehoenan Mangkoe-rat Senopati-ing-ngalaga. Eene allertreurigste abdicatie voorwaar, van zulk een eenmaal machtig vorst!

Bij het oversteken van de Progo was de oude Soenan ziek geworden en, met zijn zoon doorreizende naar Tegal, overleed hij in zijn tandoe, nabij Wanajasa, in Banjoemaas.

Intusschen had de Soenan onderweg een bode naar Djapara gezonden, met verzoek aan Wongsa Dipa en den Nederlandschen resident, den koopman Everardt van der Schuur, om een vaartuig naar Tegal te zenden ten einde hem van daar af te halen. Vlug reisde die bode, want reeds op den 6n Julij zond van der Schuur een gehuurd vaartuig naar Tegal. Op den 12n kreeg Speelman voor Kamal het eerste bericht van het in Mataram voorgevallene.

De admiraal riep nu terstond het detachement van Petĕrongan op en zond de *Hannibal* en *Nassau* met den luitenant Egberts en 78 soldaten naar Djapara. Reeds den 14n gingen deze schepen van Arisbaja het westgat uit en denzelfden dag kwam de troep van Petĕrongan te Soerabaia aan. Egberts arriveerde den 16n te Djapara.

Vervolgens wordt gevolg gegeven aan het voornemen

om Kebanjar te tuchtigen. Den 19n Julij komt Speelman voor die plaats ten anker, en ziet daar de Madoerezen verschanst, naar gissing 5 à 6000 man sterk. Hij laat inlandsche vaartuigen verzamelen voor de landing, die den volgenden dag, onder dekking van het geschut van 2 gewapende sloepen, plaats heeft. Hoewel men na de landing tot de knieën door den modder moet loopen, wordt de vijand na een half uur verjaagd. Men verbrandt alles wat zich daarvoor aanbiedt, vindt nog 15 lijken van de vroeger vermoorde Hollanders en begraaft die.

De Javaansche hoofden te Soerabaia zweren aan Speelman dat zij Soerabaia, Giri en Gresik voor den Soenan verdedigen zullen.

Ten einde zich meer op de hoogte der zaken te stellen zond Speelman nu een provisionelen vendrig naar Troena Djaja, die nog in Kediri was, en den koopman Jacob Couper met de *Brak* naar Kraeng Galésong, die met zijn volk bij Kèpèr, in de delta der Brantas, lag. Aan dezen liet hij vragen of hij voor 3000 rijksdaalders Troena Djaja wilde gevangen nemen, welk voorstel aangenomen werd.

Troena Djaja speelde in Kediri den grooten heer; vrouwen, gevangenen en andere buit werden hem uit Mataram toegezonden. de Pangérans van Sampang, Poerbaja en Tjirĕbon kwamen, half als vrienden, half als gevangenen, bij hem, en hij liet zich noemen met den titel van Panembahan Ratoe 1) Memenang (Madjĕnang?) naar de desa waar hij verblijf hield, nabij het oude Kediri gelegen. De vendrig was aldaar, hoewel niet door Troena Djaja zelf, goed ontvangen.

Uit Djapara zond men een boodschapper naar Mataram; deze vertrok den 13n Julij en kwam er den 18n aan. Pangéran Poeger was toen in Bageleen in de nabijheid en liet aan den admiraal weten dat hij hem in het bezit van Mataram zou willen laten, wanneer deze hem hielp

1) Koning.

het te heroveren. Men zeide dat de Madoerezen en de Javaansche opstandelingen het reeds oneens waren.

Het van Djapara naar Tegal gezonden vaartuig kwam den 10 daar aan, in gezelschap van de fluit *Marken* die, van Batavia komende, in zee gepraaid en op verzoek meegegaan was. Den 12 kwam te Tegal het bericht van het overlijden van den Soesoehoenan, die den 13 op Tegalwangi (het Geurige-veld) ongeveer een mijl bezuiden de desa Karang-anjar, die een paar uur van de kust lag, begraven werd.

De nieuwe Soesoehoenan schreef aan den Gouverneur-Generaal dat hij hem op aanbeveling van zijn vader als diens oudere broeder erkende en zich tot hem om hulp wendde. Hij ging echter nog niet mede naar Djapara, waar het afgezonden vaartuig den 23 terug kwam. Van der Schuur zond daarom den 2 Augustus de *Hannibal* ter zijner beschikking naar Tegal.

In de Makasaren kwam nu ook beweging. Eene kleine bende, bestaande uit 200 hunner en 700 Javanen uit Djapara deed in het begin van Augustus een strooptocht over het Kandang-gebergte naar Toeban. Zij geraakten bij Kampelan (?) (1) in gevecht met de Madoerezen, maar trokken weer naar hunne legerplaats Kèpèr terug, terwijl de Madoerezen met 2000 man Kampelan bezet hielden.

Den 8 Augustus vertrekt Speelman, na de benteng op de pasejban van Soerabaia te hebben doen slechten, en aan Jacob Couper het bevel over de *Corea*, *Anna*, *Fortuyn*, *de Nachtegaal* en de *Coninck van Ternate* te hebben overgegeven, met de *Veluwe* en de overige schepen van Gresik. Deu 22n komt hij voor Lassem, blijft daar tot den 28n en komt den 29n te Djapara. De *Hannibal* had een vergeefsche reis naar Tegal gemaakt, maar de tijding meegebracht dat

1) Misschien wordt met Kampelan bedoeld Nglampean, op de grens tusschen Rembang en Soerabaia, aan de noordelijke helling van de waterscheiding tusschen de Solo-rivier en de Brantas.

de Soesoehoenan bezig of van plan was met Bantam betrekkingen aan te knoopen. Ten einde dit te verhinderen vertrok van der Schuer den 28n zelf met de *Hannibal* naar Tegal om op de overkomst van den Soesoehoenan aan te dringen. Hij komt den 29n ter reede Tegal en verneemt daar dat er 4 Bantamsche oorlogsprauwen geweest zijn, die hormat aan den Soenan bewezen hebben, en hem beloofden over 2 à 3 maanden, als de Hollanders weg waren, hem te komen helpen. Dit zou echter het werk geweest zijn van den regent Wira Soeta en den Soenan onbekend gebleven zijn, die zich er over ontevreden toonde en den 5 September met van der Schuer over land op reis ging naar Pekalongan, waar zij den 8n aankwamen en v. d. S. met veel moeite gedaan kreeg dat de Soenan den 12 zich op de *Hannibal* inscheepte, waarmede hij den 15 te Djapara ankerde.

Speelman heeft intusschen niet stil gezeten, maar zich gehaast het gezag der Compagnie langs de kust zooveel mogelijk te bevestigen. Na den regent Wongsa Dipa te hebben bevorderd tot Toemenggoeng Martapoera, vertrok hij naar Semarang om dit in bezit te nemen als eene „poort", waardoor de Soenan, door de Compagnie geholpen, naar Mataram zou kunnen gaan.

Toen Speelman den 2 September voor Semarang ten anker was gekomen, kwamen terstond gecommitteerden bij hem aan boord, van den door Radèn Kadjoran aangestelden regent Astra Joeda, en zag men aan den wal witte vlaggen waaien. De regent, geroepen om aan boord te komen, voldeed onmiddellijk hieraan en gaf zijn kris over. Hij was een oud man, die door de opstandelingen geprest was geworden naar Mataram mede te gaan en had de verwoesting bijgewoond. Speelman liet nu ook de regenten van Kaliwoengoe en Kendal oproepen, die zich insgelijks onderwierpen.

Te Semarang eene bezetttng van 7 Europeanen, 11 Ambonezen en 26 andere inlandsche soldaten, onder den vendrig Warnar Struyck, met *de Snauw* ter reede, achterlatende, ging de Admiraal den 5n naar de Tangoelangin-

rivier (toen, naar 't schijnt, Toedoenang genoemd), *zeilde* die op naar Koedoes, waar hij tot den 10n bleef, en trok verder voort naar Pati, slechts geringen tegenstand ondervindende. Van hier zond hij 80 Nederlandsche soldaten over Djoewana naar Rembang en keerde zelf den 16n naar de Tangoelangin terug, waar hij zich weer inscheepte, om den 17n met de schepen te Djapara aan te komen.

Hier was twee dagen te voren de *Hannibal* geankerd, met den Soesoehoenan aan boord.

De rechtmatige troonopvolger van Mataram bevond zich nu in persoon onder de machtige bescherming der Compagnie. Speelman maakte dadelijk daarvan gebrnik om nogmaals een contract te verkrijgen, weer voordeeliger dan het voorgaande, in Februarij gesloten. De Soesoehoenan bevestigde het contract, door zijn vader aangegaan, maar met uitbreiding van de grens van Djakatra tot Pamanoekan; hij stond alle zeehavens en alle inkomsten daarvan aan de Compagnie af, die de havens weder *in leen* aan hem terug gaf, en beloofde 300,000 realen en 3000 lasten rijst te betalen. De Regeering te Batavia vond dit contract zóó mooi, dat zij huiverig was het te aanvaarden! 1)

Aan de broeders van den Soenan moest nu gevraagd worden of zij hem wilden erkennen. Daartoe werden door hem en door Speelman brieven geschreven, die den 26n September gebracht werden door van der Schuur en den luitenant Taalbeeck. Deze gaan met *het Huis te Nassau* naar Semarang en vandaar met uit Djapara gezonden paarden naar Bageleen.

Den 3n October kreeg de Soenan verlof om met de *Brederode* naar Pekalongan te gaan om zijne vrouwen te halen; den 10n komt hij daarmede te Djapara terug.

Na eenige weken van het vorstelijk verblijf in Mataram

1) De uitbreiding tot Pamanoekan werd eerst een feit, na het contract met de drie panembahans van Cheribon in Januarij 1681.

genoten te hebben, begonnen Mangkoe Joeda en Wira Manggala te bedenken dat het misschien niet lang meer duren zou, dat de admiraal Speelman opdaagde om het wettig gezag te herstellen; zij verlieten dus Mataram den 1en October, uit eigen beweging, met hoogstens 200 Madoerezen, en trokken naar Panaraga. Daar wilde men echter niets van hen weten, zoodat zij Troena Djaja gingen opzoeken. Deze was opnieuw door Kraeng Galésong in het nauw gebracht, met volk van Kartasana, Pasoeroean, Djepan enz., terwijl op het laatst (in de eerste dagen van October) ook die van Madioen zich er bij voegden en nog 5 dagen mede vochten om eindelijk Troena Djaja uit zijn laatste versterking te verdrijven, waarna hij, met 100 of 150 Madoerezen bij zich, door het dal van de Brantas om de Zuid vluchtte, tot hij tegen de rawa bij het gebergte van de Zuidkust stuitte, volgens de rapporten „de rawa-dalam, 2 dagreizen zuidwaarts van Kediri, bij het Katoemboe-gebergte" (rawa-bening? of rawa-Remang, bij den Toempak-poeri?)

Kraeng Galésoeng had een pagar gemaakt te Toekon bij Kediri, maar ging weldra naar Kèpèr terug, medenemende het kind van zijne inmiddels overleden vrouw, de dochter van Troena Djaja, dat hem door dezen was afgestaan. (Later gingen geruchten dat Troena Djaja de vrouw vergiftigd had en dat het kind na drie dagen ook overleed).

Drie dagen nadat de Madoerezen Mataram verlaten hadden, 4 October dus, keerde Pangéran Poeger uit Bageleen in den kĕraton zijns vaders terug, terwijl Pangéran Singasari in Bageleen bleef heerschen en Pangéran Martasana te Kedjawang, in hetzelfde gewest, niets uitvoerde.

Aria Sindoerĕdja, schoonzoon van Kiai Mondoraka, regent van Lassem, (beide aan den Soesoehoenan trouw gebleven) trok ook Mataram binnen, maar bleef er niet lang, en verliet de landstreek weder, bewesten den Mer-

baboe om, door de lawang Trajem. Hij bleef zich benoorden dezen toegang, met zijn op 10,000 man geschat leger, in Wates ophouden, en belette daardoor een mogelijken inval uit Bageleen naar Semarang en Djapara, langs de Pingit.

Pangéran Poeger schreef dadelijk een brief aan zijn oudsten broeder, wiens orders hij vroeg omtrent het al of niet vervolgen van de Madoerezen. Deze brief kwam, in de 2e helft van October, bijna te gelijk met van der Schuer en Taalbeecq te Djapara aan, die ook over de goede gezindheid van Poeger rapporteerden, zoodat Speelman zich verheugen kon over gunstige berichten. Op den 30en October wordt in den raad besloten dat de Soesoehoenan nu naar Mataram zal gaan, met 150 europesche en 150 inlandsche soldaten en 25 matrozen, om hem te „introducearen". De regeering, die bevreesd was voor een oorlog met Bantam, welks Sultan, niet zonder reden, door de egoïstische maatregelen der Compagnie verbitterd was, had wel in hare brieven zooveel bezwaren tegen een tocht naar Mataram gemaakt, dat Speelman zeide „datter bijna niet aan schijnt te gebreecken, als het nedervallen van den heemel, waar onder noodsaackelijck het heele menschelijcke geslacht zoude moeten versmooren", maar zij had toch ook geschreven dat, als hij het beter inzag, hij het maar doen moest, maar in elk geval vóór half November klaar zijn.

De tocht zou gaan over Koedoes en Grobogan en de Soenan gaf zijne orders om te zorgen voor behoorlijke verblijfplaatsen langs den weg. In Djapara zou een garnizoen van 250 man blijven.

Maar nauwelijks waren het besluit en de voorbereidende maatregelen genomen, of ongunstige tijdingen uit het oosten kwamen alles bederven.

Hoe onbegrijpelijk het ook zij, dat Troena Djaja, met het kleine troepje Madoerezen, dat van zijn leger bijeen

gebleven was, zulk een invloed op de Javanen kon uitoefenen, gelukte het hem toch, in het laatst van October in Blora en Djepon 1000 man te werven en Blora weer onder zijne macht te brengen, terwijl Mangkoe Joeda zich in Panaraga vertoonde en de bevolking van Madioen dwong hem te gehoorzamen. Tegelijkertijd vertoonden de Madoerezen zich (29 October) bij Soerabaia, en brachten daardoor zulk een schrik teweeg, dat de Javanen naar Gresik en op onze schepen vluchtten. Toeban en Sidajoe werden ook opnieuw door de Madoerezen bezet.

De hoofden van Grobogan vroegen nu authorisatie om uit Pati, Koedoes, Demak en Grobogan 15,000 man op de been te brengen, ten einde den voortgang der Madoerezen te stuiten. Dit werd hun toegestaan, en tevens in het vooruitzicht gesteld, dat onze troepen, die met den Soenan door hun gewest zouden trekken, daarbij hnlp konden verleenen. De admiraal hoopte nog, dat de reis den 9n November zou aanvangen. Maar op dien vastgestelden dag bleek, dat de Soenan daartoe nog geenszins besloten was. Adipati Martapoera (Wongsa Dipa), Adipati Mondaraka (Regent van Lassem en 1e minister) en andere grooten kwamen den admiraal zeggen dat men er bezwaar in zag dat de Soesoehoenan thans naar Mataram zou gaan, omdat daar hongersnood, pokken, koortsen en buikloop heerschten, waaraan vele menschen stierven. Dit had ten gevolge dat den 10n overeengekomen werd dat alleen Adipati Mondaraka zou gaan naar de Pintoe Trajem met een vendel van 50 man, eenig volk van Semarang en een gedeelte van het leger van Sindoerēdja, dat men bij Wates zou vinden en dat men Pangéran Poeger als stedehouder zou beschouwen, wanneer hij zich tegen Adipati Mondaraka niet verzette. Een andere troep uit Pati, Koedoes enz. zou onder bevel staan van den regent van Demak en post vatten bij Djepon, om zoodoende den Madoerezen den weg naar Mataram af te snijden.

Evenwel wonnen de opstandelingen meer en meer veld.

Den 15n hadden zij Pati, Djoewana, Koedoes en Grobogan vermeesterd en Rembang bedreigd. Nu lagen te Djapara weer „alle spillen in de as en de boelijn over de rhee gesmeeten"; de Soenan, die zich met allerlei vermaken was blijven bezig houden, was radeloos, „doch de eerste alteratie over zijnde, wast weder Rogier Bontems"; hij voelde zich zeker onder de vleugelen van Speelman nog al veilig! Deze dreigde echter, hem aan zijn lot en zijn vijanden over te laten, als hij niet beter mede werkte.

Adipati Mondaraka bleek ook al geen man van actie te zijn, maar Adipati Martapoera en Adipati Martalaja schenen getrouw en trokken den 19n er op uit, om den vijand uit Koedoes te verdrijven. Tegelijk ging een vendel, onder den kapitein Renesse met het jacht *Batavia* naar Rembang, terwijl de sergeant, provisionele luitenant, de la Roserie met een troep den Javanen naar Koedoes werd nagezonden. Bij de eerste ontmoeting met den vijand liepen de Javanen uit Koedoes hard naar Djapara terug; het gelukte echter aan de beide Adipatis ongeveer 1500 vluchtelingen te verzamelen, en toen deze, in vereeniging met de la Roserie, die te Kalinjamat, tusschen Djapara en Koedoes, halt gemaakt had, op nieuw oprukten, werden de opstandelingen met weinig moeite verdreven, waarna deze ook Pati en Djoewana weer verlieten.

Op het bericht dat de vijand nu bij Grobogan al ongeveer 20000 man sterk is, wordt den 27n nog een vendel Ambonezen en andere inlanders over Demak gezonden, met last om zich met de la Roserie te vereenigen.

Den volgenden dag ontvangt Speelman van Adipati Martapoera een lontarblad, aan dezen gezonden uit Kediri, zoo het heette door Radèn Kadjoran, maar vermoedelijk door een zekeren Radèn Koesoema, waarmede laatstgenoemde hem trachtte over te halen de zijde van den Soenan te verlaten. Ad. Martapoera was hierover zoo boos geworden dat hij de drie brengers van den brief had laten onthoofden! Uit den brief kon men opmaken dat Troena

Djaja en Kadjoran Java alvast tusschen hen beiden verdeeld (!) hadden; den eersten zou alles toekomen beoosten, den laatsten alles bewesten den Lawoe.

Den 4n December waren de verschillende troepen bij Grobogan-lor vereenigd, en ongeveer 20000 man sterk. Zij avanceerden tot Blora en verdreven de opstandelingen naar Djepon. Tegelijkertijd werden ook verder oostwaarts de Madoerezen geslagen, namelijk bij Soerabaia door de Makasaren en bij Sidajoe door de Javanen, zoodat zij en hunne verbondenen naar Kediri weken en Couper weer bezit nam van Soerabaia.

Intusschen trad de westmoeson in, die de verschillende partijen eene gedwongen rust zou opleggen. Gresik en Giri werden door eenige soldaten die op de *Anna* en *Fortuyn* ingescheept waren geweest, bezet. Bij Rembang werd een houten pagar gemaakt, voor een klein garnizoen, om de in de omliggende desa's wonende houthakkers en de timmerlieden, die hier onder europeesch toezicht sloepen en andere vaartuigen bouwden, te beschermen. En van Semarang werd de vendrig Warnaar Struijck met 15 inlandsche soldaten naar den in Wates liggenden Aria Sindoerēdja gedirigeerd, om aan elken der 3 pangérans een brief te doen bezorgen en verder daar te blijven en waar te nemen wat er omging.

Door het niet doortastend naar Mataram oprukken, waarvan eensdeels de nu eens geheel verbiedende, dan weer weifelende orders uit Batavia, anderdeels de traagheid of vreesachtigheid van den Soesoehoenan de schuldige oorzaak waren, zou het echter nog lang duren eer Java werkelijk tot rust kwam.

Speelman kon vooreerst niet meer doen dan zijne maatregelen nemen of bestendigen om Mataram zooveel mogelijk voor den Soenan te bewaken.

Den 24en December kwam te Djapara met de sloep *Granaatappel* bericht dat de Gouverneur-Generaal ernstig ziek was, en tevens de last aan Speelman, en met dit

opzettelijk voor hem gezonden vaartuig naar Batavia op te komen. Maar hij kreeg zelf een hevigen aanval van graveel en kon daardoor aan het bevel geen gevolg geven. Terwijl hij ziek lag, kwamen, op den 28en en 30en December, de Adipatis Marta Poera en Marta Laja zonder order en zonder reden te Djapara terug, hun post te Djepon verlaten hebbende, waartegen de d.d. luitenant de la Roserie geen maatregelen genomen, noch zich verzet had, zoodat de vijand weer tot Blora avanceerde, hetgeen tengevolge had dat Ad. Mondaraka ook vandaar naar Djapara vluchtte (8 Januari 1678) en zijn volk verliep. Dit was ook het geval met het volk van een der regenten, die nog stand hield, zoodat eindelijk de kapitein Renesse, die zich zoo spoedig mogelijk van Rembang naar Blora had begeven, met zijne geringe europesche macht nagenoeg alleen stond en verplicht was langzaam op Rembang terug te trekken.

Toen Speelman begon te herstellen, besloot men in den raad dat hij, in plaats van met de weinig geschikte *Granaatappel*, met de *Veluwe* naar Batavia zou gaan, maar de moeson zette zoo krachtig door, dat het vertrek steeds uitgesteld moest worden.

Het bleek dat de trouwe Marta Poera door Marta Laja misleid en overgehaald was Djepon te verlaten. Laatstgenoemde was benoemd geworden tot Regent van Tegal en wilde daarheen, en, zooals spoedig bleek, den Soesoehoenan ontrouw worden. Hij trachtte zelfs Marta Poera daartoe over te halen. Maar deze rapporteerde het. Den 17n Januarij kwam Marta Laja niet op de vergadering bij den Soenan; hij trok zich in zijne kampong terug en toen Marta Poera, Mondaraka en andere hoofden zich daarheen begaven om met hem te spreken, stelde zijn volk zich te weer, vermoordde Marta Poera met lanssteken en doodde en verwondde eenige anderen.

Marta Laja boette zijn afval met het verlies van zijn hoofd.

Intusschen kwam, op den 16n, het bericht dat op den 4n Januarij de verdienstelijke Gouverneur-Generaal Joan Maetsuycker te Batavia was overleden. Hij had den leeftijd van 72 jaar bereikt, was 42 jaren in dienst der Compagnie, en 25 jaar Gouverneur-Generaal geweest. Gedurende dien tijd was haar macht aanmerkelijk uitgebreid en had zij vele veroveringen gemaakt, welke zij alle aan hare vloot te danken had. Deze, in Januarij 1653 in Indië sterk 5 schepen, 33 jachten, 19 fluiten, 1 bark, 3 galjooten, 6 sloepen en 7 andere kleine vaartuigen, terwijl 17 schepen en 2 fluiten op reis naar Nederland waren, telde thans 201 zeilvaartuigen. Tot de eerstgenoemden behoorden 26 groote schepen, 17 jachten, 34 fluiten, 20 hoekers, 19 inlandsche jachtjes, 64 sloepen en 21 kleinere. Was deze krachtige zeemacht noodig voor den handel en om het gezag te handhaven, het was te meer noodzakelijk, nu de Republiek voortdurend in oorlog was en het niet onwaarschijnlijk voorkwam dat eene Europeesche, meer bepaald Fransche, vloot zich met vijandige bedoelingen in Indië zou vertoonen, over eene oorlogsvloot te kunnen beschikken, om, zooals de regeering aan de Bewindhebbers schreef: „ons volck bij eenige opkomende swaarigheyt gereed te hebben, en niet verrast te worden, dewijl doch UEd. zeemagt naest de hulpe Godts onse alderbeste toeverlaet zijn moet". Maar men kon hierover gerust zijn, want op de reede van Batavia lagen de *Macassar*, *Ternaten*, *Africa*, *America*, *Mauritius-Eylant*, *Eendragt*, *Zuijdpolsbroucq*, *'t Wapen van der Gouw* en *Voorsichtigheyt*, terwijl de *Hendrik*, *Maurits*, *Silversteyn*, *Coeverden* en *Sumatra* verwacht werden van Ceilon en Soerate, en eenige anderen uit het vaderland 1)

---

1) Het schijnt niet onbelangrijk, te weten hoe in dezen tijd de schepen bewapend waren. Het vastgestelde aantal stukken, waarmede zij uitkwamen, was:

voor de schepen van 155 voet en langer: 32, voor die van 140—155 voet, 28, en voor die van 130—140 voet, 24. Maar op voorstel

Tengevolge van het overlijden van den Gouverneur-Generaal trad de directeur-generaal Rijklof van Goens, daartoe reeds door de Bewindhebbers aangewezen, in zijne plaats op en werd Speelman tot directeur-generaal benoemd, terwijl de kapitein Saint-Martin als „Commandeur te water en krijgsoverste te land" in zijne plaats zou treden, in afwachting van den tot resident te Djapara benoemden gouverneur van Ambon, Antonio Hurdt.

Nog voor het vertrek van Speelman kwam, onverwacht, van Semarang te Djapara aan, Aria Sindoeredja, om te zeggen dat het hoog noodig was, dat de Soenan zelf naar de grens kwam, om zich te vertoonen en zijn volk omtrent zijn persoon gerust te stellen. Men kon hiertoe echter niet besluiten, maar bepaalde op nieuw dat Mondaraka naar Wates zou gaan om de verlangde geruststelling te geven.

Den 24n hield Speelman de laatste conferentie met den Soesoehoenan, maar eerst den 6n Maart kon de *Veluwe* het anker lichten om naar Semarang te zeilen; Sindoeredja ging mede terug. De koopman Couper was wegens ziekte zijner vrouw van zijn post te Soerabaia ontheven en ging per *Granaatappel* ook over Semarang naar Batavia.

Bij Speelman's vertrek was de toestand ongeveer als volgt: Troena Djaja was in Kediri, dat hij met een steenen muur rondom had afgesloten; hij had, volgens zeggen, 60.000 man onder zich, waarvan 4000 Madoerezen met 10 kanonnen, 25 bassen en 1000 musketten, onder de bekenden Mangkoe Joeda, Wira Manggala, Mangkoe Nĕgara en anderen. Kadjoran, die zich

van de bevelhebbers werd in Indië het aantal stukken vergroot en werd bijvoorbeeld de *Azia*, een der grootste schepen, bewapend met 2 metalen kanonnen van 24 en 2 van 18 pond, 14 ijzeren kanonnen van 18 pond en 4 van 12 pond, 2 metalen kanonnen van 12 pond, 12 ijzeren van 8 pond en 4 van 4 pond, te samen 40 stukken, met eene bemanning van 130 koppen. Kanonnen van 24 pond schijnen overigens weinig, maar die van 18, 8 en 4 pond het meest gebruikt te zijn.

nu Panĕmbahan Rama (de heilige) liet noemen, zat nog in het zuider-gebergte, met 200 man, maar liet niettemin zijn geestelijken invloed terdege gelden. De opstandelingen vertoonden zich in Lassem en Pati. Den dag na Speelman's vertrek bezetten zij de hoofdplaats Pati met 5000 man en weken de Soenan-gezinden naar Koedoes terug.

De Nederlandsche macht bestond op dit oogenblik uit 210 man te Soerabaia, 13 te Gresik, 37 zeevarenden a/b. *Corea*, 38 a/b. *Anna*, 21 a/b. *Fortuijn*, 19 a/b. *de Snauw*, 8 a/b. *Djatiboom*; verder 118 man te Rembang, 150 te Semarang, 486 te Djapara, terwijl de bemanning der aldaar liggende schepen bedroeg: *Brederode* 73, *Goutvink* 23, *Huis te Nassau* 11, *Nagtegaal* 8 man, en vier goentings 12 man, totaal 1172 koppen, nl. 566 europesche militairen, 138 Ambonsche, 81 Mardika's (vrije inlanders), 67 Makasaren, 70 civielen en 250 zeevarenden. Op de *Veluwe* nam Speelman 93 man mede om Tegal te bezetten of voor andere diensten.

Den 7en te Samarang aangekomen, ontving hij 's avonds een briefje van den vendrig Warnaar Struijck, van Djati-djadjar, 7 uren van Semarang, meldende dat in Wates alles in duigen lag, dat de zwagers van Sindoerĕdja, Wira di Dikdja en Wira Midja, evenals hij, schoonzoons van Adipati Mondoraka, die in zijne afwezigheid het bevel voerden, bij hem waren komen vluchten, zeggende dat al hun volk door bedreiging of verleiding van Pangéran Marta Sana verloopen was.

Onmiddellijk handelende, deed Speelman de soldaten van de *Veluwe* debarkeeren en zond hij den volgenden morgen den kapitein Albert Sloot, den luitenant Taalbeek en 70 man naar Djati-djadjar, gevolgd door Sindoeredjo met 500 Javanen. Zij hadden in last den post Wates te „herstellen" en zoo mogelijk Marta Sana over te halen naar Semarang te komen, desnoods zich „met alle eere" van zijn persoon te *verzekeren*. Ook de koopman Couper

volgde Sloot terstond. Verder gaf Speelman order om volk van Kaliwoengoe, Kendal en Pekalongan bijeen te brengen om naar boven te kunnen zenden.

Couper kwam den 11en terug; hij had vernomen dat 3000 man buiten de Pintoe Pingit een pagar maakten om de onzen het inkomen te beletten. Speelman zond hem den 12en weer naar boven, met 1200 man, onder den toemenggoeng Joeda Negara. De vijand was intusschen reeds tot Toentang genaderd, 2000 man sterk, maar trok zuidwaarts naar Banjoepoetih. Den 14en was Couper weer terug te Semarang, dat door het snel en krachtig handelen van Speelman voor een aanval, en wellicht erger, bewaard was gebleven.

Toen kapitein Sloot den 16n te Wates kwam, vond hij het onbezet, zoodat hij dezen post gemakkelijk weder kon innemen. Adipati Mondaraka, intusschen van Djapara te Semarang aangekomen, ging den 17n met 200 man van Djati djadjar naar Wates en kwam daar den 18n. Hij was de aangewezen persoon om met Pangéran Marta Sana te spreken, maar hij vernam dat deze naar Mataram was gegaan.

Het volk van Pekalongan en andere kustplaatsen kwam den 21n, onder een Toemenggoeng, Mangkoe Joeda geheeten, te Semarang aan. Het waren 5 à 600 met toembak en kris gewapenden en 2700 à 2800 koelies en bijloopers, met een kris, badej of parang. Zij werden den volgenden dag naar Toentang en Djati-djadjar gezonden ter beschikking van Sindoeredja, die hen zoo noodig een halven dagmarsch westwaarts van Wates, naar Kedoe mocht zenden, om tegen een inval uit Bageleen door de Pintoe Trajem te waken.

Speelman bleef nog te Semarang tot 3 April. Hij liet gedurende zijn oponthoud een pagar van klapperstammen maken met 4 halve bastions, elk met 3 stukken, en eene bezetting van 50 à 60 man. Den 5 te Tegal aangekomen, bevond hij dat aan den last, om ook daar eene versterking

te maken, nog weinig gevolg gegeven was en bleef hier daarom tot den 16, om dit hoog noodige werk te zien voltooien. Tengevolge van stilte maakte hij eene lange reis naar Batavia, waar hij den 25 aankwam.

De gebeurtenissen in April, Mei en Junij brachten de zaak van den Soesoehoenan een weinig verder. Den 10n April gelukte het Saint-Martin, den vijand weer uit Koedoes en Pati verdreven te zien. In het Semarangsche avanceerde Sloot den 19n tot Selembi, met den Toemenggoeng Mangkoe Joeda van Pekalongan en op den 25n had een treffen plaats tusschen hen en de zuidelijke partij, waarbij deze tot over de Semangi (Solo-rivier) teruggeslagen werd. Bij Aria Sindoerödja, op Wates, bleef het in Mei rustig; hij sloot een wapenstilstand met de tegenpartij, die weldra hare hoofden door den dood verloor. Singasari en de zoon van Martasana overleden aan dysenterie; laatstgenoemde werd ook door deze ziekte aangetast en niets meer van hem vernomen. In Mataram kwamen 4 Bantamsche mantris om Pangéran Poeger tegen zijn broeder en de Compagnie op te hitsen, maar de omgeving van den Pangéran liet hen niet tot hem toe, zoodat zij onverrichterzake vertrokken. In den omtrek van Soerabaia bleven de Makasaren liggen; zij vertoonden zich daar zelfs op den pasar, zonder echter meer kwaad te doen dan door hun brutaal gedrag het volk lastig te vallen.

In Junij vond men te Wates aanleiding om den vijand op te zoeken. Struyk en Wira di Dikdja rukten den 16n Junij op, met 2000 Javanen, 3 Hollandsche en 9 inlandsche soldaten. Zes dagen lang zochten zij, maar vielen ongelukkigerwijs den 22n bij Padawaras in eene hinderlaag, waar Struyk en 4 anderen gedood, en 5 man gewond werden.

De toestand was over het algemeen niet ongunstig, toen Antonio Hurdt den 18n Junij met de *Japan*, *Alexander* en *Swartsluijs* te Djapara aankwam. Hij zette daar 150 Ambonezen aan den wal, zoodat het garnizoen, dat in

Mei ook met 50 Europesche en 100 inlandsche soldaten versterkt was, nu 300 koppen meer telde. Er werd dadelijk een troep naar Grobogan gezonden om dit te behouden en Demak voor strooperijen te behoeden. Behalve twee luitenants, werd bij gebrek aan meer officieren, de zeekapitein Carsten de Gilde met deze opdracht belast.

Alvorens zijn bevel voor goed te aanvaarden, ging Hurdt den 2en Julij met de *Japan* door naar Batavia.

In deze maand hadden Sloot en Toemenggoeng Mangkoe Joeda, die bij Selembi bleven liggen, het genoegen dat enkele hoofden zich aan den Soenan kwamen onderwerpen; in Grobogan daarentegen verergerde de toestand, daar Carsten de Gilde, die zich bij Wanajasa versterkt had, gaandeweg 20,000 man van Troena Djaja tegenover zich kreeg. Dientengevolge werden van Djapara met het schip *Zuijtpolsbroek* en de hoeker de *Goutvink* 222 europesche en 110 inlandsche militairen naar Demak gezonden, onder den kapitein François Tack, die het bevel van luitenant C. L. Altmeijer van Waarden zou overnemen, om den post in Grobogan te versterken. Bij het daarop gevolgde treffen werd de vijand geslagen. Wira Manggala en 2 andere hoofden werden zwaar gewond; zijn leger vluchtte met achterlating van eenige dooden, 125 paarden, 4 bassen en 8 musketten. Aan onze zijde waren 7 dooden en 17 gekwetsten.

Evenwel werd, zelfs te Djapara, onder de Javanen de stemming over den Soesoehoenan minder gunstig; men sprak weinig eerbiedig over hem en het volk werd misnoegd over het dralen. Het was dus hoog tijd dat er krachtig gehandeld werd.

N. MACLEOD.

Ons koloniaal bezit.

In het tijdschrift *Nederland* (N°. 7 van den loopenden jaargang) heeft dr. D. C. Nijhoff trachten te betoogen, dat Engeland onze „erfvijand" is.

De heer E. B. Kielstra, die het volstrekt niet met hem eens is, schrijft daarover in het *Algemeen Handelsblad* van 11 September jl., n°. 22743 het volgende:

„Zeker, wij hebben in den loop der eeuwen dikwijls quaestiën met onzen buurman over zee gehad, en al naar zijn belang het meebracht, hielp hij ons of liet hij ons in den steek. gelijk dat in de staatkunde van groote en kleine mogendheden gebruikelijk is. Doch dit geeft nog geen reden om van „erf-vijanden" te spreken, — vooral niet wanneer de vroegere aanleidingen tot vijandschap sinds lang zijn verdwenen.

„Het is bij al hetgeen thans in Zuid-Afrika voorvalt, dubbel plicht, Engeland's handelingen ten onzen opzichte zoo onpartijdig mogelijk te beoordeelen. Laat ons afkeuren wat werkelijk afkeuring verdient, maar niet, door verkeerde voorstellingen, verkeerde meeningen ingang doen vinden; daarmede kan geen nut gesticht, geen belang bevorderd worden.

„Uit deze overweging acht ik het mijn plicht in het bijzonder te protesteeren tegen de volgende woorden (bl. 359):

„„*In* 1824 *nam Engeland ons Malakka af*, *in* 1871 *de Kust van Guinea*, *en welk een verraderlijke rol het in den aanvang van onzen Atjeh oorlog gespeeld heeft*, *zal eerst later geheel kunnen worden onthuld, maar is elk die geen vreemdeling is in dit Jerusalem*, *bekend genoeg. En zoo is Borneo thans voor Engeland een terrein ter bewerking* . . . .""

„Laat ons zien wat er van die grieven is.

„Vóór 1824 zaten de Engelschen te Bengkoelen, met Raffles die het ons, waar hij kon, lastig maakte, maar meermalen gedesavoueerd werd te Calcutta. Het was onzer Regeering *veel* waard, alleen meester te zijn op Sumatra, en alzoo niet meer blootgesteld te zijn aan de intrigues van „imperialisten" gelijk Raffles.

„En nu werd bij het Londensch tractaat van 1824 — onder anderen — bepaald:

„dat al de bezittingen van Groot-Brittannië op Sumatra aan Nederland werden afgestaan, en dat op dit eiland geen Britsen kantoor opgericht, geen tractaat door de Engelschen met inlandsche vorsten gesloten zou worden (art. 9); dat de stad en vesting Malakka met hare onderhoorigheden werden afgestaan aan Engeland; dat wij op dat schiereiland geen kantoor oprichten, geen tractaat sluiten zouden (art. 10).

„Malakka is alzoo *geruild* tegen Bengkoelen: beide partijen achtten dat in haar belang, de Nederlandsche vermoedelijk wel het meest. En nu vraag ik in alle bescheidenheid, of het wel aangaat, thans te schrijven: „In 1824 nam Engeland ons Malakka af" . . . zonder meer? Dat „afnemen" geschiedde met onze volle toestemming en tegen behoorlijke compensatie! De wet tot bekrachtiging van het tractaet werd dan ook in onze Volksvertegenwoordiging met algemeene stemmen aangenomen.

„Wat de Kust van Guinea betreft, — onbesproken kan hier blijven de vraag of de afstand aan Engeland eene verstandige daad is geweest. Maar wie nu schrijft: «Engeland nam ons in 1871 de Kust van Guinea af", kent, naar het mij voorkomt, de geschiedenis niet. Het initiatief is immers geheel van onze zijde gekomen, van eenig machtsmisbruik van Engeland is hier geen sprake.

„In November 1868 schreef de minister van Koloniën aan de Tweede Kamer: „Het verlaten van die bezittingen te gelegener tijd verdient alleszins overweging." In April 1869 „werd het voor gindsche volkeren schadelijke van ons aanwezen in Guinea breedvoerig betoogd in een rapport aan den Koning," waarmede de ministerraad instemde. Den 30n September 1869 betuigde onze minister van Koloniën aan den Britschen gezant, *zonder eenige aanleiding zijnerzijds*, dat hem (Minister) geen beter middel bekend was om, indien mogelijk, den barbaarschen krijg onder de volksstammen in Guinea langzamerhand te doen staken, dan overneming van onze rechten aldaar door Engeland. Voor Nederland zag hij ginds geen Staatsdoel" (De Waal, *Onze Indische Financiën* I, blz. 68, 69.)

„Met dezen loop van zaken voor oogen, kan men bezwaarlijk anders verklaren dan dit: Engeland heeft de kust van Guinea overgenomen met onze volle toestemming, omdat wij haar niet langer wilden hebben.

„Welk „een verraderlijke rol Engeland in den aanvang van onzen Atjehoorlog gespeeld heeft" is mij — op gevaar af van voor een vreemdeling in Jerusalem te worden uitgemaakt — geheel onbekend. Ik meen van dien Atjehoorlog nogal eenige studie te hebben gemaakt, en heb steeds den indruk gehad dat de Britsche autoriteiten ons daarbij, vooral in de eerste jaren, steeds krachtigen steun hebben verleend. Van de „verraderlijke rol" is mij nooit iets gebleken, en zoolang de heer Nijhoff zijne

mededeeling niet nader toelicht, ben ik zoo vrij haar onder de ongegronde vermoedens te rangschikken.

„Eindelijk zegt de heer Nijhoff, „is Borneo thans voor Engeland een terrein ter bewerking." Maar toch niet uit vijandschap tegen ons!

„In West-Zuid- en Oost-Borneo heeft Engeland ons nooit gehinderd, en breiden wij onze macht geleidelijk uit. In Noord-Borneo hadden wij niet de minste rechten; wij hebben ons daar zelfs nooit *willen* vestigen. Welk bezwaar kunnen wij dan maken dat de Engelschen er zich hebben neergezet?

„Het argument dat „de geest" van het tractaat van 1824 zich tegen die nederzetting aankantte (terwijl in 't gansche tractaat zoo min rechtstreeks als zijdelings van Noord-Borneo sprake was!), heeft toch al lang uitgediend; men heeft ook aan onze zijde moeten erkennen dat het niet houdbaar was.

„Engeland was volkomen bevoegd, te handelen zooals het deed, en ik begrijp waarlijk niet dat men het daarvan thans een verwijt kan maken.

„Het ligt in den aard der zaak, dat niet *alle* handelingen van Engeland ten opzichte van onze Koloniën, gedurende vele tientallen van jaren, door een onpartijdigen rechter zullen worden goedgekeurd. Doch dat is geen reden om van vijandschap en dergelijke te spreken. Wanneer wij op zoo gezochte wijze als dr. Nijhoff doet grieven tegen Engeland bijeen schrapen, moeten wij ook verwachten dat dit land op zijn beurt nagaat of aan onze zijde verkeerdheden zijn begaan; ja wanneer wij ons op een eenigzins onpartijdig standpunt weten te stellen, dan moeten wij dat zelf onderzoeken.

„De geschillen met Engeland van 1833—47, „de ergste die er na 1813 tusschen beide landen geweest zijn," nagaande, schreef de heer De Waal (t. a. p. bl. 54):

„Blijkt uit die handelingen der Britsche regeering een

sluw vijandige gezindheid jegens ons, een stelselmatig belagen der Nederlandsche belangen? Ik vrees de onpartijdige geschiedschrijver zal ze veeleer bestempelen als verzet tegen 't stelselmatig belagen der Britsche belangen onzerzijds. 't Is immers niet te loochenen: de Engelschen te weren waar mogelijk, hun afbreuk te doen waar zij niet konden worden geweerd, was destijds de schering en inslag onzer katoen-, onzer gansche Indische handelspolitiek."

„En hij licht dan in den breede toe, hoe rechtmatig de grieven van Engeland waren.

„Doch dat is oude geschiedenis. Onze wetgeving is geheel gewijzigd; die grieven zijn vervallen, en Engeland's houding jegens onze Koloniën is sedert in het algemeen steeds geweest die van een welwillenden, vriendschappelijk gezinden nabuur.

„Men doet, naar mijne meening, ons land beter dienst door dàt in het licht te stellen, dan door allerlei (denkbeeldige) bezwaren bijeen te zoeken.

„Er is, in ons land en daarbuiten, ergernis genoeg over het optreden van Engeland in Zuid-Afrika, jegens onze „stamverwanten." Niemand kan dat optreden hartelijker betreuren dan ik; en ik betreur het misschien nog het meest met het oog op Engeland's toekomst Laat ons die ergernis niet noodeloos vergrooten door ongegronde beschuldigingen."

In het bovenstaand betoog van den heer Kielstra komt veel voor dat ik moet beamen, maar dat neemt niet weg dat er toch een tal grieven bij ons tegen de Engelschen rechtmatig bestaan; grieven, welke, ofschoon reeds lang tot het verledene behoorende, ons vooral thans in deze veel bewogen tijden, voor de toekomst tot waarschuwing knnnen strekken. Het is daarom hoogst noodig die grieven bloot te leggen.

Om die reden meen ik goed te doen hier in herinnering te brengen, het voor de Indische geschiedenis zoo uiterst

merkwaardig opstel van den heer H. L. Van Oordt, getiteld *Nederland en Engeland in den Oost-Indischen Archipel* voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Augustus 1884 (Tweede blad) waaruit wij het volgende overnemen:

„Sedert 1814, het jaar waarin Engeland zich gedwongen zag, de voor het huis van Oranje in bewaring genomen koloniën terug te geven, heeft de eerste Koloniale Mogendheid herhaaldelijk getoond naijverig jegens Nederland gestemd te zijn. Reeds terstond bleek dit uit den weerzin der Engelschen, om Nederland zijne koloniën terug te geven. Volgens artikel 5 toch der conventie van 13 Augustus 1814 tusschen Groot-Brittannië en de Vereenigde Nederlanden, „wegens de teruggave van de Nederlandsche koloniën", verbond Z. Britt. Maj. zich onder anderen, binnen zes maanden na de ratificatie, de koloniën, factorijen en etablissementen, welke aan gene zijde van de Kaap de Goede Hoop gelegen zijn, aan Z. K. H. den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden over te geven, terwijl artikel 9 voorschreef, dat de ratificatiën drie weken „na dato dezes" (13 Augustus) te Londen zouden worden uitgewisseld, „of eerder indien mogelijk".

„Alhoewel nu de Souvereine Vorst onmiddellijk de heeren baron Van der Capellen, Elout en Buyskes als commissarissen-generaal naar Indië zond (eerstgenoemde tevens als gouvernenr-Generaal voor 5 jaren), maakte de luitenant-gouverneur John Fendall allerlei bezwaren tegen de dadelijke overgave, zooals hij voorgaf, uit gebrek aan instructiën van de Engelsche Regeering. De overgave van Java had dan ook pas twee jaar later plaats (19 Augustus 1816), terwijl sommige andere bezittingen, zooals de Lampongsche districten, pas in het midden van 1819 door de Engelschen werden ontruimd.

Art. 1 der conventie van 1814 bepaalde verder, dat alle bezittingen, welke den 1en Januari 1803 door Hol-

land bezeten zijn, in de zeeën en op het vasteland van Amerika, Afrika en Azië, zouden worden teruggegeven, met uitzondering van de Kaap de Goede Hoop, en de etablissementen van Demerary, Essequebo en Berbice, welke bezittingen volgens het eerste additioneel artikel door Nederland aan Engeland werden afgestaan. Deze afstand moest gelden als acquivalent voor de toevoeging van België aan Nederland, waarvoor de grondslag was gelegd op de Londensche conferentie (Juni 1814) en als schadeloosstelling voor het bewaren onzer koloniën. Engeland toch, dat ons onze bezittingen had ontnomen, onder het motto van vriendschap en bewaring voor het Huis van Oranje, en zulks nadat Willem V de gezaghebbers der Ned. koloniën had aangeschreven, zich onder de besbherming van Engeland te stellen, toonde zich thans niet geneigd, die bezittingen zonder schadevergoeding weder los te laten. Reeds bij den vrede van Amiens (27 Maart 1802), had het Nederland voor het alternatief gezet: voortzetting van den oorlog zonder hulp van Frankrijk, of afstand van Ceylon 1), en Nederland dus gedwongen, dat vruchtbare eiland af te staan, en thans in 1814 eischte het opnieuw den afstand onzerzijds van belangrijke bezittingen in Amerika en Afrika.

„Opmerkelijk echter is, dat Engeland, door zijn bestuur over de in bewaring genomen Nederlandsche koloniën getoond had, dat het tot het niet-teruggeven van de reeds genoemde bezittingen, reeds van den aanvang der inbezitneming af, besloten had. Terwijl deze laatste toch goed waren bestuurd en onderhouden, verkeerden de andere Nederlandsche koloniën in een zeer slechten toestand.

1) Engeland had reeds den 1en October 1801, zonder medeweten der Bataafsche Republiek, de vredespreliminairen met Frankrijk gesloten, waarbij Ceylon aan Engeland werd toegewezen. Hoewel Schimmelpenninck (de Nederl. gevolmachtigde) zich langen tijd tegen dien afstand bleef verzetten, moest hij ten slotte na ontvangen last van het Ned. Gouvernement, daarin berusten.

„Al spoedig na het sluiten der conventie van 1814, moest Nederland ondervinden, dat Engeland, wel verre van geneigd te zijn, ons het ongestoord bezit der teruggegeven koloniën te gunnen, ons op allerlei wijze trachtte te dwarsboomen.

„Op verschillende wijze uitte zich Engelands naijver. Vooreerst legde het ons allerlei bezwaren in den weg, om de aan ons teruggegeven streken over te geven op het tijdstip in artikel 5 bepaald, zóó zelfs dat het hardnekkig bleef weigeren, ondanks herhaalde protesten dezerzijds, de ons toekomende punten op het vasteland van Indië te ontruimen.

„Ten andere verzette het zich tegen de bezetting van Biliton door Nederland. In artikel 2 toch had Engeland bewilligd, het eiland Banka in volle souvereiniteit af te staan aan Nederland, tegen het etablissement van Cochin en onderhoorigheden op de kust van Malabar Ofschoon Banka en Biliton onderhoorigheden waren van Palembang, en dus eigenlijk met dat rijk als van zelf onder de souvereiniteit van Nederland waren gekomen, nam Nederland in 1814 met die ruiling genoegen, zoodat het zelf het recht van Engeland, om over Banka te beschikken, daarmede had erkend. Doch daar Biliton eene onderhoorigheid was van Banka, en als zoodanig ook door de Engelschen was beschouwd, kwam met Banka ook dat eiland onder Nederlands souvereiniteit. Engeland weigerde echter Biliton over te geven, zich beroepende op de letter van het tractaat, volgens welke wel Banka, doch niet zijne onderhoorigheden waren genoemd.

„In 1819 eindelijk nam Raffles op geheel willekeurige wijze bezit van hei eiland Singapore, dat behoorde tot het gebied van den Sultan van Djohor, een vazal van Nederland, en Engeland toonde zich ook hier niet geneigd Nederlands rechten te erkennen.

„Om voor de toekomst „alle aanleiding tot misverstand tusschen hunne respectieve agenten (te) voorkomen, en

tevens de bezittingen en den handel in O.-I. op een weder keerig voordeeligen voet te brengen," werd het dan ook al spoedig wenschelijk geacht, een nieuw tractaat te sluiten.

„Na de ondervinding door Nederland ten opzichte van de conventie van 1814 opgedaan, zou de vraag hebben kunnen worden gedaan, of Nederlands belang het medebracht, een nieuw tractaat te sluiten, vóór dat, ja omdat de andere contracteerende partij weigerde aan de bepalingen van het oude te veldoen

„Hoe het zij, het tractaat werd gesloten, en Nederland zou in de toekomst ondervinden, dat Engeland evenmin gezind was al de bepalingen van dit tractaat nauwgezet na te leven.

„De onderhandelingen, in 1820 aangevangen, vorderden eerst slecht, doch, later hervat, leidden zij in 1824 tot het sluiten van het tractaat. Volgens dit tractaat werd door Nederland afstand gedaan van alle etablissementen op het vasteland van Indië, van de stad of vesting Malakka met hare onderhoorigheden, en zag het af van alle vertoogen tegen de bezetting van Singapore door de Engelschen. Engeland daarentegen deed afstand van de factory van Marlborough (Bengkoelen), en al de bezittingen op Sumatra, en tevens van alle bevoegdheid om zich op Sumatra te vestigen, of zich aldaar met inlandsche vorsten op eenigerlei wijze in verbinding te stellen, terwijl Nederland zich verbond hetzelfde ten opzichte van Malakka in acht te nemen. Ook zag Engeland af van alle vertoogen tegen het bezetten van Billiton en onderhoorigheden door Nederland, en beloofde, dat geen Britsch kantoor zou worden opgericht op „de Carimonseilanden of op de eilanden Battam, Bintang, Linggin of op eenig der andere eilanden, liggende ten zuiden van straat Singapore, en dat met derzelver opperhoofden geen tractaten onder Britsch gezag gesloten zullen worden."

„Verder verzekerde het tractaat van 1824 aan beide par-

tijen wederkeerige handelsvoordeelen, door te bepalen dat zij elkanders onderdanen en vaartuigen steeds zouden behandelen op den voet der meest begunstigde natie, terwijl zij zich ook voor de toekomst verbonden, door geen nieuw te sluiten tractaat met eenigen Staat in de Oostersche zeeën op eenigerlei wijze den handel der andere partij van de havens van zoodanigen Staat uit te sluiten.

„De geest van het tractaat is duidelijk. Gemeenschappelijk bezit op een der eilanden, of op het vasteland van Indië, werd schadelijk geacht; daarom trok Engeland zich van de eilanden, en Nederland zich van het vasteland terug, doch tegelijkertijd verzekerden de beide partijen elkander wederkeerig handelsvoordeelen, opdat de handel hunner onderdanen bij die ruiling niet zou worden benadeeld. Was de geest van het tractaat duidelijk, en meende Nederland dat het er dus op de letter minder aankwam, spoedig zoude het ondervinden, dat het zich deerlijk had bedrogen. Daar van de zijde van Engeland stilzwijgend het recht van Nederland op de eilanden erkend werd, schreef Falck 1) den 3 April 1824 uit Londen aan den Min. v. koloniën: „de loyauteit vordert echter, dat wij zorg dragen, van niet door breede uitmeting der bedongen voordeelen, de vrienden van Raffles, en de opposanten In het algemeen, wapenen in de hand te geven, met welke zij het Canning c. s. al te lastig zouden kunnen maken." Het ware beter geweest, indien Nederland minder vertrouwen in de goede bedoelingen van Engeland had gesteld, en er op bedacht ware geweest, niet door de leemten in het tractaat onze naijverige naburen juist „wapenen in de hand te geven," om Nederlands souvereiniteitsrechten aan te randen.

„Van de aanslagen op het Nederlandsch gezag in O.-Indië door bijzondere personen ondernomen, zullen wij hier niet

1) De Nederlandsche gevolmachtigden waren Fagel en Falck, de Engelsche Canning en Wynn.

gewagen, dan voor zoover die handelingen ook van politieke beteekenis waren.

„Onder de laatste rangschikken wij de vestiging van James Brooke te Serawak op Borneo. In 1839 landde deze (een Engelschman) in Serawak, toebehoorende aan den sultan van Broenei, die geheel onafhankelijk is van Nederland. Tegen die vestiging op zich zelve van een particulier kon dus onzerzijds niets worden in 't midden gebracht. Doch bedenkelijker was, dat hij van den sultan de vergunning wist te verkrijgen voor de Britsche schepen, om handel met Broenei te drijven, onder uitsluiting der Nederlanders. Engeland erkende die vergunning en trok er partij van, en dit was geheel in strijd met het tractaat van 1824. In 1840 werd Brooke Radjah van Serawak, werd van 1842 tot 1844 door Britsche oorlogschepen tegen de zeeroovers beschermd, werd in 1845 door de Engelsche Regeering tot handelsagent benoemd, en bewerkte den afstand van het eiland Laboean en omliggende eilandjes aan Engeland. In 1847 eindelijk sluit Brooke in naam van het Engelsche Gouvernement een tractaat met den sultan van Broenei, waarvan de afstand van Laboean nader wordt bevestigd, en volgens welk tractaat de sultan zich verbindt, zonder goedvinden van Engeland aan geen andere natie eenig stuk land of eiland af te staan. („*Not to make any similar cession, either of an island, or of any settlement of the main land in any part of his* (van den sultan) *dominions to any other nation or to subjects or citizens there of without the consent of his Brittannic Majesty*".)

De door Nederland reeds in Dec. 1845 aan Engeland gezonden nota, waarin der Engelsche Regeering werd kenbaar gemaakt, dat zij handelde in strijd met 't tractaat van 1824, werd beantwoord door een schrijven van Lord Aberdeen, waarin hij kortweg te kennen gaf, dat de plaatsen niet in het tractaat genoemd van de werking van dat tractaat bleven uitgesloten. Alsof Engeland zich

niet juist van de eilanden had teruggetrokken, evenals Nederland van het vaste land, ten einde botsingen en misverstand te voorkomen. Nu het begon met eene uitlegging aan dat tractaat te geven als in het schrijven van Lord Aberdeen voorkwam, is het duidelijk, dat het tractaat niet zou kunnen verhinderen, dat een verwarde toestand als vóór 1824 weder in het leven zou worden geroepen. En het moet worden erkend, nu Engelands gezindheid eenmaal aan het licht was getreden, kon Nederland, met het tractaat van 1824 in handen, dergelijke vestigingen der Engelschen niet meer beletten.

„Ook de geschiedenis der concessie door de sultans van Broenei en Soeloe aan Von Overbeek, Dent en Forrey, als lasthebbers van de met Engelsch kapitaal gedreven North Borneo Company, getuigt voor Engelands zucht naar veroveringen en uitbreiding van macht in Indië. Die compagnie kreeg in 1878 van genoemde sultans een zoo belangrijken afstand van grondgebied, dat zij in 't bezit geraakte van de geheele Noordspits van Borneo, van de Kimaniesrivier in 't NW. tot aan de Siboekoerivier in 't N.O. In de Sandakanbaai (toebehoorende aan Soeloe) verscheen een Engelsch oorlogschip, en deed aldaar de Engelsche vlag hijschen, terwijl er een Engelsche consul werd aangesteld. Zoowel de Sultan van Soeloe (die de Engelsche vlag deed nederhalen en de Soeloesche weder deed hijschen) alsook Spanje verzetten zich tegen de houding van Fngeland. Spanje beriep zich daarbij op de tractaten van 1851 en 1878 met Soeloe gesloten. 1)

---

1) Spanje sloot vier verdragen met Soeloe (in 1836, 1850, 1851 en 1878). Velen achten die tractaten in strijd met de verdragen van Munster (1648), van Utrecht (1714), en van St. Ildefonso, daar Spanje zich in die verdragen verbonden had, zich niet te zullen vestigen O.waarts van de Kaap de Goede Hoop en W.waarts van de Philippijnen. Anderen daarentegen gelooven, dat aan Spanje daartoe het recht niet kon worden ontzegd. Zie J. E. de Sturler: „Het grond-

„Doch zelfs wanneer Engeland de North Borneo Company officieel aanvaardde, dan nog zou Nederland machteloos staan tegen dergelijke machtsvergrooting van Engeland in den O. I. Archipel, daar de onderhandelaars van 1824 Borneo opzettelijk niet in het tractaat opnamen, om de gevoeligheid der Engelschen te sparen.

„Anders echter is het met de uitsluiting der Nederlandsche schepen van den handel op Broenei. Deze bepaling was geheel in strijd niet alleen met den geest, maar ook met de letter van het tractaat van 1824. Voor zijne handelsbelangen had Nederland kunnen en moeten opkomen.

„Het sterkste trad Engelands naijver in 't licht bij de verwikkelingen van Nederland met sommige rijken op Sumatra.

„In 1838 had de Nederlandsche Regeering zich genoodzaakt gezien, militaire posten op te richten in Siak, Indragirie, Djambi, Kampar en andere rijkjes, om te voorkomen dat langs de kustplaatsen dier landen buskruit en wapenen ingevoerd zouden worden naar Palembang en Moera-Kompeh, welker bevolking zich in verzet tegen het Nederlandsche gezag bevond, en waarvan de havens dus voor den invoer van buskruit en wapenen gesloten waren. Daartoe was Nederland volgens het tractaat van 1824 volkomen bevoegd. Volgens de nota toch der Engelsche gevolmachtigden van het tractaat van 1824, was de eenige beperking van het Nederlandsche gezag op Sumatra, dat de nieuwe bezitter van het eiland „geene vijandelijke maatregelen omtrent den Koning van Acheen (Atjeh) nemen zal." In weerwil nu daarvan werden in 1839 door de Britsche Regeering (daarop door den Gou-

gebied van Ned. Oost-Indië in verband met de tractaten van Spanje, Portugal en Engeland. Academisch proefschrift." En: Van Woudrichem van Vliet: „Rechtsvragen over de vestiging van niet-Nederlanders in den Nederlandsch-Indischen Archipel (*Themis* 1879)."

verneur van Singapore opmerkzaam gemaakt) inlichtingen gevraagd, of de bezetting der rijkjes op Sumatra's Oostkust wel geschied was met machtiging der Regeering in Nederland. Ofschoon door ons gouvernement toen, tegelijk met het bevestigend antwoord op die vraag, de verwondering werd uitgedrukt over de bemoeiing van Engeland met onze handelingen op Sumatra, zwichtte het, onbegrijpelijkerwijze, toch ten slotte voor „de onophoudelijke klachten der Engelschen over de uitbreiding van ons gezag op Sumatra", en zond de minister van koloniën Baud aan den Gouv.-Gen. den 15 September 1841 bevel tot intrekking van alle civiele en militaire posten op de Oostkust van Sumatra. De drang op de Engelsche Regeering uitgeoefend door de kooplieden van Singapore en Poeloe-Pinang, was de hoofdaanleiding geweest van de vertoogen der Engelsche Regeering. En geen wonder. Na de opening der havens ter Oostkust van Sumatra konden zij het buskruit en de vuurwapens, voor Palembang bestemd, weder langs dien weg invoeren.

„Merkwaardig is de wijze, waarop Engeland het opgeven dier posten van Nederland verkreeg. De Engelsche Regeering toch zond aan de Nederlandsche een tractaat, in 1818 door Engeland met Siak gesloten, en op grond van dat tractaat verbood zij alle verdere pogingen, dezerzijds ondernomen om Siak te onderwerpen. Hoe zulks met art. 3, 2de alinea van het tractaat van 1824 is overeen te brengen, is ons niet recht duidelijk. Deze toch luidt:

„ „Over en weder is verstaan, dat, vóór het sluiten „van dit tractaat, door elke der contracteerende partijen „aan de andere mededeeling is gedaan van alle tractaten „of verbindtenissen tusschen dezelve respectievelijk en „eenige inlandsche Regeering in de Oostersche zeeën be„staande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van „alle zoodanige verbindtenissen in het vervolg, door de„zelve respectivelijk aan te gaan."

„Daarenboven had Siak reeds sedert 1761 Nederlands souvereiniteit erkend, en in 1822 die erkenning hernieuwd. 1)

„In 1842 werden echter, zooals wij zagen, de Nederlandsche militaire posten ter Oostkust van Sumatra weder ingetrokken, doch toen na het terugtrekken der Nederlandsche krijgsmacht de sultan van Siak zich niet meer tegen zijne oproerige vasallen kon handhaven, riep hij opnieuw de hulp der Ned.-Ind. Regeering in. Deze echter weigerde die hulp te verleenen, op grond van de ministerieele aanschrijving van 15 September 1841, en nu zocht de sultan, ten einde raad, hulp bij de Engelsche kooplieden van Singapore. Deze hulp werd hem terstond verleend, en wel met zooveel voortvarendheid, dat hij zich spoedig weder op den troon van Siak gehandhaafd zag. Tot belooning voor hunne betoonde hulp kregen de kooplieden van Singapore de vergunning tot het vestigen van een handelsetablissement in Siak. Voornamelijk dankte de sultan zijn herstel op den troon aan een zekeren Wilson, doch toen deze trachtte door allerlei kuiperijen zich zelf op den troon van Siak te plaatsen, riep de sultan de hulp in van den resident van Riouw, die thans een oorlogschip afzond naar Benkalis, het eiland toebehoorende aan den sultan van Siak, waar Wilson zich gevestigd had en de Engelsche vlag had geplant, met het gevolg dat Wilson gevangen genomen en naar Singapore teruggebracht werd. Den 1n Februari 1858 sloot de sultan van Siak nu een nieuw contract met de Nederlandsche Regeering, waarin hij Nederlands souvereiniteit opnieuw erkende, doch dit geschiedde niet, dan nadat Wilson nog eenmaal was teruggekeerd en opnieuw was verjaagd.

„Het herstel van Nederlands gezag in Siak wekte den

---

1) Zie in de Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 1870 (Deel XXXV) „De Nederlanders in Djohor en Siak 1602–1865, door E. Netscher."

naijver van Engeland weder met vernieuwde kracht op. Van 1863 tot 1868 bleef Engeland voortdurend protesteeren tegen de uitbreiding van ons gezag op Sumatra.

„Als hoofdgrief bevatten de officieele Engelsche vertoogen dat Nederland de voordeeligste betrekkingen der Engelschen in Siak, waarop deze volgens het tractaat van 1818 recht hadden, verstoorde. Dat Nederland de rechtsgeldigheid van dat tractaat na 1824 kon ontkennen, toonden wij hierboven reeds aan, terwijl aan den anderen kant Nederland volkomen bevoegd was zich overal op Sumatra, behalve in Atjeh, te vestigen. — Dat het louter onwil van Engeland was, blijkt uit de omstandigheid, dat de vrijzinnige handelspolitiek van Nederland den Engelschen de vrijheid verleende op denzelfden voet handel te drijven als de Nederlanders, daar artikel 6 van de wet, „houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoerrechten in Nederlandsch Indië (wet van 3 Juli 1865) bepaalde, dat in de Oostelijke deelen van Sumatra alle rechten zouden geheven worden volgens een niet differentieel tarief, zoodat derhalve aan Nederland niet kon worden verweten dat het den handel van Singapore belemmeringen in den weg legde. 1)

„Engeland wilde echter weder munt slaan uit de weifelachtige houding van Nederland in Siak. In 1870 toch gaf de Engelsche gezant aan het Nederlandsche hof den wensch der Engelsche Regeering te kennen, om het geschil over Siak door een tractaat te beslissen. Nederland bewilligde hierin, en gaf hierdoor zijne in 1824 verkregen rechten over geheel Sumatra behalve Atjeh, alweder prijs. Dit tractaat, den 8n September 1870 openbaar gemaakt, bevatte in art. 1 de verklaring, dat Engeland zou afzien van alle vertoogen tegen de uitbreiding van Nederlands souvereiniteit over het rijk van Siak Srie Indrapoera en onderhoorigheden.

„Hoewel Engeland reeds door het tractaat van 1824 ge-

---

1) Zie E. de Waal, *Onze Indische Financiën*, 1e deel.

houden was om, ook zonder nieuwe overeenkomst, in elke uitbreiding van ons gezag op Sumatra, behalve in Atjeh, te berusten, moest toch de op eens veranderde houding van Engeland de aandacht trekken, daar het van 1839 af hardnekkig had geweigerd onze rechten op Sumatra te erkennen, en met name zich had verzet tegen onze bemoeiingen met het rijk van Siak. Minder raadselachtig wordt die „goedgunstige" houding, wanneer men bedenkt, dat tegelijkertijd met het Sumatra-verdrag, een tractaat volgens 't welk Nederland zijne bezittingen op de kust van Guinea zou afstaan, ter overweging aan de Nederlandsche volksvertegenwoordiging zou worden aangeboden.

„Hoogstbelangrijk was het voorloopig verslag over dit Siak-tractaat. Vooreerst werden aan de Regeering inlichtingen gevraagd of dit tractaat niet als aequivalent moest gelden voor den afstand van de kust van Guinea onzerzijds. In dat geval waren de voordeelen, door ons van Engeland verkregen van veel te geringe beteekenis; waarom niet „iets wezenlijks" verkregen door de erkenning dat Engeland zich niet zou verzetten tegen de uitbreiding van Nederlands souvereiniteit over al de eilanden van den Indischen Archipel waarop die souvereiniteit reeds gevestigd was, in plaats van over Siak alleen. Daarenboven was Engeland geen partij, terwijl het ontwerp zulks zou doen vermoeden; Nederland behoeft de goedkeuring van Engeland niet betrekkelijk een tractaat (dat van 1 Februari 1858 met Siak) met een zijner vazallen gesloten. Tevens werd de klacht geuit, dat Engeland zich reeds zoolang met onze binnenlandsche aangelegenheden had bemoeid, en dat het tractaat zulks nog als rechtmatig zou doen voorkomen.

„Welke moeite de minister in zijne memorie van antwoord op het voorloopig verslag, dan ook aanwendde om het tractaat te doen aannemen, het werd den 7 Juli 1870 verworpen met 36 tegen 28 stemmen 1).

1) Bijblad 1870/71, blz 1087 tot 1147.

„Engeland was echter terstond bereid om over een nieuw tractaat te beraadslagen. Dit tractaat werd dan ook den 2en November 1871 vastgesteld en bevatte in artikel 1 de verklaring dat hare Britsche Majesteit zou afzien „van alle vertoogen, tegen de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra, terwijl Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden in art. 2 de gelijkstelling der Britsche onderdanen met de Nederlandsche waarborgt, wat betreft den handel en de scheepvaart „binnen het Rijk van Siak Srie Indrapoera en onderhoorigheden", „en dat voorts dezelfde gelijkstelling .... zal verleend worden in elken anderen inlandschen Staat van het eiland Sumatra welke hierna van de Kroon der Nederlanden afhankelijk mocht worden, behoudens altijd de verplichting der Britsche onderdanen om zich te gedragen naar de wetten en regelingen van het Nederlandsch bestuur."

„Dit tractaat werd door de 2de Kamer, in de zitting van 15 December 1871 aangenomen met 54 tegen 13 stemmen 1), niet alleen of liever niet zoozeer om de onverdeelde instemming die het ondervond, doch voornamelijk om de gevoeligheid van het Engelsche gouvernement te sparen. Zooals dan ook blijkt uit het voorloopig verslag bij het vorige tractaat opgemaakt, waren verschillende bezwaren, toen geopperd, thans nog geenszins uit den weg geruimd.

„In denzelfden tijd werden nog twee andere tractaten met Engeland gesloten, namelijk dat betreffende den aanvoer van vrije arbeiders (koelies) uit Britsch-Indië in Suriname, en dat betreffende den afstand der Nederlandsche bezittingen op de kust van Guinea aan Engeland. Deze drie tractaten staan onderling in een nauw verband, zoodat dan ook de afstand van de kust van Guinea is te beschouwen als een aequivalent voor het Sumatra-tractaat en dat betreffende den aanvoer van koelies uit Britsch-Indië naar Suriname.

„Het Sumatra-tractaat, dat Nederland algeheele vrijheid

1) Bijblad 1871/72, blz. 633—649.

van handelen op het eiland Sumatra veroorloofde, heeft geleid tot den oorlog van Nederland tegen Atjeh."

Met het oog op het bovenstaande en de handelingen van Engeland tegenover de Boerenrepublieken, waarbij ten aanzien van de geheele wereld, *macht* boven *recht* is gesteld, mogen wij, dunkt ons, wel zorgen, dat aan den Atjeh-oorlog spoedig een einde komt, want gebeurt dat niet, dan blijft de mogelijkheid bestaan, dat bij de een of andere verwikkeling, zooals b.v. de Nisero-quaestie, Engeland weer zijne bemiddeling zal kunnen aanbieden. En wat die bemiddeling zou beteekenen, daaromtrent zal heden ten dage wel niemand meer in het onzekere verkeeren. Wij wijzen hier op den vroegeren eisch van den heer F. G. Bowles te Londen, die in de *Times* van 1889 er aan herinnerde (*Nieuws van den Dag* van 8 Januari 1890) dat hij reeds in het begin van den oorlog had aangekondigd, dat de Hollanders nooit de Atjehers zouden ten onder brengen en dus van Engeland de naleving van het tractaat van 1819 verlangde, waarbij het op zich nam Atjeh tegen aanranding te beschermen. Dat tractaat bestond volgens genoemden heer nog en bleef van volle kracht. Atjeh kon de naleving er van vorderen en de belangen zoowel als de eer van Engeland maakten het noodig dat dit ook geschiedde te meer, omdat Nederland in Atjeh, volgens hem, slechts de rol van bedwarmer kon vervullen en dat Duitschland zoowel Nederland als zijne Koloniën in de ruime maag van het Duitsche rijk zal opnemen.

Mocht de heer Bowles ooit zijn zin krijgen, mocht het den eenen of anderen keer er toe komen, dat in den Oost-Indischen archipel Engeland als christelijke koloniale mogendheid niet meer *naast*, maar *tegenover ons* staat, dan hebben wij dat uitsluitend te wijten aan de partij van agressie, die zóó zeker van de onderwerping der Atjehers was, wanneer er slechts te vuur en te zwaard werd op-

getreden; en welke partij dan ook nooit heeft verzuimd om bij elke daartoe geschikte gelegenheid het *Sla·er-maar-op-los-stelsel* op nieuw in toepassing te doen brengen.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, November 1900.

De Chinees als kolonist.

DOOR

POULTNEY BIGELOW (Londen.)

De nationale vlag van China wordt zelden in de havens der blanke rassen of in hunne koloniën ontplooid. En toch zijn er vele vreemde staatsgebieden, waar de Chinees met succes in de meest verschillende beroepen en bedrijven werkzaam is, van de bankinstelling af tot de waschtobbe toe.

Hongkong, dat eene ellendige woestenij was, toen Engeland het in 1841 in bezit nam, is thans een der grootste zeehavens ter wereld, zóo sterk met Chineezen bevolkt, dat een groot deel der inheemsche bevolking van de kust naar woonbarken is verdrongen. Singapore, een ander eiland, waarvan Engeland eerst 80 jaren geleden bezit nam, heeft eene voortdurend toenemende Chineesche bevolking, welke niet slechts hare meerderheid boven de Oost-Indische inboorlingen heeft bewezen, doch die ook met succes concurreert met kooplieden van ons eigen ras. Het Britsche Gouvernement heeft bovendien bewerkt, dat de Chinees, die zijnen rijkdom in Peking en Canton zorgvuldig verborgen houdt, hem te Singapore en Hongkong op eene wijze ten toon spreidt, die baren

in verbazing brengt. Het is in Singapore niets ongewoons, Chineesche kooplieden te ontmoeten, die hun avondrijtoer maken in Europeesch ingerichte rijtuigen met kostbare en welonderhouden paarden er voor en met koetsier en palfrenier in livrei op den bok. Die zelfde lieden zouden in eigen land op het zitvlak van een uit twee raderen bestaand karretje zonder veeren over den weg schommelen en de deugd der armoede vertoonen, — ofschoon zij die niet bezitten. Op Java en op de Philippijnen heeft elke Regeering slechts tijdelijk de immigratie uit het Hemelsche Rijk kunnen verhinderen, ofschoon de Hollanders en de Spanjaarden telkens wetten uitvaardigden, die de Chineezen moesten afschrikken. Te Batavia zoowel als te Manilla is de concurrentie der Chineezen in bijna elk bedrijf, van den koelie-arbeid in de cultures tot het charteren van vrachtbooten toe, een geduchte factor.

De Vereenigde Staten hebben voor de Chineezen niet veel vrijzinniger wetten dan Holland en Spanje uitgevaardigd, en daardoor ook zal waarschijnlijk de ontwikkeling der Philippijnen nooit de hoogte bereiken van die der Engelsche bezittingen in die streken.

Door geheel Oost-Indië en over honderden eilanden in het noorden van Australië, van den Indischen Oceaan tot de kusten van Zuid-Amerika, verbreiden zich de Chineezen in eene zóo sterke mate, dat zonneklaar blijkt hoe ijdel al de tegen hen genomen uitzonderingsmaatregelen zijn. Evenals de Joden hebben zij goede of slechte eigenschappen aan den dag gelegd, naar gelang van het bestuur des lands, waar zij zich hebben genesteld. Het is geen bloot toeval, dat de beste Joden in Engeland en de slechtste in Rusland worden gevonden. Trok men uit zulke historische ervaringen nut, dan zou Manilla spoedig even zulke goede Chineezen als Singapore tot zich trekken en zou San Francisco een even geachte Chineesche wijk bezitten als Hongkong.

Australië, ten deele althans, betoont zich even vijandig gezind als de Vereenigde Staten ten opzichte van Chineesche immigratie, ofschoon geen enkel dezer landen zijn eigen wetten tegen het Chineezendom in hare gansche draagwijdte kan toepassen.

De Chinees bezit eene eigenschap, die hem in vele opzichten tot den besten kolonist ter wereld maakt; ik bedoel zijn buitengewoon vermogen om de uiterste hitte en de felste koude te verdragen. Als de Pei-ho-rivier sterk is toegevroren en de Europeesche kanonneerbooten bij Tientsin voor anker liggen; als de noordenwind, die dwars over de Mongoolsche woestijn strijkt, eene temperatuur te voorschijn roept gelijk aan die van Dakota in Januari; als allen, die het doen kunnen, zich in een pels wikkelen, en de lange karavanen, die van de andere zijde van den Grooten Muur komen, zich als scharen bevrozen gestalten bewegen — gedurende zulk een winter werkt de Chineesche koelie van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in zijn katoenen kiel of zit hij neergehurkt op straat naast zijn kleine woning, terwijl hij zich niet meer om den Siberischen winter bekommert dan de Russische boer in zijn schapevacht.

In hetzelfde jaargetijde brengt de Chinees aan de Cantonrivier bij een tropischen zomergloed den blanken zeeman in verbazing, dat hij zoo energiek en gestadig arbeidt, als het elk ander menschelijk wezen bijna ongelooflijk zou voorkomen. Zomer en winter, de nabijheid van den Equator of van den noordelijken poolcirkel, elke weersgesteldheid schijnt den Chinees gelijk te zijn. Ik heb gezien, hoe zij in Juli en Augustus in Singapore en Hongkong, en in den wintertijd in Kanada en Korea, in Zuid-Amerika aan de monding van den Orinoco, en in de Roode Zee kolen in de machines van een poststeamer schoven. Waar de blanke man door de koude wordt verkleumd of tengevolge van de hitte verlamd, draaft de Chinees met een zwaren last op zijn rug daarheen,

een soort liedje brommend en zich er over verwonderend, dat andere menschen het leven niet zoo licht beschouwen als hij. Bij mijne eerste reis van Hongkong naar San Franciseo, in het jaar 1876, bevonden zich op ons schip 2000 Chineezen, en de kapitein gaf mij de verzekering, dat ze zindelijker op hunne kleeding waren en hem oneindig minder te stellen gaven dan de 20 Ieren, die zich mede aan boord bevonden. In 1898 hadden wij op dek iets meer dan 1500 Chineezen, die van Singapore of Hongkong terugkeerden, en die zoo zindelijk en rustig waren, dat hunne aanwezigheid nauwelijks door de blanke passagiers van het bovendek werd bemerkt. Zij bereidden hunne maaltijden op hun eigen manier, sliepen op hunne matten, hielden de dekken pijnlijk zindelijk en twistten nooit. Ik geloof bijna, dat deze passagiers in drie dagen het schip niet zoo erg verontreinigden, als de tusschendekspassagiers van Queenstown het in een half uur zouden hebben gedaan. In hetzelfde jaar moest een der prachtige schepen van de *Empress Line*, dat mij van Yokohama naar Vancouver bracht, meer dan 1000 Chineezen vervoeren, en dezen werden bij hunne aankomst in Canada doorrookt! Dat geschiedde naar de meening van den kapitein en van hen die de Chineezen kenden, op grond van een belachelijk vooroordeel. Als ergens een dergelijke maatregel tegenover emigranten gerechtvaardigd is, dan is het niet aan de kust van den Stillen Oceaan, maar in New-York of in Montreal — bij onze christelijke medemenschen!

Voor de Vereenigde Staten werd de Chinees een industrieele zegen, ja eene industrieele noodzakelijkheid bij den bouw van onzen eersten spoorweg, die den Atlantischen en den Stillen Oceaan verbond. Volgens contract zou hij als koelie aarde opscheppen en dwarsleggers en spoorstaven leggen. Men verwachtte, dat hij bij beëindiging van zijn werk met de kombuizen der arbeidersploegen zou verdwijnen. Wij hadden echter de intelligentie van onze gasten onderschat, en in weinige jaren waren

de mijnvelden van Californië door een nieuw ras productief gemaakt, welks ontwikkeling op Amerikaanschen bodem slechts bij wijlen door de gewelddadigheden van het gepeupel werd belemmerd. Een vijf-en-twintig jaren geleden heb ik vaak in Californië gezien, dat de Chineezen nog in mijnen werkten, die de blanken als uitgeput beschouwden. Zij werden rijk, terwijl zij op bezittingen groeven, die de nieuwaangekomen emigranten uit Ierland voor waardeloos hielden. Officieren van het leger der Vereenigde Staten, die in onze afgelegen streken waren gestationneerd, gaven mij de verzekering, dat zij hun eigen huiswerk alleen door Chineezen wilden hebben verricht. De Chinees bewerkte den bodem beter dan eenig andere emigrant, hij zorgde voor de planten, bediende aan tafel, kookte het middageten en ging met het kind van zijn meester wandelen.

Intusschen was de politieke invloed der arbeidersvereenigingen te San Francisco krachtig genoeg om een wet ingevoerd te krijgen, die ten doel had de Chineezen uit de Vereenigde Staten te weren of ten minste eene verdere immigratie te verhinderen. Dank zij het gebrekkige toezicht van onze grensbeambten echter zijn de Chineezen over de 3000 mijlen lange noordelijke grenzen zóo gestadig binnengedrongen, dat er tegenwoordig nauwelijks een dorp in de Vereenigde Staten is te vinden, waar niet een of meer Chineezen hun bestaan vinden — op zijn minst aan de waschtobbe. Wij hebben hier met eene kolonisatie te doen die minder dan eene halve eeuw oud is, door de Regeering der Vereenigde Staten met alle kracht onderdrukt is en volstrekt niet door de eigen Regeering werd gesteund, die echter, ondanks al die belemmeringen, rustig, bestendig en zonder ophouden op haren weg der industrieele verovering voortschrijdt. Er zijn Chineezen in West-Indië en in Zuid-Amerika, evenals in Canada en in de Vereenigde Staten. Op den Stillen Oceaan leveren zij de bemanning voor Engelsche en

Amerikaansche stoombooten, van de provisiekamer van den hofmeester tot de machinekamer der stokers. De *Norddeutsche Lloyd* heeft eene volledige Chineesche wasscherij tusschen Bremen en Shanghai, en ook gebruikt zij bij voorkeur Chineesche stokers. De Maatschappij zou ook Chineesche stewards in dienst nemen, als zij niet den politieken tegenstand in het Parlement vreesde.

Gedurende den zeeslag in de bocht van Manila toonden de Chineezen, die onder admiraal Dewey als stokers, stewards enz. dienden, zóó veel ijver en moed in het gevecht, als slechts één *blue jacket*. Een officier van de *Massachusetts*, die eenige onder hem dienende Chineezen gedurende den zeeslag met het aanvoeren van munitie had belast, verklaarde mij, dat zij zich voortdurend aan het vijandelijk vuur hadden blootgesteld uit ijver om den gang van het gevecht te volgen. Zij snelden naar boven, riepen den mannen aan het geschut toe: „Geeft ze er flink van langs, jongens!” en verdwenen dan als prairiehonden om meer munitie te halen. Hun ijver werd ongetwijfeld aangevuurd en verscherpt door de vooronderstelling, dat het Amerikaansch bestuur op de Philippijnen gunstiger dan het Spaansche voor hen zou zijn.

De Chinees koloniseert de wereld op dezelfde wijze als de Duitscher het heeft gedaan — in menig opzicht is de Chinees de Duitscher van het Verre Oosten —, hij is de eenige, die den arbeid om zijns zelfs wil schijnt lief te hebben, die er ongelukkig uitziet, als zijn werk is afgeloopen. De Duitscher heeft zich, evenals de Chinees, de koloniën van alle andere landen ten nutte gemaakt, en heeft zijn succes overal te danken aan zijn bekwaamheid om gestadig zwaren arbeid te verrichten.

De Chinees gelijkt nog in een ander opzicht op den Duitscher, namelijk wat betreft de gemakkelijkheid waarmede hij zijn land verlaat zonder zich veel om godsdienstaangelegenheden te bekommeren. Het eerste waarnaar de Iersche kolonist pleegt te vragen, is: hoe ver de naastbij

gelegen roomsch-katholieke kerk verwijderd is? De Chinees en de Duitscher bekommeren er zich bitter weinig om, of er eene kerk in hunne nabijheid is, en even weinig kan het hun schelen, wie koning of president is in het land waar zij hun brood trachten te verdienen.

In den zomer van het jaar 1900 weerklonk in de straten van New-York weêr het gebrul van het blank gepeupel, dat onschuldige negers aanviel, hen afranselde en de arme kerels in enkele gevallen voor dood op het trottoir liet liggen.

Zulk een gebeurtenis wijst op het bestaan van een rassenhaat, die slechts een zwakken grond behoeft, om te maken, dat de gelijkheid van zwarten en blanken in de Vereenigde Staten alleen op het papier bestaat. De negers hebben formeel gelijke politieke rechten als de blanken. De Chineezen echter sluiten wij geheel en al van het Amerikaansche burgerrecht uit. Het zou meer zin hebben, de Chineezen als onze gelijken te erkennen dan den neger. Maar geen van beide schijnt mij verstandig. Aan beide categorieën echter moest het geoorloofd zijn, onder behoorlijke beperking van politieke rechten vrij te leven. Wij behoorden niet acht te geven op hunne kleur, doch op hunne politieke bekwaamheid. De neger heeft zijne algemeene minderwaardigheid tegenover den blanke bewezen; de vraag is slechts, tot welke grens zijn uitzonderingen op den algemeenen regel der rechtsgelijkheid gerechtvaardigd en doorvoerbaar. De negerquaestie is in de Vereenigde Staten eene zeer ernstige vraag, want de zwarten zijn talrijk, vermeerderen zich snel en kunnen niet weêr naar Afrika worden teruggedreven.

Wij hebben tot dusver den Chinees als een vreemdeling beschouwd, die den wensch koesterde, zoo spoedig mogelijk naar zijn eigen land terug te keeren, en dien wij daarom in politiek opzicht konden negeeren. Daar hij geen stemrecht heeft, hebben onze politici zich koud noch warm voor zijne belangen gemaakt, en daar hij geen

politieke vrienden in het land bezit, heeft het gemeen gevoeld, dat hij hem ongestraft kan aanvallen. Maar noch het gemeen, noch de politieke rechteloosheid waartoe hij gedoemd is, hebben hem kunnen ontmoedigen, en hij is thans een gewichtig economisch element in de Vereenigde Staten.

Tot nu toe heeft hij zich vreesachtig betoond en slechts in enkele gevallen zich van arbeider tot werkgever opgewerkt. Aan de kust van den Stillen Oceaan speelt hij in den landbouw eene gewichtige rol, en hoofzakelijk aan hem dankt Californië zijne belangrijke positje als vruchtenproducent. In de naaste toekomst zullen wij het Chineesche element ongetwijfeld zich over de cultures der Zuidelijke Staten zien verbreiden; wij zullen beleven, dat het den veldbouw aan de Mississippi en in Zuid-Carolina beoefent, dat het uitgestrekte goederen verwerft, dat het den neger op zijn eigen arbeidsveld overtreft en dat het weldra een in industrieel en politiek opzicht nieuw Zuiden vormt.

Wij hebben tot dusver gedacht, dat slechts negers de laaglanden van onze Golfstaten konden cultiveeren, wij zullen echter tot de ervaring komen, dat de Chinees dit veel beter kan doen en dat wij, ofschoon wij hem een hooger dagloon moeten geven, van zijn arbeid zooveel partij kunnen trekken, dat die hoogere uitgaven volkomen worden gedekt. In Natal waren bij gelegenheid van mijn bezoek ongeveer 40,000 Indische inboorlingen op de suikerplantages geëmployeerd. Dat mocht inderdaad heeten kolen naar Newcastle brengen, daar men naar het geboorteland der negers lieden bracht, die onder de tropische zon van Zuid-Afrika op de laag gelegen landen om Durban moesten arbeiden. Intusschen betaalden de Natalsche planters gaarne die kosten, omdat de ondervinding hun had geleerd dat zij zich bij een langdurigen arbeid niet van den neger afhankelijk konden maken, ten minste niet bij de politieke vrijheid en de geographische omstandigheden, die in Zuid-Afrika bestaan.

Op een klein eiland als Santa Cruz of Barbados in West-Indië kan de neger, die een arbeidscontract onder bepaalde voorwaarden aangaat, tot naleving van dat contract worden gedwongen, omdat er aldaar nergens een plekje is te vinden waarheen hij de wijk kan nemen om zich aan niets-doen over te geven. De politie zou een neger die zich op een van die eilanden aan contractbreuk schuldig maakte spoedig weten op te sporen en terug brengen. Maar de Kaffer in Natal, die genoeg van den arbeid heeft, sluipt 's nachts weg en is den volgenden dag onder zijn stambroeders in Zululand en kan zich lang uit in de zon liggen koesteren, terwijl zijn vrouwen bananen voor hem plukken en zijn middagmaal bereiden. In de Vereenigde Staten hebben wij geene wetgeving, door welke een neger kan worden gedwongen, een arbeidscontract werkelijk na te leven. Feitelijk heeft het werkvolk het heft in handen; het kan naar vrije verkiezing den arbeid neerleggen als het er genoeg van heeft. Voor den ondernemer is dit een geduchte schaduwzijde van de cultures.

De Chinees heeft het groote voordeel, dat hij voor feestdagen even onontvankelijk is als voor hitte en voor koude. Als hij eene belofte doet, kan men er zeker van zijn, dat hij haar zal houden. De directeur van de *Hongkong and Shanghai Bank* deelde mij mede, dat hij aan de Chineesche kust honderden Chineezen in dienst had, die ruimschoots gelegenheid hadden hem te bedriegen, als ze dit wilden, maar dat de gedachte aan een verlies door oneerlijkheid van de zijde van Chineesche beambten hem zoo min als anderen blanken kooplieden ooit in het hoofd kwam. De Chineezen hebben het begrip van koopmanseerlijkheid hoog ontwikkeld en er zijn maatschappijen op enkele plaatsen, die tegen elke soort van oneerlijkheid eene verzekering sluiten: van die van den keukenjongen tot de onregelmatigheden van den kassier eener bankinstelling. Als een Chinees in eene handelszaak zijn woord

verpandt, kan men op hem rekenen, zelfs wanneer de handel onvoordeelig voor hem mocht zijn. Koopmans-eerlijkheid moge niet de hoogste vorm van menschelijke eerlijkheid zijn, maar zóo als zij is behoort zij tot de Chineesche deugden.

Bij den neger is geen spoor van deze eigenschap te bespeuren. Hij kan u plechtig beloven, op een bepaalden dag den katoenoogst te komen aflezen, en op het oogenblik dat hij die belofte doet *meent* hij werkelijk wat hij zegt, maar als hij in den morgen van den bewusten dag den inval krijgt om naar de stad te gaan, een picknick of een of ander feest te gaan bijwonen, dan kan de katoenoogst verrotten, trots alle zorgen die hij er besteedt nadat hij zijn zucht tot pretmaken heeft botgevierd. Bij een Chinees zou de katoen de eenige gedachte zijn gebleven, tot bij de laatste vezel had afgelezen.

Tot dusver is de Chinees aan de kust aan den Atlantischen Oceaan hoofdzakelijk als wasscher bekend, als daglooner. In Hongkong concurreert hij met den blanken arbeider in de fabrieksnijverheid. Hij bouwt reeds stoomschepen, gezwegen nog van de inrichtingen tot het kalfateren van schepen. In Shanghai drijft de Chinees katoenspinnerijen met stoom, en in Macao bezocht ik eene zijde-fabriek, die geheel door Chineezen was bevolkt, mannen, vrouwen en kinderen. De militaire eischen van het Chineesche keizerrijk doen de vraag naar machine-arbeiders stijgen, en de vertrouwdheid der Chineesche arbeiders met stoommachines zal gaandeweg eene klasse van handarbeiders doen ontstaan, die onze machinale bedrijven evenals onze wasscherijen in gevaar zal brengen. In de tijdruimte tusschen mijn eerste en mijn tweede bezoek aan China (drie-en-twintig jaren) hebben vele veranderingen plaats gehad, maar bijna uitsluitend in navolging van de nieuwigheden door blanke vreemdelingen ingevoerd. Men heeft er nog geen flauw begrip van, tot welk een graad de groote massa in China toegankelijk is voor nieuwe

denkbeelden. De chefs van fabriekszaken in China, met ik in 1898 sprak, hadden slechts éene meening over de Chineesche concurrentie. Zij beschouwden den Chinees als een uitstekend arbeider, mits onder leiding van blanken; aan zich zelf overgelaten, is hij weinig waard. De Chinees is inderdaad veel te veel zelf machine, om ooit een goed mechanicus te kunnen zijn. In Amerika is elk werktuigkundige, die inderdaad dien naam verdient, gelijktijdig uitvinder. In China werkt de koelie dag aan dag zijn geheele leven lang, zonder ooit over de verbetering van zijne machine na te denken. Voor hem behooren alle dingen tot het verleden, hij is er nog niet toe gekomen, zijn arbeid uit het oogpunt van de toekomst te beschouwen. Op de werven te Hongkong zijn de arbeiders bijna allen Chineezen, en hun loon bedraagt een kleinigheid in vergelijking tot dat wat een Amerikaan aan de Delaware zou verdienen; toch verklaarde mij de directeur, een Engelschman, dat deze arbeid zóóveel toezicht vereischte, dat de waarde ervan zeer werd verminderd. De blanke ontvangt meer loon voor zijn arbeid, omdat hij het werkelijk *verdient*. Als de Chineezen thans een oorlogsschip bouwden, kan men aannemen dat zij in de eerste vijftig jaren hetzelfde type zouden herhalen, zonder te denken aan de verbeteringen die in dat tijdvak zouden kunnen zijn uitgevonden.

De triomf van het industrieele China is derhalve eene mogelijkheid die nog ver in het verschiet ligt.

Misstanden in het Duitsche koloniaalwezen.

In het nieuwe Hamburger weekblad *Der Lotse* heeft een, naar het schijnt, met Duitschlands koloniale politiek van nabij bekende anonymus, die zich „Ein Patriot" teekent, opzienbarende mededeelingen gedaan omtrent de misstanden in het bestuur der Duitsche koloniën. Als een middel om deze misstanden uit den weg te ruimen, dringt hij aan op eene nauwe samenkoppeling van het consulaatwezen en den kolonialen dienst, en op eene grondige vakopleiding der consulaire ambtenaren. Hij zegt o. a.:

„De koloniën zijn van den eersten dag af een onderkomen geweest voor elementen, met welke het in Duitschland niet langer ging of die belust waren op avonturen.

Van officieele zijde wordt steeds beweerd, dat men gaarne kooplieden e. d. g. in de koloniën zou willen hebben, maar dat dezen er niet voor te vinden zijn. Stelt men zich echter in de koloniën op de hoogte, dan bemerkt men overal, dat de ambtenaren en officieren aldaar den koopman en industrieel zoozeer als een wezen van lager orde beschouwen, dat aan een samenwerken tusschen hen in het geheel niet te denken valt. Er is ook nog nimmer de geringste poging gedaan om een koopman of een ander man uit de praktijk voor eene ambtelijke betrekking in de koloniën te winnen. De loopbaan van de koloniale ambtenaren heeft zich tot dusver op de volgende wijze afgespeeld.

De meest bloedjonge assessors worden geplaatst aan de Koloniale Afdeeling te Berlijn. Zij worden daar korteren of langeren tijd bij de loopende zaken als hulpkrachten gebruikt en komen dan, vaak na enkele weken reeds, als rechter-commissaris, districtscommissaris, ja zelfs als plaatsvervangend gouverneur in de koloniën. Er zijn er enkele onder hen, die op eigen gelegenheid voorlezingen van verschillenden aard aan het Orientalisch Seminarium hebben gevolgd en negertalen hebben bestudeerd. De meerderheid echter weet van Afrika en koloniale politiek, ja vaak van Engelsch en Fransch zeer weinig af en gaat alleen naar de koloniën om sneller carrière te maken, of uit zucht naar avonturen. Hetzelfde geldt van de meerderheid der officieren, ofschoon er onder hen meer worden aangetroffen die zich in het doen van geographische en astronomische opnemingen hebben geoefend en in staat zijn, in dit opzicht diensten te bewijzen.

Komen deze jonge krachten onder een energiek en kundig chef, dan is het mogelijk, dat zij in de kolonie hunne kennis vermeerderen en aanvullen en zich langzamerhand tot bruikbare krachten ontwikkelen. Krijgen zij echter dadelijk eene zelfstandige betrekking, en nog wel op afgelegen, geïsoleerde posten, dan is het niet te verwonderen, als zij spoedig uit den band springen.

Afgezien daarvan moet er in elk geval aan de schier onbeperkte macht der ambtenaren in de koloniën een einde worden gemaakt en voor beter toezicht worden gezorgd. In elke Engelsche en Hollandsche, ja zelfs in de Fransche koloniën is den besturenden ambtenaar een bijraad toegevoegd, bestaande uit de hooger geplaatsten, militairen en kolonisten. Deze bijraad moet in elke gewichtige aangelegenheid worden gehoord". *)

---

*) De schrijver geeft niet blijk dat hij geheel op de hoogte is van de bestuursorganisatie in de Nederlandsche koloniën. Aan zijn betoog doet dit echter niet af.

Om aan de bestaande misstanden een einde te maken stelt de schrijver het volgende voor:

„Wil men werkelijk bekwame menschen verkrijgen, dan moet men hier ook wat kunnen aanbieden. Dat geschiedt echter thans niet. Tegenwoordig komen de officieren en ambtenaren die eenige jaren in de koloniën werkzaam zijn geweest, althans de meesten hunner, in het leger, bij de departementen of bij de rechterlijke macht terug, of zij worden onder gunstiger voorwaarden dan gewoonlijk gepensionneerd. Slechts heel enkele vinden bij de Koloniale Afdeeling of bij het consulaatwezen een onderkomen. Nauwelijks één brengt het tot den post van gouverneur. Dat zulke vooruitzichten bekwame elementen niet kunnen aanlokken, ligt voor de hand. Om hieraan te gemoet te komen, heeft men voorgesteld eene speciale opleiding voor koloniale ambtenaren in het leven te roepen. Maar bij het gering aantal plaatsen en de onmogelijkheid om de ambtenaren die om gezondheidsredenen niet meer voor den kolonialen dienst bruikbaar zijn, in het moederland eene billijke vergoeding aan te bieden, is dat denkbeeld onuitvoerbaar. Zooals de toestand nu eenmaal is, kan slechts één ding ons helpen. De tot zoo vele klachten aanleiding gevende consulaire dienst moet worden hervormd, er moet eene rechtstreeksche wetenschappelijke opleiding der consulaire ambtenaren nevens de practische vorming worden ingevoerd, en de consulaire dienst moet nauw worden vereenigd met den kolonialen dienst. Het verblijf in vreemde koloniën zou de beste school voor koloniale ambtenaren zijn."

VARIA.

Het hedendaagsche China.

De 1e luitenant J. J. le Roy, leeraar aan de Militaire Academie, hield den 27sten October jl. in den Dierentuin te Amsterdam voor leden en genoodigden van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap eene voordracht over: De staatkundige verhoudingen van het hedendaagsche China tegenover de buitenwereld.

De spreker noemde zijn onderwerp van hoog belang voor Nederland, omdat naar zijn inzien, onze koloniale positie afhankelijk is van hetgeen zich thans in China afspeelt. Spr. schetste den politieken toestand in China vóór het oogenblik, dat de tijding van den opstand der Boxers tot ons kwam. Tot 1841 was China gesloten voor het Westen; de opium-oorlog opende Hongkong en 5 andere havens. Na den strijd van 1861 werden 12 havens geopend; in den strijd tegen de Franschen verloor China een deel van zijn zuidelijk grensgebied. Engeland bakende in 1891 de Birma-grens af. De Japannners eindelijk vernietigden de Chineesche vloot en bedongen onafhankelijkheid van Korea, de Pescadores, Formosa, Port-Arthur, een deel van Mandsjoerije en de openstelling van alle havens der Chineesche kust. Reeds dadelijk bij het bekend worden van Japan's hooge eischen mengde zich Rusland in het geding. Rusland, Frankrijk en Duitschland oefen-

den hun invloed uit op het verdrag van Simoneseki, waarbij Korea geheel onafhankelijk werd, terwijl Japan Formosa en de Pescadores verkreeg, 800 millioen francs schadevergoeding met bezetting van Wei-hai-wei tot waarborg der betaling en de openstelling van vier nieuwe havens voor den algemeenen handel. Japan echter was nu niet tevreden; Rusland, Duitschland, Engeland koesterden eigen wenschen, en buitendien bleek, dat China's binnenlandsche staat van zaken de ontwikkeling van het Rijk overeenkomstig Europeesche belangen, onmogelijk maakte.

De invloed van Rusland te Peking steeg in hooge mate; het verwierf zich bij geheim verdrag in 1896 aanzienlijke voordeelen, o. m. de vergunning tot het dóórtrekken van den Trans-Siberischen spoorweg door Mandsjoerije, de huur van Kiao-Tscheu als vluchthaven, de preferentie voor het dóórtrekken van den Trans-Siberischen spoorweg in de richting van Peking. Ondertusschen bleek Korea niet rijp voor zelfbestuur; in 1896 werd dit Rijk feitelijk onder Russisch-Japansche contrôle gebracht. Maar Rusland's bedoelingen omtrent het aan mijnen-rijke Korea strekten verder. Japan beijverde zich, zijne rechten te handhaven, ook naijverig gemaakt door de Engelsche diplomatie, die er op bedacht was, als altoos, partij te trekken van politieke verwikkelingen. Toen de eerste spoorweg-concessies niet aan Engeland maar aan Fransch-Russisch kapitaal werden gegund, steeg de Britsche naijver des te hooger. De Engelschen trachtten de posities der Franschen en Russen te verzwakken door politieke intrigues. Plotseling trad nu Duitschland in China op. Het vroeg een haven van strategische beteekenis, daartoe aanleiding vindende in den moord op twee zendelingen in Chantung, Duitschers van geboorte. Een eskader van 6 bodems bezette de baai van Kiao-Tscheu. Het geschiedde op 15 November 1897; de omstreken der baai werden in 1898 aan Duitschland afgestaan, in pacht, met vergunning tot aanleg van een

spoorweg van Kiao-Tscheu naar het binnenland. Een onderhoud van 's keizers broeder met Engelsche diplomaten te Portsmouth had tengevolge, dat Engeland Duitschland te Kiao-Tscheu ongemoeid liet; men zegt, dat Duitschland in ruil daarvoor beloofde den Britten in Egypte de handen vrij te zullen laten.

China riep intusschen Rusland's hulp in. De Russische vloot bezette Port-Arthur, den toegang van zee uit naar Peking. De Engelsche diplomatie was niet gerust op het verdrag van Portsmouth; zij wendde zich eerst tot de Vereenigde Staten, protesteerde tegen de uitbreiding van den invloed der andere mogendheden en eischte ten slotte de verklaring van Kiao-Tscheu, Taliën-Wan en Nangking tot vrijhavens, de openstelling van alle vaarwateren en de neutraal-verklaring van de Yangtse-vallei, met belofte, dat deze zonder Engeland's wil aan geene mogendheid zou worden afgestaan. Aanstonds vingen nu weder Russisch-Chineesche onderhandelingen aan, met het gevolg, dat China voor 25 jaren Port-Arthur en Taliën-Wan in vruchtgebruik afstond aan Rusland. Engeland vermeed conflict met Rusland, maar zocht zich door compensatiemiddelen schadeloos te stellen. Als tegenhanger voor Port-Arthur verkreeg het voor den tijd van 25 jaren Wei-hai-wei, den tweeden wachter aan den ingang der golf van Petchili. In Juni 1898 verkreeg Engeland buitendien een stuk grond op het vaste land, tegenover Hongkong gelegen.

Middelerwijl verwierf ook Frankrijk zich in het zuiden voordeelen en gunsten, vasten voet op het schiereiland Liau-Tsjau, en de belofte, dat de aan Tonkin grenzende Chineesche gewesten nimmer aan andere mogendheden zouden worden gegeven. In het begin van 1899 trad ook Italië op, wenschende den afstand in pacht van de Sammun-baai. Het verzoek werd echter kortaf geweigerd. In Maart 1900 eindelijk verzekerde zich Rusland nog Masampho aan de zuidpunt van Korea. Aldus stonden de

zaken in China tot op het uitbreken van den Boxers-opstand.

Hoe kon die binnenlandsche opstand van zoo groote beteekenis worden voor Europa? De eerste berichten dagteekenen van Januari. Eerst werd er niet veel beteekenis aan gehecht, maar reeds den 27sten Januari zagen de gezanten te Peking zich verplicht vertoogen te richten tot de Chineesche Regeering, vragende strafbedreiging tegen de sekten van de Roode Vuist en het Groote Mes. Een edict werd uitgevaardigd, dat echter weinig uitwerking had. Einde Mei vertoonden zich baldadige troepen dicht bij Peking; de spoorwegen werden door muiters bezet, de gezanten vroegen hunnen eigenen Regeeringen om militaire bescherming. De onwil der Chineesche Regeering bleek het duidelijkst uit de benoeming van prins Toean, den vreemdelingenhater, tot lid van het Tsung-li-yamen. In Europa is men overtuigd, dat de Boxers heimelijk gesteund zijn en worden door de Chineesche regeering. In Chineesche kringen daarentegen zegt men dat de opstand werd uitgelokt en begunstigd door zekere Europeesche mogendheden. Anderen weder zoeken den oorsprong in den voor China noodlottig geëindigden Japansch-Chineeschen oorlog. Uit in den laatsten tijd in couranten en tijdschriften geleverde beschouwingen, toonde spreker aan, dat in alle geval de politieke verwikkeling van het oogenblik nauw samenhangt met de inwendige ontwikkeling van het Chineesche Rijk. En dan: men heeft te weinig met China zelf, te veel buiten China om geraadpleegd, zich te hoog gesteld boven den barbaar-Chinees. Men stevende fullspeed vooruit in een gevaarlijk vaarwater, en dit moest botsing geven. Het proces is zeer gecompliceerd geworden door de velerlei Europeesche belangen. De invloedssferen worden geleidelijk uitgebreid met de zekerheid van conflict in het verschiet. In zooverre kan de Boxers-beweging hare goede zijde hebben voor Europa, dat de nu noodzakelijk geworden onder-

handelingen vele dreigende botsingen in de naaste toekomst kunnen voorkomen. Spreker herinnerde nu aan de gebeurtenissen te Peking sedert Juni, nog te versch in het geheugen van het lezend publiek liggend, dan dat het noodig mag heeten, ook dit deel der voordracht te volgen.

Ten slotte besprak spr. de belangen, die Nederland in China heeft te beschermen, echter de commercieele aangelegenheden buiten beschouwing latend, ten aanzien van dezen slechts zeggend, dat ook hij het zal toejuichen, zoo Nederland op practische wijze voor zijn handel partij zal trekken van de oplossing van het Chineesche vraagstuk. Dat de Nederlandsche handel en nijverheid in China zoo slecht zijn vertegenwoordigd, is het gevolg hiervan, dat men zich er onbeschermd weet. Toch is het voor het behoud van ons Oost-Indië noodig, dat men handel en nijverheid daarginds de gelegenheid geve de wieken uit te slaan over de omringende landen. Wie niet sterk is, moet slim zijn! Spr. meende niet, dat wij eenig punt in Zuid-China moeten bezetten — wat onze krachten te boven zou gaan — maar hij dacht aan eene uitnemende consulaire vertegenwoordiging, ten einde de gelegenheid tot uitbreiding onzer handelsbelangen in het Oosten te openen; dan aan eene vrijzinnige koloniale handelspolitiek, gedachtig aan 's heeren Knobels woord, dat wie in het Oosten protectionistisch wil optreden, verliezen m o e t. Van hoog belang is het ook, dat wij de neutraliteit onzer kolenstations krachtig handhaven. De drie voornaamste in verband met de Chineesche quaestie zijn Poeloe-Wei, Padang en Makassar.

Spr. besloot zijne voordracht met het uitspreken van de hoop, dat de oplossing van het Chineesche vraagstuk mocht leiden tot versterking onzer positie in het Oosten, door ontwikkeling van onzen handel aldaar, tot hoogeren bloei en tot voortdurend behoud onzer kolonie en dus tot meerdere eer en grootheid tevens van het vaderland.

De Boeroeboedoer.

De heer J. A. N. Patijn heeft den Boeroeboedoer bezocht en beschrijft zijn bevinding in *De Kroniek* van 13 October. Wat het wereldvermaard monument aan schoonheid oplevert is vrij algemeen bekend. Men heeft zich daarvan op de tentoonstellingen in Haarlem en te Parijs eenigszins een denkbeeld kunnen vormen.

Maar niet iedereen weet, dat dit heerlijk overblijfsel van Hindoekunst in een zoo schandelijk verwaarloosden toestand verkeert, als door den schrijver geschilderd wordt. De architect, in wiens gezelschap hij zijn bezoek bracht, was overtuigd, dat vele muren, die nu schots en scheef door elkaar staan, ook zonder dat nog een aardschok een handje komt helpen, op den duur in elkaar moeten storten. En de schr. is geneigd aan te nemen, dat dit voortdurend plaats vindt. Dat men evenwel de stukken niet vindt, is gemakkelijk verklaarbaar door het feit dat slechts een gebrekkig toezicht wordt gehouden door eenige inlanders, die stellig niet van de meest strikte onomkoopbaarheid zullen zijn. Het meest is de tempel geplunderd door den koning van Siam, die volgens den kastelein van het logementje bij den tempel m e t t o e s t e m m i n g d e r R e g e e r i n g acht groote wagens vol heeft weggehaald. Dat was in den jare 1896. Inderdaad herinnert schr. zich in Bangkok het pendant te hebben gezien van een prachtig beeld, een zittenden leeuw, meer dan 2 M. hoog.

Het onderhoud van het monument geschiedt in denzelfden geest. Een geel mos, dat zich op de reliefs en ander beeldhouwwerk vestigt, wordt met i j z e r e n k r a b b e r s afgeschrapt! Dit gebeurt nog in 1900. Vroeger, in den tijd dat de Hindoe-monumenten nog materiaal voor spoorwegbruggen leverden, was het nòg erger. Het logementje bij den Boeroeboedoer is uit steenen van het heerlijke bouwwerk samengesteld. Op den top, tegen den koepel

of dagob, heeft men een Aussichtsturm gemaakt. Bij zoogenaamde restauraties heeft men niet bij elkaar hoorende brokken bijeengevoegd.

Zoolang er nog geldnood heerscht en de hooggeplaatste Indische ambtenaren van een ongelooflijke onverschilligheid blijven, is er weinig uitzicht op verbetering. Het oordeel van buitenlanders moet zóo wel beschamend zijn voor Nederland. Toch zijn er voor een herstelling in den trant van dien aan den Tjandi Mendoet, geen reusachtige kapitalen noodig: volgens globale begrooting een $7^1/_2$ ton. Waar in Nederland zooveel in Indië verdiende millioenen bijeenzijn, behoorde zulk een som toch wel bijeen te brengen te zijn, als de schatkist het niet missen kan.

Bij den Mendoet wordt niets bijgemaakt, met uitzondering van stukken van eenvoudige lijsten, waarvan men nauwkeurig kan zien hoe ze geweest zijn. Hoofdzaak moet zijn: de soliditeit van het geheel te herstellen. Er bestaat nu inderdaad eene commissie door de Indische Regeering benoemd, die zich met de zaak bezig moet houden. Maar dit is nog geen waarborg voor spoedige afdoening, en het wordt tijd, dat men dat monument in eere herstelle.

Behandeling van koelies.

Op het in September jl. te Parijs gehouden congres betreffende gezondheidsleer werd een rapport uitgebracht over de acclimatisatie van arbeiders onder de tropen, door dr. Tschudnowsky.

Deze rapporteur was van 1882—1896 als geneesheer in Indië werkzaam, waarvan de vijf laatste jaren op verschillende plantages van Borneo en Sumatra. Hij liet zich zeer ongunstig uit over de behandeling der koelies. Hier volgt eene aanhaling uit het verslag, dat in de *Dépêche Coloniale* van 8 September j.l. van zijn rede wordt gegeven.

„Ik zal voornamelijk spreken van de arbeiders op de tabaksplantages van deze beide eilanden. De werkkrachten, die worden aangevoerd, zijn Javanen, Hindoes en Chineezen, vooral de laatsten. Na enkele jaren arbeids op de plantages waren zij overleden of ongeschikt om hun werk voort te zetten. Ik wil enkele feiten aanhalen:

In 1890 stierven reeds in het eerste jaar bijna alle koelies werkende bij de Sugutrivier (Engelsch Noord-Borneo); de enkelen die overbleven deserteerden.

Langs de Kinabatang-rivier in hetzelfde gewest bestonden zeven tabaksondernemingen, waarop 3000 koelies werkzaam waren. Door dysenterie en andere ziekten moesten allen binnen 3 of 4 jaar door nieuwe werkkrachten worden vervangen.

Dezelfde ondervinding werd — in mindere mate — ook in Deli opgedaan. De meeste arbeiders kwamen er gezond aan, vaak met een blos op het gelaat; doch dit veranderde helaas spoedig. Na 4 of 5 maanden moesten zij naar de hospitalen, aangetast door dysenterie, zwerende beenen, tering en bloedarmoede, gepaard gaande aan algemeene verzwakking van het gestel.

Gebrek aan zuiver drinkwater, ongezonde woningen, onvoldoende luchtverversching in de ruimte waar men kookte, sliep, urineerde en rottende afval op den bodem wierp, maakte hen voorbeschikt voor ziekte bacillen. Gemis aan reinheid deed vieze zweren op de huid ontstaan, een ware marteling voor den lijder en voor den behandelenden geneesheer. De voeding was gebrekkig en onvoldoende wegens den opgelegden zwaren en afmattenden arbeid. Het opiumschuiven, dat men daar leert, tast nog sneller het zenuwstelsel aan, en het duurt niet lang of zij vallen ten offer aan moeraskoorts of beri-beri, deze doodsvijanden van verzwakte gestellen onder de tropen.

Als wij daarbij voegen de verfijnde schurkenstreken („filouterie canaille") van de wervers en de tusschen-

personen, de vaak onmenschelijke behandeling die zij van hun Engelsche bewakers moeten verduren, dan is het begrijpelijk dat velen deserteeren, om althans in volle vrijheid den dood te vinden. In de oerwouden vindt men soms bij tientallen tegelijk de geraamten dezer ongelukkige koelies, bezweken door honger en uitputting."

Concubinaat in de kazerne.

De *Java-Bode* van 8 September jl. bevat een belangrijk artikel over dit netelig vraagstuk.

In Engelsch-Indië heeft men voor het leger speciale bordeelen; in Nederlandsch-Indië daarentegen staat men den soldaat zooveel mogelijk toe aan den drang naar het ewig Weibliche te voldoen door hem het bezit van een huishoudster gemakkelijk te maken.

Beide methoden hebben groote nadeelen; toch komt het ons voor — zegt de schrijver — dat, van een moreel standpunt bekeken, de Nederlandsch-Indische wijze van doen minder laag staat dan de Engelsch-Indische. In Engelsch-Indië zijn in de kampementen zelf de bordeelen geplaatst, die van gouvernementswege onderhouden worden. Aan het hoofd daarvan staat een opzichteres, die te zorgen heeft dat er steeds een voldoende voorraad gezonde vrouwen aanwezig is. De inrichting staat verder onder voortdurend geneeskundig toezicht en zoodra de vrouwen, hetzij door ziekten, hetzij om andere redenen minder aantrekkelijk worden, worden zij met een briefje van ontslag, onderteekend namens de koningin van Engeland, in de burgermaatschappij teruggeworpen. Een bittere ironie zit dan ook in de benaming, die deze slavinnen der ontucht in de wandeling hebben: *the Queens daughter.* Geprest in naam van de vorstin, die voor het heil van

haar volk, dus ook voor dat van het vrouwelijk deel der inlandsche bevolking moet waken, worden zij opgesloten in gouvernements-woningen, om te dienen ten geneugte van gouvernements-dienaren, om ten laatste in naam van dat gouvernement, verwoest naar lichaam en ziel, het proletariaat te gaan vergrooten, dat met een vloek op de lippen zoolang den nek buigt voor het ruw geweld, tot ook zijn geduld eenmaal uitgeput zal zijn.

Den schrijver is in Indië een voorbeeld bekend van een gouvernements-bordeel. In één der residentiën van Midden-Java heeft het hoofd van bestuur een bordeel doen oprichten onder toezicht van een gepensionneerd militair, die voor een voorraad gezonde vrouwen te zorgen heeft. Voortdurend geneeskundig toezicht wordt ook hier uitgeoefend. Voor de somma van *f* 0.25 kunnen de militairen daar een bezoek brengen.

Wanneer een opzichteres in de bordeelen der Engelsch-Indische kampementen goed voldoet, wordt haar bij vertrek van een regiment of bij overplaatsing een getuigschrift uitgereikt.

In één dezer certificaten werd o.a vermeld, dat de houdster een aanbevelenswaardige opzichteres was, daar zij jarenlang het regiment gediend had „met aantrekkelijke jonge meisjes".

Het Ned.-Indisch Gouvernement heeft echter tot op heden in de praktijk een anderen weg gevolgd om, zonder gevaar voor verwoesting door ziekte, den soldaat gelegenheid te geven te doen, wat hij meent niet te kunnen laten. Zonder het aan te moedigen, werd getolereerd dat de Europeesche soldaat, evenals de inlander, een levensgezellin in de kazerne bij zich had. Zeker heeft de aanwezigheid van vrouwen in de kazerne vele malen aanleiding gegeven tot perkara's van meer of minder ernstigen aard, maar toch wordt er bijna geen officier aangetroffen, die niettegenstaande dat de huishoudsters uit de kazerne zou willen weren. In de eerste plaats zijn

vrouwen toch niet geheel uit de kazernes te verwijderen, omdat de inlandsche soldaten bij intrekking van de vergunning, om vrouw en kroost bij zich te mogen hebben, een bedenkelijken afkeer van den militairen dienst zouden gaan vertoonen. Proeven met militaire kampongs genomen, hebben zoodanig voldaan, dat men liever de inlandsche huisgezinnen in de kazerne heeft. Hiertegenover staat dat de Europeesche soldaat, die een huishoudster heeft, in den regel, ter wille ook van die vrouw, veel beter oppast dan degenen, die hun sexueele behoeften buitenaf bevredigen. Dronkenschap komt onder hen zelden voor, en zekere ziekten veel minder.

Niettegenstaande mannen van ernstigen wil hebben verklaard geen beter surrogaat te weten voor het huwelijksleven van den soldaat dan het concubinaat, verheffen zich toch steeds meer stemmen tegen de huishoudster in de kazerne. „Nu weten wij wel, dat zij, die zoo spreken, allen sexueelen omgang van den niet-gehuwden soldaat uit den booze vinden en dat dezen dus ook het gouvernements-bordeelstelsel nog afkeuringswaardiger achten, doch hiermeê is de zaak niet uitgemaakt. Laten zij, die meenen dat mannen van rijpen leeftijd, mits zedelijk hoog staand, buiten geslachtelijken omgang kunnen, zich werpen op de zedelijke opvoeding van het komende geslacht, doch laten zij der Regeering vrij laten in hare maatregelen tot het gezond en krachtig houden van een leger, bestaande uit mannen, die nog niet geleerd hebben hunne lusten en hartstochten in het gareel der hooge moraliteit te doen loopen. Daarom geen halfheid! Een *goed* leger, in staat tot groote krachtsinspanning, kost *goed* geld. Evenmin als de Regeering voor een prikje bruikbaar snelvuurgeschut en goede paarden voor cavalerie en artillerie kan krijgen, evenmin kan het op een koopje aan gezonde menschen komen. Wenscht men het concubinaat in de kazerne af te schaffen, goed, doch dan moeten op ruime schaal gouvernements-bordeelen worden inge-

richt, waar niet alleen de vrouwen, doch ook alle mannen eerst na behoorlijk geneeskundig onderzoek hun verlangen kunnen bevredigen tegen voor den soldaat uiterst geringen prijs.

Is men evenwel van oordeel dat de positie van bordeelhouder niet is overeen te brengen met de waardigheid van het Gouvernement, dan late men het huishoudsterstelsel niet alleen toe, doch men steune het zooveel mogelijk en ga zelfs zóóver om premiën te stellen op het houden van de reeds zoo dikwerf hier genoemde levensgezellinnen van den soldaat."

De schrijver, blijkbaar geen vriend van halve maatregelen, zou verder willen dat, waar het Gouvernement het concubinaat in de kazerne toelaat of aanmoedigt, de Staat de zorg op zich nam van de uit dezen wilden echt geboren kinderen, als de vader „om financieele of andere redenen" zich aan dien plicht onttrekt.

De Rijkspostspaarbank.

Van den directeur der Rijkspostspaarbank, den heer Armand Sassen, den man aan wiens rusteloozen ijver en energie de snelle ontwikkeling van het spaarbankwezen hier te lande grootendeels te danken is, ontvingen wij een exemplaar van het Verslag aan de Koningin, betreffende den dienst der Rijkspostspaarbank, over het jaar 1899.

Het verslag was reeds in de *Staatscourant* opgenomen, doch zonder graphische voorstellingen, welke de directeur aan zijn rapport toevoegde en die voor opneming in het officieele blad minder geschikt waren.

Het aantal in omloop zijnde boekjes vermeerderde in 1899 met 70.973 stuks of met 10.2 pct.

In de bijlagen van het verslag zijn wederom tal van gewichtige bijzonderheden graphisch geschetst.

De in het verslag opgenomen verdeeling der inleggers naar hunne beroepen, kan, uit den aard der zaak, ook thans nog niet leiden tot het maken van belangrijke opmerkingen of het trekken van gewichtige conclusiën. In de toekomst zal — zoodra dit op deugdelijke gronden doenlijk blijkt —, van de hier bedoelde gegevens zooveel mogelijk partij worden getrokken, ter vermeerdering van de kennis van maatschappelijke toestanden.

Vermelding verdient, dat de *percentsgewijze* verhouding tusschen het *totaal* der in 1899 uitgegeven boekjes, gesteld ten name van *werklieden*, en het *totaal-generaal* der in dat jaar uitgegeven boekjes, in vergelijking gebracht met de over 1898 geconstateerde verhouding, een ongunstig verschil (en wel van 1.6 pct.) oplevert. De eerstbedoelde verhouding bedraagt 34.4 pct., de laatstbedoelde 36 pct.

Wat de gegevens aangaande de afzonderlijke provinciën betreft, kan worden medegedeeld, dat alléén de provincie Utrecht eene stijging (en wel van 3.7 pct.) doet zien; voor alle andere provinciën is eene daling waar te nemen, varieerende tusschen 0.3 pct. (voor Zeeland), en 4.4 pct. (voor Groningen).

De uitkomsten betrekkelijk de laatste 2 jaren zijn aan het slot van elke beroepsrubriek toegevoegd.

Biijkens de gegevens, te vinden op bladzijde 5 van het rapport, wordt van de diensten der Rijkspostspaarbank bij voortduring in ruime mate gebruik gemaakt door het personeel der zeemacht, zich hier te lande of in vreemde wateren bevindende. Ook het, door middel van de Bank beleggen der spaarpenningen, vergaard op scholen voor lager onderwijs, neemt gestadig toe.

Het rapport, aan welks samenstelling weder buitengewone zorg is besteed, levert doorloopend een welsprekend bewijs van den bloei dezer zegenrijke instel-

ling, onder het uitnemend beheer van den heer Sassen.

Met verklaarbare voldoening wijst hij er op, dat op 1 Oct. jl. het aantal inleggers was gestegen tot ongeveer 814.000, wier saldo-tegoed toen — zonder den interest over 1900 — ruim 82 millioen gulden bedroeg.

Boekaankondiging.

Bij de firma W. E. J. Tjeenk Willink te Zwolle heeft het licht gezien: *Oefeningen ter vertaling uit en in het Javaansch, met Javaansch-Hollandsche woordenlijst*, door T. J. Bezemer, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Hoewel — blijkens het Voorbericht — dit boekje in de eerste plaats bestemd is ten gebruike op de Rijkslandbouwschool, is het ook zeer geschikt voor hen, die zich willen oefenen in het vertalen, uit en in het Javaansch, van eenvoudige zinnen, waarbij eene regelmatige opklimming van gemakkelijke tot moeilijkere constructie is in acht genomen.

Naar het voorbeeld van prof. C. Poensen's *Eerste Javaansche Leesoefeningen* zijn de zinnen ingedeeld met het oog op de voornaamste grammatische vormen.

Door middel van de bij de oefeningen behoorende *Javaansch-Hollandsche Woordenlijst* kunnen de in het werkje voorkomende Javaansche thema's zonder behulp van een woordenboek worden vertaald.

Van het algemeen bekende *Maleisch-Hollandsch, Hollandsch-Maleisch Woordenboek* van den gepensionneerd luit.-kolonel A. H. L. Badings is de zevende druk

verschenen. (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink.) Voor Nederlanders, die zich in Indië gaan vestigen, is dit werk een heele uitkomst. Bij eene dagelijksche oefening gedurende de reis stelt het hen in staat om zich bij aankomst zonder veel inspanning aan den inlander verstaanbaar te maken. Het aanzienlijk debiet van het werk bewijst voldoende dat het reeds in duizenden gevallen goede diensten heeft bewezen.

Voor dezen zevenden druk is het geheel herzien en met een tachtigtal bladzijden vermeerderd; men vindt er nu o. a. ook in eene technische woordenlijst voor zeevarenden en eene vrij uitvoerige voor geneesheeren. De bruikbaarheid van het werk is daardoor nog verhoogd.

Er is een vierde bundel verschenen van de *Schetsen* van Samuel Falkland. (Amsterdam, H. J. W. Becht.) Ook in deze schetsen, meerendeels grepen uit de werkelijkheid, bewondert men den scherpen waarnemer en knappen teekenaar, doch bovenal den fijnen humorist. Verwonderlijk goed weet Falkland het leven te treffen van de kleinen en eenvoudigen, het licht te doen vallen op hun uiterlijk bewegen en hun innerlijke roerselen.

Wat wij niet het minst hoog stellen in Falkland's werk is zijn volkomen meesterschap over de taal, waardoor hij soms met een enkel woord eene geheele situatie weet te teekenen.

Men moge dit soort werk geen *groote* kunst achten, *echte* kunst is nooit klein. In dit genre heeft Falkland eene hoogte bereikt als geen ander Nederlander vóor hem.

Rectificatie.

In de aankondiging van den Open Brief van den heer Roessingh van Iterson aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in de vorige aflevering, is in het daar vermelde briefje van den heer Van der Kemp achter het woord „Antwoord" tusschen haakjes gezet: „aan den heer Van Dorsser". Dit was eene vergissing; bedoeld werd het Antwoord aan den heer Van der Kemp zelf, naar blijkt uit wat voorafgaat en hetgeen volgt.

OLD ENGLAND'S WAREHOUSE.

RUDOLF HOFHUIS,

DAM 6. **AMSTERDAM.**

Officieel Leverancier van Z. M den Sultan van Koetei (Oost-Borneo).

UNIFORMEN. **ENGELSCHE KLEEDERMAKERIJ.** **LIVEREI.**

Complete Indische Uitrustingen vanaf f 110.—.

OVERHEMDEN naar Maat.

E. BOSWINKEL & Co.,

ROKIN 72,

AMSTERDAM.

Indische Comestibles,

Specerijen voor de Rijsttafel.

Koffie, Thee en Kruidenierswaren.

TAILLES DE SANTÉ

(VINDING ELISE MURKENS)

in 3 kwaliteiten.

Kousophouders

niet belemmerend den bloedsomloop.

Opgave van Taillewijdte en Kwaliteit voldoende.

Firma Elise Murkens,

LEIDSCHE KADE 69

— Amsterdam. —

H. F. JANSEN & ZONEN,

Hofleveranciers,

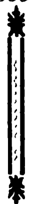
AMSTERDAM.

Ameublementen en

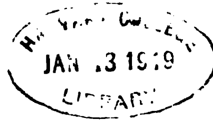

Decoratieve Inrichtingen.

Magazijnen: | Fabriek:

SPUI 10a. | Looyersgracht 88-90.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

4e JAARGANG.

DECEMBER 1900.

AMSTERDAM. — H. J. W. BECHT.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Jacoba", Holl. Belgische Park, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Overdrukken uit dit Tijdschrift zijn verkrijgbaar tegen betaling van 20 Cents per pagina.

De Indische begrooting voor 1901 in de Tweede Kamer.

Bij de behandeling van de Indische begrooting voor het dienstjaar 1901 in de Tweede Kamer werd den minister van Koloniën van verschillende zijden lof toegezwaaid wegens zijn beleid en werkkracht, al verheelde men niet, dat de Minister niet in allen deele heeft voldaan aan de verwachtingen, welke hij als Kamerlid heeft opgewekt. De heeren Pijnacker Hordijk en Van Limburg Stirum legden daarbij nadruk op de verzachtende omstandigheid dat de taak van den minister van Koloniën te veelomvattend is om door één persoon naar behooren te kunnen worden vervuld. Zij omvat al de departementen, voor welke in Nederland afzonderlijke verantwoordelijke hoofden zijn aangewezen. Beide sprekers betreurden het gemis aan continuïteit in het beheer van Indië, als onvermijdelijk gevolg van het telkens wisselen van ministers. De verschillende inzichten van de opvolgende bewindsmannen werken belemmerend op het tot stand komen van dringend noodige hervormingen. Zoo zijn tusschen de indiening der decentralisatie-voorstellen van den minister Van Dedem en die welke door minister Cremer zijn ingediend, zeven jaren verloopen. Wenschte de minister Van Dedem wijziging te brengen in de samenstelling van den Raad van Indië, de minister Cremer

meent dien onveranderd te moeten handhaven, ofschoon hij tot afschaffing adviseerde, toen hij nog niet met het beheer van het departement van Koloniën was belast. Op de maatregelen indertijd genomen tot vermindering der heerendiensten, is eerst reactie gevolgd, o. a. bij het aanleggen van nieuwe bevloeiingswerken, doch schijnt de tegenwoordige landvoogd van de slechte werking der heerendienstplichtigheid overtuigd te zijn. Wij lezen althans in de Memorie van Antwoord: „De ondergeteekende, die met den Gouverneur-generaal van oordeel is dat het weinig nuttige gebruik, dat bij de vervulling van heerendiensten in zeer vele gevallen van de werkkracht en den werktijd der inlandsche bevolking gemaakt wordt, dringend verbetering eischt, zal niet nalaten zijn medewerking te verleenen aan de voorstellen, welke hij te dien opzichte van den landvoogd verwacht."

En zoo is het gesteld met verschillende belangrijke onderwerpen: belastingheffing, inlandsch onderwijs en meer andere.

De heer Pijnacker Hordijk zou het dan ook een groot belang achten voor onze koloniën indien er een middel was aan te wijzen om aan ons beheer meer vastheid te geven, het voortgaan in een zelfde richting beter te verzekeren dan thans het geval is. Dat middel ligt echter niet voor de hand. Wellicht ware het te vinden in een kolonialen raad hier te lande, die den Minister ter zijde staat. Op zich zelf zou die raad reeds nuttig werken, omdat daarin specialiteiten op verschillend gebied zitting zouden kunnen hebben.

De heer Van Kol besprak het systeem onzer koloniale politiek van een Nederlandsch- en van een internationaal standpunt. Klagende over de stiefmoederlijke behandeling welke Indië nog in zoo vele opzichten ondervindt, over de totale onbevoegdheid van de overgroote meerderheid der Kamerleden in zake Indische aangelegenheden, over het gemis aan belangstelling van de meesten hunner

waar het Insulinde geldt, betoogde hij de wenschelijkheid van een geheel ander systeem van behandeling der begrooting. De heer Van Kol zou er niet tegen opzien, alle gewichtige zaken in speciale wetsontwerpen *afzonderlijk* te behandelen. De begrooting zelf moest het Parlement niet eens in détails behandelen. Het budgetrecht, dat aan de Tweede Kamer in 1867 is opgelegd, zou, naar zijne meening, op eene andere wijze moeten worden uitgeoefend. Bij voorbeeld op dèze manier:

In Indië wordt de begrooting vastgesteld; niet als thans in het geheim door den Raad van Indië, maar door een raad van directeuren, waarbij andere personen zouden kunnen worden gevoegd; particulieren, ambtenaren en niet het minst inlandsche autoriteiten hun advies zouden kunnen geven.

Wanneer dan dergelijke adviezen den toets der openbare discussie van bevoegde personen in Indië hadden doorstaan, zou de begrooting naar hier worden gezonden met alle adviezen. Hier zou deze dan in handen kunnen worden gesteld van een permanente commissie uit de Kamer, waarbij zeer goed niet-Kamerleden konden worden gevoegd, indien zij de noodige autoriteit bezitten.

Daardoor zouden vanzelf ophouden de wisselende inzichten, die zich thans voordoen, en de Kamer was door afdoende gegevens in staat door het nemen van een goede beslissing haar plicht te doen.

Waarom — zoo vroeg de heer Van Kol — moeten wij afwijken van de gewoonten, die daaromtrent heerschen in Engeland, Frankrijk en bij bijna alle groote koloniale mogendheden? Voor Britsch-Indië voert men het bovenvermeld systeem vrij wel door. Men heeft in Londen een „Council of India", welke bestaat uit 15 leden, die jaar in jaar uit een permanente commissie vormen, waardoor vastheid van bestuur en minder afwisseling van inzichten verzekerd is, doordat men voor elk gebied vaste deskundige personen heeft, een „body of experts".

In Frankrijk gaat het bijna op analoge wijze. Men heeft daar de „Conseil supérieur des Colonies", als adviseerend lichaam.

Door persoonlijke inlichtingen, verklaarde spreker, heb ik er mij van kunnen overtuigen, dat de werking van dien Conseil zeer goed is en daardoor veel botsingen met de Kamer worden vermeden en dat daar in weinig tijd de zaken beter worden behartigd, dan hier bij onze bestaande inrichting zelfs maar mogelijk is.

Wij staan met onze wijze van behandelen der Indische begrooting alleen onder de beschaafde landen van Europa.

Het internationaal standpunt, dat de heer Van Kol ten opzichte van onze koloniale politiek inneemt, wordt voldoende gekarakteriseerd door de resolutie, aangenomen op het in den afgeloopen zomer te Parijs gehouden Congrès International de Sociologie Coloniale tegen de „kapitalistische koloniale expansie". Herinnerend aan den last, door koning Willem I aan den Gouverneur-generaal Van den Bosch gegeven om „den geheelen Indischen archipel onder Nederlandsch gezag te brengen", vond de socialistische afgevaardigde gelegenheid tot het plaatsen van deze opmerking: „Het moet een dankbaar werk voor een historieschrijver zijn, eens te onderzoeken welk een noodlottigen invloed gedurende den loop der eeuwen het Huis van Oranje op onze koloniën heeft uitgeoefend...."

Al is men van meening dat de dingen heel wat zachter kunnen worden gezegd dan van socialistische zijde gebruikelijk is, al keurt men de felle en smadelijke woorden door den heer Van Kol gebezigd beslist af, erkend moet worden dat er veel waars school in zijn streng requisitoir tegen onze koloniale politiek. Toch had de heer Kuyper ongetwijfeld gelijk, toen hij in zijn protest tegen de uitlatingen des heeren Van Kol, die zijn nationaal gevoel hadden gekwetst, de stelling verkondigde dat ons koloniaal beheer in vele opzichten verre is te verkiezen boven het Engelsche.

De leider der antirevolutionnaire partij meende te kunnen profeteeren dat de *industrieele* periode die wij thans doormaken, reeds bezig is vervangen te worden en spoedig geheel vervangen zal worden door een derde periode, waarin de *sociaal-oeconomische* opvatting van het koloniaal beleid op den voorgrond zal treden. En gelijk de heer Bergsma als Minister was de laatste der Abenceragiers uit de rij der bewindvoerders of, wil men, uit de ambtenaarswereld voortgekomen, en deze Minister mag worden beschouwd als het type van minister van Koloniën dat product is van de industrieele beweging, zal vroeger of later hier de Minister optreden, die meer de sociaal-oeconomische beginselen op de beschouwing van geheel ons koloniaal beleid zal toepassen. Dan zal de redding voor Indië minder uitsluitend gezocht worden in het denkbeeld om er kapitaal heen te brengen en er particuliere nijverheid te ontwikkelen, dan wel in de vraag: welken invloed deze nijverheid heeft op de oeconomische ontwikkeling van den inlander. Dan zal vanzelf de vraag aan de orde komen: hoe de nijverheid van den inlander zelf weer zal kunnen opleven en vooral op de dynamische kracht die in de bevolking daarvoor schuilt het oog worden gericht. Het zal dan een pogen worden, om de Indische bevolking zelve uit den agricultuurstaat tot den industrieelen staat op te heffen, wijl ze alleen langs dien weg tot werkelijke ontwikkeling kan geraken.

De heer Kuyper verzuimde niet, er nadruk op te leggen, dat, als wij *te veel* overlaten aan het kapitalistisch beheer, wij ten slotte zullen blijven zitten met een verarmd Indië.

In zijne uitvoerige beantwóording der verschillende sprekers gaf de Minister een uiteenzetting van het beginsel waardoor de Regeering zich in hare koloniale politiek laat leiden. Dat beginsel is om aan de inlandsche bevolking ginds te verzekeren de vruchten van haren arbeid, in vrede en veiligheid voortgebracht; en dit zonder baatzuchtige nevenbedoelingen.

Dat beginsel brengt mede ontwikkeling van de bevolking in Indië, voorshands vooral van boven af, omdat daar de meeste geschiktheid aanwezig is; van onder op, voor zoover de bevolking daartoe lust betoont en zich eenigszins rijp gevoelt

„Deze begrooting draagt van dat streven de blijken," ging de Minister voort. „Ik wijs op wat gezegd wordt in de Memorie van Antwoord, o. a. op bladz. 27, waar gesproken wordt van de opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren; van het subsidie voor onderwijs in de Nederlandsche taal, van het vakonderwijs, dat ook voor den inlander zal worden opengesteld, en ik wraak voor de zooveelste maal de onjuiste vergelijking, door den geachten afgevaardigde uit Enschedé gemaakt, omtrent de sommen, die worden toegekend voor het Inlandsch en Europeesch onderwijs. Juist in mijn Memorie van Toelichting heb ik het voornemen der Regeering te kennen gegeven om de onjuiste onderscheiding van Europeesch en Inlandsch onderwijs te laten vervallen, omdat elk Europeesch onderwijs voor den inlander niet alleen moet openstaan, maar hij moet aangemoedigd worden daarvan gebruik te maken. De reden waarom dit bij deze begrooting niet in toepassing is kunnen worden gebracht, heb ik daarbij te kennen gegeven.

„Dit beginsel brengt verder mede het openen van nieuwe bronnen van welvaart voor die bevolking. Daartoe behoort o a. de voorlichting, die nu door demonstratievelden aan den inlander wordt gegeven, welke bij de voorlaatste begrooting zijn aangenomen. Daartoe behoort een goede en goed voorbereide irrigatie. Goed voorbereid zeg ik, omdat men zich anders op tegenvallers zal hebben voor te bereiden. Daartoe behoort verbetering der verkeersmiddelen.

„Dit in hoofdzaak is het beginsel van de Regeering ten aanzien van Indië en den weg dien zij op wil."

Wat de drijfveeren der Regeering betreft, verklaarde

de Minister dat haar streven er o. m. op gericht is, dat de inlandsche bevolking, welke fouten ook te haren opzichte zijn begaan, zich gelukkig zal gevoelen onder ons gezag, dat gezag meer en meer zal zegenen, als brengende haar persoonlijk gerustheid en veiligheid en voorspoed, waar werklust is en spaarzaamheid.

De Minister verklaarde zich — wat begrijpelijk is — tegen de instelling van een Kolonialen Raad, welk denkbeeld trouwens de heer Pijnacker Hordijk slechts ter loops had aangeroerd. Hij gaf te kennen dat hij voldoende voorlichting verkrijgt van de Indische afdeeling van den Raad van State, en per slot van rekening de Minister toch de verantwoordelijke man blijft.

Naar aanleiding van rechtmatige klachten over het brievenport tusschen Indië en Nederland deelde de Minister mede, dat eene herziening van het postreglement in Indië in bewerking is.

De heer Van Kol vroeg inlichtingen over de achteruitzetting van den resident Fokkens, den veelzijdig verdienstelijken ambtenaar, die onlangs tot lid van de Rekenkamer is benoemd, terwijl hij vrij wat meer op zijn plaats zou zijn bij de regeling der onteigening van particuliere landerijen, bij het regelen der heerendiensten of bij de proefneming met landbouwkrediet.

De Minister verklaarde, over dit punt niet in debat te kunnen treden.

Volgens art. 49 van het Regeeringsreglement heeft de Gouverneur-generaal de benoeming der ambtenaren. „Behoudens de uitzonderingen bij dit reglement bepaald, worden de ambtenaren benoemd, ontslagen en op pensioen gesteld door den Gouverneur-generaal, overeenkomstig regels, bij algemeene verordening gesteld."

Wanneer de Gouverneur-generaal van dat recht gebruik maakt, om redenen die niet beoordeeld kunnen worden door personen die buiten den dienst staan, die niets weten

omtrent de aanwezigheid bij bepaalde personen van de geschiktheid en de karaktereigenschappen welke noodig zijn voor de vervulling van hooge betrekkingen, dan kan daarover niet gedebatteerd worden, merkte de Minister op.

De heer Van Kol bracht ook ter sprake „de steeds toenemende misbruiken bij het vervoer van koelies naar Deli", waarbij hij zich beriep op de krasse verklaringen daaromtrent van den Poolschen dokter J. A. I. Tschudnowsky, op een der te Parijs gehouden medische congressen. De Minister betwistte de betrouwbaarheid van dezen getuige en verklaarde overigens, niet te gelooven aan het bestaan van zoo ergerlijke misbruiken als door den heer Van Kol waren geschetst.

Met voldoening wees de heer Van Vlijmen op de volgende mededeeling in de Memorie van Antwoord, betrekking hebbende op de quaestie van de kasboekhouding in Indië: „In antwoord op de aan den Gouverneur-generaal gedane vraag of in de voorschriften betreffende de inrichting der geldelijke administratie en de boekhouding bij 's lands kassen al dan niet wijziging behoort gebracht te worden, is een uitvoerig rapport van den vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië ontvangen, waarin hij adviseert om, met behoud van de bestaande registers en staten, aan de algemeene ontvangers de verplichting op te leggen tot het houden van een kasboek, waarin duidelijk elke ontvangst en elke uitgaaf worden geboekt".

De heer Van Vlijmen hoopte dat de Regeering nu spoed zal maken om deze zaak, die al tot zooveel geschrijf aanleiding heeft gegeven, eindelijk eens uit de wereld te helpen.

Omtrent de quaestie van de opleiding der Indische ambtenaren refereerde de Minister zich aan zijne verklaring in de M. v. A., dat zijne voorstellen dienaangaande binnenkort kunnen worden verwacht.

Verschillende sprekers verklaarden zich bij voorbaat

tegen het plan tot opheffing van de afdeeling B van het gymnasium Willem III. De Minister gaf te kennen dat er verschillende omstandigheden zijn, die daartoe dwingen. Tot nu toe had men ten gevolge van het bestaande stelsel veel meer jongelieden in opleiding dan geplaatst konden worden. Wat zal echter in de toekomst het geval zijn? Men kan aannemen, dat er dan ongeveer een 20 à 30-tal jongelieden per jaar als ambtenaar zullen kunnen worden geplaatst. Wanneer, zooals tot dusver, een derde van dat getal hun opleiding in Indië genieten en men rekent op een driejarigen cursus, dan zal ér dus in Indië een schooltje moeten worden in stand gehouden voor een 15-tal jongelieden, waarvoor tal van leeraren zullen moeten worden aangehouden. De breede gezichtskring, die bij de opleiding noodig is, zal bij dit kleine kliekje van 15 jongelieden niet verkregen kunnen worden. Ik geloof niet, zoo voegde de Minister er bij, dat de Indische jongelieden er zich over zullen hebben te beklagen, wanneer hun de gelegenheid gegeven wordt om zonder financieele bezwaren zich naar hier te begeven, ten einde zich voor hun toekomstige taak voor te bereiden. Ik wensch er op te wijzen, dat, reeds nu, het aantal ambtenaren opgevoed aan de Indische Instelling, ik durf het juiste percentage niet uit het hoofd te citeeren, maar ik meen voor ongeveer de helft bestaat uit in Indië geboren jongelieden, die ongedwongen en uit vrijen wil hier zijn gekomen, om zich voor te bereiden voor hun loopbaan in Indië, en ook daarom zie ik er weinig hardheid in, dat er enkele meer naar Holland moeten komen per jaar, vooral wanneer dan allen een vergoeding krijgen voor de meerdere verblijfkosten en passage, die daarvan het gevolg zijn.

De heeren Van Vlijmen en Pijnacker Hordijk brachten nogmaals het groote belang der landbouw-kredietbanken ter sprake. Het bleek dat de Minister, overtuigd van het groote nut welke dergelijke instellingen ook voor den

inlander kunnen hebben, de zaak ernstig heeft aangevat.

Wat mij bij de Raiffeisensche banken en ook in het geschrift van Henry W. Wolff over Village banks zoo bijzonder is opgevallen, sprak de Minister, is, dat er van die landbouw-kredietbanken weinig verwacht wordt, tenzij zij berusten op het stelsel van solidariteit onder de landbouwers en het beginsel van eigen hulp; dat goede leiding zeer nuttig is, doch het geven van geld in den regel slecht werkt.

Nu zal m. i. deze zaak in Indië bij de inlanders een goeden bodem kunnen vinden als men gebruik maakt van de goede eigenschappen dier inlanders, die een vrij sterk solidariteitsgevoel hebben. Het „tangong menangong", het staan voor elkander, is in de inlandsche huishouding zeer doorgedrongen, en men zal van die goede eigenschap moeten profiteeren om van die banken een eenigszins nationale instelling te maken, die den kleinen landbouwers ten goede zal komen.

De heer Van Vlijmen had gewezen op wat in Modjowarno is geschied; de Minister wees zijnerzijds op wat daaromtrent geschied is in Poerwokerto en op het verslag daarover van den assistent-resident De Wolff van Westerrode, die te Poerwokerto een hulp- spaar- en landbouw-kredietbank heeft opgericht, zooals door hem breedvoerig beschreven is in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië*, jaargang 1898, deel LVI. Daaruit ziet men, hoe met samenwerking van inlandsche ambtenaren, hoofden en kleine landbouwers een zeer schoon begin is gemaakt.

„Aangezien de daarbij in toepassing gebrachte denkbeelden zoo zeer overeenstemden met de deskundige denkbeelden in Europa verkondigd, heb ik in het bijzonder de aandacht der Indische Regeering op dien assistent-resident gevestigd om met de misschien noodige hulp op financieel of juridisch gebied daaromtrent de Regeering voor te lichten, natuurlijk de Indische Regeering geheel

vrij latende in de keuze van personen. Tevens heb ik de Indische Regeering verschillende geschriften over dit onderwerp toegezonden, voor zoover Europa betreft, en door bemiddeling van mijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken een verslag over wat daaromtrent in Britsch-Indië geschiedde. De Indische Regeering kan dus vrijwel op de hoogte komen van het onderwerp, voor zoover dit uit boeken te leeren is, en door de practijk kan zij zich doen voorlichten."

De heer Van Kol brak een lans voor de klerken op de residentiekantoren, wier bezoldiging thans zóo laag is, dat zij in den volsten zin van het woord minimum-lijders mogen heeten. De Minister deed de toezegging dat hij over dit punt met de Indische Regeering in overleg zou treden.

De afgevaardigde van Enschede bracht ook weder onze bestuursvestiging op Nieuw-Guinea ter sprake, waarmede hij — geheel ten onrechte, naar de Minister aantoonde — in verband bracht het gebeurde te Selerika met drie officieren van de *Generaal Pel.* De afstand van het aan de zuidkust gelegen Selerika naar onze vestiging in het zuidwesten van Nieuw-Guinea is grooter dan b. v. de afstand van Lombok naar Batavia; het voorval kan dus volstrekt niet door onze vestiging te Fak-Fak zijn veroorzaakt.

De Minister verklaarde op grond van de officieele rapporten dat de resultaten onzer vestiging op Nieuw-Guinea tot dusver zeer voldoende zijn.

Het besluit om te Buitenzorg eene inrichting voor technisch onderwijs te vestigen, vond in beginsel vrij algemeen instemming. Voor het directeurschap der inrichting heeft de Indische Regeering een ingenieur op het oog, die zich langen tijd aan het onderwijs heeft gewijd en zoowel in de theoretische als in de technische vakken goed ervaren is.

Verschillende sprekers bevalen de oprichting van een gymnasium te Batavia aan. Met het oog op de kosten verklaarde de Minister er zich tegen.

Bij onderafd. 75 (Waterstaatswerken) betoogde de heer Van Kol nogmaals de noodzakelijkheid om voor Indië, vooral voor Java, een algemeen plan van bevloeiing samen te stellen. Toen hij nog als ingenieur in Indië werkzaam was, heeft hij de zaak in loco bestudeerd en voor enkele deelen van Java onderzocht, in hoeverre een bepaald bevloeiingsstelsel zou kunnen worden toegepast.

Laten zijne medeleden — die hem maar niet schijnen te kunnen vergeven dat hij zoo brandende van ijver en belangstelling is waar het Indische belangen geldt — den afgevaardigde van Enschedé in den regel maar praten, ditmaal vond hij steun bij den heer Conrad. Deze noodigde hem uit, zijne denkbeelden over een algemeen irrigatieplan te ontwikkelen in het Kon. Instituut van Ingenieurs, waar een vruchtbaar debat mogelijk is. De heer Van Kol nam het voorstel erkentelijk aan.

De heer Pijnacker Hordijk sprak de hoop uit, dat de werken in de Solo-vallei nu spoedig zullen worden hervat, en dat de Minister, als hij eerstdaags eene beslissing zal hebben te nemen, zich daarbij niet zal laten afschrikken door de groote kosten die aan de voltooiing van het werk zijn verbonden, kosten nog hooger dan laatstelijk waren geraamd, maar vooral het oog zal vestigen op den ellendigen toestand waarin de 800,000 menschen verkeeren, die in de Solo-vallei wonen, wegens gebrek aan irrigatie-water en zelfs drinkwater, en voor een deel ten gevolge van de overstroomingen, die telkens het te veld staande gewas vernielen.

Begrijpelijkerwijs kon de Minister op dit oogenblik geen stellige verklaringen doen; wel echter gaf hij de verzekering dat de Regeering bij haar overwegingen in aanmerking zal nemen den toestand van de bevolking in de streek waar de werken moeten worden uitgevoerd. Op een eng standpunt hoopt de Regeering zich in deze niet te plaatsen, maar zij zou zich niet verantwoord achten om voorstellen dienaangaande te doen, voor en

aleer zij omtrent de oeconomische gevolgen en den toestand der bevolking het advies der Indische Regeering had ingewonnen.

De opmerkingen omtrent de defensie waren niet zonder belang. De militaire leden waarschuwden tegen de inkrimping van de sterkte van het Indisch leger, vooral op Atjeh. Wat betreft de plannen van den Gouverneur-generaal met betrekking tot de verdediging van Java, deze bleken bij de deskundigen instemming te hebben gevonden. De heer De Ras gaf als zijne meening te kennen, dat binnen redelijke financieele grenzen, de Gouverneur-generaal Rooseboom er in geslaagd is, een eersten en gewichtigen stap te doen, om de strategische hoofdpunten bij eventueel oorlogsgevaar niet geheel onverdedigd te laten.

De Minister verzekerde dat er met spoed aan de plannen zal worden gewerkt.

Onmiddellijk na afdoening van de Indische begrooting, die zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen, werd in behandeling genomen het wetsontwerp nopens den aanleg van een spoorweg van Padalarang naar Krawang. De kosten van dezen spoorweg, geraamd op *f* 12,213,000, komen voor een bedrag van *f* 875,000 ten laste van de begrooting voor het volgend dienstjaar.

De heer Van Kol betwijfelde of de lijn wel noodig is, of zij in het belang van den inlander moet worden beschouwd, en ook of men wel de beste richting heeft genomen. Zijne conclusie was deze: zoo lang geen meerdere en betere gegevens worden verstrekt, zou het luchthartig zijn onze stem aan deze uitgaaf van 12 millioen te geven. De voordracht is niet voldoende toegelicht en niet goed doordacht.

De Minister stelde hier tegenover deze pertinente verklaring:

Ik kan der Kamer de verzekering geven, dat aan dit

voorstel een uitvoerig onderzoek is vooraf gegaan, uitvoeriger dan dit het geval is geweest ten opzichte van de meeste spoorwegen in Indië. Op de opneming van het eerste tracé is de opneming nog van een ander tracé gevolgd. En wat betreft de vergelijking met de Bantamlijn, die de geachte spreker gemaakt heeft, onder opmerking dat, blijkens het gebeurde met die lijn, de cijfers wel kunnen tegenvallen, — ik heb juist in de Memorie van Toelichting op den voorgrond gesteld dat de eenheidsprijzen hier zeer hoog gesteld zijn, terwijl die, gelijk erkend is, ten opzichte van de Bantam-lijn te laag waren.

Het wetsontwerp ging er door met 58 tegen 6 stemmen. Tegen stemden de heeren Bastert, Van Kol, Schaper, De Waal Malefijt, Van de Velde en Troelstra.

De herziening van de rechterlijke organisatie in Nederlandsch-Indië.

In hare vergadering van 21 November jl. heeft de Tweede Kamer, na een langdurig en belangrijk debat, met 52 tegen 9 stemmen het wetsontwerp tot ontbinding van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië aangenomen.

Van verschillende kanten werd geklaagd over de gebrekkige en onvoldoende toelichting der voorstellen. Zich beroepende op de brochure van mr. Piepers, den oud-vice-president van het Hooggerechtshof, stelde de heer Troelstra zelfs eene motie voor, waarin de Kamer verklaart nadere toelichting te behoeven om het ontwerp met de noodige kennis van zaken te behandelen. Deze motie werd evenwel niet voldoende ondersteund om een onderwerp van beraadslaging te kunnen uitmaken.

In den aanvang van zijne rede had de heer Troelstra gepoogd eene critiek te leveren op de benoeming van mr. Winckel, lid van het Hooggerechtshof, tot Regeeringscommissaris, als zijnde hij — volgens den socialistischen afgevaardigde — persoonlijk betrokken bij den uitslag van de behandeling van het door hem te verdedigen ontwerp, dus niet onpartijdig. Mr. Troelstra grondde deze bewering op het gerucht dat de heer Winckel bestemd is, vice-president van het Hooggerechtshof te worden.

De voorzitter stuitte, wel wat laat, den woordenstroom van den socialistischen spreker met de verklaring dat hij geen critiek op de benoeming van den Regeeringscommissaris kon toelaten. De minister van Koloniën refuteerde later nog mr. Troelstra's bewering met de opmerking dat de heer Winckel geheel buiten de quaestie van belangen staat, daar juist de eenige betrekkingen bij het college die niet verhoogd zijn, die zijn van president, procureur-generaal en vice-president.

Van de zijde der juristen werden zeer ernstige bezwaren tegen het ontwerp te berde gebracht, die door den heer Van Styrum kort en bondig aldus werden geformuleerd:

Nu de Regeering in geenen deele heeft aangetoond, dat de rechtspraak in Nederlandsch-Indië niet aan haar bestemming beantwoordt;

nu zij evenmin heeft aangetoond, dat, door de door haar voorgestelde reorganisatie, de rechtsbedeeling in Nederlandsch-Indië zal verbeteren;

nu gezaghebbende personen, als de oud-president mr. Stibbe en de oud-vice-president van het hof mr. Piepers van oordeel zijn dat de rechtszekerheid van den inlander op strafrechtelijk gebied in stede van vermeerderd, *verminderd* zal worden;

nu in het jaar 1890 een dergelijk voorstel door de Indische autoriteiten beslist is ontraden, evenals zulks is gedaan in het jaar 1894, toen het Hooggerechtshof een dergelijk voorstel in pleno heeft onderzocht en een ongunstig advies heeft uitgebracht, —

nu had het op den weg der Regeering gelegen om in de stukken duidelijk te motiveeren waarom aan die meeningen geen waarde moet worden gehecht; men had de ingebrachte bezwaren onder de oogen moeten zien en moeten trachten die te ontzenuwen, ten einde op die wijze de Staten-Generaal te overtuigen.

Nu echter van dat alles geen spoor is te ontdekken zou de Kamer een groote en niet voldoend gerechtvaar-

lijkheid op zich laden door dit wets-

.

arnebeek en Geertsema keurden het
it wetsontwerp, evenals is gebeurd bij
p nopens de reorganisatie van het binnen-
ur, de bezuinigingsquaestie is vastgeknoopt
incipieele quaestie. Beide leden betwijfelden
n of de voorgestelde regeling inderdaad tot be-
ing zal leiden.

n zijn eerste antwoord beriep de Minister zich op het dres van het Hooggerechtshof zelf, van 29 Mei 1890, wat betreft de overbrenging van de revisie, van een deel van de rechtspraak over inlanders, naar de raden van justitie op Java.

Het had tegen de overbrenging, gepaard aan eene uitgebreide reorganisatie, geen principieele bezwaren. Wel was het college tegen het dadelijk overbrengen der revisie om verschillende redenen opgekomen.

De zaak van een ruimer standpunt beschouwende, komt het hof tot de conclusie, dat, niettegenstaande de opgesomde bezwaren, waaraan nu in hoofdzaak wordt te gemoet gekomen, ten einde grooter nadeel te voorkomen „de revisie naar de raden van justitie moet worden overgebracht." De omvang, de groote uitbreiding, die deze rechtspraak heeft verkregen en vermoedelijk nog meer zal verkrijgen, noopt het college daarvan te ontheffen. Hier blijkt het hof, toen al uit vier kamers bestaande, dus niet van het gevoelen te zijn van den heer Mackay, die met vele cijfers trachtte aan te toonen dat er van overlading geen sprake was.

Het hof gaat dan voort te betoogen, dat het hooge en gewichtige standpunt, dat het in het belang van het recht in Nederlandsch-Indië daar moet innemen, gewichtiger nog dan in Europeesche landen, eischt, dat het zijn belangrijke functiën naar den eisch moet kunnen vervullen. Daarvoor moeten het college en de ambtenaren,

waaruit het is samengesteld, een hoog standpunt innemen. En woordelijk gaat het hof voort: „Nu wordt echter vermeend dat het standpunt en daarmede de invloed van dat hoogste rechtscollege in de laatste jaren zijn achteruitgegaan. Verschillende omstandigheden werkten daartoe mede. Onder deze ook, naar vermeend wordt, de groote uitbreiding door het hof ten gevolge der eischen van de revisie-rechtspraak langzamerhand verkregen. Een zoo groot aantal leden als thans in het hof aanwezig is, werkt toch niet gunstig op het aanzien van het college".

Dit wordt dan in het rapport nog nader uiteengezet en dan komen nog de volgende woorden: „Verder kan bij zulk een groot aantal leden nimmer die concentratie en capaciteit worden verkregen, welke bij eene meer beperkte keuze mogelijk zouden wezen en moet het bewustzijn hiervan op de waardeering zoowel van de rechtspraak als van de adviezen van het hof nadeelig terugwerken."

Dan volgt het betoog van de wenschelijkheid der betere bezoldiging, die nu wordt voorgesteld, en die, volgens het hof, ook al inkrimping van het aantal leden moet ten gevolge hebben. En dan heet het verder: „Deze omstandigheid nu der noodzakelijkheid van het verheffen van 's hofs standpunt schijnt voor den ganschen justicieelen dienst van overgroot belang. En daartoe zal wel niet kunnen worden gekomen, dan door eene inkrimping van dat rechtscollege."

Twee van de vier kamers houden zich, volgens de nadere uiteenzetting, uitsluitend en nog één ten deele, met den revisiearbeid bezig; die arbeid kan nog zeer toenemen om verschillende redenen; dus „ligt het voor de hand dat het ontnemen van de revisierechtspraak aan het hof de eerste en belangrijkste maatregel tot zijne inkrimping zal moeten zijn. En zoo is het dan zeer mogelijk dat vroeg of laat tot het overbrengen dier rechtspraak naar de raden van justitie zal moeten worden besloten."

De Regeeringscommissaris verdedigde het voorstel in een meer handig, dan overtuigend betoog, aan het slot waarvan hij zeide:

„Ik hoop, dat Uw Kamer zich niet gevoelig zal toonen over een beweerd gemis van toelichting. Men kan daarover verschillend denken; maar dat uw Kamer voor oogen hebbe, dat het hier geldt het groote belang van de rechtspraak voor den inlander; dat wanneer deze organisatie wordt verworpen, er in den eersten tijd geen Minister zal worden gevonden, die een breed opgezette organisatie tot stand wil brengen.

Dit is iets geheel anders dan een enkel traktement te verhoogen en te zeggen: deze raadsheer moet een beetje meer hebben, dat lid in een raad van justitie moet een weinig beter bezoldigd worden. Dit is geen hoofdbeginsel; hoofdbeginsel is, dat de rechtspraak wordt verbeterd; dat Nederland kan zeggen tegenover die tallooze inlanders: wij staan pal voor uw belangen.

Deze voorstellen zijn alle gericht op verbetering van de rechtspraak, op het brengen van eenheid in de rechtspraak, om een deugdelijke, zelfstandige en wetenschappelijke rechtspraak te bevorderen."

Op de opmerkingen van de heeren Van Karnebeek en Geertsema antwoordde mr. Winckel:

„De Regeering kan natuurlijk niet de verklaring afleggen, dat bij toeneming van zaken de noodzakelijkheid zich niet te eeniger tijd zal voordoen de raden uit te breiden, maar voor het oogenblik is de Regeering innig overtuigd, dat men met de voorgestelde gelden zal kunnen volstaan."

Aan het slot van het vrij geanimeerd debat kwam uit, dat het de bedoeling is, dat bij de raden van justitie de revisie zal plaats hebben met mogelijkheid van getuigenverhoor en oraal debat. De revisie, door het Hooggerechtshof uitgeoefend, wordt dus niet overgedragen op de raden van justitie, maar het wordt eene àndere revisie

bij de raden van justitie. Langzamerhand moet het er toe komen dat het appèl op de stukken meer en meer wordt een werkelijk appèl, verklaarde de Regeeringscommissaris. M. a. w. wanneer de beklaagde wordt geacht te zijn verkort in zijn recht van verdediging of de instructie onvoldoende is geweest, zal de raad van justitie niet optreden als rechter in appèl, maar als het ware als rechter in eersten aanleg; hij zal dan alle getuigen voor zich doen komen en recht doen op hetgeen hij zelf waarneemt.

Het bleek dat er, terecht, veel waarde wordt gehecht aan de toepassing van dit instituut, dat al sinds jaren op de Buitenbezittingen bestaat. De Minister gaf, op aandrang van den heer Pijnappel, de stellige verzekering dat er, voor zoover dit van de Regeering afhangt, voor gewaakt zal worden dat de bewuste bepaling niet een doode letter worde. In het Koloniaal Verslag zal worden gemeld, welk gebruik van het nieuwe instituut op Java wordt gemaakt.

De oorlog om het bezit van Mataram, van 1676—1683.

II.

De Regeering had eindelijk besloten dat naar Mataram opgerukt zou worden. De Soesoehoenan zou op den troon geplaatst worden; daarna zou men Troena Djaja en zijn aanhang onschadelijk maken. Maar de militaire macht, daarvoor beschikbaar, achtte men niet geheel voldoende (in Februari 1678 waren er op Java ongeveer 2000 europeesche soldaten) en men dacht dus aan hulptroepen, rekenende op den gewilligen bijstand van den krijgshaftigen Aroe van Palaka, die in 1672 Radja van Boni geworden was, en zelfs op dien van den nieuwen vorst van Gowa. De *Flamand*, het in 1673 op de Franschen veroverde fraaie schip, en de *Waapen van Ter Tholen* werden naar Makasar gezonden om genoemde hoofden over te halen met 4 of 500 man over te komen. Laatstgenoemd schip kwam den 16en, de *Flamand* den 21en Juli te Djapara en beiden vertrokken den 24en naar Makasar.

Den 23en Juli vertrokken de *Samson*, *Voorhout*, *Vliegende Swaan* en *Neptunus* van Batavia, met 700 blanke en 1000 inlandsche soldaten, en den 26en volgde Hurdt, als superintendent, admiraal en veldoverste, met de *Silversteyn* en *Marcken*. Hij deed eenige kustplaatsen aan en ankerde den 4en Augustus voor Djapara.

Den 5en kwamen te Selembi 7 afgezanten van Pangéran

Poeger bij kapitein Sloot, om aan de Compagnie en den Soenan hulp aan te bieden tegen den algemeenen vijand, waartoe in Mataram 20,000 man bijeen waren. Toemenggoeng Mangkoe Joeda had 3 kerels gevangen genomen, die door geestelijke opwinding het volk voor Kadjoran trachtten te winnen en reeds in 80 desa's daarin geslaagd waren. Dit waren gunstige tijdingen, maar men vertrouwde de Matarammers nog niet, en zond aan P. Poeger ten antwoord dat hij best zou doen met insgelijks tegen Troena Djaja op te trekken.

Voor den tocht naar Mataram werden de volgende beschikkingen en maatregelen genomen. Hurdt zou met den Soenan en de hoofdmacht onder den Commandeur Saint Martin over Godong en Grobogan (aan den linkeroever der Tanggoelangin, bij Boegel) naar de Solo-rivier marcheeren en deze bij Grompol overtrekken Hij zond den 22en Augustus den kapitein Tacq, met 192 europeesche soldaten, 49 „gearmeerde marines", 54 mardika's en 116 maleiers over Semarang naar Selembi, om daar kapitein Sloot met ongeveer 100 van zijne manschappen op te nemen, en dan insgelijks naar Grompol te marcheeren, waar men zich zou vereenigen en vervolgens over Madioen naar Kediri trekken. Kapitein Tacq nam een brief voor Pangéran Poeger mede. De kapiteins van Renesse en Frederik Muller werden den 26en met 500 soldaten, (europeanen en inlanders), naar Koedoes, Pati en Rembang gezonden om de noodige Javanen op te nemen, waarna zij zich te Madioen bij de hoofdmacht moesten voegen.

De secretaris Willem Bastincq werd met de *Goutvincq* en de *Outshoorn*, welke laatste tot voorraadschip te Soerabaia bestemd was, daarheen gezonden om Kraeng Galesong te bewegen naar Kediri op te rukken en verder bij hem te blijven.

Eindelijk werden de mond der Solo-rivier bij Sidajoe, en de kust bij Toeban bewaakt door de *Vliegende Swaan*, de *Javaansche bode*, de *Granaatappel* en 4 goentings met

39 Amboneesche soldaten, ten einde communicatie met Madoera te belemmeren.

De geheele Compagnie's macht, waarmede geageerd werd, bedroeg 2257 man, terwijl Djapara met 150, Semarang met 50, Tegal met 60 en Rembang met 40 man bezet bleven, allen, zooals bekend is, in versterkingen.

Den 5en September verliet Hurdt Djapara, en met hem de Soesoehoenan Mangkoe-rat-senopati-ing-ngalaga, om door de Compagnie in het bezit van zijn Rijk te worden gesteld.

De opperkoopman Cornelis Bartelsz. Marchier bleef te Djapara het bestuur waarnemen.

Hurdt was den 7en 's morgens te Koedoes en trok 's avonds bij Karang-anjar de Tanggoelangin-rivier over. Den volgenden dag bereikte hij den post en pagar bij Godong, waar hij eenige dagen bleef, voornamelijk om zijn trein, waarbij te weinig voertuigen en te veel koelies waren, beter in te richten. Hij kreeg den 11en bericht dat een gedeelte der vijandelijke macht op zijn linkerflank van Bringin naar Djepon geweken was en het overige Balong-patjing had bezet Naar Grobogan, waar de Tanggoelangin nog eens gepasseerd moest worden, werd de last vooruit gezonden om een brug te slaan. Den 14en brak de hoofdmacht van Godong op; den 19en was men te Kalang-tantjar, den 21en te Grompol.

Renesse en Mulder kwamen uit het Rembangsche den 11en te Karang-anjar. Den 16en passeerden zij bij Bringin en Sela 1) drie pagars van den vijand; zij verdreven hem daaruit en vervolgden hem in de richting van Blora en Djepon. Men schatte de sterkte op 10,000 man, waarvan 3000 te paard.

1) Met Brigandjin en Cecela moeten Bringin in Grobogan en Sela, in het geënclaveerde stukje Solosch grondgebied nabij Bringin, bedoeld zijn. Dit blijkt uit de marschroute, die volgens opgave over Mritja (Mareetsja), Katir (Gader) en Wirasari liep.

De kapiteins Tacq en Sloot verzonden van Selembi den 29en Augustus den brief van den Soenan aan Pangéran Poeger en ontvingen steeds goede berichten betreffende de gezindheid te Mataram, waar men de komst van den Soenan gaarne te gemoet zag. Sloot moest wegens ziekte naar Semarang terugkeeren, zoodat Tacq zonder hem, maar met Aria Sindoerĕdja en Mangkoe Joeda naar Grompol marcheerde, waarbij hij herhaaldelijk ontmoetingen met kleine vijandelijke benden had, die hij steeds verjoeg. Hurdt vond hem te Grompol, toen hij daar aankwam.

De naderende regenmoeson en de lange trein, waarvan een groot gedeelte bagage van den Soenan was, maakten dat het verstandigst scheen, nu den tocht naar Mataram zoo spoedig mogelijk voort te zetten en het aantasten van Troena Djaja tot het volgende jaar uit te stellen. De Soenan was echter zoo bevreesd dat hij in zijne hoofdplaats niet veilig zou zijn, dat hij den Superintendent overhaalde om, ondanks de werkelijk overwegende bezwaren, toch eerst naar Kediri te trekken Er werd dus besloten dat de hoofdmacht benoorden, en Tacq met zijne troepen bezuiden den Lawoe om, naar Madioen zouden gaan.

Kapitein Tacq stelde zich den 25en, Hurdt den 27en in beweging. Zij verjoegen de vijandelijke benden die zij ontmoetten, terwijl de bevolking der desa's, die gepasseerd werden, hunne erkenning van den Soenan betuigden, behalve die van Djagaraga, die uit angst naar het gebergte vluchtte. Den 5en October ontmoetten beide afdeelingen elkander bij Kintjang in Madioen. Van hier gezamenlijk, benoorden den Wilis langs, oostwaarts voortrukkende, kwamen zij den 13en bij Singkal, 8 K.M. ten noorden van Kediri, aan de Brantas. Bij hun opmarsch waren zij voortdurend door vijandelijke ruiterij geobserveerd geworden. Daar Kediri aan de oostzijde der rivier lag, moest deze overgegaan worden, waartoe bij Singkal eene goede gelegenheid scheen te zijn. Maar de Madoerezen

hadden aan den rechteroever eene batterij aangelegd, waaruit men voortdurend beschoten werd; Hurdt zond daarom de voorhoede, sterk 6 kompagnieën, onder den kapitein Westdorp, op verkenning naar Toekon, dat nabij Kediri aan den linkeroever lag, om te zien of daar de overgang gemakkelijker zou zijn. Westdorp werd hevig aangevallen en sneuvelde; zijn troep trok met verlies van een vaandel terug.

Den 16en kwamen de kapiteins Renesse en Muller bij de hoofdmacht aan; zij hadden Blora, Djepon en omstreken zooveel mogelijk van vijanden gezuiverd en te Blora 45 Europeanen en 200 Javanen in eene pagar achtergelaten onder den luitenant Christiaan van Rijssel. De sterkte te Singkal was nu tot 1909 man geregelde troepen, waarvan 719 Europeanen, geklommen. Van laatstgenoemden was echter de helft ziek: de kapitein Frederik Muller overleed den 20en; de luitenant Casper Laurens Altmeijer van Waarden werd in zijne plaats tot provisioneel kapitein bevorderd.

Intusschen werd men steeds door ruiterij verontrust, terwijl aan de oostzijde der rivier meer en meer geschut werd opgesteld, waaruit men voortdurend beschoten werd. Om tegen een en ander beveiligd te zijn, werd de legerplaats met een pagar omringd. Verkenningen deden vermoeden dat Kediri, dat behalve door een steenen muur, nog met een gepalissadeerde gracht daar omheen versterkt was, niet in een aanloop zou te nemen zijn, en dus geregeld belegerd zou moeten worden. Maar hiervoor had men geen geschut genoeg; de Javanen vochten zeer slecht, ziekte bleef onder de troepen heerschen, de voorraad levensmiddelen was niet groot. Versterking was hoog noodig en Hurdt schreef daarom naar Batavia om 300 Europesche en evenveel Balinesche soldaten, munitie enz., er bij voegende dat het wenschelijk zou zijn bij de te zenden troepen een partij *snaphanen* (vuursteengeweren) te hebben, om met den regen door

de lonten niet bedrogen te worden; de bewapening bestond grootendeels nog uit lontroeren. Verder zond hij order naar Soerabaia om de detachementen van daar, van Grĕsik en van Giri te samen te trekken en hem daarmede te hulp te komen, terwijl natuurlijk ook Djapara bericht van den toestand kreeg, waar den 16en en 17en October de *Flamand* en *Ter Tholen* van Makasar waren aangekomen met den Radja van Boni, die een groot aantal prauwen en wel 3000 man medebracht. Deze reisde 19 Oct. naar Batavia door, 1500 Boeginezen onder den kapitein Jan Fransen Holsteijn te Djapara achterlatende, terwijl de overigen met hem mede gingen.

Hurdt ging middelerwijl voort met het gereedmaken van overgangsmiddelen, als vaartuigen, vlotten van pisangstammen enz., en het doen van verkenningen en tegenaanvallen, zooals den 25en, toen het kapitein Renesse gelukte in Toekon brand te stichten, terwijl Sindoeredja en Toemenggoeng Mangkoe Joeda met 4000 man naar Kartasana trokken, doch daar werden afgeslagen.

Op den 1en November overleed Adipati Mondaraka.

Zoodra Bastincq te Soerabaia met den neteligen toestand te Singkal bekend was, trok hij met 3000 Javanen en 12 Europeanen daarheen. Ingevolge eene door hem van Kraeng Galésong verkregen verklaring, dat deze zich aan het contract van Bonggaja bleef houden en de vriend der Compagnie bleef, welke verklaring hij echter niet had willen beëedigen, kreeg Bastincq ook een 300 tal Makassaren mede, maar deze verlieten hem onderweg. Daarentegen had hij het geluk, zich meester te maken van een transport van 850 karren rijst, waarmede hij den 3en November, ondanks een aanval van 500 ruiters, behouden te Singkal ingehaald werd door eene hem te gemoet gezonden afdeeling.

De overgang van de Brantas gelukte, onder dekking van 2 batterijen, op den 17en. Het water was toen zoo laag dat men zelfs te paard over kon, zoodat de Javanen

dan ook over trokken zoodra de kapitein Tacq in een vaartuig het voorbeeld gaf. De Madoerezen, Maleiers en Makasaren, die de werken aan den overkant bezetten, verdedigden zich een half uur lang, maar vluchtten, toen de onzen meer en meer aandrongen; 30 dooden, 3 metalen en 11 ijzeren stukken achterlatende. Aan onze zijde waren geen dooden, maar 11 gewonden.

Den 22en werd eene verkenning gedaan naar Kediri, waarbij een uitval van 2000 man werd teruggeslagen. Hierna werd besloten dat men trachten zou de stad door storm te nemen. Daarvoor werden 1207 man geregelde troepen, in 3 „brigades" verdeeld, met de 33 man sterke europeesche lijfwacht van den Soenan, aangewezen, terwijl 2 europesche en 5 inlandsche compagnieën, te samen 413 man sterk, onder den licht gekwetsten kapitein Renesse, bij de zieken en den trein bleven.

Den 25en 's morgens om 7 uur, begaf men zich, „nadat men Godt de heer om Zijn bijstandij en Zeegen vueriglijck gebeeden hadden", op marsch. De Soesoehoenan en zijne mantris gingen met Hurdt mede; Sindoeredjå en Mangkoe Joeda insgelijks met 3 à 4000 Javanen. Na 3 uren marsch kwam men op een groot veld, waar men Kediri en zijne batterijen aan de noordzijde zien kon. De rechtervleugel der Javanen werd hier door ongeveer 1000 man, te voet en te paard, aangevallen en week terug, maar 3 europesche kompagnien, tot ondersteuning gezonden, deden den vijand terugtrekken. Na eene nadere verkenning werd nu besloten de stad door twee-derden van den troep aan de eene, en door het overige derde aan de andere zijde te doen bestormen, hetgeen om 2 uur gedaan werd. Een uur later verliet de vijand zijne batterijen. Men drong de stad binnen en zette het gevecht op de aloenaloen en tusschen de muren van den dalem voort, totdat de laatste vijanden door een gat in den achtersten muur wegkropen. Troena Djaja was reeds gevlucht toen de aanval op den dalem begon.

Onze soldaten hadden den geheelen dag, zonder eten of drinken, prachtig gevochten, maar de Javanen minder dááraan, dan aan plunderen gedaan. „Tot groot geluck quam de keijserlijcke Madiapaitse gouden Croon, weegende ruijm 80 Spaance realen swaar, ongeschend in handen van capitein Tacq te vervallen, die andersints wel light geplettert en verduijstert zoude zijn geworden.... welcke Croon Zijn Ed (de Superintendent) verleden Zondag op 27 courant na de danckpredicatie aan den Soesoehoenangh present alle zijne mantrijs onder het lossen van drie chergies musquetten en eenige canon schooten publicq op den alon-alon overgeleevert heeft, die dezelve ook beleefdelijck ontfingh en bij provisie op zijn hooft zette". 1)

Onder den buit, die aanzienlijk was, telde men o. a. 9½ stellen gamelan, vele groote olifantstanden, en vele stukken geschut, w. o. twee 36 ponders. Het verlies aan onze zijde bedroeg 7 dooden en 27 gekwetsten; ook de flinke Toemenggoeng Mangkoe Joeda was gesneuveld op de aloen-aloen.

Kediri was bezet geweest met 7600 Madoerezen, 6750 Javanen en een paar honderd Maleiers, Makasaren, Balinezen en anderen. Onder de gevangenen van Troena Djaja, die nu bevrijd waren, bevond zich de Pangéran van Sampang, de eigenlijke vorst van Madoera, die in Mataram gewoond had.

Zoodra Kediri in onze handen was, kwamen vele hoofden van omliggende plaatsen den Soesoehoenan begroeten. Hurdt besloot, de stad te doen ontmantelen en het geschut naar Soerabaia te zenden. Dit werd op karren geladen, door volk van den Soenan, onder dekking van 1000 man, vervoerd, en kwam, na eene lange reis, te Semarang terecht; het waren 30 metalen en 11 ijzeren stukken, van allerlei kaliber, van 11 tot 1 ℔.

1) De Regeering bepaalde later dat de Soenan aan kapitein Tacq 1000 rijksdaalders voor deze kroon moest betalen.

De. overweging, dat in den regentijd de wegen te slecht zouden zijn om uit Soerabaia van de noodige behoeften voorzien te worden en het verloopen der Javanen, die hunne padi gingen planten, waren oorzaak dat Hurdt besloot het veroverde Kediri te verlaten en naar Soerabaia te gaan met den Soenan, die te Kediri een regent aanstelde. Den 15en December ging een gedeelte van het leger in 60 à 70 vaartuigen de rivier afzakken; den 18en het overige over land op marsch. De Soenan nam met zich mede 102 hoofden en beambten, 1085 gewapenden, waarvan slechts 64 met musketten, 3000 koelies en 260 paarden. Van den 17en December tot den 4en Januari 1679 kwamen allen achtereenvolgens te Soerabaia aan. Hurdt scheepte zich dadelijk in op de ter reede liggende *Nieuwe Noordwijck*, onlangs van Batavia aangekomen.

Troena Djaja was met 1000 man naar Malang geweken; de overige Madoerezen keerden naar hun eiland terug.

Nadat te Djapara de onrustbarende berichten uit Singkal, op den 13en November ontvangen waren, had men daar den 18en de pl. m. 1300 Boeginezen, onder den kapitein Jan Fransen Holsteijn, met de *Flamand*, *Oranjeboom* en *Swaan* naar Soerabaia gezonden. Gelukkig behoefde deze versterking niet naar Kediri voort te gaan.

Ook van Blora had men te Djapara ongunstige tijding gekregen: de luitenant van Rijssel was door 6 à 700 man ingesloten. Den 12en November had de *Haasenbergh* 200 Boegis en 22 Europeanen naar Rembang gebracht om hem te ontzetten. Van Rijssel hield het echter niet langer dan tot omstreeks den 20en uit, toen hij wegens gebrek en om de overmacht zijn pagar verliet.

Te Batavia werd de tijding van het innemen van Kediri feestelijk gevierd. Men had daar, op het voorafgaande dringend hulpverzoek van Hurdt, den 3en December den majoor Poleman met de *Nieuwe Noordwijck*, *Landman* en *Wester-Amstel* afgezonden, met eene versterking van

300 Europeanen. Djapara even aandoende, kwamen deze schepen den 10en binnen het westgat van Soerabaia.

De aandacht was nu voornamelijk gevestigd op de Makasaren van Kraeng Galésong, die bij Kèpèr lagen. Deze schreef een brief met betuiging van vriendschap en belofte van Troena Djaja gevangen te nemen: Hurdt antwoordde met een brief van „reproche en vermaning", waarbij kort en goed de eisch werd gesteld dat hij Java zou verlaten.

Het was duidelijk dat zijn gedrag niet langer geduld kon worden. Wel had hij een weigerend antwoord gegeven aan de Bantammers, die met 8 oorlogsprauwen en 300 man de Kali-anjar (Porrong) opgevaren waren, 30 musketten voor Troena Djaja medebrachten, en Kraeng Galésong trachtten over te halen om met dezen gemeene zaak te maken, maar toch hielden zich 400 Madoerezen bij hem op en speelde hij den baas in den geheelen omtrek, Madioen, Kartasana, Wirasaba, Ngrawa. enz. Hij liet tot in Kediri van de bevolking hoofdgeld heffen. Vrouwen en kinderen werden door de Makasaren opgelicht en te Kèpèr aan Bantammers als slaven verkocht.

Herhaaldelijk werd aan de regeering te Batavia gevraagd om orders betreffende hetgeen daartegen gedaan moest worden, maar deze bleven steeds uit, zoodat slechts voorloopige maatregelen genomen konden worden. Trouwens, de westmoeson maakte de wegen totaal on bruikbaar, de rivieren gezwollen en veroorzaakte hevige ziekten onder alle Europeanen en Inlanders. Hurdt moest zich bepalen tot het plan om later naar de troesan waar de Makasaren lagen — den zuidelijken tak der Bantas — op te rukken en door machtsvertoon in hunne nabijheid te zien of zij het stroopen wilden nalaten. Aan den Soesoehoenan, die te Soerabaja zijn gewone weelderige leven leidde, werd verzocht vaartuigen voor den tocht gereed te doen maken, aan welk verzoek echter slecht voldaan werd. Tevens werden 6 goentings getimmerd om gewapend straat Madoera te bekruisen.

Van 10 December tot 26 Februari overleden 168 Europeanen aan ziekte. Onder de inlandsche troepen heerschte eene ziekte „nemende syn begin met bobbels over het gantsche lichaam die sich daer naer in water-agtige blaren veranderen waaruyt seer swaare ulceratiën voortcomen".

Hurdt besloot intusschen naar Batavia te gaan om de zaken te bespreken. Hij vertrok met den commandeur Saint-Martin den 7en Maart per *Noordwijck*, 100 zieken medenemende, terwijl 120 anderen per *Haasenbergh* naar Djapara werden geëvacueerd. De majoor Poleman bleef te Soerabaia met het bevel belast.

Den 30en Maart had eindelijk de Soesoehoenan 24 goentings en meer andere vaartuigen gereed, en 1900 man bij elkaar, maar toch kwam er van optrekken nog niets, totdat op den 20en April, toen de wegen beter en daarentegen de waterstand in de rivier te laag was geworden, Poleman besloot maar te marcheeren naar Kèpèr, dat hij evenwel ook niet zonder medewerking van den Soenan doen kon, van wege de benoodigde koelies, zoodat het nog niet dadelijk gebeurde. Van 7 Maart tot 25 April waren er 53 dooden en op laatstgenoemden datum nog 156 zieken. Hij kon toen nog beschikken over 1224 marschvaardige soldaten, waarvan 267 Europeanen, benevens 600 Boeginezen, voor de helft met geweren gewapend.

Terwijl Troena Djaja in het Malangsche zat af te wachten en Kraeng Galésong weldra onze verklaarde vijand zou zijn, gaf de partij van Raden Kadjoran in Midden-Java nog wat te doen. Toen Aria Sindoerĕdja van Kediri in het Semarangsche teruggekeerd was, versloeg hij, met hulp van 50 Boeginezen, een harer benden, waarna het heette dat Kadjoran naar den zeekant bezuiden Mataram gevlucht was. In het begin van Mei vertoonde dat volk zich echter weer in groot getal (men sprak van 30,000)

bij Salatiga. De kapitein Sloot lag met 300 man te Djatidjadjar en riep A. Sindoerĕdja op, die van 16 April tot 6 Mei, van den post Wates uit, in vereeniging met den daar liggenden sergeant eenige gevechten geleverd had, tot tusschen de Soembing en Sindoro. Sloot was den 9en Mei te Toentang, waar Sindoerĕdja zich bij hem voegde met 4000 à 5000 gewapenden en vele koelies De benden verdrijvende, kwamen zij over Tingkir den 15en te Ampel, van waar Sloot kon rapporteeren dat er geen vijanden meer waren.

Wat Pangéran Poeger betreft: van hem vernam men voortdurend dat hij zijn broeder als Soesoehoenan erkende en hem wilde steunen.

Het plan van Poleman, om naar Kèpèr te marcheeren, kon in Mei niet doorgaan, daar het opnieuw geweldig begon te regenen, hetgeen een paar weken aanhield. Maar na lang dralen van den Soenan met het verschaffen van koelies (gewapenden gaf hij in het geheel niet) trok Poleman eindelijk den 8en Juni op met de helft der Europeanen en de Boeginezen, waarna de opperkoopman, kapitein en treinmeester (intendant) van Vliet den 10en met de achterhoede en bagage volgde. De expeditie telde 1377 man; te Soerabaia bleven er 148. Allen waren den 13en te Soka, 7 uren van Soerabaia, bijeen, waar Poleman een pagar liet maken 1).

Bij dezen tocht deed zich het merkwaardige geval voor, dat men de tegenpartij noch als vriend, noch als vijand kon beschouwen, omdat de regeering te Batavia hardnekkig het antwoord schuldig bleef op het bij elken brief gedaan verzoek om *orders*. Men kon dus slechts eene afwachtende houding aannemen. Maar den 15en ver-

1) Volgens de opgegeven peilingen en afstanden, waarop men meer en minder belangrijke correcties voor gis moet toepassen, lag Soka ongeveer waar nu Taman ligt.

toonden zich 40 à 50 Makasaren in de nabijheid. De kapitein van Vliet werd met eene inlandsche kompagnie op verkenning gezonden; de Makasaren weken, maar toen van Vliet een bosch voorbij was, zag hij op eene vlakte veel volk en eene pagar. Uit dat bosch en de tegenover liggende sawah gaven de Makasaren het eerst vuur. Men kon ze nu voor vijanden houden. De majoor Poleman volgde met 2 Europesche en 2 Ambonesche kompagnien en daar achter de kapitein J. Fransen Holsteijn met 1 Europesche kompagnie en 300 Boegis. Terwijl dezen achter het bosch omtrekken, rukt van Vliet voorwaarts; de vijand verlaat zijn eersten pagar, houdt bij den tweeden stand, maar wordt ook daaruit verjaagd met een verlies van 25 man. Eenigen werden gevangen gemaakt, van wie men vernam dat de troep door Kraeng Galésong was uitgezonden om de Compagnie te bevechten. Poleman's verdere handelingen waren dus voldoende gemotiveerd. Voor het oogenblik zette hij de vervolging niet voort, maar den 17en rukte hij verder op, naar het een uur zuidoostwaarts gelegene Sĕpandé. Men kwam daar aan een riviertak, die doorwaad moest worden, waartoe de majoor zelf, geruimen tijd tot aan de borst in het water staande, het voorbeeld gaf. Aan de overzijde lag de vijand in twee pagars, die flink verdedigd, maar genomen werden. Het gelukte niet, een derden pagar, die aangevallen werd, te nemen. Het was een zeer hevig gevecht geweest. Van de 6 luitenants waren er 5 gekwetst, 2 of 3 doodelijk; ook een flink Javaansch hoofd, Djajalana, die met de koelies was medegegaan, werd gewond en overleed dientengevolge. Na dit gevecht werd naar Soka teruggekeerd.

Het bleek dat Kèpèr, door een tusschengelegen rawa, niet rechtstreeks te bereiken was. Steeds in afwachting van orders van Batavia, nam Poleman nu maatregelen om te Soka te blijven en zich gemeenschap te verzekeren met de schepen, die voor de rivier van Pasoeroean

lagen. Hij gaf order dat deze, behalve de *Marcken*, *Goutvinck* en *Swaantje* voor de rivier van Sidhokari (thans Sidho-ardjo) zouden komen liggen en maakte den 19en met 3 bereden kompagnien daarheen eene verkenning, waarbij bleek dat de rivier voldoende bevaarbaar was. Den volgenden dag ging hij er nogmaals heen en begaf zich zelf bij den commandant Commer van Campen aan boord, die order kreeg om 37 zieken en gekwetsten te laten afhalen en naar Soerabaia op de *Flamand* brengen, en om aan den wal een pagar te laten maken. Door deze, die te Soka, en nog een te Sĕpandé, had men eene tamelijk veilige stelling, waarin tot 16 Juli niets bijzonders voorviel. Op dezen dag kwam de Soesoehoenan een bezoek brengen in de legerplaats, waar hij tot den 20en bleef. Den 19en besloot men, toch geen macht hebbende om iets tegen de Makasaren te ondernemen, nog eens aan Kraeng Galésong te schrijven. Een luitenant bracht den brief naar Kèpèr, en kwam den 21en terug. De Kraeng had zich over den brief „verblijd" getoont, wilde wel de Compagnie, maar niet den Soenan gehoorzamen, bewerende dat het door hem bezette land hem toekwam, en vroeg 10 dagen uitstel voor zijn schriftelijk antwoord.

Op het oogenblik kwam zulk uitstel niet ongelegen, want er was versterking in aantocht: men kreeg den 23en bericht dat de Radja van Boni uit Batavia aan zijne Boeginezen order gezonden had hem op te wachten en paarden voor hem aan te koopen. Ook was de majoor Poleman ziek. Zijn toestand werd weldra ernstig. De Soesoehoenan kwam hem aan zijn ziekbed bezoeken, maar zag hem toen voor de laatste maal. Den 29en liet Poleman zich, door 3 bereden kompagnien begeleid, naar Sidhokari dragen, ging daar op een goenting over om naar de *Flamand* getransporteerd te worden, maar hij overleed onderweg. De 3 kompagnieën reden den volgenden dag naar Soerabaia om zijne begrafenis bij te wonen.

In zijn testament had Poleman den opperkoopman en

kapitein van Vliet als zijn waarnemenden opvolger aangewezen. Deze ontving den 1en Augustus het antwoord van Kraeng Galésong, die zijn brief naar Sidhokari had laten brengen, vanwaar deze door een officier met de nauwelijks van de begrafenis teruggekeerde eskadrons afgehaald werd en vervolgens met veel staatsie ontvangen en geopend.

Hij bevatte echter niets dan uitvluchten, zoodat de raad zoowel mondeling als schriftelijk aan Kr. Galésong liet weten dat hij niets meer had te doen dan heengaan. Den 2en werden zijne afgezanten weer door de kavalerie naar Sidhokari terug gebracht.

Intusschen waren, den 16en Juli, de commandeur J. Couper, de Radja van Boni en de kapiteins Renesse en Joncker met troepen en Boeginezen van Batavia vertrokken, per *Japan*, *Mauritius*, *Goet-begin*, *Mangusboom*, *Granaatappel* en een 50 tal Boeginesche prauwen 1). Zij deden de meeste kustplaatsen aan, waar de garnizoenen verwisseld werden. De radja voer naar Grĕsik vooruit, waar den 19en Augustus ook de *Japan* aankwam, die er o. a. de *Hendricus* en *Bataviasche koopman* ter reede vond. Den 20en lag de vloot voor Soerabaia, met de daar aanwezige *Outshoorn* en *Flamand*.

Voor de ontvangst van den Bonischen radja was veel zorg gedragen. Men had aan de overzijde der rivier, tegenover het fort, een kampong voor hem gereed gemaakt, met huizen op Makasaarsche wijze gebouwd. Hij kreeg een lijfwacht van 26 man, met snaphaenroers gewapend De Boeginezen haalden hunne 50 prauwen bij de kampong op.

Reeds den 23en ging men naar Soka op marsch, waar

1) De steeds dreigende houding van Bantam, in verband met het zeer zwakke garnizoen van Batavia, was oorzaak dat men de Boniërs daar zoo lang gehouden had.

men 's avonds aankwam en Couper het gezag van van Vliet overnam. De Radja van Boni kreeg Sepande tot hoofdkwartier.

De aankomst der versterking scheen Kraeng Galésong wat lager te stemmen. Hij zond eenigen zijner hoofden naar Soka om te onderhandelen, waarop van Vliet een paar officieren naar Kèpèr zond. Deze kwamen den 30en terug met 10 voorname Makasaren, waaronder 2 zoons van wijlen Kraeng Montemarano, en 100 man tot gevolg. Zij hadden eene volmacht van Kraeng Galésong bij zich. In de conferentie. den volgenden dag gehouden, die natuurlijk ook door den Radja van Boni werd bijgewoond, werd overeengekomen dat de Makasaren binnen 7 dagen Kèpèr verlaten zouden en zich begeven aan boord van Compagnie's schepen en andere vaartuigen; dat de hoofden naar Batavia zouden gaan om vergiffenis te vragen, en dat al het geroofde zou teruggegeven worden. De afgezanten bezwoeren deze overeenkomst op den 1en September; de ratificatie door Kr. Galésong ontbrak slechts nog. Maar een naar Kèpèr gezonden luitenant, om het geratificeerde contract te halen, kwam terug met een verzoek, dat Kr. Galésong met een eigen vaartuig, in plaats van een Compagnieschip, naar Batavia zou mogen gaan. Hierop werd den 3en weer een brief gezonden en toen ook deze zonder gevolg bleef, besloot de raad dat men den 8en September naar Kèpèr zou oprukken.

Terwijl dus in het oosten aan de verwijdering der Makasaren, die langzamerhand van vrienden vijanden geworden waren, werd gewerkt, speelde zich in Midden-Java een ander gedeelte van het drama af. Boven Semarang was Aria Sindoerĕdja steeds in het veld tegen de opstandelingen, door Radèn Kadjoran aangevoerd of begeesterd. Onder andere had bij Padjang 1) een vrij belangrijk gevecht plaats.

1) 4 K.M. Zuidoost van Kartasoera (Wanakarta).

Den 8en Augustus gingen de kapitein Jan Albert Sloot en de luitenant Taalbeecq, met 12 Europeanen en 300 Boegis, van Semarang naar de binnenlanden op marsch, met last om ergens aan de Semangi (Solo) rivier, post te vatten, bij voorbeeld bij Djati-tèkèn (aan den rechteroever, thans vlak bij Soerakarta). Hij vond A. Sindoerĕdja bij Wanakarta, waar hij zijn hoofdkwartier hield. De Boegis verdreven den vijand uit den omtrek. Den 1en September deed Sloot zelf eene excursie, waarop hij den vijand op den berg Karang-asam 1) aantastte en weer door de Boegis liet vervolgen; den 6en kwam hij met A. Sindoerĕdja te Wanakarta terug. Den 8en weer uittrekkende, vond hij den 10en bij Blambang 2) zijne Boeginezen liggen voor een pagar, door Raden Kadjoran bezet. Het was eene groote vierkante redoute, 225 meter lang, 150 meter breed en 5.5 meter hoog, met vier bastions. Hij liet het werk onsingelen, waarop de bezetting op zijn troep vuur gaf. Geen kans ziende in eene bestorming, en van geen geschut voorzien, besloot hij de palissaden en houten omwalling in den brand te steken. Terwijl de Javanen niets durfden doen, werd dit werk door de Boegis verricht. Zij droegen brandhout aan, dekten zich door houten schermen en kregen den 14en de pagar in brand, waaruit de vijand, na een hevig gevecht, vluchtte. Kadjoran werd achterhaald, wierp zijn wapens weg en gaf zich over. Sloot sprak terstond het doodvonnis over hem uit. De Javaansche hoofden trachtten hem nog te redden door in overweging te geven hem naar Batavia te zenden en daar te laten straffen, maar Sloot was onverzettelijk en toen daarop de Javanen zich ter zijde trokken, bood een der Boegineschen hoofden zich aan om Raden

1) Dit kan wellicht zijn Karang-asam, in het heuvelland in het Zuiden van Mataram.

2) Waarschijnlijk Brambang op de noordwestelijke helling van den Lawoe, 35 K.M. van Wanakarta.

Kadjoran te onthoofden, wat onmiddellijk geschiedde Zijne twee zonen en ongeveer 30 anderen ondergingen hetzelfde lot, terwijl in de pagar 240 dooden gevonden werden.

Hiermede was dan een der voornaamsten hoofden van de onlusten gevallen. Of kapitein Sloot goed deed, met den man en zijn onmiddellijken aanhang op eigen gezag te doen dooden, in plaats van hen aan den bevoegden rechter over te geven, hebben wij niet te onderzoeken; tot zijne verontschuldiging kan dienen het lang voortduren der beroeringen, en dat deze bestraffing een meer afschrikwekkend voorbeeld was dan eene berechting op langen termijn en grooten afstand. Dat evenwel in dezen tijd ook meer moderne begrippen van recht en humaniteit bestonden, blijkt uit het feit, dat de handeling van Sloot door den raad te Djapara om zijn bloeddorst werd afgekeurd.

Den 15en keerde Sloot naar Wanakarta terug, en kwam daar des nachts aan. Hij ontving hier eenige hoofden uit Mataram, die hem berichtten dat Pangéran Poeger 2000 man naar Tadji gezonden had om hem te helpen, waarop hij antwoordde gaarne 500 daarvan bij zich te willen hebben. Verder vernam hij dat een bondgenoot van Kadjoran, zekere Namroed, onder voorgeven van op last van den Soesoehoenan naar Wates op marsch te zijn, Tadji voorbij gegaan, doch, na tijdige ontdekking van het bedrog, door Poeger nagezeten en vervolgd was tot in Bagelen, waar hij hem, zoo men zeide, bij Kroja omsingeld had.

Dit een en ander kon als voortdurende bewijzen van P. Poeger's goede gezindheid aangemerkt worden, De Regeering beschouwde hem dan ook als haar vriend, zond hem „schenckagies" en noemde hem verkeerdelijk „Soesoehoenan Ingalogo" waarover de wettige Soesoehoenan niet naliet zijne verwondering te kennen te geven.

Deze toonde zich niet ontevreden, toen de kop van Kadjoran en de ooren van zijne twee zonen hem waren

toegezonden. Hij bracht ze zelf bij den commandeur Couper vóór Kèpèr, om te laten kijken, en liet vervolgens het hoofd te Soerabaia op een staak zetten, „tot een gedagtenisse desselfs trouweloose verraderie".

Couper was den 8en September, met 535 Europeanen, 1300 man inlandsche troepen en 3000 Boegis over Semamboeng naar Sadar, dus langs den rechteroever der Kalimaas opwaarts, op marsch gegaan, en was den zuidelijken tak der Brantas overgetrokken. De Radja van Boni met zijn volk ging vooruit, daarop volgde kapitein Renesse met kavalerie en de „brigades" van de kapiteins Altmeijer en Joncker als voorhoede, later de commandeur met de „bataille" onder van Vliet, eindelijk de achterhoede onder kapitein van Eeuwijck. Vervolgens den rechteroever der Brantas stroomafwaarts volgende, hield hij op ongeveer eene mijl van Kèpèr halt. Den 13en voegde zich hier de Soenan, die over Peterongan de reis gemaakt had, bij hem. Den 14en deed Radja Boni, die met de Boniërs 1/4 uur verder, in Bangsri, gelegerd was, met 200 man eene nachtelijke verkenning (men herinnert zich hoe hij ook op Celebes tegen de Makasaren steeds in den nacht werkte). een paar uur om de oost, naar Glatik 1); en den volgenden dag werd de kapitein Joncker naar Kèpèr gezonden om te spionneeren, waartoe hem een brief was meegegeven aan Kraeng Galésong, om de naleving van het contract van hem te eischen Joncker bevond dat de legerplaats der Makasaren uit verscheidene pagars bestond, aan beide zijden der rivier gelegen. door moeras omringd en alleen te bereiken langs een smal pad door het riet, waar men slechts op één gelid door kon. Het antwoord van Galésong was, in overeenstemming met dat van 2 September, dat hij niet met Compagnieschepen naar Batavia wilde gaan.

1) Waarschijnlijk een ander dan het tegenwoordige Glatik, dat 20 K.M. Z.Z.O. van Kèpèr ligt.

Om hem aan de praat te houden zond Couper nogmaals een brief, maar tegelijkertijd de geheele „brigade" van Joncker, met pinangboomen, sassaks e. d. om over het moeras te komen en aan de andere zijde daarvan post te vatten. Op die wijze kwamen de troepen op geweerschotsafstand van de vijandelijke versterkingen. Zij maakten hier pagars, terwijl de vijand de zijne verbeterde, zoodat zij „wederzijdts sonder eenich tegenweer lustich voort werckten". Nu ontving Joncker last, met zijne brigade en een troep Boegis de rivier over te gaan en daar eene batterij op te werpen. Weldra waren 200 man over, maar kwamen toen zóó dicht bij de Makasaren, dat zij hevig beschoten werden en in korten tijd 5 dooden en 30 gekwetsten bekwamen. De Radja van Boni begreep dat hij Joncker te hulp moest komen: hij zwom zelf met eene plank de rivier over om het voorbeeld te geven en werd door 2 à 300 Boeginezen gevolgd. De Makasaren deden met 400 man een uitval, maar de Boegis vielen hen door de rimboe in de flank en verdreven hen. Eindelijk werd Joncker nog met 24 Europeanen en eene kompagnie Balinezen versterkt.

De volgende dagen ging men aan weerszijden der rivier voort met het graven aan de versterkingen en loopgraven. Den 21en werd ook de kapitein Altmeijer naar den linkeroever gezonden, waarop 's nachts van den 22en het naaste werk der Makasaren, met nog 4 pagars, door Radja Boni vermeesterd werd.

Aan den zuidkant veroverde de hoofdmacht den 30en een pagar en eene benting en wierp eene nieuwe batterij op; ook aan de noordzijde werden steeds meer verdedigingswerken genomen, terwijl men voortging met door middel van loopgraven te avanceeren. De Boeginezen toonden zich hierbij bijzonder ijverig en dapper en hun radja was zelfs steeds vooraan, daarbij dikwijls groot gevaar loopende. Zij hadden wel 40 gesneuvelden. Maar daarentegen waren zij verbazend lastig, ongedisciplineerd

en woest. Zij liepen tot 12 en 15 mijl in den omtrek het land af, alles roovende wat zij begeerden, niet het minst vrouwen en meisjes, en het kwaad dat zij deden was nog erger dan van de Makasaren en Madoerezen, die zij moesten helpen verjagen.

Volgens zijne gewoonte zijn eigen gang gaande, bezette Radja Boni een punt, een geweerschotsafstand vooruit gelegen, waarschijnlijk meer in de rechterflank der vijandelijke stelling. Zijn volk werd in den nacht van 7 October er uit verdreven, maar hij hernam het en maakte toen ook van daar eene loopgraaf, waardoor het hem gelukte, den 14en zoo nabij te komen dat hij een hoek van een vijandelijke pagar in brand stak.

Den 12en werden 2 metalen 16 ℔ers en een mortier, die Couper over Sidhokari van Soerabaia had laten komen, in batterij gebracht.

De blokkade van de rivier van Sidhokari werd versterkt met 4 goentings, elk met 10 Chineezen, en 2, elk met 8 Maleiers bemand, terwijl de vaartuigen, die voor de, zuidelijker in zee loopende, Kali Anjar lagen, daarbij gevoegd werden, omdat in den oostmoeson deze tak zoo droog was, dat de Makasaren toch alleen door de rivier van Sidhokari zouden kunnen vluchten.

Op den 21en kon men tot de bestorming overgaan 1) die zoo goed gelukte, dat de Makasaren hals over kop vluchtten of in de rivier sprongen, 2000 vrouwen en kinderen achterlatende Men schatte hun verlies op 500 man. Velen werden in het water doodgeschoten. In de

1) Wat van den 15en tot den 25en voor Kèpèr voorviel, werd door Couper naar Soerabaia aan Bastincq geschreven, met last om copiën van zijne brieven naar Batavia te zenden. Deze werden echter in het Rijksarchief niet in de boeken der ingekomen brieven gevonden. Mocht een lezer van dit Tijdschrift ze in het archief te Batavia nog, door de witte mieren gespaard, kunnen vinden, dan zou daardoor eene lacune in de geschiedenis van dit belangwekkend wapenfeit aangevuld kunnen worden.

rivier van Sidhokari telde men 180 voorbij drijvende lijken.

Aan onze zijde waren slechts 2 dooden en 9 gewonden. Vier metalen en 5 ijzeren stukken werden buit gemaakt. Kruit vond men niet, want dit maakten de Makasaren zelf, naarmate zij verbruikten. Maar de qualiteit was er dan ook soms naar. Bijvoorbeeld wordt van onze Balinesche kompagnie, die zeer dapper was, verhaald: „zijnde 16 „à 20 van deselve soo nu als dan in de loopgraven, soo „voort hooft als op de bloote lichamen geschooten, sonder „datter een cogel doort vel gegaan is, dat haar misschien „te stouter gemaaeckt heeft".

De Boeginezen verheugden zich in den rijken roof van kleeding en andere zaken, ook geld dat zij wisten op te graven.

Radja Boni vervolgde den vijand in de richting van Malang met 300 man; hij stuitte echter tegen een werkje van de Madoerezen en moest terugkomen, want zijne bende was toen, door het op roof terug gaan, tot 60 man ingesmolten. Op die wijze ontkwam Kraeng Galésong aan de vervolging.

De maatregelen, die nu door Couper genomen werden, waren hoofdzakelijk de volgende:

Twee „brigades", ongeveer de helft van de geheele macht, werden onder de kapiteins Renesse en van Eeuwijck uitgezonden om te trachten Kraeng Galésong op te sporen; zij namen een brief voor hem mede. Er was eene bereden kompagnie bij, benevens eene Maleische en eene van Mardhika's, terwijl onder den Kraeng van Tanette 500 Boeginezen en Makasaren medegingen. Zij mochten in geen geval verder gaan dan Pasoeroean.

De kapitein Altmeijer werd naar Wirasaba (Madja Agoeng) gezonden met de geregelde Makasaren, 350 man sterk, om dit te bezetten en rijst en runderen te fourageeren. Hij kreeg een brief mede voor Troena Djaja, dien men hoopte in die richting te kunnen vinden, namelijk in het

Malangsche, dat men zoowel uit Kediri als van de zijde van Pasoeroean kon bereiken.

Verder werd aan kapitein Sloot en Aria Sindoerĕdja geschreven om laatstgenoemden met zijn leger te hulp te laten komen. Couper vestigde zijn hoofdkwartier voorloopig te Solo, nabij Kèpèr, aan den linkeroever der Brantas. Hij zond het zware geschut naar Soerabaia en ontdeed zich van alles wat hem in den marsch hinderlijk kon zijn. De gevangenen en zieken gingen per *Flamand* en *Japan* naar Batavia.

Altmeijer ging 30 October, Rehesse 1 November op marsch. Laatstgenoemde sloeg eerst zuidwaarts den weg naar Malang, en vervolgens westwaarts dien naar Ngrata in, waarheen Kraeng Galésong gevlucht zou zijn. Te Batoe (Sisir), 2 mijl van Malang en 1 mijl van Ngrata, namen Makasaren den brief aan Kraeng Galésong van hem aan; zij brachten dien weg en kwamen terug met de boodschap dat hun hoofd het antwoord later wel zou laten brengen. Dit liet zich echter lang wachten. Juist was in den raad te Solo besloten met de geheele macht tegen de Madoerezen op te rukken, toen op den 12en November een eenigszins ootmoedige brief van Kr. Galésong ontvangen werd. Nu werden den 13en de opperkoopman (kapitein) van Vliet, met den Aroe van Marowangi, zwager van Radja Boni en den Aroe van Tello, met eene bereden Nederlandsche kompagnie en 200 Boeginezen naar Batoe gezonden. De Radja had zijn sjouwen bij Kèpèr met een harde koorts bekocht, waarvan hij echter, na eene aderlating, gelukkig herstelde.

Te Batoe aangekomen, besprak van Vliet met eenige afgezonden Makasaren dat zij onder den Radja van Boni naar Makasar terug zouden gaan. De boodschappers keerden naar Ngrata terug en beloofden binnen 7 dagen het antwoord van Kraeng Galésong, die ziek was, te brengen. Middelerwijl werden nog 2 europeesche en 2 inlandsche kompagnien naar Batoe gezonden en ging

ook de nu herstelde radja met al zijn volk daarheen.

Maar Troena Djaja, die zich nog hoogér in het gebergte, te Ngantang, genesteld had, kreeg bericht van deze toebereidselen tot den aftocht der Makasaren, en liet den zieken Kraeng Galésong naar Ngantang overbrengen. Deze overleed daar den 21en November.

De Makasaren, thans zonder hoofd, hadden nu tusschen Troena Djaja en de Compagnie te kiezen. De zaak was gewichtig genoeg om Couper te doen besluiten al zijne macht naar Ngantang te concentreeren en zich zelf aan het hoofd te stellen.

Den 1en December begaf hij zich met eene europeesche kompagnie naar Pasoeroean. De kapitein Renesse werd met de kompagnien van van Eeuwijck en Joncker naar Wirasaba gezonden om Troena Djaja, die den brief, door Altmeijer medegenomen, smadelijk beantwoord had, met dezen kapitein, die zich bij Paré versterkt had opgesteld, van de westzijde in het nauw te brengen. De Soesoehoenan, die reeds zoolang niets uitgevoerd had, ging met hem mede.

Het was wel goed dat deze vorst eens in beweging kwam, want het had er veel van of zijn verstand beneveld raakte. Uit woede tegen de vijanden liet hij de hun toebehoord hebbende goederen in brand steken, maar daardoor tevens eene groote hoeveelheid padi, waaraan het leger groote behoefte had, verloren gaan. Met ondankbaarheid beloonde hij alle moeite, die de Compagnie en de radja van Boni zich, ook in zijn belang, gaven; geschenken, die zij hem zonden, zond hij terug, o. a. eene vrouw, die hij twee dagen gehouden had, met de boodschap dat zij te klein was, en bedierf op die wijze de goede verstandhouding met den radja. Van zijn gaan en komen gaf hij den commandeur geen kennis meer en wanhopig beweerde hij dat hij nooit meer in Mataram zou komen. Het tochtje zou misschien op zijn zenuwen een weldadigen invloed hebben.

Couper marcheerde den 4en December in de richting van Malang en kwam den 5en 's avonds te Kalistoeran (?) w. s. Kali Soerak bij Lawang, waar van Vliet lag. De naar Kèpèr teruggekeerde Boniërs vertrokken vandaar den 5en en vervoegden zich met den radja ook bij den commandeur. Deze ontving bericht dat de Madoerezen bij Ngrata een pas bezet hadden, en dat een aantal Makasaren, die zich wilden onderwerpen, naar Batoe afgezakt waren. Twee hunner kraengs kwamen van daar den 6en bij Couper, zeiden dat zij te Batoe 300 menschen, waaronder de weduwe van Kraeng Galésong, bij zich hadden, en riepen hulp in tegen de Madoerezen.

Van Vliet ging daarop terstond met een bereden kompagnie naar Batoe vooruit, en den 7en volgde de hoofdmacht, die den 8en daar aankwam. Den volgenden dag liet Couper alle daar aanwezige Makasaarsche notabelen een contract van onderwerping teekenen. Een vijftigtal gingen den tocht naar Ngantang medemaken, terwijl het mindere volk naar beneden gezonden werd. 's Avonds kwam Couper aan den voet van de steile hoogte van Ngrata, dat 's nachts door den vijand verlaten werd. Toen men den 10en 's morgens de hoogte beklommen had, zag men dat aan weerszijden van den pas, pagars van een halve mijl lengte gemaakt waren. De steile weg, waarschijnlijk dezelfde die nu nog tusschen de Koekoesan en Boetak naar Ngantang leidt, was ongeveer eene mijl verder „met twee hegte bamboesen poorten verzien", die door Madoerezen verdedigd werden. Om 10 uur kwam men voor een dezer poorten en kreeg daar vuur van de overzijde van een ravijn, waar een stroompje door liep (de kali Konto?). Terwijl de radja van Boni, echte Indische krijgsman als altijd, in het ravijn afdaalde om te trachten de positie om te trekken, gingen de Commandeur en van Vliet er recht op aan. De vijand vluchtte, vijf lejla's en drie musketten achterlatende De Boegis vervolgden hem gedurende anderhalf uur en bereikten daardoor Ngantang,

waar de geheele macht van Troena Djaja in een sterke pagar verschanst lag.

Couper zette den 11en 's morgens zijn marsch voort. Over een moeielijk terrein, berg op en af, kwam hij langs een omweg — want hij ging o.a. voorbij een pagar bij Ladjoe-om 11 u. voor Ngantang, dat intusschen ook al door Troena Djaja verlaten was, terwijl 3 Makasaarsche hoofden met 300 van hun volk er in gebleven waren. Ook deze hoofden teekenden het contract (het „bureau" schijnt op den moeilijksten marsch steeds bij de hand geweest te zijn).

Troena Djaja was naar een anderen bergtop getrokken. Hij had 700 Madoerezen, 1500 Makasaren en 200 Javanen bij zich. De reeds in den aanvang van den oorlog genoemde Mangkoe Joeda was nog steeds bij hem.

Ook nu wordt hij door Couper vervolgd. Deze bereikt den Koendjoengan en ziet de bende van Troena Djaja op den daartegenover liggenden Roeboet-poewan, zóó nabij, dat men met „lange roers" elkander beschieten kan. Haar te verslaan is op het oogenblik niet mogelijk, maar wellicht kan hij den vijand uithongeren. Hij legert zich in de desa Poron (of Pohon?) in de kloof tusschen de beide bergen. Maar hij begint zelf ook gebrek aan rijst te krijgen en zendt van Vliet naar Kediri, om den Soenan te verzoeken rijst te zenden.

Een parlementair van Troena Djaja komt bij den radja van Boni, die hem naar den Commandeur verwijst, maar hij schijnt met dezen niet te durven spreken en keert terug. Den 14en wordt een ultimatum gezonden aan de Makasaren op den berg, met dit gevolg dat zij den 15en, wel 2500 mannen, vrouwen en kinderen sterk, naar omlaag komen.... terwijl Troena Djaja aan den anderen kant, die zeer steil en bijna onbegaanbaar is, zich laat afzakken en ontsnapt om weer een anderen bergtop, den Limbangan (Bangbang?) aan de noordzijde van den Kloet, te beklimmen.

De Soesoehoenan, die zich te Paja 1) bevond, kreeg hiervan spoedig bericht, en zond onmiddellijk kapitein Joncker met 120 Ambonezen er heen. (De kapitein Renesse was, op raad van den Soenan, naar Blitar gemarcheerd om Troena Djaja aan dien kant het ontkomen te beletten en ook de Pangeran van Sampang was met 1000 man in die richting gegaan.

Couper kon het, door gebrek aan leeftocht, in het gebergte niet langer uithouden. Den 18en zond hij den Radja van Boni met 500 Boeginezen naar Wirasaba, om vandaar, de Brantas af, naar Soerabaia terug te keeren, en zelf ging hij dien dag naar Paja. Hier kwam 's avonds ook aan Aria Sinderĕdja, die den 4en December van Wanakarta met 3 à 4000 man vertrokken was en deze versterking nu aanbracht. Den 19en zond Couper hem met 1000 man, voor 8 dagen van vivres voorzien, naar Ngantang, terwijl evenzoo 1000 man naar kapitein Joncker en nog 1000 naar een ander punt gezonden werden, waarbij bepaald werd dat op de 22en de drie afdeelingen gelijktijdig een aanval op Troena Djaja's laatste stelling zouden doen.

De zaak nam echter een ander verloop. Troena Djaja toonde zich hier evenmin dapper als te Soerabaia en te Kediri. Hij wachtte den aanval niet af, noch trachtte zich door de insluiting heen te slaan, wat niet moeielijk zou gewend zijn, maar hij trachtte met Joncker te onderhandelen, die, naar een weg zoekende, den 22en met niet meer dan 20 Ambonezen onder aan den berg gekomen was, de rest van zijn volk achter zich latende. Joncker ontmoette hier een aantal Madoerezen, die met vrouwen en paarden van den berg afkwamen om te vluchten en weldra door Troena Djaja gevolgd zouden geworden zijn. Joncker dreef hen terug en bleek juist bij tijds gekomen te zijn om Troena Djaja

1) W. s. Pajak aan de Brantas?

opgesloten te houden. Deze liet hem vrijen aftocht vragen, waarop Joncker liet antwoorden dat hij zich aan hem had over te geven.

Den volgenden dag kreeg de kapitein zijn geheelen troep bij zich, waarmede hij zooveel mogelijk alle uitgangen voor Troena Djaja deed bezetten. Op nieuw kwamen nu parlementairs, eerst om te vragen of Joncker hen wilde laten passeeren, later of hij hem rijst wilde verkoopen, waarop weder hetzelfde antwoord als den vorigen dag gegeven werd.

Nog een paar dagen hield hij het op den berg uit, met zijn hoopje volk levende van reboeng, jonge rotan en paardenvleesch. Op den 26en begon hij de vrouwen en het mindere volk naar beneden te zenden. Joncker zond een luitenant met eene kompagnie den berg aan de achterzijde op, om „met wat te schieten" de Madoerezen voort te drijven, en op deze alles behalve eervolle manier kwam eindelijk, in den namiddag, de brutale gelukzoeker zich op genade en ongenade overgeven.

De Soesoehoenan was, ongeduldig, van Paja naar Goening gereden, een paar uur westwaarts van Joncker, en ontving daar de gelukkige tijding. Aria Sindoerĕdja kwam denzelfden dag van Ngantang bij Joncker aan.

Over zijn gedrag onderhouden, bekende Troena Djaja schuld, maar voegde daarbij den leugen dat hij het met den Soesoehoenan goed gemeend had, en den bluf, dat hij wel anders zou gedaan hebben als hij alleen Javanen en geen volk van de Compagnie tegenover zich had gezien.

Met Troena Djaja vielen 174 Madoerezen met 235 vrouwen, 112 Javanen en 68 Makasaren met 92 vrouwen aan Joncker in handen; zij hadden maar 19 vuurwapens bij zich en waren overigens met krissen en pieken gewapend. Den 28en 's morgens brak Joncker op en den volgenden dag was hij te Paja.

Troena Djaja werd door Couper op verzoek van den Soesoehoenan aan dezen overgeleverd, onder voorwaarde

dat zij later — daar Couper ziek was — te samen zouden overleggen wat men verder met hem zou doen. Twee dagen daarna schonk de Soenan hem een eeretitel en beloofde hij hem de helft van het eiland Madoera. Maar nog 2 dagen later, op den 2en Januari 1680, gaf deze zenuwlijder weer toe aan een vlaag van overprikkeling en stak hij eigenhandig Troena Djaja een kris in het lijf, waarop deze door de aanwezige mantries verder werd afgemaakt.

Het heeft er iets van, of de Soesoehoenan zich deze vier dagen lang het genot heeft willen verschaffen van met Troena Djaja te spelen als een tijger met een gevangen prooi; maar, de moord moge voorbedacht of spontaan zijn geweest, Troena Djaja verdiende niet beter en iedereen was tevreden dat hij de wereld uit was. Welk een verschil tusschen het einde van dezen opstandeling en de edele wijze waarop in November 1895 de omsingelde Balische vorstenkinderen op Lombok den dood te gemoet gingen of zichzelf den dood gaven!

Couper volgde het voorbeeld van den Soenan en liet al de met Troena Djaja gevangen Makasaren ter dood brengen.

De Madoerees Mangkoe Joeda zwierf nu nog met naar gissing 500 man in het Blitarsche. Daarom werd de kapitein van Eeuwijck met 120 man in die streek gelaten; hij betrok eene versterking bij Brindjok (Blitar). Te Pasoeroean bleef een garnizoen. Overigens ging de geheele expeditie naar Soerabaia terug. Couper en de Soenan vertrokken den 4en en kwamen den 6en te Soerabaia aan. Joncker sloopte de pagar en vertrok den 5en; Renesse kwam den 8en te Soerabaia.

De dood van Troena Djaja werd te Soerabaia, Djapara en Semarang met vreugdevuren en kanonschoten gevierd. Uit laatstgenoemde plaats zond men het bericht aan Pangéran Poeger en den kapitein Sloot, die steeds met Taalbeecq te Wanakarta gestationneerd was, nu en dan

naar Mataram ging om Poeger aan zijn plicht jegens zijn broeder te herinneren, en verder de militaire zaken van Semarang en aangelegen streken bleef besturen. Pangéran Poeger toonde zich over het bericht verblijd, herhaalde dat hij de Compagnie als zijn vader bleef gehoorzamen en verzocht dat de kapitein Sloot in zijne nabijheid zou blijven totdat de Soesoehoenan in Mataram zou komen.

De gespannen verhouding tusschen den Soenan en den Radja van Boni werd nu ook beter. De Soenan ging dezen bedanken voor zijne hulp: „eijnde goet alles goet", schreef Couper. Maar toch was het einde anders, want nadat zij een maand lang goede vrienden geweest waren, kregen zij questie over eene vrouw en toen de radja vertrok, nam hij geen afscheid van zijn Javaanschen collega.

De schepen *Goet begin* en *Marcken* waren aangewezen om den radja van Boni met zijn volk in 207 prauwen naar Makasar terug te brengen. Willem Bastincq, nu tot President bevorderd, en de gewezen koopman Evan Jonaszn gingen als gecommitteerden met hem mede. Den 18en Februari embarkeerde hij, bij zijn afscheid zich steeds voor eventueele diensten aan de Compagnie beschikbaar stellende, „uit dankbaarheid dat hij door hare hulp, van een balling uit zijn vaderland, een vrij vorst was geworden". De drie te Soerabaia gestationneerde oorlogschepen, deden, onder bevel van den opperkoopman van Vliet, den trouwen radja uitgeleide tot aan het oosteinde van Madoera.

Alle moeilijkheden, die den terugkeer van den Soesoehoenan naar Mataram verhinderden, waren nog niet uit den weg geruimd. Wel kwam Mangkoe Joeda, op belofte van vergiffenis van den Soeman, over Wirasaba naar Soerabaia af, zoodat kapitein van Eeuwijck met zijn 120 man ook kon inrukken en den 27en Januari te Soerabaia komen, en wel gingen de overige Madoerezen over

Pedjarakan (Probolinggo) naar hun eiland terug, maar andere onruststokers vorderden weer de aandacht van den commandeur Couper en de kracht zijner wapenen.

De Pangéran van Sampang was den 8en Januari 1680, met zijn nieuwen naam Tjakra-ning-Rat, die zijn vader ook gedragen had, als vorst van Madoera, op last van den Soesoehoenan over Grĕsik naar dat eiland overgevaren. Het volk had hem erkend, maar hij had een vijand in den Panĕmbahar van Giri, die den Soenan niet wilde gehoorzamen en als hooge geestelijke veel invloed had. Deze stookte den regent van Arisbaja, Aria Singa Padoe en andere aanzienlijke Madoerezen tegen hem op. Door eene zending van den kapitein Altmeijer naar Madoera kwamen echter de zaken hier voor het oogenblik in orde.

Een zekere Makasaar Abdoel, in 1679 door den Soenan begiftigd met den titel van Aria Lokantara, bracht onrust teweeg door zich aan het hoofd te stellen van 400 der te Soerabaia gedetineerde Makasaren met een 100 tal Boeginezen, en daarmede den 23en Januari naar Blora aan den haal te gaan. IJlings werd hiervan bericht gezonden aan Manchier te Djapara, met last te trachten hem levend of nog liever dood in handen te krijgen.

Zelfs veroorzaakten de Makasaren nog moeielijkheden, nadat zij met den radja van Boni vertrokken waren. Eenige honderden dwaalden met hunne prauwen van de vloot af en kwamen op Madoera terug, waar zij blijven wilden. Couper, die hen als eene pest schuwde, zond er Van Vliet en Joncker heen, met eenige goentings, die met 79 Europeanen en 115 Ambonezen onder 3 luitenants, bemand waren. Begeleid door de *Snauw* en de *Mangusboom* vertrok deze expeditie den 26en Maart van Soerabaia, om de Makasaren te verdelgen. Zij had ten gevolge, dat 318 dezer lieden gevonden en gedood werden. Van Kangeang en Madoera naar den oostkust van Java overstekende, vond van Vliet ook daar nog 38 stuks van hetzelfde gespuis.

N. MAC LEOD.

De wijziging van de Regeeringsreglementen voor Suriname en Curaçao.

De Tweede Kamer heeft in de vorige maand de wetsontwerpen tot wijziging van de Regeeringsreglementen voor Suriname en Curaçao behandeld. Heel veel belangstelling openbaarde zich niet bij de Kamer voor deze wetsontwerpen, die toch van zoo groote beteekenis zijn voor onze West-Indische Koloniën.

De heer Van Kol verklaarde zich zeer teleurgesteld door de voorgestelde wijzigingen, die inderdaad niet meer doen dan *wijzigen* en geen verandering brengen in den geest van de bestaande Reglementen. Wij hebben hier niet te doen met een kloeke daad van een vooruitstrevend hervormer, merkte de heer Van Kol op, maar met een geknutsel om een reeds zoo oud wetsontwerp, dat driemaal aan de orde is gebracht, in 1892, 1896 en 1898, thans van de baan te schuiven. Men schijnt thans schoorvoetend, onwillig, omdat er eindelijk een einde moest komen, de zaak aan de orde te hebben gesteld, omdat het oude Regeeringsreglement moest worden herzien, al of niet in verband met enkele meer moderne ideeën.

De geest die dit ontwerp — voor een groot deel een navolging van dat van den heer van Dedem — uitstraalt, geeft geen getuigenis dat men iets gevoelt voor de democratie. Het is niets dan borduurwerk op een autocratisch

stramien, het getuigt eerder van reactie dan van werkelijken vooruitgang.

Van het hooge standpunt, den ruimen blik, dien de wetgever van bijna een halve eeuw geleden heeft getoond, is hier geen spoor te vinden. Spreker herinnerde daarbij aan het woord, in 1864 door den heer Fransen van der Putte van achter de groene tafel gesproken, nl. dat hij het oogenblik gekomen achtte „om door een *vrijgevig* Regeeringsreglement, de lijdelijke en hulpbehoevende afhankelijkheid onzer West-Indische koloniën in fiere en dankbare aanhankelijkheid te doen verkeeren."

Wil men streven naar autonomie van West-Indië en er meer van maken dan schijn, dan moet men aan het Koloniaal Bestuur het budgetrecht geven, en aldus aan Suriname schenken wat in Nederland zelfs de kleinste gemeente bezit. Het stelsel, dat in deze wetsontwerpen is gevoegd, geeft slechts voor de helft autonamie, en draagt overigens een absolutistisch karakter. Zoo bepaalt art. 15 van het wetsontwerp nopens Suriname:

„De *koloniale verordening* in wier onderwerp wordt voorzien bij de wet of bij een koninklijk besluit als bedoeld in het eerste lid van dit artikel, *vervalt* op het oogenblik dat zoodanige wet of zoodanig Koninklijk besluit in de kolonie begint te werken."

Hierdoor heeft de Regeering zich zelf het brevet toegekend van onfeilbaarheid op koloniaal wetgevend gebied. De Koloniale Staten worden eenvoudig op zij geschoven, en in de practijk zal steeds meer en meer uitkomen — de feiten wijzen er op — dat deze bepaling ten slotte voor Suriname een bron kan worden van tal van misbruiken.

Vreest de Gouverneur bijv., dat een regeling die hij wenscht voor te stellen, geen instemming zal vinden bij de Koloniale Staten, dan zendt hij ze eenvoudig naar Den Haag en laat een koninklijk besluit uitlokken, zonder dat vooraf openbare behandeling is mogelijk geweest.

Zoo zal één persoon kunnen doorvoeren wat meer bevoegde autoriteiten uit de kolonie hebben veroordeeld. En zelfs indien discussie in de Koloniale Staten heeft plaats gehad en deze kennis hebben gekregen van de plannen van den Gouverneur, is al hun praten, alle discussie, al hun critiek, alle pogingen tot verbetering doelloos geworden, omdat de eindbeslissing afhangt van den wil en het inzicht van den minister van Koloniën in Den Haag. Het is eenvoudig de geheele Koloniale Staten maken tot een ijdel vertoon, hen geheel machteloos maken, hun het laatste spoor van zelfstandigheid op wetgevend gebied ontnemen.

Ook de regeling van het kiesrecht in Suriname is allergebrekkigst. Thans hebben van de 66.000 inwoners slechts 446 het kiesrecht.

Het kan niet uitblijven dat ook met de voorgestelde onbeduidende uitbreiding, verschillende categorieën van personen worden uitgesloten, die alleszins bevoegd zijn om hun eigen belang te beoordeelen, zooals commiezen, opzichters, winkeliers, tal van ambtenaren. Globaal geeft de voorgestelde toeneming slechts 300 kiezers meer, zoodat 1/80 der volwassen mannen meer het kiesrecht zullen verkrijgen.

Wijzende op het kapitalistisch karakter van het wetsontwerp, stelde de heer Van Kol de vraag: wat hebben de rijkdommen van den ondergrond aan de ingezetenen van Suriname opgeleverd?

Volgens opgaven die in het tienjarig tijdvak 1897/98 bekend geworden zijn, heeft de uitvoer-waarde van het goud 23 millioen gulden bedragen. In 1900 alleen schijnt men voor ongeveer *f* 1.200.000 goud te zullen uitvoeren in het geheel; en daarvan krijgt de koloniale kas aan concessierechten *f* 101.000 en aan goudbelasting *f* 62.000, te zamen slechts *f* 163.000. Waar het blijkt dat de rijkdom van den ondergrond van Suriname zeer groot is en wij waarschijnlijk goud-concessiën op enorme schaal zullen

verkrijgen, had men beter aan de rechten der gemeenschap moeten denken.

Is het nu niet ergerlijk dat men er niet aan gedacht heeft om, waar voor Oost-Indië een mijnwet in het leven geroepen is, datzelfde ook voor West-Indië te doen?

Is het niet bedroevend dat, waar er termen zijn dat de Staat zelf de exploitatie op zich neme, de geheele winst klakkeloos wordt weggegeven aan enkele groote maatschappijen?

Het toppunt van onrechtmatige bevoorrechting wordt echter bereikt ten opzichte van de Maatschappij *Suriname*, in 1897 opgericht met een kapitaal van *f* 500.000.

Die Maatschappij verkreeg toen het recht op voorkeur over de enorme oppervlakte van 3.000.000 hectaren en mocht daaruit haar keuze vestigen op 500.000 hectaren van de meest voordeelige gronden, eenigszins overeenkomende met de uitgestrektheid, van de provinciën Zeeland, Utrecht en Limburg te zamen. Wat zulke keuze zeggen wil, blijkt uit het feit, dat door de Maatschappij *Suriname* een oppervlakte van slechts 12.000 hectaren voor een zeer hoog bedrag aan de Maatschappij *Gran-placer* is overgedragen.

Zij ontving voor den afstand van slechts $2^2/_5$ pct. van haar geschonken terrein *f* 410.000 aan contanten en 1250 oprichtersaandeelen. Overigens heeft de Maatschappij *Suriname* gedurende 4 jaren vrijdom van retributie gekregen, en 40 jaren vrijdom van cijns, in strijd met art. 149 van het Regeeringsreglement, hetwelk alle privileges op het gebied van belastingen verbiedt. In ruil voor zulke geschenken, wèrd aan de Maatschappij *Suriname* opgedragen als hoofdvoorwaarde waarom de concessie werd verleend, het aanleggen van een tram van Paramaribo naar het Lawagewied.

Verder werden nog ingenieurs van den waterstaat uit Nederlandsch Oost-Indië tot haar beschikking gesteld, onder andere om het tracé van den spoorweg te projec-

teeren. Doch ondanks al deze hulp heeft zij aan de hoofdvoorwaarde, het aanleggen van de tram van Paramaribo naar het Lawagebied, nog niet voldaan.

Als „douceurtje" kreeg zij verder de vrije beschikking over een strook van 2000 meter breedte aan beide zijden van de lijn, waaruit zij alle waardevolle houtsoorten kan weghalen en de ballata-ontginning uitoefenen.

De Koloniale Staten hebben er dan ook blijkens de gevoerde discussiën vast op gerekend, dat de Maatschappij *Suriname* die stoomtram zou aanleggen, en wel vrij spoedig. Wat wordt er echter verklaard in de vergadering dier maatschappij in April jongstleden? Toen verklaarde de directeur, dat men „voor den tramweg bankiers wil zoeken, die, in ruil voor een deel der gunsten", den tramweg willen aanleggen, zóó „dat daaruit geene uitgaaf voor onze Maatschappij voortvloeie".

In de openingsrede van de Koloniale Staten, 9 Mei van dit jaar, wordt er door den Gouverneur aan herinnerd, dat „hij hoopt dat het syndicaat zal slagen" en naar men beweert is er nog rente-garantie toegezegd van Regeeringswege.

Wat het Regeeringsreglement van Curaçao betreft, had de heer Van Kol dezelfde bezwaren als ten aanzien van dat voor Suriname, met dit gewichtig principieel verschil evenwel, dat wij in Suriname hebben te maken met Koloniale *Staten* en in Curaçao met een Kolonialen *Raad*. Eerstgenoemden worden *verkozen*, de laatsten worden *benoemd*. Spreker zag geen enkel motief voor dit onderscheid, waar de ontwikkeling van beide landen vrijwel gelijk is. Mèt den heer Rink vroeg hij, of er spoedig een voorstel is te verwachten, waarbij aan deze anomalie een einde wordt gemaakt.

Voorts wees de heer Van Kol op den ellendigen toestand die er op Curaçao bestaat. Vroeger een welvarend eiland, is het nu in verval; de handel kwijnt, de oogst mislukt voortdurend de zoutpannen brengen minder op;

de belastingen zijn verzwaard en faillissementen bedreigen dagelijks tal van inwoners. Een gedeelte der bevolking moet soms als voedsel wortelen en schelpdieren nuttigen om den honger te stillen. En op de andere eilanden Beneden- en Bovenwindsche eilanden is de toestand even treurig.

Van de 28.000 inwoners van Curaçao hadden slechts 428, dus $1^1/_2$ pct., een jaarlijksch inkomen van *f* 1000 en daarboven; in de hoofdplaats waren van de 14.000 inwoners 10.000 armen.

Van de 4.000 inwoners van Bonaire hadden slechts 28 personen, waaronder 9 ambtenaren, een jaarlijksch inkomen van *f* 1000 en daarboven, terwijl 3.700 personen, dit is 92 pct. der geheele bevolking, minder dan *f* 500 's jaars inkomen bezaten.

In Aruba had $^8/_{10}$ pct. der bevolking een inkomen van *f* 1000 en daarboven, terwijl 75 pct. een inkomen beneden *f* 500 had.

In St. Martin heeft 87 pct. der bevolking minder dan *f* 500 's jaars.

In Saba waren er van de 2000 inwoners slechts 37, waaronder enkele ambtenaren, die meer dan *f* 1000 inkomen hadden, terwijl 1.145 minder dan *f* 500 hadden.

Daar is de toestand nog het best, omdat verschillende arbeiders van Saba, negers en kleurlingen, naar de Engelsche koloniën kunnen gaan om door handenarbeid in hun voeding te voorzien.

De grootste armoede vindt men te St. Eustatius. Van de 1.600 inwoners hebben slechts 2 particulieren een jaarlijksch inkomen van meer dan *f* 1000, terwijl 1.500 personen, dus 93 pct. nog niet over *f* 500, wellicht slechts over veel minder kunnen beschikken.

De totale opbrengst van den arbeid van alle inwoners van dit eiland, werkzaam in handel, landbouw en nijverheid, kan men niet hooger stellen dan *f* 10.000, dus nog niet *f* 7 per inwoner en per jaar.

De plantages zijn wildernissen geworden, de yam-industrie te niet gegaan, de suiker-cultuuroogsten mislukken voortdurend. Kortom: St. Eustatius is een beeld van de treffendste ellende. In sommige jaren was het noodig om pootvruchten rond te deelen, om de radelooze inboorlingen van den hongerdood te redden. Dat toonbeeld van de diepste armoede en van verregaande ellende, dat eiland, waarop thans slechts 1500 inwoners in gebrek leven, telde in vorige eeuwen 25.000 inwoners, en genoot destijds zulk een welvaart, dat het de „Golden Rock" werd genoemd.

Wil het moederland aan die noodlijdende eilanden hulp bieden, ze voor algeheele ondergang bewaren, dan is in de eerste plaats noodig dat men de toestanden met juistheid kent. Spr. stelde daarom eene motie voor, waarin de Kamer de Regeering uitnoodigt eene commissie te benoemen om, na plaatselijk onderzoek, rapport uit te brengen over den oeconomischen toestand van Curaçao en de beste middelen om daarin verandering te brengen.

De minister van Koloniën stelde in zijne repliek op den voorgrond, dat deze wijziging van het Regeeringsreglement van Suriname en Curaçao nimmer de bedoeling heeft gehad eene groote verandering te brengen in den toestand van die koloniën. Het sinds 1865 bestaande reglement geeft voor het beheer van onze West-Indische koloniën een vrijzinniger regeling dan bijna eenige kolonie van dien aard heeft, en wanneer wij het bij voorbeeld vergelijken met dat van de Engelsche kolonie, die er naast is gelegen of met dat van de zoogenaamde Kroonkoloniën, die er de meeste overeenkomst mede hebben, dan ziet men, dat, waar tot nu toe in Suriname eenige leden van de Koloniale Staten benoemd zijn door den Gouverneur, dezen toch altijd evenals de gekozen leden, volkomen vrijheid hebben gehad hun stem en hun adviezen uit te brengen, hetgeen niet het geval is in de zooeven genoemde vreemde koloniën.

Daar wordt, zooals bekend is, de meerderheid van de wetgevende lichamen gevormd door ambtenaren, die *ex officio* daarin zitting hebben en niet vrij zijn in het uitbrengen van hun stem.

De Minister kan niet toegeven dat de West-Indische koloniën zóo stiefmoederlijk door Nederland worden behandeld als de heer Van Kol had beweerd. Hij gaf eene opsomming van wat al zoo ten behoeve van Suriname en Curaçao wordt gedaan. Jaarlijks wordt omstreeks $1^1/_2$ millioen gulden uit de Nederlandsche schatkist aan die koloniën ten koste gelegd. Men doet verkeerd, alles van Regeeringswege te verwachten. Alleen de energie van de bewoners der koloniën en van het moederland beide kan de koloniën uit haren toestand van kwijning en verval opheffen; noch de koloniale, noch de Nederlandsche Regeering kan daar veel aan doen.

De treurige toestand waarin Curaçao verkeert is hoofdzakelijk te wijten aan de geheele verandering welke de handel heeft ondergaan. Vroeger was Curaçao het centrum van verkeer van zeilvaartuigen, die de havens van de omliggende landen bezochten. Na de toepassing van het stoomvermogen op groote vaartuigen en het aandoen van vele stoomschepen, op geregelde tijden varende ook van havens van naburige Staten, is de doorvoerhandel op Curaçao, die vroeger bloeide, voor een groot deel verdwenen; dat verlies is door kunstmiddelen niet te herwinnen.

Uitvoerig repliceerde de Minister op de opmerkingen van den heer Van Kol met betrekking tot de concessie verleend aan de Maatschappij *Suriname*. De oorspronkelijke vergunning aan de Maatschappij, door 's Ministers voorganger uitgelokt en door de koloniale Regeering verleend, had ten doel om op krachtige wijze niet alleen te komen tot meerdere kennis van den bodem van Suriname, maar ook tot de ontginning van dezen bodem. Daarbij heeft men op den voorgrond gesteld den aanleg van een

tramweg en daarvoor moesten aan de Maatschappij groote voordeelen of liever de kans daarop in het vooruitzicht worden gesteld, en zij heeft zich voor een en ander zeer aanzienlijke kosten getroost; of de aanleg van een tramweg zal geschieden is nog onzeker, omdat de zaken zich niet zoo gunstig laten aanzien als de heer Van Kol meende. De voordeelen, tegenover die verplichting tot tramaanleg aan de Maatschappij gegeven, zijn een recht van voorkeur op zekere gronden tot een getal van 500.000 hectaren en op een strook langs den weg. Om die gronden te onderzoeken heeft zij ook alweder een zeer uitvoerig en kostbaar onderzoek moeten instellen, dat in het verslag van de Maatschappij in bijzonderheden is omschreven. Een placer schijnt zij te hebben gevonden, dat verkocht is aan een andere maatschappij, en waarvoor zij de voordeelen heeft ontvangen, die de heer Van Kol heeft genoemd, waarvan echter $^1/_{10}$ deel in de kas van de kolonie is gestort als waarborg voor de nakoming harer verplichtingen ten opzichte van den tramaanleg. Komt die tramaanleg niet tot stand, dan vervalt ook na eenige jaren de voorkeur, die zij op de gronden heeft, en dan komt ook de vrijdom van cijns voor 40 jaren te vervallen; zij zou dan met ieder ander gelijkstaan voor de ontginning van die gronden. Intusschen heeft zij, zooals gezegd, een recht van voorkeur, waarvoor evenwel groote verplichtingen op haar zijn gelegd.

De heer Pyttersen gaf zijn verwondering en leedwezen te kennen over de wijze waarop de afgevaardigde van Enschedé zich over de Maatschappij *Suriname* had uitgelaten. Als er één maatregel is genomen om het belang der kolonie Suriname krachtig te bevorderen, dan is het geweest de oprichting van die Maatschappij. Aan haar hebben wij het te danken, dat althans voor een gedeelte het groote geheim van het binnenland is ontsluierd en aangetoond is, hoe vele bronnen van welvaart daar verborgen liggen, die slechts op ontginning wachten,

in het belang van de kolonie, en ook van Nederland.

Omtrent de quaestie van het kiesrecht voor Curaçao sprak de Minister de hoop uit, dat de gouverneur, wanneer deze wijziging van het Regeeringsreglement zal zijn tot stand gebracht, spoedig met eene vrijzinnige regeling van het plaatselijk kiesrecht en eene plaatselijke vertegenwoordiging aldaar zal komen.

De wetsontwerpen werden na een debat waarin de heer Van Kol het leeuwendeel had, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.
